KAIS.KÖN.HOF- BIBLIOTHEK
391.952-B
Neu-

18° 593

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z25670480X

Digitized by Google

Digitized by Google

ПРАВДА

Письмо літературно-політичне

РОЧНИК ПЯТИЙ.

1872.

Під редакцию Дра Олександра Огоновского.

391952-B.

ЛЬВІВ,
в друкарні Института Ставропигийского
під зарядом Стефана Гушковского.
1872.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ч. I. Львів, дня 15. (27.) Цвітня, 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

Переднє слово.

На сім місци инші часописи подають звичайно програму, якої редакция придержуватись гадає. Воно й конечне у сих, що або свої політичні погляди переміняють, або знаміряють витичити своїй політиці яку-то нову дорогу — утворити новий політичний табор — або словами бажають закрити справдешню гадку. Ми не хочемо ні одного, ні другого, ні третёго,—а по-за-як щоденний досвід учить, що чим яснійше, чим точнійше яка часопись виповість свою програму, тим певнійше в практичнім переведеню ій сироневіриться, — так ми, щоб не черпати води решетом, заявляєм загально, но для нашої публіки зовсім зрозуміло, що нашою програмою есть програма народнёі Руси: „в своїй хаті своя правда и сила и воля!“ В чиіх грудях отся наша клича озоветься братним відгомоном, сёго й запрошуєм до спільної праці: словом и ділом.

Житє объявляется безперестанним рухом — застоя то смерть! Рух в житю політичнім вирабляє поступ; в исторіі нема приночинку: хто не иде на-перед, той вертається в-зад!

Все отже, з-відкіля-б воно не походило, як тільки причиняється до природного розвитку нашої идеі, як тільки викликує поступ, есть для нас пожадане; на-відворот усе, як гарно не називалось би воно, як тільки вяже нам руки й спиняє нашу діяльність, як тільки важким оловом обтяжає нашу ходу—киньмо геть від себе, щоб не заважило коли-то на нашій совісти!

Порукою доброго вспіху нашої часописи буде независимість нашого органу и одномисліність, з якою майже всі лучші сили, звісні з давнійших праць на поли літературнім и по-

Digitized by Google

літичнім, узнали потребу видавання нашої газети и або ввійшли в склад самої редакціі або запевнили нас своєго чинного уділу.

Підчиняючи интерес личний интересови загальному, свідомі нашої задачі, ступатимем о б е р е ж н о, но завсіди с м і л и в о наперед. На-перед отже!

Сим и кінчаєм отсе слівце, и витаєм шановну руську публіку, як добре знакомі.

Політика чувств а політика интересів.

Діти и жони поводяться чутєм: їх діла, се виплив кождоразового настрою душі, а ціла їх діяльність — се нічого иншого, як тільки сумма хвилевих порівів, симпатий то антипатий, добрих то злих инстинктів — зоборовий образ їх успособленя, продукт діланя нервового іхнёго системи.

У мужів доспілих, з розвитими силами духа, причини їх діланя не слідує глядати в порівї чутя. Головну ролю грає тут розум, которому чутє підклоняється.—Від ступеня образованя зависить більша або менша перевага першого над другим.

Не инакше діється и з народами. Народ-дитина поводиться инстинктом-чутєм; народ-муж ділає з повною самовіжею, глядить и стереже своіх интересів, чувство має у ёго підрядну ролю и виключається зовсім з-поміж факторів ёго діяльности, на-коли тільки интересам ёго противиться.

Такій бував звичайний — або, лучше кажучи, нормальний ход річей; анормалія не можна ставити правилом.

Після сказаного, питанє: якої політики слідує придержуватись Русинам (чи політики чувств, чи політики интересів)? легко розвязане.

К у л ь т и в у ю ч и п о л і т и к у ч у в с т в о с т а н е м о с ь н а р о д о м - д и т и н о ю; п р и д е р ж у ю ч и с ь п о л і т и к и и н т е р е с і в з м у ж н і є м и с т а н е м к о л и - т о н а р о д о м - п о т у г о ю, що есть конечною умовкою виповненя задачі, судженої нам в черзі европейських народів.

Чи придержувались ми сеї політики до нині? чи нинішня політика руська есть політикою интересів? На се питанє абсолютно притакнути годі.

На-відворот, коли вдивимося в ход політики галицьких Русинів, зачавши від 1848 року, то вбачаємо в ній більше чувства,

Digitized by Google

більше пориву молодечої душі, чим обчисляючого холоду опитного політика.

Характер и объем нашого політично-літературного місячника не позваляє вдаватись нам тут в широку историчну дисцертацию, тому-то ми тільки коротко діткнемо сих політичних фаз, які Галицька Русь від свого пробудженя, т. є. від Стадіонівщини аж до нині, переходила.

Коли в 1848 році Стадіон в интересі тогдашнёго правліня (руського патріотизму ему импутовати годі) використував новорозбуджені сили руського народа в Галичині, паралізуючи ними акцию польского стороннництва, де-які репрезентанти тогдашнёї руської політики, йдучи за поривом — в-прочім дуже гарного чувства: вдяки, зъидентифіковали интерес руської народности з интересом тогдашнёго правліня, посуваючи льояльність руську аж до служальства. Се називали вони добрим руським, добрим австрийським патріотизмом!

„Мовчи язичку, будеш істи кашку," — „Покірливе теля дві корови ссе!" Отсе головний характер тогдашнёї руської політики; від неї не відступлено й тоді, коли „корова" перестала бути дійною, т. є. коли відбиралось у нас тее другою рукою, що далось було одною. Ся покірлива мовчаливість, сей безвзглядний, що так скажемо: чернечий послух для власти — оправдається в-прочім по-части тим, що воля для Русина в ту пору була щось-то нового, щось, від чого відвикла була его натура. З послухом було якось вигіднійше, и думати не треба було багато, и одвічальність буцім-то спадала на кого иншого.

Тож корились и слухали багато, а допоминались мало; тому-то й концессні, які в сю пору дістались від правліня руській народности, дуже невеличкі — перемінаючі; важнійші, як на-приклад признане руських правничих катедр на університеті Львівськім, впадають уже в другу фазу, и ся зачинається від именованя метрополітом у Львові епископа перемишльского Яхимовича и від заложеня часописи „Слово."

По фактах судячи, патріотизму пок. метрополіті Яхимовичу відмовити не можна. Відома річ: за его підмогою спроваджено тогдашнёго робітника часописи „Вістник" п. Б. Дідицького до Львова; під его покровом розпочав п. Дідицький видаване своіх брошурок — а дальше и „Слова", — бо все таки, хочай найбільшу материяльну жертву при заложеню сеі газети поніс сов. Канковський, то метрополіт Яхимович не перестав підмагати редактора, доки аж не появилась в „Слові" (в якій ціли написана? в тее не

Digitized by Google

входимо) звісна передова статя віршом, з котрої на-раз завіяв отверто дух полёнофільский. (В сю пору впадають теж именованя кількох Русинів висшими урядниками и т. д.).—Чи метр. Яхимович був свідомий тих цілей, до яких прямовало „Слово“ и до яких по его смерти призналось отверто, об сім тепер ще непохибно судити не можем; правдоподобно однакож підклонивсь покійний митрополіт впливам корифеїв „Слова“ не від-разу — а мало-по-малу улягла ослаблена воля старенького митрополіта під напором енергічних а тенденційних дорадців. Так хоч и в сю пору интерес народній не оставав без всякого увзглядненя, то все-ж таки намѣтности, которі „Слово“ знало будити по майстерськи: симпатиі и антипатиі — були переважно головними мотивами дѣльности тогочасних руських політників.

Годі однакож заперечити, що патріотизм між публікою руською, именно в сій другій фазі, дійшов до високого ступеня—и отсе и ясна сторона сеі фази. Не менше додатня сторона сеі фази покірливої мовчаливости есть те, що наші представителі в тогдашних письмах публичних и меморандах до правліня ставали на народнім грунті, заявляючись 15-міліоновим народом — відрубним від польского и великоруського народа, — що зі взгляду на тогдашні дивовижні обстановини и на пізнійші мрії и штуки заслугує з нашої сторони на узнане.

Політика пробуджених в 1862 році до кріпшого духового житя руських народовців, виступивших в обороні повидуваних через де-яких теорій з 1848 р. о відрубности народній Руси — в противоположности до появляючогося вже тоді з-за куліс редакційних „Слова“ панрусичного прямованя: — абсорбовалась безустанною полемікою з польским и панруським елементом, що з-разу, для висвіченя справи, було навіть конечним,—и таким побитом політика та, при тогдашних обстановинах, мусіла позістатися мимо-волі теж в крузі чувственности; недостаток же старших впливових людей, интриги противників, розбудженє намѣтностей до найвисшого ступеня, все те стояло на перешкоді культивованю в той час політики интересів в таборі руско-народнім. —

Після млавої Стадіонівщини, після оживленої Яхимовщини, настала злоповістна Литвиновщина. Кормига справ народних, діставшися в руки митрополіта Яхимовича, перейшла, наче спадьщина, в руки его наслідника. Здібність нового Митрополіта, его молодий вік, его енергія, его відносини до двора и тогдашнёго

Digitized by Google

міністерства, як и ся обстанова, що пок. Литвинович не був прихильником панрусичних фантазий, все то казало сподіватися, що за его метрополіі засвитав для галицькоі Руси красша доба, що ii интереса народні найдуть у правління як найбільше поперте, як найсправедливше узнане. Між тим, жаль згадати, Русь галицька уся — без ріжниці прямованьи и пересвідчень, завелася в своіх ожиданях зовсім. Новий Метрополіт, чоловік безгранично честолюбивий, не почувався до жадних обовязків взглядом Руси. Русь повинна була служити ему яко середок до осягненя почестей; вона повинна була слухати свого метрополіта, сама не домагатись нічого, а що сей уважав за конечне зробити для неі, приймати як ласку. Таким поступованем не міг пок. Литвинович позискати собі любови и довірия у Русинів, и воно причинилось богато до сего, що панрусичне сторонництво, агитуючи досі потайно, в кінци 1866 р. явно вивісило „панрусское знамя“ у „Слові“, відмавляючи (для якого-то фантому єдности народноі Русинів з Великоросами) права до житя власному народови. Гадав-би хто, що такий поступок сторонництва, до котрого п. Литвинович ніби не хотів залічатися, побудить его до розвиненя діяльности в противнім напрямку. Куди! Се була вода на его млин; тепер він побільшав тільки в очах правління; він, „що своєю проворностю и оглядностю зъумів удержати на мотузку усі „революційні“ (!) руські и „русскіи“ елементи в Галичині“, уріс тепер до значеня: „des einzigen Mannes.“

Які-ж характери не мусіли виробитись між тими, що ними поводила кормига такого начальника! — Но відвернімо лице від картини, на котрій записана история сеі найсумнійшоі фази житя політичного галицьких Русинів, від пори іх розбудженя,—а погляньмо дальше!

Послідня фаза галицько-руськоі політики, с. є. Политвиновщина и опісля Угодовщина, манить на перший погляд проясненим політичним небосклоном Русина-народовця. И годі заперечити, що вона, під де-яким взглядом, для нас більш втішна, чим инші, — но чи надійна на будущину, над сим слідує нам застановитися.

По смерти Литвиновича провідники галицько-руськоі політики, неначе-б бажали відотхнути після сеі невеселоі пори, не могли з-разу згодитися на начального провідника и йшли, на-коли вільно нам так виразитись: один гетьта, а другий вісьта! Метрополіта не стало, єпископа в Перемишли не стало,—а в мірські руки віддати отсю гідність, мимо свіжо набутого опиту — не

Digitized by Google

хотілося якось нашим Пан-отцям від св. Юра, — бо бачилося ім може, що тільки у духовенства одного знайтися може щирий, правдивий руський патріотизм.

Тому-то й стали наші високопреподобні Отці не добрим підозріваючим оком споглядати на рад. Лавровського, которого становище умірковане, приязні відносини до покійного Митрополіта, а тим самим прихільність и довіріе для его лиця в тогдашних кругах урядових—казали надіятись, що не хто-то инший, а тільки сей муж обійме головне провідництво галицько-руської політики. Рухливість п. Лавровського непокоіла іх, а еще більше непокоіло іх те, що п. Лавровський почав таки поміж ними, и то не безъуспішно, глядати прихильників для своєго внеску, которий в році 1869 поставлений в галицькім соймі — став жерелом нової політики: політики угодової.

„Слово“ з-разу не заявляло неприхильности для сего внеску; воно роздумалось аж опісля, так як роздумалась одна часть руских послів, підписавших в-купі из п. Лавровським сей внесок.

Гадка угодовости, як на Русина, знаючого, яку неохоту для польского гегемонічного елементу ховав у грудях тоді кождий майже Русин, була сміливою гадкою — було се ризико очевидне. Пан Лавровський міг сподіватись, що одного гарного поранку, оглянувшись, не побачить за собою ні одного, однісенького з тих, що підписали его внесок; про инших прихильників и не згадуючи. Треба було облічитись з сим фактом. Пан Лавровський в 1862 и 1863 році мав симпатию у партиі руських народовців, котра то партия тепер ки розжилась новим кріпшим житем, завязала літературне тов. „Просвіта“, и котру-то шановали навіть и противники ii;—між тим сторонництво „Слова“, хочай не маліло значно, почало дезорганізоватися: одні перли редактора до крайности, відгрожувались и „Биржевих Ведомостях“ — и знаміряли по-при „Слово“ поставити другу радикальнійшу газету, — другі, побачивши, що „Слово“ іх морочить и що Россия не думає о заборі Галичини, стали каятись, що дали за ніс водитися „Слову“, и хочай ясно не признавались до сего, почали туряти теж об окремішнім органі, на що здається не стало ім однакож відваги, може и фондів, або одномисльности робучих сил, — и хотяй потому кількакратно вертали до тої гадки, турине осталось турянем, новою фантазиею, новим: pium desiderium!

Під такими обстановинами пан Лавровський прихилився опять до народнёі партиі и она вибрала его головою Товариства.

Digitized by Google

Від сеї хвилі народовці симпатично придивлялися ходови угодової політики, політики, котора (так бачилось), без взгляду на симпатиі и антипатиі, єдино стерегти має народнёго интересу. Не дасться однакож заперечити, що внесок угодовий заключав в собі заледво minimum жадань народнё-руської партиі, а сподіватись слідовало, що те minimum більшість соймова з своєі сторони в найлучшім злучаю вважитиме за maximum концесий," які народній Руси признати схоче и зможе; кажемо: „схоче," бо справді з-разу де-які вимовнійші посли польскі заявили чимало прихильности для знаміреної угоди; кажемо: „зможе," бо ся прихильність не була загальна и мимо сёго, що польска журналістика старалася направити те зле, якого накоіла попередними літами, роздражнюючи публіку польску проти всёму, що руське, годі було в короткім часі, що так скажемо, злизати тее, що накипіло роками. Надія отже була—и кожний з-поміж нас сердечно радів, що чей-чей Поляки зрозуміють раз власний интерес и схотять пошанувати интерес русь'кий, що чей-чей минеться ера безплодної чувственности (в добрім и злім зрозуміню сего слова) и настане ера політики нової, вагоніючої далекосяглими наслідками для нашого краю — для обох сторон, політики тим раціональнійшої, тим тривалійшої, бо основою и виразом ії буде интерес,—а відома річ: интерес — се найтвердший грунт, на якім засновуються приязні взаємини. —

Між тим минає одна каденция соймова — газети деклямують про „згоду", а угодовий внесок п. Лавровського не приходить на порядок дневний; настає друга каденция сойму — та и ся минає, як попередна, дурно! Замість угодового внеску, більшість соймова ухваляє викладовий язик руський в тутешній т. з. руській висшій гимназні и вяже дотичний внесок з внеском Галлера об знесеню тут німецької гимназні, як би нарошно на те, щоб ся ухвала не діждалася санкциі!.... „Оттак", потішають п. Лавровського, „деякі точки угодового внеску поодинчо дали б-ся пересадити в соймі", и дивуються самі своёму ділу шановні прихильники угоди з польского сторонництва, збуваючи мовчанкою сам внесок и відбираючи таким поступком віру в добру волю соймової більшости навіть найбільш оптимістичним Русинам-народовцям, позваляючи над ними триумфовати елементови ненароднёму!

Про поступки „Ради школьної краєвої", тої найнетолерантнійшої для Руси институциі, вже й не згадуєм тутки.

Після таких фактів питаємось: чого вимагаєте від нас, панове з польского угодового гурту? чи може що ми позволимо

Digitized by Google

„неутралізовати“ себе, вдоволяючись гарними словами а дурно вижидаючи фактів? чи може що ми, запізнаючи народний наш интерес и перемінивши антипатиі на симпатиі, опять зачнемо, як діти, бавитись в чувственну політику, або як розпучливі фантасти кинемось в обіймн против-народнёі партиі — и сим увільнимо вас від поліку з нами?

Наколи-б и справді вернулись ми до колишнёі політики покірливої мовчаливости, то ваша власна история покаже пальцём на вас и вину неудачі порозуміня запише в реєстр ваших гріхів політичних.

Яко народ, свідомий своєі гідности, бажаючий збереженя своєі народнёі истоти, ми не дамо приспатися голословними обіцянками, а бажаємо фактів, фактів, и еще раз фактів.

Наша політика чесна; хто чесно думає, сёму не тяжко нас вирозуміти. Стоімо на розпуті — ріжні дороги перед нами; но пійдем тільки тою, котора веде нас до цілн. Ми не бавимось в високу політику, то правда; но під високою політикою ми розуміем дипльмацию, — а о скільки руське питане з дипльмациею ніякого діла не має, о стільки и висока політика з ним не має ніякої спільности;—мусимо застерегтись однакож против сеі инсинуациі, щоби ми позвалялись на вні заступати кому-небудь иншому, як тільки природним нашим представителям, людям нашого довіриа, народности руськоі, — которе то право заступництва не терпить ніякоі субституциі, ніякого переношеня его на кого-небудь иншого.

Ми не бажаємо від сторони польскоі пожертвованя ii интересів, а тільки узнаня наших; від сего бажаня не відступимо, не маєм бо охоти фигурувати яко героі „роману“, як подобалось назвати часописи „Kraj“ безъуспішність угодового змаганя.

Наше діло серіозне и ми підняли его в найлучшій гадці и узялись за ёго з найлучшою волею, не бажаючи руйновати—а будувати; тільки-ж на леду ніколи будувати не будем! — З чистою совістею про-те вижидатимем осуду нашоі діяльности від руськоі публіки, стоячи на сторожи ii интересів.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Поклик до братів Славян.*)

Чи до́вго ще кри́вді й надси́лі тлуми́ти
Свяге́ наше пра́во розво́ю?
Не вже не одно́ї ми ма́тері ді́ти,
Не вже — не брати́ між собо́ю?

Зашо́-ж зневага́? для-чо́го не ми́лі
Братам наші щи́рі жада́ня?
Кого ми чіпа́ли, кому́ ми вчини́ли,
Чи кри́ву, чи зле руйнова́ня? —

Ми ті́льки боро́лись за вла́сную ха́ту,
За те, що намъ до́рого й ни́ні;
Бажа́ємо ми и тепе́р не бага́то —
Рідно́го розво́ю роди́ні!

Щоб ду́ма славу́тня и мо́ва співо́ча
Шири́ла й пиша́лась в наро́ді!
Ми всіх пригорну́ли-б до се́рця охо́чо,
Як би нам хоч тро́хи слобо́ди!

Чому́ не и́меш ві́ри ти, бра́те, Моска́лю —
Не вже ти ляка́єшся зра́ди?
З тобо́ю недо́лі нас кро́вне зъедна́ли —
Не бу́де між на́ми розра́ди. —

З тобо́ю давно́ ми працю́ємъ на по́лі
Розро́сту нау́ки й освіти,
З тобо́ю давно́ ми шука́ємо во́лі —
Ії нам з тобо́ю діли́ти!

А ти, брате, Ля́ше, — не вже пак до суду
Між на́ми розру́х бідола́шний?!
Ой, скинь-бо з оче́й ти сподя́вню полу́ду,
Та пра́ведно глянь, — необа́чний:

Ми ті́льки за на́ше ляга́ли кістка́ми,
Коли́ нам чини́лись ушко́ди;
Нико́ли не гра́лися ми кайдана́ми,
Чужо́ї не гну́ли слобо́ди!

Хай Чех оповіда, — чи ми не стояли
За во́лю брате́рню горо́ю?

*) До віршу сего прилучаємо при кінци сего випуску ноти.

Digitized by Google

Та з Жи́жкою-ж в-ку́пі ді́ди на́ші дба́ли
Й здобу́ли коза́цького строю! —

Хай Се́рбин розка́же, чи ми не брата́лись
Ору́жно з ним в ща́сті и в го́рі;
За ві́ру, за во́лю чи-ж ми не руба́лись
На Сі́чи, на го́рах, на мо́рі?!

Спита́йте Слова́ка — и той не згада́є
Од нас коли-не́будь обра́зи:
Злоби́ не було́ в нашім се́рці й нема́є —
Ми хті́ли-б загої́ти вра́зи! —

До згоди, до гу́рту, до ку́пи, Славя́не!
Забу́дьмо спода́вніі сва́ри,
Вгаму́ймо, брато́ве, розла́дє пога́не:
Встаю́ть бо на За́ході хма́ри!...

Спізна́ймося са́мі, вважа́ймо на бра́та —
Тоді́ нас ніхто́ не здола́є;
Тоді́ не дамо́ ми Німо́ті урва́ти
Ні ця́ти Славя́нського кра́ю!

Пода́ймо-ж ми ру́ки на ві́чне коха́ня,
И кри́кнем на бе́ньксті зго́ди:
„Ми ці́лому сві́ту бажа́єм — брата́ння,
Пора́ди, освіти й слобо́ди!“

Гетьманець.

Из сербських народних пісней.

ЕДИНИЙ МИЛИЙ ТА И ТОЙ ДАЛЕКО.

Ночи темні, ночи непрозорі!
А на серци-ж ще темнійше горе.
Слёзи роню, від усіх ховаю,
Та й сказати нікому не маю!
Нема неньки — виплакала-б тугу,
Нема сестри — розказала-б другу;
Один милий... та и той — з-за річки:
Поки дійде — половина нічки, —
Поки збудить — півень озоветься, —
Поки мене притисне до серця —
Вже й зоря займається по-рану....
„Час — пора до-дому, мій коханий!“

Digitized by Google

СОКІЛ ДІВЧИНУ БУДИТЬ.

Дівчина заснула
Під кущем калини;
Будить її сокіл:
„Уставай, дівчино!

„Виграло вже сонце —
„Вид твій припаляє.“
Кинулась дівчина —
Сонечка не — має:

Тільки пригортає
Та цілує милий
Її вид румяний,
Її груди білі. —

Гетьманець.

ДО МОЄЇ КАТРУСІ.

Ще не багато літ прожив,
А вже сивіє чорний волос;
Ще не діждав своїх я жнив,
Ще не жовтіє колос.
Я в світі щиро працював;
Я сіяв те, що Бог послав.

Гірких багато сліз пролив,
И горя я дізнав чимало,
Людей и правду я любив —
За те мене и зневажали;
И молоді літа мої
Я скоротав на чужині.

Тепер з тобою оддихаю,
Тепер прийшла моя весна;
Я, мов по смерти, оживаю —
А ти, мов зіронька ясна,
Мені присвічуєш; з тобою
Я вже не знаюся з нудьгою.

Світи-ж мені, поки я бачу,
Поки до праці ще берусь;

Digitized by Google

Я марно сили не потрачу —
И жнив своїх такий діждусь;
Зберу що сіяв — и веселий
Піду на вічную оселю.

Павло з України.

НАША ЦЕРКОВ.

На-зорях заграли дзвони,
Спудили з природи сон;
Встав Великдень й на поклони
Люде к церкві йдуть гуртом.

А вона по-над гробами
Голову схилила —
И росою, мов слізками,
Марне личко вкрила.

Застогнала у дзвінници;
Прилетіли діти,
Щоб при ній, при жалібници,
Богу помолитись

И молитва болю, горя,
Віри й упованя,
Плаче, лине по-над олтарь —
До Творця сіяня.

Від віків вона так стогне,
Вишнёго питає:
Чи довго ярмо те чорне,
Й глум зносити має?

А вдовина смирна лепта
Бідної оселі,
А та церковця обдерта,
Вічно невесела —

Тихо клониться, мов мати,
Над дітьми дрібними, —
Рада долі ім придбати,
Бо за ними гине.

И елеєм всецілющим
Изкріпляє сили

Digitized by Google

У журбі, щоб доля злюща
Їх не задавила.

* * *

Ой, ти церкво-жалібинце,
Безталанних мати,
Віковічна мученнице
У жебрачій шаті!

Не журися — глянь під себе:
Сліз-молитов море
Піднесе тебе на небо
З страшним співом горя.

Заревуть свобідні хвилі —
И тебе, небого,
Унесуть на борзім крилі —
Зложать перед Богом.

И віків всіх голосами
Скаргу заспівають,
Серцем добрим й молитвами
Бога ублагають...

И тоді по воли Бога
Стане на землі:
Рай для добрих, казнь для злого —
Мир святий тобі!

К. Устиянович.

ПІМСТА и ВЕЛИКОДУШИЄ.

ОПОВІДАНЄ

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнёї події; розказав

Володимир Шашкевич.

I.

Більш сорока літ тому на-зад запанував було у наших сторонах великий помір. Мерли люде — та так и падали, неначе та солома; городи та села пустошали — поля лежали оболого. Не було такої днини, такої ночи, щоб по ким-то не задзвонили, щоб

Digitized by Google

кому-то не висипали свіжої могили. Живуть еще люде, що памятають сі страшні часи, й не один дідо розказує онучатам про велику заразу або холеру, що так и хапала людей без ліку, без переліку. Ще більш лютував помір по тім боці кордону; неначе кара за тяжкі гріхи линув він, як відьма кощава, по-над хати — по-над палати, нікому не пропускаючи, усіх однаково засягаючи під свої широкі чорні крила.

Року 1830 в пізну осінь досягала отся зараза границь западнёї Россні. „В селі Сопошок поховано кільканайцятеро людей!“ сумно покивуючи головами, пошептували собі люде отсю невеселу звістку кілька верств на-вкруги — тяжко зітхаючи: „чей-чей омине ся кара мою семъю, чей-чей не допустить Господь сёго страшного допусту на наше село!“ Так сподівавсь кождий, жахався кождий, встаючи и лягаючи. —

Дві милі від Сопошка, серед густого соснового бору, одна-одною стояла деревяна хата; плечем оперта о високу кострицю, неначе дитина притулилась до ріднёї неньки. Від двайцяти літ проживав тут лісничий Олекса Вовкомир з своєю рідною, и люде розказували про ёго, „що отсей чоловік відродивсь від усіх лісничих, що у ёго на совісти немає людської кривди и стільки, що за ноготь!“

Та хоч який був чесний та сумирний чоловік Олекса Вовкомир, а все-ж таки не взяв кат ворога и в ёго; сказано: „що сей не вродивсь, щоб усім догодив!“ Був отже и в Олекси свій ворог: тяжкий, завзятий — що тільки й продумував об сім, як би, мовляв той: підставити ногу лісничому — як ему досадити?

„Не вмру“, говорить сей було, „доки не вигублю те гадюче гніздо (так називав Вовкомирів недруг семъю лісничого) до нащадку!“ Усі дивувались, з-відки узявся в сёго чоловіка такий завзяток до Вовкомирів, та хоч розпитують ёго про те бувало люде, мельник (таке було ёго ремесло) одвіча тільки хнбань проклоном або грізьбою, а з ёго очей так и бухне, поломям неначе, сей внутрішний вогонь, що палить душу злого чоловіка, — так и засвітить вовком ся искра, що тліе в ёго дивім серци — „тліе, дотліває, часу дожидає.“ — Отгак-то ненавидить лукавець праведника — брехун правди — злодій чесного доробітку!—

Не чого иншого й завидував Вовкомирови мельник, як ёго щастя, ёго статку, та й тої шаноби, яку лісничий мав у кождого, хто лишень мав коли из ним яке діло; за те мельника омивали самі таки Сопошане, — й кому не конче було, сей обходить було млин, щоб не подибатись „з отсим крутіём“ (так називали мель-

Digitized by Google

ника), що продав-би з хреста самого Исуса та обдурив не то Гершка (так називався Сопошанський арендарь) из его бельфером — а таки цілу школу жидівську годень був обшахраіти. А ще то люде, як кого не злюбять, то причинять та вигадають нечуване та небувале; — а Сопошане не були лучші люде, чим инші, то-ж и сплели таке, що буцім-то мельник Василько (так було ёму на имя) за стільки а стільки червоних записав свою душу нечистому — и що сей спокушав его на всяке лукавство и помагав ему до ксякої пакости, яку загадав тільки злющий мельник супротив лісничому.

— „Не дурно“, так говорили люде, сидячи в неділю в корчмі, „побудовав він собі млин проти дуплавої верби!“

— „Та вже-ж не дурно!“ одвічали другі — „не вже-ж розказував Грицько, Ковальчук, що вертаючи смерком из почекайки (так називали Сопошанці корчму, що стояла конець села и де запопадний Гершко осадив найстаршого зятя Ривіна, мабуть задля-того, що арендарь не пропустив нікого, щоб не покликнув: „почекайте-но, господарю, у мене есть до вас діло!“ а рідко трафлялося, щоб Ривінове діло кінчалось чим иншим, як тим, що господарь зайшовши вже раз в корчму, не вийшов, мовляв той, на сухо з-відтам)....

— „А скільки в вас килишків горілки?“ перебив Гершко розказуючому, посміхаючись из-за шинквасу.

— „Не перебивайте бо!“ одвічав сей; „не горілка говорить из мене, а Грицько Ковальчук розказував, що вертаючи смерком из почекайки, підслухав мельника, як сей під вербою нараджався з нечистим на яке-то чортове діло!“

— „З-відки там у вас тих чортів набралося?“ обізвався хто-то розумнійший з гурту.

— „Не хуліть, дядьку!“ остерегав паламарь Вареха, що вже за пироги злякався; „добре, що вас пан-отець не чують!“

— „Дурний лямполиз!“ відрізав тамтой; „хиба-ж то пан-отець учать, що чорти сидять по дуплах, або що нечистому можно продати душу наче теля або, шануваши вас яко гречних, порося?!“

— „Пек та цур!“ сплюнув паламарь; „хиба-ж чортів немає на світі? хиба-ж...“

— „Тобі пек!“ перебив перший, „та й иншим таким, що вигадують таке, про чортів, про відьмй та опирі; вам би то, перш усіх, повкласти голову під св. евангелие.“

Digitized by Google

Так гуторили Сопошане в корчмі; коли між тим лісничий Вовкомир, сидячи за столом, у теплій хатині, розмовляв из жінкою про яке-то зіля, що одно тільки мало лічити холеру.

— „Що-ж? найшла зіля?“ питав Вовкомир жінки.

— „Дурно глядала!“ одвічала жінка; „воно десь мав бути на горі, тільки що на-разі відшукати годі!“

— „В сю страшну пору воно повинно бути у кожній хаті. Дивно, що сёго року я не подибав его еще в лісі, а вже-ж нарошно завтра скоро-день за ним виберуся. — бо, мовляв покійний знахорь Матвій, найлучше его вчахати під росу, — хоч так розібравши, я не второпаю, чому-б зіля під росу мало більш цілющої сили, чим коли вчахнеш его приміром в полудне?“...

— „Розбирай, не розбирай!“ озвалася жінка, „а старий Матвій знав, що говорив; се зіля береться тільки під росу, а то шкода й заходу коло ёго.“

— „Ви, жінки, усё раді-б звести на чари“, одвічав чоловік, „хоч воно наче на долони лежить, що тутечки ніяких чарів не треба, що зіля лічить само, без чарів!“

— „Стрижено — голено!“ — відрізала жінка, рада, що отсі слова, котрими Вовкомир кінчав звичайно усяку суперечку з жінкою, може повернути тепер проти ёго; „ви чоловіки ніколи не послухаєте жінок; адже-ж не увесь розум Господь поклав у ваші голови?!“...

— „Ні, серце-Катрусю,“ одвічав Олекса, и поцілував жінку, „сёго я не думав, щоб в отсій головці не було розуму; двайцять літ минà, як ми побралися — а з сеі пори я не-раз уже радився твоёго жіночого розуму“...

— „И може жалував коли сёго?“

— „Ні, голубочко — сёго не кажу, я й тепер не противитимусь тобі; чи-ж воно й стóіть сёго, щоб ми перечилися, та про що? про марне зіля?!

Як-раз тепер завили британи на подвірю, а діти Вовкомирові, двоє руских сивооких хлопят, подібних як одна капля води до батька, прокинулись в постели и молодший витягнув ручку до матери.

— „Мамо! де Маруся?“ промовила дитина, протираючи очиці; вона не доказала нам казки!“...

— „Марусю!“ кликнула Вовкомириха, цілуючи дитину; „чи не лягла ти уже спати, Марусю!?“

Digitized by Google

— „Ні, мамочко!“ озвалась, як ягода красна, гнучка як тополя, шіснайцятьлітня дівчина — и увійшла из другої кімнати; „я пряду куделю, та молитви говорю!“

— „А чого-ж ти так просиш за куделею у Господа?“ обізвавсь батько; „мабуть тужно молодій голубці уже без голуба—ге?... Знаю я, чого постять та моляться молоді дівчата... и твоя мати постила та молилась перед двайцяти роками більше, чим нині.“

— „Не гнівай Бога, Олексо! чого ти соромиш дурно дівчину? Чи-ж нині нема чого молитися? чи ж не казав тобі лісний Данилко, що в Сопошку вже двайцятеро поховали на холєру?!“

Опять тепер завили, забрехали британи... відчинились двері и майже без духа станув на порозі Данилко.

— „А що там, може опять яке вовчище привіялось, що пси так уідають?“ запитав лісничий, побачивши, що Данилко побілів як хуста, и глянув в кут за рушницею.

— „Ні, прошу пана“, одвічав Данилко, шкробаючись в чуприну; „се мель-мель-ник, Сопо-шан-шанський просить впувпусту.“

— „Мельник?!“ покрикнула одним голосом Вовкомирова родина, и глянули одно на одного.

— „Мельник? теперки? під ніч?“ говорив лісничий; „чого хоче сей чоловік від мене?“

— „Просить притулку на лісничівці“, одвічав Данилко; „каже, що в Сопошку холєра, що сеї ночи померло дванайцятеро, а вчера поховали осьмеро, що ціле село заводить, що люде покидають хати, та й идуть в світ за очима...“

— „В Сопошку холєра“, говорив лісничий, „а він, мельник— завзятущий наш ворог, шукає притулку серед моєї родини, котру зустрічав завсіди проклоном, котру божився вигубити до нащадку — мельник?“ — и задумався Вовкомир, наморщивши брови, казав-бись: яка-то чорна гадка заворушилась в его праведній души й каменем повисла у его батьківського серця. З любовью глянув він на жінку, жалібним около повів по лицях любої дітвори, — а далій спогадав, що хто зна, може й ім прийдеться глядати притулку у чужих людей.... що не годиться й ворога відганяти від порога, в таку добу, в такім нещастю.. що вони, Вовкомири, ніколи не бажали зла мельникови, що раді-б були нераз помиритися з ним, — а тепер, він сам, перший хоче переступити їх поріг, перший вимагає руку до них и просить так нечимало: бажає тільки ночлігу, притулку — захисту від зарази!...

Digitized by Google

— „А, то хибань звірюка був би сей“, обізвавсь в-кінци лісничий, „щоб в такім нещастю хлібом та солю не поділивсь з сусідом!“ — и мерщій відчинив двері, втішно та сердешно витаючи мельника, который, повісивши голову, так и стояв за порогом, наче-б и не надіявсь милосердия у сих, котрим заприсяг було погибель; непевною ходою переступив в-кінци поріг и блудним поглядом повів по кімнаті.

Бачивши таку несміливість и який-то тяжкий смуток у гостя, лісничий и его жінка стали розважати его; стали приймати як найлучшого сусіда-приятеля. За столом випивши одну чарку и другу, мельник подобрів, став сміливійший и говіркий, и просив лісничого и его жінку о прощене; казав, що не сподівавсь він у іх такого ласкавого серця, — розказував, як лісничий зловив его раз малим еще в лісі и за те, що вирубував довбачі из дуба, випарив здоровенно, — як арендарь Гершко, знаючи об сім, підцьковував его опісля завсіди проти Вовкомира за те, що він, лісничий, відмавляв дідича, щоби не вирубував ліса та не продавав на ворги жидам, так як его батько, — що він (Гершко) хотів, щоби пан поставив в селі тартак и випустив ёму в аренду, и що обіцював его (мельника) взяти до спілки, як тільки позбудуться Вовкомира, котрий один стоіть ім на заваді, — що жид розказував ему усе, як Вовкомир буцім ненавидить его (мельника), що відгражаеться вбити як пса, коли подибае з рушницею в лісі, — що, правда, Сопошанські люде говорили инакше про Вовкомира, но він більш вірив Гершкови, чим Сопошанським людям, котрі теж до ёго не дуже прихильні.

— „Шкода!“ кінчав мельник, „що я скорше не знав вашого доброго серця; воно красше-б було для нас обох.“

И глипнувши з-підлобья на Марусю, котра сиділа конець стола на-сукісь мельника и з добрячимъ усміхом слухала его оповіданя, схаменувсь неначе, зітхнув — глянув на діти — встав скорійш від стола, подякував господарям — еще раз жалібно вимовив: „шкода!“ и непевною ходою вийшов через сіни до иншої кімнати, де Вовкомириха настелила була гостеви постели, мовляв той: аж під саму стелю....

Коло півночи з-тиха відхилились двері від кімнати лісничого, и уже хотів Вовкомир схопити за рушницю, гадаючи, що отсе злодій підкопавсь до его хати, коли до его ліжка тихою, наче кіт, ходою приближився Данилко и шепнув своёму панови що-то до уха.

Digitized by Google

Неначе-б гадюка вкусила лісничого, так схопився він из постели и випав до сіней, неначе божевільний.

— „Холера! в моій хаті холера," промовив він на-силу охриплим голосом, и заломивши руки став серед сіней, неначе укопаний; — „так моє серце добре мені віщувало — так він обманув мене, щоб погубити, а я змилувавсь над ним и огрів за пазухою вужа!"

В сій хвили місяць освітив кімнату, де лежав мельник, и лісничій побачив крізь відчинені двері, як сей аж тачався від болю по постели, благаючи не-своїм голосом помилування.

Страшна боротьба розпочалась в грудях Вовкомира: любва ик родині, милосердие над нещасним недругом — сі два чувства разом заворушились в ёго души. Як тяжко вибирати тут батькови родини — чоловікови — християнинови! (Д. б.)

ДІВЧАТКО З СІРНИКАМИ.

(За Андерсеном розказав Гетьманець)

На дворі був страшенний холод, завірюха крутила, и ніч насовувалась — остання ніч Старого року, — саме на Меланки.

Такої темної та холодної ночи, що добрий хозяін и собаки не вижене, вбоге дівчатко, босоніж, простоволосе, пленталось собі вулицею. На ій, правда, й були черевики, як вона з дому виходила, але не на-довго: вона, бач, взулася у материні старі, та такі великі, що у першому заметі й загубила, перебігаючи вулицю з-під коней. Один черевик згубила вона таки на-віки, а другого ухопив якийсь шибиник, хлопчик.

Ото-ж дівчатко перебирало голими ніжками, що аж посиніли від холоду. У старенькій хвартушині несло воно багацько пачок з сірниками, а одну у руці тримала. Поганий день для неї нині випав: ані одного купця, ані одного шеляга!

Бідне! Голодне й холодне тремтіло воно, аж кривилося! Лапастий сніг вкрив ій голову й нападав між біляві, гарнісенькі кучері, аж до плечей.

По всіх будинках світилися вікна и сияли; а дух від смашних страв аж на вулиці чувся: се було навечерие Нового Року. У дівчинки тільки й гадок було, що про се!

Сіла вона собі й притулилася у закутку між двома будинками, підгорнувши ніженята під себе; але холод усе знай більш та більш проймав ії, — а до дому-ж то вернутись не насмілюва-

*

Digitized by Google

лась: бо не продала ані одної пачки, не заробила ані одного шеляга. Раз — батько б побив ії, а друге — хиба пак й дома не було теж холодно?!

Жили вони на горіщи й хоч найбільші дірки у стрісі й були заткнуті ганчірками та соломою, проте вітер, не вважаючи, продимав на-скрізь.

У дівчинки рученятка зовсім одубіли.

Господи! хоча-б один сірничок, — може-б він запоміг хоч трохи! Коли-б одважитись хоч одного стратити! Тернула-б об стіну и погріла свої одубілі пальчинята.

От вона таки й наважилась витягти одного. Черк! Господи! як блиснуло, як засияло! Вона сірник прикрила долонею, и горів він неначе свічечка, а полумъя его було таке тепле та ясне! Що за диво? Здалося ій: ніби сидить вона перед панською грубою, обробленою у мідь і залізо роскішно. Вогонь так привітно палає и гріе так хорошѣ та тепло! Коли тілько що вона до полумъя захтіла простягти свої ніжки, — як разом полумъя згасло и груба не-знать-куди ділася: зосталося дівчатко тілька з недогарком сірника у руці!

От, черкнула вона об стіну й другим. Блиснув вогонь, загорівся, и тамечки, де світ на мур упав, неначе стіна зробилася, як намітка, прозора: можно було бачити з середини кімнату.

Глянула дівчинка — а в кімнаті стіл засланий скатертиною білою, білою, як молоко! На скатертині у полумиску стоіть печена гуска, начиняна яблуками та сливками, а од неї — гарячим та смашним паром так и душить. От, думà, щасте! А тут, як плигне гуска з полумиска до-долу, а ніж и вилки у-слід, та прямісенько до дівчини.

Коли се — погас сірник, и знов усе зникло; зосталася тілько стіна висока та холодна!

От, черкнула вона й третим! Зирк. — аж вона сидить вже під чудовною панською ялкою*). Ся була більша и далеко красша за ту, що вона торік, у багатого крамаря, бачила крізь скляні двері. Господи! скільки свічок світилося по зелених гилцях! скільки то висіло в-горі цяцёк та лялёк! И здалося, ніби вони до неї всміхалися. Але тілько, що простягне вона обидві рученята, а сірник и погас.

---

*) Christbaum.

Digitized by Google

Знялися усі свічечки з дерева й полетіли в-гору високо, високо. Дивиться — то не свічечки вже, а зірки на небі: одна з них покотилася и покинула по собі довгу вогняну стягу.

„Мабуть хтось умер“! подумала дівчинка, бо старенька покійна бабуся, котра тільки й любила її щиро, було часто каже: „коли часом зірка скотиться, то певно душа чиясь полинула до Бога.“ –

Чернуло дівчатко еще одним сірником об стіну. Блиснуло ясне та велике полумъя, а серед ёго її бабуся зъявилася, з таким ясним обличем, з таким щирим до неї та любовним поглядом!

„Бабусенько!“ крикнула дівчинка; — „візьми мене з собою; я знаю, — як сірник згасне, то зникнеш ти, як груба мідяна, и гуска печена — и ялка чудно-хороша!“

От, разом запалила вона усю пачку, бо боялася, щоб бабуся її не кинула. Сірники запалали, и полумъя з їх здалося їй яснійшим од сонця. Ніколи бабуся не була такою гарною та величною! Узяла вона дівчинку на руки, и обидві, осияні світом, радісно полинули в-гору високо, високо — туди, де нема ні холоду, ні голоду, ні туги, — полинули до самого Бога!

Але й другого зимного ранку, у куточку, між двома будинками, маленьке дівчатко усе ще сиділо з почервонілими щічками, з солодкою усмішкою, — тільки вже одубле й замерзле.

Зійшло холодне сонце на Новий Рік й осияло дівчинку з її сірниками. Одна пачка була зовсім спалена, и люде казали: „певне погрітись бідне хотіло?“ Але ніхто не відав про ті дива, що вона бачила, ні про те, у якім сияні полинула вона з старенькою бабусею на нову оселю! —

ДЕЩО О СПОСОБІ ЖИТЯ МУРАВЛІВ

и об тім, яку ролю відгривають они в загальній ладні природи.

(Написав Иван Верхратський.)

У звірят малих и непоказних завважаємо часто приміти, котрі нас наповняють найбільшим подивом Божої мудрости и всемогучости. Именно помічаючи спосіб житя комах, приходимо до того пізнань, що саме там, де би ми и не думали, на предметах буцім незначних и маловажних, показується потуга Вседержителя в пліняючій величности.

Digitized by Google

Яким то дряхлим и слабим сотворінем не видається нам м у р а в е л ь! Однакож, слідячи близше за способом его життя, побачимо, що саме сі непоказні животинки живуть в численних товариствах, уладжених не согірше, як яка из потужних держав нашого часу. Есть у них правлячі проводирі, посли-слідителі, инжинери, робітники, и готове військо, котре кождоко вдираючогося ворога хоробро відпирає; словом одним: есть у них все, що в добре удержаній державі має бути. Муравлі суть також добрими оконománи. Справді не збирають они собі запасної живности на зиму — як хибно тверджено у старовину, ставляючи муравля за взоровзір журливости и запопадливости хозяйської — ні! муравлі призбирують собі, чуючи непогоду довше тріваючу, лише на кілька днів припасу, а в наших краях проводять зиму в стані заковязлім, загребавшись трохи глибше в землю, — однакож держать собі постоянно дійні корови. Корови? спитає де-хто, не довіряючи. Так есть! Річ має ся так: На листю тополь, рож, на капусті и многих иншіх ростинах живуть малісенькі комашки (звані мшицями), та обсідають їх так густо, що ростини ті видаються мов попелом обсипані. (Тому-то зовуть мшиці теж и п о п е л и ц я м и). На-заді мають сі комашки дві трубочки, з котрих тече солодкий, ліпкий сок. Муравлі любять той сок дуже. Тому-то и видко часто, як по листю бігають квапно, злизуючи сок з трубочок мшиць текучий. Однакож не вдоволяються они тим. Дуже часто хватають сильними челюстями повільні мшиці, таскають до-дому и ховають їх у себе, та хіснують з них подібно, як газдині з коров.

Загалом ділиться обчество муравлів на самочки, самчики и безполі робітники (муравлі ніякого рода або так звані м у р а в л і і). Найбільші суть самочки. Они то подібно, як трохи менші від них самчики, дістають під-час сполованя (Paarungszeit) ніжні крильця, котрими на кілька хвиль можуть в воздухи вознестися. Однакож вскорі тратять крила и спадають на землю. Самочки зносять відтак малісенькі нечка в закапелках муравища, а дальше пропитане виклюваючоіся черви зоставляють робітникам. Робітників есть найбільше, и они поносять найтяжші труди коло утримуваня держави. Самочки и самчики вільні від робот и представляють, так сказати, клясу правлячу. Робітники розділяють роботу між себе. Одні сторожать, другі будують нові ходи и комірки або направляють старі, инші зносять потрібний до того материял, инші знову виходять на розвідок за поживою и пр. Дивлячись на той гліткий рух, який панує в муравищи, думав би хто з-разу, що

Digitized by Google

не спроміжно тим звіряткам працювати доладно, що они десь собі в своїх роботах мусять перепиняти,—а и саме муравище з-верхи виглядає найчастійше безладною копицею, накиненою піском, листем, чатинем и пр, — однакож, роздивившися точнійше, узриш на-відворот: кожде має свій певний, вимірений объем діланя, одно другому уступає бережно з дороги не заваджаючи, а коли иноді в квапливій поспішности стане одно против другого, так гладячись усиками, и спізнавши одно другого, смирно уступають собі — тай дальше до праці!

Примітна пильність и витреналість муравлів-робітників. Иноді кількадесять раз сховзуються з тягаром и скочуються долі, но те ім не мішає; вони не встрявають, доки аж не спричуть предмет на місце призначене. Для молодого покоління суть також дуже журливими. Черви виклюнувшіся з яець годують дуже старанно. Коли черви осягнуть приналежну великість, то обсновують ся звичайно тоненькою пряжею и переміняются в кукли або так звані подушки. Подушки тиї именують де куди хибно теж и „муравлиними яйцями“. Они суть звичайно білявої або жовтавої барви — з-далеку похожі на пучняві зерна жита або пшениці. Кукли не ідять нічого, не потребують отже, щоб їх годувати; однакож и тепер не відступають їх годовники. Они виносять подушки на сонце, обертаючи їх то на один бік, то на другий, щоби добре з всіх сторон огрілися. Зближиться-ж до гнізда який неприятель, як не заворушиться все в муравищи! З якою ревностю не кидаються усі робітники уносити повірені ім подушки! В короткім часі численні подушки зникли, попрятані у середину будинку, а натомість виступав цілий рій войнів, щоби укарати дерзького смілчака

Муравлі живляться переважно солодкими соками з ростин або звірят. Овочей не тикають, хиба коли з них відшкіриться лупина и витікає сок, на котрий то всі муравлі дуже ласі. До муравища ведуть окремі дороги або шляхи, котрі нарочно промощують собі муравлі. Тими дорогами зносять они собі потрібні річи. На вислід роздобутку висилають робітники кількох з-поміж себе. Відкриють тиї слідителі більшу илькость поживліня, то сейчас вертають до свого муравища и заберають з собою більше товаришів, при чім дуже добре уміють справлятися, хоть часом вибераються в місця досить оддалені. З того видко, що межи муравлями має бути певний рід, сказати-б: мови,—а так можуть они порозуміватися взаімно.

Digitized by Google

Дивлячись на згодливе устроєне держав муравлиних, думавби хто, що межи ними панує лише любов и згода; однакож и межи ними ведеться иноді борба и то завзятуща борба о бит. Коли в якій стороні за дуже розмножаться муравлі и досить близько заложать муравища одні біля других, став ім за тісно, а то тим більше, коли одними дорогами змушені за жиром виходити — и тоді то розчинають они справдешні битви. Примітно, що при тім муравлі не уживають ніколи хитрого підступу, не випадають з засідки зачаївшись, як многі инші комахи, но бояться чесно в отвертім полі, виступаючи густими рядами. Борючись кусаються челюстями (щипальцями), стають на-вишпиньки и стараються забризькати противника квасною ідею, що находиться в піхурци на кінци їх кадовба. Роди узброєні жалом проколюють ним ворогів Справді зъумляти приходиться, з якою заїлостю, з яким завзятком они гризуться. Не-раз зчіпляться борці так сильно, що не попускаються, навіть коли один з них на смерть загризений, и не-раз мож побачити, що до ніг муравлів побідно з борби вийшовших суть учіплені голови відорвані або й цілі трупи противників.

Часто нападають на одного кілька з иншого муравища нараз и забирають ёго в полон. Коли смеркнеться, уступають обі сторони и хороняться для перепочинку у свої муравища. З розсвітом же опять висипають и поновляють битву з тим більшим завзятем. Тиі борби трівають не-раз кілька тижнів. Замітити однакож годиться, що під час, як ведуть борбу, в муравищи не перестає робота, — и так коли одні повнять свою довжність на поли битви, другі идуть за поживою глядіти, заходяться около добра молодого покоління, и пр.

Инших комах поборюють муравлі и загризають навіть значно більших від себе на смерть. Так напастує найменший из наших родів Муравель жовтий (Formica flava) поодиноких маєвих хрущів досить часто и принуджає, численно іх окруживши, найчастійше до піддачі. Згадати тут годиться, що сила у тих малих и, як бачиться на перший погляд, слабих животин, розмірно дуже значна. При будованю своіх муравищ таскають муравлі не-раз кусники дерева, прутики и т. и. річи, котрі далеко більші и тяжші від них самих. В-прочім много надоложують муравлі своєю невтомимостю и проворностю, а також и своїм значним числом.

Хотя муравлі так завзято гонять многих комах, то преці дозволяють декотрим пробувати у своіх муравищах, а навіть дуже старанно ходять коло них. О мшицях и іх призначеню для му-

Digitized by Google

равлів була вже в-горі бесіда. Окрім тих Полукрильців (Hemiptera) находяться часто межи муравлями еще и декотрі хрущі, именно многі з Щипавковатих (Короткокрильців, Brachelytra), Скритки (Pselaphina), Огниця-Червеница (Pyrochroa coccinea) и инші.

Жубелиці зносять яйця дуже часто у миравища. Одного разу запримітив я, як самочка Жубелиці-золотастої (Cetonia aurata, Goldkäfer) злинула у муравище Муравлів червоношніх (Formica rufa) и муравлі впустили ії без всякої перепони. В якій именно ціли плекають муравлі тих хрущів, доселі не звісно.

Муравища закладають муравлі в земли, під камінем в порохнавих деревах и т. и. предметах. Будівлю стосують після якости материялу. Так н. пр. коли земля тверда, то будують тоненькі стінки для комірок; коли же пухка и розсипна, то дають стінки о много грубші. — Не-раз внаджуються в людські хати, а відкривши солодощі або свіже мясо, приводять вскорі численних товаришів, и стаються через те неприємними гостями. Хотяй муравлі иноді своєю внадливостю и нам не-раз даються в-знаки, то однакож тов не може ити и в порівнане з тим, що діється в декотрих сторонах теплівщини. Там живуть муравлі громадами далеко численнійшими, як у нас, и суть з причини свої пажирливости правдивою гонобою тамошних жителів. Так звана Одвідниця Головата (Atta cephalotes — Grossköpfige Visitenameise), живуча в лісах Бразилії, відбуває в певній порі справдешні походи, не щадячи нічого на своїй пути, обнажаючи навіть дерева з листя. Втиснувшися безчисленними тьмами в людські мешканя, принуджає она людей до втеків, виідаючи при тім все зъідоме до цяти. Також Мурашка Жимоідка (Myrmica omnivora, Gefrässige Ameise), властиво жителька Египта, тепер однакож розпросторена и в Америці а новійшими часами и в Англії (в околиці Лондина), не много уступає під взглядом шкідности попередній.

По-части однакож винагороджають муравлі теплівщини зроблену шкоду. И так після оповідань В. А. Гумбольдта живуть жителі сторон над рікою Ріо-Негро через більшую часть року муравлями, котрих подусивши замішують мов тісто, и відтак проховують у воску до дальшого вжитку.

У нас суть муравлі переважно пожиточні, понеже вигубляють всяку шкідну хробачню, а також причиняються в певній мірі до удержаня чистоти в воздусі, спрятаючи падаль менших животних. Також служать кукли (подушки) на пожившіне для многих птиць співучих, и збирають іх в тій ціли; а и самих му-

Digitized by Google

равлів потребують до вироблюваня окремішного шпиритусу и до цілющих купелів.

Так видимо, що муравлі відгривають непослідню ролю в світі комашім, що и они причиняються на свій пай до удержаня загального ладу в великім господарстві природи, и що для своіх приміт, для свого способу житя, заслугують справді на саму більшу з нашої сторони увагу.

БОДНАРІВНА,

драмат народній

В ТРЕХ ДІЯХ.

(Оснований на пісни народній)

Написав

Федор Заревич.

ОСОБИ:

МАРЦЯ БОДНАРІВНА.
БОДНАРИХА, ii мати, вдова.
АМБРОЗ, ii жених.
ОНУФРИЙ, опікун и стрий Марці.
СТАРОСТА КАНІВСЬКИЙ.
АНТИПА, єго новірний козак.

МОЛОДЦІ и ДІВЧАТА міщанські. КОЗАКИ Старости.

Річ діється в 2-гій половині XVIII. столітя — в малім місточку: I. дія в хаті Боднарихи; II. дія в саду; III. дія в палаті Старости — конець перед хатою Боднарихи.

(Після народнёі пісни сталася ціла пригода з Боднарівною в містечку Гусятині.)

Digitized by Google

ДІЯ ПЕРША.

(Звичайна міщанська хата Боднарихи.).

ЯВА І.

МАРЦЯ

(прибирається до зеркалця)

ушішко) Так, сёгодня, то певно вже хлопці подуріють..... Я прибрана, як та краля... (*переглядає стрій на собі*) о, які красітні стяжки, які пишні коралі, які блескучі дукачі.... а тут, осьде, (*вказуючи на голову*) за косу заткну рожу, яку наші дівчата на паннах тільки бачили (*шикає рожу*)... а тепер (*приглядається знова до зеркала*), тепер нехай усі ворогують и говорять, як хочуть; а я й сама знаю, я сама бачу; (*трохи сшидливо*) що я дівчина.... гарна....

(З-за сцени залітає голос музики граючої веселий танець — Марця опиняється, надслухує и між тим говорить; однак музика ії так заняла, що мимоволько вона словами ударяє в такт музики, аж и перейде до співу.)

О — ох, он-там — так — танцюють и гуляють... а музики то так рясно и весело дотинають... хлопці дуднять — дівчатами увихають.....

(*співає*): Ой у лузі при калині
Стоіть козак при дівчині —
Стоіть, долю проклинає,
Що дівчиноньку лишає.

Ой, козаче, не журися, —
Як хоч', за рік тут вернися:
Калина тя ждати буде —
А дівчину возьмуть люде.....

Ха-ха, ха-ха.... (*прицупує ногами; музика тихне.*)

Танцюють, гуляють, аж серце до них рветься..... танцюють без мене..... (*з досадою*) Ох! які-ж бо тоті мама, пійшли собі и нéгадка ім вернути; я я дожидаю и дожидаю, пійшла-би на танець.... Та мама хиба забули, що сёгодня неділя... (*плаксиво*) десь собі засіли; а я осьде нуджуся, вяну.... и що я зроблю?.. Ой-йой, мамо, мамо!

(Під-час послідних слів уходить мати.)

ЯВА ІІ.

Марця. Боднариха.

БОДНАРИХА.

Ой-йой, мамо! (*залеснувши в руки*) А що?..... упадоньку... а тобі-ж що, Марценько?

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*втерав оги*) Та що, ніщо! — Але бо ви, мамо, пійшли на вечірню, а з вечірні десь до куми; а я жду, та й жду — а вас як нема, так нема...

БОДНАРИХА.

(*хитаючи головою*) Та й на-силу діждалася; середодня ачей-же боялася сама в хаті?

МАРЦЯ.

(*з притиском*) Ая..... боялася...

БОДНАРИХА.

Ну, а що-ж?

МАРЦЯ.

А от-що. (*розказує*) По мене приходили вже й посестри и молодці, запрошували так на музику..... А я так чекала, дожидала, довго, довгісенько..... а вони там, бачите, так танцюють; а музики гудять, що аж сюди залітав голос..... а музики що заграють, то мене коло серця так заскобоче.....

БОДНАРИХА.

(*сідав, поважно*) Та то й увесь твій клопіт..... (*жартуючи*) Що не прийшла перша на танець.. гірька доленько!... А як би раз один Марценька не пійшла на танець?..

МАРЦЯ.

(*скоро*) Як би не пійшла, то би всі з мене сміялися — то би я й через улицю не перейшла вже!

БОДНАРИХА.

(*жартує далій*) Так би сміялися?...

МАРЦЯ.

Певно!... А то би зараз дівчата всі розголосили: „Марця Боднарівна на танці не приходить; бачите, сватачі зазирають.....“ Та взяли би мене прикладати то до сёго, то до того...

БОДНАРИХА.

То дивне диво би й сталося, як би сказали, що до Марці сватачі зазирають....

МАРЦЯ.

А на-що такої мови, коли до мене сватачі не заходять..... (*скорше*) коли я не віддаюся...

Digitized by Google

БОДНАРИХА

(*поважно*) А як би справді зайти хотіли?... а може мені сказано, що надійдуть....

МАРЦЯ.

(*згудована*) Сказано вам, що надійдуть?... (*закриваючи оги*) Мамо моя... я віддаватися не хочу!..

БОДНАРИХА.

Та не скоропадь так; ще й не віддавшся.... (*встав з повагою*) Але-ж, донечко, люде надійдуть таки сёгодня; то-ж треба людей по чести знати и дома остати, не на танці летіти, — бо осудять люде и скажуть: „Пуста дівка у Боднарихи, раз-у-раз на танцях.“

МАРЦЯ.

(*оиалисто*) Нехай кажуть, нехай!... Ім віддажа то так и здається, ніби торг який-то; ім видиться, що, коли виглядають кого, як ім здалося, то дівчина на них тільки и ждала.... А тут, не тоті часи вже; годилося би, щоби и дівчина знала, кого для неї вишукали, и впередже и свое сказала слово ... (*по хвилі цікаво*) Ану, кого-же то вони, мамо, найшли для мене?

БОДНАРИХА.

(*сміючися*) А ти сама, то и не вгадала-би, который се бути може, що до Боднарівної ручники посилати гадає?..

МАРЦЯ.

(*розгадавши*) Овва! Тільки заходу и мови... се може Амброз?

БОДНАРИХА.

А як-би й Амброз? Може ёму догана?

МАРЦЯ.

(*перебірливо*) Догана, або не догана.... але Амброзови рот не замера ще; міг упередже бодай словечко мені проречи.... От-же най вибачав.

БОДНАРИХА.

(*добродушно*) Ну, ну, якось погодитеся ви поміж собою....

МАРЦЯ.

Погодимося, або и ніт; побачимо..... (*розговорливо*) Гарний, ладний, чудний жених!... То зо мною бачиться майже день-у-день, не промовить и слова, та думає, що досить по тому буде, коли перешле ручники, син багацький!... Вже нині, бачите, який горнорний....

Digitized by Google

БОДНАРИХА.

А дай-же супокій, донечко.... Амброз газдівський, честний хлопець.....

МАРЦЯ

(*сердито*) Ніт, мамонько.. . не такий він!.. (*тихше*) Матінко, доле моя! він багацький син, гонорний, сироту за-ніщо не буде вважати.... він.... (*загинав плакати*) убогу, вдовину доньку, нехай з багацькими не кладе на рівні: багацька дожидає ручників, а бідна серця!....

ВОДНАРИХА.

Донечко, а що-ж бо ти говориш?.... Адже-ж сама ти нагнула сюди Амброзови дорогу?....

МАРЦЯ.

(*тихо*) Правда, мамонько, правда: Амброзови я не-раз скорше, як другому кинула добре слово.... (*стидливо з жалем:*) я думала, що Амброз мене може и любить; а він зі мною не говорив и слова, але посилав свій гонір богацький!....

БОДНАРИХА.

(*поволи*) Але сама, кажеш, думала, що тебе любить.... а то-ж и ручники заслати хоче?...

МАРЦЯ.

Та ручники тільки..... а я не знаю, мені ще не казав, що любить.... у него серця немає, а ручники....

БОДНАРИХА.

(*острійше*) Марцё, не гордуй, ти сирота вдовиці....

МАРЦЯ.

(*з досадою плаксливо*) Мамо, сирота я, та не на глум богачеви... Мамо, пустіть мене, я пійду на музику; нехай богач.... (*глянувши в вікно*) О мамо, иде Амброз....

БОДНАРИХА.

(*глянувши тоже в вікно*) Иде, виджу, там в горі вулиці... Чи знаю, що зроблю.... хиба закличу стрия Онуфрія.....

(відходить.)

Digitized by Google

ЯВА III.

МАРЦЯ.

(*став задумана*) А може справді мама и добре кажуть, щоби я не гордувала, коли сирота я.... Може справді Амброз мене и любить, коли не сягае по багацьку дівку?.... (*тихше*) А я-ж его люблю?.... не знаю!.... (*різько*) О ніт, ніт, я знаю того богацького сина.... гордий такий, а говорить, наче замкнений рот мае, наче з ласки.... ще не спитав мене и слова — а вже посилае людей з ручниками!.... (*алесиувши в руки*) То нехай же вибачить.... Я не хочу его.... не люблю!..

(Входить Боднариха.)

ЯВА IV.

Марця, Боднариха.

БОДНАРИХА.

Иде Амброз... правда не сам, з людьми.... (*дивиться на доньку*) Марценько... треба якось....

МАРЦЯ.

(*скоро*) Нехай идуть... та що-ж?

БОДНАРИХА.

Що? побачимо, учуемо. Прийдуть и скажуть свое, а ми тоже свое... Прийдуть и стрий....

МАРЦЯ.

(*на-укір*) Прийдуть — прийдуть.... прийдуть и Амброз и стрий Онуфрий, та не до мене....

(вибігае.)

ЯВА V.

БОДНАРИХА.

(*в клопоті*) От так-же, люде йдуть, а вона втікае — що-ж зроблю?... Нехай же тут люде нас розсудять, чи я тому винна? Втекла, та й годі. — А вже-ж не що, як поперечився Амброз из нею....

(Отвераються двері, входить Амброз.)

ЯВА VI.

Боднариха. Амброз.

АМБРОЗ.

Слава Исусу Христу! (*кланяються.*)

Digitized by Google

БОДНАРИХА.

(*в клопоті*) Слава на віки.... витайте, гості.... (*силувшся до усміху*) Самі?.... Я-ж бачила, не самі ишли тутки....

АМБРОЗ.

Я не сам вибрався.... з-за того и просив вас, щоби дома остали;.... а тим-часом, бачу, ви кепкувати захотіли з мене — доньку виправили на танці! Тільки блисла нам по-перед очи....

БОДНАРИХА.

(*в клопоті*) Не винуйте мене.... я доньку на танці не виправляла....

АМБРОЗ.

То ще гірше, коли ваша донька без призволу ходить, куди хоче.

БОДНАРИХА.

(*сухо*) Не пійшла донька де ій не годиться... и на танець без призволу не пійде....

АМБРОЗ.

(*твердо*) Ви, пані-матко, знали, що прийдемо.... а донька таки пійшля, куди хотіла!

БОДНАРИХА.

Га! вибігла, як вас побачила, — а се вже, бачите, що вона на вас не доброі може волі; вина не моя.

АМБРОЗ.

(*з сухим усміхом.*) На-ж тобі, Амброзе! А може вина моя?

БОДНАРИХА.

Те ви вже лучше знати будете. Як подиблете Марцю, ій запитайте.... вона ...

АМБРОЗ

(*перебивав.*) Ага! то туди стежка в горох!.. У вас, бачу, така поведінка — у вас донька верховодить.... (*зо сміхом*) Та воно так приходить; я забув, що то бабина дівка! (*Під-час тих слів увійшла Марця и стануда за плегем его.*)

ЯВА VII.

Боднариха. Амброз. Марця.

МАРЦЯ.

(*з гнівним, палким сміхом, ударивши руками.*) Бабина дівка!?.... А дивіться! — От и бачите, мамусенько, богацького сина!... Який гордий! (*оглядав его*)...Який пан, а прийшов по бабину дівку....

Digitized by Google

АМБРОЗ.

(*змішаний дивиться на Марцю; до себе*) Гніваєтся, а яка ладна!... (*до Марці, якби просягим голосом*) Марцё — Марценько, не лихослов так-же; — мене заболіло те, що передо-мною втікала ти з хати...

МАРЦЯ.

(*сміючися*) Втікала? ха-ха ха, — то би й не вертала....

АМБРОЗ.

Я гадав так, що побачивши мене з людьми сюди йдучого, ти втекла передо-мною?...

МАРЦЯ.

(*ніби дивуваться.*) З людьми? А чого-ж ви з людьми до нас ити хотіли?

АМБРОЗ.

Дивне твоє слово, дівчино. А чого-ж до хати, де відданиця, з людьми идеться?

МАРЦЯ.

Чого идеться!? (*кепкуючи*) То ви ачей-же на обзорини?...

АМБРОЗ.

(*шихо*) Та так, Марценько...

МАРЦЯ.

Так?.. Я-ж вам скажу, що не в добрий час ви вибералися; у вас дивно водиться: то зо-мною ви впередже говорити й не гадали?

АМБРОЗ.

(*не знаючи який одвіт дати, подумавши:*) Та як же так?

МАРЦЯ.

(*скоро*) От як: Коли молодцеви припаде до вподоби дівчина, то найперше з нею поговорить, бодай спитається; а по-тому з людьми приходить.... просить родичей....

АМБРОЗ.

(*скоро перебиваючи*) А родичі як відкажуть?

БОДНАРИХА.

От, видиш?...

МАРЦЯ.

То просить їх раз и другий... аж в-конець призволять....

Digitized by Google

БОДНАРИХА.

Та воно и так правда...

МАРЦЯ.

(*скоро до обоіх*) А як дівчина відкаже?

АМБРОЗ.

То розведуть ій на розум.....

БОДНАРИХА.

Так, розведе ій родина на розум... то вона пристане....

МАРЦЯ.

(*скоро*) А як ніт?

АМБРОЗ.

Ну... то...

МАРЦЯ.

Ну, то.. То зашле людей до другої, и яка пригодиться, таку возьме..

АМБРОЗ.

(*в клопоті*) Коли бо в нас так не водиться.. у нас родина має перше слово...

МАРЦЯ.

(*скоро*) А в нас знова так не водиться: у нас дівчина має перше слово!

АМБРОЗ.

(*не знаючи що сказати, обертається до Боднарихи*) Пані-матко, хиба я вже вас запитаю?

БОДНАРИХА.

Будьте ласкаві!

АМБРОЗ.

Скорше ви знати будете, пані-матко, яка гадка в доньки вашої.... скажіть приходити з людьми?....

(Боднариха обертається до доньки, не знаючи як сказати; але Марця перебивав.)

МАРЦЯ.

(*сміючися*) Мами ви питаєте?... я вам сама скажу: — бачите, не квапно мені віддаватися... я, (*по-волі*) вибачайте, не знаю, як вам сказати...

АМБРОЗ.

(*до Боднарихи*) Пані-матко, яке-ж свово?

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*очевидно угнівана, гордо*) Иншим разом!

БОДНАРИХА.

(*по-волі, нерішительно*) Та по правді, воно якось так дивно завелося... хиба — вже иншим разом...

АМБРОЗ.

(*понуро*) Иншим разом?... (*подумавши*) Не з добром, мати Боднарихо, у вашій хаті водиться... У вас, бачу я, донька верховодить; а в доньки, як у доньки, молодий ще розум...

МАРЦЯ.

(*кепкуючи*) Молодий розум?... А ваш уже пристарів?

АМБРОЗ.

(*не зважаючи на слова Марці, до Боднарихи*) Коли годі в вас прийти до якого лучшого слова, то вибачайте, я вам его сам вискажу: Бачу я, що з вашою донькою не так легко прийти до пути... коли и ви йдете за ії розумом... Правда, що воно може пійти иншим разом лучше... та годі; якось не водиться так у світі, аби з такими важкими ділами відкладати, чи з-за танців, чи таки з-за якої-небудь повидінки. (*звертаючися по-гасти до Марці*) Не хотів я, щоби ходили слухи, що богацький син дурить удовину дівку; думав я, що дівчина може також мене не відцуратьсяся; — з-за того и попросив я батька и загадав узяти слово... а то (*огірчений*) дарма; не моя вина, що не туди нагнулося. (*Вказуючи на Марцю*) Марці вашій по голові гайвороня грає; Марці не віддажа, а танці до серця припали... (*Кланяючися поважно матери*) Тож прощавайте и споминайте бодай добрим словом... (*до Марці*) а ти, Марценько, жий весело и гуляй здорова!...

(Амброз відходить; ему на-встріч уходить Онуфрий — Амброз ему кланяється, але відходить).

ЯВА VIII.

Марця, Боднариха, Онуфрий.

ОНУФРИЙ.

(*позирається німо то за Амброзом, то на оставшу доньку и матірь*) А се-ж що? Як?

БОДНАРИХА.

(*двигнувши илегем, на доньку показує.*) А от, прийшло щось до голови...

ОНУФРИЙ.

Та яке?

Digitized by Google

БОДНАРИХА.

А хто-ж се знав, яке... побачила, що йде з людьми, втекла з хати — далій, війшов у хату, яла сваритися...

МАРЦЯ.

(*перебиваюги*) Ая, сваритися!... Ви, мамо, завсе тільки на мене...

ОНУФРИЙ.

(*до Марці*) А ти певно нічого и не завинила... тільки от так кинула два-три слова....

МАРЦЯ.

Коли бо він так гордує...

БОДНАРИХА.

(*скоро перебиваюги*) От не кажи...

ОНУФРИЙ.

(*крутить поважно головою*) О не добре так нде в тебе, мати: донька, бачу, тобі вілки на голові теше.. (*до Марці*) а ти, панно, не показуй людям усякі примхи — з хати не втікай; так не робить господарська дітина... Бувайте здорові... мені тут немає діла... (*відходить*)

ЯВА IX.

Марця. Боднариха.

БОДНАРИХА.

(*засумована стає перед донькою*) От бачиш, от як судити будуть. Ти вигнала з хати господарського сина... така ти скоропадна, опалиста в слові.... а що се тобі сталося, Марценько?

МАРЦЯ.

(*намагає сміятися*) Мамо, пусто ви зажурилися... що втратили зятя? (*гірко*) Може би ви, мамко, хотіли, аби я впрошувалася в ласку богацького сина — щоби я дала з себе глузовати?...

БОДНАРИХА.

А пожди-ж бо, донечко; по правді сказавши, Амброз и не так дуже провинився...

МАРЦЯ.

(*проволікаюги слова*) Не так дуже провинився?

БОДНАРИХА.

А вже-ж ледви... вже я собі добре розтолкувала его слова...

МАРЦЯ.

(*скоро*) Ану як?

Digitized by Google

БОДНАРИХА.

(*поважно*) Та, певно не з-за достатків Амброз за тобою вбивався, в него и своіх доволі; а коли загадав що, то вже-ж тільки серце вело его 'д тобі... (*вигодивши*) Ад-же ти и сама подала ему не-раз добре слово?..

МАРЦЯ.

(*з-пишна*) Та воно й правда трохи... може коли й красше говорилося...

БОДНАРИХА.

(*квапно*) Отже-ж; а теперь жякнула ти до него, як задерта пчола тая... а він, по правді, думав чесно, не хотів, як казав нам, аби ходили слухи.

МАРЦЯ.

(*уражена*) Ага! то так говорив, коли мене побачив; а упередже яка була казка?... вигадував, що б а б и н а д і в к а! (*регогеться*) А бабина дівка не так дуже й поквапилася, хоч у грошеву скриню... О, як у гроші цоркати любить... бабина дівка!... а то богач на весь рот...

БОДНАРИХА.

(*лагідно*) Не говори так, доню; Амброзови таке певно ніколи и не приходило на гадку...

МАРЦЯ.

(*горяго*) Не приходило?... А отже, як розходився, що не дожидала его в хаті... (*з притиском*) и вас, мамо, яв учити розуму... Та се так из матерею судженої говориться? (*Боднариха поступав к доньці близше*) Дайте покій, мамо, за таким зятём, що вже сёгодня матір сварить, а суджену понижае, не жалуйте!..

БОДНАРИХА.

(*збита з пантелику*) О, Господи милосердний, що мені тут удіяти?!

МАРЦЯ.

(*розъярена ходить — а далій приступивши до вікна, на-вспів до себе*) Сёгодня неділя... тільки веселитися... а тут принесло... Господи! чи завсе таке гірке те сватане?... (*задумуеться; під-час сёго гуки, як бренить десь музика, и Боднариха поступив близше вікна другого*) Мамо, мамко моя, чи чуете, як там грають?.. Там гуляють наші дівчата, а я сиджу дома... (*музика трошки голоснійша став*) О як бере за душу и легоче серце... ніби словом живісеньким говорять скрипочки... дзвонять, як пчілки серед поля тоті цимбали,—а бас гуде, накликае, аж ха-

Digitized by Google

нав за ноги... (*зближаючися до матери, пестишься*) Мамо, мамонько-доле, мамко сонічко мое! я піду на танець... (*Боднариха поступав до доньки, ніби що казаши хоче; музика стихла, Марця говорить дальше*) Мамо, погляньте на вулицю, як там глотяться дівчата и молодці, а всі на танець сходяться...

БОДНАРИХА.

(*сумно*) Правда, чути як музики гудять... сёгодня неділя... правда... (*опямившися*) Донечко, якось не-весело нам сёгодня — завелося не добре;... я не знаю чому, я лихо віщую!... Марценько, остань дома; сёгодня нехай без танців и минеться...

МАРЦЯ.

(*певно и супокійно*) Мамонько, пустіть... я тільки хвилиночку буду... а то, бачите, мамонько, богацький син чванитися стане, що з-за него жалібно в хаті та Боднарівна по его голові сумує...

БОДНАРИХА.

(*нерішительно*) Ніт, донечко--остань; мені не-весело, мені чогось так німно...

(Підближається музика, Марця и Боднариха надслухують — отвераються двері музика сильнішае, входять міщанські дівчата, кланяються и співають)

ЯВА X.

Марця. Боднариха. Дівчата

ДІВЧАТА.

Ой мати, мати, пусти гулати,
Та твою доню, ясную зорю;
Ой мати, мати, мати-доленько,
Та пусти з дому твою доненьку...
Ой то сумує ціла дружина,
Що не приходить твоя дівчина...

(Музика втинав.)

ОДНА З ДІВЧАТ.

Просимо, пані-матко (*всі кланяються*), нехай по ласці зволять Марці пійти з нами погуляти.

МАРЦЯ.

(*просить*) Мамо, позвольте...

БОДНАРИХА.

(*вшаюги дівчат*) Гостіть здорові, дівчатонька — гуляйте здорові...

Digitized by Google

ДІВЧАТА.

(*кланяються*) Просимо, позвольте, пані-матко.

МАРЦЯ.

(*приступав до матери и цілує її в руку*)

БОДНАРИХА.

(*нерішильно*) Та хиба _ вже — не бороню...

ДІВЧАТА.

(*кланяються, музики вдаряють, дівчата співають*)

Ой мати, мати, пусти гуляти.
Та твою доню, ясную зорю ..

(Знова кланяються и відходять—Марця скоро поправляє стрій; по-межи виходячих дівчат втискається Амброз.)

ЯВА XI.

Марця. Воднариха. Амброз.

АМБРОЗ.

(*скоро*) Вибачайте, пані матко, що еще раз зайшов я...

БОДНАРИХА.

(*помішана*) Витайте добрим словом...

АМБРОЗ.

(*сухо*) Рад-би... та в мене коротоньке буде слово... (*Марця цікаво підступав*) Я вам усе добрий, хотя... (*махнувши рукою*) Лихо кроіться по місті: Староста знову гуляє и полює .. Ви знаєте, який се я-струб на дівчата... то-ж не пускайте вашої Марці на танці... (*Видко мати перепуджена щось сказати хоче, але Марця, бливше станувши до Амброза, заставляє її. — Амброз до Марці*) Марценько, забудь що було... послухай мене, остань дома... ог хго знає, що тебе подибати може... Марценько... староста Канівський полює...

(Тим-часом надходить по-за сценою юрба молодежи, чути на-пів глуху музику, котора грає нуту пісни дівчат.)

МАРЦЯ.

(*підслухавши музику трохи, скоро и весело*) Я Старости не боюся, погуляю та вернуся... (*музика сильніше, Марця скоро підбігає до матери, цілує в руку и вибігає за сцену, співаючи під голос музики*)

Ой мати, мати, пусти гуляти..

(Як Марця вже на межи сцени, падає завіса.)

Digitized by Google

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Сумну вість розніс телеграф по Славянських землях о результаті виборів на сойм кр. чеський. Чехи при виборах упали— а упали помимо незрівнаного патріотизму и випруженя усіх своіх сил, помимо блестательної побіди в курії сільскій (в мійській курії удержалися майже на-рівні), — упали — бо упали в рішаючих виборах в курії великих посілостей, за содійством доселі нечуваних в анналах парляментаризму фінансовых операций німецькоі так званоі вірноконституцийної партиі — и за безприкладною помочею самого-ж правительства. — Справді Чехи не явились при виборчій урні, а заложили протест против несправедливого господарства намістника Коллєра, — однакож протест той не має при нинішнім складі міністерства нашого ніяких виглядів, хиба що сама корона вдасться в сю, о скільки зачуваємо, не зовсім чисту справу.

Але поражене Чехів має зовсім инші наслідки, як надіялись завзяті централісти Віденські, — не побило бо оно Славян и не дав поруки на торжество и гегемонію Німців над Славянами; оно показало нам тільки, як Німці орудувати знають в потребі тою самою конституцивю, за которою стоять, — уявило и найтупійшому умови, чого нам по централах надіятися, — и може у перший раз визвало з грудей усіх Славян голос болю и найсердешнійшої симпатиі для Чехів. [Ми, Русини, зробили у тій річи може перший шаг, посилаючи від членів товариств наших „Просвіта“ и „Бесіда руська“ Чехам під-час виборів телеграми ободряючої грясти.]

Надіємось однакож, що на симпатиях самих не скінчиться; бо против небезпечних кнованъ Німців повинні австр. Славяне, як в интересі своіх народностей, так и в интересі Австриі сполучити свої сили до акциі вспільної — и з найбільшою оглядностею, політичним тактом и твердостю заступати загрожені, Монархою нам уділені и запоручені свободи.

Сей рух уже и розпочався по тім боці Літави, де Славяне, покривджені нетолерантним рядовим сторонництвом Деака, починають вязатись не тільки між собою, а и з Румунами ба и з угорськими ультрасами, щоби повалити ненавистне, угнетаюче іх правительство угорське.

Digitized by Google

У нас, в Галичині, діло те може не піде так скоро,—бо хотя Німці и відгражаються Полякам, що ім резолюцні не ухвалять на Раді державній, однак они се ділають так, як той купець, що лає товар, котрий купити хоче, — и може они справді делегацию сойму Львівського перехитрять и збудуть чим-небудь, заслонюючись Русинами, котрих також, як давнійше так и нині, гарненько виведуть в поле.

Будь-що-будь, а нам бачиться, що нинішне мадярсько-німецьке господарство в Австрії не иде в хосен Монархиі, и що в короткім часі радикальна зміна и конець експерементаций мітнісерияльних послідовати мусить; инакше мусіла-би конституция вернути з-відціля и прийшла.

Допись.

Від Збруча. (Буквы руські и латинські. Гражданка и скоропись руська.) Ще завсіди велика часть Поляків не може розстатися з своєю гадкою, щоби Русини покинули гражданку и скоропись и в загалі руські буквы, а натомість приняли абецадло латинське, яко алфабет цивілізациі западної, до которого то раю и покійний „Słowianin“ нас ввести бажав, а Виділ краєвий вводжене лат. абецадла навіть грішми з фонду краєвого попирає: під позорами, що приняте а б е ц а д л а до руського язика народности руській шкодити не може, на-відворот руському язикови в школі и словесности надасть новий жизненний успіх, и що будьто гражданка принесена до нас з Россиі, де она винайдена за Петра Великого и за его указом заведена зістала.

Не буду входити в те, чи латин. абецадло до духа руського язика відповідне, и чи би оно нам в нашім поступі успіх, чи перешкоду принесло, бо тої неудобности довели давно инші; я хочу тілько тут кілька слів сказати: чи гражданка и скоропись винайдені в Россиі, и з-відтам до нас принесені?

Що до тої точки, справді не знати: чи панове Поляки дійсно так мало знають историю, чи може тілько удають, що ії не знають.

История показує, що християнство и просвіта розширялися по полудневих краях, а також и по полудневій Руси, далеко скорше, як по північній. В Кіеві досягло образоване до значного степеня, коли на півночи ледве де-які сліди его можна було замітити.

Digitized by Google

Звісно також, що враз з христіянством получили Русини письмена кирильські, которих від тисяча літ уживали спокійно. Але скажуть панове Поляки може: то ще не гражданка. На те одвітимо: правда; но в Галичині сохраняються письменні памятники из XIV. століття, которі доказують, що уже тоді знано заокругляти острі букви кирилиці — и від того-то заокруглення розвилась з часом так звана гражданка, — так що гражданка не есть нічого иншого, як заокруглена кирилиця.

Перечити тому не хочемо, що за часів Петра Великого могла завестися гражданка в Россні, але се тикається тільки Россні, де Петро Вел. був царем від 1689 до 1715 року, коли гражданка далеко скорше в краях полудневих, а именно в наших сторонах, знаходилася.

Хто би хотів заглянути н. пр. до бібліографії Сопикова, то знайде там записки о литургіконі славянськім з року 1604 и о требнику з року 1606, випечатаних гражданкою в Стратині, округа Бережанського, о которих-то книгах в речсній бібліографії під Ч. 1472 и 1333 говориться.

Так гражданка перше була в Галичині, як в Россні. Первенство для-того винайденя гражданки Галичині принадлежало би, а не Россні.

Есть також фактом историчним, що Петро Великий року 1701 посилав двох молодих людей до Кіева міста, котре було тоді під владінем польским, и тиі, научившись в тамошній книгопечатни типографськоі штуки, заложили по-тому печатню в Петербурзі и завели таиже віроятно перві привезену з Кіева гражданку, котра в полудневій Руси, як повисше сказано, з-давна знаходилася.

З того слідовало би, що гражданку могли получити від Русинів Россияне, а не на-відворот.

Сказали ми: „віроятно“, бо пан Тироль, учений Сербиянин, в році 1841 оголосив в „Одесськім Вістнику“, що букви гражданки без сомніня бояри Голицини, Репнин и инші, в часі своєі битности в Венеції з-відтам привезли, де ще в році 1662 випечатана була такими буквами гражданськими книжка „Посиловича під титлом „О наслажданію духовнім в Венеціи“. Тее свідоцтво не супротивляється однакож тому, що ми сказали висше; бо гражданки могли Россияне научитись на полудневій Руси, а черенки купили там, де іх могли дістати.

Digitized by Google

Так заведене гражданки в Россіі могло статися з наказу Петра Великого; але певним есть, що ії ані той царь, ані Россія не винайшли, певним бо також, що гражданка була перше в краях полудневих, а именно в нашій Галичині, як в Россіі. Гражданка за-для-того, повтаряємо, не могла бути з Россіі до нас принесена.

Стілько що до гражданки.

Тепер що до языка руського и его правописи, обернемося знов до исторіі, и то до исторіі польскоі.

Щоби однакож много не говорити, просимо наших панів опікунів взяти до рук историю Литви и Руси, написану через Лелевеля (Poznań, u Stefańskiego 1844), де на стороні 169—170 будуть могли вичитати, як слідує:

„Язик руській був говорений зарівно через люд и кляси висші на цілій Руси, як польскій через люд и шляхту в цілій Польщи. Один и другий був письменний; руський давнійше. Кождий з них мав своє власне письмо. Руський не мав такоі перешкоди, яку польский в латині надибував, — а заким той другий почав бути урядово уживаний в праводавстві и канцеляриях, руський тее становище своє удержував з-давна и був разом язиком дипльоматичним. В відносинах з Россиею, Литвою и Польщею писали ним Татаре Перекопські и Волохи Молдавські, а и сама Москва, котра довго еще свого окремішного діялекту не уживала.

„Коли типографіі настали, двайцять літ перше в Кракові церковним друковано письмом, заким польским.. Руський язик у всіх своіх відмінах занятий був литургиею, дипльомациею, праводавством, канцеляриею и т. д.“

Отже-ж бачимо, що руський язик був уживаний в дипльомації, праводавстві, канцеляриях... а в такім злучаю мусів він мати и мав свою скоропись, бо нігде не пишуть так, як друкується.

Що до скорописи руськоі, говорить Лелевель також на стр. 170:

„Канцеляриа Ягайлонська уформовала красну руську скоропись, и писала нею більше, як языком польским.“ Звісно, що династия Ягайли до двіста літ в Польщи панувала, и що Жигмонд II, останній король польскій з дому Ягайли, упокоівся року 1572 — отже більше сто літ перед Петром Великим, и що через той час, с. в. за панованя династиі Ягайлонськоі, вже в Польщи руськоі правописи уживано.

Digitized by Google

Так гражданка и скоропись руська не суть до нас занесені, але се спадьщина по батьках наших, як те посвідчає история.

Но суть у нас многі Поляки, у котрих и свідоцтва историї не стоять нічого; їх упередженя суть сильнійші від фактів историчних. Тиї готові кождого часу заприсягнути слова графа Голіевського, которий сказав в соймі т. р.: „Дотично сего, що говорив посол Качала, що за часів Польщі письмо в руськім язиці уживане було таке, як нині, то мушу тому просто заперечити: в той час писано пол-уставом; гражданка доперва за Петра Великого була утворена.“(!!)

Що розумів граф під словом „пол-уставом“, сего він близше не пояснив; видиться, що то аргумент того самого сорта, як аргумент той, що гражданку за Петра Великого утворено.

Против упереджень однакож годі воювати аргументами историї або розуму. Один спосіб був-би, коли-би тиї панове научилися скорописи руськоі, а потому заглянули до давних рукописей руських, хотяй-би в библіотеці Оссолинських, або схотіли потрудитися до архива Бернадинського у Львові; — тоді и переєвідчилися-би они, що якою скорописею пишеться нині, такою и давнійше писано, — а коли есть яка ріжниця, то не инша, як така, яка заходить межи старим а новим письмом польским. —

Так давнійше, доки в Польщи була свобода, то нікому и на ум не прийшло: руські букви, кирилицю чи гражданку, або скоропись руську польскими заступати буквами; так и довго кріпко стояла еще Польща. Но від-коли почато гонити диссидентів, утискати язик, письмо и обряд руський, — так и Польщі не стало — письмо однак руське до нині еще преці лишилося.

И нині говорять о свободі; а тим-часом раді-би Русинам лат. абецадло накинути, як-би не знали того, що свобода в тім залежить, щоби один народ до справ другого народа, а тим самим и до справ язика и письма, не мішався.

Знаємо те добре, що обряд и букви народности не становлять; но у нас они так тісно з народностею зрослися, що посягательство на обряд або на букви — мусять Русини уважати яко посягательство на свою народность,—и які би не були партиї на Руси, всі они, як один муж, стануть в обороні букв и скорописи руськоі, бо то значить ставати в обороні своєі народности.

А що Виділ краєвий підмагає вводженє лат. абецадла до руського язика грішми з фонда краєвого, то показав він тільки тим: а) що стоіть на парціяльнім становищи, — а разом б) не

Digitized by Google

міг він в гіршім світлі поставити справи тої, як попираючи Шеховича, котрий у Русинів давно уже всякий потеряв кредит; а так не варто об тім и говорити, а тим менше о тее журитися.

Справозданє Товариства „Просвіта.“

Виділ центральний Товариства „Просвіта“ має честь подати до публичної відомости, що комісия контрольна, вибрана на загальнім зборі дня 27. Мая (8. Червня) 1871, справдила в мисль статутів и узнала точними рахунки згаданого Товариства за час від 1. Мая 1870 до кінця року 1871.

Зіставивши результат тих обрахунків враз з результатом обрахунків за час від завязаня Товариства до послідньго Цвітня 1870, справдженим контрольною комісиею, вибраною на загальнім зборі дня 14. (26.) Мая 1870,—показується, що Товариство „Просвіта“ мало від часу свого завязаня до послідньго Грудня 1871 слідуючі приходи и розходи:

А. ПРИХОДИ:

1)	Зъ вступного и вкладок членів . . .	538	зл. 23	кр.
2)	з добровільних дарів на ріжні цілі Товариства	581	„ 48½	„
3)	з добровільних дарів на фонд стипендиї Шевченка	40	„ 51	„
4)	з розпродажи книжок Товариством виданих .	802	„ 14½	„
5)	з належитостей за укладанє книжок школьних, уложених стараньем Товариства .	400	„ —	„
6)	за инсерати, уміщені в виданях Товариства	190	„ —	„
7)	з відсотків від капиталів Товариства . .	16	„ 84	„
8)	з пожички затягненої через Товариство .	65	„ —	„
9)	з фонду краєвого титлом підмоги . .	3000	„ —	„
	Разом .	5634	зл. 21	кр.

Б. РОЗХОДИ:

1)	Ремунерациї за праці літературні, артистичні и адміністративні	890	зл. —	кр.
2)	зворотні залічки на ремунерациї, маючі виплатитися з фондів державних за книжки			

Digitized by Google

	школьні, укладані під надзором Товариства	200 „	—	„
3)	за друк книжок, літографіи и вінєти . .	3010 „	83	„
4)	за оправу книжок	410 „	45	„
5)	за купно книжок, видатки адміністрацийні и експедицийні	313 „	—	„
6)	стемплі (на календарі и пр.)	104 „	—	„
7)	кошта зборів, відчитів и музикально декляматорських вечерів	133 „	—	„
8)	запомоги ученикам	198 „	—	„
9)	підмоги видавництвам книжок пожиточних .	112 „	—	„
10)	сплата пожички через Товариство затягненої	65 „	—	„
11)	пожичка Товариством уділена . . .	60 „	—	„
	Разом .	5496 „	28	„

Порівнавши прихід . . . . 5634 зл. 21 кр.
з розходом . . . . . 5496 „ 28 „

показується, що в касі Товариства знаходилася з вінцем року 1871 квота 137 зл. 93 кр., а именно квота 40 зл. 51 кр., становляча ненарушимий фонд стипендні Шевченка, була уміщена в галицькій щадници, квота же 97 зл. 42 кр. лежала в касі в готових грошах. Книги касові, в котрих поодинокі приходи и розходи подробно списані, могуть ВП. Члени Товариства „Просвіта“ кождого часу переглянути у скарбника згаданого Товариства Дра Корнила Сушкевича.

Тут примічається тільки, що виказана висше квота приходу за книжки Товариством видані не обіймає належитостей за книжки сподані в році 1871 по книгарнях, понеже Виділ Товариства обчислявся взглядом тих книжок з поодинокими книгарями доперва текучого року, из-за-чого ті належитости становлять прихід року 1872.

Від Виділу центрального Товариства „Просвіта.“

Львів дня 6. (18) Цвітня 1872.

НОВИНКИ.

По поводу заручин архікнягині Гізелі вислали товариства руські: „Просвіта“, „Бесіда“, „Торбан“ и „Дружеський Лихвярь“ письма гратуляцийні (до Цісаря) в язиках руськім и німецькім, — „Рада Русска“ же, „Дім Народній“ (комісия), „Матиця“ и „Ставропигія“ виготовили гратуляції свої

Digitized by Google

тільки на язиці німецькім, відкинувши поставлений через одного в членів Ставропигійських доповняючий внесок, щоби письмо те зредаговане було також и на язиці руськім. — Виділ краєвий вислав з поводу тих заручин депутацию до Відня, здожену з князя-маршала Сапіги и члена виділового О. Петруського, з адресою, списаною в язиках польскім, руськім и німецькім; в тих трёх язиках вислали теж письма свої гратуляційні и всі прочі тутешні власти автономичні.

Нове руське товариство. Завязуеться у Львові нове товариство руське — а именно Товариство ремісників руських. Цілею товариства того — по-при звичайні в товариствах таких цілі — есть також и кріплене духа руського. Статут Товариства готовий и висланий уже до затвердженя. До-тепер зголосилося уже 20 членів-Русинів — число не богато що менше, яке зголосилося було з-разу при завязованю польского тов. ремісничого „Gwiazda“, которе нині числить уже до 1000 членів, між которими однакож майже половина буде ремісників Русинів, которі, надіємося, вскорі також прилучаться до ново-завязаного руского товариства, бо ачей ім те заваджати не буде до належаня и до товариства „Gwiazda“. Вище помянуті 20 членів належали також до товариства "Gwiazda", — тії однакож, почувшися Русинами, завязалися нині в нове товариство, руське, чим и положили кріпкий угольний камінь до піднесеня животности руської на занедбанім, дебелім доселі поли. Имена тих 20-ти членів-ініциаторів записані будуть в исторії розвою народа нашого вічними незмазаними буквами! — Які досягло-сти до піднесеня народности нашої есть сей факт, сёго не потребуємо ачей доказовати, — и надіємося, що Родимці не відкажуть молоденькому Товариству тому потрібної з-разу підмоги, чи то засиляючи ёго добровільними датками грошевими, чи то заосмотрюючи Товариство те в добрі и пожиточні книжки и письма руські... На першу вість о засновающімся тім Товаристві надіслали уже на цілі ёго панове Р.Т.: об. Львова М. Д. 50 злр., Ом. Партицький 25 злр., Ю. Лавровський 20 злр., др К. Сушкевич 10 злр., А. Вахнянин 2 злр., — От. Чемеринський, др. Д. Яминський, Ом. Дейницький, К. Устиянович, От. А. Максимович, От. П. Лобода и В. Шашкевич — всі по 1 злр., — разом отже 114 злр. в. а.; др. же Петро Сушкевич зъобовязався членам Товариства в здучаю потреби за-дармо уділяти помочи лікарської.

Театр руський, зложений тепер, як звісно, з груп пп. Бачинського и Моленцкого (заслута ся принадлежить теперішному Виділови „Бесіди руської“) — гостить теперь в Тарнополи, не-забаром же відправляється до Заліщик. Так в Тарнополи, як и де перед тим був, в Золочеві, велося ёму дуже добре: публіка була завсіди численна. Актори поступають и грають свої ролі удачно.

Др. Ис. Шараневич преподае в сім (літнім) півроч'ю на всеучилищи исторію Руси. Надіємось, що пп. академики руські, хіснуючи з того, численно учащати будуть на виклади того так важного для кожного Русина предмету.

Даровитий малярь наш **Корнило Устиянович** повернув перед кількома тиждньми з артистичної своєї поіздки з Киіва (де пробував через місяць) — и привіз з собою богато рисунків, знятих из старинних образів, в чисто грецькім стилю в XIII. столітю малёваних — и много всяких инших рисунків, дотичащих исторії и археології Украіни. — В малярні ёго бачили ми тепер межи иншими великий образ церковний, предстявляючий Исуса Христа відкликуючогося на свідоцтво пророка Исаиї о собі, призначений до цер-

Digitized by Google

кви в Миколаєві (біля Бродів) Образ сей єсть, помимо строго задержаного восточного стилю, оригінально помишлений и пліняє повагою леній и гармонією красок; величина єго 8 стіп висоκий, а 6 стоп широκий — и згоджений отцем Танячκевичем за дуже уміренную ціну 12 злр. в. а... Знаючи, які то богомази до церквей наших и нині еще достаються, звертаємо увагу честних Отців духовних и громад наших, щоби з замовленями именно образів великих, до виконаня котрих потреба по крайній мірі доброго знаня анатомії и перспективи, зголошувалися завсіди до знаних уже в краю нашім артистів, з поміж которих ми очевидно п. Устияновича на першім місци препоручаємо.

Загальні збори „Просвіти“ відбудуться дня 18-го (30-го) Мая.

Загальні збори „Бесіди“ назначені на день 25-го Цвітня (7 го Мая).

Від Адміністрації.

Давнійші предплатителі „Правди“ Річник IV, которі запренумеровали були письмо ще на більше як пів року, зволять зголоситися до Адміністрації теперішної „Правди“, а посилатимем їм письмо наше, так довго, на як довгий час вистане їх предвижка.

ИНСЕРАТИ.

1872. СЕЗОН **1872.**

ВСІЛЯКІ ВОДИ МІНЕРАЛЬНІ

краєві и заграничні

препоручають

И. Ф. КЛЕЙНА Вва и РИССЛЄР

в Ринку під „синою звіздою“

по цінах постоянних найдешевших.

☞ Замовленя з провінції залагоджуємо совістно як найскорше.

Пляц Галицький **Ч. 3.** **АНТОНИЙ ГАЛЬСКИЙ** Ул. Галицька **Ч. 20.**

СКЛАД ТОВАРІВ ЗАЛІЗНИХ

з фабрик англійських и иншихъ

до употребленя домового, рільничого и ремісничого;

також на Пляцу Галицькім Ч. 2.

исключно недавно отворений

СКЛАД ЧАЮ

Фірми **ПЕТРА ОРЛОВА З МОСКВИ**

и иншого в доборних сортах;

кромі сего вироби з хинського срібла:

НОЖІ, ЛОЖКИ, ЧАЙНИКИ и САМОВАРИ РОСИЙСЬКІ.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський.**

З печатні Института Ставропигійського.

Digitized by Google

Digitized by Google

Поклик
до братів Славян.

(Музика М.Лисенка)

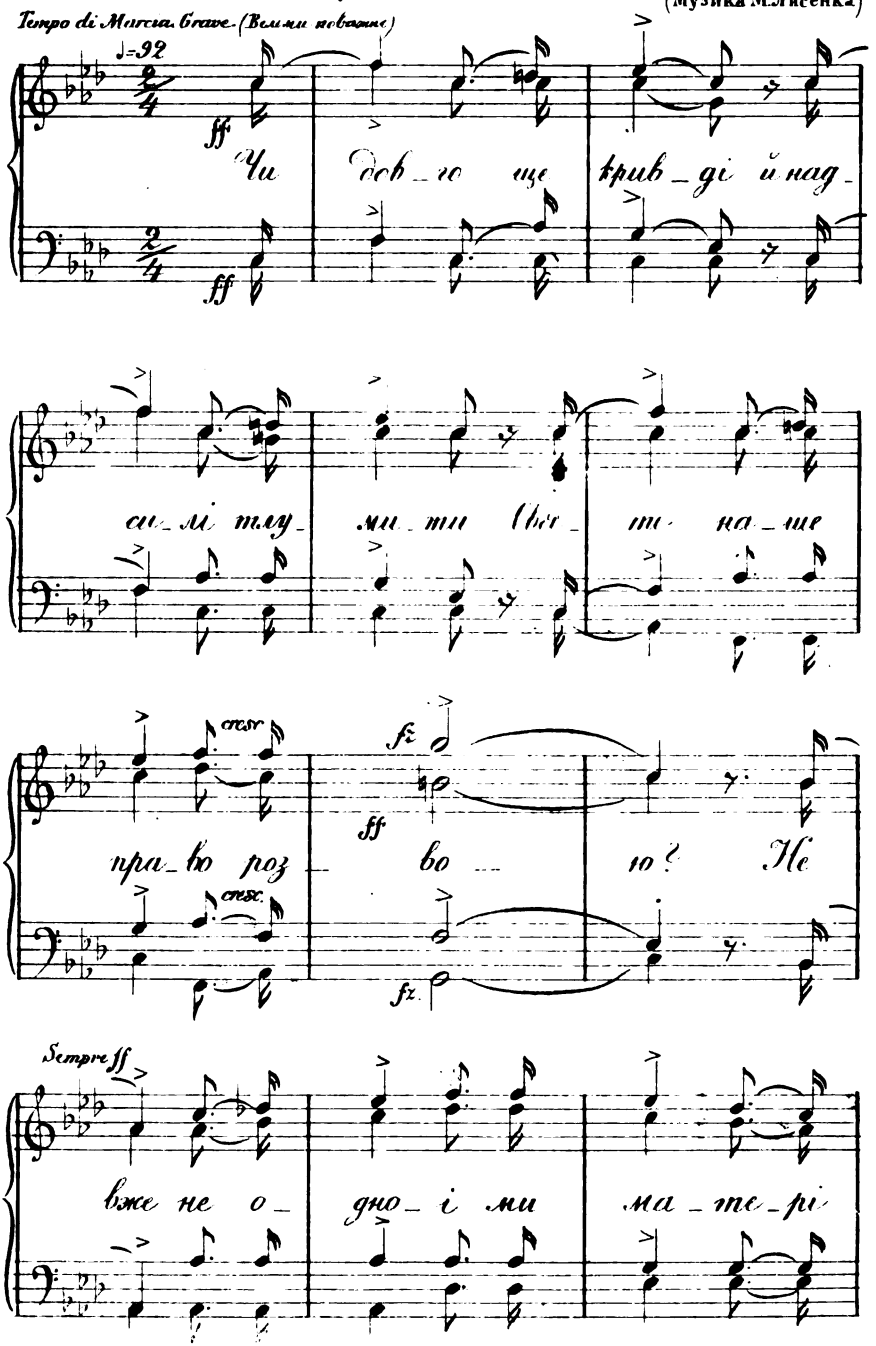

Digitized by Google

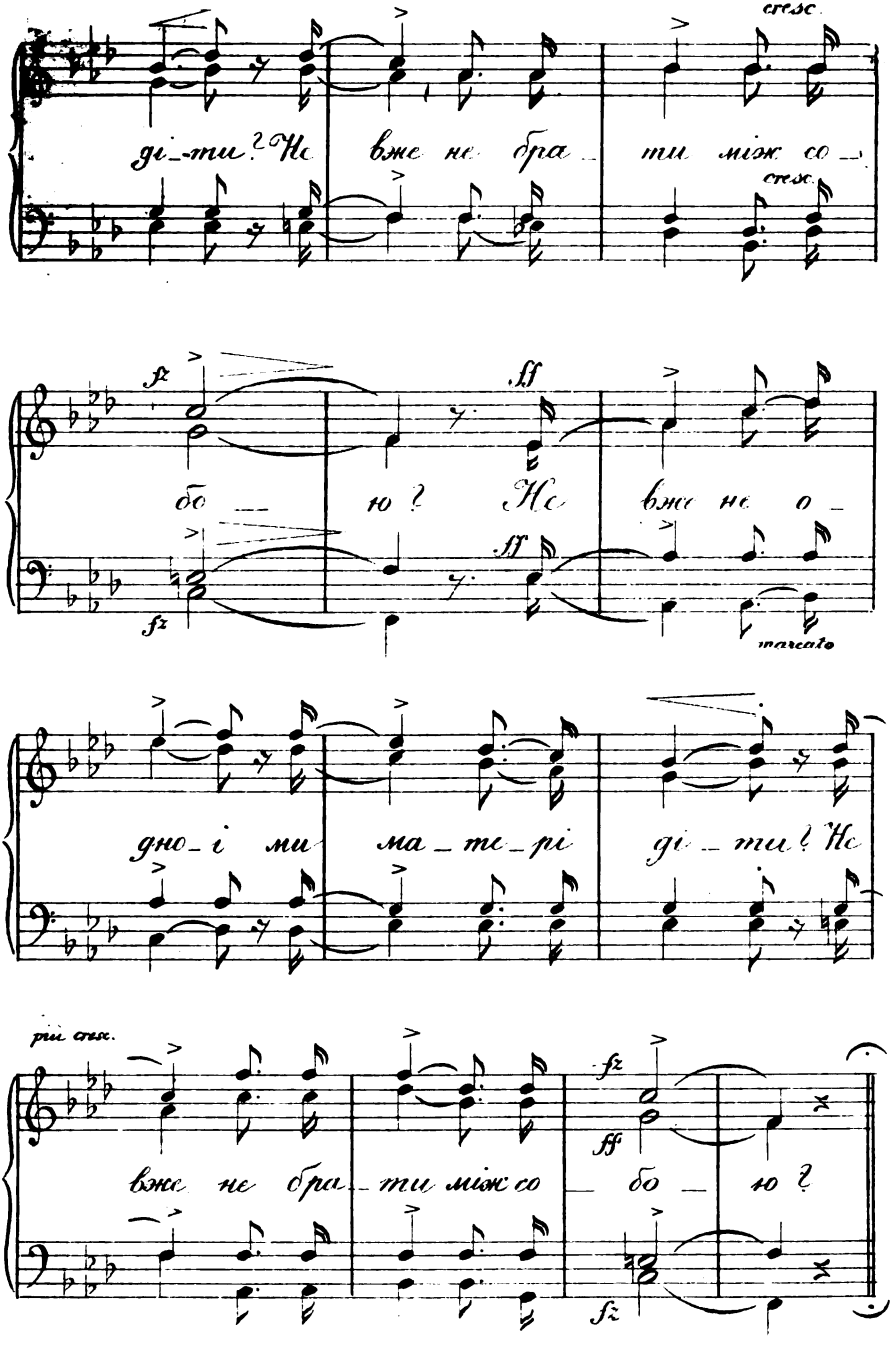

Digitized by Google

Digitized by Google

Ч. II. Львів, дня 15. (27.) Мая, 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр в а. на стемпель за кождоразове уміщенє.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ОМИРОВОІ ИЛИЯДИ*)

ПІСНЯ ПЕРВА.

Зміст.

З-початку проситься Муза оспівати тії пропащії боі, якії почалися за гнівом Ахилла (1—7); по-тому розказуеться и самий початок гніву: До Ахейського стану приходить Хриз, Аполлонів піп, и хоче викупити свою дочку, недавно взятую в неволю и оддану Агамемнону (8—21). Хриза проганяють, и Аполлон за тев посилав немічі на військо (22—52). Ахилло радиться, чим би бога ублагати. Калхай. віщун, радить оддати Хризовую дочку, радить и Ахилло (53—129); Агамемнон за тев з Ахиллом свариться, пристав оддати Хризовую дочку, но бере за тев Ахиллову бранку, Врисовую дочку, хочай вго Нестір од того спиняв (130—311 и 318—347.) За такую кривду Ахилло з військом своім Мирмидонським кидав Ахеів и з ними поспільно битися не хоче; мати вго Фтета за те похваляв и по вго прозьбі обіцав послі нагороду (348—427). Тим-часом військо чиститься водою и молиться Аполлону (312—319), Хризівна з дарами

*) Подаємо яко передне слово частину з листу автора писаного до приятеля, передавшого нам сей перевід. — Ред.

„Я напереджаю земляків моіх, що я всі грецькі слова и имена читав и переводив так, як іх читали и читають грецькі наші попи, а не так, як іх

Digitized by Google

одвозиться к батьку, и вина проходить (428—487). Но Дій на Олимпі в потайній розмові Фтеті обіцав, що Троянці будуть поти побивати, аж поки Ахеї не дидуть Ахиллу, чого він бажав (488—533). Злая на Троян Ира (Юнона) довідується про тую розмову, починав з Дівм за столом свариться, (534—567) и од сеї сварки всі боги сумують, но їх звеселяв Ифеет (Гефайст) кривоногий (568—611).

читали и читають Німці; се-б-то: β за наше в, θ за наше фт (у нас на Подолі Θавор, Θамар, Θома и др., не знаю як тепер, а коли я учився в сельскій школі в 1840вих годах, читалось Фтавор, Фтамар, Фтома; также само читається θ и по той бік Збруча в Галичині,) η за наше ц, αι за наше е, οι, ει за наше і; перед самогласними з-початку слова я тож само не клав ніколи німецького h, бо ёго найшли для нас лишним и первні переводчики наші Кирилло та Мефтодий.

„Що-ж до розміру, то я більшу половину 1862 року бився з сею первою піснею, перекладаючи ii и на ексаметри и на ріжні розміри наших дум та пісень, и кожний раз під кінець сеї пісні доходив до того, що узятий розмір мій не годиться. На-послідок взявши собі в думу, що Омира при довгім розмірі гріх и доповняти лишними словами, а при короткім розмірі де-которі придатні Омирові слова під нашу мову не підходящі не гріх и пропустити або замінить їх нашими короткими підходящими словами, я в кінци 1862 року попробував отсей короткій розмір и він таким придався легким, що я до кінця 1863 року пройшов увесь дословний перевод Илияди. Розмір сей, як він не простий, а его наслухаться можна и в приказках игрових и в приспівках колискових и в піснях звичайних веселих и сумних, и такий розмір якраз и годиться для переводу Омирової мови. Для приміра прошу подивиться на сі приказки, приспівки и пісні:

— — ∪ ∪ — ∪ — — ∪ ∪ — ∪ Ти-ж думаєш, дурню, що я тебе люблю;
— — ∪ ∪ — ∪ — — ∪ ∪ — ∪ А я тебе, дурню, словами голублю и т. д.

„Се розмір закладний, но він міняється: —

∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ Чом дуб не зелений? бо туча прибила;
∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ Козак не веселий, лихая година!

∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ Ой у поли сосна та тонка́ вирóсла;
∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ Вітрець повівав, сосонку хитав.

— ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ Сива зазуле́нько, не куй так раненько!
∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ Не розбуджай мого гостя дорогого.

„Занявшись де-чим другим з 1864 року, я таки и покинув свій перевод Илияди. Тепер же, виправивши первую пісню, передаю ii на суд землякам моім. Подобається їм, то коли вони захочуть, а мені Бог віку продовжить, я на ходу двох літ можу їм виправить и поставить цілую Илияду, — а ні, то я можу и тим бути радий, що не багато часу потратив на переводі.“

Digitized by Google

ПІСНЯ ПЕРВА.

ПОВІТРЄ. ГНІВ.

Про гнів співай, Співо*), Пильенка Ахилла,
Лютий, що тьму лиха наробив Ахеям,
Багато душ сильних ик Невиду справив**)
Молодців, самих же оддав псам на страву
Та птахам усяким. Так Дій***) волю во́лив
Як ще з-початку підняли незгоду
Владарь Атрієнко и дивний Ахилло.

А хто-ж из богів їх довів до незгоди?
Син Діів та Літин. Він, на царя гнівний,
Звів на військо неміч и гинули люди
За те, що зневажив Хриза Атрієнко.
Прийшов було піп той до суден Ахейських
Дочку визволяти, приніс велик викуп,
И, шлик Аполлонів у руках держачи
С ціпком щирозлатим, всіх благав Ахеів,
А найбільше двох тих царів Атрієнків:

„Атрієнки й ви всі, славні Ахеі!
Хай-же вам Олимпські поможуть забрати
Приямове місто, щасливо й вернутись.
Дайте мені дочку, та прийміте викуп,
Ради Аполлона, Дієвого сина."

И всі до одного Ахеі пристали
Попа вшанувати и викуп узяти,
Тільки Агамемну не-по-мишлі стало;
Він зле ёго справив, ще й грізно промовив!

„Щоб я тебе, діду, не бачив край суден
Ні сегодня знову, ні завтра за-ново.
Ціпок тобі божий и шлик не поможе:
Її не пущу я, поки вона в мене
В далекій Аргеі краси не позбуде,
Мої хусти ткучи, та зі мною сплючи.
Иди й не гніви нас, як що жити хочеш."

---

*) Співою називає Переводчик Музу.
**) Невид — се-б-то Ἀιδης, Orcus.
***) Дій = Ζευς, Jupiter.

Digitized by Google

Мовив, — задрижав дід, мові не перечив;
Пійшов по-над беріг ревучого моря
И, одаль зайшовши, старий помолився
Царю Аполлону, Літиному сину:
„Учуй, Сріблолукій, що Хрізу обходиш,
И Киллу святую, ще й Тенедом радиш,
Світе! як коли я храм святий твій крáсив,
Або як коли я палив тобі стегна
Волові й козині, вчини мою волю:
Оддяч моі слёзи стрілами Данаям.“
Помоливсь, — и вслухав Аполлон старого,
И гнівний пустився з вершини Олимпу,
Взявши лук на плечі, та критую тулу,
И на плечах стріли брязком брязкотіли
На ходу, а йшов він до ночи подібний.
Сів по-одаль суден, та як стрілу кинув,
Аж бренькіт ударив од срібного лука.
З-початку наліг він на собак, та мулів,
По-тому й на військо, стрілу налучивши,
Вдарив — и вогнями костирі палали.
Девять день по стану сипалися стріли,
В десятий Ахилло оповістив раду, —
Бо ёму те вклала Ира*) білоплеча
З жалю по Данаях, що так помирали, —
И скоро всі люди до купи зійшлися,
Устав и промовив скорохід Ахилло:
Тепер, Атрієнку, мабуть нам бурлакам
Назад отпливати, коли живі будем.
И війна й повітре нівечать Ахеів.
Так давай спитаймо віщуна якого,
Попа, чи сновиду, — бо и сон од Дія, —
Розгадать, за що так Аполлон гнівиться:
Чи за брак приносів та обітниць наших,
Чи з баранів жиру та из кіз добірних
Він бажа, щоб тільки нас поратувати.“
Промовив — и сів сам. По ёму піднявся
Калхай Фтесторенко, ворожбит найлучший:
Він знав що тепер є, що було и буде,

*) Ира — се-б-то $Ηρα$, Juno.

Digitized by Google

И судна Ахейські він вів до Ильону
Все віщбою тою, що бог Аполло́н дав.
Так отож він мудрий и сказав, и мовив:
„А хочеш, Ахилле, Дію милий, знати
Про гнів Аполлона, царя Стрілобоя,
То я тобі й скажу, тільки поклянися,
Що словом и ділом за мене обстанеш:
Може прогнівлю я першого з Аргеів
Владаря, що в ёго в послуху Ахеі.
А царь неспинимій в гніві на сірому;
Бо, хоч він на той час и гнів занехає,
Та помсту, аж поки ії не докаже,
На серці все має; — так кажи, поможеш ?“
В одвіт ёму мовив скорохід Ахилло:
„Смілій та будь певний, кажи божу волю.
Кленусь Аполлоном, що ёму молячись,
Данаям ти волю божу одкриваєш,
Що поки живий я на білому світі,
Ніхто из Данаів край суден на тебе
Руки не наложить и сам Агамемнон,
Що в нас тепер мабуть лучший из Ахеів.“
И віщ неповинний осмілів и мовив:
„Не за брак приносів та обітниць наших,
За попа-ж пак того, що царь не вповажив,
Не одпустив дочки, та не прийняв дарів, —
Стрілобій нам лиха завдав, и завдасть ще,
И од мору руку не раньше одійме,
Аж батькови дочку оддамо чорняву
Без викупу, дарма, та приноси в Хризу
Принесем, — тоді, знать, прощенними будем.“
Промовив — и сів сам. По ёму піднявся
Храбрий Атрівнко, владарь Агамемнон,
Сумний; — гнівом тяжким чорні ёго думи
Заплили, а очи вогнем запалали; —
На Калхая люто спозирнув и мовив:
„Віще злий! для мене добра ти не скажеш:
Вічне тобі мило злее віщувати; —
Добра-ж ти ніколи ні сказав, ні діяв, —
Тай тепер Данаям видаеш за боже,
Стрілобій ніб лиха за те и дае ім,

Digitized by Google

Що я славних дарів за Хризову дочку
Не схотів узяти. Дарма-ж, хоч волію
Ії й в-дома мати більше Клітемнестри,
Чесної дружини; хоч вона не гірше
Ні станом, ні видом, ні умом, ні ділом, —
Але не перечу оддати, як треба.
Волію народ свій цілить, не губити.
Но пай мені дайте, я один з Аргеїв
Без паю не буду, воно й не пригоже.
Бачнте-ж бо всі ви, що мій пай одходить."
Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
„Красний и скупійший за всіх Атрівку!
Як тобі дадуть пай добрі Ахеї?
Спільного не видко, щоби де лежало;
Що з городів мали, те пороздавалось;
А з люду збирати знову, — не приходить.
Оддай ії богу — ми-ж тебе Ахеї
Тричи та чтиричи вважим, коли Дій нам
Дасть завоювати Трою стіновиту."
В одрік ёму мовив владарь Агамемнон:
„Храбрий ти Ахилле, ти мов бог, — а все пак
Не хитри! — не вмовиш и не ошукаєш.
Хочеш, щоб самому мати пай, а я-б то
Так и був, ще кажеш, щоби мій оддати?
Та ще, як дадуть пай добриі Ахеі
По души, так хай він буде одноцінний, —
А не схотять дати, так сам я добуду
Хоч твій, хоч Аянтів, хоч пай Одиссеїв
Візьму. — Закволи́ть той, до кого прийду я;
Але про се діло й по́тім поговорим.
А тепер на море чорне судно стягнем,
Гребців що найлучших одберем, приноси
Покладем, за ними Хризівну хорошу
Введем; а хто старший ватажкою буде?
Аянт, Идоменій, чи Одиссей мудрий,
Чи ти, Пилівнку, зі всіх хоробрійший?
Щоб нам Стрілобоя ублагать дарами."
Аж Ахилло глянув з-під-лоба и мовив:
„Дурню ти набитий, лисице лукава!
Хтож тебе послуха з розумних Ахеів:

Digitized by Google

Чи йти у дорогу, чи ворогів бити?
Не Трояни храбрі причиною того,
Що я тут воюю. Вони м'ні не винні:
Волів моіх, коней вони не займали,
Ніколи й у Фтиі, людній та родючій,
Хліба не спасали; бо нас добре ділять
Тіністиі гори та шумнев море.
Ми за тебе, дурню, прийшли, тобі в радість,
За честь Менелая и твою, псовидо,
До Троян; — про се ти не мислиш, не дбавш,
Ще хвалишся пай мій у мене одняти,
Що за тяжку працю дали м'ні Ахеі.
Я-ж з тобою паю рівного не маю,
Од-поки Ахеі з Троянами бються.
Дарма, що найбільш кровавого бою
Моі несуть руки; а прийде роздача,
Так тобі пай більший, — а я, й мало взявши,
Любо йду до суден стомляний війною.
Тепер иду в Фтию; гаразд користнійше
З суднами до дому ити и безчестний;
Ти богатства, скарбу, тут не роздобудеш."

В одрік ёму мовив владарь Агамемнон:
„Тікай, коли хочеш, тебе не прошу́ я
Для мене зостатись; є зо мною другі,
Що мене вповажать, більше-ж Дій премудрий.
А ти мені гірший за всіх отаманів:
Тобі тільки сварки, війни й бійки милі;
И хоч ти хоробрий, так то тобі бог дав.
Иди-ж з кораблями, з челядю своєю,
Рядь у Мирмидонів; про те я — хоч злися —
Не тужу й не дбаю, та ще й от-що скажу:
Як Аполлон хоче Хризівни у мене,
То я ії в судні з челядю своєю
Пішлю, але в тебе Брисівну хорошу
Сам візьму з наміту, пай твій, щоб ти відав,
Що я старш од тебе, щоб не смів и другий
Зо мною рівнятись и рівнею зватись."

Мовив — и Пильенко закипів, и серце
У грудях мохнатих забилось на двоє:
Чи, меч ему острий схопивши од боку,

Digitized by Google

Розсіять громаду и вбить Атрівнка,
Чи гнів залишити, серце зупинити:
Алеж він вагався мислями ще й серцем, —
Меч добував гострий, як прийшла Паллада;
А її послала Ира білоплеча,
Що обох їх рівно серцем полюбила.
Та Пильенка з-заду за чуб и вхопила,
Видима ёму лиш а другим нікому.
Здивувавсь Ахилло, обернувсь, побачив,
Що то есть Паллада, запалав очима
И крикнув и мовив бистрими словами:
„Чого прийшла ти йще, Дівая дочко!
Чи не кривду бачить царя Атрівнка?
Але тобі кажу и те певне буде,
Що він живо душу вихвалками згубить.“
Аж ёму сказала сив'ока Паллада:
„Прийшла я спинити гнів твій, коли вчуеш.
А мене ніслала Ира білоплеча,
Що обох вас рівно серцем полюбила.
Спини свою ярість, меча не витягуй,
А словами хочеш.— ганьби скільки влізе.
В-перед тобі кажу и те вірне буде:
Матимеш ти швидко в трое стільки дарів
За кривду сю, тільки—послухай нас, стихни.“
В одрік ій промовив скорохід Ахилло:
„Слід воно, богине, обох вас послухать,
Хоч жовчею серце кипить; воно й гоже:
Бо хто богів слуха, того й вони чують.“
Спустив тяжку руку на держально срібне,
В піхву меч великий всунув, не перечив
Палладиній мові, и вона до дому
Вознеслась, до Дія и до всіх безсмертних,
А Пильенко знову прикрими словами
Мовив к Атрівнку, гніву не спинивши:
„Псячі твої очи, оленеє серце!
Ні на бій збруїтись разом из народом,
Ні йти на облаву з лучшими з Ахеів
Не смів ти ніколи; бо се смерть для тебе.
Тобі лиш по стану широкім Ахейськім
Дари одіймати — в того, хто перечить.

Digitized by Google

Царю-людоіде! плохі твої люди,
А ся-б тобі кривда останнёю стала!
Але тобі кажу и страшно кленуся, —
Кленусь я ціпком тим, що вже листя й лозів
Не дасть, як пенёк свій на горах покинув,
И вже не ростиме, бо мідь обтесала
Кору и початки, — и тепер Ахеі
В руках ёго носять судці й праводавці,
Од бога надані, — велика ся клятва: —
Що колись Ахилла тра буде Ахеям
Усім; помогти ім не в силі ти будеш,
Сумний, коли тьма іх під Ектором буйним
Смертею поляже и ти сам занудиш,
Злосний, що зневажив красшого з Ахеів."
Промовив Пилѣенко — и ціпком об землю
Брохнув з золотими цвяхами и сів сам;
Атрѣенко також злився; — аж на тее
Встав миломов Нестір, говорун Пилійський.
Солодша од меду була ёго мова; —
На очах у ёго вже два покоління
Люду перемерло, що з ним росло й жило
В богатому Пилі, вже він третим радив; —
Так отож він мудрий и сказав, и мовив:
„Се-ж то иде туга на землю Ахейську!
Се-ж то звеселиться Пріям, ёго діти!
И другі Трояни серцем израдіють,
Як тільки почують, що ви сваритеся,
Ви з Данаів перші на війні й на раді!
Послухайте! ви йще молодші од мене;
А мені лучалось и з красшими мовить,
Як ви, та и тії мене не цурались.
Таких я не бачив, та вже й не побачу,
Як Перифтой се-б-то, Деривонт володарь,
Кеней из Ексадом, Полифим хоробрий,
(Або Фтиз Егьенко, рівний до безсмертних).
Сильнійші були то з надземного люду,
Сильнійші були то, з сильнійшими й бились:
Фтирів горохижих и тих стеребили;
И з тими я мовив, приходивши з Пилу,
З Апийського краю, — бо самі й прохали, —

Digitized by Google

И враз з ними й бився скільки міг; — из ними
Теперішним людям не слід воюваться; —
Та й ті мою мову и раду приймали; —
Так и ви прийміте, бо прийняти гоже.
Ані ти, будь ласкав, не бери дівчини, —
Зостав ёму пай той, як дали Ахеі;
Ні ти, Пилівку, супротив цареви
Не йди, бо поваги йще нігде такоі
Царь не мав, кому лиш Дій подавав славу.
Правда, ти храбрійший, бо мати богиня,
Та він таки старший, бо підданих мав.
Годі-ж, Атрівку, не гнівись; а я вже
Попрошу Ахилла стихнуть, бо він поміч
Всім дав Ахеям на лютому бою."
В одрік ёму мовив владарь Агамемнон:
„Все так воно, діду, по правді ти кажеш;
Та сей усіх хоче переднійшим бути,
Всіми володіти, всіми заправлять,
Всіми верховодить, але я не вважу.
Коли его сильним боги учинили,
То не вже и лайку ёму дозволяють?"
Коли се ту мову перервав Ахилло:
„Та мене-б назвали хирним и нікчемним,
Щоб тобі усе я справляв, що накажеш.
Наказувать можеш другому, а мною
Не води; тебе я слухати не стану.
Друге тобі скажу и вбий собі в память,
Що я ні з тобою, ні з другим не буду
За дівчину битись, — ви данне берете.
Але, що я маю в моіх суднах чорних,
Того не візьмеш ти без моєі волі;
А спробуєш тільки — щоб бачили й знали,
Що кров твоя чорна по ратищу бризне."

(Дальше буде.)

Приміщка. — Переві сей подаємо тут без всякої зміни, шак як переслав нам ёго Переводчик, хоч и в де-якім згляді не конче из ним згоджуємось, як н. пр. з назвами: „Сиіво," „Невид," „Дій" и т. и. Всеж таки признати мусимо, що переві сей дуже хорошій, удатний. — Ред.

Digitized by Google

ГАЛИЧ.

Славний Галич під горою
Знемігся, конає,
А Дністер ему слёзою
Ноги умиває.
И молитву шепче тиху
За владику свого,
Из котрим добро и лихо
Ділив віків много.

По-над ним-же замок древний,
Братови до скону,
Проваляючись у землю,
В старі кости дзвонить.

Вже из церкви-жалібниці
Сирім гробом віє;
Круг ії шинки, крамниці,
Бариші чужиі.

По заулках вже ховаєсь
Люд ії хрещений,
Слабне мовчки й потапає
В жидівській вишени.

А ми бачим всё й що-сили
Прадідів ругаєм —
И за ними в слід, в могилу,
Сонні поспішаєм.

. . . . . .

Прокиньтеся!
В останній раз
Зоря займається для нас
И будить всіх — и до житя
И праці и борби нас кличе!
В останній раз!
Дивіть: усі наро́ди братні
Купають в поті зною лйця
И плодом праці благодатним
Вже крешуть жизнь собі нову,
И бистрою безпечною ходою
Спішать на волю золоту; —

Digitized by Google

А тільки ви одні, одні,
На скверній постелі рабства,
Качаетесь лінивi в сні, —
И кленете пророкови,
Що вас збудив до жертв и до житя, —
И допчете нетямущі свій цвіт,
Котрий від вільна соток літ
Аж нині розмаївсь з весною —
Сумною, тихою, красою,

Оттак-то власними руками
Ви гребете нам всім могилу,
И необачні кличете
Невідразиму смерти силу
На землю й на людство своє.
О, стямтеся! дивіть: по ній
Иде у слід розпука й гнів
И дій грядущих суд страшний —
И прокліи внуків, правнуків!

Прокиньтеся!
Усі віки вас кличуть;
Прокиньтеся!
Могили вас взивають;
И вся земля від ставищ Инська дичи
До за-карпатського розмаю,
Від Дону Святославича
До Сяну й тихого Буга,
Кидає скибу вам у вічи,
Ситну и потом и слёзою
Й святою мучеників кровю,
Глаголючи: Прокиньтеся!

Прокиньтеся, раби Хазарів,
Раби покорні Варяг,
Раби Оварів и Болгарів,
Все гнетені на всіх віках!
Прокиньтеся, раби Половців,
Котрих на вас ваш князь водив,
Підданні Ляхів, Литовців,
Обніже Німців й Москалів! —

Digitized by Google

Прокиньте ся! Опамятайтесь!
В останнє голову зведіть,
Житє в останнє защищайте —
И честь народню бороніть!

Нехай старі богатирі,
Нехай катовані діди,
Нехай немногі слави дни,
И ляцькі ломачі присяги,
Тюрма, Сибір и кнут Варяга,
Чеснота и батьків гріхи
И нинішні ліниві дни,
З усіми кривдами, усіми,
Нехай вам стануть пред очима!
И грянуть в душу вам громами,
И незатертими красками
Нехай там образ свій кровавий
Огняним долотом зарюють!

Тоді займеться вам душа
Пекучим болём величавим
Й огнем пречистим блисне вси
Свободи, просвіти и слави.
Тоді, як жизнь, полюбите
Те безталаннє житє
Народу свого, и з чола
Зітрете сміло ви гидке
Пятно покорного раба.
И станете плечем по-уз плечє
За правду й волю разом всі,
И працёю просвіти зажжете
В народі огні всі благі;
И зацвите він щедротами
По-межи рідними братами —
И здвигне вам в своіх серцях
Нерукотворний памятник,
Котрого не зруйнує враг
И не затре сотенний вік:

Digitized by Google

Памятник вдячности пароду
За жизнь, просвіту и свободу.

К. Устиянович.

БЕЗТАЛАННИЙ.

Ідуть степом чумаченьки —
Воли нагоняють,
Идуть собі за возами
Та пісні співають.

Один тільки зажурився,
Один не співає;
Єго й сонечко не гріє,
Не для ёго сьяє.

Лихі люде з дівчиною
Єго розлучили,
Житє ёго молодеє
Нудьгою повили.

Павло з Украіни.

З ПІСНЕЙ ГЕЙНЕГО.

Ходжу́ по діброві и гірко ридаю —
На дубі там дроздичок скаче
И жалібно так-то мене він питає:
„Чого ти сумуеш, козаче?" —
Спитай ти у ластівок — сестер своіх,
Про те щебетушечки знають,
Гніздечко своє над віконцем вони
В милої моєї звивають.

Павло з Украіни.

Digitized by Google

ПІМСТА и ВЕЛИКОДУШІЄ.

ОПОВІДАНЄ

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнёї події; розказав

Володимир Шашкевич.

(Дальше.)

В сінях биля порога стояв и Данилко й жалібно глядів на розпуку своёго пана. Данилко виховавсь на лісничівці — Вовкомир не обідив ёго ніколи марним словом; сказано, лісничий не був один из сих підпанків, що „хлопа“ вважають робучою „худобою“, — він зустрічав мужика за-едно не як „хама“, а як сусіда, як брата — темного, иноді не тверезого, недовірчивого, яким вчинила ёго недоля и неволя, — но все таки брата, в котрого грудях найдеш любву и шанобу завсіди для сёго, хто ним не цурається, хто по правді добра ёму бажає... То-ж скрізь слёзи дивився Данилко на лісничого — великий жаль розпирав ёму груди: він хотів би помогти, порадити своёму господареви, та неміг добути и голосу... Далій не витерпів Данилко, зоридав, як дитина, та приближившись ид лісничому, неначе батькови обіймив коліна, прохаючи — благаючи, щоб позволив ім (лісним) на ношах винести мельника из лісничівки.

— „Не жалуйте собаки!“ говорив він; „не дурно сюди приплентався — ёму й так вже не до житя; одно вмираючому, чи він скона в постели, чи де-небудь-инде... не збороняйте нам винести гадюку, а то вона напустить вам отрути в семъю... не бороніть, батечку! соколочку; — а то усі помруть, погинуть!“ — просив заносячися з жалю Данилко.

Слова Данилка змягчили серце лісничого — пробудили в нім лучшу натуру; він з-роду не годен був гніватись довго й на самого злющого ворога, — у ёго гнів то наче те поломя, що підпалиш солому — палахне — та и погасне зараз; — тож и промовив він, ласкаво дивлячись Данилкови у вічи:

„Ні, сёго не зроблю ніколи! й лихим чоловіком не можна цуратись в нещастю! — він чоловік такий, як и ми люде; він мій сусід, він у мене в гостині; — а я мав би хорого, конаючого викидати на смітник, неначе здохлу собаку, без ратунку, без помочи, без християнськоі потіхи?! Сёго не можна! се не годиться, Данилку! Йди и скажи жінці, щоб из дітьми випряталась на гору — там безпечнійше від зарази, — а я йду ратовати хорого — дасть Бог, чей-же ёму полекшав!“

Digitized by Google

На сі слова неначе-б дивом поставило Данилка; як впе редже лісничий, так він тепер стояв, тяжко-важко задумавшись, засумувавши; він любив лісничого, неначе рідного батька, й серце мліло ёму у грудях, коли спогадав, що отся великодушна родина за своє добро може ще и наложить головами. Довго, довго, думав-сумував так Данилко: ёму привиділось, що буцім-то він стоїть уже на Вовкомировій могилі; ёму причулися похоронні пісні; він побачив домовину сёго, що батьком був на сім світі ёму, круглому сироті... „тепер присипують ёго землею!“ говорив Данилко, неначе божевільний від жалю, и похилився ик землі, казавбись и він то хоче докинути послідню грудку на могилу покійного добродія... „співають вічная память... говорять три отченаші.. и я зговорю молитву за твою праведну душу“ — прошептав він и, павши на-вколішки, довго-довго молився Данилко.

Між тим лісничий порався коло хорого. Аж упрів сердега Вовкомир, з усієї сили натираючи слабого, — а мельник корчився й стогнав від великого болю.

— „Зіля! зіля! татусю, зіля!“ покрикнула, скоро вбігаючи в кімнату, Маруся, а її лице сияло неначе те сонце праведне, коли у ранці вихилиться з-по-за рожевої хмари.

— „Я найшла на горі, за бантою, ще крихітку вторічного зіля!“ щебетало дівча, підскакуючи з утіхи й показуючи батькови китичку засохлого зіля, про котрого цілющу силу розмовляли з вечора Вовкомири, а котре хто-то из слуг застромив за банту, зовсім на тее забувши, а котре теперечки родина Вовкомирова випрятуючись на гору поднбала тамки.

„Геть з відси!“ гукнув лісничий, вирнбаючи ій зіля з рук, та узявши за ручку, из-легка випхнув дівчину з кімнати.

— „Татуню!“ противилась легонько Маруся й жалібно глянула на батька — „ви так втомилися; оставте мене коло хорого, відпочиньте дрібочок!“

„Геть, нерозумна дівчино!“ кричав Вовкомир; „настав отсе зіля и гляди, щоби тричи скипіло!“

„Марусю!“ кликала собі Вовкомириха з сіней; „на-ж тобі,! я то й гадала, що вона не видержить! лишенько мое!... Марусю!“

— „Я тут!“ обізвалася Маруся вже у сінях, буцім-то вона и не була в кімнаті; „я варю зіля хорому!“

За часок ианова убігла в кімнату Маруся й подала хорому горня из ліками.

Digitized by Google

„Марусю!" обізвавсь батько: — „я ж не казав тобі, щоб ти закликала мене, як віля звариться?!"

— „Татусю!" молила крізь слёзи дівчина: — хибань-же мені не годиться ратувати хорих?"

Батько не одвічав нічого, тільки задумався, зажурився наче; нічого було й одвічати на тее.

— „Не журіться, татусю!" прощебетала Маруся й прискочила до отця, цілуючи ёго в обі руки; „я знаю, що у вас на думці — но Господь не оставить нас; хиба-ж ми не чинимо сёго, що він у своіх святих заповідях приказує?"

— „Отже-ж вже й випив!" сплеснула в долоні Вовкомириха, входячи в кімнату; „певно не давали на вхрест пити!"

— „На-вхрест, мамусю! тричи на- вхрест з перестанком!" одвічала Маруся; „тільки цитьте; бачите, що хорий заплющив очи, мабуть полекшало трохи, коли здрімався."

— „Заснув? слава-ж тобі, Господи!" зітхнув лісничий; „се певний знак, що хороба перемагається!"

— „Помолімось за ёго здорове!" озвалася мати — и родина Вовкомирів, приближившись нд іконі святого Николи, горячо и довго молилася.

* * *

Три дни поіла Маруся хорого ліками, три дни, як ніч так день, сиділи над ним то лісничий, то ёго жінка. Четвертого дня підвівся мельник у постели, повів очима по кімнаті, а побачивши окіль себе цілу Вовкомирову родину, як усі лиця сияють від радости, що ёму получшало трохи, заридав, занісся від плачу, начеби малая дитина.

— „Пес я!... ні, гірш пса! гірш лютійшого звіря!" покрикнув він; „хиба-ж справді чорт запоморочив мене, — хиба-ж справді диявол напоів мое серце такою местею, таким завзятком до сеі святоі родини, що я хотів погубити ii, погубити тих, що мені, лютійшому усіх гадюк, зберегли житє?!"... Ох! чому не викинули мене, наче скаженого пса? чому, чому не добили мене, негідного лукавця? „Я-ж нарошно приплентавсь сюди," — говорив він дальш дивним охриплим голосом: — „хорим уже я пришкандибав до вас, та приніс вам заразу — погибель — смерть! О, вбийте мене! тутечки цілiть в мое дике серце! Я не годен жити на сім світі, не годен дивитися на ваші праведні лиця!"

Digitized by Google

— „З горячки говорить!" пошепнула батькови в ухо Маруся. — „Напийтесь еще отсёго ліку!" и подала хорому горня из зілєм.

— „И ти не плюеш на мене, дівчино, як на тую собаку?!" говорив він тихшим, дрожачим голосом; „и ти глядиш на мене, як тні янголятка в церкві глядять на праведних людей?!... Хиба-ж се й жоже бути, щоб ви забули мені отсе велике злодійство?!" покрикнув він на-пів розпучливо, на-пів утішно, й повів очима по усіх лицях.

— „Нехай вам Господь простить, так як ми вам простили!" промовила разом уся Вовкомирова родина.

— „О Господи!" покрикнув хорий и поповзав з постелі, цілуючи по ногах то Вовкомира, то его жінку; колиж приповзнув ид Марусі, ся ніяк не дала поцілуватися в ноги.

— „Гетьте у постіль! „лаяла вона, „а то знову погіршає слабість... Не сором вам цілувати мене по ногах?... Що було, те минуло й більш уже не вернеться; більше й не згадуйте про сє, а то розсердимось... правда, мамуню?" — докинула, озираючись то на матір, то на батька.

— „Правду каже!" озвалася мати; „що було, те минуло!" докинув батько. А дасть Бог подужаєте, так хто зна, як весело та щасно еще поживемо на світі. Не зле у вас, бачу, серце, тільки недобрі люде мали міць на ёго!"

Мельник не одвічав нічого, а тільки так жалібно глядів на Марусю, що ії аж у грудях стиснуло.

Вовкомириха глянула на Марусю и наче лискавка шибла матери через голову яко-то гадка — чи сумна, чи весела, вона сама еще не могла сёго розібрати добре — а тільки, покивуючи пальцём, сказала з ласкавим усміхом до хорого:

— „Теперки ви мусите бути слухняні и пити ліки, скільки наваримо, а то у нас жінок есть и на серце зіле."

На сі слова Маруся спаленіла, як тая рожа, и вибігла з кімнати, буцім-то, як казала: „подивитися, чи хлопці не полізли де по остромах за воробцями — бо вже іх десь в хаті не чути."

II.

Нічого не годно переміннти чоловіка так, як велика хороба, як велике нещасте. В щастю горнеться до тебе усякий, усякий тобі прислужиться, усякий поможе — усякий буцім-то любить. Приятелі так и горнуться до тебе; кождый розпитує про здоровє,

Digitized by Google

про худобу, про статок. Коли-ж, борони Боже, попадеш в нещасте, так наче-б їх помелом вимів из хати. В щастю чоловік рідко розважа добре, що робить — люде усё хвалять, усё виходить добре; так „мабуть гаразд й чинимо" — гадає усяке. В нещастю же, хоч-би й найлучше чинив, судять, — бо люде не судять по тім; як робиш и чому так робиш, а тільки як вийшла твоя робота: вийшла не гарно, так вже мабуть ти й заходився коло неї недобре; що иноді вони самі попсують тобі діло, про те й не подума ніхто, — и де-б там у наших вчених та перевчених часах хотів хто ділитись из ким виною? зіпхнеш її на брата, то ти розумний, — а дурень він, коли не вислизнеться так, як ти, та й не зіпхне її на другого брата або друга. Ось вам мудрощі нинішнёго часу; де-хто назвав би їх философиею житя. Такими то философами ми породилися, такими сотворив нас Господь, инакшими відай й не будем.

Не дивно отже, що чоловік иноді аж в нещастю, на самоті розважа; що не все робилось гаразд, що уперш добрим нам бачилось, або за що похвалили нас приятелі та добрі сусіди, та що и ті, що ми вважали їх приятелями в щастю, бажали добра тільки одним собі, а не нам. Рідко трапляється, що из щасливої доби останеться тобі один приятель в нещастю; коли же трапиться такий рідкий приятель, шануй же ёго, бо такий чоловік більш варт, чим усі прочі лизуни та самолюби — більш варт, чим увесь скарб на світі. Він розважить твій смуток, він справить тебе на путню дорогу, він збереже тобі житє — поживить, огріє, послідним поділиться з тобою.

Нещастє — се велика школа; хто у ній не навчивсь нічого, в сёго хибань з-роду розуму не було.

У звичайного чоловіка смерть буває найбільше нещастє — хоч буває нещастє таке, що иноді зітхнеш: „Коби раз вмерти, то полекшало-б!" а прийдеться вмирати, жаль чоловікови світа, хоч як и не наскучило-б-ся ему житє; сказано:

„Тяжко жить на світі,
А хочеться жить!..."

(Конець буде.)

---

*

Digitized by Google

ЦИГАНСЬКА ГОЛКА.

(За Андерсеном розказав Гетьманець.)

Була собі колись голка, — саме на лантухи, — сказано: циганська! Так куди? Заклала собі у думку, що ніби така тиндітна, така тонесенька, як бисерова!

От, вона до пальців, що мали її взяти, и каже: „Дивітся-ж! Пильнуйте мене гарненько, та тримайте пряменько; глядіть, не впустіть; бо, як упаду до долу, ей Богу, що ніхто не знайде. Я така тонесенька!“

— „Ет, годі тобі!“ — відказали ій пальці... та за поперек!

„Ану, лишень, подивіться, яку пишну дружину тягну позад себе!“ — знов таки голка циганська, — та й потягла за собою довгу нитку, але без вузлика.

Пальці-ж, не кажучи слова, встромили її в куховарчиний черевик: підошва ёму геть підтопталась, то треба було залатати.

„От, груба робота!“ зітхнула голка: — „не пролізу я ніколи в світі; отже переломлюсь!“ Так и справді взяла та й переломилася!

„Чи-ж я не казала“, крикнула, „що я тоненька?“

— „Тепер вона не стоіть нічого!“ — подумали пальці; але про-те її не закинули. Куховарка зліпила на ню головку з воску, та й заткнула у свій очіпок.

„От я и шпилькою стала!“ зраділа голка; „я таки добре знала, що стану в шанобі: з путнёго путне й буде!“ Аж усміхнулась собі нишком, бо голчиного сміху чути не можно. Сиділа-ж вона в очіпку так весело, та гордо, наче вельможна пані в ридвані.

„Не прогнівайтесь, пані-матко, що я запитаю: чи ви пак не з щирого золота?“ обернулась вона до сусідки булавки: — „ви такі показні з себе и маєте власну голову. Тільки вона, здається, трохи помала! Посилкуйтесь її надбільшати: не в кожного пак така голова пишна, воскова, як у мене!“

От, на сім слові, як випнеться з-горда, — так ій аж голова злетіла, и впала геть у ринву, над котрою куховарка щось прала.

„Коли так, то й я погуляти хочу, світа побачити; тільки-б не запропаститись куди!“

И справді, взяла, тай згубилася.

„Як то мині в світі Божому бути, коли я така тоненька!“

Digitized by Google

думала голка, по ринві котючись; „але я знаю, що я значного роду, и сёго мені досить!“

Так розважає себе, та пишається, на споді ринви лежачи! Багато де-чого плило по-верхи неї: солома, тріски, шматки паперу з газет...

„Диви, як плинуть собі всі!“ каже; „а про те, бідолашні, й не знають, що під ними лежить?! А се—я; бачите?... От, тріска пливе... куди тобі, пиха яка! Окрім себе й гадки не має, — а тріска соснова, та й усе!... А ось соломянка... як вона крутиться на всі боки! Схаменися, та красше під ноги дивися, а то наскочиш як-раз на каміня!... Ось — паперу шматок... чого-б уже ёму пирожитись: люде давно вже й забули, що на ёму було написано! Так ні!... Одна тільки я й лежу собі супокійно, терплячи; бо знаю собі, хто я и що я!“

Лежить наша голка, та й лежить. А се раз, чує, щось біля неї по-близу — плюсь!... таке ясне, таке ясне, наче сонце; голці за диямант видалось,— а то була просто скалка з фляшки. Та то голка, себе простуючи, й обернулась до неї:

„А ви певно щирий диямант?“ питає.

— „Щось коло того!“ одмовила скалка.

От и запевнились вони обоє, що були дуже ціновні; почали розмову про світ, про пиху, що панує там, и про те, як кожне дере носа.

„Я колись жила в гарному гольнику у одної панни; ії куховаркою звали. Мала вона на кожній руці по пять пальців. Та які ті пальці були чванкі — куди вам?! Мали пихи на три штихи! А на те тільки й здатні — щоб мене з гольника витягати, та знов ховати!“

— „Так вони були значного роду?“ питає скалка.

„Значного?“ — каже голка: — „куди пак! Тільки носа дерли! Іх було пять братів и всі пальцями звались; трималися вони один одного сильно, хоч були й не рівні. Саме з краю, бік усіх, наче на варті, був найкоротший и найгрубший палець; звався він великим або палюхом; мав одну щиколодку и для-того тільки в один бік нагинався. Але все було каже, що як ёго часом чоловік стратить, то в москалі уже не годиться... Другий — ласун — усе було тика, куди попало: чи в гірке, чи в солодке; або показує на сонце, та на місяць; або було й на перо налягає, коли пишуть. Третий — довгаль — був найвисший,

Digitized by Google

для-того й голову драв. Четвертий — дукарь — носив золотий пояс. А пятий — мизинець — нічогісінько не робив, та ще й похвалявся тим, нікчемний!... Обридли мені їхне гордуване та привереди — так я й кинула!

— „А тепер ми лежимо тутки, та съяємо!“ на те їй скалка.

По сій мові линув хтось у ринву відро води. Вода через край хлинула и їх зворушила.

„Ось и ми рушаємо!“ каже голка.

Скалка-ж поплила далі, а голка маком сіла.

„От, я вже й стала! Правда, я дуже тоненька; але тим-то я дійсне и гордію!“ — Такечки вона й зосталася там з своїми великими думками.

„Я отсе міркую собі та й думаю, чи не сонішний промінь мій батько, — така я тонесенька! Здається мені, що сонішний промінь зазира аж у воду до мене прихильно; але я така тонка та тендітна, що мене й батько не знайде. Хоч би те вічко було при мині, що колись пальці згубили, — я-б отсе плакала, плакала! Ні, я не хочу плакати; се мені не-до-стоту!“..

От, прибігло раз двоє хлопчиків до калюжі гратись; почали вони довбатись та шукати цвяхів, черепків и других цяцёк. Бридка се забавка, так коли хлопчикам була до вподоби!

— „Ай!“ наколовся один на голку: — „бач, клятий протір!“

„Я не протір, а шановита панянка!“ — на те ёму голка; але ніхто ії не почув.

Головка воскова давно з неї спала, а вона од ржавчини зробилась чорнісінькою з голови до пят; так ій и то здавалося, що в чорнім убрані вона визирає ще тоншою.

— „Ось шкаралуща пливе!“ крикнули хлопці и встромили в неї голку.

„Щасливо!“ попрощалась вона: — „Я ще показнійша; бо сама чорна, а стіни корабля білі... Ох, коли-б тільки не дістати морської хороби, а то вона мене поломить!“

Байдуже! морської хороби не було — и вона не зломилася!

„От щасте — залізний живіт мати! и в мори не страшно хороби; тим то я й міцнійша над чоловіка! Чим тонший хто, тим ёму здоровійше! От у мене врода, так врода!“

Коли се — трісь! скаралуща; бо через неї переїхав віз.

— „Господи, як мене тисне!“ голка мерщій; „отсе-ж певно хороба морська! Пропала я! зломлюсь на скалку!“

Digitized by Google

Але про-те зосталася цілісінькою, хоч и навантежений віз переіхав. Лежала собі и простяглася, так як и перше; та певне там и досі лежить та гордує!

ОРІШОК ЗВИЧАЙНИЙ.

(Troglodytes parvulus, L.; Zaunkönig Zaunschlüpfer.)

Єсть то по короликах (Regulus ignicapillus, Naum. и Regulus flavicapillus, Will.) найменша птичка краєва, буває бо не богато над 3 цалі довга, з чого на хвіст припадає більше ніж один цаль. Дзюбок в неї 5 линій довгий, не много в-низ зігнутий, чернявобрунатний, в насаді тілесно-рожевий — здрячка же у неї орішова, ноги сіро-бурі и 7 линій високі. Верхом буває ржаво-брунатна або оріхова, на крилах и хвості з темнійшими пружками поперечними, по боках рудава, сподом сиваво-біла з поперечними чертами. Самочка єсть менша від самчика, з відтінком більше рудавим, пружками и чертами менше виразними а ногами ясніїшими.

Мешкає в Европі и Азиі. У нас звичайна и загально знана. Пробуває в лісах; любить однакож наближатися и до людських осель, именно в зимі, — а будучи не полохливою и цікавою, впаде кождому в око. Алеж бо и годі не помітити Орішка, того справдешного втиркуна помежи пірнатими. Маленьке собі, непоказливе, справді начеби оріх, — а яке то живеньке, побігуще, вертляве! Задерши хвостик и піднесши дзюбок горі, стрибає без упину з плота на пліт, з кола на кіл, — то нирне в корч, то знов за часок вилетить и, жвавенько махаючи хвостиком, нипає межи зілєм — та и тут довго місця не загріє: гей тая миш буренька скоро переповзне по земли и опять криється у гущавину. Справді здається, начеби мав найбільше сподобане в тім: усюди заглянути, усюди мов вродитися — и там, де его не сіяно. Именно коли побачить чоловіка єму приглядаючогося, то виправляє тоді мов-би нарошно свої штуки, вилітаючи, стрибаючи таки близько коли зрітеля тай ховаючись на переміну по дірах, закаулках и кущах. Не-раз дає на кілька кроків до себе зближитись, слідячи цікавенько зрітеля, — зробить же той який рух підозрілий, то сей-час утікає и криється; часто буває, що сховається в мишачу діру, коли на-скоро не найде певнійшої для

Digitized by Google

себе схованки. Звичайно однакож не сидить довго в захисті, но оказується небавки в більшім ніж перше віддаленю, весело собі підплигуючи, мов-би дрочився з чоловіком. Дітям, котрі по-легки о нёго присуваютсься, думаючи его тим робом легше зловити, дав не-раз и з-пів години за собою ходити, доки на-послѣдок не зникне. Тому-то и прозвано его в декотрих околицях Дуриком, Дури-бабкою, Дури-потятем, Дури-людом, Дури-людкою и Дури-світом. Назву „Орішок" завдячує своій барві (оріховій) и незначній великости. Часто називають его також Воловим Оком — здається від того, що не много більший, як око у вола. В-прочім звуть его теж Плотиком — тому, що часто швендяється по плотах, Мишеем, Мишкою — від убарвленя и его вдачи, мов та миш перетискається через діри и шпари шпихлірів, комор, плотів и пр., — Зеличком, бо пробуває радо по зелах и низьких корчах, — на-послідок Колодіем, Ломиком а де-куди також Короликом и Крілем.*) Що до назв „Ломик" и „Королик" — то взялися вони з повірки або сказочки, яка о тій птиці у нашою люду истнує. И так приміром Сяночане и жителі де-котрих сел коло Львова розказують про тую пташину от-що. Раз зібралась громада птича и просила Бога, щоб наставив над ними „кріля." Бог, вислухавши прозьбу пташні, звелів, щоб всі птахи літали, а котрий найвисше злетить, той буде королем. И почали птахи літати — найвисше же из всіх піднявся орел. Его то и узнали королем всіх птахів. Та як він під саму хмару взбився и там крижував, напрасно злетіла из хвоста орлиного мала птичка и ще висше самого орла шнирнула собою. Але не змогла довго удержатись в воздухах и спала на землю. Бог, дивлячись на се „з високого неба," засміявся, тай сказав: „отсе на хвості короля прилетів королик." — Не много инакше розказують в Стрийщині (коло Корчина), де сю птичку взивають „Ломиком." Після тої сказки зійшлась пташня на раду вибирати „кріля." Орли присудили, най всі птахи летять в-гору;

*) Troglodytes parvulus зветься у Мазурів „Plotnik" (зрів. русь. Плотик) и „Bobek". Між польским людом бувають часто инші назви, ніж у книжках. Так пр. зветься Fringilla coccothraustes „Kląs", Lusciola phoenicurus (и tithys) „Paliogón," „Zapaliogón," Oriolus galbula у Львівських пташників руських и польских „Zofia," Parus caudatus „Trupia `główka," Turdus viscivorus „Parskacz" (зрів р. Пирскач), Upupa epops „Łupek." Молодий щиголь або чиж ще не „вифарбований" зоветься у пташників Львівських „Parchutek." И. В.

Digitized by Google

котрий з них найвисше взнесеться, той и стане за кріля. По черзі один птах за другим злітав, та найстарший орел як звівся летіти — всі остали по-заду. Аж тут як не схопиться ломик — він був причепився під крило вірлови—тай аж під саме сонце фуркнув (тому-то він и досі ще з-верхи обгорений), але скоро знав. Птахи-ж розсердились: — „но," кажуть „будем мати такого малого крілем" — и урадили его заісти. Ломик в тій біді скрився у дупельце в буку. Та птахи завзялися таки его згладити. Тому заставили жовну, щоб его вирубати з дупла, а з другого боку поставили сову на варті, щоб имила ломика, як буде туди втікати. Але сова якось здрімалася — а ломик таки другим боком вилетів и утік (мов в и л о м и в с я!) Розуміється, сказочки подібні суть лише плодом буйної видумки; та завсігди свідчать вони о властивім гуморі нашого люду. Чуючи оповідання про ломика або королика, мимохіть згадаєш не про одних к о р о л и к і в м і ж л ю д ь м и, що то часто не своїми заслугами и без праці на плечах других виносяться...

Орішок живиться малими комахами и хробаками. В літі не тяжко ему їх роздобути; в зимі однакож мусить скуднійшим кормом вдоволятись — и звичайно прилітає тоді, як вже згадано, до людських осель и глядає хробачні по-під плотами, під опалим листем, по заулках стодол, комор, пивниць и пр. Під-час сильних морозів тиснеться часто до ставн, именно за-для-того, щоби в гною пошарити за усільницями и хрущиками, находячимися тут в більшій скількости. Селянин радо бачить орішка коло своєї загороди, присуджаючи тій маленькій птичці силу „заклинати всяке гаде." Після людової повірки за-для того заклину гаде не тілько зовсім не шкодить чоловікови, але навіть не росте и не розмножується. В осени поживає орішок також ягоди бзини и орябини. — Гніздо закладає в якім-небудь заулку и в тім згляді такий неперебірний, що и в коледі дуплинатій нераз гніздиться (з-відти и назва висше наведена: К о л о д і й), В-прочім часто находимо ті велнкі, кулисті, вхідним отвором з-боку впридоблені гнізда в розпучинах землі, межи корінями дерев а також в заулках хат и будинків господарських. Раз показувано мені гніздо орішка навіть у старім, діравім берлячи, що случайно попався в комору. Тілько-ж не було в сім гнізді яєць. — Гніздо споруджує собі звичайно з моху и дрібнійших березових ріщок, в середині вистелює его пірєм и волосінню або вовною,

Digitized by Google

и несе 4 — 10 яечок маленьких круглавих, білявих и украшених червонявими краіками. — Молоді годує з великою старанностю. Суть вони красеньві, именно рудаві, біло и чорно накрапляні. Окрім гнізда справдешного есть еще по-біля звичайно кілька инших гнізд, мов нароком досить необережно виставлених очам неприятелів. Ті гнізда суть звичайно лишень з моху и кількох прутинок недбало увиті, в середині без вистілки. Пташникам знані суть гнізда ті під назвою „порожняків“ або „глухих гнізд,“ нема бо в них ні яець, ні молодих! В Англії зовуть їх декуди „когутячими гніздами.“ (Cock-nests), думають бо, що ті гнізда самчик нарошно звиває, щоби відвернути увагу неприятелів від дійсної хатки своєї родини; инші уважають „порожняки“ за будівлі недокінчені спарованых орішків. В-прочім орішок піднимається під-час гніздівки на ріжні хитрощи. Коли побачить по-близь гнізда чоловіка, пса або иншого якого неприятеля, то сей-час приповзе до землі и відбігає від гнізда досить далеко, щоби відтав, церкаючи голосно и удаючи ніби кульгавого, звернути увагу на себе. Коли тов ему вдасться а неприятель здуреный за ним гонить, щоб его имити — відлітає від гнізда що-раз дальше и дальше, аж доки не виведе в поле напастника, котрий даром шукає птички и її гнізда по корчах, де оливалася. Так то у груди навіть так дрібної птички влила мати природа любов и журливість родительську!

Спів орішка есть приємний, досить урозличнений и має в собі де-котрі тёхкаючі звороткы, похожі на спів канарка, котрі виголошені бувають наголосом досить вибитним и сильним. Именно під-час брачні (Paarungszeit) самчик радісним піснем звеселяє самочку, коли вона сидить в гнізді на яйцях, або пізнійше, як кормить писклята. Звичайно же вабить тихшим голосом: „чок-чок-чок!“ (чокає). В-прочім належить орішок до птиць найдовше, бо з виємом часу піреня через цілий рік, співаючих. Навіть в зимі, коли мороз тисне, бігає по снігу з набуреним пірем, весело черкаючи и тёхкаючи, студінь бо легко видержує. — Взор у него дуже бистрий: звичайно за-здалегідь вже замітить кота або яку хижу птицю, пр. скригульця, и тоді знимає примітний оклик (ці-і-і!), на котрий вся дрібна пташня в розтеч иде и з острахом криється.

За-для хорошого співу удержують також и орішка побіч инших співаків пірнатих яко покоевого пташка, хотяй в неволі

Digitized by Google

не довго жив а по-части тратить з природної своєї веселости. Имають его на самотріски або и сітями. Самотріск мав бути густо підплітаний, а сіть дрібно очкевата; инакше пташок легко утечи може. Иноді ловлять его зручні пташники під шапку. — Клітка для орішка повинна бути простора и чисто удержувана; добре зладити у ній малу будку, до котрої пташок часто любить влазити и знов з неї виходити. На корм подається ему мушки, муравлині подушки, мучні хробаки, усільниці хруща Борошняка-Мельняка, Tenebrio molitor) и ягоди бзини; в недостачи тих річей дається ему також булочку насяклу в молоці, дрібно посікане яйце, печінки або сира, але не завсіди хоче пташок до тої поживи братись; именно з-почину треба мішати той штучний корм з мучними хробаками (мучняками) и малими порцийками ему подавати; а коли вже увикне до тої штучної поживи, можна нею дальше его годовати без додатку мучняків.—По кімнаті вільно пускати орішка не душе порадно, вже за-для-того, що ся мала пташина дуже маленьким отвором висмикнутися може. Однакож чим більша клітка, тим ліпше для того з-роду вже так вертлявого пташка, — хоч и в найлучшім злучаю не довго жів він в неволі, звичайно не більше, як рік. Тож найлучше про-те не мучити у клітках сеї гожої пташини (ані жадних инших птиць — Ред.), а оставити ії веселу и жваву на волі!

БОДНАРІВНА,

драмат народній.

(Дальше.)

ДІЯ ДРУГА.

(Вольне місце в городі; боком видна хата.)

ЯВА І.

Марця и Молодіж міщанська.

(Музика грав, як звичайно, відправу танцю и переходить у голос пісні.)

МАРЦЯ

(*весела загинав пісню*)

По городі цвіти вються;
За дівчину хлопці бються...

Digitized by Google

Хор молодців.

Ого, гого, гоя, гоя,
Чи правда, дівчино, твоя?

Хор дівчат.

Ого, гого, гоя, гоя,
Ой правда, дівчино, твоя.

МАРЦЯ.

По городі цвіт-калина;
Ой сміється з них дівчина..

Хор молодців.

Ого, гого, гоя, гоя,
Чи правда, дівчино, твоя?

Хор дівчат.

Ого, гого, гоя, гоя,
Ой правда, дівчино, твоя.

Один молодець.

Хоч она з усіх сміється —
За одного віддається...

Хор дівчат.

Ого, гого, гоя, гоя,
Правда се, молодче, твоя?

Хор молодців.

Гого, гого, гоя, гоя,
Правда се, молодче, твоя!

(В часі співу входить тихо Амброз и став на обочи. По співі Марця иде близше до Амброза; молодіж посувається в глубший прозор сцени.)

ЯВА II.

Марця. Амброз.

МАРЦЯ.

(*весела, говорить ніби кепкуючи а однако сердешно*) Амброз! — и ви тут? витайте... На танці відказували, а самі...

АМБРОЗ.

(*до себе*) Яка вона гарна!... (*голосно*) Я прийшов побачити, як за бавляєтесь... а може тільки, аби видіти Марцю...

МАРЦЯ.

А ви ще гніваєтеся?... ви сёгодня були такі прикрі...

Digitized by Google

АМБРОЗ.

Не перечу. Мені так жалко стало, що ти передо мною втекла из хати... а я би тобі, Марценько, прихилив неба... Скажи-ж мені, Марценько, чого ти передо мною втікала?...

МАРЦЯ.

(*несміло*) Я не втікала... я тільки...

АМБРОЗ.

Що, тільки гнівна була?

МАРЦЯ.

Так, трошечки...

АМБРОЗ.

Та за-що?

МАРЦЯ.

Або я знаю... Мені якось так чудно було, що ви до мною впереджє и мало говорили.. та відраз..

АМБРОЗ.

Не говорив я много, бо любив тебе, Марценько. Та й на-що ж було творити много мови; я бачив, що ти для мене була привітлива, то й думав, що бодай хоч трохи мене любиш?... Чи правда мені здавалася?...

МАРЦЯ.

(*тихше*) Може й... правда...

АМБРОЗ.

Я знаю... Марценько, коли ти на мене ласкава, послухай, що я тобі скажу...

МАРЦЯ.

Послухаю, а що?

АМБРОЗ.

Марценько, остав тих танечників, иди до дому...

МАРЦЯ.

(*смутно*) Оставити?... Та я й так не довго буду; ще тільки трохи побавлюся, та й піду...

АМБРОЗ.

Марценько, чим скорше, тим лучше... То сёгодня шарять по місті двораки, як тоті собаки за звіриною... а знаеш, який Ста-

Digitized by Google

роста... Не хотів би я, щоби ти Старості сподобалась... ти би пропала.

МАРЦЯ.

(*трохи вражена*) Як би Старості сподобалася?! А мені Староста и байдуже...

АМБРОЗ.

Ба, коли він сёго не питав... побачить, сподобаешся та й пропадеш!...

МАРЦЯ.

(*сміючися*) Не бійтеся пустого страха... Я не боюся... Хто не боіться, той и не пропадав.. (*поглянувши в даль*) Може от-тих-то боятися?

АМБРОЗ.

(*оглянувшися також*) Тих-то, тих... ходи, бійся Бога! Диви, як прямують сюди, побачивши дівчат...

(Юрба молодіжи міщанськоі, именно дівчата, що стояли в прозорі сцени, ворушаться и поступають трошечки на-перед.)

Марценько, втікай поки час!...

МАРЦЯ.

(*рішительно*) Втікати? — Овва! не боюся...

АМБРОЗ.

(*з гнівом*) Не боішся?... — То гуляй! (*до себе*) Уперта страх!... Що зроблю? хиба матірь закличу... (*відходить.*)

МАРЦЯ.

(*поступав близше до молодіжи, котора тоже посуваеться гим-раз на-перед*) Чого тут и боятися... не боюся!

(За молодіжею міщанською входить Антипа.)

ЯВА III.

Марця. Молодіж. Антипа.

АНТИПА.

(*двірський козак старший; здуфалий, увійшовши на-перед, крикливо*)

Здорові! молодці и дівчата! Гуляете?... Коли приймете, то й ми заведемо танець, та чей не повстидаемось...

(Вказуется єще зо два козаки, молодіж зячинае губитися.)

Ану-но, музики! ану козака! а рясного, жвавого!

(Всё мовчить, з молодіжи вже дуже мало; Марця боязко позираеться по Антипі.)

Digitized by Google

Що-ж ви, рипаі клаповухі, не граєте, коли кажу?!... А то, до чортової матери, заграємо вам по шкурі, що сам найстарший чорт у танець піде! (*призиравшься Марці*) Ов га! Яка-ж се гарна танечниця!... А чия ти, дівчинонько-роже? (*хоче її по лиці погладити, Марця відступавшься скоро*) Овва! яка полохлива, як ласиця!.. А чия ти, филочко?

МАРЦЯ.

(*змішана*) Я Боднарихи, вдовиці...

АНТИПА.

(*лугше призираючись*) Ага! Боднарівна Марця? (*до себе*) Правду казали люде...

МАРЦЯ.

(*зі страхом*) Боднарівна... (*до себе*) Бач, Амброз казав правду...

АНТИПА.

(*хоче зовсім близько їй у лице глянути, вона рукавом заслоняється*) Ой, Марценько, не закривай твого личка, ми добре знаємо, що ладне... (*хоче взяти за руку*) Дай-же покій, не закривай личенька... а може ти боїшся козацького ока? Що?

МАРЦЯ.

(*трошки сміливійше*) Ніт, не боюся; але на-що вам придивлятися, коли ви вже красші бачили?

АНТИПА.

(*регоче ться*) Може й бачив, а може й ніт... А вже-ж таки очам не завадить и тобі придивитися... (*відхиляє її руку від очей*) Ов, що гарна, то гарна!...

МАРЦЯ.

(*відхиляє лице и до себе*) От Амброз надходить... (*встала молодіж міщанська відсувавшься в-бік, за нею и козаки; Марця просить*) Пане отамане, пустіть мене, я до дому піду...

АНТИПА.

(*з сміхом*) До дому?... А може би ти, міщаночко, як би я, отаман, ладно попросив, пішла зо мною в танець?... Де-ж тоті чортові музики?

МАРЦЯ.

(*сміло*) Танцюйте собі здорові; я собі до дому піду...

АНТИПА.

(*примиляючись*) Та чому-ж то, серденько?

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*в клопоті до себе*) Чого-ж бо той Амброз поставкує? (*до Антипи*) Бо мама сварити будуть, що сама осталася...

АНТИПА.

Сама? Не бійся!.. (*обертавшися до козаків*) Ану-но молодці! беріть дівчаток у танець, сюди; Боднарівна сама танцювати не буде...

(Козаки пускаються за молодіжею; тота втікає, за ними гублять и козаки.)

От бачиш, ласочко моя, зараз буде нас більше... погуляємо...

МАРЦЯ.

(*сміливійше*) Коли бо я танцювати не буду!...

АНТИПА.

(*кепкуючи*) Ей, будеш, будеш... (*поглянувши за козаками*) А то прокляті медведі, порозганяли дівчат, як курей яструб... Та чорт їх бери, ми й самі погуляємо...

МАРЦЯ.

(*остро*) Я вже казала, що танцювати не буду.. (*до себе*) чого-ж бо той Амброз дожидає?

АНТИПА.

(*кепкуючи*) Отсе тобі лихо, не дівка... пікода, що така гарна біляночка... А тю! на тебе з твоїм дурним розумом! То я вже того не варт, аби зо мною в танець пішла дочка боднарська!... Та я красше втну, як твій батько танцював докола бочки... Не косорься-ж, ладна міщаночко...

МАРЦЯ.

(*поглянувши в-бік, до себе*) Идуть, идуть раз пречінь... (*до Антипи кепкуючи*) Я з вами не піду, бо ви й не вміете може по нашому...

АНТИПА.

А диви, диви, я по вашому не вмію?! (*береться по-під боки*) Ану побачимо! Музики, рипні, грайте... ой гоп! ой гоп! (*строїться кепкуючи до танця; за ілегами его входить Амброз и Боднариха.*)

ЯВА IV.

Марця. Антипа. Амброз. Боднариха.

БОДНАРИХА.

Марцё, Марценько! час, голубонько, до дому...

(Антипа обертається за голосом.)

Digitized by Google

МАРЦЯ.

Иду, иду, мамо! (*хоче відходити*)

АНТИПА.

(*заступає їй дорогу и до себе*) Ага! таки так скоро пущу таку птицю... (*до матери и Амбр.*) Почекайте, пождіть, не квапте ся!... (*до Марці*) Ти, дівчино, думаєш, що я звик дурно просити хотьби й у танець,.. Ого, дарма! коли я наважився, то ти чейби ласкава... (*до матери*) А ви, матусенько, підождіть, та побачите, як козаки гуляють... (*до себе*) Не дам я собі раду... (*кличе*) Молодці — гоп-га!

БОДНАРИХА.

Вибачайте, козаче, моій донці дайте супокій — я не позволяю ій танцювати.

АМБРОЗ.

(*остро и скоро*) Вибачайте, ви чужий чоловік; у нас так не водиться, щоби дівчина сама та ще й з чужим танцювала... тож вибачайте...

АНТИПА.

(*сердито до матери*) Тю! (*до Амброза*) Тю! (*гепурко до обоих*) Вибачайте, було собі панну свою дома тримати и в скриню сховати.. а тепер пропало... (*до себе*), коби лиш моі поприходили... (*до Амброза*) А ти, чупрію мійський, між козаки не неси твою шкуру, бо сапянці будуть из неі...

АМБРОЗ.

(*розгорівши*) Тю або не тю, на сапянці може добра буде й твоя шкура; а з дівчиною, ти пянський гінчаю, танцювати не будеш...

АНТИПА.

(*гепурится*) А ти, ярмаркова торбо міщуцька, ти шевське та кушнірське насіне... ти мені закажеш из нею танцювати?... Побачимо... гоп! гоп! молодці, сюди!

АМБРОЗ.

(*підступає*) Я тобі гопну...

(З-боку входить Онуфрий.)

ЯВА V.

Марця. Антипа. Амброз. Бодариха. Онуфрий.

ОНУФРИЙ.

Ану, люде, не сваріться... и руки при собі!

Digitized by Google

АНТИПА.

Руки при собі?... А ти з-відки?

АМБРОЗ.

От, чемний!

ОНУФРИЙ.

Вже про те, з відки, ти не питай, а вважай и пильнуй чести...

БОДНАРИХА.

От напасть наша...

ОНУФРИЙ.

А що се зайшло, пані-матко?

БОДНАРИХА.

От, бачите, напасть — очепився дівчини, доконче танцювати. А тут ні ій танець на гадці, ні танці ведуться; тож ми ёму й кажемо... а він усе своє...

АНТИПА.

Або се правда? Не так...

ОНУФРИЙ.

(*до Антипи*) А вже-ж погоди... (*до Боднарихи и Амброза*) Та не ма тут з-за чого и вадитися; силоміцю прецінь ії в танець не возьме, хиба одурів... як она не хоче, то він хиба сам скакати буде... А тим-часом на танци нема що вадитися...

АНТИПА.

Добре говорить старий... (*до себе*) Нехай-но прийдуть моі, буду й я лучше говорити...

ОНУФРИЙ.

Але послухайте старого... Ти, пане козаче, шукай собі иншої пари; а ми забераймося до дому та й буде по заваді. Ну, ходіть-же...

АНТИПА.

(*до себе*) Йдуть... (*до всіх*) Идіть, коли хочете... (*сміючися*) ходіть здорові... (*нів-голосом*) От иде Староста; ще лучше, буде без мого клопоту...

(Онуфрий відійшов; Марця, Боднариха и Амброз. которі йшли пізнійше, стають запинені Старостою, который входить а за ним два-три козаки далеко по-заду.)

ЯВА. VI.

Марця. Антипа. Боднариха. Амброз. Староста.

СТАРОСТА.

(*сміючись*) Ге, ге, ге, ге!... А що ти, дурню, один такі тут робиш крики?... ге?

Digitized by Google

АНТИПА.

(*низько кланяючись*) Ясновельможний пане Старосто, я тут зайшов на игру...

БОДНАРИХА.

(*перебиваючи*) Ясновельможний пане Старосто (*кланявшься*), позвольте слово: сей ваш козак напасти шукав..

СТАРОСТА.

(*до Боднарихи*) Чекай, бабо... (*до Антипи*) Говори, дурню...

АНТИПА.

Я зачув музик, зайшов та подибав игру... (*пів-голосом*) осьде яка гарна квіточка... (*голосно*) та й собі хотів потанцювати.

СТАРОСТА.

(*пів-голосом до Антипи*) Добре знаеш вітрити...

АНТИПА.

Я хотів из тою міщаночкою потанцювати, а тут стара отся и той міщук мені взяли боронити.. Ясновельможний пане Старосто, то вже ваш вірний козак не варт потанцювати з міщанською дівкою?... Я би (*відгрожаючись рукою на Амброза*) ім ладного наварив був пива, та на щасте іх надійшли Ясновельможний пан Староста...

СТАРОСТА.

(*дивлячись на Марцю*) А так — залагодиться справа... (*до Боднарихи и Амброза*) Мій козак не вам рівня.. а коли хотів из вами бавитися, то ви повинні раді бути...

МАРЦЯ.

(*кланяючись, перебивав*) Ясновельможний пане Старосто, будьте ласкаві и мене послухати...

СТАРОСТА.

(*з усміхом*) Тебе послухати?... добре, говори, ладна дівчино...

МАРЦЯ.

(*несміло під оком Старости*) Я... я прошу мене послухати...

СТАРОСТА.

(*до себе*) Яка вона ладна!...

МАРЦЯ.

(*кланяючись*) Я, прошу Ясновельможного пана Старости, я з тим козаком танцювати сама не хотіла...

СТАРОСТА.

(*скоро*) Антипа!

Digitized by Google

АНТИПА.

(*з поклоном*) Слухаю, Ясновельможний пане Старосто...

СТАРОСТА.

Як указується, то ти, пане Антипо, дурень и простій... А де того навчився, щоби дівчину силувати до танцю? А, ти хаме, стидайся...

АНТИПА.

(*з поклоном*) Ясновельможний пане Старосто... та дівчина вже понукала, але стара к...

СТАРОСТА.

(*перебивав остро*) Не бреши, дурню! Дівчина сама каже, що з тобою танцювати не хотіла... (*взявшись за горево, ходить*) А то дурень... дурень!... (*надумавшись*) Антипа!

АНТИПА.

(*з поклоном*) Слухаю, Ясновельможний пане...

СТАРОСТА.

(*перебивав*) Коли ти ім розполошив забаву, то треба ії назад учинити... розумієш?... Тож підеш, у моім имени спросиш молодців и дівчат, а скажеш ім, що я їх прошу на танець... (*до Амброза*) А ти піди до оренди и кажи жидови тут на мое имя вислати бочку меду и приведи музик... так... (*думав и каже до себе*) Стару еще... ага!.. (*до Боднарихи*). А ти підеш и попросиш старших, нехай и вони побавяться, як уміють... (*скоро и громко*) А тепер усі рушайте и старайтеся кождий о свое...

(Антипа скоро, Амброз и Боднариха по-малу відходять; Марця, видячи те, зачинав посуватися в прозор сцени)

ЯВА VII.

Староста. Марця.

СТАРОСТА.

(*видяги, як по-воли відсуваться Марця, перед себе голосно*) Ге, ге, ге!... як утікти хотіла би, ніби від вовка... ге, ге, ге! дурна хлопська натура: боіться певно, щоби я не покусав... а я для неї добром важу — бо шкода би такої ладної дівчини для якого простого хама.. (*поступав за Марцею*) Почекай-но, ладна дівчино— не втікай... я для тебе тільки силкати казав на забаву; я хочу, аби ти собі погуляла. Я буду дуже рад, як ти забавишся, и сам подивлюся, к мо лодіж гуляе...

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*боязко*) Ясновельможний пан Староста хочуть, аби я забавлялася... хочуть дивитися, як наша молодіж гуляє...

СТАРОСТА.

Бачиш, гарна ти міщаночко, я вже найбільше з-за тебе тут, останусь... хочу придивитися, як ти гузяєш. (*приступав близше*) Я би для тебе, моя ти красна, вчинив, що би забажала... (*знижаючи голос*) бо ти така ладна, моя ти дівочко, якої я ще не бачив...

МАРЦЯ.

(*стидливо з усміхом*) Пан Староста такої ще не бачили?... От ще що..

СТАРОСТА.

(*пестливо*) Так, так, душенько... такої ладної дівчини шкода для простих людей ваших...

МАРЦЯ.

(*наивно*) А то-ж из них родилася...

СТАРОСТА.

(*хитро*) Та правда, правда, воно так пригоджається... але ти така гарна, що тільки сотворена на паню...

МАРЦЯ.

(*пусто*) А я бачила вже и неладні пані... а мені панства не треба...

СТАРОСТА.

(*поважніе*) Не завадить, не завадать... Моя ти гарна міщаночко, панею бути можеш, коли тільки схочеш мати розум...

МАРЦЯ.

(*надумуючись*) Коли тільки схочу мати розум?... (*цікаво*) А се-ж як?

СТАРОСТА.

(*до себе*) Еще дурна — буде тяжко договоритися з нею... (*до Марці*) От бачиш: як ти схочеш мати розум, підеш у мій двір, навчишся де-чого панського, потім я дам тобі ладне віно — та й віддашся за пана...

МАРЦЯ.

(*думаючи, до себе*) Дасть ладне віно та й я віддамся за пана... стільки ласки!... (*на-пів гордо до Старости*) Ясновельможний пане Старосто! я вашу ласку відслужити не година...

Digitized by Google

СТАРОСТА.

(*до себе*) Не туди дорога... (*до Марці*) Не врозумілат и, дівчино, моёго слова; то не ласка... то моя добра воля... (*входить Амброз; Староста его побачивши, до себе*) Чортів міщух! як поскорив...

ЯВА VIII.

Староста. Марця. Амброз.

АМБРОЗ.

(*до себе*) Перебив, бачу... (*до Старости*) Ясновельможний пане Старосто... (*кланяється не так дуже*).

СТАРОСТА.

(*прикро*) Що скажеш?

АМБРОЗ.

Зроблено всё, що розказали...

СТАРОСТА.

Добре. (*обертається до Марці, и до себе*) То дурень, еще чекав... (*знова до Амброза*) Добре...

АМБРОЗ.

(*до себе*) Може й не добре — еще постою... (*до Старости*) И музики будуть, и мід виточений,..

СТАРОСТА.

(*скоро*) Добре... а де той дурень Антипа... иди за ним...

АМБРОЗ.

(*до себе*) Ага, вступися... (*до Старости*) Чи що сказати велять Антипі?...

СТАРОСТА.

Скажи, нехай скорить; я чекаю... Не стій, иди... (*коли Амброз по-воли иде, до себе*) То дурень... упертий...

(Амброз вийшов.)

ЯВА IX.

Марця. Староста.

СТАРОСТА.

От бачиш, ти ладна дівчино, я не маю охоти тебе лишити поміж людьми простими... я таки доконче задумав, зробити з тебе паню. (*примиляючись*) Правда, ти пристанеш?

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*гудуючись*) Я?... На що-ж я маю приставати?

СТАРОСТА.

(*близше и тихше*) Я тебе возьму ві двір мій... (*пристрастно бере її за руку*) Що-ж, моя ти гарна міщаночко... підеш?...

МАРЦЯ.

(*змішана до себе*) Ох... що зроблю я?... (*несміло*) Пане Старосто, Ясновельможний, я до двора не піду... мені в мами так добре...

СТАРОСТА.

(*пристрастно ще близше підступав, але бачить, як просто его лиця входить Боднариха, отже до себе*) Тю! вже несе чорт знова бабу... А то ними колотить...

(Боднариха німо кланяється)

МАРЦЯ.

(*до себе*) Добре, що прийшли мама...

ЯВА X.

Марця. Староста. Боднариха.

СТАРОСТА.

(*остро*) А що там?

БОДНАРИХА.

Ясновельможний пане Старосто — даромне я ходила: не придибала нікого, порозходилися.

СТАРОСТА.

(*махнувши рукою*) То чорт же бери іх... останеш ти, як буде треба... молодіж гуляти и без старих буде... (*по хвилі*) Ага, підеш...

(Слова переривають входячі Антипа, молодіж, козаки двірські; по-заду ступав Амброз.)

ЯВА XI.

Марця. Староста. Воднариха. Антипа. Молодіж. Козаки двірські. Амброз.

СТАРОСТА.

(*на кланяючихся мало зважав, сердито*) Антипа!... сюди!

АНТИПА.

(*кланяється*) Слухаю, Ясновельможний пане Старосто...

Digitized by Google

СТАРОСТА.

Тепер вас доволі, тепер собі погуляєте. Ти, Антипа, возьмеш тую ладну дівчину, Боднарівну; а покажи, що ти козак... (*прикмітно до Антипи*) Старайся-ж, аби дівчина не жалувала по-тому... (*пів-голосом*) и оперлася аж у моіх комнатах... (*голосно*) Козаки! не дармуйте и держіться Антипи и не давайте дівчатам сидіти... (*звертаючься до Амброза*) А ти пильнуй, аби всі погостилися...

АМБРОЗ.

(*до себе*) Біда заводиться; мати чи остовпіла?... (*до Старости*) Ясновельможний пан Староста позволять, що я з Боднарівною потанцюю...

СТАРОСТА.

Сей раз не можна!... другий танець, другий...

АМБРОЗ.

Коли доведеться ... а то...

АНТИПА.

(*перебиває*) А то не вдалося вашеці; побачиш, як ми затанцюємо... Музики!... молодці-козаки! мене держіться!...

(Музика грає хоровод; Антипа бере Марцю за руку, кланяється Старості и зачинає хоровод; за ним козаки з міщанськими дівчатами так само, як Антипа. Під голос музики співають козаки хором:)

Темна нічка, невидненька,
Иде дощ, иде дощ;
Ой, дівчино молоденька,
Де йти хоч', де йти хоч'?...

Ой, липися, дівчинонько,
Ніч мине, ніч мине;
Козак тебе до домоньку
Заведе, занесе...

(По хорі зачинається жвавий и різький танець; Староста по-воли відсувається, Амброз занятий и честованем и дивленем, мати стоіть на боці. — На-раз, коли Староста вже згубився, Антипа, прийшовши до краю сцени, завивши сильно поривав Марцю перед себе и втікав, заступлений в сей час козаками, зі сцени. — Крик, який Марця на межи сцени робить, переривав музику; стається сумішка и падає заслона.)

(Конець буде.)

Digitized by Google

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Нові вибори в Чехах послужили не так до скріпленя централістичного міністерства, як до яскравого и разячого освіченя ёго „вірно-конституцийних“ махинаций. А коли на отвертий 7. Мая райхсрат прибув свіжий заступ „перешварцованих“ репрезентантів централістичних, — министерство, намість сподіваного виведеня галицькоі угоди и виборчої реформи на райхсратову видівню, відвернулось (бодай на-тепер) від сих головних точок свого заповідженого програму — а поставило своєю девізою слова свого президента: удержатись (як-не-будь) при правліню (хоч) один рік — а опісля ....

Щоб не висувати галицькоі справи з тихого підкомитетового закутка, задумало міністерство в новий и в букві конституції неузасаднений спосіб переслати еляборат підкомітету впередже до галицького сойму, а доперва потім предложити ёго державній Раді и цісарській санкціі. Чи галицький сойм має сей еляборат прийняти більшостю $^2/_3$ в притомности $^3/_4$, чи звичайною ухвалою більшости голосів одобрити и чи має ёго вписати до краевого статуту, чи ні,—се становить предмет горячої дискусиі німецько-централістичних часописей. Польскі часописи, зворушені новим вимислом проворних централів, бють наново в опозицию, цураються еляборату и клучуть на делеґацию (котра мабуть сама не знає, як вилізти з болота), щоб цофнула резолюцию. Як би ні було — се річ певна, що справа галицька в теперішній не прийде сесиі під обраду. Предмет теперішних и будучих обрад сеі сесиі становлять справи не відносячіся до державно-правного питаня Цислейтаніі, як призволене будівлі нових желізниць, змодифікований внесок п. Ясинського що до виставленя векслів через неграмотних, устави о синдикатських зажаленях, о викладі религійної науки и оплаті катехетів, новий порядок судово-карний и. т. д.

Моральна и материяльна неміч теперішна Поляків в ставляню хосенного опору супроти централістичному правлиню доводить холоднійші голови до розваги и до залишеня дотеперішної марної „високої“ політики. Закликають натомість до внутрішної спійні и до органічної праці. Чи сі нечисленні голоси найдуть послух хоч у більшости польскої публіки — се річ дуже непевна; але сумний стан Галичини під зглядом моральним и материяльним, повсюдний

Digitized by Google

майже нелад, змаганеся збродняріи, угніт и деморалізация народа через жидів и автономічних панів, упадок шкільництва и деморалізация шкільноі молодіжи, — все те накликае до зрілоі розваги и ясно говорить про невдачу теперішного господарства и дотеперішноі краевоі політики.

Наші школи.

Просвіта народня — се один из головних середків, котрими Русини-народовці знамірили осягнути наконечну свою ціль: щасливий цроцвіт руськоі народности; а по-за-як до ширшаня просвіти між народом найбільше причиняеться заведене добрих шкіл, так уже наше специяльне становище, яко любителів народа и прихильників народнёі просвіти, вимагае сёго, щоб ми, не спускаючи з очей нашого школьництва, дбали передо-всім о те, щоби народ руський учився сёго: чого ёму слідуе, так, як ёму слідуе и в сих, в кого ёму слідуе.

Чого слідуе учитися передо-всім в школі руському народови? По нашій гадці Русин передо-всім повинен учитися основно ріднёі (руськоі) мови (взглядно літератури) и рускоі исторні, по-при прочі звичайні предмети школьні, повинен учитися іх так, щоби справдешний а не лишень позорний виніс из сеі науки хосен а повинен учитися в сих, що годні — и що хотять успішно навчати его сим предметам.

Таку засаду, таке жадане ставимо ми; переведене же сеі засади в жите залежить очевидно від правліня — від школьних властей. Правліне, которе в практиці не бажало-б нехтувати теориі о рівноправности народів австрийських, не могло-б як тільки узнати таке жадане Русинів справедливим, легальним, и з справдешним добром краю и держави згідним. Власти-ж школьні, позя-як по них слідуе сподіватися, що іхні змаганя не повинні противитися змаганям правліня, що іх ціль повинна бути не що иншого, як наука — и то наука подавана учащимся в формі и мові для них найбільше приступній, наука, котороі учащийся в житю практичнім перед всякою иншою наукою потребуе, наколи не мае по укінченю школи остатися круглим игнорантом: — такі власти школьні, кажемо, не могли би инакше, як тільки

Digitized by Google

притакнути нашому повисшому бажанію що до першої точки; а чи потакнуть вони справді, се инше питанє.

Вже то ми, Русини, зі взгляду на науку и просвіту народню, ніколи не були щасливі: вчено нас всёю та на всіх язиках; тільки сёго, чого передо-всім Русинови знати потреба, він в школі не учивсь ніколи... Після 1848 року настала для нас Русинів австрийських буцім-то трохи щасливійша доба: в школах народних почали учити по руськи читáти та писати, в школах середних наука язика руского стала взглядно обовязковою — а на університеті заведено катедру для викладу руського язика и руської літератури, — но нігде правду дітн: в народних школах вчено руського язика тільки „за напасть“, — в гимназиях учили его професори, котрі по більшій части самі основно руської мови не знали — або ії знати не хотіли, — а на університеті п. Я. Головацький завів собі був намість науки руського язика викладі язика руско-московсько-церковного. Не дасться однакож заперечити, що до введеня в жите школьної Ради краєвої богато и наші люде причинялися до сёго, що наука руської мови не йшла так успішно, як би се було слідовало; но відколи настала отся славетна институция, то вона узяла сю ролю зовсім на себе — и нічого казати: остала ій вірна через цілий час своєї діяльности.

Одною з важнійших задач Ради школьної краєвої було здеградовати руський язик в школах середних з взглядно обовязкового на предмет надпорядочний, а язик польский натомість піднести до предмету безвзглядно и що так скажемо: найбільше обовязкового и викладового. Польску историю звеліла Рада школьна викладати ученикам не тільки при викладі историї всемірної, но за особною ремунерациєю в окремих годинах; а нехай: би поважився котрий професор трактовати партиї з всемірної историї дотичащі Руси, а трактовати їх безсторонно, як сёго вимагає наука, то він и не стямив-би-сь, коли зупнив-би-ся сірома в Кракові, Бохні або в якім-там Сончу.

Но не лишень ми Русини утерпіли від введеня Ради школьної в Галичині; найбільше утерпіли самі таки школи; сказано: „де богато нянёк, там дитина крива.“ Коли до чого, то до Ради школьної краєвої отся пословиця дасться приложити найкрасше. Відома бо річ, що заким позаводили у нас ради шкільні, двох-трех инспекторів з далеко лучшим успіхом поводили школами, чим нині ними поводить так численний кружок теперішних Райців школь-

Digitized by Google

них. Школи госпітовано тоді правильно, повага директора и професора була більша — за-тім и карність між учениками лучша, — про деморалізацію" молодіжи ані про роздори в тілах учительских тоді не чувано, як и не чувано сёго, щоби н. пр. виключеного из шкіл ученика опять торжественно вводили до класи, — не чувано, щоби професор приказував директорови: коли сей має скликати місячні конференціі, — не чувано, щоби директор або професор убігався о популярність у школярів, — не чувано, щоби школярі відгражались неслухняному директорови або професорови властею школьною, — та и не чувано, щоби директора именованого Н. Цісарем деградовали инші власти за те, що той-же по-при обовязки директорські не повнив еще и обовязків поліцейських, а се по тій простій причині, що для повненя служби поліцейської факультет филёсофічний не кваліфікує — и ш. Рада школьна, на-коли гідність директорську або професорську бажає получити з гідностею поліцейською, то слідовало-б ій виделеговати з своёго лона спосібне индивідуум, которе для кандидатів учительского стану отворило би практичний курс науки, черпаної из записок и устних преданий корифеїв підслухування и підглядання. Отворене такого курсу причиннилось би до точного виповненя обовязків, які незрівнана Рада школьна краєва окружником з дня 12. Лютого 1872 вкладає на директиі. Щоби сей документ не пропав для потомности, подаємо з него дотичний (2.) уступ в дословнім переводі ведля поміщеного в ч. 132 „Dziennik-a polsk-ого" тексту. Уступ сей звучить так: „З кінцем кождого школьного року, в окремішнім справозданю, маючім надіслатися до краєвої Ради школькоі найдальше до 15. Липця, заявить кожда директия справедливе (uzasadnione) мніние о кождім з учителів.... опише его старанність (gorliwość) або недбальство (opieszałość), зручність або непорадність, користний або шкодливый вплив на школярів, — як він поводиться за школою — именно: чи котрий из них не віддається налоговій грі в карти, легкомисленному робленю довгів, пияньству, житю неморальному." То еще не все, бо ведля слів „Dziennik-a polsk-ого" директия повинна еще доносити як учитель живе з колегами, сусідами и чи курить цигара! На такий окружник „Dz. P." покрикує: гвалту! и справедливу робить увагу, що слідувало було подати спосіб, яким директия має довідуватися о поводженю підчинених: чи то має діятись через слуги, через поліцію, чи за посередництвом красного пола, чи через учеників, чи може через самих же колегів квалі-

Digitized by Google

фікованого; слідувало було еще сказати: які гри и скільки разів вільно грати, и скільки склянок пива випити вільно; також слідувало було подати границі межи легкомисленним а розважним робленем довгів!... Така точність була тим потрібнійша, бо може злучитися, що директор яко maximum що професорови вільно випити, може поставити число склянок або килишків, котре при „оказиі“ випивав той або сей Радця школьний,— а мірилом для розважного робленя довгів вважати може суму, відповідаючу річній провізиі від 500 злр. Бери, Петре, на ум!

Прочитавши такий окружник, по-неволі насувается питане: якої регули будуть придержуватись на-будуще професори и директори в Галичині? чи вони мають рекрутуватись з Трапістів, Капуцинів чи з Змартвихвстанців? чи матимуть вони свого окремішного Великого генерала, та чи вільно буде сёму-ж задержати своёго женського здъютанта?

. . . . . .

. . . . . .

Тут слідує уступ, который ц. к. Прокураториі державній дав причину до сконфіскованя першого накладу сего Числа „Правди“; — тож уступ сей в другім накладі пропускаємо. — Ред.

. . . . . .

. . . . . .

За те, коли ходило о именованє людей здібних и чесних при семинариях учительских и при обсаджуваню посад инспекторів повітових, то славетна Рада школьна краєва поминула іх лишень тому — бо були се люде руськоі народности. Коли перед именованем учителів при семинариях и инспекторів пов. один неприхильник руськоі народности виявив радці школьному п. О. свій страх, що Рада школьна (як тоді голосили де-які наивні оптимісти руські) готова сим разом согрішити непрактикованою у неі досі толеранциво и именовати половину чи третину з-поміж кандидатів руськоі народности, п. Радця, не переглянувши еще дотичних протоколів, упевняв на-перед: „możesz Pan być pewnym, że tą razą będziecie z nas kontenci!“ И справді п. О. и Рада школьна перевисшили самих себе; майже ніхто из Русинів не зістав именований — з маленькою хиба, дуже маленькою виимкою. Був и такий факт, що именовано професером при семинарні учительскій ві Львові одного з найздібнійших педагогів, п. Федоровича, як показалася однакож, на-перед уже з наміренем тим, щоби не

Digitized by Google

лишити его на сій посаді довше, як один курс. З-за яких причин ш. Рада школьна відсунула з посади того, як знаємо, так працёвитого, оглядного и взорцевого учителя, сего по правді не знаємо, — хиба вже може за те, що п. Федорович минувшого року безплатно уділяв тутешним возним и листоношам науку языка руського?!...

Не можемо поминути також хитрощей, якими уводжено п. О. Левицького, которого Рада школьна именовала була суплентом при школі реальній в Снятині, — а коли директор Снятинської реальної школи (певно не без инструкций) зборонявсь ввести его в службу, Рада школьна краєва не взяла сеї упорчивости п. Директорови зовсім за зле, — а п. Левицький з декретом ш. Ради школьної в руках до нині глядає своєї посади на місяци.

Який порядок панує в Раді школьній можна собі уявити з сёго, що коли один компетент о посаду повітового инспектора, котрого прошеня найласкавійше зложено „do zbioru“, бажав по кількох місяцях відобрати алегати свої, та відповіли ему, що инспектор П. виїхав на госпітацию и замкнув на ключ цілий „zbiór.“ Три дни ходив сей чоловік з бюра до бюра та просив-благав алегатів, и все одвічали ёму коротко: „niema“, — аж подумав він: „так не зайдеш далеко, чоловіче; треба мабуть підмастити,“ пійшов з поклоном до возного — и бач: чого не доказали ні радці, ні референт, ні регістратура, те доказав на велику дивовижу — возний: алегати найшлись мимо сёго, що були замкнені! — Но то еще не все. Один из тутешних директорів шкіл народних виставив через один рік більше як 80 дуплікатів свідоцтв, а се по тій причині, що оригінали або загибли в Раді школьній, або в регістратурі так переміняли свою постать, що властитель зі взгляду на истнуючі приписи о стемплях не міг из них другий раз зробити жадного ужитку.

Но ми не скінчили-б и до судного дня, коли-б хотіли списати точний реєстр усіх гріхів Ради школьної; то певно, що вона для всіх Русинів рівно неприязна, — и тому слідовало-б, щоби хоч що до сёго предмету заявити якусь одномисльність в трактованю справи; таким побитом що не удасться роздробленим, те удалося би може полученим силам. Патріотичним обовязком нашим есть: домагатися рішительного и скорого переорганізованя Ради школьної, або заступленя ії иншою для Руси непогубною а для науки публичної хосенній шою школьною властею.

НОВИНКИ.

„**Явлене Правди**“ повитали многі з славянських часописей поміщенем симпатичних звісток о тійже. З полемикою против „Правді“ виступили до тепер лише „Dziennik Polski“ и „Основа“. — Що до „Dziennika p.“, то маяченя его о шизмі и гайдамаччині розбирали уже не-раз часописи руські всяких від-

Digitized by Google

тіней політичних. Уважаємо про-те злишним, справу сю на-ново пережувати, а те тим більше, бо знаємо, що „Dziennik p." в справі руській не поводиться розвагою, а тільки горячою наміетностею; для наміетного же шкода слів розважної критики — именно коли тойже не наводить позитивних фактів вимагаючих спростованя, а тільки ограничається, як то чинить „Dz. p." в найновійшій полемиці, на давно оклепаних загальниках. — Що же до „Основи", то ми, желаючи в справах домашних будовати — а не руйновати, мирити а не дражнити, хочемо понехати все, що тільки могло би причинитися до побільшеня роздорів в родині руській. За-для-того и не розбираємо подробно сёго, що нам „Основа" закидує. Одно преціж годі поминути нам мовчки, а се именно заміт відступництва від табору народнёго, яке „Основа" основателям „Правди" закидує. Що до того, то позволимо собі примітити, що основателі „Правди" не приступили до видавництва свого легкодушно и на власну руку, а взялися за діло те по зрілій аж розвазі и по засягненю поради майже у всіх вибитнійших членів народнёго сторонництва, и то так у львівских як и у по-за-львівских народовців. Доперва, коли загальний голос в сторонництві народнім узнав потребу заснованя нового независимого органу політичного, приступили ми до заміреного діла, — а що діло се згідне з пересвідченем и волею переважної більшости членів народнёго сторонництва, доказом того велике число предплатителів, яких „Правда" найшла межи членами народнёго сторонництва и симпатичні голоси, які від прихильників сёго сторонництва по виданю 1-ого числа „Правди" з усіх сторон чути далися.

Непрошені опікуни. — В Нрі 142 з дня 26. Мая доносить в хроніці своій „Narodówka" о спорі, який вивязався поміж комісиєюДома Народного а Виділом „Бесіди руської", и по причині тій завзиває тутешну Раду мійську „do wmięszania się w spór ten z obowiązku (?) swego." На те заявляємо „Narodów-цѣ," що ми не тільки интервенції такої (хочай би и в хосен „Бесіди руської") зовсім для себе не бажаємо, а навіть супроти евентуальному такому „wmięszaniu się" рішильно и солідарно протестуємо! Славетна „Rada miejska, jako jedyna (?) reprezentantka tak lwowskiej ludności polskiej jak i ruskiej", до справ исключно руських ніякої компетенциї не має, а „wmięszać się" она може „z obowiązku swego" в справи лиш такі, як н. пр. упрячене сміття и болота з улиць „tak lwowskiej ludności polskiej jak i ruskiej", — або най лучше займеться викінченем каналу на Полтві, который уже від півтора року ставляє! Ми до спорів домашних польских, як нпр. до невсупущої борби поміж „Jasiem (L.) a Jańciem (D.)" зовсім ані мішаємося, ані интервеніовати думаємо; тож и ви, панове Поляки, не тикайте носа до чужого (нашого) проса! Ми, як самі поміж собою посварилися, так и самі поміж собою погодимося, — як и сёго по патріотах наших так одного, як и другого сторонництва надіятись годиться, — а чужим від нас засі!

Загальні збори Львівської „Бесіди руської" відбулися дня 25. Цвітня (7. Мая). До Виділу вибрані зістали ПП.: Ю. Лавровський, Др. К. Сушкевич, Др. Олександер Огоновський, Др. Сроковський, М. Полянський, Др. Пелеш, Др. Омелян Огоновський, Ом. Партицький и А. Січинський, — на заступників же виділових ПП. Вахнянин, Ильницький, и Желехівський. Виділ сей, уконституовавшися, вибрав опісля з-поміж себе: предсідателем п. Лавровського, заступником предсідателя Др. Сроковського, секретарем п. Партицького, а господарем Др. Огоновського — При розправі о народнім театрі нашім вивязалася була (на загальних зборах) жива дискусия, при которій именно чути давалися численні голоси з жалобою на непорадность, плохе поступованє и користолюбіе дотеперішного директора сцени народнёі, п. Омеляна Бачинського. Надіємося, що новий Виділ увзгляднить усі ті, о скільки знаємо, зовсім справедливі жалоби — и постарається о иншого якого чоловіка, который и лучше и совістнійше повести зъуміе діло повіреного ёму народнёго нашого театру.

Загальні збори Института Ставропигийського. — Як літ давнійших, так и сего року відбулися на провідній неділи загальні збори Института Ставропигийського — в ціли вибраня нового заряду Това-

Digitized by Google

риства. Старшиною на рік 1872/73 вибраний совіт. Ковалський, заступниками ёго сов. Літинський и Др. Яновський, а секретарем Клемертович. При дальших виборах відступлено сего року від установ и звичаів Братства, бо вибрано, замість префектів поодиноких галузей адмістрациі, виділ, зложений з ПП Гавришкевича, Кулачковського, Геровського, Пискулинського, Кимаковича, Чубки, Площанського, Др Шараневича, Гарасимовича, Шелестака, Гушалевича и Юркевича, — поручаючи тим Панам розділити між себе адміністрацию Перед вибранєм того виділу поставив один из членів внесок опираючись на установах Братства и на заприсяганю через членів обіта безплатного труда для Института), щоби голоси братчиків, котрі за праці для Института поберають від него нагороду грішми або безплатним поміщенєм в домах Товариства, на так довго уважались тільки голосами дорадчими, а не рішаючими, як довго ті панове будуть плаченими урядниками Ставропигиі. Внесенє те упало однакож при голосованю, бо в нім уділ брали и оплачувані урядники Братства! — О досяглости того рішеня позволимо собі при спосібности обширнійше поговорити.

„Przegląd powszechny.“ — В місце переставшого виходити „Kuryer-a Lwowsk-ого“ видається від кількох неділь пів місячник „Przegląd powszechny“ Єсть то одна из численних часописей польских, котора єще найприхильнійше из усіх трактує справу руську и в загалі справи славянські.

Для завязуючогося під назваю **„Побратим“** товариства руських рукодільників надіслали дальше ПП.: В. Ильницький 5 злр., Спожарський 4 злр., 56 кр., Др. Пелеш 2 злр., Н. Н. 1 злр. 60 кр., Н. Пачовський и К. Устиянович по 1 злр. в. а, — разом отже 15 злр. 16 кр. в. а. — Для бібліотеки же сего товариства надіслали: товариство „Просвіта“ 40 книжок, товариство „Гал. руська Матиця“ 32 книжок, Институт Ставропигийський книжки в ціні 20 злр, редакция „Правди“ всі рочники тоі часописи, ВП Алексей Андреєвич Палюх именем Б. А. Дідицького 23 книжок, ВП. Василь Ильницький 10 книжок, ВП. Вінцковський 2 книжки Жертви ті радують нас дуже раз за-для того, що подадуть вони молодому Товариству поміч при розпочатю ёго діяльности, з другоі же сторони за-для того, що зі спису тих жертв видимо, як Русини, без взгляду на відтіни свого політичного пересвідченя, пішли солідарно в справі, обходячій зарівно кождого, в кого тільки в грудях серце бє руське. Така солідарність повинна би у нас частійше повторятися, єсть бо в наших справах народних много таких точок, в котрих Русини обох сторонництв, без нарушеня своіх специфічних поглядів, могли би рука-в-руку йти и вспільною працёю до піднесеня моральних и материяльних сил народа причинятися.

НАДІСЛАНЕ.

Заявленє.

На окладці брошурки „Одно Св. Письмо, одна й тільки правда“ єсть поміщене оголошенє, якоби у мене можно дістати межи иншими також и брошуру „Лист без коверти.“ Тоє поміщенє сталося мимо моєі волі и відомости, — а що я грясти помянутоі брошури не знаю, тілько з газетних статей довідався, що то полеміка оскорбляюча лигность, котору я високо почитаю, проте подаю до публичноі відомости, що висше згаданоі брошури дістати у мене не можно и що я ніколи розпросторенєм іі не занимався.

Львів, дня 18. (30.) Цвітня 1872.

Михайло Димет.

☞ З причини конфіскати першого накладу сего Числа наша „Правда“ опізнилася.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський**.

З печатні Института Ставропигійського.

Digitized by Google

Ч. III. Львів, дня 15. (27.) Червця 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр: в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ОМИРОВОЇ ИЛИЯДИ

ПІСПЯ ПЕРВА.

(Конець.)

Так один другого лаючи повстали
И раду кінчили край суден Ахейських.
Пильенко к намітам та кораблям чорним
Пійшов з Менитьенком, з челядю своєю;
Атрівнко-ж судно опустив на море,
Гребців два десятки одібрав, приноси
Богу дав, за ними Хризівну хорошу
Привів; за ватажку став Одиссей мудрий.
Тільки вони сіли, водою поплили,
Атрівнко війську звелів обмиватись.
И військо обмилось, бруд у море злило,
Склало Аполлону добірні приноси,
Волові й козині, край берега моря, —
И гарь аж до неба з димом піднялася.
Так чинило військо; та царь Агамемнон
Не забув чим перше похвалявсь Ахиллу,
И мовив Талфтиву та ще й Евривату,
Своїм самим щирим кликунам и слугам:
„Идіть до наміту Пильенка Ахилла,
Беріть, и ведіте Врисівну хорошу;

Digitized by Google

А не дасть, — так сам я візьму її в ёго,
З чернею прийшовши; тоді гірше буде."
Так и одпустив їх, та ще й пригрозився;
Слуги и не раді пійшли по-над море,
Прийшли до намітів, суден Мирмидонських.
Єго край наміту та чорного судна
Найшли. — Їх побачив — не зрадів Ахилло.
Та й вони змішались, пануючи князя,
Стали, не питають, нічого й не кажуть.
Тоді він їх думи пізнав и промовив:
„Здорове вам, слуги людськії и божі!
Ходіть! не ви винні, винен Агамемнон,
Що казав ити вам по Врисівну-діву.
Так иди-ж, Патрокле, виведи їм діву,
Дай вести; а се нам колись свідки будуть
И в богів щасливих, и у людей смертних,
И в царя лихого, коли нужда буде,
Щоб я подав поміч при лихій годині
Війську, — бо він скніє у думах пропащих
И зладить не зможе заднёго з передним,
Щоб здорові бились край суден Ахеї."
Мовив — и Патрокло вчинив ёго волю:
Вивів из наміту Врисівну хорошу,
Дав вести, — и тиі до суден Ахейських
Пійшли, та нерада пійшла й молодиця.
А Ахилло сплакав, одійшов од війська,
Сів над сивим морем, дивлючись на хвилю,
И довго звав матір, руки простягнувши:
„Матінко! безвічним ти мене родила;
Так нехай би честі сподобив Олимпський
Громодій, а то я и того не маю.
Мене Атрівнко, владарь Агамемнон,
Не вчестив, бо най мій він узяв для себе."
И мовив, и плакав, — и зачула мати
У глубині моря край батька старого;
И хутко и мглою виступила з моря,
Впоруч коло ёго сплаканого сіла,
Рукою пестила, мовила й питала:
„Чого плачеш, сину? що з тобою сталось?
Розкажи, не тайся, хай обоє знаєм."

Digitized by Google

Тяжко застогнавши, Ахилло промовив:
„Відаєш ти добре, що тобі й казати?
Були ми у Фтиві, місті Етивона;
Місто зруйнували и все сюди здали,
И всім тим Ахеі як-слід поділились,
И Хризову дочку дали Атрієнку.
А Хриз був у Хризі попом Аполлона.
Отож и прийшов він до суден Ахейських
Дочку визволяти, приніс велик викуп,
И шлик Аполлонів у руках держучи,
З ціпком щирозлатим, всіх благав Ахеів,
А найбільше двох тих царів Атрієнків.
И всі до одного Ахеі пристали
Попа вшанувати и викуп узяти;
Тільки Агамемну не-по-мишли стало;
Він зле ёго справив, та ще й пригрозився.
Одійшов дід сумний на-зад; Аполлон же
Вчув ёго молитву, бо любив старого,
Вдарив по Аргеях стрілою и люди
Безустанно мерли! всюди стріли божі
По стану Ахейськім сипались. Віщун нам
Одкрив справедливо волю Стрілобоя;
Я первий порадив бога ублагати.
За се Атрієнка взяла жовч; він скочив
И, чим погрозився, тее уже сталось:
Ту на бистрім судні чорняві Ахеі
Повезли у Хризу з божими дарами,
А отсе з наміту кликуни у мене
Врисівну узяли, що дали Ахеї.
Так, коли ти можеш, заступись за сина
И вблагай за мене Дія, коли в ёго
Словом або ділом ласку заслужила.
Не-раз бо я в батька чував у світлицях,
Як ти похвялялась, що якось Кроненка
Ти одна з безсмертних и поратувала,
Як другі Олимпські вязать ёго хтіли:
Афтима-Паллада, Посидій та Ира.
Ти прийшла й не дала пута наложити,
Ти того сторука на Олимп зазвала,
Що в богів Вріяром, а в людей Егеєм

Digitized by Google

Зветься, що міцнійший силою за батька.
Він коло Кроненка сидів величавий,
И ёго жахнулись боги, не вязали.
Так се пригадавши, присядь, обвий ноги,
Та може він волить помогти Троянам
До суден та моря одігнать Ахеів
И бить, щоб усім ім з царя була втіха
Та й сам Атрівнко, владарь Агамемнон,
Звідав, що зневажив красшого з Ахеів."
Аж до ёго Фтета з плачем одрікає:
„На віщо-ж тебе я зродила, скормила?
Хоч би коло суден без сліз, без печали
Ти був, коли вік твій недовгий, короткий;
А то ти безвічний и разом нещасний
Над усіх; тебе я в лихий час родила.
Сев все сказати Дію- громобою
На Олимп пійду я — и він може вслуха.
А ти зоставайся коло прудких суден
Гнівний на Ахеів, и не йди до бою.
Вчора одійшов Дій до чорного люду
В Окіян на учту зо всіма богами,
И днів через двайцять на Олимп прибуде;
Тоді пійду к Дію в мідяний будинок,
Обівю коліна — и він мене вслуха."
Мовила и зникла, а того лишила
З тугою на серци по дівчині гожій,
Що силою взято. — Одиссей тим-часом
Допливав до Хризи з божими дарами.
И ледве заплили в глубоку затоку,
Враз вітрила зняли, в судно поскладали,
Щоглу вервечками к гнізду притягнули
Мерцій, в саму пристань веслами поплили,
Поскидали котви, к носу привязали,
Далі й самі вийшли на беріг приморський,
Винесли приноси стрільцю Аполлону,
И Хризівна вийшла з летючого судна;
Її, к буввановн Одиссей привівши,
Здав на руки батьку милому и мовив:
„Післав мене, Хризе, владарь Агамемнон
Тобі дочку дати, а богу приноси

Вчинить за Ахеїв, щоб нам ублагати
Царя, що тьму лиха наробив Аргеям.“
Мовив, здав на руки и той прийняв дочку
Милую, а тиї божиї приноси
Край буввана зараз в ряд постановили
И руки помили, посип підійняли,
И Хриз, знявши руки, за них помолився:
„Учуй, 'Сріблолукий! що Хризу обходиш
И Киллу святую, ще й Тенедом радиш:
Як учув мою ти первую молитву
И мене вповажив, и скарав Ахеїв;
Так тепер еще раз вчини мою волю:
Поратуй Данаїв при лихій годині.“
Помолившсь — и вслухав Аполлон старого.
По молитві дарам посип учинили,
Вязи завернули, побили, обдерли,
Стегна одрубали, жиром перекрили
В два листи, а з-верху всячини наклали.
И дід скалниками топив, вино чорне
Лив, а хлопці з-боку рогачі держали.
Як згоріли стегна и нутро розпалось,
Скришили останки, на скіпки знизали,
И спекли дотепно и все повиймали,
Та, скінчивши працю, обід спорядили;
Іли — и їх серцю нічого не бракло.
А коли всі трунки и страву спожили,
Тоді джури пива в миски наточили
И всіх частували, даючи чарками.
Цілий день мольбами ласкавили бога
Ахейськиї джури, співаючи пісень,
Молячи Стодія, — и він слухав радий.
Скоро зайшло сонце, мрака наступила,
Вони лягли спати коло носа судна;
А скоро зірниця рожевая встала,
Вони потяглися к Ахейському стану.
Аполлон на путь ім подав вітер зручний,
И ті звели щоглу, напяли вітрила;
Середне вітрило здулось, судно бігло,
Румяная хвиля ревла коло киля,
А судно по хвилі плило, сікло воду.

Digitized by Google

А тільки прибули до суден Ахейських,
Вони чорне судно витягли на сушу,
На піски, колоди важкі підкотили,
И самі розбились по суднах, намітах.
А там усе гнівний коло суден бистрих
Сидів Пилівико, скорохід Ахилло;
Ніколи и в раду славну не вдавався,
Ніколи и в бійку, а сидячи серце
Вялив, бо бажав сам и війни и бійки.
Аж от, як настала двайцята зірниця
И пійшли к Олимпу боги віковічні
Слід за Дієм, Фтета не забула просьби
Синової, встала из хвилі морської,
На велике небо-Олимп прийшла рано;
Застала Кроненка, що сидів особо
На висшій вершині гірного Олимпу,
Сіла впоруч ёго, коліна обняла
Лівою, а в праву взявши підборода,
Ик Кроненку Дію з просьбою сказала:
„Батьку Дій! коли я тобі поміч дала
Словом, або ділом, вчини мою волю:
Вповаж мого сина, що и так безвічний
Над усіх, ёго-ж ще владарь Агамемнон
Не вчестив: ёго пай він узяв для себе.
Вповаж ёго, Дію, владарю Олимпський!
Дай Троянам силу, поки всі Ахеі
Ёго не вповажать, честю не вшанують."
Мовила, — Дій хмарний нічого не мовив,
Він мовчав. Та Фтета-ж, як обняла ноги,
То так и держала и знову пристала:
„Обіцяй хоч вірне, кивни головою;
Хоч одмов безстрашний, щоб я уже знала,
На-скільки з безсмертних я невповажнійша."
И тяжко здихнувши, хмарний Дій промовив:
„Біда, що перечить ти мене підводиш
Ирі; вона тяжко сердить мене буде.
Вона й так на мене при богах безсмертних
Клепа, каже: поміч подаю Троянам.
Але йди-но хутко, щоб тебе не взнала
Ира, — а я сповнить усе постараюсь,

Digitized by Google

Та ще й головою кивну, щоб ти знала;
Бо се есть у мене найбільша ознака
Для богів, що все те истинне, незмінне
И вірне, на що лиш кивну головою."
И повів Кроненко чорними бровами,
И заворушилось пахучє волося
В бога над богами, що й Олимп хитнувся.
Порадивши раду, розійшлись; та в море
Глубоке пустилась з ясного Олимпу,
Дій — у дім; боги всі з столів повставали
Батькови на-зустріч; не осмів ніхто з них
Сидіть до приходу, всі були на-встрічи.
Але, ледве сів він на свій стіл, аж Ира
Уже добре знала, що з ним умовлялась
Фтета сріблонога, доч діда морського, —
И к Дію Кроненку преками сказала:
„Хто з богів з тобою рано умовлявся?
Усе тобі мило по-одаль од мене
Вести мови скриті; мені-ж ти ніколи
Розумом не скажеш про те, що замислиш."
„В одрік ій на тее батько божий й людський:
„Иро! не сподійся усі моі думи
Знать; тобі се халеп, хоч ти й моя жінка.
Що пак тобі можна знать, то раньше тебе
Ніхто не зізнав ні з богів, ні з люду;
А що богів мимо задумать я схочу,
То ти й не випитуй и не домагайся."
Аж ему сказала поважная Ира:
„Кроненку нещасний! що ти отсе мовив?
Та я й не питаюсь и не домагаюсь;
Спокійно ти можеш думать, що захочеш.
Мені тільки страшно, щоб тебе не збила
Фтета сріблонога, доч діда морського.
З-рана вона в тебе була, ноги брала,
И ти кивав мабуть, що вважиш Ахилла,
Та погубиш многих край суден Ахейських."
В одрік на сю мову хмарний Дій промовив:
„Все слідиш мене ти, хоч я й не таюся.
Але сим нічого не вдієш; а тільки
Не-по-серцю станеш; тоді гірше буде.

Digitized by Google

Коли воно так есть, так моя в тім воля;
А ти сиди тихо, мого слова слухай.
Не то, — всі Олимпські тобі не поможуть,
Коли я на тебе спущу тяжкі руки."

Мовив, — задрижала поважная Ира
И тихо присіла, серце зупинивши.
Всі боги смутились у Дієвім домі;
Одни тільки Ифест почав свою мову,
Втішаючи матір, Иру білоплечу:

„Отсе-ж-то погане та паскудне діло,
Що ви из-за смертних тільки сваритеся,
Та на богів смуток зводите; не мила
Наша й учта буде, коли зло панує.
Раджу тобі, мати, що й сама ти знаєш:
Стерпи се од батька Дія, щоби знову
Батько не завівся, учти нам не збавив.
Забажає тільки блискавник Олимпський,
То й з столів нас скине, бо він тяжко дужий.
Схиляй его лучше словами мягкими;
Тоді ласкав буде и Олимпський з нами."

Промовив, піднявся, подвійную чарку
Дав матері в руки и до неї мовив:

„Знеси, стерпи, мати, хоч тобі й прикро,
Щоб я тебе, милу, очима не бачив
Битою; тоді я и в жалю не зможу
Помогти; з Олимпським страшно сперечаться.
Раз мене, коли я здумав боронити,
Він кинув за ногу з божого порога;
Цілий день летів я — и вже на заході
Брохнувся на Лимен, ледве тільки живий.
Там мене й прибрали Синтицькіі люди."

Мовив, — усміхнулась Ира білоплеча,
Усміхнувшись, чарку од сина прийняла;
Тоді він и другим з-права подавать став
Солодкий напиток, черпаючи з миски.
И великий сміх став у богів щасливих,
З погляду, як Ифест служив у світлицях.

Так весь день, аж поки сонце не погасло,
Пили, — и їх серцю нічого не бракло.

Digitized by Google

Хорошая ліра була в Аполлона,
А пісень співали Співи голосні.
А коли світ ясний сонячний погаснув,
Вони всяк до дому пійшли спочивати;
Бо всім ім по дому вибудував змисльний
Ифест кривоногий, по замислам мудрим.
Сам же Дій Олимпський пійшов до постелі,
Де дрімав бувало, як сон милий схóдив,
И ліг, и лягла з ним Ира златостольна.

Степан Руданський.

НІМСТА и ВЕЛИКОДУШИЄ.

ОПОВІДАНЄ

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнёї події; розказав

Володимир Шашкевич.

(Конець.)

Хто подивився смерти прямо у вічи, хто лежав на смертельній постели, сей знав, що хоч-би який легкодух, хоч-би який злющий чоловяга, то не вмирà без поліку з житєм, без поліку из світом. Хоч як-би й не рад ти тоді згадувати минувше, а воно само так и лізе тобі на память; годі не роздумувати, годі не розважити, годі не жалувати сёго або того. — „Дарма!“ зітхне чоловік, „пропало, не відстанеться; коли-б то чоловік мав був той розум, що нині!“ и т. и.

Оттак то роздумував та розважав в хоробі и мельник. Чимало жалував, чимало вбачав він недоброго та грішного в своім житю... „Чи стоїть отсе житє, думав він, „таке марне, таке коротке, сёго, щоби чоловік так и вганяв та побивався за мамоною, щоби за-для неї ненавидів другого чоловіка... щоби сам затроював собі світ? Тьфу та пек тобі з дурною мамоною!... А вже-ж нема у мене лучшого чоловіка на світі, як Вовкомир, а я вважав ёго ворогом! Вовкомири вороги! тьфу!.. З-відки взялась у мене ся вражда, сей завзяток проти сеї родини? Годі й розібрати! Такі ласкаві, такі добрячі люде — вони наче й зовсім забули мою месть, моє душегубство! Неба прихилили-б мені... а я... сором! сором мені!... Чи тільки справді вони мені простили? Та хоч и простили, а все-ж таки мерзко мені самому спогадати... самому стидно якось подивитись ім у вічи — и перед ніким не соромлюсь так, як перед

Digitized by Google

Марусею... Не знаю, чого моє серце так пристало до сих людей, що й вмирати лекше-б в сій хаті прийшлося, чим дома... Покину млин, покину усё — и стану за лісного у Вовкомира; в Сопошку для мене немає щастя, там мене не любять... а тут, тут инші люде."

Подужав мельник — и тяжко-важко приходилось ему вертати до Сопошка, наче-б у чужину вибирався, а не до своєї таки хати. Тричи попращався з родиною Вовкомирів и тричи зупинявсь на порозі.

— „Тяжко покидати мені отсю хату," говорив він; „тут я наче-б в-друге родився; тут мій світ — там мені пуща! В Сопошку немає для мене людей... продам хибань млин — та й"...

— „Та й що?" спитала цікаво Маруся.

— „Та й піду в світ за очима... В Сопошку мені не жити, а то у мене все було-б на гадці, як тяжко прогрішив я проти вас... усі пакости, усі мої лукаві вчинки стояли-б мені раз-в-раз перед очима — я не пережив би сего... ні! в Сопошку я жити тепер вже не годен."

— „Хиба-ж вам так пильно в світ за очима?" озвалась Маруся й невесело споглянула на мельника.

— „Хиба-ж ви не хочете сусідувати из нами?" говорив лісничий.

— „Та й иноді зайти до нас у гості, побалакати з моїм старим... зимою ёму кучиться; вечорами Маруся розповідає казки хлопятам, то и ми слухаєм з нудьги... старі люде, бачите, то так, як діти!"

Мельник глянув на Марусю й побачив, що вона вінчиком фартушка витирала слёзи з очей; ёму дух заперло у грудях — він відвернувся, щоб и собі не заплакати. У-перше побачив він, що Марусі отся розлука теж заважила на серци; він давно вже любив ії, любив, та наче-б жахався признатися из тим сам перед собою, — любив еще від сеї хвилі, коли побачив ії из зіллем в руках — из зіллем, що зберегло ёму житє; вона-ж и поїла ёго ліками, вона-ж и доглядала на смертельній постели — вона була сей одинокий друг, що явився ёму в нещастю, що не цурався, не мерзився ним, ворогом батька — ворогом ії родини, а любо и ласкаво глядів на ёго синими, як небо, очима. Хто в такій хвилі не полюбив би таких очей, сей хибань не головік — сёму хибань замість серця поклав Бог камінь у груди!

И Маруся полюбила була мельника. Зовсім инший бачився він ій, як про ёго розказували Сапошане. „Чого хочуть сі люде від

Digitized by Google

ёго ?" думала вона; „він такий сумирний, такий покірливий, такий нещасний; лишений усіма, один-одним живе у млині; ні батька, ні матери: нікому розважити смутку, нікому поратувати в хоробі... Не живе, кажуть, з людьми! Як-же-ж и жити ему з тими, що таку славу рознесли про ёго, що таке сплели та вигадали ?!"

Про те, щоб мельник бажав погубити ii, погубити батька, Маруся не могла й подумати; „з горячки говорив," думала; „де-ж би и узявсь такий звірюка-чоловік, щоби иншого чоловіка губити хотів, та й за що?! Хибань-же ми були ёго вороги — хибань-же й можно бути ёго ворогом — хибань-же він очевидячки не любить нас усіх? Правда, що татусьо згадували було, буцім-то він наважив погубити нас; так що-ж? Татусьо говорили те, що ім повідали Сопошанські люде, а люде — люде: говорять иноді й неправду; а хоч би й справді він не любив нас було, то Господь же й покарав ёго за тее, то він и спокутував сей гріх — важко спокутував, тож и заважив він ему тяжко на серци. Коли дивлюся на ёго та й бачу, як соромно ему піднести очи на мене, — коли побачу, що він гадає, буцім-то и я можу повірити сёму, що він з наміркованем заніс заразу до нашої хати,— то жаль великий хапає мене за серце, то так трохи не вимовлю: Василю! безталанний Василю! глянь лишень на мене, та не думай, щоб я повірила сёму — хай мене Бог боронить, хай мене заступить Матенька Божа!"

Так роздумувала Маруся, сидячи за куделею, в кімнаті, та споглядаючи на Василеві муки. Важко було ій на серци, та з нім було поділитися горем — нікому було розважити ii смуток.

Василь мовчав, наче та могила в степу широкому; старий Вовкомир, наче й не догадувавсь нічого; тільки одна Вовкомириха споглядала з-під-лоба то на хорого, то на Марусю, — сказано: матері в любощах догадливі дужі. З-разу стара Вовкомириха не рада була сему, що молодята так скоро полюбилися. „Хто зна," думала вона, „чи й завсігди він так любо споглядатиме на неї, як нині? хто зна, чи шануватиме він мою дитину?.. Але що тут думати багато? сказано: судженого й конем не об'їдеш; коли вже Господь такечки судив, то дійся воля Божа! Дівчина и так ще молода, може підіждати ще з рік; побачимо, як він тепер поводитиметься, — розпитаем людей, та тоді.... побачимо!" Посліднёго слова не вимовила Вовкомириха, тільки всміхнулася так, як то жінки всміхаються, иноді окриваючи що перед чоловіком.

Digitized by Google

Тому-то й говорила вона до Василя на прощане: „Зайдете до нас иноді, побалакати з старим!“ Знала вона, що старий Вовкомир не противитиметься сёму, що вона загадала, а хоч би й спротивився з-разу, то в-кінци таки пристане. — Так то жінки роблять иноді діло без нас, а ми довідуємось об нёму аж тоді, коли уже готово — та ще не-раз бачиться нам, що буцім-то ми его зробили!

Обцілувавши у-друге и трете руки Вовкомирисі, обіймившись з лісничим, Василь еще раз поклонився Маруси, еще раз глянув на неі сим поглядом, що то буцім и каже: „без тебе немає мені житя, без тебе світ мені пустиня!“ и мерщій вибіг из хати, щоби не показати сліз, що так и тиснулись ёму до очей.

— „Виведи-ж, Марусю, гостя!“ озвалась ласкаво Вовкомириха, бачучи, що дочка так и полинула-б за ним голубкою.

Маруся не чекала, аж скажуть іі тое у-друге. За воротьми вона подала Василеви руку.

— „Нехай мене Господь забуде,“ — покрикнув Василь, вхопивши іі за руку, „коли я тебе забуду, Марусю!“

— „Татусьо!“ шепнула дівчина — и вирвала ему руку.

У старого Вовкомира був той звичай, що коли випроваджав гостя, то вийде було на ворота и глядить так довго за ним, аж поки сей не зійде з дороги на шлях, що ишов через діброву у Сопошок.

Побачивши мельника еще за воротьми, покрикнув лісничий: „а зайдіть, будьте ласкаві, хоч-би и завтра до нас!“

— „Спасибі!“ одвічав Василь — и мерщій попрямував в діброву,

III.

Вернувши домів, мельник не пізнав своёго села: чимало вимерло людей, а ті, що остались, бачились Василеви які-то инші, які-то лучші люде — та и мельник бачивсь Сопошанам иншим чоловіком. И справді не був він уже тим чоловіком, що було. Из кожним витався він щиро, кожнёго зустрічав неначе брата. „Чого-ж не любив я отсих людей давно?“ питав він сам себе; „вони справді не такі лихі, як мені бачилось.“

— „Що отсе сподіялось из нашим мельником?“ говорили між тим Сопошане; „неначе-б вмінняли его на лісничівці: и говорить людяно, як не той, и з Гершком спілку покинув — и як

Digitized by Google

ворогував було на Вовкомирів, так прилип теперки до них, як муха до меду: кождої днини ходить на лісничівку.

Ходить Василь на лісничівку, ходить через зиму, ходить через літо. Чи то помогти в хозяйстві — чи наладити віз або сані— Василь не питає а береться до роботи; наче-би рідному батькови, так щиро, так запопадно робить.

— „Отже-ж дивіться," говорив той, то сей завистник: „наш мельник, бачу, став на рік у лісничого: більш лісничівки пильнує, чим млина; не дурно то повідають: богачеви чорт дитину колише."

— „Не дурно він там так вислугується," говорили инші: „занюхав кіт сало — та мабуть таки и істиме его."

Якось під осінь, вечером — уже смеркло на дворі — Вовкомириха затопила в печи, а старий Вовкомир вернув из ліса, та закуривши люльку, гріється коло вогню.

— „Брр! зимно!" дорікав лісничий, потупуючи ногами; „оттака слота, то ще гірш надоість чоловікови, чим мороз... Нема там чого-небудь, мовляв той, щоб затопити в череві?"

Вовкомириха винесла з комори зелену черевату флящину и поставила ії перед чоловіком, поклавши бохоня хліба та грудку свіжого масла.

— „Стара! дай нам, Боже, гарні діти!" жартував Вовкомир, наливаючи чарку отсіві, та поморгуючи на жінку.

— „Сива голова, та тільки й що сива бачу; лучше-б ти погадав про се, як би сим дітям вбезпечити долю."

— „Розум, то иноді стільки, що доля... то-ж то й дбаю я про те, щоб моі діти були розумні, щоб де-чому навчились, щоб не боялися праці... то Господь дасть долю"...

— „Говорила небіжечка до самої бесіди!" відрізала Вовкомириха; „я-ж про хлопців не кажу — сказано: хлопець не пропаде в світі; коб лишень трохи попідрастали, дадуть вони собі раду — про сих я не журюся; але Маруся!

— „Про сю знова я не журюся", одвічав лісничий; „личко як рожа, серце як золото, робота у неї в руках горить, панських наровів у нас, славити Господа, не навчилася — а ще, як бачу, імосць давно уже мають для неї жениха, тільки так чоловікови не згадують нічого... та біда лишень, що и в мене есть зять.

— „Ого?! а який, просимо! хто-б то був сподівався?!"

— „Мовчала ти перед чоловіком про свого, то я перед жінкою про свого мовчатиму.

Digitized by Google

— „Чейже не схочеш завязати дитині світа-- чейже не даси її за нелюба?!“

— „Я її дам за такого, що любійшого для неї не буде на світі; тільки сим разом я діло робитиму; з женихом я говорив уже нині, подибавшись за „трёма липами“ у лісі, а дівчини поспитаємо зараз... Марусю! а ходи-не сюди, Марусю!“

— „Пожди-но! чого тобі так пильно из тим подружем? дівчина ще молода... Скажи хоч: за кого ти думаєш її видавати, бо... бо... бач, вона... вже любить“...

— „Любить, чи не любить, все одно, а сеї осени я хочу її в чіпци побачити; молода — тим лучше; коли-ж и братись, як не за-молоду? и ми побрались молодими .. Марусю!“

Вовкомириха не могла розібрати: з-відки у її чоловіка узялась така рішильність; вона лякалась, що сим разом вона нічого не вдіє... щоби хоч проволокти день, два дни... хтось чи підмовив старого... „Слухай!“ озвалась вона ласкавим голосом.

— „Нічого не слухаю... Марусю!“

— „Иду вже, йду, татусю!“

— „Де ти забарилась?“ питав лісничий!

— „Я... я... з Васи... з мель.. з нашим сусідом розмовляла.

— „А де-ж той сусід?“

— „А от иде“ одвічала Маруся, відчиняючи двері Василеви.

— „Тим лучше, поговоримо всі разом.“

— „Цить-же, Алексію!“ шепнула ему жінка до уха, „та вже опісля поговориш; не виганяй гостя из хати.“

— „Нічого цить! у мене що на серци, те и на язиці: Марусю! любиш Василя?“...

— „Люблю!“ вимовила дівчина и почервоніла, як рожа.“

— „Пійдеш за ёго за-між?“ питав батько.

— „Пійду“ — одвічала Маруся и не сміла піднести очей на батька.

— „А ти, Василю:“

— „Чи-ж я не казав вам уже, татусю, що без неї мені не жити? що без неї світ мені могила, хата домовина?“

— „Стара! поблагословім дітам!.. Живіте, діточки, так щасливо та сумирно, як ми из матерею живемо... Но, щож ти на тее, стара?“

Вовкомириха еще не могла стямитись — вона сподівалась чого иншого, а тут чоловік тільки відгадав її думку, тільки випередив її — та тепер усміхався, споглядаючи на неї з-під-лоба,

Digitized by Google

що пречінь раз ему удалось змудровати жінку; з добрячим усміхом покивавши пальцём чоловікови, вона обцілувала дітоток.

— „Нехай вас Бог благословить, діточки мої, як я вас благословляю!“ говорила мати: — „щоби не знали ні горя, ні смутку, ні ворогованя“ завистних людей, ні колотнечі сусідської, ні домашної суперечки!... солодким медом хай пливуть дни ваші! ваше житє щоб було щасливе та мирне, як тихий рай Божий!“

— „Обіймітесь, діти!“ покрикнув весело батько —

„Як у діброві тихенька керничка,
Днина за днином так вам най спливає!“

БОДНАРІВНА,

драмат народній.

(Конець.)

ДІЯ ТРЕТА.

(Комната в дворі Старости.)

ЯВА І.

МАРЦЯ.

(*запуджена, без толку, як її слова выражають*) Панські покої, комнати пишні и ясні світлиці... що я в них?... що се діється зо мною? чого мені так душно?.. Якось глухо, німно, лячно и темно, наче де по гробницях я ходила-б; сонце світить еще, а мені ледом облягло серце и холод обнимає душу...

Що се, моя доле, сталося зо мною?... (*плаче*) Ох знаю, знаю я; щербата, ненавистна, люта моя доле, знаю... (*по хвили задуми и розпуки тихої*) Я весела була, я жила так легонько, як тая мушечка золотокрила — и впала, як тота мушечка неоглядна, в павутину... (*оглядавшься до вікна*) замкнена, заснована вона всюди, слаба мушечка не прорветься...

(*з розпукою*) Нема для мене порадоньки, нема руки помічної, нема душі тої ласкавої, щоби мене висвободила з темниці... з панської палати... (*На-тіх надійно*) Що-ж той пан, вельможний пан Староста, від мене, такої бідної мізерної сироти хоче?... И в него есть певно серце; я припаду, попрошу горячими слёзами — він пустить мене на волю... до мами я вернуся...

Digitized by Google

(*йде до вікна, говоряги*) Мамко моя, доле моя, то-ж ти за мною так пропадала... (*побагивши за вікно*) Иой!.. Амброз мій? Яке-ж его серце щире... и тепер ще ходить сердечний за мною .. любить и тепер ще... (*гірко сміється, відступивши від вікна*) А я сама его трутила від себе, я сама его доброго слова не слухала и скочила наче в пагубу... (*закриваюги оги*) я сама провинила...

(Коли Марця стоіть з закритими очима, чується голос музик и веселої юрби молодіжи.)

Веселяться, гудять и за музикою пливуть знова, слобідні!... (*з грозою*) О гуляйте, веселіться... всі ви забули... а бідна мати моя... а сердечний Амброз мій... (*плаче відхилившись, музика глухне, з обігних дверей тихцем входить Антипа.*)

ЯВА II.

Марця. Антипа.

АНТИПА.

(*хитро закрадаючись, придавленим голосом*) Марцё... Марценько!... (*до себе*) Яка гарна пташечка... (*голоскійше*) Марценько!...

МАРЦЯ.

(*побагивши, зацуджена*) Иой!... Чого ви?... По мене приходите?

АНТИПА,

(*прикладаюги руку до роша*) Цить, цить, Марценько!...

МАРЦЯ.

(*прикро*) Чого-ж ви?

АНТИПА.

Цить, дурна дівко... чого я, учуєш... (*підступав близше*) Слухай, дівчино, я тобі що доброго скажу... (*близше підійшовши, примилявшся*) Як би ти знала, ладна дівчино, який я для тебе добрий, щирий; як би ти знала, як ти мене очарувала твоіми ясними очами: — то би й повірила словам моім...

(Марця, зі страхом дивлячись на Антипу, уступається.)

Не позирай так на мене, як на тоту веретільницю або собаку злющу... ти не знаеш, що тут ніхто, хиба я один тобі щирий — и тільки я один, коли схочу, тебе з-відси випустити можу... (*ще більше лестно*) Що-ж, Марценько, виратувати тебе из тоі кліточки?

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*недовірливо*) Коли ви такі щирі, а на-що-ж мене тут залавляли?

АНТИПА.

(*з усміхом*) На-що, питаєш... го, го, дівчино молода, ти бач того не знаєш: „скачи, враже, як пан каже“... а як не схочеш, то бачиш... (*показує на свою шию*).

МАРЦЯ.

(*хреститься и наивно*) А хто-ж би вам так?...

АНТИПА.

Вже би ті найшлися, як би тільки приказав Ясновельможний пан Староста...

МАРЦЯ.

Або-ж ваш пан Староста нехрист и не вірить в Бога... щоби...

АНТИПА.

(*важко*) Говори ти своє — Ясновельможний пан Староста, то пан та й годі; а чи хрещений, чи вірить у Бога, що мені до того?... добрий пан, але и брата не помилує, коли розгориться... Я знаю, що который ёму в лабети попадеться, то й пропав, як у павутині муха...

МАРЦЯ.

(*перепуджена*) То-ж и я пропала?

АНТИПА.

(*махнувши руками*) Коли не вдасться, як-не-будь з-відси видертися, то пропала и ти, як у павутині муха...

МАРЦЯ.

(*ще більше занепуджена*) Що-ж изроблю, що пічну я?... радьте по ласці...

АНТИПА.

Я-ж того и прийшов тут... (*залицяючись*) Як би ти знала, ладна Боднарівно, який я для тебе добрий, щирий; як би ти знала, як я тебе люблю... (*Марця ступав в-зад*) Що? не віриш?... Ей, бігме, и люблю тебе — я випущу тебе из клітки тої... а Старості.. (*показує дулю*).

МАРЦЯ.

(*несміло*) А на вас лихо и змелеться.

Digitized by Google

АНТИПА.

(*сміється*) Ого, випущу, напиши пропало. Староста сёгодня трохи бавиться, небавком уцідить трохи більше... а коли заверушиться у голові, то скажу що схочу, и збрешу, куди пригодиться... (*знова підступає до Марці*) А як и зміркує, то що-ж? Антипа фур-фур и пропало...

МАРЦЯ.

(*радішно*) То-ж ви мене випустите?

АНТИПА.

Випущу, випущу, ладна моя дівочко... (*тихше*) А що-ж мені переємного дасьте, Марценько?

МАРЦЯ.

(*гудуючись*) Переємного?... А що-ж бідна, убога сирота переємного вам дати може?... грошей не має...

АНТИПА.

(*сміється*) Грошей? ха, ха, ха!... в мене іх до-волі, стільки, серденько, що для обоіх нас по вік стане...

МАРЦЯ.

Для обоіх нас? по вік цілий?... а се що ви говорите?

АНТИПА.

(*сухо*) Годі дальше мені пусто балакати... (*знижав голос*) От... ти знаеш, що я тебе люблю... ти така гарна... Я тебе випущу, коли моею бути схочеш... (*Марця вступаєтьсся від него*) Ну, ну, не полохайся... кажи слово!...

МАРЦЯ.

(*гірко и гордо*) Вам сказати слово?... Смішний, який же ви смішний, Антипо...

АНТИПА.

Ану, ану, куди смішний?

МАРЦЯ.

(*палко*) Куди?... от куди: ви и старий и слуга-дворак, а я міщанська...

АНТИПА.

(*гордо*) А я козак! козак панський!

МАРЦЯ.

(*понуро*) Козак панський... и може пес панський!...

Digitized by Google

АНТИПА.

(*по-доброму*) Дай покій, не гороїжся... ти дурна... (*підступав дуфало до Марці*) Чуеш, я тебе люблю, я тебе виратую, я тобі сотворю долю... (*хоче взяти її за руку, Марця відскакує від него*).

МАРЦЯ.

(*остро*) Уступіться, Антипо!... Дарма ваша праця... уступіться... бо... (*показує на двері*)

АНТИПА.

(*кепкує*) То-то-то, от-то розум... (*по-малу відходяги*) Бачу, дурному шкода якоі-небудь поради... тьфу!... дурна міщанська сакуля...

(відходить.)

ЯВА III.

МАРЦЯ.

(*оглядавшься до-около*) Чи-ж се той чоловік, що вірить у Бога и ему молиться?... Ох, який мерзенний, поганий и навистний!... Як мене его погані очи до-скрізь через душу прошивали... прости гріха, Господи, здавалося мені, що се чорт сам...

(*з грозою*) На-що-ж огріває святе сонце таких мерзенників, на-що роса небесна оживлає и его ще?... Чи молиться коли такий окаянник, чи й він до хреста підносить тоті руки, що скаляні людською кривдою?... (*в розпуці*) Де-ж я попалася? Мені так лячно, так страшно, як би смерть от таки стояла мені по-за плечима... (*злякнувшись*) Ой... мені бачиться, що иде хтось.. йой... (*оглядавшься лягко*) здається, чи ні, розсуваються стіни, поміст чогось долі спускається, чорніе щось, як темна грібниця... що се?

(Иде в кут и з перестрахом глядае по комнаті; двері обічні отвераються, серед них став Староста.)

ЯВА IV.

Марця. Староста.

СТАРОСТА.

Го, го, го! (*сміявшься*)... А що-ж ти, ладна міщаночко, така несміла? Що-ж ти так у кутику стоіш там? Що-ж, кажи, може не сподобалися тобі такі покої? (*иде близше, Марця в куш шиснеться*) Чого-ж бо така несміла?... Ге, ге, ге, ти дурненька; тут можеш весела бути, хибувати тобі нічого не буде... Ходи-ж бо близше, ходи, не бійся...

Digitized by Google

(Марця трошечки від стіни відсувається.)

Як-же-ж ти, моя ладна, називаешся.

МАРЦЯ.

(*несміло и тихо.*) Марця.

СТАРОСТА.

Марця? дуже ладне имя, до твого личка дуже пригідне... Може би ти що хотіла від мене, моя Марцё?... ану, кажи...

МАРЦЯ.

(*кланяючись*) Я би просила... дуже...

СТАРОСТА.

А що-ж би ти від мене просила? говори сміло...

МАРЦЯ.

Я би просила (*знова кланяється*), дуже би просила, коби позволили мені до дому вернутися.

СТАРОСТА.

Добре, серденько, та я не буду держати; а що-ж ти, не радо прийшла тут?

МАРЦЯ.

(*сміливійше*) Я не прийшла сама...

СТАРОСТА.

А як-же?

МАРЦЯ.

(*до себе*) Та сей нічого може й не знав... (*ще сміливійше*) Мене тут узяли на-силу...

СТАРОСТА.

(*сміється*) А то заверюхи тоті моі козаки; я жартував, що ладна се дівчина, мило би було з нею поговорити... а вони тебе хопили...

МАРЦЯ.

(*скаржиться*) Вони мене в танци хопили и на воздухах занесли...

СТАРОСТА.

(*регоче ться*) Га, га, га, а то вражі хлопці; за те я їх... но,но, будуть они памятати... (*придивляється Марці, до себе*) А варте було и хапати ii... (*до Марці*) Слухай-но ти, Марцё: коли ти вже в гостині, то можемо собі поговорити...

Digitized by Google

МАРЦЯ.

(*тихцем до себе*) Він такий ласкавий и привітливий... (*до Старости*) Ясний пан зо мною говорити хочуть; вибачайте, що убога сирота далій вже забула и мову...

СТАРОСТА.

А то-ж чому забула мову?

МАРЦЯ.

(*тихо*) Бо я так налякалася дуже...

СТАРОСТА.

(*сміється*) Но, но — не бійся; тут у мене тобі нічого не станеться... Правда, моя ти гарненька, що на тих покоях у всяких вигодах тобі би лучше жилося?.. Правда, що красші тоті покої, як проста міщанська хата?..

МАРЦЯ.

(*тихо*) Красші...

СТАРОСТА.

Правда, що лучше бути панею, як простою міщанкою?...

МАРЦЯ.

Мо...же...

СТАРОСТА.

А може би ти хотіла бути панею в таких покоях?... кажи.

МАРЦЯ.

Ні...

СТАРОСТА.

А то-ж то нерозумна з тебе дівчина.. А чому-ж ні?...

МАРЦЯ.

(*веселіло*) Бо я не родилася на паню..

СТАРОСТА.

(*регочучись*) Ха, ха, ха, не родилася на паню... ха, ха, ха, яка-ж ти дурненька!... (*иде близше до неї*) Знавш, хто я, ти дівчино; послухай моєї доброї ради, я тобі лучше пораджу, як усі на світі. Шкода, моя Марцё, твого віку молодого, шкода твоєї красної и пишної уроди, щоби ти змарніла при грубій роботі — щоби ти, гаруючи, зниділа.. (*приступивши до неї бере за руку, Марця стоіть зажуджена*)

Digitized by Google

Послухай мене, останься в моєму дворі, будеш панувати и ладно жити... Останеш?...

МАРЦЯ.

(*наивно*) Чого-ж я остану?

СТАРОСТА.

(*аристрастно*) Останеш тут для мене, я тобі зроблю рай... я тебе люблю...

МАРЦЯ.

(*вирвав руку, відступаючься и з горестю*) Ви мене любите?

СТАРОСТА.

(*скоро*) Люблю... що-ж? останеш?

МАРЦЯ.

(*сухо*) Не остану... ні...

СТАРОСТА.

(*подумавши змінявшься и розказув, витягнувши руку*) Останеш! Я кажу, а ти останеш!

(За сценою чути голос Антипи:)

Рушай! не вольно!

(Староста посувається до дверей, Марця чекав оніміла — входить супроти Старости Антипа.)

ЯВА V.

Марця. Староста. Антипа.

СТАРОСТА.

А що ти хочеш?

АНТИПА.

Ясновельможний (*кланявшься*) пане Старосто, мати оттої дівчини наперається доконечно, щоби я ії впустив до двора...

СТАРОСТА.

Чого?

МАРЦЯ.

Хто?... мати моя?!

СТАРОСТА.

А твоя...

Digitized by Google

МАРЦЯ.

Матінка моя... пустіть ii, будьте ласкаві...

СТАРОСТА.

Добре, серденько... Пусти ii матірь...

АНТИПА.

(до себе) Баби тут треба... *(иде до дверей, відчиняє)*

ЯВА VI.

Марця. Староста. Антипа. Боднариха

МАРЦЯ.

(побачивши матірь, біжить просто до неї) Мамко, моя доле! як я сумую и горюю... *(обнимає и цілує матірь и в лице и в руки.)*

БОДНАРИХА.

(призираючься доньці; тим-часом підходить Антипа, кланяючись, до Старости) Марценько, моя голубко!... *(схилившись на доньку, плаче.)*

АНТИПА.

(кланяючись) Ясновельможний пане, клопіт буде...

СТАРОСТА.

(тихо, але з притиском и скоро) Який клопіт?... кажи...

АНТИПА.

Міщухи юрбяться, як пчоли; відгрожуються, наробять якого лиха... збігаються відобрати тоту вражу дівку...

СТАРОСТА.

Розгоніть їх...

АНТИПА.

Не вдамо, їх за много... але коли ласка послухати...

СТАРОСТА.

Говори...

АНТИПА.

Я їх зациткаю — стара нехай остане... Я йду... *(вибігає)*

ЯВА VII.

Марця. Староста. Боднариха.

СТАРОСТА.

(до себе) Дурень, на-що старої?... *(призираючись підходить до матери и доньки и до них)* Слухай, стара, твоя донька дурна... не хоче добра... *(мати и донька звертаються.)*

Digitized by Google

БОДНАРИХА.

Ласка Ясновельможного пана (*кланяється*)... звідки-ж би моя сирота до добра приходила?...

СТАРОСТА.

Дурна баба... (*толкуючи*) Я хочу ії добра... я хочу ії зробити панею... а ти знаєш, що я можу...

БОДНАРИХА.

Знаю, Ясновельможний пане Старосто... але...

СТАРОСТА.

(*скоро*) Що-ж, яке але?

БОДНАРИХА.

Моя донька не родилася на паню... моя донька заручена...

СТАРОСТА,

Заручена, то добре... віддасться и дістане від мене богате віно...

БОДНАРИХА.

Ії жених віна не возьме... и ії не возьме...

СТАРОСТА.

(*остро*) Мовчи, дурна бабо — про ії жениха не питаю... Що-ж хочеш?

БОДНАРИХА.

Я прошу ласки, пустіть, Ясновельможний пане, мою доньку до дому...

СТАРОСТА.

(*до хвили до Марці*) А що-ж ти, дівчино?

МАРЦЯ.

И я прошу, пустіть мене до дому...

СТАРОСТА.

(*скоро*) То не останеш?

МАРЦЯ.

(*твердо*) Ніт... не остану!...

СТАРОСТА.

(*регогугись*) Ха, ха, ха... не останеш!?... Побачимо... (*кличе*) Антипа!

Digitized by Google

ЯВА VIII.

Марця. Староста. Боднариха. Антипа.

АНТИПА.

Слухаю, Ясновельможний (*кланявшись*) пане Старосто!

СТАРОСТА.

Глядай, щоби тота дурна баба пійшла з-відси...

АНТИПА.

(*підступав до Боднарихи*) Ходи, бабо, з-відси, не конопадь... (*бере її.*)

МАРЦЯ.

(*прискочивши хоче обняти руками матірь*) Мамко, доле! я від вас не пущуся!...

АНТИПА.

(*на-силу виводяги матірь*) Ще будеш часу мати до-волі... (*відтручав від матери Марцю*) дурна!...

(Антипа витягав Боднариху.)

ЯВА IX.

Староста. Марця.

МАРЦЯ.

(*з розпукою паде на коліна перед Старостою*) Ясний пане, голубчику! пустіть мене, я з мамою піду...

СТАРОСТА.

(*нахиляється до неї*) Не будь-же дурна, я твого добра хочу... я тебе... люблю... (*хоче її взяти по-під пахи, Боднарівна зривається, він її хоче обняти и посягав рукою об шию*)

МАРЦЯ.

(*боронится, в горячім приступі тручав в лице Старосту*) Пусти... не діждеш!... (*Марця загинав вшікати, прибігав до одних дверей — замкнені*)

СТАРОСТА.

(*люшній, бігав як скажений*) Гадина проклята, хамська душа! вона мене, мене, пана над панами, посміла... (*увидівши пістолети на стіні*) Га! чекай, хлопська жило... научу!.,

(Марця тим часом прибігав до других дверей, отверав; на порозі стоячу стріляв Староста, вона паде крикнувши за сцену.)

(*Староста кидав пістолет о землю*) Так... так... тепер останеш...

(За сценою чути крик, отверають з лопотом двері и впадають.)

Digitized by Google

ЯВА X.

Староста. Антипа Козаки. Амброз. Молодіж міщанська.

АНТИПА.

(*кричить*) Чого ви? Рушайте!...

АМБРОЗ.

Мовчи... учуєш чого ми...

МОЛОДІЖ.

Учуєш... учуєш...

(Антипа и козаки стають до-кола Старости. Молодіж глотиться на-перед.)

СТАРОСТА

(*кричить*) Вон з-відси... що то?!

МОЛОДІЖ.

Ого, ого!

(По-між молодіж вдирається Онуфрий — Староста по-трохи вступається).

ЯВА XI.

Тоті самі. Онуфрий.

ОНУФРИЙ.

(*голосно*) Чекайте, утихомиріться!... Послухайте мене старого—не прикладайте рук самі карати... не скликайте бурі на голови свої и родин ваших, не помножайте ще й ви безладу и беззаконня для-того, що его другі засіяли и тепер из них ужитькують...

(Староста уступав.)

Погодіть, прийде час, коли верхом правда стане, свята истинна помститься за народ терпенний!

(Завіса паде, конець III. дії.)

ЕПІЛОГ.

(Сцена представляє убиту Марцю, лежачу на приспі перед хатою Боднарихи — обіч неї мати и Амброа — трохи далій Онуфрий — в оддаленю на-боці Староста задуманий — дівчата-подружки переходять, кидають на вмерця цвіте и співають жалібно и тихо.)

ХОР.

На молодій Боднарівній шовкова мережка;
Куди везли Боднарівну, кровавая стежка.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІЯЛЬНА.

УКРАІНОФИЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Пруссії и „обрусінем“ західного краю.*)

(„Вѣстник Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ. — Восточная политика Германіи и обрусеніе. — Статья М. Т-ова.).

Вбачаючи велику користь за-для читальників наших від опізнання відносин ліберальної великоруської пресси до річей політичних полуденно-західного краю й загально цілого народа українського, не минаючи й гакицько-руського: маємо за незбутню потребу, оповісти у нашій часописи про тиі відносини, як они мають вираз свій у „Вѣстнику Европы,“ головнійшому органови прямуючому до осягнення вільного розвою и нормально-історичного житя руського народа. П. Т-ов у публіцистичних відшуковинах своіх, начинаючи зо східної пруської політики, з германізаторського культуртрегерського прямования, розбирає современні умови „польского вопроса“, придивляється его историчному ходови и, становлячись на грунті усе більш и більш вибитного прямования західної політики: з першу ополячити, а дальше згерманізувати увесь західно-руський край — обчисляє умови що мога найкрашого (рішучого) и до мети прямуючого протистояня. Тут доходить п. Т-ов у поглядах своіх до висліду, що згаданою умовою бути мусить обрусіне західного краю, дивлячись, значить, на обрусіне, як на розбудженє руско-краєвого духа — поклик до самостійного розвою західного краю, вважаючи й на его историчні и етнографичні одміни.

Читальники наші вбачають, як мало згоджується оттаке зрозуміне слова „обрусіне“ з тим, що означало оно у східно-руській політиці аж до сеі доби. Такий самостійний погляд п. Т-ова може бути що й предвозвіститель нового напрямку московської політики (знов вважаємо на „Вѣстникъ Европы,“ яко на головнійший и найповажнійший орган великоруської лойяльної пресси), як одиаково и освічені та розумні відносини п. Т-ова до української

*) Подаємо передану нам аналізу статі Т-ова з „Вѣстника Европы“ — за-для ії широкого погляду на справи нас близько дотикаючі и за-для великого интересу, який збудила статя ся в німецьких и польских часописях. Замітки наші, на-коли потрібні були-б до де-яких точок, подамо по скінченю цілої сеі статі. — Ред.

Digitized by Google

народности вкладають на нас обовязок, зробити у „Правді“ хоч коротенький огляд згаданої его статі.

У своій передмові п. Т-ов., попереджаючи всякі докори за „німцеідство“, оповідає, що відноситись непохильне до де-яких німецьких політичних тенденций, можно тільки стоячи на чисто-гуманному поглядовому пункті, и у такому разі завсігди зістанеться можливість признати историчну користь з виступу зъєднавшоіся Германіі на историчній арені. Но супроти того чи можно-ж справді дивитися мовчки, коли не один, не два публіцисти, а трохи не гуртом уся интелігенция сусідної країни систематично віднимати хоче у твого народа всі права чоловічого розвою, и сама, стоячи висше твоіх земляків, не тільки не думає стати ім на поміч, а навпроти того радіє всякому поворотному поступови, нас же ще за се й докоряючи? Чи можно-ж справді називати розповіданє таких сусідських тенденций „німцеідством“ або напущеним шовинізмом, патріотизмом и т. и?!

Годимось зовсім на оттаке розуміне відносин до сусіда, дуже нам з сіві сторони відомого, и поведемо дальше наш огляд статі п. Т-ова.

Начинаючи з Гаштейнськоі розмови и не имучи багато віри у мирний настрій европейських наций, п. Т-ов роздивляється, де вірнійш можно чекати воєнного руху. Минаючи Францию, Туреччину, Италію, він зупиняється на відносинах Пруссіі а Польщі до Россіі. Перегляд новійших політичних брошур и часописей дає явну ознаку, що пруська диплёмация, піддержуючи и згоджуючись на „обрусіне“ привислянського краю, сама про те чимало міркує, як би побільшити и розширити німецькі елементи царст. Польского. Richard Boeckh у своій брошурі, дуже пильно обчисляючи розплодженє Німців серед других наций, каже, що число іх у ц. Польскому день-одо-дня усе побільшається, найбільше же, коли прилічувати до Німців и польских жидів, як се робить Boeckh задля-того, що они то говорять німецькою мовою. Він из більшою повагою и обчисленєм відноситься до Польщі, чим до остзейського краю, міркуючи, що там більш німецького елементу... У політичній брошурі якогось R., пруського консерватора — як він себе кличе — Турция віддаєтся Россні в обмін за Польщу, котра з Угорщиною и Транссильванією так би и згодилася до корони молодого Гогенцоллера.

Розбираючи за тим руську політику „обрусіня“, п. Т-ов вбачає у ній (по теперішному іі значіню, яко політики репрессаліі, мі-

Digitized by Google

літаризма) хиба тільки те, що коли яке-б не було чужоземне військо увійде в Польщу з обіцянками самостійности інтелігенція, рядом з міщанством и робочими класами стане на ії сторону проти Росссиі.

Відтак переходить п. Т-ов до політичної ознаки „обрусіня," а виходячи з погляду, що оно конечно мусить бути поставлене проти германізаторського прямованя Німців, що оно тілько зможе задержати Польщу у великій славянській семъі — розбирае, якою дорогою мусить ити „обрусіне" те, щоби осягнуло свої мети.

Тут конечно розміркувати ще один напрямок, котрий стоіть на дорозі обрусіня — а то ополячене західного краю.

Таке розміркованє покаже ріжницю, яка є й мусить бути між россииською політикою у царстві Польскому и у західному краі. Політика у царстві може стати тільки на тому, щоб не робити тамечки того, що робила Франция у Альзаціі, що робить и по сі пори Пруссия у Познані. Такою політикою можно паралізувати польске прямованя до політичного сепаратизма під німецькою гегемонією, котра вже и тепер починае закидати свої жаданя на неі. — Зовсім не те у західному краі. Тут бо треба ще боротись з полонізмом, но боротись вміючи, щоб не наробити часами якраз навпроти свого жадяня. Тільки як мога пильнійше и глубше опізнанє историчного ходу ополяченя західного краю — дасть вірні способи знайти, стати на справдешну дорогу „обрусіня."

Розбираючи россииську літературу за недавні часи, п. Т-ов показуе, що хоч чимало було де-чого писано про відносини Ляхів до західної Руси, то писалося воно тільки вже після того, як розходилося повстанє. До того-ж часу „польского вопроса" неначе й не було. Та й те, що началося писати тоді, зовсім не було ні историчною роботою, ні переглядом політичних відносин за давних часів; се були більше передні слова у часописях, публіцистична полеміка, та хиба ще романи такі, як „Панургове стадо" Крестовського. Коли-ж звести до купи усе, що було тоді казано, то, здаться, не буде великої помилки, коли ми виявимо его приміром у такому виді:

„Польска интрига" — як тоді казали а инші кажуть и тепереча — обволокла скрізь своіми путами не тільки західну Русь, но и усі „найвисші сфери," зводила ні-нащо самі найкрасші починаня россииського уряду, и у самому осередку россииського громадського житя викликала сепаратизм, нігілізм и усе таке инше, захопивши по-переду до своіх рук усю лібе-

Digitized by Google

ральну прессу, и витичивши за конечну мету свою „ополячене“ західної країни, а дальше політичну самостійність Польщі и Литви скрізь до Дніпра и Двини — аж по границі Витебської и Могилевської губерній.

Як бачимо, претенсії польської интелігенції почали сягати вже за далеко, так далеко, що як би се все, що казали ми про „польску интригу“, було правдиве, то не було-б иншої моги обернутися у сёму ділі, як справді боронити свою народність, руйнуючи польску; але діло, бачите, виходить так — як додає п. Т-ов — що всі тиї страхи всі опасування чимало змішані з химерами, та ще й дуже підмалёвані тими, кому треба було „спасати отечество,“ щоб спасаючи ёго, и себе не загубити.

И справді — питається п. Т-ов: — хто виннен у тому, що західні країни опинились чимало таки ополяченими? Сей факт виявивсь найбільш з часів розділу Польщі — тоді, значить, коли, як здається, менше всёго треба було ёго опасуватись.

Що не давало ополячитись західній країні за ті часи, як була она під ляцькою кормигою, а що довело її до сёго теперички під московським урядом?

П. Т-ов розбирає тиї питання з великою працёю и увагою, становлячи попереп всёго всім відомі факти.

Що? каже він, що, як не наша справа и уряд віддали руського хлопа під руку польского пана, и затвердили сю справу? хиба-ж не наша таки справа повіддавала польским магнатам (як Браницький и инші) у підданство и кріпацтво вільний народ цілих міст и містечок, як Біла-Церква и инші? Від нас же пійшло и те, що пропали остатні зарідки руського католицтва (унії) и кальвинізма у Білоруси и на Литві. Католик и кальвиніст стали теперечки те-ж, що Лях. Московський же уряд заборонив католицькому духовенству розмовляти з народом руською (та ще й велико-руською) мовою, и не пустив зроблений за границею переклад з юдейської мови на руську Мойсеевого Пятикнижия. Хто, як не московські-ж часописи („Русскій Вѣстникъ,“ „Современная Лѣтопись,“ „Московскія Вѣдомости,“ „Вѣсти“) більш усёго репетували проти наділяню визволених крепаків землею, и так пильно стояли за дії польских мировних посередників, що віддавали трохи не всю землю панам, нічого не зоставляючи селянам, як то було перед 1863 роком?

Digitized by Google

Багато де-чого ще можно було-б сказати про се діло, и все таки зводячи до кули маємо, що як россійська громадська справа мала за фундамент кріпацтво, то не треба було ніякої „интриги," щоб польске магнатство, панство, стояло на версі, над руським хлопством, над сельським людом; а потім викохана на феѣдальних постановах россійська интелігенция, сама вже не могла не признати краіни, де всі пани — Поляки, польскою. А коли се так, то яка-б не була віра польских панів, що вся земля належить до їх та що она польска, тепер, коли вже взялися розбивати таку їх віру, саме найкрасше було-б стати на поміч руському сельскому люду, визволити від правної и економічної залежности від ляцького панства. Чим ширше пійде самостійний розвій руського громадського житя, чим ширше стане народня просвіта, вільнійш печатне слово и житє церкви, тим менше треба покладати уваги на польщину, бо ій вже місця не стане.

Тепер же, коли россійський уряд зробив усе головнійше за-для визволеня маси руського люду, зісталося вважати на громадську реакцию тутешної руської интелігенції. П. Т-ов показує дальше, як стояло кілько років на-зад, и як тепер стоіть се діло: — З того, що писалося по сі пори про західні краіни, видно тільки, що згадані вже раз наші публіцисти вважають усе до того заплутаним у „польску интригу", що ніби-то вже руських громадських елементів або зовсім нема, або хоч вони й суть, то таки вже на іх ніякої покладати надіі; а з сего всего виходить хиба тільки те, що нема більш ніякої моги боротися проти польщини, як поліцейско-адміністрацийними способами, з козаками и жандарами, замість земських громадських людей. Таке казала пресса, а однаковож, як добре придивитись и огледітися, то виявиться те, що реакция, борба проти польщими, почалась ще заздалегідь перед урядовою, почалась самостійне, грамадською потребою, людьми и идеями, котрі вийшли з тутешнёго-ж народа, и почалася тоді, коли польскі елементи вважалися у західному краі не за революцийні, а навпроти того за косервативні, и коли, як вже залежало від сёго, руські народні елементи вважалися яко революцийні.

Два головнійші міста у західному краі, Київ и Вильно, завсігди були культурними осередками українського и білоруського люду. — Трохи послаблене значіне Київа піднялося з доби заснованя Київського университета. Не те було у Вильні; культурні сили ій, як центра пресси, зникли, а такої підмоги за-для розвою

Digitized by Google

культурних елементів, як університет, тепер вже немає. Закладений у Київі університет — „за-для Поляків," як казали тоді офіцияльне — зараз-же зробився грунтом руськоі народноі культури. З брошури проф. Шульгина вбачаємо, що ще перед повстанем руські Київські студенти зрозуміли вже мету польского прямованя у західному краі, зрозуміли се поперед старих поважних людей, и у першому адресі (далій вже було іх чимало) ознаменували свій протест проти поглядови, що західний край єсть край польский. Не вдовольняючись тим, студентство у Київі заходилось закладати недільні школи, так у Київі, як и скрізь по західному краі, де були тільки гімназиі або прогімназиі, прямуючи на те, щоб осягнути перевагу над польськими школами, що позаводилися скрізь революцийно-шкільним виділом. Виходячи з університету, Київські молоді люде взялися за громадську діяльність, понесли культурні зародини у народ.

Такі факти яснійше над усе показують, яку культурну ролю може грати університет, и що зовсім инакше пішло-б руське діло у Вильні, як би тамечки, замість зруйнованя університету, дано було єму народно-руський напрямок.

Не вважаючи на такі обстановини, громадська руська реакция проти полёнізациі краю почалась яко у Київі, так и у Вильні. Се було украінофильство и білоруссофильство. Ось що каже п. Коялович про сі два напрямки:

„Були у західноі Россиі такі часи, що краєві интелігентні люде, освічені польською просвітою, загадували самостійне подивитися на свою рідну країну. Се було ще за часи Виленського університета, того, що так широко полёнізував західну Россию, так як не змогли іі полёнізувати ляцькі репрессаліі, ще за польського уряду. Одначе, йдучи натуральною ходою річей, університет розвивав разом з сим також и зовсім навпроти-йдучий рух самостайности, почав організоватися невеличкий табор людей осягнувших самовіжи, що вони не Поляки, що край іх не польский. Они взялися за старинну идею політичноі самостійности Литви, и почали прямувати до такоіж самостійности и теперечки, взявши у поміч тую-ж польску просвіту, но тільки так, щоб ишла она у західну Русь вільно, очевидно без жадного насилку, без руйнованя краєвих етнографічних одмін. Оттак має вираз свій теория тая у творах Нарбута, Ярошевича, Даниловича."

Далі у другому місци („День" 1863 Нр. 20.) п. Коялович каже, що „по всій західній країні хиба тільки у Малороссиі суть само-

Digitized by Google

стайні громадські сили в таборі малоруських громадських діятелів."

Се-ж буде зовсім справедшне, — примічає на слова п. Коялоловича п. Т-ов, — коли у слові „малоруських" розуміти не самих тільки „україноφилів", котрі хоч и почали реакцию проти полёнізма у науці и літературі, не репрезентують собою всіх сил полуденної Руси, що стали на громадсько-наукове бороте з польщиною, хоч би приміром и у Київському університеті. Оттут то, каже п. Т-ов, и почалося з-перпу научне опізнане західної Руси. Дуже стали на поміч Україні ще тиі обстоновини, що на східному боці Дніпра есть чимала частина українського люду, давно вже незалежного від польскої кормиги, и викохавшого у собі чимало вже громадських сил, котрі перебралися по сей бік Дніпра и підняли народню річ проти Поляків. Они (як то Максимович, Костомаров, Куліш) обернулися до стародавних часів, до историчного оповіданя; почали розказувати про славу козачу, про віковічне бороте з Ляхами. Почався рух в сю сторону, все ухопилося за идею козацьтва, часом и не без археологічного увишшеня у політичних перспективних поглядах.

Як каже п. Т-ов, багато де-кому доводилося блукатись у ріжних теориях самостійности України, не згадуючи того, що вічна хода историчного поступу не дасть поточитися до козацьтва, а трібує новійшого сучасного громадського строю. Тільки-ж на лихо сталося так, що з звичайної исторично-літературної фантазиі зробили якусь серіозну річ и возвеличили ii до ступеня політичного вопроса. Зъявившсь фантом сепаратизма, за котрий и вхопилась польська справа, щоб направивши на нёго уряд, самій зістатися у затишу и позбутися таким побитом свого неприятеля.

Тяжко дивитись, додає п. Т-ов, як марно пропадають без усякої користи щирі и широкі сили українського роду. Но треба-ж сподіватися, що настане колись и той час, коли, поборовши перепони, знов повстане українська сила — тая сила, що не-раз вже визволяла всю західну Россию, котрої чекає она и тепер.

Багато сгала-б у поміч за-для поборення ріжних перепон, и загально в опізнаню західно-руського житя, Білая-Русь, тільки що там щось давно вже нічого не виявляється. Тільки ненарошно, або може ведимі несамовіжим инстинктом, взялись за саме найкрасше діло, за опізнане древно-західно-руської літератури, памятників и иншого. — Треба сказати и те, що не знаючий древно-

Digitized by Google

руських початків народнёго житя, руський чоловік, прибуваючий на Білу-Русь, требує від неї того, що есть тільки новійшим східно-руським елементом. Він забуває про те, що західно-руський народ за своє довге жите викохав у собі багато де-яких самобитних одмінних начатків. Від того й буває таке, як недавно один мировий посередник, насівший з східної Россиі, побачивши біля церкви кілька фігур звелів їх рубати, бо се бач латиниська, католицька вигадка. — Польско-литовська література, хоть и обернулась до краєвих интересів, хоть и взяла де-що з народнёго житя, примиряючись з такими екстремами, як шляхоцтво и гайдамаччина, но не змогла стерти соціяльної перегорожи. „Чи не гаразд, чи може й дуже гаразд“, як каже Жуковський, що пани нігде не хотять простягнути любов до селян и идиллі, ні романтичну похильність до виходячих з народу-ж гайдамаків аж до того, щоб відступитися зо свої сторони від тих прав, котрі не дають справдитись идиллі, щоб самохітно виконати тиі програми, котрі часом незвичайне и несамовіжне становили собі гайдамаки. У кождої историчної річи є й своя добра сторона — се тільки й визволило західно-руську народність від конечного ополячення, як то було метою україно-й литовсько-польського напрямку.

Но и у сёму самому напрямку вбачаємо добрі початки. Вже одно те, що польска поезия и література обернулись до литовських, українських річей, се вже початок сепаратизма від Польщі; и тепер вже можем запримітити де-яві дії, идучі як-раз до тої річи. Так давно вже Ходаковський збирав чисто-народні українські пісні, а Жегота Павлі и Вацлав з Олеска видали іх, не дивлячись на те, що в піснях тих народ відноситься до Ляхів не дуже з великою дружбою. Так Падура почав писати вже по українському, — а перед 1863 роком між польским студентством виявивсь хоть не великий, но наробивший між Поляками великого колоту — табор хлопоманів. А все отсе иде до того, що взятися за народне діло у західному краї, а покладати надію тільки на мілітарну силу и репрессалії — нічого, коли у тому, що прямувало проти ёго, знайшлося верно обертаня у нашу сторону. За нас у сёму краї натура, земля и воздух, за нас народний характер, що не похилився серед незчисленних шатостів и пертурбаций, які чи виніс на собі хоч один народ у Европі, що перетрусів від Половців, Татар, Турків, Ляхів, Угорців и своіх таки помилок та нерозвою, на-відворот котрим народ наш преці, зачавши від Карпатів до Дону й відтіля, спильнував свій язик, звичаї,

Digitized by Google

жаданя, від часів Мономаха до Хмельницького, від Хмельницького до Гонти, від Гонти аж по сей час.

Піймемо-ж віри у нормальну ходу историчну, и за-для визволеня краю від полёнізма покличемо на підмогу вільнее слово, науку, політичний розвій, то колись-то з усіх ріжних краевих напрямків вийде свободна тая діягональ сил, що буде вираз не краевої узкої, але широкої и справдешно загально-руської народности. Тоді може и тиі, що були колись Поляками у західному краі, опиняться звязком між Русею и справдешною Польщею а далій з рідним ій католицьким, західним славянством. Широка перспектива, каже п. Т-ов; и гордо бється серце, дивлячись на неї поки-що „яко зерцалом в гаданні"... Не треба-ж потемняти тієї гордости недовірством, и братися за опіку та репрессаліі....

Но се колись-то; обернемось знов до того, що було вже, а по чому ми зробимо гадання про те, що буде. Подивімось: що робилось тоді на лівому боці Дніпра? Спокійнійший нормальний розвій робив своє діло: — виявилось руське україно фильство, руська хлопоманія.

Слідом за закладом Харківського університета на лівому боці у Харківщині, Полтавщині, Чернигівщині, породився напрямок той самий, що наречен був опісля україно фильством, и котрий Поляки називали хлопоманією, бо бачили у ёму діло народне, демократичне, идуче як-раз поперек іх шляхетського прямованя. Там почалось артистично утворятися житє народа, сидячого обома боками Дніпра, утворятися его-ж мовою почавсь збір и видаванє (Цертелева, Лукашевича) народних україньско-галицьких памятників, котрі показували историю Вкраіни зовсім не так, як малювала іі польська исторична школа. — Після того як ПП. Максимович, Метлинський, Костомаров, Куліш, перенесли свою діяльність по лівий берег, почався и тамечки той-же етнографічно-літературний напрямок, котрий то и прийшов дуже не-по-смаку польському шляхоцтву. Приміром такого стосунку п. Т-ов приводить у своій статі оповіданє Куліша про стосунки его з ученим українським польским графом Свидзінським. Польський етнограф и археолог з великим интересом збирав факти и памятники з историі краю, цікаво слухав оповіданя молодого україньского етнографа про его роботи, сам передавав ёму, що познаходив по актах и що у-очевидячки було проти польських теорий. Яко честний и справдешний ученый, він не ховався з фактами; но коли річ сягнула до поглядів, які виходять з них, до погляду, що край

Digitized by Google

есть український, а не ляцький: „Chłopy jesteście!“ — крикнув запалений аристократ. Другий польський учений п. Грабовський (міністер народнёї освіти у Ц. П.), диспутуючи з Кулішем за „Записки о южной Руси,“ не тільки що Гайдамаччину але й Хмельниччину називав справдешним розбишацтвом (une evidente jacquerie).

До Київських україноφилів відкликнувсь з Петербурга Шевченко. Він до-решти виявив той напрямок, до якого йшли роботи Максимовича, Метлинського, Куліша, Костомарова; — до-решти зруйнував польсько-українську школу. Як тільки Шевченко став відомий Полякам, зараз-же и піднялась проти ёго буча у польській літературі. „Gazeta Narodowa“ відізвалася, що се сміх й людям казати, щоб у интелігентному краї співав не Міцкевич, а якийсь Шевченко. П. Совинський у „Bibliote-цѣ Warszawsk-ій“ 1862 р. казав, що поезия Шевченка розколяе міжнародне пересердие, що він того так стоіть проти Ляхів, що пан ёго колись-то з-малку попобив ёго за те, що він трохи не спалив будинка, — називав „Тарасову ніч“ канібальскою епопеею, у „Гайманах“ бачив поезию ножа, головешки, горілки, перемішаної з кровью и т. н. Друга польска часопись: „Dziennik literacki“ (1862 N. 83.) розказувала, що на правому боці Дніпра, народ, коли ёго питаються: як далеко сягае Польща? — одвітуе, що аж до Києва; а з сёго вже виводилось, що утвори Тараса не суть виразом народнёго українського духа, а що у ёго поезиях проглядае лакейська заздрість бувшого козачка московського шляхтича-Німця а потім п. Флёрковського, — що сей послідний, запримітивши у ёго де-які таланти, одвіз ёго до Петербурга, де и покинув у науці. (Се писалося тоді вже, як стала відомою автобіография Шевченкова, надрукована у „Народному Чтеніи“ 1870 р.)... Часами польска пресса кидалася зовсім у дитинячі вигадки, як те, що Шевченко був уніт, або як „Dziennik Poznański“ у 1866 р., що Шевченко у послідні роки свого життя покаявся у своіх писаних и турбувався: як би вчинити мир з Поляками. (Сю нісенітницю зараз и підхопили „Московскія Вѣдомости“.) — Но правда, и поетичний талант добувсь признаня, а Ляхи не довго погралися у свої вигадки. Не кажучи вже про те, що друкувалося у Россіі про Тараса, не дуже давно у Львові вийшла книжечка Гвидона Баталіі на польській мові, потім п. Обріста на німецькій, з щирим и дуже правдивим поглядом на поетичну діяль

Digitized by Google

ність Тараса, хоч и з великими помилками у коментарях, залежачими від опізнаня тільки польських писателів.

Далше розбирає п. Т-ов публіцистичну діяльність и учені твори Н. И. Костомарова. Переглядаючи ріжні неправдиві погляди на его політичні прямованя и симпатиі, п. Т-ов характеризує Костомарова яко „українського славянофиля.“ Почавши, каже п. Т-ов, дуже хорошими поезиями и гарними драмами з народно-українського житя, Костомаров покинув сей виділ літератури и его мову, котрою багато послуговав би за-для розвою специяльної української словесности. Він и не став на тому, щоб писати свої историчні монографіі рідною мовою; ні, ему треба було ширшої арени и він взявся за опізнане загальної руської историі, поводячись своіми українськими древле-Київськими идеалами... Не загороджуючись українською специяльною историєю, він хоче розміркувати значіне спільного житя двох руських народностей, и однаково, так як московські славянофили, знайти народний поглядовий пункт на загальне руське историчне житє; а тоді, як тиі шукають славяно-руських идеалів у московської Руси, п. Костомаров иде далій, у давнину, у Русь до-татарську, вічеву, Київсько-Новгородську. И як там древна Русь жила загальним европейським житєм, то у поглядах Костомарова нема відвертаня від західно-европейських социяльних початків, звичайного у московських славянофилів. — Загальне кажучи, п. Т-ов більше прилічує Костомарова до гурту историків, цураючихся вузкого краєвого патріотизма в загально-историчних поглядах, назначаючи з другої сторони, що де прихиляється річ до социяльно-українських интересів, там Костомаров вважа на них, яко щирий Українець, признавший за неодмінну потребу зложене и виданє книжок за-для елементарної просвіти народа. Самого Тараса, дивлячись на ёго з свого широкого поглядового пункту, Костомаров вважає за поета не самої тільки України, а усеї Руси, за поета руcько-народнёго пориву до „волі, правди, и науки,“ поета, котрий, хоч и співав українською мовою, кохався у українській традиціі, одним словом: зъявивсь на українському грунті — то від того тут більш вільного житя народнёго, більш старої волі.

— За-для красшого схарактеризованя Костомарова яко українського, або Київського славянофиля, п. Т-ов нагадує про Кирилло-Методіївське братство, що було як причина до виселеня між иншими и Костомарова з Київа — братство, котре поводилось

Digitized by Google

широко-панславістичними поглядами, з краевим українським напрямком хиба тільки у федеративному значіню.

Переходячи до значеня творів Костомарова у політиці, п. Т-ов бачить у відносинах ёго до Поляків той-же панславістичний погляд, стоячи на тому грунті, що Костомаров ніколи не вважав Ляха за свого ворога, поки той не чинив шляхетського насилу над чоловіком и народностю. Костомаров покладав ціну козацтву за прямоване до братерства й волі, зараз же одвертається від ёго з зневагою, коли оно починає рівнятися до шляхти и прямувати хоть-би й до такого політичного строю, який оно виповістило у Гадяцких статях.

Польська критика звичайне не змогла стерпіти таких відносин до своіх політичних традиций, які експонувалися в монографиях. Не можно-ж було й справді дивитися ій спокійним поглядом на тенденцию, поставлену ще Б. Хмельницьким, хоч и не виконану ще й досі: вибити з неволі и зъєднати увесь руський народ скрізь аж до Львова. Почалася всім відома полеміка у „Часі“ „u Revue Contemporaine“, вигадки Духинського з Киіва и відповіди Костомарова з епіграмом: „На-що ви, Ляхи, принесли нам сі цяцьки? Маєте собі свою Польщу, а нам наша Україна зостанеться.“

Не будемо перелічувати усеі маси фактів, назбираних п. Т-овим у ёго статі, а подивимось красше, як відкликнулася літературна війна в полуденно-західному краі. Відклик сей вбачаємо у тому, що тоді саме-то й виковалося у Поляків слово „хлопоманія“, щоб визначити той рух, що пішов прямувати до народного саморозуміня у землян західного краю, почав виясняти, що характер краю залежить не від національности панів-маєтників, а селян хлопів. — Так постановилось уже у політичному значіню фатальне за-для Польщини питанє: чи бути західному краю польским, чи самостайне руським? Питанє те постановлено було перед краевою польскою шляхтою ПП. Антоновичем и Кулішем.

Перший, у статях петербурськоі „Основи“ проти п. Падалиці, котрий назвав ёго „перевертнём“, ось як одвітував ёму а заразом вже и усій шляхті: „Еге, п. Падалиця, ви кажете правду! Я справді „перевертень“; тільки ви не вважаєте на одну обстановину, на те, що слово „відступник“ саме по побі не має ніякого значеня — що за-для виясненя собі чоловіка, до котрого прикладається сей епітет, треба по-переду знати: від чого він від-

Digitized by Google

ступається, від якої річи до якої він пристає?... а без того се буде звук та й годі. Справді оно так, як ви кажете; по волі судьби я вродився на Україні шляхтичем, з-малку мав усі паничівські звичаї, и довго ділив національні и станові погляди людей, у кругі котрих виховавсь. Но коли осягнув я доби самозрозуміня, я розміркував холодним розумом свою постанову у краї, я обчислив ії невдячність, усі прямованя того осередка, у котрому поставила мене доля, — я побачив, що моральні постанови его не мають жадного виходу, коли він не відречеться від свого тільки на себе вважаючого погляда на край и его народність. Я побачив, що Поляки-шляхтичі, обиватслі полуденно-західнього краю мають перед урядом своєї власної совісти тільки два виходні пункти: або, полюбити народ, серед котрого вони сидять, приняться его интересами, повернутися до народности покинутої колись-то їх дідами, и ненсипущою працёю и любовлю скільки мога надоложити все зле вчинене ними народови, що вигодував кілька генераций шляхетних колоністів, которому сі послідні за піт и кров платили зневагою, лайкою, ганьбою его віри, звичаів, моралі, не вважали в нёму чоловіка; або, коли на се вже не вистарчать моральні сили, перебратися у польску землю, де сидить справдешно-польський народ, щоб не робити з себе ледачого, вживаючого чужий хліб чоловіка, — за-для того в-прочім, щоб позбутися самому перед собою нещасних докорів у тому, що ось и я теж колоніст, теж плянтатор, що и я, чи прямо чи вхильне (се усе одно), пробуваю чужою працёю, загороджую дорогу до розвою народови, у хату котрого заліз непроханий з чужим ему прямованем, що й я теж з табору людей, прямуючих затоптати народній розвій тутешних жителів... Нічого й казати, що я згодився на перше, бо який я не був зопсований шляхетським вихованем, звичаями, напрямками, то мені лекше було одвернутись від них, ніж від народа, серед котрого я виріс, що я его знав, лиху годину которого я бачив до-волі у кожному селі, де тільки панував над ним шлячтич, — з уст которого я чув не одну гірку, роздираючу серце пісню, не одно чесне дружнее слово (дарма, що був панич), не одно трагічне оповіданє про перетрухше у лихій годині, у нікчемній праці житє, — котрий, одним словом, я полюбив більш, як шляхотські свої звичаї и погляди... Вам добре відомо, п. Падалиця, й те, що по-переду, як я згодився на те, щоб розійтися з шляхтою, я ставав на всі пути до замиреня; ви знаєте й те, як привітали усі поступи мої, щоб згодити шля-

Digitized by Google

хетних до чоловічих відносин з селянами, до народнёї просвіти, маючої грунтом їх власні національні початки, до признання, що народ сей полуденно-руський, а не польский; ви-ж були при тому, як мої идеї викликали свист и регіт, далій серце и лайку, а в-кінець зрадництво и накиданя на коліївщину. Ісля сёго зоставалося: або позбутись своєї совісти, або покинути вашу громаду; я вибрав се послідне, и маю надію, що своєю працёю и любовию зроблю колись те, що Українці признають мене сином свого народа, так як я згоджуюсь усё з ними ділити. Маю надію однаково, що колись-то на Україні серед тутешної польскої громади повертане до народа и самовіжа працювати ему на користь — ранійш чи пізнійше зробиться таки моральною потребою не тільки де-яких людей, як теперечки, а гуртом всіх, у кого тільки стане сили, обчисляти свою постанову у краї, свої обовязки... Оттак-то, п. Падалиця, ще раз, ви кажете правду: я — перевертень; и я гордую сим призвищем, так як гордував би я у Америці, ставши до аболіціонного табора з плянтаторства, або у Италіі, як би з папського послугача зробився честним робітником загально-народнёї річи." — („Основа." 1862 Н. 1.)

Ось-що писав п. Антоновнч 10 год на-зад, — а Поляки-пани, вбачаючи, що не вдіють нічого на поли чисто-літературному, що социяльне житє стоіть проти їх, обернулися з проханем до российського уряду, щоб то вибавити їх від замишленої хлопоманами коліївщини, социяльної революціі, „так легкої на родині Хмельницького — найбільшого з революціонерів." Ще у 1858 р. зборонена була у Київському генерал-губернаторстві „Граматка" Куліша по проханю польських панів. У 1861 р. пани намагали перед урядом, щоб зруйнувати Шевченкову могилу, що буцім-то коло неї організуется знов коліївщина („Югозап. Край," ст. 197). П. Грабовський писав, що хлопомани се ті-ж социяліети и комуністи, которі не стануть хоч-би й перед різнею людей визшого стану. У 1862 р. „Gazeta Narodowa" жалілася, що підмовники селян, хлопомани, по-перед котрих стоіть Антонович и Тадей Рильський, у очах уряду підмовляють народ до різанини...

Буде й сего; нашим читальникам мабуть відомо, що писалося у ті часи по польських часописях, а таке-ж саме піднялося и у московських. „Сіон", юдейський орган, пустив тоді слово „сепаратизм" (модне тоді через американську війну), „Руссвій Вѣстникъ" підхопив его, а „Московскія Вѣдомости" додали ще до польського доказу про соцняльну революцию, и до жидівського

Digitized by Google

про сепаратизм, ще доказ про зъєднане сепаратистичне з Поляками — и всім тим пішли проти починку Костомарова видавати книжки на українській мові за-для народнёї просвіти и переклад Святого Письма.

Польско-шляхетський табор в-прочім таки доказав свого. За помочею московської пресси панам довелося таки згодити Київського ген.-губернатора Анненкова, а той вже постарався подати се висше, що справдешна зрада и революціонна опаска знаходиться не між Поляками, но Україноφилями; де-які Київські урядники-адміністратори поважно говорили, що україноφильський вопрос важнійш над польським; комісся п. Галагана, за-для перегляду уставних грамот, знайдена була зайвою; видаване книжок за-для просвіти на народній мові було зборонено, и заборон сей має силу аж по сей час. До того-ж ще вийшла якась нісенітниця у Полтавській губерніі, а галицькі газети „Слово“ и „Мета,“ споглядаючись на московські часописи, руйнувавшиі тоді україноφильство, та на неспокійні новиґни дуже вже завзятих Українців, стали друкувати статі проти „неситого московського централізма“.... Діло визволеня селян було віддане до рук ген.-Губернатора, а московські часописи почали знов одностайне з польськими воювати проти крестянського самоправліня, доказуючи велику користь за-для селянина від різок та панської поліцейської опіки...

А Поляки наробили лиха, та регочуться нишком по закутках. Років може з півтора на-зад в „Revue des deux Mondes“ зъявилася статя про Галичину, де знов перекачуються давні нісенітниці про Туранський початок великоруського народа, про идентичність Поляків з Українцями, и за-для утвержденя свого погляда здаються на тиі репрессаліі, що терпіло Україноφильство за Анненкова, котрий то підняв у Костомарова катедру и т. и. От оно, яке зрозуміне ходи историчного поступу!...

Далій п. Т ов переходить до народнёго руху у Литві и Галичині.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

Допись.

З села. Дивний патріотизм у тій вашій Львівській громаді, дивне пожертвованє — а ще дивнійша доля.

Уже більш дванайцяти літ безъустанно працюєте над розвоєм нашої мови, силуючись надати ій такий напрямок, щоб вона двигалась природно під уровень мовам других народів, заняла приналежне місце у вінци славянських літератур; дванайцять літ словом и ділом обставте за самостійностю нашої народности, — и хотя — вмісто узнаня вашої праці, вмісто звеличаня заслуг ваших — збираєте по більшій части поглум, клевети, знаруги и анатеми и то не-раз від тих-же самих, для котрих найкрасшими роками житя свого жертвуєте: — не упадаєте духом, ба противно підноситесь все висше и висше по кождій неудачи, концентруючи и скріпляючи свої пружисті сили, прокормлюючи и убільшаючи їх безпрестанно свіжими непорочними серцями молодих, добрих неофітів.

Во-истинну! идея ваша мусить бути свята, велика, коли так богато знаходить поборників — коли тільки перепон безпечною ходою переходить.

Признаюсь: я довго не вірив, — бо давно утеряв я надію. И як мені було вірити и надіятись, коли перед моїми очима не могли наші недостачі и гріхи перемінитись в доблести, — коли я завдно бачив, ба еще и бачу, як наша интелігенция, відцуруючись від власної своєї исторні и письменности, плювала и плює на найкрасшу карту нашої бувальщини — а натомість перекидалась и перекидується в противні нам табори, віддаючись ворогам нашим найлютійшим на оруже проти нас самих,—коли передо мною стоіть народ темний, убогий, обдертий, а подвигнути его из недолі тої ті, що хотіли-б, не в силі — а другі, що могли-б, не хотять або бояться!

Таке було перед вами поле — таке ще по-части и нині. Но ви ишли и йдете без ваги, з вірою в серци, и зносите ще й нині всілякі обиди, а долготерпініем тим роздули ви недотлівшу искру віри и в души моій и наповнили надією серце мое. Не надіявся я того и радуюся, мов дитина світлу, розростаючійся силі вашій и підносячійся нашій словесности; бо пересвідченем моім є: що не сила меча, не хитрощі політики, а тільки світло науки и тиха краса нашої словесвости нам лучшую виборе долю.

Digitized by Google

Працюй-же-ж про-те, панове-громадо, и дальше у тім напрямку, без уваги на крик людей що не хотять розвою своій рідній мові; вони бо Русинами тільки для демонстрації и, як нині покидуються нашою словесностю, так завтра зругають народність власну и всё, що людям миле и святе.

Працюйте твердо и прийміте щире „Помагай-Біг“ від старця, котрому ви корм душі вернули, — котрий, хоч не надіється живими очима побачити плоди благодатні праць ваших, відзиваєтся до вас кличем: „Поборете то нова история для нас розпочнеться, а упадете — то уратуєте честь нашу и спомин о нашій безталанній народности.

А. Б.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Резолюция Галицького сойму не прийшла еще досі, як ми те на-перед предвиджували, під обради на Раді державній у Відни. Комісия конституційна, котра ії розбирала, ледве що укінчила свою працю,— а старалась вона, опираючись на численних (до 300) протестах руських громад против тої резолюції, ії де тільки можно було обмикати; міністерство же поверне ії у сій формі осеню соймови Львівському, надіючись, що там через опозицию Русинів и польських ультрасів упаде. — По-заяк ся справа для нашої землі далекої сяглости, про-те приготовимо до слідуючого Числа нашого місячника обширну о ній розправу.

В Чехах знищила страшенна повінь найбогатші околиці біля Праги. Множество народа погибло и мілионна шкода зруйновала нещасних жителів того краю. З тої причини внесло міністерство на Раді державній одномілионну безпроцентну позичку для пошкодованих (посли Галицькі, Поляки, голосовали тільки за пів-мілионом), и внесок той великою більшостю принято. Відень сам зложив доброволних датків для тих безталанних зверх 300.000.

Раду державну відсрочено на довший час. На осінь покличуть сойми.

В Угорщині бере, за сильною прессиею правління, партия Деака верх над Кошутівцями при виборах до сойму Пештанського.

Хорвати світло побідили при виборах на сойм над Мадяронами, т. є. над сторонництвом рядовим; оба однакож сторонництва

Digitized by Google

згодитися мали уже на одну програму дїлання. В загоді тій поміж иншими стала умовка така, що президентом сойму буде народовець, о двома заступниками его прихильники сторонництва унії.

НОВИНКИ.

Конфіската „Правди“. — Ц. к. суд краєвий затвердив конфіскату „Правди“, дотичащого однакож рішеня суду не подали ми в Числі сім по тій причині, що рішеня таке годилося би напечатати на чолі Нумеру, а ми одержали его по випечатаню уже першого аркуша сего Числа „Правди“; тож и подамо его доперва в слідуючім Нумері. — Инкримінований уступ містив в собі фактъ, збувшийся рік тому на-зад на одній з гімназий тутешних, и обнародовленє факту того-то, а именно форма обнародовленя его, подали ц. к. Прокураторії державній причину до сконфіскованя „Правди.“ — Щоби не попасти в новий такий гріх (бо и хто там знати може: яка форма дозволена, а яка ні), ми вже тепер в подаваню на Раду шкільну фактів о много осторожнійшими будемо, — за те однакож, призбиравши більшу порцию фактів таких, які через взгляд на ц. к. Прокураторию обнародовляти в часописях не дуже нині порадно, вистосуємо до міністерства просвіти о господарованю любимого пупілля ц. к. Прокураторії приналежно умотивоване memorandum, которе ачейже увзглядненя удостоїтися зъуміє. — В цілі тій упрашаємо теж Честних Родимців о надсилане до Редакциї нашої всяких ім відомих, до Ради школьної відносячихся а для нас цікавих фактів, з поданєм, о скільки можно, и способу, в який сей або той фактъ справдити або доказати дасться.

Загальні зборы „Просвіти“ (з дня 18. (30.) Мая с. р.). — По загаєню засіданя головою Товариства відчитує секретарь В. Навроцький справозданє з дїяльности Виділу за рік минувший, з которого то справозданя слідуючі точки виймаємо. Виділ видав в минувшім роцї (187½) V. и VI. книжку „Зорі“ (під редакциєю В. Шашкевича) у 3000 примірників, оповіданє „Як ярмаркували Тарас з Мотрею“ також у 3000 прим., а Календарь на р. 1872 у 1500 прим.; угодив закупно рукописи „Байки“ П. Свєнціцкого и закупив рукопись „Переводи Евангелий“ (частини) Маркіяна Шашкевича; запросив до редагованя „Зорей“ на будуще Ю. Федьковича... Розпочате Виділом в минувшім роцї видавництво книжок школьних продовжається дальше; доселі же видано: Читанку для I. и II. кляси гімн. Ю. Романьчука и В. Лучаковського, Читанку Ом. Партицького для III. и IV. ксяси гімн. — и Аритметику Моцніка переводу Ом. Дейницького, — а на сих днях поступає до друку „Книга вправи латинського язика“ Дра Ом. Огоновського. Одобрені уже Радою шкільною и готові до друку: Географія Беллінгера перекладу Нат. Вахнянина, Зоологія и Ботаніка Ив. Верхратського — и Фізика популярна (для семинарий учительских) Гофмана перекладу В. Ильницького; готові уже, тільки не одобрені еще: Мінералогія переводу Ив. Верхратського. Граматика язика руського П. Свєнціцкого — и Исторія Піца (вік старий) для V. кляси переводу Ол. Барвинського; на укінченю вже: Исторії Вельтера часть I (для семинарий учи-

Digitized by Google

тельских и низшої гімназиі) перекладу Ол. Барвинського — и Граматика грецька Курціуса для III. кляси гімназияльної переводу М. Желехівського; розпочаті же у конець: История Піца для VI. кляси (переводить Ол. Барвинський) и Геометрия Моцніка (переводить Ом. Дейницький)... Для шкіл нормальних вийшла за старанєм Виділу (але коштом Ставропигіі, котора на се исключну мае привелегію) Читанка для IV. норм. кляси О. Левицького; одобрена уже и готова до друку Граматика язика руського Ом. Партицького; укінчені вже и до одобреня предложені: Букварь руський для I. кляси В. Барвинського — и Катехизм В. Ильницького; на укінченю же Граматика язика німецького Яноти (переводить О. Левицький). — Виділ вистосував в році сім дві петиції, а именно: 1) до Виділу краєвого, щоби той постарався у дотичної власти о заведенє руського викладу в V-тій клясі гімн. Львівської гімназиі руської, — и 2) до мін. просвіти о основанє катедри руської историі на університеті Львівськім, о утворенє третої инспектури для шкіл людових чисто-руських округів в Галичині — и о введенє в житє розпорядженя міністер. о викладовім язиці руськім в утраквістичних семинариях. — Як кождого, так и сего року дав Виділ в память роковин смерти Шевченка вечір музикально-декляматорський. — Крім того Виділ спомагав, о скільки можно було, також и в сім році убогу молодіж шкільну то датками грошевими, то закупном книжок и одіня (на ціли ті истнуе невеличкий фонд, зібраний из добровольних дарів), и переслав даром книжки власного виданя кільком бібліотекам сільским, де-яким закладам науковим, и институтови для вязнів при ц. к. суді Тернопільскім... Число членів Товариства побільшилося від часу послідного Збору о 38, так що тепер „Просвіта“ числить 246 членів звичайних. До числа же одинайцяти истнувавших уже авенций прибула еще одна, в Косові. — Для розпродажі книжок наміряв Виділ по містах и місточках краю потворити склади, так звані „авенции для продажі книжок,“ и поробив уже до сего приготовленя. Продажею и розсилкою книжок ві Львові завідуе канцелярия „Просвіти“, котору тепер провадить член Товариства Ю. Целевич. — В кінци подае Виділ Зборови стан власности Товариства — окрім готових грошей, об чім Виділ через скарбника здасть окреме справу. Власность Товариства становлять книжки, по-найбільше власного накладу, в вартости 4,878 злр. 12 кр. в. а. — и бібліотека, складаючася из 126 діл и писем, з-поміж которих вимінити потреба дуже цінне діло „Akta grodzkie i ziemskie z archivum Bernardyńskiego,“ дар Виділу краєвого.

Відтак предкладае Зборови скарбник Др. К. Сушкевич стан каси Товариства, поданий уже нами в I. Числі „Правди“. Тож и не подаємо тут дотичного справоздання, а виймаємо з нього тільки згадку про фундацию степендийну покійного Францішка Фронца. Патріот сей, упокоівшийся року 1870 в Кречовицях повіту Пшеворского, призначив завіщанєм з дня 25 Червця 1870 вірительности свої в загальній сумі 945 злр. в а. на фонд стипендиі для руської молодіжи низшої гимназиі Перемиської и признав Товариству нашому право надаваня стипендиі и заряду фондом стипендийним. В мишль истнуючих законів занимается ц. к Прокуратория скарбу зреалізованєм фонду ступендийного, и досі стягнено уже квоту 426 злр., котру уміщено тимчасово в галицькій щадниці, книжка же дотичаща находиться в касі депозитовій ц. к. Прокураторії скарбу. Що до решти вірительностей, записаних Францішком Фронцом на

Digitized by Google

фонд стипендийний, то ті зістали забезпечені на реальностях довжників, и мають по части в наслідок заявленої волі фундатора, по части же на підставі призволеня ц. к. Намістництва, сплачуватися ратами, з котрих послідна в році 1876 западає. В тім отже році зможе Товариство наше обняти заряд фонду стипендийного и ввести стипендию в житє.

Подаючи се до відомости, вносить Виділ, щоби світлий Збор через повстанє почтив память великодушного фундатора Франціпка Фронца; крім того же упрашає Виділ, щоби світлий Збор зі взгляду на те, що вибрана на послідним загальнім Зборі комісия контрольна справдила и узнала точними рахунки Товариства до кінця року 1871, уділив відступаючому Виділови абсолюторіум з веденя рахунків по конець року 1871. — Так внесенє як и прошенє Виділу цілий Збор приймає — и, почтивши память пок. Фр. Фронца через повстанє, уділяє Виділови абсолюторіум.

З порядку дневного приступлено відтак до вибору виділу „Просвіти“ на рік слідуючий, и по двократнім голосованю показався слідуючий результат: На 47 голосуючих одержали Др. Омелян Огоновський 45, Др. Корнило Сушкевич 44, Омелян Дейницький 43. Василь Ильницький 42, Володимір Навроцький 41, Др. Юлиян Пелеш 36, Др. Олександер Огоновський 30, Михайло Димет 26, Маркил Желехівський 25, Федор Заревич 25, Юлиян Лавровський 24,— ті отже зістали вибрані до Виділу; прочі голоси були розстрілені. Головою Товариства вибрано відтак 25-ма голосами п. Юлияна Лавровського, — на заступників виділових Ивана Верхратського, Ивана Бічая и Андрея Січинського, — а до контрольної комісси крил. Ивана Ступницького, Михайла Коссака и Володиміра Ганкевича.

Засіданя Виділу „Просвіти“. (Витяг з протоколів Виділу.) — На засіданю I. дня 20. Мая (1. Червця) новий Виділ уконституовавшись, вибрав заступником голови Др. Ом. Огоновського, секретарём М. Желехівського, контролёром М. Димета, а скарбником Др. К. Сушкевича. Дальше поміж иншими порішив Виділ: в память Маркіяна Шашкевича урядити в роковини смерти его, дня 25. Червня (7. Липця), вечір музикально-декляматорський; випечатати з найблизших фондів Читанку латинську Др. Ом. Огоновського; и всі оголошеня свої поміщати на будуще не в „Основі“ а в „Правді“, а то з причини, що „Основа“ поміщанєм обижаючих честь и почутє кождого Русина статей народне сторонництво тільки компромітує. — На засіданю II. дня 27. Мая (8. Червця) поміж иншими передано кілька наукових праць до перегляду и оцінења; порішено відкликати офіциально в „Правді“ кинену „Словом“ обиду на Виділ „Просвіти“ взглядом азбуки (гляди уміщене при кінци Новинок сего Числа „Правди“ Спростованє) — и вислати жалобу до міністерства взглядом богочестня на гімназиі польскій. — На засіданю III. дня 3. (15) Червця поміж иншими визначено ремунерацию п. Ю. Федьковичеви за его будущі праці літерацькі для Товариства и для театру (що до послідного порозуміється Виділ „Просвіти“ з Виділом „Бесіди“) — и уділено п. Ф. Заревичеви уповажненє укладатися з купцями на провінціі взглядом продажі книжок Товариства. — В конець на засіданю IV. дня 10. (22.) Червця порішив Виділ поміж иншими: вислати до міністерства прошенє о уділенє ремунерациі за виготовленї уже гімназияльні учебники руськії — и передати до переводу надіслану Товариству угорським міністерством статю о школах.

Digitized by Google

В память Маркіяна Шашкевича відбудеться дня 25. Червця (7. Мая), яко в роковини смерти незабутнёго поета, в комнатах Бесіди руської музикально-декляматорський вечір, которого уряджением Виділ „Просвіти“ займається. —

Рада шкільна краєва постановила на літні місяці завести **години шкільні** від 7—10 рано и від 4—6 з полудня; заразом наміряє завести мундури для студентів шкіл публичних. Очевидно мундуром тим буде strój narodowy, polski, напевне на взір мундурів товариства „Orła białego!“

З уповаженя міністерства просвіти з д. 18. Мая с. р. Ч. 5950, відбудеться вже в сім році **испит доспілости** в Львівській висшій школі реальній. Испит сей буде устний и писемний. Предметами испиту писемного есть язик польський и німецький, математика и дискриптивна геометрия. Предметами же устного — язик польський и німецький, математика, фізика, хемия, история природописна, история всемирна и географія и геометрия дискриптивна. Писемний испит розпочинається 1. Лищя, устний же 11 Вересня; сей испит есть публичний.— Так отже до истнуючої уже нісенітниці, якою есть матура в гімназиях, прибуде еще одно absurdum: испит доспілости и в реалках!

На ціли Товариства **„Побратим“** зложили дальше ПП.: Питомці Львівськоі семинарії духовної 26 злр. — Чернявський, Стахів, Куницький, Авдикович, Рожанський, Когуцький, Пашковський, Тарнавський, Турчинський и Манцебович — всі по 1 злр. в. а., — ПП. же М. Авдикович и Дуткевич по 50 кр. в. а. — разом отже 37 злр. в. а.

Для Товариства **„Дружеський Лихварь“** надіслав У. Г. у С. 1 злр. в. а.

На **„Фонд стипендиї Шевченка“** надіслали Антін Г. 50 злр., Кароль Підляшецький 50 кр., Мих. Кульчицький 30 кр, Жуковський 50 кр., Мальчевський 50 кр., Іосиф Кульчицький 50 кр., Чорненький 20 кр., Волод. Гузар 1 злр., Кароль Шипайло 50 кр., Савчак 50 кр.,— разом отже 54 злр. 50 кр. в. а

СПРОСТОВАНЄ.*)

В Ч. 37. часописи „Слово“, в передовій статі, знаходиться поміж иншими виводами, в которих розбір підписаний Виділ вдаватись не може, уступ дотикаючий безпосередно товариства „Просвіти,“ а взглядно Виділу того товариства, слідуючої основи: „одинъ изъ тыхъ пановъ вноситъ на засѣданіи Выдѣла общества „Просвѣта“, что уже надошло время, въ которомъ каська партія за помочію Поляковъ такъ усилилась, что можетъ уже рѣшити именемъ русскаго народа,

*) Спростоване се подав також Виділ до ц. к. суду краєвого, щоби тойже Редакцию „Слова“ з уряду принудив до уміщеня спростованя того-то на приналежнім місци згаданої часописи; доселі однакож ц. к. суд краєвий — не знаємо з яких причин — не зробив еще у взгляді тім нічогісенько. — Зі спростованя того побачити теж могуть Честні наші Родимці, якого то нечестного и безсовістного уружия чіпається „Слово“, щоби тільки сторонництво наше перед Публікою оклеветати и тим самим довіріе до нёго підкопати.—Ред.

Digitized by Google

дабы принятi въ русскомъ письмѣ латинькскiй шрифтъ. Къ счастью или несчастью внесенiе то возбудило между большинствомъ Выдѣла общества теперь еще большое удивленiе, и большинство нечисленныхъ членовъ должно было уйти из помянутого засѣданiя; внесенiе затымъ не перешло.”

Пiдписаний Видiл заявляє, що в наведенiм уступi „Слова” нема ані одного слова правди; що вiд часу, вiд-коли товариство „Просвiта” и Видiл ii истнує (вiд року 1869), нiколи на засiданях Видiлу нiхто, — чи то один из яких-то „панiвъ”, чи хто-небудь iз членiв Видiлу або в загалi товариства „Просвiти”, — такого або якого подiбного внесеня дотично введеня латинськоi азбуки не ставив; що з тоi-ж причини и таке внесенє, которе нiколи не истнувало, не могло „возбудити” в Видiлi „Просвiти”, чи то в большинствi чи меншенствi, ани „удивленiя”, ани иншого якого-небудь чувства; и що через цiлий той час нiколи жадне большинство або меншенство з Видiлу не мало найменшоi причини уходити — и нiколи не уходило.

Вiд Видiлу Товариства „Просвiти.”

Львiв дня 1. (13.) Червця 1872.

НАДІСЛАНЕ.

Оголошенє.

З кiнцем сего мiсяця кiнчиться умова „Руськоi Бесiди” у Львовi з п. Емiлiяном Багинським взглядом даваня руських театральних представлень. — Хто-б хотiв на дальший рiк, т. є. на час до кiнця Червця 1873 р. в вiдповiдними силами артистичними занятися урядженьм таких представлень, звольть найдальше до 15. лат. Липця с. р. зголоситись до Видiлу „Руськоi Бесiди” у Львовi, подаючи заразом свої условiя

Вiд Видiлу „Руськоi Бесiди”.

Львiв дня 13. Червця 1872.

ВІД АДМІНІСТРАЦИИ.

З нинiшним Числом кiнчиться I. чвертьрочє V. рочника „Правди.” Просимо про-те о скоре надсиланє передплати на чвертьрочє II. — Крiм того просимо єще тих III. Предплатителiв, которi би тепер мiсце пробування свого змiняли, о вчасне надсланє нових своiх адрес.

Одвiчальний редактор: Др. **Олександер Огоновський.**
З печатнi Института Ставропигiйського.

Digitized by Google

Ч. IV. Львів, дня 15. (27.) Липця 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщеня.

Изъ ц. к. Суда краєвого карного.

Для

Чест. Редакціи часописьма „ПРАВДА“

въ

Львовѣ.

Ч. 12. Улиця Оссолиньскихъ.

Ч. 7644.

Въ имени Его Цѣсарского Величества, ц. к. судъ краевый для справъ карныхъ рѣшае на внесенье ц. к. Прокураторіи державкои на засадѣ пар. 8. пост. пр. зъ 17. Декабрія 1862 г. Ч. 7 днев. уст. держ. и на засадѣ арт. 5 уст. зъ дня 15. Октобрія 1868 Ч. 142 днев. уст. держ., же содержаніе артикула умѣщеного въ часописьмѣ „Правда“, рокъ V, за мѣсяць Май 1872 пôдъ надписомъ: „Наші школи“ завирае въ собѣ ôтъ слôвъ: „Но колыбъ никышная власть школьная...“ до слôвъ:... „удѣляно запомоги и т. д.“ выкрученіе зъ §. 300 уст. кар., же затôмъ конфиската цѣлого накладу сего часописьма устраведливлена, же на засадѣ §. 36 и 37 уст. прас. зъ 17. Декабря 1862 Ч. 6. днев. устп. держ. сконфискованіи екскемпляри и дальшое розпространеніе ихъ заказуеся. —

Поводы:

Въ часописьмѣ „Правда“ рокъ V. за мѣсяць Май 1872, есть пôдъ написомъ „Наші школи“ умѣщеный слѣдующій уступъ: „Но коли-б ни-

Digitized by Google

нішня власть школьна справді такъ пильно, як слідить за поводженємъ професорівъ по за школою слідила и за тимъ, якъ именно тиі виповняютъ свои обовязки въ школі, то можна би потішатися, що господарство краевоі ради школьноі мае тож и світлу сторону. Між тим воно діється инакше. До точного повненія обовязкôвъ силуеться тільки тихъ, которі Раді не-по-нутру, кошорі суть такъ нещасливі, що родилися Русинами-народовцями або в которих немае піякоі протекциі; за те бувають; такі щасливці що имъ повѣряе Рада школьна посади учительскі, хотяй знає, що се люде найгіршоі слави, люде що въ публичнихъ шинкахъ бьються зъ капралями, зъ подертим и закровавленимъ лицемъ приходятъ до школи, по кільки разъ тижднево опускаютъ години — яке се н. пр. діялось на одной зъ тутешнихъ гимназий минувшого года; — „Wiem, kto Pan jesteś“ сказано такому индивідуум, коли представилось одному Радцѣ школьному, а мимо сего именовано его заступникомъ учителя (суплентом), уділено запомоги и т. д.“

Въ тôмъ уступѣ ауторъ закидае Раді школьной обмисьлное обсаджаніе мѣстць учишельскихъ найгôрщихъ нравôвъ, а затôмъ побуджае до ненависти читателівъ къ сей, що становитъ истоту чину викрученя зъ §. 300 Уст. кар. отжежъ черезъ ц. к. Прокураторю державною поручена конфиската накладу часописма „Правда“ годъ V. за мѣсяць Май 1872 за усправедливлену узнается и заказъ дальшого розпространенія сего часописьма ухваляетъ ся.

О тôмъ завѣдомляеся чест. Редакцію.

Eminowicz.

Изъ ц. к. суда краевого карного.
Ухвалено дня 3. Юнія 1872.

Bogusz.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

НАД ДУНАЙОМ.

Дунаю, Дунаю, одвічний могучий,
Широко розпер ти свої береги;
Далеко ти хвилю уносиш ревучи,
Леліючи землі славянські старі.

И много народівъ цвітучих, дебелих,
Пестив ти мов батько в обіймах своіх;
Був свідком іх щастя, іх пирів веселих,
Упивсь не-раз, діду, и кровию іх.

И бачив ти, старче тьму тьменну чужинців,
Як хмарою землі твої залягли,
Як тяжко присіли смирливих туземців,
Як іх проганяли з-відсіля вони.

И ти же дивився на те сильний, дужий,
Підмоги не дав ти своім плеканцам;
Хто'к тобі припаде, тобі се байдуже —
Ти рівно сердечний усім племенам.

Не так ті Славяне, котрі проживали
У пазусі в тебе у мирнім добрі;
Вони звеличали, вони оспівали
Святі твої хвилі и землі твої.

Вони ще и досі тебе поминають
И пращуром кличуть своєі рідні,
И всі свої думи до тебе звертають,
И всі за тобою скучають, усі.

Роздерті, розбиті, без волі и сили,
Вони поминають дни щастя свого,
Ті дни незабутні, коли то гостили
Вони на розлугах порічя твого.

И ходить одвічне святе віщуване,
А ходить по землях славянських усіх:

Digitized by Google

Що скоро зъниститься їх спрага, бажане
Й засядуть на-ново на ріках твоіх.

И знову почуєш скрізь хвилі ревучі
Сі звуки, сю мову, що в-перше чував
И думи старині ті думи гремучі,
Которими тя люд твій колись величав.

Кирило Устиянович.

ДУМКА.

Хотів би я, душе моя,
Щоб ти такою все була,
Як тее небо — вічно все однака:
Щоби заріла ти и вечеріла,
На відгоди тучами густо крилась —
Або, громами занималась, —
Або струдившися, в тумані
Своі зірки сумна ховала;
Однак щоб тільки на лици
Ти хвилювала и змінялась,
И не зворушена на дні
Не брала участи у суетній борбі,
А вічно правдою й любовию сияла!

Кирило Устиянович.

ВЛЮБЛЕНА.

(К. Уейського.)

О нім лиш гадаю,
И серце бажає;
Що-день виглядаю,
Его же немає.

Digitized by Google

Щоб скорше узріла,
Два дни я говіла;
Ану-ж не прінде?...
Приіде, приіде.

Мав в пятницю бути,
А нині субота;
Теперки вже крутить —
Отсе вам робота.
Не миється кітка,
Не скрипли ворітка:
Мабуть не приіде....
Приіде, приіде.

Казав такі красні
Слова по-тиченьки,
Соколик мій ясний,
Мій голуб сизенький!
Гуляв лиш зо мною —
Й раз вкляк предо мною;
Ану-ж він змекетить?...
Ні, ні, не змекетить.

А впісля так вречно
Лизався матуси...
Люблю безконечно!
Він мій бути мусить!
Поклониться нені —
И птичка у жмені; —
Ану-ж мене кине?...
Не кине, не кине.

* * *

Нудно ждати; най-же знає,
Тра ёго за те скарати:
До вечері, най чекає,
Ані зирьну до комнати.
Тільки він так дуже живий,
В серци в нёго бурі все, —

Digitized by Google

Дуже буде нещасливий...
Ну, то в-прочім вийду вже.

Але рожу, цвіт любови,
Буду перед ним носити,
И на нёго зморщу брови,
Як о рожу йме просити.
Тільки він так дивно любить,
Що дуріє, каже сам;
Нуж ёго мій жарт погубить...
Так хиба вже рожу дам.

Но за те опісля руки
Геть під кросна заховаю; —
Але по-що тої муки?
Вже и рук не збороняю.

* * *

О нім лиш гадаю,
И серце бажає;
Що-день вилядаю,
Его же немає....

— „Ох! — Ненёчко-рожё
То він! — коні гніді
Он у воріт — Боже...
— Ні! — то дідо іде...“

О. Левицький.

Швачка.

Оповіданє Вагнера.

Якийсь великий пан захотів справити великий баль, та ще дитячий. А дитячим балём зветься такий, куди звозять маленьких дітей, розпиндючених яко мога, аби показати, що он-то які наші діти хороші, та гарно убрані.

Так на отой-то баль завитали и маленьку Ніну, гарнесеньке та веселе дівчатко. Цілісеньку ніч не спала ii мати, все над тим

Digitized by Google

думала, як би ту Ніну прибрати, які-б їй сукні, придумати? Думала, гадала, поки таке вигадала: сукня буде біла, серпанкова, але на-вперек спідниці и станика з широкими закладками á la grecque и на-вперек коротких вальчатих рукавців підуть вставочки з плетива, а крізь них прозиратимуть сірі атласові стяжки. До сеї сукні надіне Ніна широкий синій пояс з шовкової стрічки, а до рукавів пристібне такі-ж стрічечки бантами, а в середині кождого банта красуватимуться цинамкові листочки з срібними бляшочками. На головку надіне Ніна віночок з таких самих листочків, а чорне волося мати заплете їй в дрібушечки; кожду дрібушечку на петельку візьме, а з-під них уже на-зад цілим спадом похлинуть сині, шовкові стяжки. На ніжки Ніна надіне високі черевички атласові, сині з срібними гудзиками й підківками. — Як пригадала собі усе отсе мати, то трохи з радощів сліз не пустила. Довго ще вона усміхалась и жмурилась, аж поки не заснула... Ото, другого дня ледве дочекалась вона, поки одчинили крамниці; лає так усіх крамарів: „лежебоки;“ каже, „баглаї!!“

Як одчинили-ж магазини й крамниці, кинулась пані у перший: тамечки, за таку саме сукню, що вона хотіла робити, запрохали з неї кошту страшенне. Кинулась пані у другий, а там — ще більше. Виїздила пані усіх моднярок й всюди була дорожнеча.

„Ет, аршинницька погань;“ лаяла вона крамарів плачучи; — „коли-б вони знали, яка моя Ніна буде в сёму убрані, певно-б мені дармо зробили!“

Але крамарі дармо нічого не роблять, та й добре, бо инакше-б прийшлось голодати. Вони запримітили добре, як тої сукні заманулося пані, то й прохали з неї дорого, дорожше бодай, ніж варт було те материнське бажанє прибрати свою Ніну; тому то вона й не згодилась. Пригадала собі пані, що в місті есть швачка, не моднярка, а таки проста швачка, що шила їй ще тамтого року.

— „Зшиє и вона мені,“ подумала пані, „хоч там и не так гарно, як моднярка; я-ж буду всім на балі казати що сукня роблена в найкрасшім магазині: от, и утру моднярам тим носа.“

Так отсе и післала пані свого лёкая до швачки; лёкай ії такий гарний, прибраний, у золоті позументи облямованый; — пішов він и знайпіов таки швачку на тому-ж місці, де вона й перше сиділа. А сиділа вона визше всіх паній, на самім горищі, під дахом, коло комину; такий закуток зветься: belle vue, себ то,

Digitized by Google

що зтам-відтіль можно було гаразд спозирати на всі вулиці, покрівлі, комини, башти, бані, гори и навіть на голу бідоту.

Тільки великий пан на-вряд чи й злізе на такого belle-vue, бо ёму тра було-б сто тридцять пять сходів перессунути, а се не до хіти и важко; про те панам отим трапляється иноді лазити на високі гори: хоч и важше, так — вжитнійше.

Швачка була молода та гарнесенька дівчина, звали ії Фанні. Слаба вона була й хора; але все таки пішла до тої пані.

— Здорові були, панно! сказала Нінина мати: — як ви змарніли! Певно хорі?

— Так, пані, — хора; — каже швачка и закашляла. Ії щічки кругленькі, румяні, зашарились ще більше, а чорні очі блискучі вогнем засвітили. На лобі напялись жилки, и всі груди затримтіли, затріпотали.

— Ви-б полічилися, сказала пані, и подумала з остраху: а то, як вона не візьме роботи!

Але швачка взяла.

— Тільки, будь ласка — на завтра. Бо, як що не так, то ще можно буде налагодити.. А що візьмете за роботу? Ввесь доклад мій.

Швачка запрохала як раз половину того, що прохали за роботу моднярки; але пані все таки поторгувалася трохи, бо й справді, се була проста швачка, а то-ж таки, сказано, моднярки.

— Тільки, глядіть-же, на завтра, припрохувала Нінина мати.

— Добре, пані; посилкуюсь — хотіла було швачка сказати, та не промовила й слова, а тільки головою кивнула, бо вчула, що кашіль до горла підходить.

— Пошийте-ж, будь ласка, просила и Ніна, а то, як-же мині, гляньте, без нової сукні бути на балі? Се-ж було-б лишенько й Господи!

А й справді, се було-б лихо, бо Ніна така гарненька!

От, и рушила швачка до дому; а до belle-vue ії звідтіль, де жила з матірю Ніна, не близький був світ, та ще и йшла вона тихо, зупинялась раз-у-раз, як капіль душив; так ото, часу було ій до волі на свої думи темряві.

А думала вона на сам-перед, що робота ся ій стала дуже у пригоді, — що вона, як там вже и не вистачить до магазину, на той день, на який завше шила, так з магазину раніш десяти день грошей не буде, а вона-ж то, другий день, як и ріску въ

Digitized by Google

въ роті мала, а набір ніхто не йме віри. Все лихо бачите тим, що була хора. Адже як була при здоровьі, то куди, як швидко робила. В друге думала вона, що й плата, яку брала за сукню, дуже добра, далеко красша над ту, що дають у магазинах; та таменьки не можно й платити богато швачкам убогим. Треба покласти на те, що моднярка добре живе; та нащо-б ій и жити погано, коли можно добре? У неї суть дочки хороші, вона їх любить и жалує; а швачок тих бідних не любить, хоч би були й красші. Тай магазин бере в неї кошту чи-мало. Адже й стоіть він на самій більшій вулиці, де іздять в маленьких каретах великі пани. В магазині-ж тому лавки всі з магонёвого дерева — гарного, гарного... и покупці всі дивляться в великі свічада. А скільки там тих прислужників та прислужниць? Такі усі гарні, ввічливі; балакають з покупцями ласкаво та чуло. Треба-ж на щось жити и прислужникам и теслям, що роблять оті хороші лавки з магонёвого дерева. Платять за все се великі пані, а звідкіля вони беруть гроші — про се — всяке знає, та лихо, — що не зможе ім того заборонити....

Ледве дійшла Фанні до свого дому, себ-то до дому, де сиділа, — бо та камяниця, була не її власна; так ото кажу — ледве, ледве — бо зовсім таки підбилась и затхнулась, але проте дійшла, то й добре, бо то була половина шляху. Другу половину ще тра було проверстати, заходючи на сто тридцять пять сходів; бо по рівному шляху далеко легче йти, чим під гору на сходи... а надто тому, у кого груди болять, та ще-ж у хорих тих грудях и серденько стукає страшенно!

От, отдихала собі Фанні и почала сходи лічити; налічила вона їх пятнадцять, и зійшла на перший поверх, де сиділа хазяйка. Перевела вона духа и рушила мерщій дальше, боялась, щоб не розчинились проти неї двері, и не вийшла часом хазяйка, бо вона ій була за кватирю винна. От, ище налічила вона 20 сходів и знялась на другий поверх. Але й тут ій не можно було зупиннитись, сиділа там якась пані, у неї вона взяла на роботу три франки тай досі ще не кінчила. Ниньки-ж скінчу, подумала Фанні, и рушила в-гору. Не пройшла вона й десяти сходів, як ії осів уже кашіль. Вхопила вона себе обома руками за груди, та спотикаючись, ище на десять сходів знялася, але тут уже більше не втримала того обридлого кашлю.

Зупинилась вона саме проти дверей, де жив перше той, кого вона щиро кохала. Сидів там Адольф и цілісенький рік, и сей рік

Digitized by Google

належав ій власно; але після за себе він взяв богатирку, бо неможно-же ёму з якою бідиою одружитись. И то гаразд, — хоч один рік ій випало гарно та щасно прожити, другі-ж цілий вік свій горюють, та сподіваються тільки, що ніби за те щасливими будуть на небі.

Попрощалась Фанні з Адольфом своім так гарно: „Чи-ж винен ти, казала вона, тому, що мене, покидаеш? Ні! виною тому— твій рід, твое вихованє, природа и все, чим може ти и сподобався мені. От, я й не жалкую, — ти й справді, умер за-для мене, я-ж, буду жити з тобою, як з своєю мрією, як з тим Адольфом, що, зза коханя, на все добре був скорен. Щасти тобі Боже! А ти, не згадуй про мене, бо той спогад — далебі, що дурниця. Я не собійниця. Не треба собійницею бути.“ — И вона поцілувала ёго, як умерця.

А той плакав та цілував ій руки и ноги, а про те таки одружився з другою. За то-ж опісля, згубив про Фанню и память. Тільки вона про ёго згадувала часто, що дня, що разу, як иде було повз ёго дверий, або по сходах, якими він до неї хожав. Так! Вона була божевільною трохи; не було у неї грошей, щоб за них щастя купити, от, вона и купувала ёго на божевілю... Другі — не здатні й на те! От, злізла вона ще на 20 сходів, а потім на 15, а потім на 10, та ще на 10, та ще на 10, та тут на остатнім східци и присіла перед своіми дверима; голова ій схилилась до брудного долу, бо и на брудній долівці добре спочати, коли груди ті шарпає кашіль, коли голова кругом ходить, а руки и ноги — з несили дубіють. Над нею просто крізь дашне віконце синіло небо и свіже повітря подихало з там-відти на ії голівоньку горячу, тільки в ухах, у неї гуло щось невпинне, ій не легко було розпізнати, чи то по каменю на вулиці гуркотіли колеса, чи то в ії хорих грудях гуркотіли великі пани ті в маленьких каретах.

Кінцем одужала вона и пішла до своєї кімнатки. Ії собачим закутком не можно було назвати, бо туди-б улізло таки псів тих може з добрий детяток. У тій кімнатці стояли и стілчик, и дзиглик, и ліжко... разом кажучи, — усе для чоловіка трібне. Правда, може якому-небудь плащоватому цигановi и се було-б залишне; та, хиба-ж чоловік циган?

У Фаниній кімнатці була не проста земляна долівка, а вимережена гладесенькими кахлями; на неї було подивитися гарно, звичайно тому, хто красноі те бачив. Там було й дубове вицяць-

Digitized by Google

кованє креселко з плетеним сидінєм; такі самі колись-то водились у великих панів по світицях а тепер, от опинились на таких високостях, де жила Фанні. Просвіта таки хоч по-троха, а вперед поступає.

Війшла Фанні в кімнатку, и ій заманулося так одпочити хоч трохи на твердім своім ліжку; але не було на те часу. — На столі стояло уже пуделко, а в тім пуделці була стара Нінина сукня, з стяжками й квітками до нової сукні.

Усе се привіз лёкай тим-часом, поки Фанні йшла пішки до дому; хоч у них був и один шлях, але лёкай приїхав, в омнібусі себ-то у великій кареті, що зветься „За-для всіх", тільки брехня се, бо нема жадної річи на світі, що-б була за-для всіх. Навіть и те повітря, чим душуть волохи, — те-ж не для всіх! Оттого-то повітря и треба-б було хорим Фаніним грудям, що-б хоч трохи остербнути; та дарма, не мала вона кошту за те заплатити!

От, и взялась Фанні до крою. Розвернула, вона гаманця, де були всі до шитя приряди: сёго гаманця вона завше обережно в папір ховала и був він новісенький. В ёму були ножиці з мережаним держальном, наперсток, гольник щиро-срібний, що блищав, наче ёго вишлиховали, голка до гафтованія, голка до фастригованя и де-що инше з дрібязху. Гаманець сей зістався єдиним из усіх дарунків Адольфа. Вона-б и ёго продала, та раз — що мало давали, а друге — там були всі струменти, чим вона свого насущника заробляла. За-для того й гаманчик з прирядами „трібником" звався, чи-то нецессаром по панськи. А по крамницях великих крізь свічадні шкла бачити можно, як съяють там великі скриньки, гарні, гарні; а в них-то: щіточок різних, пилочок, слоёчок з усякими панськими милами, мастилами та пахтилами. Такі приладні звуться трібниками теж, звичайно для панів, — що без них не обійдуться з-роду!

Коло тої сукні було роботи багато; але у Фанні до ночі ще лишалося часу доволі. До того-ж и недогарка чи-малого ще вона мала, так ій не бракувало и світла. От, виняла вона з шуплядки маленький патрет Адольфа, поставила на вікні и сіла саме проти ёго. Адже добре й з патретом сидіти, коли нема того, хто від ёго красший. Варт тільки запевнити себе, що в тому патретику всё, — и вдоволится зараз. А Фанні-ж-то так себе запевнила в тому, що навіть звикла розмовляти з патретом, не-мов справді Адольф сидів перед нею живісенький.

Digitized by Google

— „Ну, сказала до ёго: мій друже, мій світе, завтра побенкетує твоя Фанні. Добуде вона и купить собі картоплі, а може й маслочка, й молочка трошки... ох ні! — се вже за-дуже!

И вона згадала собі в-приявки ті три картоплини, що позавчора зїла. Господи, які вони смашні були навіть и безъ масла! Дала за їх вона останні два су, останні з тих грошей, що-то за свого маленького медальёна забрала. Тогож-то медальёна подарив ій Адольф на ії роковини. Перш, ніж наважилась вона его заставити, то два дні и рісни не брала, а на третій день заплакала над ним та-таки й заставила. Що-ж, подумала — адже волося, що там лежало, я зъумію и в простім капшуці на грудях носити? От, и пішла вона до одного лихваря, що давав за річи дорожше, від заставної контори (Mont de piété). Правда, за те він брав дорожше за викуп тих річей. — Застала вона лихваря за снїданемъ. В конторі ёго було прибрано чисто; по стінах висіли в рамах з магонёвого дерева різні звідомлення й оповіщення. Висока конторка так хоробро на всіх позирала, не-мов гармашниця, звідкіля хозяін стріляв до тих, хто за грішми приходив. Не можна сказати, щоб всіх він тими пострілами на смерть забивав, але що ран тяжких, то багатём завдавав він. Коло конторки лежав великий рахубник, в тому-ж рахубнику певно сиділа сама душа господарська, бо без ёго він було ніяк необвернеться, за для того й звали ёго паном Рахубовським.

Як прийшла до ёго Фанні з своїм медальёном, узяв він ёго до рук, одивився пильненько, на шальках зважив, потім перекинув щось кісточками на рахубнику и зацінив аж у 20 фр. а варт він був трохи не в-двое... Не хотілося Фанні, Господи як, так дешево ёго пускати, ще більш по тому, що через місяць мусіла або повернути 25 фр., або з ним попрощатись на віки. Глянула вона на того пана Рахубовського, на ёго довге облнчя, на ёго ніс, мов гринджоли, на підборода остре, на ёго волося, що довгими пасмами з-під ярмолки спадало; глянула, з яким присмаком жвякував він періжечка масного, и ій, бідній, голодній, так забажалось їсти страшенно, що вона и за 20 франків віддала медальёна свого дорогого.

А от-се вже три дні, як и зісталося що від тих 20 франків. Але-ж завтреньки-завтра будуть знов у неї грошї! И вона хопилась скільки сили робити, а те й байдуже ій; що сили тої вже було дуже мало. (Дальше буде.)

Digitized by Google

Маркияна Шашкевича

жизнь и літературна діяльність.

(Річь Проф. Дра. Омеляна Огоновського виголошена на декляматорському вечері, даному заходом Товариства „Просвіта“ в память поета дня 7. лат. Липця с. р.)

Минає вже рік двацять девятий від того часу, як розпрощався з сим світом на-віки один поет молодий, который свої пісні и думи первий у нас зложив в мові простонародній. Він явився в Галицькій Руси неначе той ясний луч заходячого сонця, що після темної ночи прошиб на хвилиночку чорні хмари, та й озирнувшись любо по світі від зловіщих мрак знов був закритий. Молодого того поета післало Провидіне в мир, вітворити двері в святини просвіти руcько-народної, двері зачинені через кілька-сот літ; — и от, кликнув він по-серед земляків, щоб пробудились из сну вікового и полюбили правду и волю: але-ж той голос був гомоном покликуючого в пустині. Велику гадку поета зрозуміли тілько немногі приятелі и товариші; еще-бо не був завитав той час, що в нёму поодинокі народности своіх природних прав добиваються. И розпрощався з сим світом молодий той поет и як кождий творець нової идеі, зазнав за-житя лиш журбу и недолю.

Сей народний поет — то Маркиян Шашкевич.

Коротка ёго жизнь учить нас, що віщі геніі иноді появляються, щоб скісніле житє своіх земляків зъелектризовати и розвій словесности в ладі природному засновати. Але-ж-бо и крайна була пора, взятись у нас за діло народне, та й вислобонитись з-пôд корминя долі щербатої, що наших батьків приголомшувала сном тяженьким. Коли-бо на Україні вже через сорок літ словесність на основі житя народного поволи розвивалась, то у нас в Галичині до Маркияна Шашкевича й не приснилось нікому, що есть можливою література своя-питоменна, котра була-б порукою нашої самостійности и жизни национальної. Наш Маркиян висказав, що хоч и судилось нам по-між народами славянськими бути послідними, то однако „язик и хороша душа руська серід Славянщини, як чиста слёза дівоча в долони серафима.“ (Русалка Дністрова, стор. II.) Великою отже гадкою переймився Маркиян и не покидався ій, хоч багато старовірців ёму мов загорілому новаторови ідкими словами нераз дорікали.

Digitized by Google

Але-ж, звісно нам, що він може й не був-би для нас тим, чим є дійсно, наколи-б в студиях своїх не дізнав того нещастя, чи радше щастя, що його из семінарії духовної виключено. От и коротка біография того славного мужа:

Маркиян Шашкевич родився в 1811 р. в селі Підлісю, давного Золочівського округа по-між місточками Олеським и Білим-Камінем. Отец його був священником и хотів також свого Маркияна в тім поважнім стані колись поставленим видіти. В тих-бо часах сини духовників руських не могли мати претенсиі добиватись якоісь професури, або надіятись авансу в уряді політичному або судовому. З-поміж народів славянських були лише одні Чехи так щасливі, що у нас в Галичині по-при Німцах займали високі достоінства и почесні місця. Сини селян могли бути лише селянами або жовнірами, а діти духовенства не велику мали надію, у стані світському доборотись до якого становиска. Так и Маркиян скінчивши науки гімназияльні в Бережанах, вступив до руської семінарії у Львові, и став слухати тодішньої фильозофиі. Але не довго міг він в сім безжурнім затишию перебувати. За якусь незначну провину виключили Маркияна из семінарії и аж по трёх роках приймили його знов до сёго институту. В біді немалій скінчив він на світі науки фильозофиі. Коли отже сам собі був оставлений, зпізнав ліпше самого себе, а оглянувшись по світі, придбав собі чи-мало таких відомостий, о яких в семінарії ніколи не був-би дізнався. В тім часі познакомився також з историею словесности сусідних славянських народів, — и от вітворився ёму великий світ славянський. „И так станув він нараз в світі новім, о якім давнійше й не догадувався. Но хоча всюди добре роздивився, однако не находив нігде того, що дух ёго віщий перечував, — чого душа так сильно бажала; все він тужив за чимсь, шукав, чого у школах не вчили, чого не зустрічав, ні в старинних, ні в нових літературах, бо він шукав своёі народноі. Мов півсонно снувалась перед ёго духом якась нова, питома, своя народна словесність, — але не було відваги без провідника самому пуститись в незнакому путь.“ (Головацький Вінок, I. стор. 52.)

Коли-ж перечитав Енейду Котляревського и збірник руських пісень Максимовича, то пересвідчився, що мова галицьких Русинів є тота сама, що и мова Українців, и оттак загадав гадну велику: засновати утворити и у нас словесність чисто-народну. В тім часі подружився з двома многонадійними молодцями: Яковом Головацьким и Иваном Вагилевичем; и всі три стали щиро

Digitized by Google

працёвати для хісна свого народа. Тому-же, що слава Славян була їх идеалом, прибрали вонн собі имена славянські: Маркиян Шашкевич назывався Русланом, Яков Головацький Ярославом, а Иван Вагилевич Далибором.

Коли Маркиян студиі фильозофічні скінчив, то був на-ново принятий до семінарні. Ту завязав з своіми товаришами еще більшу приязнь и став промишляти над тим, щоб як найскорше гадку свою зреалізовати. Оттак при помочи Ярослава и Далибора видав Руслян в 1837 р. „Русалку Дністрову," напечатавшн ii в Будині. „Але-ж в нещасну годиноньку уродилась тота Русалка, пише в „Вінку" Яков Головацький, „замість помочи та підохочування найшлись посмівки, та ворогування, — показалося, же що голова то розум." Відь не перечував Маркиян на-перед такого лиха, коли в переднёму слові Русалкн Дністровоі до сеі своёі любимці так говорить:

„Не жирися Русалочко з-над Дністра, що ти не прибрана; в наряді, який від природи и простодушного а добросердного народа твого приймилась, ставшь перед твоіми сестрицями. Они добрі, — приймуть тя и прикрасять.

Показалось, що не всі земляки радо приняли первий сей плод народноі словесности Галицькоі. Так ровесники, як и неровесники нераз дорікали ёму гірко; многим-бо не вподобалась хахольська, хлопська мова Русалкн Дністровоі Від того часу займила душу Маркиянову якась туга, так, що він вже не так весело як давнійше на світ поглядав.

Коли наш поет був на четвертому році богословия, радив ёму епископ Снігурський, щоб святився нежонатим. Однако рада матері перемогла. Поет-бо, маючи идеальний погляд на світ не міг не полюбити краси дівочоі; про-те оженився в 1838 р. з дочкою Крушинського, пан-отця в селі Деревні, и віттак після ординациі пішов з-першу на адміністрацню до Нестанич, опісля до Гумниск, а на-конец на парохню до Новоселець близько Милятина. Яко поет набідувався чи-мало так на адміністрациях як и на парохні. Слабе вже від природи тіло часто западало в недугу, котра змагалась що-раз більше, так, що весною 1843 р. закінчив свое земське жите в 32 році свого віку. — Из синів Маркиана умер Святослав недолітком; жие Володимір, звісний наш поет ліричний.

Як-бн був Маркиян довше пожив, народна наша література могла-б вже в начатках своіх сильну мати основу, и про-те нині

Digitized by Google

по трёх десятках літ не потребували-б ми в справі нашої просвіти мабуть все на-ново зачинати.

Довідуємось від Головацького, що Шашкевич писав историчню поему „Перекинчик бісурманський“ из котрої нам лише уривок під заголовком „Бандурист“ в звісний. Також переложив з чеського цілу Короледворську рукопись из Судом Любушиним. Сей переклад дістався цілий Срезнёвському, славному літерату великоруському. В Русалці и в I. томі Вінка находяться из Короледворської рукописи ось-тні кусні в перекладі: „Китица“, „Олень,“ „Зазуля,“ „Лишена,“ В Вінку находиться еще окрім сёго „Рожа:“ Також переложив Маркиян кілька сербських пісень, як: „Дівчина и риба,“ „Дівчина до рожи“, „Пуста дівчина“ и деякі инші. Зладив и Читанку для малих дітей до шкільного и домашнёго ужитку. Друге виданє вийшло 1853 р. Кажуть, що Маркиян, переложив и деякі уступи из польської поеми „Zamek Kaniowski“ Северина Ґощинського, и що переробив в мові народній „Слово о полку Игореві“ свобідною мірою українських дум. Из німецького на польське переложив „Жизнь Исуса Христа“ написану Сільбертом, але и сей переклад не був напечатаний.

По-польськи написав розправу: „Azbuka i abecadło, odpowiedź na zdanie J. Łozińskiego o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego — Перемишль 1837. Що до тої розправи, замічає Головацький таке: „Не опустив Шашкевич и тої важної пори, коли в нас заносилось на роздвоєне словесности двоякою азбукою, и простував на праву дорогу тих, котрі на чужі сліпанки пустились.“ (Вінок, I. стор. 59.)

В останних рокаx жизни взявся був до перекладу св. письма на мову руську и розпочав від чотирох евангелистів; 1841 р. мав уже переложену цілу евангелию св. Іоана. Маркиян розпочав отже перед трицяти роками се важне діло, котре в наших часах многим почитателям давної болгарщини здавалося бути дивовижним, а мимо ставлених перепон по-части таки доверпилось.

Найбільше прислужився Маркиян нашій словесности своїми думами и піснями, Его думи и пісні суть чудові своїм, складом елегійним. „Рідко в них свобідна, безжурна мисль найчастійше глубока, сердешна туга; жаль та й нарікане на недолю, аж серце розриває.“ (Вінок.) Так н. пр. в думці „Розпука“ Маркиян пише:

По-за тихими водами
Сумно та й смеркалося;

Digitized by Google

О, як голос між горами,
Щасте розбилося!
Летить ворон чорнокрилий —
За ним загуділо;
Щасте моє, гаразд милий,
На віки зниділо...."

Сеся туга поета є найживійшою в думці

„Лиха година":

„Ох! ти доле, лиха доле,
Гадино ідлива!
Переілась моє щасте —
Гіренька годино!

Запустилась в мою душу
Журбу и розпуку;
Учинилась мому серцю
З гаразом розлуку...

Десь за морем, за горами
Мій гаразд здрімався;
Десь з безвістей, з темних лісів
Мій смуток пригнався.

Ой пригнався, та й вороном
Надо мнов літає, —
Б'є ми серце тяжким крилом,
Радість розбиває.

Вчора-вечір чорна хмара
Мені говорила:
— „Чудуешся побратиме,
Де ся доля діла?...

Твоя доля, то я була —
Я тя не минаю;
Вкривала тя чорнов мраков
И тепер вкриваю.

И над гробом твоім мраки
Ще моі повіснуть!"
Ой надія!... таку долю
Най-то громи тріснуть.

Загально може сказати, що туга и бажане якоісь ліпшої долі є головною признакою думок Марииянових. Его чиста душа не могла найти супокою серед бурі мрачного сёго життя. Не дивно отже, що в думці, „Лиха година" доля до нёго каже:

„И над гробом твоім мраки
Ще моі повіснуть."

Digitized by Google

Ту висказав Маркиян, що догадувався на-перед кінця своєї земьскои долі. Він, правдивий поет, не міг супокійно и свобідно жити по-серед тих, що єго так мало порозуміли.

До ліпших єго дум належить тота, з которою він побратимови посилав пісні Українські; віттак: Сумрак вечерний; Згадка (про давну славянщину); Підлісє; Лиха доля. Думу: „Туга за милою“ переложив Челяковський на мову чеську и помістив ії в Часописі Чеського Музея. Справедливо можемо сказати, що Маркиян є поет ліричний и що він поміж нашими ліриками по Шевченку одно з первих місць займає.

Маркиян писав також гарною прозою. Ту належать именно: „Олена“ казка и „Псалми Русланові.“ Проза Маркиянова ядрна и живописьна. И так Псалми Русланові заявляють тверду віру поета. Из них довідуємось, в яких спокушенах Маркиян бував з якимись людьми недовірками, и як сильно при своїм переконаню устояв.

Годі оттак не признати, що великою є тота заслуга Маркияна, що він Галицьким писателям подав взорець, в якій мові належить їм писати. Тілесна неміч и передчасна смерть не дозволили ёму розвинути цілого природного таланту. Також треба признати, що він не маючи перед собою крім Котляревського, Максимовича и Амвросия Могили майже жадних иншых взорців писаній українських, не міг переймитись повною красою рідного слова. Не дивно отже, що в ёго поезиях замітимо де-куди твердий склад и непотрібні скороченя слів. Але тоді, коли крім сільського люду ніхто у нас по-руськи не говорив, та коли о якімто житю літературнім у нас нікому и не снилось, було над міру достаточним и те, що вдіяв и утворив наш Маркиян.

Маркиянови отже завдячуємо відроджене нашої словесности и витаємо в нёму творця новійшої доби життя літературного в Галичині. Мраки над гробом ёго повисли лише на короткий час. Вже-бо Николай Устиянович в своїй „Згадці за Маркияна Шашкевича“ звістив світу, що имя ёго, яко поета, є безсмертне. Справедливо отже и годиться нам заявити сердечний жаль за-для передчасної смерти молодого поета и з Устияновичом заголосити:

— „Братя! розбилися стіни
Красного серця, душі величавой!
Замовкли груди, чуства оніміли,
Загасло сонце зрінички тоскавой,
На устах печать холодна! —

Ніт Маркияна, молод-соловія,
Пророка чести, слави предитечи!
Розбились стіни, загибла надія
З вихром, що в полі сухим листом мече,
Зар пошутіла народна!"

Нема Маркияна, молодого соловія, що в весні жизни своёї виспівав для Руси свої милі пісні и думи, але живе память ёго и житиме віками, доки стане Руси в семъі народів славянських. Нинішні-бо роковини, що віддаються ёго памяти, суть виразом великої чести, яку громада руська у Львові имени ёго приносить. Та й хто-ж не вважав би славним того мужа, котрий нам праву указав дорогу, якою в плеканю рідної мови поступати належить? Тепер вже не затратиться найдорожша спадщина по наших батьках, хиба що ми самі не захотіли-б громадитись біля хоругви народної. Но було б се безбожним чином, одрікатись убогої матері и горнутись в обнятия чужої заможної неньки, що знайдів не серцем голубить, але могучостию своёю морочить. Не догідно-то вправді, забиратись до відновленя святині народної, що бурею вік ів зістала зруйнована, та лиш в основах своіх неподвижно стоіть. Се діло домагається невсипущого труда и пожертвованя, — о-много користнійше було-б нам, в справі відроджена нашої літератури вступити в пишні палати покрівного, могучого сусіди и засісти при готовому бенкеті за столом поблискуючим судинами золотими и срібними; але-ж тоді не минуло би нас прокляття рідної матери, котра сумну справу ренегатів-діток передала-б страшному засудови вічно-справедливої исторні. Дійсно, наше відроджене літературне и народне требує идеального погляду на світ, с. в. праці безкористної и віттак просвіти сельського нашого люду и міщаньства, по-за-як в обох сих верствах товариства зарід будучої нашої сили спочивае. Кінчу оттак мій відчит ось-сими словами безсмертногонезабутнёго кобзаря Тараса:

„Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте,
И чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває:
Того Бог карае!..."

Digitized by Google

Емпірична и утилітарна тенденция
ТЕПЕРІШНОІ НАУКИ.

Написав

Владислав Федорович.

I.

Можна сказатн, що наш дух то фотографічний апарат, в котрім через змисли предмети світа внішного відбиваютьса. Окрім того він и спосібний, затримувати, порядкувати и комбінувати відобрані вражіня. Тая спосібність — то мисленє.

Тота сама сила непонята, що частиці пари водної складає в крапельку води, а крапельки в симметричні звіздочки снігу, тота сила, що неорганичні тіла складає в пропорціональні кристали и з тоі самоі землі, з того-ж самого материялу робить лопух и рожу, та сама сила складає, групує и системізує поодинокі вражіня и складає іх в штучні комбінациі від понятия поединчоі річи аж до системи фильозофічноі, обіймаючоі світ цілий, від поединчого 1 раз 1 есть один, аж до найтруднійшого астрономічного рахованя.

Гоббес сказав: „Мислити значить рахувати вражінями відобраними зо-вні.“ И справді, математика, то тільки право мисленя оперуюче цифрами; а право мисленя, то математика оперуюча вражінями.

З самого початку дух чоловіка то carta blanca. Коли фотограф вложить до свого апарату свіжу плиту и здійме кабзлю з объективи, то на тій свіжій плиті відбиваєтьса чоловік стоячий проти неі; — те-ж саме оно, коли підіймемо повіки до гори; на плиті ока нашого відбиваєтьса первий образ, а в дусі нашім перве понятне чоловіка, пса, кота, чи-що-там вже впаде під очи. — Чим більше вражінь приймає до себе дух наш, тим більше и заповняєтьса тая carta blanca, тим богатійшою ставєтьса галєрия образів нашоі душі. Кілько вражінь, стілько й предметів у чоловіка. Знаю такого чоловіка, що не годен роспізнати зелене від жовтого; у нёго дуга має тільки 6 красок. Сліпий не знає, що то фарба. Хто ніколи не вийшов би из-по-за чотирох голих стін, тому тиі стіни були би цілим світом. Так оно; як би дух не був спосібний затримувати тиі вражіня, не було би поступу в знаню, не було би ані аддиціі ані субтракціі, але все би зачинати и повторюватися

Digitized by Google

мусіло від 1, від азбуки. Дух чоловічий був би як дитина в пеленках. А знане операючеся на досвіді, поступати и розвиватися може тілько при консервативній спосібности духа — при духовій традиції.

Як би дух вражінь не порядкував, не було би порядку ані в мислях, ані в бесіді, ані в рахованю. Двох слів не мож би розумним способом зліпити до цілости, говорилибисьмо як божевільні.

Як би їх не груповав, не вийшлибисьмо ніколи по-за представленя поодиноких преметів, не моглибисьмо творити понятій. Знализисьмо, що то Павло, Петро, але не моглибисьмо знати понятій загальних, не моглибисьмо знати, що то чоловік, що то крівний, що нарід, людськість, що существо.*) Як би їх дух не комбінував, не малибисьмо ані судів ані заключеній.

Розвій духовий одного чоловіка, показує нам на малий розмір образ розвою знаня, а история фильозофиі — тая біографія мисли чоловічої, — то образ розвою знаня на розмір великий. Тільки-ж, що розвій духа одного чоловіка може часто-густо бути анómалією; на дорозі розвою можуть ёго перепони всілякі або зовсім зпинитн, або хоть стягнути з правдивої дороги, так, що процес той рідко коли нормально відбуваєся и до послідних консеквенций доходить.

Двома дорогами иде розвій чоловічого знаня: дорогою аналітичною и дорогою синтетичною.

На дорозі аналітичній розкладаємо цілість на частиці, загальне на специяльне. То субтракция и дивізия математики мисленя. Дитина на-сам-перед творить ріжницю між звірятем а чоловіком; потім між самими-ж звірятами, між псом а котом, дальше між пудлём а хортом, а опісля творить ії між хортом англійськым а угорськым, и таким-то способом ріжнене йде до безконечности. Так розвивається знане дорогою аналізи.

Дорогою синтези знане розвивається зовсім противно. Дух зкупляє частиці в цілість, складає специяльне в загальне. То аддиция и потенция в математиці мисленя. Хорт англійський та угорський, підходять під одно загальне понятие х о р т а; хорт пудель, британ, підходять під ширше понятие п с а; пси, коти,

---

*) Есть такі дикі народи, котрі знають, що то червоне, синє, жовте, але не знають, що то фарба. (Vid. Lubbock.)

Digitized by Google

коні и т. д. підходять під ще ширше понятие з в і р я т и; річи животні и неживотні підходять під понятие р і ч и; а річи, прояви и вражіня, загалом всё, що можемо поняти або побачити, зовуться одним загальним словом п р и р о д о ю, и всіх їх скупляє разом слово: В с ё.

Сими двома способами, способом синтетичним и аналітичним, відповідаючими природі всіх річей и природі нашого духа, порядкує, складає в групи и системи дух наш відобрані вражіня и робить ними всілякі комбінації. Але дух не тільки що спосібний відберати вражіня, задержувати, їх груповати, порядкувати и комбінувати; він-бо може тую спосібність виробити наветь до безконечности, значить, він може поступати. Дух наш такий самий світ органичний як світ астральний, животіючий після прав природи, — в нёму мисли обертаються и йдуть певними стежками и дорогами, певним порядком, певним складом и ладом, після певного стійного права, — права мисленя. То не-наче астрономія мислей.

Той самий-же дух, що есть підметом, становиться и предметом. Мисль ислідує себе саму, природу своіх функций и порядок, котрий в собі знаходить, ставить яко теорию системи мисленя. Таким способом родяться обі галузи науки мисленя, льоіка и психольогия. То наче-би автодіагноза нашого мозку.

Коли-би на тім уже всё скінчилося, міг-би чоловік розвиватися, однаково-ж тілько сам в собі; мусів би лиш на себе одного ограничитися, був би світом в собі замкненим и не міг би вноситися и порозуміватися з иншими людьми. Але у кождого чоловіка такий самий систем, таке саме право, така сама механіка мисленя. Люде и народи, котрі ніколи з собою не стикалися и цілком самостійне розвивалися, мислять и говорять після одних и тих самих прав.*) Аддиция и субтракция така сама в Хінах и в Америці, а коли й на Юпитері живуть люде, то и там напевно цілий спосіб рахованя такий-же як у нас, та иншій и бути не може.

Люде, котрі перший раз в житю з собою зходяться, приходять до переконаня, що виробили собі однакові представленя.

---

*) Ми тим не хочемо сказати, що всі люде мислять идентично. То так, як в математиці. Математика одна, а про те много таких, що недокладно и зле рахують.

Digitized by Google

Подорожні, приплинші до строва, на котрім еще й нога чужа не постала, могли порозумітися знаками з тамошніми жителями. И те, що єгипетські священники написали в недовідомих нам гіерогліфах, учені наші зъуміли прочитати и зрозуміти. Чому? Бо організм мисленя завсігди и всюда, у всіх людей, ділає після одних и тих самих правил. Він однаковий що до системи, та не однаковий тілько що до досконалости. Тим-то можемо ми порозумітися, уділити собі наші мисли, досвіди... А від того-то именно залежить розвій людського знаня.

Ійдім дальше: Коли-би тее одностійне право, по которому устроєний наш дух, ограничалося тілько на духа людського, то и поле людського знаня було би ще дуже маленьке. Могла би може розвинутися спільна бесіда, граматика, льоіка, але поле наших чинностей духових ограничалобися тілько на операції понятиями, а понятия, суди и заключеня були би тілько для нас добрі, — для звірят-же и для природи наші комбінації нічого би не значили; ми немогли би порозумітися из звірятами; нашою бесідою и нашими знаками говорили би ми до них як до сліпих або глухих; и хотьби й була воля порозумітися, то не було би можливоети до того, коли-би не було спільною устрою мисленя. Але хто більше жив из звірятами, той и знає дуже добре, що чим більше розвинені сили духові у звірят, тим подібнійші іх функції до функций духових чоловіка и тим лекше порозумітися з ними. Лис або вовк таким самим складом и ладом творять свої комбінації, яким стрілець. Тим то й стрілецтво тоже чинність интелектуальна, бо при нёму рівно як де-инде треба мислити, наколи ту йде річ про те, хто ліпший тактик, звір чи стрілець. Пес або кінь рівно як чоловік може боятися, любити й ненавидіти, сумувати або радуватися, бути вдячним або мститися, и рівно як чоловік тні свої чуства заявляє. И чоловік и зріз любить своіх дітей и ходить коло іх, думає про завтра, ховає свою добич в комору-землю и закриває ії перед чужими руками. Звір засідає и полює на инші звірята рівно як чоловік, а часто-густо з більшим ще спритом и розумом. Хто з кіньми жив, той и знає, що в стаді як у війську є гіерархия, старшина й послух. Стадниця веде перед, а стадо за нею иде сліпо. И стратегию свою мають коні. Проти вовків роблять сатгé як Французи проти Кабилів; збиваються в тісну купу, беруть лошата в середину, тілько-ж що замість багнетів виставляють вовкам копита.

Digitized by Google

Що-ж сказати про пса, про ёго чуйність, вдячність, про ёго веселі забавки, про ёго любов, що-то нераз перестигає и любов чоловіка? Не один пес так живо, так щиро знає показати свою любов, що чоловік проти него то мертва колода. Пес звірина, найинтелігентнійша, а має почуття власности й права, скоро боронить річей свого пана. Який-то він несміливий на чужому обійстю, а який гордий на своїму; — на селі иноді може побачити, як пес, коли хоче гавкати на кого, біжить на-вперед до своєї брами и аж з того легального становиска розпочинає офензиву. Пес то легітимість між звірятами, вірність и привязане ёго для чоловіка правдиво феодальне, а якого аристократичного принципу держиться в пошанованю людей и як зле обходиться з кождим, хто неубраний як годиться, скажуть найліпше жиди й пройдисвіти.

II.

Один из найбільше дискутованих проблемів фильозофії то проблем правдивости людського знання. Мисль людська сама себе знеговала и спиталася, о скільо понятия творені нею зходяться з дотичними предметами.

Гадки про се питане завсігди були неоднакові Через цілу историю фильозофії — историю найвизшої галузи людського знання — тягнеться дискусия про нёго; а люде мислячі найголоснійшої слави й найбільшого духа приймалися розвязувати ёго. Не наша річ переходити историю тої дуже важної и дуже интересовної дискусії. Скажемо тілько, що до тих самих гадок, котрих бороняли платоністи и скептики в давній Греції, признаються противники еще й до нині, и признаватимуться доти, доки провадитиметься борба, бо репрезентують они тілько дві крайні сторони питаня. Одні будуть казали, що наше знане есть обективне, а другі будуть тее перечили и скажуть, що знане наше есть зовсім субективне и що понятия наші зовсім не сходяться з предметами.

На недавно відбутому конгресі ученых в Инсбруку висказали в тій справі два бесідникики, люде голосної слави в світі ученім, свої погляди и зформували дуже ясно погляди обох противних партий.

Проф. И. Р. Маер сказав: „Те, що мисль уважає субективно за правдиве, есть и обективно правдиве. Без сеї вічної Богом установленої гармонії між світом субективним а світом обективним усі наші мисли немали-б найменшої стійности.“

Digitized by Google

А Г. Гельмгольц, проф. унів. з Гайдельбергу, сказав так: „Хто пильно слідить природу вражінь и їх відношене до правдивого положеня предметів, той дійде до результату, що між природою тих вражінь а дотичним предметом нема ніякої идентичности. Иван Міллер доказав, що нерв як небудь ексцитований завсігди відповідає по своїй природі; нерви слуху дають голос, нерви дотикання ефект тепла або студени.... Не можно же инакше того собі вияснити, хиба так, що відношене, згода (accord) між ефектом а предметом, то річ набута."

Що питане тое еще до нині не розвязано, що при дискусиі над ним, учені й тепер тих самих поглядів придержуються, яких перед 2000 роками придержувались Греки, то нам еще не буде ознакою, що фильозофия не творить позитивних результатів, не поступає, але вічно крутиться наче в якому блудному колесі. То-бо тілько природний виплив природи річи и природи чоловіка. Кожде питане мож на обі сторони аж до самого краю льоічно и консеквентно допровадити. Буде оно мати свою крайну лівицю, крайну правицю и свое центрум, а люде прихиляються до тої сторони, котра найліпше відповідає їх темпераментови, їх интересам и поглядам.

Кождий погляд відповідає якомусь пунктови доктрини. Погляди крайні відповідають ii найдальшим консеквенциям. Найлекше їх виаргументовати и найкрасше боронити, бо они то саме найрациональнійше випроваджене засади. Ми тим еще не кажемо, що тні крайні консеквенциі справедливі и правдиві. Ні; не всё, що льоічне, уже конечно справедливе або й розумне. „Trop de logique mène á l' absurd" сказав дуже розумно недавно одни з перших представителів Франциі в тілі законодательнім. Чим більше стисло и консеквентно систем який зложений, тим більше відходить він від дійсности, тим труднійше ёго перепровадити. Як недокладно та слабо далися перепровадити найгениальнійші системи економічні, політичні або релігийні!

Кожда система и кожда доктрина зложена льоічно и консеквентно—то робота штучна. Так як хемічні первістки звичайно змішані и звязані з иншими тілами, як криштали мінеральні в природі звичайно недокладні и несамостійні, так доктрини и системи наукові, релігийні и політичні, то штучна кристалізация мислей; звичайно в житю они не докладні и не самостійні, — все они помішані з иншими тілами, з иншими системами. Ані один систем вимислений чоловіком не дасться цілком перепровадити.

Digitized by Google

Сказано, в житю всі системи мішаються один з другим, — и скорше мисль чоловіка порозуміла б систематичність фали збуреного моря чим систематичність життя звичайного. О математичній систематичности кождої фалі морськоі ми не сомніваємося. То комбінация тих вібраций, які розходяться по воді, коли в тиху воду кинемо камінь. Мусить в тім бути найдокладнійша математична акуратність и систематичність. Сказати можемо то з певностию, але вирахувати, розложити той систем.... cela n'est pas á la portée нашого апарату мисленя.

Так само ми знаємо, що и в цілій природі один великий систем, той систем усіх системів, після котрого Бог світ уложив, але, чи ёго хто огорне чи хто зрозуміє в цілости? Те, що ми зрозуміємо, буде завсігди тілько частицею вийнятою з тоі безконечної и безграничної цілости, буде тілько рисунком того поодинчого систему коліс тихої води, коли до неі кинемо камінь.

В бесіді своій, з котроі перше ми подали один уступ, проф. Маер наводить слова професора Автенріт (Autenrieth): Рівнає він систем до тангенти, котра в одному пункті дотикається колеса правди, але чим дальше ії консеквентно поведемо, тим дальше від нёго відходить. Так стоіть річ и з нашим питанем и кождим иншим. Кожда теория, кождий систем, кожда доктрина, нехай би вона була найгеніяльнійше, найльоічнійше видровадженa, тим більше віддалятися буде від правдивости, чим дальше она вивроваджена в своіх консеквенциях, чим крайнійшу сторону виберуть ії поборники.

Таким способом и скептики и поборники неомильности, — тиі, що голосять, будь-то наше знане зовсім субєктивне, и тиі, що кажуть, що оно обєктивне, — по части сходяться а по части й розминаються з правдою. Правда, як звичайно, буде ту in medio; не в идеальнім системі, але в природі, в реальних фактах, не в тому, що сотворила мисль, але в тому, що сотворив Бог. Спекуляция и досвід повинни разом ити, як сліпий з кривим, щоби навзаім собі помагали; де фактом потвердиться мисль, там мусимо узнати правду.

Якіж маємо на тое факта?

Гершель обчислив, що в тому а тому місци простору світа мусить бути звізда, котроі він тілько за-для недокладности оптичних инструментів не міг добачити. Коли по 200 роках виробилися телєскопи, шукали астрономи після ёго инструкций и найшли справді на вказанім місці звізду. Таких фактів могли-би ми на-

Digitized by Google

вести без ліку. Показують они, що можемо правду пізнати. Але з другої сторони є богато фактів и таких, котрі доводять, що люде иноді дуже милилися. Що-ж сказати приміром про те, як люде представляли собі землю, як они на рік 1000 приповідали конец світа, що подумати про тні астрольогні та забобони, в котрі людськість цілими сотнями літ вірила?

Дві тні позиції, по-яву собі противні, однаково-ж не зносяться, — они показують лише, що ми можемо мислити правдиво и можемо мислити мильно-блудно.

Тепер-би ще відповісти на питанє, по чім можно зконстатовати, чи наше мисленє и знанє правдиве чи мильне; чи тее, що ми собі представляємо, відповідає дійсности, чи ні и о скільо відповідає; чи образ утворений духом нашим подібний до оригіналу? — До того конечно нам пізнати натуру того образу и ёго стосунок до предмету з которого він знятий.

Наш дух бере предмети и права мисленя з природи. Можнаби собі от-же міркувати, що на-коли наші понятия тілько рефлексиею правдивих предметів, и на-коли наші мисли комбінуються після таких-самих прав и таким-самим порядком як материя, то и знанє наше мусить бути вірним відгомоном внішного світа. А преціиь річ стоіть не так. Що на первий погляд промавляло-би за тим, то само-те говорить и проти того. — Правда, що наш дух бере предмети з природи, але й те правда, що він тні предмети брати може докладно або недокладно.

В оці, тій плиті фотографічній людського духа, відбитися може образ за-для браку світла, або за-для недостаточности якої в апараті, невиразно або темно; и пса можно тоді взяти за вовка, пень за чоловіка, а таким способом дух часто-густо з недокладних вражінь творить мильнні понятия.

То одна причина, по-чому наші понятия не завсігди зходяться з правдою.

Пійдім дальше: Казалисьмо, що дух спосібний творити понятия и комбінувати ними. Показалисьмо, що тні понятия можуть бути або правдиві або мильні. Чи й операції можуть бути правдиві або мильні? — Певно, що можуть.

Дух може понятия таким способом комбінувати, як іх предмета комбінуються в природі; може він пізнати права природи и приняти іх яко права для своіх операций, так як пр. математика або льоіка, есть тілько застосованєм мисленя до прав природи. Але — чи-ж ми завсігди мислимо льоічно, чи завсігди добре

Digitized by Google

рахуємо? Можемо мислити и комбінувати добре, або зле; докладно, або недокладно; льоічно, або нельоічно; математично, або нематематично.

Можуть отже бути

1) Понятия правдиві, операция нормальна: суд правдивий;
2) Понятия неправдиві, операция нормальна: льоічне випроваджене блудної гіпотези.
3) Понятия правдиві, операция ненормальна: річ добра, але аргументоване блудне.
4) Понятия блудні, операция ненормальна: блудна концепция и блудне внесене.

Наші идеі отже лиш тоді рациональні, коли згаджаються з природою, з правдою.

Злік (сума) всіх идей, всіх родів и способів мисленя—то знане. Але показалисьмо, що знане може складатися з правдивих, або неправдивих предметів (елементів), що може оператися на правдивім, або на неправдивім резонованю; відповідно тому, чи понятия и мисли наші правдиві и нормальні, чи ні, знане неконечно мусить бути неомильне, — ёму лиш тоді можно вірити, коли ёго правдивість зконстатована, коли оно перейшло через крітерию автентичности.

Тая крітерия знаня, тое знане критичне, то ціль такої науки, як ії нині розуміємо. Побачимо дальше, що в науці старосвітській и середновічній оно не було еще принципом науки, що аж в 16. віці перековане се почало вироблюватися, а аж в нашому віці стало зформуловане и більшостию світа наукового за коренне право науки приняте.

Правда то понятие зовсім відповідне дійсности, значить, до нёї прийти можно тілько стежкою досвіду. Таким-то чином тілько такому знаню можно вірити, котре оперте на досвіді. Доки мисль нашу не потвердить досвід, доти вона тілько гіпотезою, постулятом, — аж коли ії досвід потвердить, тоді ставться вона правдою.

Ньютон так відзивається в тій справі: „Quicquid enim ex phaenomenis non deducitur, hypothesis vocanda est; et hypotheses seu metaphysicae seu physicae, seu qualitatum occultarum, seu mechanicae,

Digitized by Google

in philosophia experimentali locum non habent. In hac philosophia propositiones deducuntur ex phaenomenis, et redduntur generales per inductionem."

Ми тим еще не кажемо, що гадка помислена a priori не може бути правдивою без досвіду. Ні, ми думаємо разом з Бекльом, що найбільші идеї родяться a priori, але кажемо також, що тільки ті мисли брати мож за правдиві, котрі досвід a posteriori потвердив. Без того ми не могли-би зконстантувати, чи они відповідають дійсности, чи ні; а знаємо преціиь, що они можуть бути або правдиві, або мильні. В науці ригор доконечно потрібний, бо инакше запутаємося в блудах. Правда незавадить, але завадить блуд.

Давнійше не конче квапленося питати досвіду; а тим-то такі блуди без жадної підстави зъупиняли людськість сотнями літ в дорозі до поступу, отуманювали ii, недавали пізнати правди и того Бога, котрий есть правдою, и котрого честь в правді повинна бути, як сказав Христос: „Бог есть духом, и хто ёго почитає, почитати ёго повинен духом и правдою."

Правдива и ретельна наука повинна собі поставити принципом, що кожда идея перейти мусить испит досвіду, раз для уникненя блудів, другий раз для непорочности науки. Жадна доктрина без испиту того досвіду не повинна мати признаня, бо де-ж будемо мали поруку правди? То один спосіб, що-б остерегчи науку від таких докрин, як хіромантика и астрольогия, и еще від инших небилиць и забобонів, які цілими сотнями літ туманили духа людського и водили ёго по блудній дорозі. Кожда идея, чи вона правдива, чи не правдива, есть перед досвідом для науки тільки гіпотезю, претентом просячим о приняте в царство науки. Досвід дає ii хрест віри, дає ii право обивательства в науці и имя правди. Вираховане Гершля о звізді пізнійше відкритій було перед досвідом для науки тільки гіпотезою; коли-же досвід ёго ствердив, стало наукою правдою.

Сказав би хто, що той ригор вяже мисль, ограничає ii свободу. Правда, що права з одної сторони ограничають поле нашого діланя, бо не допускають до учинків, шкідливих людському товариству; але й те правда, що тов ані добру ані свободі не шкодить; права власне суть перво-причиною розвою добра и волі, а там, де они суть, есть більше добробиту и волі, чим там, де іх немає. Подивімся лиш на Англию и Турцию.

Digitized by Google

Другий факт відповідає на питанє наше єще яснійше, бо указує, що від-коли наука досвід, яко ригор приняла, то в одному віці дальше зайшла и більше випродуковала правдивих и добрих результатів, чим давнійще тисячами літ без нёго.

Але хоть наука приняла факта и досвід за точку провідну, правду и добро за ціль, а волю и публичність за принцип, то все таки есть еще значна меншість, що неузнає конечности и спасенности тих засад. Завсігда и всюди люде доброі и люде злеі волі казали, що шукають правди, або, що проповідують правду, але не богато коло того заходилися, щоб тую правду акконстатовати, а часто-густо таки не хотіли ії зконстатовати, за-для того, що оно противилося їх интересам. Тим-то мало-що не всі тиі псевдо-науки окривалися якимись недовідомими тайнами и закривалися перед світом. Нині наука правдива сама шукає світа и критики, бо хоче буте ретельною.

Коли кинемо оком по-за себе на исторію старосвітську и середновічну, то побачимо, що галузей наук було дуже мало. Та й тиі, що були, не були наукою, але звалися и були або штукою, або ремеслом.

Астроном аж до Ньютона, фізик и хемик аж до Бергмана, були для людей тим, чим для нас нині промисловці, їх наука була штукою. Boerhare дав от-таку дефініцию хемиі: „Ars docens exercere certas physicas operationes.“

А штука и наука таке неодинакове мають становиско, наче-б одна из них стояла на північнім а друга на полудневім полюс землі.

И. Лібіг (Liebig*) таку ріжницю кладе між штукою а наукою: „Штука стремить до иншоі ціли, а наука до иншоі; цілею штуки есть винайти або поставити якийсь факт, цілею науки вияснити факт; штука хоче достигнути якоісь ціли, наука шукає причини. Артист не знає о причинах и непотребує знати; так приміром фотография истнує до нині лиш яко штука, наукового же понятия о ній доселі немаємо. Здивує ся може хто, коли скажемо, що природу шкла мила и шкіри наука доперва від літ кількох пізнала.“

Таку саму ріжницю між наукою а штукою кладе и Т. Бекль**)

Річ сю так розуміти належить, що люде в тих часах, те, що нині есть наукою, трактовали без найменшого розуміння при-

*) Liebig: Induction et Deduction dans les sciences Paris 1867.

**) „Mill on Liberty“ Frasers Magazine. 1859.

Digitized by Google

роди річи, менше більше таким способом, як сільський гарбар виправляє шкіру. Або, коли хто о чім читав або писав, то хиба так, же шукав того, що містр Руфус або Альбертусь десь там о тим говорили або написали. Трафляло ся дуже часто, що люде вірили найдурнійшу нісенітницю и брали ї за підставу до своїх „наукових“ аргументаций и дедукций.

Від коли наука лишила доктринерство а кинулася на поле наукового досвіду, того споконвічного и найбогатшого жерела людського знання, від тоді она наче дерево пересаджене в свіжу землю на-ново віджила, новими соками виплекалася и нові галузи пускати стала. Не тілько данні горізонти розширилися, але й нові показалися; — не тілько кождої днини, кождої години родяться нові мисли, нові ідеї, нові винайденя, але родяться також нові науки так и перед нашими очима, родяться нові світи чоловічого знання, про які перед тим дух чоловічий и в сні не думав. Коли винайдено телескоп, розширився горізонт астрономії. Чоловік дізнався, що наш ґльоб не одним-один в безконечній просторони, але що він тільки одно индівідуум великого народа світів. Річ дивна! Від того, що найдальше, від звізд, чоловік почав перші початки науки и від звізд почалася регенерация ї! Правда, — коли по тяжких трудах чоловік на хвильку спочине під тим ясним, звіздами застеленим небом, то думки, що снуються роєм на розволненого серця нікуда так радо не горнуться як до тих недовідомих свічочок, мрючих на далекого, темно-синёго неба!

Записуємо ту собі на вічную славу, що на нову стежку справив науку Славянин — Коперник. Він первий здобувся на тую самостійність духа, первий покинув субєктивне становиско середновічної школи, що брало землю за осередину світа; перенісся думкою на сонце и узрівши звідтам вирючі під ногами своїми ґльоби небесні, узрів правдиву поставу землі и ї місце в родині звізд. Записуємо собі тее на славу, бо не ма більшої слави для народа, як, коли він докине до скарбниці людського знання нову величну идею, запише своє имя в истории народів великою побідою духа!

Новий рух в астрономії спроваджений Коперником а за-ним астрономами Тіхо до Браге, Кеплером, Галілеєм, Ньютоном зробив велику революцию и в других галузях наук займаючихся природою.

Наук тих було дві — географія и медицина.

Digitized by Google

В географії новий погляд на світ и землю допровадив посередно до відкритя нових частей світа, Америки и ин.

Медицина стояла так низько, що ії ледво мож було звати наукою. Лікарі так лічили як иниіші сільскі баби и дуже радо брали собі до помочи тайність своєі науки. — Була-то традиційна зберанина всіляких практик та забобонів, — а переведене ії в практиці похоже було на які-то чарівничі експеримента. Позитивні відомостя новоі астрономиі зменшили вже віру, котра звіздам якийсь вплив на чоловіка приклала.

Переміна в галузях науки займаючихся природою зробила дальше переміну в галузях науки займаючихся чоловіком. Одно з другим стисло звязане. Переміна поглядів на природу мусіла довести до переміни поглядів на чоловіка, складаючого интегральну ії частину. Звідси вийшов увесь рух реформаційний в теольогиі, котрий піддав принципи віри під критику розуму.

В галузи правничій Куяций перший піднявся утворити певну, стійну науку и дав початок тенденциі дозрівшій в Савінім.

В исторні Сір Вальтер Райле (Railegh) покидає методу схоластичну, котра трактувала историю як байку и без критики; він дав початок тенденциі дозрівшій в Нібурі, тенденциі критики и рациональноі звязи фактів.

Из одноі сторони отже наука займаючаяся природою переміновала погляди на природу, а з другоі, наука займаючаяся чоловіком (фізнольогия, теольогия право) переміновала погляди на чоловіка.

Фильозофия одно й друге збирала и в розумовий порядок складала.

В метерні покидає вона поле дискусиі вимаячених понятий и звертаєся до дійсности. В методі вертається від схоластичнёі казуістики до порядку историчнёго. Початок тій новій тенденциі дав Бако Верулям, апостол индукциі.

Рух той новий досягав кождоі галузи тодішноі науки и житя, а головна его тенденция була однакова. Сформуловати можно ії так:

тенденция від дедукциі до индукциі,
від имагінациі до рациональности
від идеі до природи.

Але на тім не скінчилося. Уже згудували ми, що не тілько тиі галузи науки, які вже истнували, зовсім на-ново зачали від-

Digitized by Google

роджуватися, але що виросли ще й нові, свіжі галузки, нові горизонти розширяючі великий горизонт духа. Мисль людська, — чи то дорогою телескопічною пускаючися по безконечній просторони, чи дорогою мікроскопічною вдираючися в найтайнійші ії тайни, — поняла, що в тій безграничній просторони нема неладу и припадків, але математичний, вічний и конечний порядок. Після того порядку всё зміняє и переміняється від найдрібнійшого атому аж до всёї всесвітнёї масси. А послідна ціль науки — дошукатися и поняти той порядок, тую конструкцию організму природи и до нёго свої интелектуальні и материяльні чинности пригодити; бо один тілько закон в світі духа и тіла, бо право духа, то тілько рефлексия права тіла.

III.

Але нинішна наука не стала на тім контемплятивнім становищи. З тим всім була би вона згубилася в лябірінті власних понятий, була-б оснувалась павутиною власних мислей и заскарупіла-б в собі, як ії старші сестри в Индиі, Египті и Сирії. А ми не були би виділи ніколи тих нових винайдень и тих нових помислів, які кождої днини переіначують наші стосунки и в наше житя здорове, добробит и вигоду впроваджують. До всёго того допровадила тая причина, що наша наука не застрягла в контемплятивности, але за найвищу ціль взяла собі не лиш о п і з н а н е правди, але и ії з а с т о с о в а н е в ж и т ю.

Старий світ того не мав, бо старосвітня наука не мала того прямованя; а чого нема в мисли, того нема в чувстві, того нема в ділі. Индийська наука була кастова, була зовсім контемплятивна, абстрактна, без реагованя на житя. Она була як той браманин, що каменем сидить проти сонця и десь далеко залетів из своіми трансцендентальними думками, з котрих ніхто немав нічого, та й він сам небогато. Наука ассирийська також була кастова и тайна. Була она наймичкою деспотів, и служила ім за средство до тисненя народа. И Египецька наука була кастова, тілько-ж еще тайніща и ще більше заперта. Попи ходили в масках*) и мали осібну азбуку. Що знали, то з ними й пропало; а доки жили, то своєю наукою голомшили на страшили темний нарід.

---

*) Після найновійших висліджень містична тая постать из звірячою головою, що ії так часто подибати мож на малёваних домовинах и пласко-

Digitized by Google

То шкода й рівняти тиї народи з нашими, їх добробит, волю и просвіту из нашою!

Знати правду а не застосувати ії в житю, то для розвою людськости однаково що й незнати ії. Правда заперта в голові вислідователя то так, як сила замкнена в брилі леду. Она є, але що з того? Сила тая перемінена в пару буде порушати парову машину, перевезе нас через море, впровадить в рух фабрику, и ставться хосенним фактором людського житя. Така-ж сама справа и з наукою. Сама в собі и для себе она тілько непожиточне мисленє, — приложена до житя реального ставться причиною поліпшеня и поступу.

Наука не повинна приставати на самій правді, але повинна до того прямувати, щоби з неї эхіснувати могло товариство людське.

Те, що ми тепер сказали, що кожда праця чоловіка повинна мати користь практичну для людськости, не негує засади: „наука для науки, штучність для штучности“ — оно лиш доповняє ії. Що есть, то и лишаться; тілько до давного приходить еще нове, наче другий поверх до першого.

Для одного чоловіка може бути наука за-для науки, штучність за-для штучности. Для людськости, то — крайна нісенітниця. Чоловік один може працёвати на поли астрономиї, маляр-ства або рільництва тілько з замилованя, — и для нёго тая наука, тая штучність або рільництво може бути послідною цілею; хоть и то, думаю, дуже егоістичний спосіб трактованя річи. Далеко красше и моральнійше працёвати не лиш з замилованя але й для добра людськости. Най би однако-ж и так було. Най для астронома, маляра, рільника послідною цілею буде тілько знанє. Коли результата ёго праці, будуть мати яку вартість, то най він їх тілько зпише або кому передасть, знайдеться такий, чоловік, що из тоі ёго праці витягне хосен для людськости и из ёго результатів практичний виведе ужиток. Праця буде поділена, але тая сама, хоть би навіть той, що дав ії початок, наконечних результатів своёї праці не зрозумів або не узнавав; він так як жовияр, що не знає ціли війни; як той, що робить краски, а не знає, чи тими красками намалює маляр овочі, чи мадонну.

різьбах, египецьких не представляє бога Тота, як думано давнійше але египецького попа. (Notices sur les Monuments Egyptiens du musée de Louvre par le Vicomte Emmanuel de Rougé, membre d' institut.)

Digitized by Google

У нёго послідня ціль: зробити фарбу; а про те ёму й байдуже, чи тее, що для ёго було послідною цілею, для другого буде тілько провідною точкою;... и так дальше аж до послідноі ціли усёго працёваня чоловічого, до ціли людськости!

Бо кождий чоловік, чи він то знає, чи не знає; чи хоче, чи не хоче, єсть наймитом людськости. Его служба відповідна до ёго становиска, чи-то він продукує, чи консумує, все він робить таку службу, яку ёму доля назначила, все и конечно. Ми слуги, невільники загалу, а наша воля тілько в тому, щоб службу нашу добре зробити, або зле.

В кампаниях духових, рівно як в кампаннях воєнних не-много на тім залежить, чи жовнір свідомий свого завданя чи ні. Най він собі ёго розуміє або нерозуміє; най до тенденциі, для котроі ведеться війна, признається, абі но, то оно ані богато завадить, ані поможе. Най-би він лиш бився. Осудить же история.

Так-то в тім руху науковім новоі историі не кождий з тих, що мали в нёму участь, розумів ясно и виразно своє завданє, — не кождий до ёго тенденциі признавався. Але ми оглянувшися на всю роботу послідних 4. віків ясно можемо вичитати ёго прямованє.

Прямованє се таке: Ціль науки: пізнати правду. Правда то дійсність, дійсність то природа. Отже ціль науки: пізнати природу.

Швець або хлоп думає, що тілько для себе робить; а він яко продуцент підмагає продукцию краєву. То-ж-то и мудрий склад в природі, що хто для себе робить, робить и для других, аби лиш добре робив. То ёго патриотизм. Чим ліпше хто свою роботу робить, тим ліпше буде и ёму и краєви; бо край, то не пусте слово; то: я, ти, він, ми, ви, они. А сила краю и народа, розум и майно народа, то сила, розум и майно моє, твоє, ёго... Чого не зробить кождий з осібна, того не матиме цілий народ, того не матиме увесь рід людський. А чого не матиме рід людський, того не матиме кождий з-осібна.

Такий погляд на цілу справу покаже нам дві головні добродітелі громадські: — сумлінність и працю; и два головні гріхи громадські: блуд и лінство.

Блуд то обман а лінство крадіж; бо лінивий не віддає, не продукує того до громадського добра, що з нёго зконсумує.

Так само оно, коли хто нове винайденє, нову гадку, нову идею сховає в скрини и затаіть перед громадою людською; він

*

Digitized by Google

погрішив. Бо між громадою людською а кождим чоловіком стоїть така сама из себе випливаюча угода (une convention tacite): Громада дає кождому чоловікови ужиткованє, наче-то сервітут усіх идей своіх; — а чоловік за те віддає громаді право до идей и винайдень своіх, бо тілько идеі поодиноких людей зложили скарб людської науки. Хто свою идею, свою гадку из собою забирає в могилу, той забирає дитя, котре правним способом належить до громади людської.

Такий самий гріх мало би и кожде товариство, кожда клясa людей, коли би собі присвоіла идеі, котрі правним способом приналежать людськости. (Маги в Ассирії; священники в Египті.) Людськість має такий самий організм и такі самі права, які чоловік, або нарід; ми іх по-правді еще не вислідили, але инстинктово несвідомо після них робимо.

Одно лиш знаємо певно: що тиі права истнують, що ми на добрій дорозі до висліджения іх (доводить тее статистика и економия национальна), и що всё, що робимо після них, виходить на хосен людськости, народови и чоловікови.

Той соціяльний и практичний скажу характер знання випливає из нової, емпіричної и утилітарної тенденції нинішної науки. З того-ж и виходить той в порівнаню до минувших віків дуже швидкий и многосторонний розвій добробиту, волі и просвіти XIX-го століття.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

Руcько-польські взаємини в Галичині.

I.

Резолюция

Дня 24. Вересня 1868 р. рішив Галицький Сойм на підставі §. 19. статута краєвого слідуючу ухвалу: — „Сойм Королества Галичини и Володимирії з Великим-Князеством Краківським заявляє в силу §. 19. статута краєвого:

що утворений державними законами основними з дня 21. грудня 1867 року устрій Монархії, не даючи нашому краєви стілько законодайної и управничої самостійности, скільцо ёму належиться

Digitized by Google

з оглядом на ёго исторично-політичну бувальщину, відрубну народність, ступень цивілізації и просторість, не відповідає ані бажаням, ані вимінкам розвою народного, ані-же дійсним потребам нашого краю; а довше треване сего стану, визиваючи загальне незадоволене, мусить віддіювати пагубно на гаразд нашого краю и на добро цілої держави.

Сойм Королества Галичини и Володимирії з Великим-Княжеством Краківським, чинить віттак в силу того самого §. 19. статута краевого, слідуючий

Внесок:

Королеству Галичині и Володимирії з Великим-Княжеством Краківським буде признане самоправліне народне в зачерку, відповіднім ёго потребам и ёго відрубній народности. Передовсім:

1) Сойм виключно означуе спосіб виборів до Ради державної.

2) Делегация Сойму Королества Галичини и Володимирії з Великим-Княжеством Краківським буде брати участь в дійностях Ради державної тілько в справах спільних тому Королеству з иншими частями Монархії, в Раді державній заступленими.

3) Слідуючі предмети, о скілько вони дотичаться Королества Галичини и Володимирії з Великим-Княжеством Краківським, мають бути виняті з зачерку ділания Ради державної, означеного державним законом основним и, по гадці §. 12. того закона, перейдуть в зачерк ділания Сойму того-же Королества:

а) уряджене изб и органів торговельних;

б) законодавство зглядом заведень кредитових и убезпечальних, банків и кас щадничих; законодавство промислове.

г) законодавство о приналежности;

д) установлене засад научания в школах народних и гімназиях и законодавство о університетах;

е) законодавство о предметах карного права и поліції карної; законодавство права цивільного и гірничого;

ж) законодавство о головних зачерках організації властей судових и управничих;

з) закони, маючі видатися в ціли перепровадженя основних законів державних о загальних правах обивателів, о судейській власти, и о власти правлінній и викональній, в тих-же законах покликані;

и) законодавство о предметах, відносячихся до обовязків и відносин нашого краю до иншихъ країв Монархії;

Digitized by Google

к) законодавство громадське; без обмеженя, випливаючого з артикула 4. закона основного з дня 21. грудня 1867 о загальних правах обивателів.

4) На покрите видатків управництва, судівництва, исповідань, просвіти, безпечности прилюдноі и культури краевоі в Королестві Галичині и Володимириі з Великим-Княжеством Краківським виділена буде з фонду державного до розпорядженя Сойму сума дійсним потребам відповідна, и сума та, що до подробностей іі ужитя, буде винята з зачерку діланя Ради державноі.

5) Маетности краеві Королества Галичини и Володимириі з Великим-Княжеством Краківським, звані камеральними, будуть прилучені до краевого фонду того Королества, яко власність краю.

6) Соляні бані (копальні и солеварні) в Королестві Галичині и Володимириі з Великим-Княжеством Краківским не можуть бути ані продані, ані проміняні, ані обтяжені без призволеня Сойму того Королества.

7) Королество Галичина и Володимирия з Великим-Княжеством Краківським буде мати в краю свій власний найвизший и касацийний суд.

8) Королество Галичина и Володимирия з Великим-Княжеством Краківським дістане краевий заряд, одвічальний перед Соймом в справах внутрішнёго управництва, просвіти, прилюдноі безпечности и краевоі культури, и дістане міністра в Раді коронній." —

Тее внесене назвав сойм резолюциею; ухвалив и вислав ёго до Відня, хотяй посли руські не хотіли участи брати в нарадах над ним, а навіть прилюдно запротестовали протів тоі соймовоі ухвали.

Русини не станули на одному протесті послів, а постарались о такі-ж самі заявленя у руських громад, в наслідку чого, останними часами около 300. протестів руських протів резолюциі раду державну завалило. Чому так сталось, постараемося вияснити.

Резолюция хоче розширеня свобод и автономиі нашоі землі; и ми не стрітили Русина котрий би в засаді не годився на неі. Так е; — ми писалибися охочо на ню, коли би не сумні обстановини, що ій товаришать, обстановини, котрі и слі-

Digitized by Google

пому відкрили-б, що вспираючи резолюцию, женемо суньголов у пропасть.'

Обстановини тиі суть: безсилє угодовоі польськоі фракциі; збутє мовчанкою внеску Лаврівського з дня 23. Жовтня 1869 р. и десяте-літний опит змагаючоіся нетолєранциі Ляхів проти Русинів.

Що до першого, то заявляємо, що ми справді між Поляками добачили людей, котрі хотіли згоди обох народностей в Галичині; заявляємо, що ми іх шануєм и шануватимем (невходячи в мотива такого іх діланя), однак-же іх впливи були малі и вони не були в стані навіть на хвилину, зъупинити виготовлену махіну знищеня Руси, ба — навіть потерпіли за те, що не дуже симпатизували з мріями червоних своіх краянів. Не заглушав-же регіт лавок соймових и галериі слова уцтивого кн. Сангушка, коли говорив о поєднаню Ляхів з Русинами? Не товаришив ёму той регіт червоних аж до могили? Не звали-ж кн. Юрия Любомірського збожеволілим, из-за ёго прихильности до Русинів и других Славян? Не пятновано гр. Альф. Потоцького москвофілём за те тільки, — що за міністерства свого не годив надто розбуялим захотінкам червоних? Не кленуть кн. Льву Сапізі за те, що здавався попирати угодову політику Лаврівського и не був противним виміреню якоі-такоі справедливости Русинам? А чесних и розумних послів Краківських гр. Тарнавського, Шуйського и других, не зацитькувано нахально на клюбі соймовім у Львові, коли дійсно вступались за нашими правами?

Проти води ніхто не силен плисти и ми не дивуємся, що угодові прямованя наші розбились; не дивуємся, що на соймі 1870 р. більшість польська в адрес до Цісаря навіть слово „ruskiej" i polskiej (narodowości) вложити не зхотіла; — не дивуємся, що на соймі 1871 р. пан Петруський, именем Виділу краєвего, не знав бідняга жадного внесеня поставити в справі залягаючого від трёх літ внесеня Лаврівського о рівноуправненю Русинів з Поляками, помимо того, що Виділ краєвий покликав и заплатив дорого анкетову комісию, котра з виймом де-котрих цяток майже одноголосно удобрила жаданя руські, поміщені у внесеню Лаврівського.

Знаком, що прилюдний голос польський не хоче узгляднити руські жаданя; знаком, що верма нашоі землі у руках людей негуючих Русь; у руках людей хотячих нас здунути з поверхні землі; у руках людей, котрі завинили повстанє 1863 р., що зни-

Digitized by Google

щили Польщу своїми божевільними мріями, а тепер наш Галич беруть в свою сердечну опіку. Їх слово вирокам, чи-то в газетах, чи в соймі; їм повинуються усі посли польської більшости по зацитканю угодової фракціі; так ті хлопи, котрих або морально або материяльно підійти можна, як ті пани, що голоси свої продають в публичних справах, як на пр. дороги и пр. (Нехай нам ніхто не каже, що ми чорнимо кого. Се голосна тайна, що сёго року у другий день Різдвяних Свят на одному вечері в притомности ПП. Добжанського, Костецького Грохольського и многих иншых, по имени и прізвищу виголошувано тих почтен. послів, що продавали свої голоси панам, хотячим крізь свое теріторіум мати дорогу). И ті фервральтунгсрати — всё из ними иде рука в руку.

— А отся пануюча кліка, то цвіт нашої землі, вінець нашої цивілізаціі, наша надія, наше правительство. Перед ними одвічатиме заряд краевий; вони будуть уряджувати банки, писати закони судиям и розказувати в школах; вони будуть мати всі маєтки и гроші, політичну и усяку иншу власть нашої землі в своіх руках. Чого-ж нам надіятись від тих, що нас не узнають и гонять?

З того, що діялось и діється, безпечно судити о будучім. Зробім и ми так, подивімся по-зад себе и придивімся нинішній хвилі, щоб опізнати сумну нашу будучину по ухваленю резолюціі.

Кілько разів ходило о вибори делегатів до ради державної, тілько разів старалалась більшість соймова недопустити до делегаціі Русинів. Вона бо вибирала Русина тілько из тих округів, у котрих всі посли були нашої народности и там-же давала такому тілько свій голос, котрий интелігенциею найниже стояв, такому, що навіть не годився-б до сойму, не то-що до ради державної; вибирала хлопа, не уміючого ні читати, ні писати, не то-ж ще по німецьки; а вибирала ёго нераз проти ёго волі;— просто, щоби нас тілько перед світом компромітовати, коли уже не можно було зацитькати. В котрих-же округах Руських показався хоч один посол народности польської, там ніколи не вибирано Русина, хоч-би іх и 3 було, а завсігди Ляха. Тому то Русини у раді державній вміcто 13 до 15 тількі 2 до 3 заступників мають.

Чого-ж ми надіятись можемо на-тоді, коли, як хоче Резолюція: Сойм сам буде означувати спосіб виборів до ради державної? Прилюдний голос Ляхів стоіть за тими людьми,

Digitized by Google

що досі управляли більшостю сойму, що нас так ладно уміли виключати від уділу в державній раді. Той самий голос вибере їх знову до сойму, де знову в їх руках буде більшість, а тоді певно уже дасться придумати спосіб, щоб жаден Русин не бачив більше державної ради.

Обернімся на иншу сторону; загляньмо, глибше, загляньмо на саме дно Резолюции.

„Ухвалюване засад научаня в усіх школах буде належати до сойму, як и законодавство о університетах.“

Повернім-же дотичню картину историі.

Вже нині приписані Радою шкільною учебники, географія, исторія, бають о народі польськім od morza do morza;“ виправляють хрестоносні походи на Москву; — о всім, о Німцях, Татарах, Жидах говорять — забули-ж тілько случайно о нас, бо ми из тих книжок маємся учити: Хто ми? — Що? Правда, манісенька ошибка троіти в школах наші діти?... Однак се тілько провізориум, бо Рада шкільна має у голові Гр. Годуховського, а той над собою §. 19. устави з дня 29. грудня 1867; ще-ж красше буде, коли місто гр. Голуховського, буде п. Земяковський, а вмісто §. 19. п. Кабат або Лям.

Однак на тім не конець, бо для руського язика еще більша показуєть нетолеранция, чим для географиі и историі. Нетолеранция, котра заставила шкільну Раду нешанувати и ломати навіть такі устави и закони, котрі сам Сойм у наш хосен ухвалив, устави обовязуючі кождого.

И так: Рада шкільна не хотіла ввести руських викладів навіть там (Перемишль), де того виразно жадає арт. 5. устави галицького Сойму санкционованої уже 22. червця 1867 р.

Розпорядженє Міністерства просвіти з р. 1870 о учительських педагогиях, котре ясно хоче викладів руско-польських через половину в тих школах, старалась шкільна Рада обійти, замовчуючи в оголошенях конкурсових о викладовім язиці руським. Язик той до нині в тих заведенях тілько для объясненя служить, або и зовсім не уживаєтся (женський семінар у Львові).

Рада шкільна против устави з 22 Чарвня 1867 арт. 5 додаток до а) хоче від учителя релігиі руської на гімназні Франц-Іосифа викладів польських, и без ваги на §. 6. устави з 25. мая 1868 р. не впроваджує катихету до тої-ж самої школи.

Рада шкільна увільняє, немаючи до того права, студентів від испиту дозрілости и від испиту руського язика. (панну Абанкур.)

Digitized by Google

Рада шкільна глумиться уставі основній з 21. грудня 1867 §. 19. розказуючи в найновійшім окільнику учити в виключно руських школах язик польський обовязково.

Рада шкільна не шанує устави з дня 20. Червня 1872 не вводячи руських катихетів, ані в Сончу, ані в Решові.

Отсе факта — не всі-ж, дрібна тілько частина. И вимагають же тоді від нас, щоб резолюцию ми поперали, власними руками собі копали могилу?

„Ein gut Gedächtniss hat das Volk;
Das Herz, es führt das Buch.
Mit Soll und Haben wird notirt
Der Segen, wie der Fluch.

Йдім дальше.

Право о приналежности після Резолюції також до сойму належати буде. Се право в руках нам ворожих могло би для нас статись мечом ката.

Від сто літ аж по нині, по кождій революції на землі польській, поселялась у нас емиграция. Останними 10. роками зможніла илькість прибишів до такої нечуваної висоти, що нині навіть поліция їм щоту не знає, а польські редактори самі цінять силу еміграції в Галичині богато над десят тисяч душ. По-при них поселяються у нас люде и других народностей, а за тими більш усіх жиди, утікаючі з-за кордону перед набором и єзуіти.

Ніхто не стане дивуватись, що ми Русини уважаючи нашу Галичину за землю руську, не польську, неприязним оком дивимось на те, як край наш з кождим роком, що-раз-то більше и більше чужого строю набирав; як споконвічні єго жителі що-раз-то сильнійше з міст и публичного житя випирані; ба, як уже и земля наша навіть по селах у чужі руки переходить.

-- Однак ми все таки далекі від того, щоб запирати ворота нашого краю перед бідними нещасними, перед угнетеними и гоненими. Ми передовсім Християне и закон нам каже подати руку нещастю. Ми Славяне уважаєм за наш святий довг из братом поділитись останнім. По тій причині ми и не виступаєм без застереженя против еміграції и других поселенців. Ми щиро хочем приняти глядаючих схороненя и радо витаємо руки, що хотять працею своєю нам помочи до добробиту.

За гостинність же нашу жадаємо однак ушанованя прав наших, язика нашого, віри и обрядів наших; словом всёго, що нас

Digitized by Google

творить Русинами; жадаємо від прибишів, щоб вдоволялись тим, що ім подаємо, а не видідичували наших дітей.

Придивімся-ж тепер, чи багато між емігрантами є людей виповняючих жадання руської землі? Ми їх бачили, ми їх знаєм, ми їх шануєм; однак, як мало їх — ми їх на пальцёх порахували. Решта усі (так чесні як и нечесні) упали шаранчею на нашу бідну країну; ругаючи нас, нашу народність, нашу віру и не признаючи нам жадного права, кромі права, умерти на тій для них так гостинній землі. Кождий емигрант, що тілько охоту до праці показав, дістав сей-час місце. Всі наші публичні и частні заведення на-взаводи приймали в свої обійми еміграцию, не дивлячись навіть не раз на те, чи є у них право обивательства сёї землі, чи ні. О те право в хосен емігрантні майже всі ради повітові просили у Сойму, а Сойм, скоро тілько Резолюцию дістане, напевно прийме їх в обивателів руської Галичини. Сойм тее зробить, бо так зхоче більшість, бо більшости накажуть червоні негатори Руси. Вони вже й нині постарались о найкрасші посади для своіх пупілів з ущербом рідних дітей землі. Правда, не віддали ім ще всіх посад тих, бо мало місця на Мазурах (тій нашій Сибериі) щоб нас там переганяти, бо Русини мусять еще и ту занимати значні становиска по-за-як не було кому них заступити; — але по ухваленю резолюції инакше пійде; — там вже справдяться слова радці шкіль. О. „Викинемо раз на-все Русинів, бо вони,—як аптикарський розум діурністи Виділу краєвого и радці шкільного п. Штаркля каже: суть Полякам небезпечнійші, чим Москалі...“

Добре, нехай! Однак мильна рахуба противників. — Вправді злетититься на кличу іх гайвороне з Парижа, Женеви, Туріну, Стамбула и Яс и з усіх кінців світа, вправді воно и поможе польщити нашу Русь; однак, те буде ім заплатою, що воно самим ім виклюе очі. Бо тільки мала горсть з-поміж прибишів у поті чола зхоче на хліб насущний працювати, тільки жменя одна віддячить краєви приют, а решта, — буде тягаром, що іх придавить и зажене там, де може й самі не хотіли-б. Люде привикші довший час дармовим хлібом, експекторациями політичними и революційними ельокубрациями жити; люде, що уносили перед карою правління московського не голову а спину, а видаючи з-за того себе мучениками відвикли від ублагородняючої праці, — не мають права до милости бо суть тільки тягаром а часто й заколою товариства. Так, жити хочеться хоч и без праці — а по-за-як

Digitized by Google

дармо істи не дають и „paupertas cogitat mala," то хиба-ж кривда чужа провалить лінивству дорогу до жизни й розкоші...

Чи може таке уже не діесь, самі часописи польські подають имена переступників емігрантів випераючись їх; дідичі оскаржуються и проганяють від себе тих плеканців „Opieki narodowej", карає їх и „Opieka narodowa"; а поліция, суди, и Европа и самі Поляки погано об них говорять. Приміром — Malicki — его малодушно виперлись самі-ж Поляки, бо так політика казала, хоч він за їх кров проливав и для їх літератури працёвав він був один з-поміж лінших, бо був чоловіком идеї при всей легкодушности; а якої-ж чести приніс він Польщі? Просто украв перед лицем Европи повірені ёму Републікою французькою гроші и утік перед ворогами своіми. А у нас богато в таких, що из Маліцким навіть рівнятись не варті. О тім п. Подлевський, о тім Добжанський, о тім Костецький и Лям дуже добре знають, а все — таки мовчать. Чому? бо мусять, бо страхаються на освяченого болвана, викоханої ними прилюдної опінні и словечка сказати. Так оно и нам невільно більше говорити, бо нас сей-час „Dziennik polski," що так добре шанує гідність праси, обмече болотом калужи свого корчемного словаря.

Так нехай!—нехай усім а усім тим дадуть право обивательства, чей скорше упаде послідня маска, що пляни їх закривав. Дай Бог тільки, щоб гадина вигріта за пазухою не віддячила нам за хліб-сіль тим, чим не один з тої шайки подякував Франціі.

Роздивімось дальше.

Намістництво, котре уже тепер так скупо вимірює нам справедливість по законам, що в який-такий хосен народности руської в Галичині писані, — воно не буде зъобовязане, не буде може навіть и в стані, по ухваленю Резолюціі, після котроі заряд краевий соймови одвічати буде, для нас и того учинити, що від нехочу часом тепер по-яву ще чинить.

Уряди намістництва засуджують вже нині громади на кари грошеві за те тілько, що на таблицях указуючих назву села, кладуть вони на першому місци надпис руський, а на другому польський. Хто нам скаже де той §. стоіть, котрий би казав карати те зовсім легальне поступованє громад? Не хочемо ми ту виступати против намістника-rodaka, котрий систематично пересаджував Русинів на Мазури против їх волі, и так богато причинявся и причинився організациею краю до польщеня Галичини; — не хочемо, раз — из-за того, що не умієм найти форми

Digitized by Google

в якій би те всё сказати, щоб не розбудити ц. к. Прокураторию, котра будь що будь, поки еще не стоіть під контролею червоних, слово правди нам пропустити може; а друге из-за того, що особа намістника и ёго діла служать нам на потвержденє наших не веселих виглядів у будуче; бо як свідчить польська праса и лічні голоси ультрасів (звісні добре самому п. гр. Голуховському) — навіть „намістник-rodak“ недописує еще усім захотінкам провідників опініі публичної польської.

Чи найдуть увзгляднєня дописи руські у тих судів, котрим сойм повелівати буде, коли вони уже нині, мов тілько на глум по руськи одвічають на руські подання, а одвічають таким дивоглядним язиком, що ні-жаден Русин ёго не розбере? А нашої интелігенції, що могла-б у Галичині до погодженя спорів народних причинитись, урядуючи совістно там де закон каже по руськи, так богато перенесено на Мазури. — Не повинно отже нікого дивувати, що многі Русини еще й досі домагаються у Відни бодай адміністративного поділу краю названою Галициею; поділу котрий як се и вперше було, з хісном виходив не тілько для питомих Галичан, но більше може для самих Поляків и для іх стольного міста Кракова.

Що діятись буде у Виділі краєвім по скінченім „уконституованю нашої землі“, питаєм, коли він тепер уже зъобижає чуте справедливости не тілько Русинів, а навіт многих Поляків, протегуючи и роздаючи найкрасші посади недоукам, як Дру. Довешевському, котрого, наче-б ту ліпших не було, спровадив аж из Варшави и учинив инспектором усіх больниць Галицьких? А чого стоіть Др. Добешевський, показує Стоваришенє галицьких лікарів, котре (не збаламучене політикою) виключило ёго з ганьбою з-поміж себе за ёго діла.

Газети польські, котрі всюди досить справедливо судять, де тілько ім очі більмом народнёго фанатизму не заходять, критикують самі як найострійше діловане Виділу краєвого,—хоч з другої стороии хотіли-б розширити ёго власть навіть на ті фонди руські, як Народний дім и Ставропигия, що не підлягають Виділови. Вони сами оповідають нам, що-то дівсь по шпиталях, що дівсь з иншими публичними заведенями,— де люде праці и науки терпіти мусять и теряти посади в угоду протегованим поколінникам закінниць-служащих, — де заслугу допчуть каприсн доносолюбних можновладців Виділових. — Після Резолюциі буде у руках сойму ergo Виділу, всё майно краю; добра камеральні,

Digitized by Google

сільні бані, и копальні. Як-же нам доброго господарства краєвого надіятись по тому Виділі, під котрого набожно прижмуреним оком, виростає и цвите протекційна деморалізація, езуітерия и гайноване майна краєвого? — Хороша рекомендація на будуче.

Найлучшим однак образцем 10-літного господарства польських ультрасів в Галичині и на Мазурах, є стан материяльний и моральний наших селян, а більш усёго, дивоважні и небезпечні слухи, що ходять останними часами по селах. Правду говорить Dziennik polski и другі польські газети; есть роздражнене між сільським людом, як в східній Галичині, так и на Мазурах. Однак грубо блудять и себе дитинним способом дурять, кладучи за причину всёго тільки шпьонів Москви, розуміючи під тим терміном найчастше Русинів а в особенности священників. Мн народ наш знаєм и знаєм жерело дійсне того ёго роздражнения. — Безряд автономічних властей, значні кошта, що поносять громади з їх причини без видимого пожитку для краю, пропінацийна деморалізация, мнима и дійсна несправедливість властей, лихва жидівська, частий обман всяких експльотаторів и шпекулянтів, ті головні причини материяльної руїни, деморалізация ширена при виборах на сойм, самоволя можновладців и нездарність поліциі: то суть головні причини сёго отчаяного заблуда темного селянина а не Русини, не священники, котрих моральний вплив на нарід підкопали польскі ультраси своїми Tygodnikami szynkowemi, що ругали церков и обряд, що знищили поважане віри. — Газети ті розносили по селах повстанці, емігранти а навіть ревізори фінансові и жандарми; — дідичі-шляхта казали їх по корчмах читати.

Яка сійба — таких и жнив виглядати треба. — Русинів одвічальними робити за те, що статись може, коли по тій дорозі Поляки підуть дальше, есть несправедливо, нечесно. Dziennik polski знає, що Русини в интересі власнім, интересі, щоб народний вопрос, який вони поставили, не зредуковано на социяльні змагання и мрії — старались самі відносини хлопа до папа и жида лагодити. Вони робили те в щирій вірі, що магнати руської землі колись прйдуть до переконаня, що нарід не ворог їм, а ворогом самі політики їх. Вони робили те в глубокім переконаю, що скорше чи пізнійше, на підставі нероздільности интересів хлопа и пана згода стане; а Сапіги и Потоцькі и пр. поведуть нарід туда, куда він сам того хоче. — Були вправді деякі викрочена против тої засади Русинів; однак се не можно карбовати на Русинів, бо

Digitized by Google

се тілько поодинокі одчайдушні загорільці чинили, а Поляки самі знають, як небезпечно священникови з чим небудь беззаконним виразитись навіть по-серед любячої ёго громади, бо у кождому селі можна (зо смутком сказати мусимо) не одного свідка фалшивого проти священника поставити, як се не раз практиковалось.

Так годі-ж Русинів червоними соціялістами зневажати.

Ми не сліпі, ми знаєм, куда прямують усі польськи змаганя, всі сили и всі стоваришеня їх: Opieka narodowa, Sokół, Biały Orzeł, Gwiazda, Zbrójna młodzież і Składka na szkoły ludowe; куда прямує нечувана, ароганция, ученя нас нашого письма и мови; куда безстидні доноси поліцийські на Русинів, голошені польським Dziennik-ом и иншими органами прилюдної опінії Поляків, куда цьковане поліциї и ряду на Русинів, куда спрага ухопити в руки свої всі фонди краєві и всю власть Галичини.

Знаємо и безпечні нашої правди и прав наших, чекаємо, що з того буде, хоч гірко нам дивитись, як революцийні елементи мадярсько-німецько-польські стараються силу-міць звернути Австрию против сусідної Россиї. Гірко кажем, — бо як так дальше пійде, то скорше чи пізнійше прийти мусить до зелізної розправи між обома державами; а тогді ніхто инший тілько наш Галич, наша вітчина бідна, наш люд безталанний, потерпить за те; а потерпить: потоком крови безвинної, морем пожоги и голодом и помором.

Те говоримо сміло без боязни, що на нас, як те давнійше бувало, піднесеться крик и чване „Moskal, Gonta, Żelezniak, Szpieg.“ Того уже ніхто прилюдно сказати не посміє бо ми у г о д о в ц і, ми ті самі, що хотіли и добивались щиро о згоду обох народностей, из-за добра нашого, из-за добра краю, из-за добра самих-же необачних Ляхів; ми ті, що из-за віри в таку згоду навіть зірване родинних звязів сина з батьком, а брата из братом дармо потерпіли; — дармо, бо проводирі прилюдної опінії польської як „Dziennik“, не тілько що Русинам не признають тих прав, які Любельська унія признавала; не тілько що негують и те, що польський „rząd narodowy“ з 1863 р. в золотій своїй грамоті обіцював; не тілько обаляють те, що сойм Галицький признав; — вони хотіли-б вимазати народ наш з-поміж родини Славянської, вони хотіли-б навіть в житю соспільнім Русинів задавити, болотом обкидуючи товариства наші; хотіли-б Русинів визути из усіх обивательських прав, покликуючи на Намістництво, щоб Руснам

Digitized by Google

стоваришень безвинних збороняло закладати; просто — вони хотіли-б Русина поставити ниже жида, учинити з ёго парію Польщі...

Русини при обстановинах таких ніколи не могуть бути за резолюцією, коли видять, що права, котрі в ній стоять для їх землі, обернутися могуть против них самих. Що по впровадженю в житє Резолюції еще гірше буде, що аж тоді начнеться польонізация „en gros", того дає догадуватись минувшість и теперішність; чим раз частійші по тій части голоси газет ляцьких а паче всіх Dziennika polsk'ого. Годі нам з ним полемізовати, бо те до нічого недовело-б. Однак все таки довжні есьмо в интересі самих же Ляхів висказати незрілість політичну тих, що разом з Dziennik-ом радуються з причини, що число руської молодежи по Галицьких школах маліти починає, ляцькоі-же побільшається; — тих, що стараються зпольщити руські школи; тих, що негацию народности руської програмою свого діляня вчинили.

В році 1862 старався А. И. Добрянський Николу Устияновича переконати, що Галичане не мають під истнуючими обстановинами найменшої надіі до подвигненя народности своєі; що ім з-за того треба ненависть Ляхів відплатити такою-ж ненавистю и признаючись до єдности народноі з Россиею, ратувати бодай частину индивідуальности своєі. Никола Устиянович відповів, що сёго бути не може, що сёму перечить етнография и история, що кромі кількох фантастів, ніхто и гадки не має о Москві; що всі Русинн стоять и стоятимуть за своім питомим галицько вкраінським язиком. Що скаже на тее Dziennik polski, як тепер діло стоіть, и чи розумна то політика, що гнала Русина в обіймы Кримців и Царів перед 200 літами и теперь а чейже іх туда гнати хоче? — В році 1862 кількож тілько було безнадійних, кількох тілько таких, що звертали очі свої на північ. Десят коротких літ політики опертої на негації Руси, на нетолеранції язика и обряда руського и на поліцийських доносах, привели Галичан до такого завзятя що тисячі а тисячі из них, (бодай на перекір Ляхам) признаються нині до єдности з Москвою;

„Das ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend Böses muss gebähren".

Чи не є то доказом безтактности и незрілости нині верховодячої кліки и іі ржондів, що навіть там, де и Русинів не має

Digitized by Google

т. в. на Мазурах, де о Москалях давнійше говорено, будьто би вони z jednym okiem і żywe dzieci jedzą (ми чули се часто, а раз навіть від одного Бернадина), де интелігенция ляцька и газети ії ширили відразу и ненависть до Москви; що навіть там ляцький народ сам починає Москаля за свого лучшого друга уважати нижели не одного из загоріліх своіх снів в конфедератці.

Те суть овочі десяти-літного блуду. И так мало би дальше бути?

Звернути з тої нещасної дороги, винути в піч старі правила, подати Галичанам до згоди руку — то есть рада, котру ми від щирого серця може в останне подаєм Ляхам. Того хоче интерес краю, интерес самих же Ляхів, а навіть интерес цілого Славянства.

Так есть Славянъства.

Бо ту у нашім краю, що у нім так много різнородних елементів, котрі будь що будь мусять себе терпіти, по-за-як жаден из них не має на тілько сили, щоб другого або виперти, або знищити; — ту рішиться доля Славян. Польщене Русинів, як ми уже поглядом нашим на останніх десять літ виказали, не тілько що не принесе Ляхам користи, але навіть ім богато шкодить; бо приводячи Русинів в одчаяне, мече іх в обійми Москви. Що не було в стані учинити 500-літнє панованє, те (нехай собі пан Костецький вибъе в голови) не учинить ні той міліон, котрий хотять зібрати на тую ціль; ні сили, які на кілька хвиль подає власть, котра нині у руках наших противників. Тее всё Русь тілько ослабити, ніколи однак знольщити не може. А ослабене одного з найчисленнійших щепів Славяньства підкопує глубоко надію на зфедероване іх в будучині и веде до Панруссизму, між тим и до загради ляцького щепу, по-за-як шістьдесяти міліонам Москви, котра як моральною так и материяльною силою усіх Німцями и Турками придавлених Славян в короткім часі перевишати буде, ніхто силен не буде опертись.

Так, ще раз кажем: годі по тій погубній дорозі ити. Треба забути идею „państwowości“ фіктийної держави; треба братись за идею свободи, тої свободнєй, що дає право розвиватися всякій индівідуальности так делеко и так широко, поки вона не наслуг таких самих права индивідуальностей других.

Виперти Русинів Галицьких з іх чисто-народного становища и вигнати іх на темний шлях социяльних змагань, є нерозумно. Той шлях уже Русини верстали не раз; — кінця его не доглянете

Digitized by Google

оком. Русини відвернулись від нёго и прямують мирною дорогою просвіти до свободи. По·щож їх з власною кривдою назад завертати?

Взиваємо про те и Сапігів и Потоцьких и розважних Краківських послів и всіх тверезих патріотів польських, щоб свої сили зібрали на те, щоби політиці и змаганям польским инший здоровійший напрямок дати. Єще час, ще дорога не заперта.

Треба в-перше, ниж маєм годитись усі на автономию краю нашого, подати Русинам можливість з тої автономні користати. Треба воплотити §. 19. основної устави з дня 21. Грудня 1867 р.— Словом, треба угодове внесене послів руських, добиваючеся о рівноуправнене народности руської з польською, на соймі чим скорше справедливо порішити и в жите ввести; а тоді-ж и Русь певно не буде противною розширеню автономні нашого краю, бо у ній и свое буде видіти щасте.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

На полі внутрішнёї політики австрийськоі и краевої мало маємо фактів до записаня. Сойми незнати ще коли будуть скликані. Рада державна до осени відрочена. Реформа виборча, утворенье найвизшого адміністрацийного суду, новий проект податків, заробкового и доходового, мають бути головними предметами осінноі сесиі. Чи и резолюция галицького сойму? Се залежить від того, чи сойм галицький ще перед радою державного збереться.

У Транслітавиі тілько сойм хорватський держить обради. Там по світлій виборчій побіді народовців получилась уміркована партия уніоністів під бар. Прандавом з народовцями на підставі проекту засадничої ревізиі угоди з Угорщиною. За-для того вибрана уже депутация регніколярна до трактованя з правительством и соймом угорським. У програм входить також прилучене Дальмациі яко нерозділної части „троєдиного королества.“ Дальмация яко край, що Цислітавиі більше розходу приносить, як приходу,— нікому тут окрім пожадливих централів німецьких не приріс до серця; а Хорвация з неі щось зробити може, коли зполучить ще разом з Погранічием окрім банатських Сербів усё хорватсько-сербське племя в Австриі.

Digitized by Google

Тим-часом у нас в Галичині — за-для канікули — заповняються газети польські нечуваними казками о „москвофильських“ агітаціях, не тілько у східній, але и в західній Галичині; не лиш на полі соціяльно-політичнім, але и на чисто фінансовім; не лиш в интелігенції, але и між сільським народом. — Хто читав пильно газети польські через років кілька, той може спати супокійно; хто-ж близше знає наш сільський народ, той и буде знати, що поголоски подібні, які тепер з великим страхом записують газети польські в доказ агітації, або й ще дивачнійші, що року появляються межи сільським народом, а через ярмарки и відпусти ширяться телеграфічною скоростю по селах, по сторонах и по всім краю. Від часу, як наш народ став займатись більше політикою, звернулась також фантазия ёго на се поле. Так в р. 1868. коли делегация польська покинула була раду державну, всюди по селах можно було почути, що Поляки збунтувались на цісаря и тримають ёго у Відни в заперті. Сёго року вже самі пани сталисъ нещасливою жертвою народнёї виобразні; видно що також и мусіли чимось згрішити. — Сам простий народ не вірить тим поговіркам и знає дуже добре їх жерело, а кождий статочний газда в селі вам скаже—„що десь, видно виливають звін“;—щоб удався бачите звін, то конечно пустити неправдоподібну поголоску між людом.

И тепер незнати чи не вливають де ві Львові звона, коли Gaz. Narodowa, а за нёю и другі розказують, що у Бедриківцях (коло Заліщик) відбувся недавно без відому політичнёї власти збір народний за иніциятивою моральною посла соймового и державного Бойчука; и що збір той мав ухвалити петицию (до кого?) о поділ Галичини, заведенє языка руського в урядах и школі и віддане лісів и пасовиск. — Але и правди зерно, як каже Бісмарк, у сій казці може бути. Коли правда, що народ сільський сам жадає рівноправности свого языка в школі и урядах, то зовсім не дивно; коли-ж наші невчені люде за иніциятивою посла соймового и депутата до ради державної на стілько нехтують стосунки соціяльні, що на прилюдних зборах цілими повітами ставлять жадания близькі до комунізму — то нам дивно, але дивно з тих політиків польських, котрі сільських непросвічених людей на перекір руській интелігенції за помочию найогиднійших способів агітацийних, не щадивши дешевого средства, яке ім подає виключне право пропінації, виволікають на арену політичну, до сойму, виберають на своіх заступників до ради

Digitized by Google

державної, — а потому денунціюють тих-же самих людей яко „орудия москвофильських агітаций“, и сердяться, що вони сміють без легальних форм — розправляти між рівними о річах, котрих не розуміють. А вже-ж чоловік, котрого цивілізовані пани допомогли горівкою вибрати на посла соймового, котрого потім образована більшість соймова з-поміж 30 Русинів вибрала до Ради державної, щоб там заступав Галичину и цілу Австрию и рішав о судьбі цілої великої держави, о буджеті, справах просвіти, о горожанськім и карнім праві, о силі оружній держави, о ії трактатах з другими державами — такий чоловік мусить себе уважати на стілько розумним, щоб міг розправляти о праві власности пасовиска в своїй громаді.

Не тяжко нам доказати, що рівно и всі иніші події, на котрі жалуються польські політики, нікому иншому тілько своему-ж власному, безтактному, часто й безсумлінному поступованю приписати мають; — наколи-ж у них опамятання на се не має, то на тепер справді и не пора и не наш интерес хоронити від блуда тих лицарів, котрих так довго уважати мусимо за наших противників, доки не стане між нами правдива дійсна у г о д а.

НОВИНКИ.

Вечір в честь памяти Маркияна Шашкевича. В неділю дня 25. червця (7. липця) відбувся в комнатах Бесіди руської вечір музикально-декляматорський уряджений заходом Товариства „Просвіта,“ в честь памяти славного нашого галицького співака Маркияна Шашкевича. Публичність руська зібралася дуже численно, так що обі комнати були переповнені. — Вечір розпочався співом квартетовим. „Ой на Ивана та на Купала,“ винятим из нової ще непредставлюваної оперетки народнёї п. Наталя Вахнянина Віттак виголосив професор руської словесности на львівському университеті, Др. Омелян Огоновський, річ свою про значене и діяльність Маркияна; річ тая становила головну часть вечера и ми подали ії в цілости в нинішнім числі „Правди“ Опісля слідувала деклямация: Уступ з поеми Маркиянової „Перекінчик бісурманський“ — Бандурист, — по чім відспівав хор пісню „Біду ‘м собі купила.“ Дальше відчитав п Корнило Устиянович першу дію з своєї трагедиї историчнёї „Ярополк.“ Мова поетична, плавний и красний стиль, жива акция, правильна заснова характерів, а вже и сам предмет винятий з историї наших князів, що так годиться до драматичного обробленя, дозволяють много надіятися на цілість артистичну сёї трагедиї. — За відчитом тим слідувала деклямация віршу Н. Устияновича „На могилу Маркияна Шашкевича,“ за чім хор и закінчив вечір.— В хорах брали уділ співаки нашого співочого товариства „Торбан и хор студентів руської гімназиї під управою п. Н. Вахнянина, котрий около

піднесеня співу хорального и солёвого неперечно великі положив у нас заслуги. Вже по укінченю вечера надійшли два телеграми.

Олігархия Института Ставропигийського. Уже в ч. 2-гім нашого письма піднесли ми були голос проти порішеня загального (по-великодного) збору Института Ставропигийського, котрим то порішенєм оплачуваним урядникам Института рішаючий голос при голосованю признано, в наслідок чого конечно виробитися мусів в гурті членів Института кружок братчиків, маючих тілько своі интереса на ціли. Кружок той побільшав тепер знатно, бо придбав собі нових єще адгерентів, а именно тих членів Ставропигийських, котрі тепер за пів-дармо повинаймали помешканя в ново відбудованій камяници Ставропигийській. Усім панам тим ходить ні-ощо, а тілько о те, щоби сумирно без перешкоди споживати могли дари Божі; тож и звязались они між собою солідарно так, що би жадного такого в члени Ставропигиі не припустити, котрий би станути зъумів цілям іх благородним на заваді; довести же штуки такоі зовсім ім не трудно, бо поступаючи солідарно, диспонують они досить знатним числом голосів, котре майже завсігди переймає результат голосованя на іх сторону. — Так отже и тепер, коли на послідних загальних зборах Института (дня 8. 20. липця) предложено до принятя в члени Ставропигиі ПП. Петра Сушкевича, доктора медицини, и Олександра Огоновського, доктора прав и фильозофиі, знаних ревностю Русинів-патріотів, то помянута кліка прецінь поставила на тому, що обох тих панів в члени Ставропигиі непринято; бо очевидно, панове ті знать не конче згоджувалибися з дотеперішним господарством Института. — Додати до сёго єще годиться, що в члени Ставропигиі, а навіть до самого Виділу Института принято людей приміром таких, котрі до нині єще не одержали абсолюториюм з веденя колишніх рахунків Институтських. Таким чином отже Институт Ставропигийський, заснований за-для прилюдного добра Руси, стає тілько жерелом для приватних интересів де-яких поодиноких личностей!

Нові исторично-географічні **вислідки „Основи“.** Консеквенция неконсеквентноі „Основи“ довела іі в послідних часах до крайноі вже нісенітниці, на яку не здобувся єще до нині ніхто хоч би й з найбільших неприхильників Руси. Отсе в одному из найновійших чисел „Основи“ співає нам яка-то „Галичанка“ у фейлетоні органа того чудовну якусь пісню, з котроі довідуємося що „Дністер нам батько, а Висла нам мати!“ Чудовна справді пісня. Під „Галичанкою“ тою — хочемо надіятися — не думає ачей-же „Основа“ якоі репрезентантки Галицькоі Руси; бо и не думаємо так плохо, щоби „Основа“ не знала вже природних границь Руси; — напевно же орган сей видіти хоче у „Галичанці,“ своій яку-то репрезентантку цілоі Галичини — репрезентантку отже якоі-то галицькоі народности (про галицько-руську народність толковали нам уже де-які недоварені голови; про загальну, же галицьку народність, до нині не посмів був ніхто єще думати). — Для більшоі консеквенциі повинна була однакож „Основа“ видумати для „Галичанки“ своєі єще який-то галицький язик, то вже-б діло и довершене було.

Минувшого тижня наспів до нашого города даровитий наш співак **Юрий Федькович** — и пробувати-ме уже постоянно у Львові — З припорученя Виділів „Просвіти“ и Бесіди руськоі обняв п. Федькович видавництво „Зорей“, и старанє о піднесенє репертоару народнёго нашого руського

Digitized by Google

театру; тож и надіятись нам можно, що у одному и другому згляді наше діло скоріщою ходою піде на-перед

Для Товариства „Побратим“ визначив Институт Ставропигийський з фондів своіх на рік один запомогу по 25. зр. а. в. що-місячно, и приняв на себе випечатанє статутів Товариства безплатно. — Як повизше зганили ми олігархічне правлінє Института, так тепер радо підносимо патріотичний сей поступок Ставропигії, за приміром котрої, надіємось, підуть и честні наші Родимці, причиняючись датками своіми по можности до піднесеня и удержаня того для нас так важного Товариства.

Бюст Шевченка. Проживаючий тепер у Италії скульптор, З а б ѣ л а, родом Українець, про роботи котрого (велика статуа Татяни, героіні Пушкинового романа Евгений Онѣгин, куплена Великим Князем наслідником Россійським;— статуа Пушкина и инші.) не раз писано було у российських газетах, виліпив, як ми чули, по заказу одного земляка бюст Т. Г. Шевченка; дуже гарний бюст сей мав одлитись з бронзи. — П. Забѣла зробив се уже другий бюст Шевченків; перший був висічений з мармору, теж по заказу одного земляка.— Але така робота, які суть роботи п Забѣли, и бюст такого чоловіка, як Шевченко, мусять не замикатись тілько у кабінети поодиноких лиць, але бути доступні и усій громаді. Думаємо, що и сам артист и лиця, котрі володіють бюстами Шевченка, зробили-б добре діло, не обидне и для авторських прав, коли би згодились відлити кілька екземплярів бюсту з цинку, яко материялу не дорого але доволі міцного, и пустили іх у продажу до Россії и Австрії, де в чи-мало почитателів таланту Шевченка, котрі раді були-б мати у зборах своіх образ такого чоловіка, як незабутній Тарас. У Россії не раз виставляно на академічних виставках гарні патрети Шевченка, але бюстів ёго, окрім як кажуть, не дуже удачного, що стоіть у петербурському артистичному клюбі, не знаємо; и од того думаємо, що бюст зробкений п. Забѣлою уподобався-б руській громаді и у Росії и у Австрії.

З печатні Ставропигийськоі вийшла на сих днях книжка п. з. **„Провідні идеі в письмах Тараса Шевченка“** – студіум О м е л я н а П а р т и ц ь к о г о — випуск І. Єсть то критичний погляд на письма Тараса Шевченка, — а именно виказанє провідних гадок, якими кобзар наш поводився в напрямку політичнім, соціяльнім, релігийнім и т. п. При виказованю кождоі з гадок тих наведені суть еще одповідні цитати з утворів безсмертних Шевченка. Випуск І. обіймає 3½ аркуша друку — и ділиться на дві части. Часть І. (1½ арк.) обіймає: Чого стоіть Шевченко яко поет народний? и житє Тараса Шевченка; часть ІІ. же: 1) Шевченко яко поет, 2) Шевченко и Україна, 3) Шевченко протів деспотів, 4) Шевченко протів панів, 5) Шевченко протів перевертнів, 6) Шевченко протів церкви-домовини, и 7) Шевченко о просвіті. — Як з першого сёго випуску бачимо, буде се студіум критичне, якого досі не мали ми еще в літературі нашій (спосіб трактованя чисто обективний), — тож з нетерпиливостю виглядаємо випусків дальших — и надіємося, що честні Родимці наші скорим розкупленєм випуску І. подадуть трудолюбивому автору можність до скорого виданя и випусквів дальших сёго так многоцінного студіум.. Першого випуску дістати можна в книгарні Ставропигийській по дуже приступній ціні: 35 кр. в. а Ціла розправа обіймати буде 10—12 аркушів друку.

Digitized by Google

Давно вже рознеслась по нашій краіні слава нашого земляка **М. Лисенка, яко музика-композитора**, а в нашій львівській громаді не має ні одної людини, щоб не переняла хоч одної пісні, уложеної сим знаменитим музиком народнім. — Хоч не тут місце зазначити становиско, яке займає М. Лисенко в музичному світі, (статю поміщену недавно в „Кіевлянині“ про Лисенка, яко музика, подамо в найблизших числах) — то досить буде згадати, що ёму пропадає головна заслуга обзнакомленя не-то-що нашої, але переважно и чужоземної публіки з красою українських пісень. Тож не диво, що за „Збірником“ Лисенка з давна допитувались не тілько наші але и посторонні люде, — що именно новійшими часами стали нетерпелитись, вижадаючи „Кобзаря“ підібраного Лисенком під ноти.

Нині можемо поділитись милою звісткою з нашими читальниками, що нове видане **„Збірника пісень українських“** Лисенка нам вже надіслано и що дістати ёго можно в канцелярії „Просвіти.“ — Редакция доложить всякого старання, щоби спровадити и „Кобзаря“ підібраного Лисенком під ноти, и зробити приступними сі прегарні твори нашого народнёго комзитора.

Небавом поступить в друк **историчня трагедия** нашого артисти-поета п. **Корнила Устияновича** п. з. **„Ярополк I.“**—Звіщаючи об сім, оголошуємо предплату на діло се по ціні 75 кр. від примірника — з добавкою, що по викінченю друку ціна лавочна знатно збільшена буде; — ціле діло обіймативе 7 арк. дрібного друку віршом. — ПП. Родимці котрі хотіли-б набути поважну сю працю, зволять предплатні гроші прислати на руки редакціі.

Виділ Товариства **„Дружеський Лихвяр“** порішив на послідному засіданю, щоби всякі оголошеня Товариства поміщати на будуче в „Правді“ — а не в „Основі“... З кінцем місяця Жовтня подасть Виділ справоздане з дотеперішнёі своеі діяльности — з виказанем усіх складок, вплинувших но цілі Товариства.

Подаємо співаночку **молоденького таланту**, 15-літного хлопчини, сина господаря Т. Малицького з Вікна, повіту Грималівського. — Автора молодого взяв за-для охоти ёго до науки п Володислав Федорович, властитель Вікна під свою опіку; и надіятися, що під теплою и щирою рукою молодий талант марно не загине.

Отсе и співаночка:

ДУМКА.

Служу собі не далеко
Від своій родини;
Як би мене хто намовляв
Кождої години:
— Йди небоже, подивися,
Що ся в-дома робить,
Як там мати по городі,
Думаючи ходить.
Ходить мати по городі
Думаючи тужить:
— „Нема мого сина дома;
Нема — бідний служить —

Digitized by Google

Нема кому жалувати,
Та нагодувати“ —
От, як мати за дитинов,
Ще як рідна мати!
Нема в світі ліпше дітям,
Як є рідна мати;
Нагодує тай напоїть —
— Идіть діти спати...
И я маю рідну матір,
А про тое тужу.
Инші люде мають волю,
А я собі служу. —
Як то дома, нераз мати
Закликала: Сину —
А ту такий дворачиско
Тягне за чуприну.

. . . . . .

Семко Малицький.

НАДІСЛАНЕ.

Виділ акад. Товариства „Дружеського Лихваря“ звіщає по мисли §. 9. д. стат. интересованих, а именно ново-прибуваючих п. т. академиків, щоби у всіх своїх ділах товариських зголошувалися зволили в комнатах „Руської Бесіди“ о год. 9 — 10 ран. и 6 — 7 веч. — Присутний член виділовий уділить кождому всяку пожадану дружеску пораду.

Львів дня 15. (27.) Липця 1872.

Від Виділу акад. Товариства „Дружеського Лихваря“

Др. Олександер Огоновський — *голова.*

Щасний Сельський — *секретар.*

ВІД АДМІНІСТРАЦИИ.

З нинішнім Числом зачинається II. чвертьроче V. рочника „Правди.“ Просимо про-те о скоре надсиланє передплати. — Крім того просимо єще тих III. Предплатителів, которі би тепер місце пробуваня свого зміняли, о вчасне надісланє нових своїх адрес.

☞ **Нинішнє число „Правди“ збільшено о цїв листа;** по тій-же причині и опізнилася розсилка єго.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський.**
З печатні Института Ставропигійського.

Digitized by Google

Ч. V. Львів, дня 15 (27.) Серпня 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

РОЖА.

В неділеньку в ранці
Идуть новобранці,
А мій милий чорнобривий
У білій катанці.
Чекай милий хлопче,
Най припну ти рожу! —
Не чекаю, серце мое,
Чекати не можу —
Бо ті твої рожі
Слёзою зрошені!...
Вповідав ми тарабанчик,
Що ми розлучені.
Але як убють мня —
Коби посадили
Ту червону твою рожу
На моій могилі.
Та рожа прийметься
Мая розцвитеться,
Під зеленов муравою
Серце стрепенеться.

Ю. Федькович.

Digitized by Google

Швачка.

Оповіданє Вагнера.

(Конець.)

Голова в нёї завернулась. — Се від голоду певне, думала Фанні, придивляючись пильно до худесенькоі своі руки, що шите тримала. И навіщо-б рукам отим треба, аби конечне була ситою утроба? Треба-б було так зробити, щоб мене не було зовсім, а були-б тілько самі руки; от, вони-б и робили на всіх, та грошики брали... так же навіщо-б їм знадобились гроші?... Ет, які нісенітниці в голову лізуть! —

А робота все посувалася геть, та ще й хутко. Строчка за строчку — и станик почав виходити як раз до стану маленькоі Ніни... Фанні шила и любувалася ним. Справді, він таки був дуже гарний. Та ще до того, кому й не приятно на свою працю полюбувати? От, як виготувала рукави, приробила Фанні до іх сині банти, а до тих приколола цинамкові листочки з срібними бляшочками.. Світе мій! як-же воно було пишне! Таке гарне, таке гарне, що Фанні навіть и свій голод забула. Мабуть та сукня була краща за всяку страву.

Але ледве одсунула вона оту сукню на-бік, як зъявились їй зараз три картопельки, що вона позавчора іла. Які вони смашні були, Господи! — Мині-ж так и без іжі тепер гарно та легко!— думала Фанні: Весело так, — голови не верне, груди не болять и не кашляю. А надто до того и діло зроблено: Станик зшитий; тепер треба за спідничку братись.

Запалила вона недогарка й взялась за спідницю.

— Ну, мій голубе! сказала вона, на патрета дивлячись и сіла до вікна; — от, твоя Фанні розумна дитина. Сукня на завтра буде готова, конче буде... и я забенькетую... Шие вона, та шие. А на дворі вже ослала всё темная ніч. По вулицях геть забищали газові вогники, як ті зіроньки. Гудіня и гурміт зняпались у-гору и линули в кімнатку до Фанні.

— Ох, як-же то хороше, весело, думала вона; — вечір який тихий та теплий, наче в свято, усе там ворушиться, миготить. Певно, усе ото ідуть ситі, вгодовані люде з тих віталень, де блищать свічада та золото. Яку-то вони там смашну картопельку іли; отсе тепер до опери ідуть слухати музику, чи дивитись на

Digitized by Google

драму. Певно й плакати будуть, та з тих сліз вще красше й веселійше ім стане. А мині и так весело, хоч я й голодна, хоч и не бачила драми. Кажуть, що ситим часами важко бувае, а мині-ж-то тепер легко-легесенько!... и вона одно шила; зшивала пілку до пілки; нашивала плетива и стяжки; и спідничка з фалдуваном широким починала ставати такою рясною, показною, та пишною... Фанні аж жмурилась та пасла на ній очи.

Часом здавалось ій, наче-то шумлява вся, що глибоко там десь на вулици в-низу кликотіла, разом знімалась, злітала у гору,— и гула у неі в грудях, в ухах, в голові. И вже видавалося ій, що то не гуркіт, а велика, роскішна музика вигравае чудово; що наче-то в голосах тих леліе щось, хвилюе танцюе, а з ним разом хвилюють коло ій и вогники... вогників безліч!...

— Ох, лишенько! Се я дрімаю, каже; — але як гарно під добру музику танцювати на балі!

— Потягнулась вона, та й знов до праці; шие так хутко, немов та машинка; раз, раз, раз.... ось и спідничка слине вже готова: А музика знов злітае до гори, и веселі вогники навколо Фанні знов миготять та танцюють.

— Я отсе в-друге здрімала! шепоче — и знову — до голки Еще кілька стебів — вже! Світе! Як весело! Легко та весело.—

А музика знову гуде и виблискують вогники. — Але Фанні вже гаразд бачить, що се не сон, що вона чувае.— Яка я дурна, думае; — я таки справді на балі, а мені здаеться, що я сукню шию. Не одрізниш часом того, що привиждуеться, від того, що на-всправжки.

Придивляеться, аж на ній нестотно самісенька сукня, що вона за-для Ніни маленькоі шила. — От, як гарно, думае; — ніхто й не дізнае, що я сама шила!

Озирнулась, — перед нею багато великих, роскішних світлиць и всі-ж то вони блискочуть та съюють вогнями. А музика? Грае, аж гуде; завиває, — сказано, легко та хороше! Та ще пахне так чимсь добрим, солодким, смашним.

Підходить до Фанні якийсь пан низенький, товстий, та рябий, рябий. Фрак ёму немов понастриговало в крати, але се не крати, а такі-ж самі ямки, як и на виду в ёго.

— З ласки вашоі, панно, каже ямчатий панок той: — прошу вас до кадриля. — Ох! та се-ж ви, пане наперстку!... Скажіть-но, будь ласка, а я й не пізнала...

Digitized by Google

— Так панно! Звичайне, каже наперсток: — кого часто бачиш, то придивишся й забудеш одміни. Але вас, панно, я дуже добре знаю... И вони идуть по світлиці и стають танцювати. Легко так, та весело, весело. Музика гуде — Вогники сяють.

— Я бороню вас, панно, каже наперсток: Се мій обовязок важнійший; бороню від вколеня, щоб не було болючо вам. И знаєте, панно, — так приятно боронити других!

— Але здайтесь и на те, пане наперстку, одказує Фанні; — що иноді добре й болю спочути; бо инак ми и знати не будем, як болючо тим, котрих ніхто не боронить...

— А! Се ви кажете, панно, про чулість? Я в сёму не знаюсь. Я не вразливий, у мене товста шкіра; я боронити мушу, то й бороню. А чулість та, шкодить всюди. Спитайтесь за се хоч у нашого vis-a-vis, панно!

Дивиться Фанні на пару, що з ними танцює и чудується еще більше.

— Скажіть мені, пане, будь ласка, каже: — адже то з гольником моя голка танцює?

— Нестотнісенько, панно! каже наперсток: — А гляньте, яка вона блискуча, ота ваша голка! Струнка, тонесенька... а в очку який погляд непохилий та острий! Тільки з таким поглядом и можно з шматя пошити що небудь. Для сёго-ж треба кожду материю пронизувати на двое, щоб бачити ії з обох боків.

— Так, пане! Але без ниток зшити не можно, одрікає Фанні.

— Я з панною згоден. Але нитка — се так тільки — надібок, засоб. Ним голка водить.

— Я бачу, що ви пане фильозоф, каже, усміхаючись Фанні.

— Я тільки самого себе спозираю, одрікає ввічливо наперсток; за-для того мене й можно на вашого гарнісенького пальчика, панно, надіти. А в тім я гольника лічу за справдешнёго фильозофа. З-окола він такий блискучий та гладесенький, а нутеж-но з-середини гляньте — кілько то жартів острих посиплеться звідти! Треба тільки знати, як ёго одчинити!

— Так, пане; але я не люблю людей потайних.

— Отсе вже, панно, й даремно, додав наперсток: — Все на світі ховається. Подивіться на природу, и та ховається навіть... без сёго не можно. Та й що-б було путнёго, як би всё вищирялось? Гляньте на вашого сусіду, адже й він розчиняється, тільки тоді, коли треба.

Digitized by Google

Глянула Фанні, коли бачить — коло нёї танцюють ножиці з гаптовальною голкою.

— Скажіть, будь ласка, дивувалась Фанні: — Як вони цяцьковано убрані.

— Так панно! Се до моди. Але я признаюсь отверто, що не бачив сміливійшого пана, над ті ножиці. До того-ж вони й стародавнёго роду. Іхній предок був у руках Парки и перетинав завше нитку чоловічої жизни.

— Ох! Се страшенне! скрикнула Фанні: — жизнь така гарна, нащо ії перетинати? От, приміром мені тепер — так хороше, легко та весело! Нащо мою жизнь перетинати?

Наперсток плечами тільки звів.

— Се, панно, найкрасша хвилина, аби ії перетяти. Богато людей з розпуки вмирає. Що-ж тут путнёго? Або живуть якось непевно: от хоч би й та голка до гаптования! Вона, — нікуди правди діти, — таки тупиця, чи-то пак... недотепна, хотів я сказати. А проте вона, куди яка думна, ще-й головку завше дере. Вигадала собі, що ніби вона тільки й проводить золоті та срібні нитки. Про мене, — отак цілий вік самоманою жити, щось нерателъне й непевне!

— Даремне, добродію, ви мислите так, одрікав Фанні: — мині здається, що всі ми живемо, себе дурячи: одні більше, другі менше. Тай то ще доложу, що ті, що живуть в самомані — завсігди щасливі, а щастя — наша мета.

Усміхнувся наперсток: — По вашому, панно, каже, — жите мало-б бенкетом бути, де-б завсігди гула та стогнала музика?

Але Фанні ёго вже не слухала: вона спочула, що в неі у грудях щось разом спалахнуло й затремтіло. Вона вбачила, таки прямісенько в очи, що по-бік неі, проти ножиць саме, танцював Адольф. Так таки — то був справді Адольф в гарнесенькій рамці золотенній. Але з ким танцював він? Довго и пильно придивлялась Фанні, поки не розгледіла, що то-ж була вона самісенька. Не та Фанні, — молодосенька червонесенька дівчина, що танцювала з наперстком, але Фанні - хора, худа, завчасне змарніла, в старій своій сукні подертій... разом — справжня, правдешна Фанні...

— Навіщо-ж танцює він з нею? думає Фанні: — адже вона не гарна, погана... Але в неі таке ласкаве обличъе, а очи такі лагідні та прихильні. Так! я розумію, чому ії він кохав. Собійницею я не буду!

Digitized by Google

Наближаються до них ножиці, и танцюючи, перетинають те, що їх єднало.

— Ненько-ж моя! Що-ж страху-то спало Фанні на думку; вона заплющила очи, а серце аж похололо. Коли зирк—аж Адольф стоіть уже прямо перед нею близенько.

— Адольфе, голубе мій! хоче сказати вона й не здоліе. Вона спочуває тільки, таке щасте, таке-ж-то нестямне, глубоке, що аж слёза ії душить; вона спочуває, що в грудях ії дасть-бі уже серця; там порожно. — Моє серце вже в нёго, думає, — а в грудях так легко, вільно та хорошо! — Адольфе, питає: — адже більше и вище щастя в світі немає; адже се не промінне? — А музика-ж то грає швидко та шпарко; свічечки весело съяють..

Прогорнув ії Адольф, и вони знялись и полинули геть в гору та в гору.

Повуз них котиться голос, мигочуть вогні... Он-де потрави несуть: та такі-ж-то смашні! Кілько то там картоплі тоі, Господи! Аж смішно навіть; а то все несуть великим панам, що іздять в маленьких каретах. Ген-ген іде лёвай якийсь в позументах, а он-де и пан Рахубовський жвякує... Весело так! Вище, та вище!

Вогники миготять; голоси тріпочуть, хвилюють. Вище та вище!

Адольфе! Як мені гарно, навіть... але болючо... Голубе, серденько, світе мій! Всё коломутиться, всё хлине геть... геть... Ох, Адольфе-ж мій!.. Конаю я... Ох...

Промайнула хвилина, — одна тільки — страшенна — и струни всі разом порвались. Музика змовкла, згасли вогні... и — по балю! — —

* * *

Другого дня прийшла до Фанні и хозяйна. Знялась вона на 135 сходів и наважилась впречи прямо, аби спорожнила за тиждень кватирю. Най заплатить належне та й з богом; бо вона-б то, хозяйка, знайшла собі пожительку другу — здорову й доразну, а з тою вже ваганини не буде.

От и ввійшла вона до Фанні.

— Гляньте, будь ласка, яка нечепура, — прогарчала: Так, не роздягаючись в сукні и спить собі на своім поганім креселці. Он, свічка догоріла до-щоту: чиж до нещастя далеко? крий Боже! Ні, таки прямо за двері; не кажучи й слова! — Тай підійшла до Фанні.

Digitized by Google

А та на своєму креселці на-виполовину лежала. — Голова ій схилилась на груди; схудле, змарніле обличъя бліде було й жовте, як віск; стусклі очи дивилися страшно. На правій руці був перстінець, а коло неї спідниця від Нінииої сукні лежала готовісенька; з ниткою й голка в ній стриміла.

— Що се, як вона спить не гаразд, тай бліда яка! подумала хозяйка, та мерщій з серця и гукнула: — Панно Фанні, панно Фанні! Гей! Чуєте, — вам кажу! — Навіть поцхнула ій, але та и не поворухнулась.

Тоді тільки побачила хозяйка, що Фанні вже не до розмови, що вона уже мертва. От, налякалася вона з-разу та й кинулась геть, а далі отямилась трохи, надумалась, та й знов вернулась до Фанні. Взяла переглянула всі ії маєтки обнишпорила всі закутки и схованки по стінах, всі шухлядки; але дасть-бі було грошей, тай річи всі здались на покидки. Один тільки „трібник“ варт був що небудь, до того-ж він був и новісенький; хозяйка зібрали всі приряди, ножиці, гольник, навіть з мертвого пальчика Фанні наперсток зняла и положила всё чисто до кишені. „З паршивої собаки, каже, хоч вовни смик!“

Глянула вона далі на патрет Адольфа, подивилась на рамку, подумала що не варт и гича, але про те таки и ёго пхнула до гурту в кишеню. В рамку ту вставила вона потім патрет другого пана неподібного, пикатого й вусатого, а патрет Адольфа віддала свому маленькому синови. — А той, такий радий, мерщій намалював накрутив на обличі Адольфа якісь візерунки кумедні, а далі з часом взяв та й розірвав ёго геть, саме в-поперек.

Ні сукні-ж маленької Ніни, ні квіток, ні стяжок хазяйка не зачіпала. Догадалась вона зараз, що се всё чуже, и що з ним здобудеш ще клопоту. А й справді, в дванадцятій годині за всім сим прийшов той самий лёкай в золотих позументах, поклав всё чисто в пуделка, навіть з голкою, що шила Фанні, та й поніс, куди слід.

А як-же то раді були и мати, и дочка, що сукня готова, та ще як вилита. Ніна в ній була як намалёвана. З радощів мати трохи сліз не пустила, а в тім вона таки пожурилась за Фанию: „бідненька!“ каже; а про те за шите не віддала грошей. Та кому воно було й платити? Не хозяйці-ж пак Фаніній? А крівних у неї не було, крім одної бабусі, про котру чи й знав хто; жила вона на селі десь далеко.

Digitized by Google

Фанню поховали дармо. Правда, закопали її з другими разом, поклали з такою-ж як и вона голотою до одної ями; але де тісно там и весело!

А Ніна на балі була, и ій було весело тож. Музика гула, вогні миготіли. Вона реготалась, танцювала, іла цукерки смашні, морелі, ананаси, бери, — а картоплі, що за вечерою подавали з ростбіфом разом, не іла, бо вона навіть її й не любила. И така-ж вона була в сукні тій на про-чудо, що всіх поривала. Навіть старі, поважні діди з-за карт повставали, аби полюбувати на ній; а одиого, то так натхнула та Ніна, що він таменьки-ж написав и поспівъя:

Навкруги съяво геть палає
Музика грає, завива;
Твоє-ж серденько ще не знає
Турбот, и в радощі трива!
Нехай житя-ж твоє леліє,
Як в хвилях проміні ясні;
Нехай з тих радощів криліє
В заласнім нестямі, та сні...
Пійми-ж но віри, мій ти раю, —
Залась то наша мета:
Один оттут ёго спіткає,
А другий в небі обріта!

И всі хвалили сі вірші; тільки богато змагались. Одні казали, що залась т а м, не можна прирівняти до залася т у т. Другі казали, що жадного залася там не було, нема, й не буде. Треті доводили, що й тут навіть, залась заласю нерівня. Не можна-ж бо заласем назвати який небудь пъяний гармідер в шинку; не можна б ёго до пишного панського баля зрівняти, де всё таке гарне, та спарне, де усё — поезия й лагід. Четверті згожувались на те й казали: — піднесіть-же-но всіх отих Фань, що з голоду й праці вмирають, до того, щоб вони змогли розуміти й поживати панське залася — тоді справді житя буде раєм. Пяті врешті кричали, що сёго з-роду не буде; що ще не придбано стільки засобів, аби тих Фань усіх наділяти панським препишним заласем. До того-ж ще оті пяті розпалялися страх: „Ми не хочемо, панове, кричали:— з наших радощів ані краплини для Фань тих вділитн!“

А Нінина мати репетувала ще надто:

— Най сукня мові Ніни варт ще дорожше, аби була стрійна, та пишна; аби моя дочка в ній поривала поетів! Га, я бачу чого, панове, вам треба: ви хочете зничить наші заласи, одняти у нас

Digitized by Google

музику, поезию, — усе високе та спарне. Ва бажалось-би ввесь світ перекинути в шинок з підпилим весілем. И ва думаєте, що ми-б були щасні, веселі, довільні? Ні, наше горе буде більше над горе Фань ваших, бо чутива наші вразливійші! — Ет! кричали на се супротивні: — спробуйте тільки хоч половини ваших заласів зречися, то другу наддасть вам опізнанє, що ви кождим ступнём своїм не нищите других и не вбиваєте кого небудь, панове!...

— Дурниці, дурниці, кричала знай, Нінина мати: — ніхто ще наших чутив не важив, ніхто не розрахував ще, кілько нам щастя прибуде з того поспільного блага!

А й то: Піди-ж-но до пана Рахубовського, може він отсе розрахує.

Гетманець.

УКРАЇНІ.

Мій ти краю, моя ненько,
Моя Україно! —
Люблю тебе, — не тією
Любовию сина
Покірною, що радів
До всёго своёго,
Чи то добре, чи лихо то,
А любить готово; —
Не горячим своїм серцем,
Що ти доглядала,
И любити и прощати
В самоті навчала; —
— А думкою кипучою,
Як синєв море;
Безкраєю, як те небо
Широке й просторе, —
Безмірною, безвічною,
И примолодою, —
Радостями життя мого,
Душою живою,
Усім добрим!...

Ти першая

Digitized by Google

Хоругву підняла
За святеє право в світі; —
На ворогів встала
За воленьку братів менших,
За правду, за віру!..
Як-же тебе не любити?! —
— Чия душа щира,
Чиє серце не заграє,
Душа не зрадіє,
Що те давне твоє право
Тепер тільки сіє —
Добра доля... Дай же Боже,
Щоб на твоїй ниві
Зацвили ще й святі квіти
Науки й любові!

Опанас Мирний.

Як козам роги виправляють.

Фрашка в І. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

ОСОБИ:

КАТРЯ, ОЛЕНА, СЕНЯ } дівчата з Заставної.
ТОДІР ЛИХОВОЛЯ, їх отець.
ИВАН, СТЕФАН } парубки з Заставної.
ВАСИЛЬ НЕДОБРЮК, парубок, } з Дорошівців.
ДМИТРО, ВЕКЛЯ } ёго стариня.
ГРИЦЬ, ёго слуга.
ДРУЖБА.
ПРОСАТАР.

Весільні гості, бояри, музики.

Дія ведеться то в Тодоревій то в Дмитровій хаті, то на базарі у Заставні.

Digitized by Google

І. СХІД.

Базар у Заставні. Серед базаря стоїть Василь

ВАСИЛЬ (співає):

Най ся-ж снить, хто си хоче,
Я тим голов не клопочу,
Тай не буду клопотати,
Бо ми воля не до-ката.

Дівка як в вітця дівує,
То ніхто її не чує;
Така тиха та благая,
Що казавбись: вона з раю

То як рубом голов вкрие,
То казавбись, що їх три є;
Три чортики, ще й з лабами:
О, нераз ночуй за брамов!

Бо як стане тя лоточить,
То вивалиш тільки очи,
А як швидко де не бризнеш,
То й тусанів гарних лизнеш!

Хіба я отсе не правду кажу, чи що?— О, я о-перед такого великого панства бріхні торанити не буду, бо на другий раз сюда и зазирнути би не прийшли, не то-що!— Дівка доки не віддана, то сховає тобі пазорики, неначе та кіточка; присягавбись, що там тобі и одної пазуриночки не має! — Та по весілю... Ох тобі лишенько!... покаже їх тілько, що лишь очи вивалиш як баньки.— Та я про себе не боюсь, щоби я їх борзо не поперетинав, бо мого батька не даром люде Недобрюком назвали, а син в батька вдався, та ще й як! — За тее-ж не хоче за мене в Добринівцёх и найпуща дівка піти, бо боїться. А я на-збитки сюди у Заставну пішов, ніби-то на обзорини, може би хоть тут яке диво запопасти, богдай з одним оком. А про пазорики, як казав, мені не страшно, бо вмію гарно обтинати. — А цит-же: хтось иде?— Три дівці! — а які гарні та урбані! — мабуть не бідолахів дочки? Гм.

(КАТРЯ, ОЛЕНА и СЕНЯ находять).

Digitized by Google

ВАСИЛЬ.

День-добрий вам, молоді дівчата!

КАТРЯ.

Молоді, чи не молоді, а тобі смаркачу засі нам день-добрий казати; бо ми з тобою на пиві не були, та ні в твого смутчого батька на храму, чорт ёго знав, хто він. А коли не знаеш як, таким цапам, як ти, у Заставні роги виправляють, то зараз виділимеш! — Дурню один! — пройдисвіт! — дражнипсів! (минають.)

ВАСИЛЬ.

Гречне ваше слово панночко! Привіт у Заставні не згірший, ніщо й казати; та за те мені вподобалась, що хоть свої пазорики не ховае, але по правді показуе. Та діськи; мені вподобалась без жарту! — Ті приднахтемські пазорики на-бік — дівка як вирмінка! (лоскае языком) Та що би то за слава та зи дуво було, коли би я такій крали пазорики пообтинав, а то з корінём? — Сміха на всю губу! Сватаю, ей Богу, сватаю! — Та відки-ж я довідаюсь, чия вона? — От, слава Богу, — онде идуть Иван та Стефан, давні мої знакомі; они и знатимуть чия тото така гордіння неприближуща. — Ходіть, ходіть братчики! (Иван и Стефан надходять).

ИВАН.

И слихом слихати и видом видати! Прецінь хоть раз давний наш побратимко у нашу Заставну заблудив? Ми вже думали, що у війську бувши, нас зо шумом позабував? — Як нам ся маем? Як живеш? — Чого так гориш неначе кропивою обжарений?

ВАСИЛЬ.

Чорта ёму! Такі то у вас дівки пекучі, що то й кропови не треба не то-що! — Дала мені гарний добрий-день, ніщо й казати! — О, тота там, у середині, що очи у ії світять неначе дорогий камінь, чи що. Та коби хоть не така гарна та убрана! Ато чоловіка аж скобоче, дивлячись! Як сю не візьму, то й женитись не буду — от-що!

СТЕФАН.

Вовк шерсть тратить а натуру не тратить; який був давно палкий та прудкий, такий и тепер; и в війську нічого з ним не порадили. — А гарна би то парка була, ніщо й казати! Она би до тижня по слюбови ходила з обломленими руками; а ти з роз-

Digitized by Google

валеною головою, та видряпаними очима. Ха, ха, ха! Та коли лиш тебе кортить, то и сёгодня висватаєш, а старий тобі до гарця червоних, віна, ще й ноги цілював би, не то-що; бо у нашому селі нема таких дурнів, що би їх кортіло, за мамону собі чорта на голову брати. — Ти думаєш що я отсе жартую? — Старий при-людёх казав, що хто би ёму біду з хати взяв, тому від разу дав шість тисяч червоних; а худоби, кілько сам хотітиме.

ВАСИЛЬ.

Я сватаю! ій Богу сватаю, — дійся Божа воля!

ИВАН.

Коли так, то будемо собі шваграми, усі три як тут стоімо. Бо я люблю Олену, а Стефан Сеню. Старий би з радоі душі іх за нас дав, але каже, що доки гризі з хати не збудеться, що й одну з молодших не віддасть. О таке-то товаришу! — Та я се жартую, братчику, бо й хто би доброму чоловікови радив таку вязю собі на шию силяти? — Не аби побратимови, але навіть и тій ні, що в корчи сипить; бо ти не знаєш, брате, що то за вязя, та що то за гадюка!

ВАСИЛЬ.

Руку сюда, братчики, — ми до двох неділь шваграми! — Коли я козі роги не виправлю, то можете мене в горботку убрати, та до жидівськоі дитини у мамки дати. — А тепер собі ще якоі заспіваймо, та гайда у старости! (Співають):

Кому дасть Бог в світі долю,
То не жаль му стратить волю;
Волю стратить, доля буде,
Так чинили з-давна люде.

А хоть жінка и полає,
То чоловік розум має;
Має розум, має руки —
А ще де-що до науки! —

Бо то часом в часі слово
Уговкає чорта злого,
Та би жінку не вмирило?
То би було з дивен диво!

Digitized by Google

Бо ті жінки не такиі,
Як їх пишуть люде злиі,
Сли лиш дурнів за ніс водять,
И лиш жусом верховодять.

Та хто ім ся вкаже паном,
Тому в свій час и сніданє,
И обідець, и вечера,
И порада люба щира. —

(Идуть.)

II. СХІД.

Кімната у Тодоревій хаті. Олена и Сеня входять з шитями и сідають біля вікон.

ОЛЕНА.

Ти не виділа учора Ивана?

СЕНЯ.

Виділа на базарі; стояв з Стефаном та з тим Дорошівським парубком, що про ёго славлять, що дуже лихий. — О того кобито нашій Катрі, той би ій борзо роги виправив, не бійсь! Та тумабуть и чорт з рогами не взяв би не то-що! А ми обі на віки нещасливі; бо батько присягався, що нас доти не віддасть доки тоі гризі з хати не забудеться. Ох мені лишенько!... Пропали и ми дві, пропав и мій Стефан, пропав и твій Иван!.. Всі ми пропали, а через кого? через одну змию!...

ОЛЕНА.

Не журись, сестричко, може ще Бог змилуеться. Батько наш добрий; не зхоче чотири душі через одну язю тратити. А може найдеться ще такий божевільний, що біду візьме; бо батько казали учора на базарі при-людёх, що у трое дають тілько віна, що обіцяли, аби лиш хто такий відважний найшовся, з бідою свій вік коротати, та свою голову товчи. А я буду батька просити, щобы и мое віно до Катриного доложили; може би хто борше злакомився. Мій Иван у батька віна не бажае, лиш мене одну. Мій сизокрилий!... Тай про-віщо би ёму то віно и здалося, такого великого богача единчукови?...

Digitized by Google

СЕНЯ.

Хіба мій Стефан так не каже? — „Пане Тодоре“, — каже иноді до батька — „коли хочете то я вам з моєї кишені даю зараз тисячу червоних, лиш не топіть нас двоє, не закопуйте нашу долю молоденьку, — гріх вам буде!“ Бо де-ж се є, каже, правда в світі, аби через одну казюку, через одну вогняницю двоїм молодим вік занапастити? — Та що з того, коли батько як що собі у голов уклепають, то хоть би й сам Бог радив, то не поможеш! — Тільки того, що година наша бідна та нещаслива!... Та пазьмо сестричко: бо мені здаєсь, що вже йде наш кат, наше горе пекуче! — Так, — она! — (Катря уходить).

КАТРЯ.

А що? — вишили по ручникови? — Та ви отсе нічого и не вишили; ви сякі такі ледащиці! гаволовиці! — За те-ж вам отсе! та отсе! та ще отсе! — (Олена и Сеня утікають).

(Кричучи.) Я вас учитиму, як по цілій днині теленіти та гави ловити, а нічого не робити! Прианахтемські чортові дочки! — Таже ви від мене більше кулачъя та кочержаників зазнете, як у вашого батька хліба, що вас таких ледащиць вигодував, чорт зна на що и кому? Але доки ще мене стане, то не мете ви мені гави ловити та про друків небилиці плести; не бійтесь, не хоче батько, то я вас учитиму! — сякі-такі!...

(Тодір, що доси нишком у дверёх ствояв, вступав.)

ТОДІР.

Що знов за примхи, Катре? — Чи ти вже не гадаєш, твою злість хоть одробиночку вгамувати? Чи ти хочеш твою долю на віки закопати, а мене без часу у гріб трутити? — Ох дочко, дочко! — Схаменися доки ще час., аби вігтак не за пізно було. — Коли Бога не боішся, то хоть людей стидайся, нещаслива! — Ох, за що-ж то ти мене так побив та покарав, Господи милосерний!..

КАТРЯ.

Чорт хіба вас мордує та карає; — а я про ваші ханьки рук не загну, та не ждатиму, аби мені хтось на голові кіля тесав; — то знайте! — А коли ще ліпше хочете знати, то вам скажу, що засі кождому мною верховодити, хоть би и вам самим! — От-що! — Я вже не опелінок! А колисьте ваші донечки так розпустили, що нічого би не робили, лиш цілу днину у вікні сиділи, та за дру-

Digitized by Google

ками гави ловили, — то вирядьте-ж їх за ними; а я як котрого друка узрю, що ме сюди швендятися, то голов му провалю, и довечкам вашим очи випарю окропом — висіли би ім ще сёгоднішнёї днини! (Иде.)

ТОДІР.

Або-ж се не кара Божа, та не суд Господний упав на мене нещасливого?.. Та кобих хоть знав, у кого біда вдалася, така непевна, як гадюка? — Хиба-ж у чорта самого; бо люде приповідають, що він — щез би — полуденником перекидаєсь, та малі діти у полуднішню пору, коли люде при роботі лишуть саму дитину в хаті або в поли, — підмінює. — Отаке підмінче и се мусить бути; бо мати покійна добра була, як та голубка, що мене такого нещасливого на тім світочку лишила! — Нічого не приходиться робити, як усё лишити, а самому йти, куда очи видять та ноги несуть!.. Хиба-ж би я був се давно вже не зробив?.. Так мені жаль тих двох, що без мові голови мусіли би у найми ити, або від біди світа ловити, так як я. — Та ще-ж одно спробую: розголошу у цілому повіті, що хто ії візьме, тому сей-час даю увесь мій маєток, навіть віно Оленино та Сенино, лиш аби нужди спекатись. Тим двом найдуться люде и без віна, бо добрі та любі як день любий; лиш тую одну біду, ні мені продати, ні мені проміняти! — О, матінко Христова!... (чути сторожя). — Хто там иде?

(ИВАН, СТЕФАН и ВАСИЛЬ входять).

ИВАН.

День вам добрий, батьку Тодоре! — Чого такі смутні та недовольні бадечку? — З-за годі, ей Богу, з-за-годі! — Та коли ваша ласка буде, то ме від тепер за вас отсей наш побратим воювати. Ми и прийшли, щоб много не короводитись, з отсим гідним ледінём, а нашим давним товарипом, на вашу Катрю в старости.— Що вона собі лихенька, то ми ёму вже казали. Та ёму се ще й радше; лиш тілько хоче, аби ви за мене дали Олену, а за Стефана Сеню, — тай за дві неділи весіля!

ВАСИЛЬ.

Те так и є батьку, як мій побратим каже; — бо Катря мені вподобалась, а за решту моя жура. Одно лиш то собі в-перед виговорю, аби мені від вас ніякої перепони ані в якім небудь ділі не було, що небудь би я робив; бо и я собі примховатий

Digitized by Google

вдався, а може ще и вашу Катрусю перестиг, коби здорова була! — За сим словом прошу о вашу відповідь, батьку Тодоре!

ТОДІР.

Катрё! (Катря уходить).

Я отсе тебе заручаю з тим парубком; — хочеш ити за нёго, добре, а ні — то ти не моя дочка, а я не твій батко, и від сёї години щоб ти мені и на моєму задвірю не находилась! — Я до тепер суферяв усёму, як рахманин, а від тепер не буду. Не послухаєш моіх речий, дочко, то проклята вси від мене на афтемні дни! — Чуєш дочко? — На афтемні дни! — Ходім тепер, ледіні, у сад дещо порадитись, а сі голубята нехай собі пізнаються...

СТЕФАН.

Любої розмови!

(ТОДІР, ИВАН и СТЕФАН идуть.)

ВАСИЛЬ.

Тай так, Катрусечко серденько; коли Бог поможе, то ми собі за дві неділі и в парці? — А парка то буде, парка!.. И чорти в пеклі завидуватимуть, не то-що; бо и я собі стільки примховатенький вдався, що моя Катрусечка дорога. — А се до доброї долі та до милого трівку конечне так и треба, аби обоє одної гадки були; бо що з того, що він буде сякий а вона така, або вона сяка а він такий? На таке трівання хиба жидівські харки метати! — Та то долечка щаслива, коли він собі острий, а вона собі ще острійша; він палкий, а вна ще палкійша; він пруткий, а вона ще пруткійша. О, такий то трівок благослови Боже! — А не дай знов Боже, аби мені була дісталась дівчина тиха, млава, покірлива! — Я би и години з нёю не жив! — Остро, прутко, палко! — То и є, що є; — хиба-ж не так, Катрусечко серденько? Я читаю з личка твого пишного, що неначе индик почервоніло; з очей твоіх ясних, що неначе у коґута палають; з грудей твоіх лебединих, що неначе міх циганський ходять; з губок твоіх цукрових, що неначе вареники віддулись, — що и ти тої самої гадки що й я! — Хиба-ж ні, Катрусю?...

КАТРЯ. (въ)

А щобись тами від разу знав, якої я гадки, — то тобі отсе! та отсе! та ще отсе! — Ти прианахтемський сину!

Digitized by Google

ВАСИЛЬ.

А щоб и ти від разу знала, що я играшки з роду люблю, (бъе) то тобі отсе! та отсе!— та ще й отсе, Катрусечко серце! — Таких играшок у нас в Дорошівцёх и сто раз на днину граються. Добре що я знаю, що ти іх любиш; я перший їх завсігди зачинатиму; а звуться вони у нас „коточі піжмурки.“ — Такої любої розривки мабуть и в цілому світі не має, не то-що!

КАТРЯ.

Коточі піжмурки? Ти коточнй придатку! Ти опришку, убійнику! Ти — ти —

ВАСИЛЬ.

Браво Катре! Браво лебідочко! Браво голубочко синогорличко! Коточі придатки и що там ще, усі дівчата, що хоть половинку, хоть третинку тої відваги, тої острої крови, тої прутченької мови не мають, що моя Катрусечка розумна, моя Катрусечка цікава, моя Катусечка палка, моя Катрусечка игролюбива, моя Катрусечка чортополошенная; бо від неї би усі чорти утікали, окрім мене одного, що з радощів би зараз и кріз тую стелю скочив, за тее, що таку парку собі запопав як само серденько ёго бажало! — О, не було й не буде такого милого тріваня на цілому сёму світі, як буде тобі зо мною и мені з тобою, Катрусечко моя принайлюбійша! — Хиба-ж така перла дорога мала впастись такому, якому тільки кужіль прясти, та и попелі гратись? Мені! — мені одному сей дорогий камінь, Василеви Недобрюкови з Дорошівців! — Аж за дві неділи?... Не за дві неділи а за тиждень слюб, абих знав, що попови кавут грошей всиплю! — Козир-дівці козир-парубок! — До попа! — (Иде.)

КАТРЯ (плачучи)

Ох, та з котрого-ж то шпиталю божевільного мій бадечко, другий божевільний, такого варята запопав та мою голов післав, аби мене так оббамбурив, як отсей то мене оббамбурив? — Ох, мої плечі, моя спина! А все наче,то жартиком, наче то играшкою— Ох, ти доле моя тринещаслива!... А що мене найдужче їсть, то те, що за соромом нікому и вповісти не смію, що я така оббамбурена, ато би всі зо сміху повмерали! — Годинонько моя чорнесенькая!.. Се мене мабуть Господь Бог за мого бадечка побив, що я ёму так корила! Та бадечко міг би мене був сам укартати, а не такому розбишаці в лаби давати!... Ох, моя спина, моі ру-

Digitized by Google

ки!... Се я мабуть умру з сёго? — Та волів би мені Бог смерть дати, ниж би я мала ити за такого чупрундиря!.. А мушу йти, бо ніщо робити... У хату мене не приймає и найблизша родина, бо всім в знаки далась... Тепер маєш Катрё!... Нічого; я за нёго піти піду; та лиш на те, аби від мене другої днини в галайсвіта пішов, не питаючи навіть куда! — О!. Я ще я! — Я ще Катря за себе!.. Та як він мене ще раз так оббамбурить нежалучи, що тоді?... Годино-ж моя гіркая! — Чому він там голов свою не вломив, відкіля ёго приванахтемська чортова мати принесла? — Та ще-ж будемо видіти... (Иде.)

(ИВАН и СТЕФАН входять.)

СТЕФАН.

Я би був дав чортови и сто жидів, лиш абих був нишком при тому був, як ті двоє з собою розмовляли. — Такого мабуть и у Львові на театрі не показують, не то-що?.. Голубята, тай годі. Та коли він ії ще так не прибрюкає, що ме ёго слухати, як цуценя, то я не Стефан! — Видітиметься!..

(ТОДІР убігає.)

ТОДІР.

Чудо, хлопці! — Чудо!

ИВАН.

Та так борзо? — Таке дай Боже чути! — Я дива та чуда не одного ще сподіюсь, та щоби вже нині. — Але-ж яке би се чудо було, батьку Тодоре?

ТОДІР.

Таке чудо, що Катря свого зарученого не може нахвалитись, та навповідатись, який то він розумний, та який то він добрий, та який то він козир-ледінь! — Чудо, тай годі! — Або се хиба не чудо, що від коли увійшла у челядну хату, то ще нікого не била, на велику вдивовижу усіх наймитів та наймичок? — Лиш то мені дивно, що в-одно по спині шкрібаєсь, неначе би — — Ну се вже мені сам Господь відкупителя з неба зісдав, не то-що! — А дівки, як кижу ваші; про віно вже згода, а тепер ходім у пивницю, коштуватимемо, котру би то бочку-дві меду та вина на ваші весіля виточити, бо — (всі три співають:)

В цілім світі така мода,
Що в весіля не пъють воду,
Ото з тої лиш причини,
Що є меди, що є вина!

Digitized by Google

Бо як трунку би не було,
То би люде в руки дули; —
Вода робить кров студену,
Глянь жа жабу, на зелену! —

О, таке би и з нас сталось,
У яри бих поскакали,
Та й там доти воду пили,
Аж би Німці нас вблупили.

Віттак наше грішне тіло
Всмажили би, та й би зїли,
А видицев запивали,
То-ж то в сало би убрались! —

О, не пийте, братя, воду,
Хоч про ту одну пригоду:
Щоби „кріку“ не кричати,
Німців в сало не вберати! —

(Идуть.)

(Дальше буде.)

КОРОТКИЙ ПОГЛЯД НА ИСТОРИЮ ЯЗИКІВ СЛАВЯНСЬКИХ, особливо-ж на историю язика руського.

(Слово инавгурацийне Проф. Д-ра **Омеляна Огоновського**, сказане в салї промоцийній при отвореню наукового року 1871/72 в університеті Львівськім.)

По давному обичаю отвираються студиї університетські кождого року наукового словом инавгурацийним. До сёї пори виголошувано из катедри сёї при такій нагоді переважно річ німецьку, та тілько рідко коли мож було учути мову латинську. Словом руським або польським ніхто не отворив еще ніколи студій на тім університеті. Аж найвисшим рішенем з дня 4. Липня с. р. призволено, щоби перепони, стоячі доселї у дорозї відбуваню відчитів руських и польських на виділах правничо-політичнім и фильозофічнім, від тепер зовсім були усунені. От-

Digitized by Google

так обоїм мовам краєвим привернено поконвічні їх права; а одною же из них — рідною-руською, — хочу сёгодня мою річь инавгурацийну виголосити та й оттак в имя Боже отворити сей рік многоважний в исторіі сёго університету. Справді, не мала се почесть для мене, що первий из Славян-професорів можу на тій катедру слово мов присвятити тій добі новій, в котрій науки на природній основі розвиватись мають. Від нинішнёго дня заступить мова материя при відчитах дотеперішню німецьку; рідне слово заговорить силою чародійною до серця молодого, та й улекшить чи-мало й найтруднійшу науку. — Коли-ж у нас просвіта на рідній мові дотеперішню культуру німецьку заступити має, то треба нам розглянутись у просторі Славянщини, щоб опізнати, чи обі мови краєві спосібні суть виповнити велике свое завдане. — При тім же огляді не обійдеться без того, щоб не кинути оком на прочі мови славянські; усі бо мови славянські доповняють себе взаімно и дають нам образ тої колишнёї мови, котра не поділилась еще на нарічия, а була їх матірю в поконвічній добі Славянщини. Стану отже нині говорити про се, що нас не мало тепер интересовати мусить, именне, хочу дати погляд на исторію язиків славянських, особливо-ж на исторію язика руського.

Се отвирається перед душевним нашим оком величезний світ славянський! Простирається він від Рагузи при адриятику ик півночи аж до побережья моря ледового, по правій руці к горам уральським, а по лівій до моря балтицького. У сёму же безмірному просторі живе 70—80 миліонів Славян, котрі у своім часі важну міссию в подіях світа сповнити мають, як скоро просвітою у всіх верствах товариства на-скрізь переймуться, та як лише Німці з завданем цивілізациї свої опораються. — Як первеньство в культурі и в діях историчних перенеслось в часах новійших від племен романських до германських, так можуть колись германські племена из сцени всесвітної уступити, щоб вийшли на-перед актори нові, що довгий час були тілько статистами, або стояли вкриті за кулісами. Народи-бо у своіх діяннях не суть вічні, але зміняються один другим, як скоро який свою міссию в світі сповнить. Но поки-що придивімось близше поодиноким язикам славянським, а побачимо, що в язиці народа також история ёго неначе в зеркалі відбиваеться.

Усіх язиків славянських числимо десять, а то вісім живучих а два мертві. Живучі суть: руський, российський, польський,

Digitized by Google

лужицький, чеський, словенський, сербський и болгарський. До мертвих-же належать: староболгарський або церковно-славянський та й полабський або древанський. З природи річи слідує, розправитись на-перед из языками мертвими, по чім споглянемо на живучі, особливо-ж на язик руський.

Найновійші попити язикословні доказали, що мова церковна або старославянська є старшою сестрою, а не матірю инших язиків славянських, зарівно як мова санскритська вважається старшою сестрою всіх инших язиків индоевропейських: перського, орменського, грецького, римського, славянського, литовського, германського и кельтицького. Але-ж звісно всім, що лінгвісти не можуть у тім питаню погодитись, котрий народ тою мовою колись говорив. Копітар у своїм письмі „Glagolita“ старався доказати, що церковно-славянський язик був старопаннонським, від котрого вийшов нинішний язик хорутанський. Россиянин Греч гадав, що язик церковний був давним сербським. Калайдович назвав ёго моравським, коли Давидов ёго назвою старо-руського охрестив. Відомо також, що славний Міклошич язик церковний старословенським именує, доказуючи, що ним колись-там праотці нинішних Словенців говорили. Однако за проводом Добровського, Шафарика, Шлейхера, Гатталі, Буслаева и других, більша часть фильольогів та й историків переймилась сёю гадкою, що язик церковний або старославянський був мовою давних Болгар. У цвитучій добі старого царства болгарського розвилась одна и тота-ж мова славянська у всіх краях до того царства належачих, и віттак не лишень у землі задунайській, де вона до сёгодня живе, але и в Волощині, Семигороді та й в нинішній Угорщині від Дуная по Пешт, а дальше ик Татрам та вздовж Татр аж по жерела Тисси. Коли-ж Мадяри, Половці и Печеніги в Паннонії и Семигороді розгостились, мова болгарська упинилась на полудне від Дуная в давній Мезиі и в великій части Тракиі и Макидониі де нёю тепер простий люд говорить.*) У тій отже мові староболгарській славянські апостоли Кирил и Методий звістили Болгарам та й моравським и паннонським Славянам науку Евангелия, и переложили з мови грецькоі святе письмо и инші книги для богослуженя. Для тоі мови винайшов и уложив св. Кирил нову азбуку,

*) Safarik, Slovansky narodopis; treti vydani. V Praze 1849. str. 33.

Digitized by Google

звану глагольською або глаголицею, основуючись у труді сёму відай переважно на знаках рунічних. Саму-ж кирилицю уложив Климент, ученик Кирила, епископ Велицький у Болгарії.

Що св. Кирил глаголицю зладив, учить також Малиновський у своїй критичній граматиці язика польського; але-ж він пише, що язик старославянський, колись-то орган Славян полудневих, за св. Кирила в 9. віку по Христі був уже мертвим, бо коли був би живучим, то папи римські не призволили би ніколи, уживати ёго до св. литургії.*) Проти сих слів ученого лінгвіста польського належить замітити, що язик старославянський був органом не лише полудневих Славян, але и тих, що в Панноніі були поселились. Тоді-ж, як Кирил и Методий Славянам слово Боже голосили, той язик не міг бути мертвим: проповідь бо апостолів наших не ширила-б ся так скоро неначе блискавиця по-між Славянами в мові мертвій, хоча-б и в славянській. Справді були тоді поодинокі мови славянські більше як собі зближені ніж нині, та й оттак наука евангелська могла-б Славянам и в мертвій мові славянській бути зрозумілою; однак же годі таки доказати, що тота мова паннонських Славян була мертвою, а при тім трудно порозуміти, чому-б папи римські не мали призволити введеня живучої мови славянської в богослуженє, коли на заході у деяких племен, як у Арабів, Сирийців, Ормен, по призволу самого-ж римського престола, богослуженє в народній, живучій мові відправлялось.

Мертвий сей староболгарський язик находиться тепер у перекладах библийних, та й у книгах призначених для служби божої у Славян обряду грецького: у Россиян, Русинів, Сербів и Болгар; однакже не перебуває у тих народів у первісній чистоті, але змінився, так в основних де-яких звуках и в виговорі, як и в де-котрих граматичних формах. Хотячи віттак цілу красу того язика библийного спізнати, мусимо ёго студіовати в стародавних памятниках из 11. віка. Яко старша сестра прочих мов славянських представляє нам мова староболгарська повні, богаті, викінчені форми граматичні; оттак-же и ніхто из Славян не

*) Malinowski, Krytyczna gramatyka języka polskiego, str. 84.: — „Język staro-słowiański, niegdyś organ południowych Słowian, za św. Cyryla, który dla niego urządził abecadło tak zwaną głagolicę według porządku głosek alfabetu greckiego, był już w wieku 9. po Chrystusie umarłym, gdyż inaczéj św. stolica apostolska nie byłaby zezwoliła na użycie tego języka do św. liturgii.

Digitized by Google

зможе основно вивчитись мови матірної, наколи не познакомиться из старинними формами тої мови апостолів славянських. Треба-ж замітити, що в науці язиків славянських язик старославянський є тим, чим готицький для язиків германських. Дивно, що нинішня мова болгарська за впливом волощини и альбаньщини так дуже вироділась, що тільки в головних признаках подібна до свові матери. Неволя народня є причиною, що тота мова в своїму розвитку застоялась и віттак немало звелась. Но и як-же ій розвиватись, коли вона від свого природного жерела віддалилась и к неславянським взорцям прихилилась?— Шкода, що Болгаре, маючи в себе памятник клясичний, мову апостолів славянських, запропастили ёго, та й з багатого материялу виробили собі новомодний, витончений язик! Истинно, як нинішня мова болгарська не перетвориться зовсім після свого взорця, то ставатиметься у формах своіх що-раз убожшою. Досить замітити, що вона втратила вже деклінацию имен и ступнёване приложників та й що немає в неі способу неозначеного, котрий описується через спосіб заявляючий з передъидучою частицею „da“. До новостей належить и се, що в тій мові находиться родівник, що причіпляється до слова.

Коли-ж язик староболгарський у своїму молодому парістку хоч трохи віджив, то один славянський язик не міг устоятись у бурі часів, та й счез майже без сліду. Се язик тих славянських племен, що простирались колись по цілій північній, Німечині від Гольштину аж до землі Кашубів. Загально звуть іх нинъки полабськими Славянами, тому, що вони по обоіх сторонах долішнёі Лаби були поселились. Значнійші по між тими племенами були Велети, Бодрити и Древяне. Но плелена ті славянські, хоч и сильні були, не здужали по-між німецькими устоятись, по-за-як особливо Каролінги и Оттони конечно бажали, лишити іх свободи и народности. Мова полабська, звана також древанською, завмирала поволи, а в Поморю, де було племя Велетів, умер в 1404 р. останний Славянин, що вмів по-полабськи говорити. У гановеранському же Люнебургу останки давних Бодритів задержались до половини 18. в., т. є. до 1751 р., в котрому послідний раз славянське богослуженє в Вастрові (Острові) відправилось.*) Теперь говорять по-древанськи лише де-які ро-

*) Safarik, Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur, Prag, 1869. S. 469—486.

Digitized by Google

дини в закутках сельських*) Останні окрушини сеї мови доказують, що вона зближалась до мови польської. У ній були и носові звуки, так як у польщині; а частий перехід звука „o“ на „i“ (вiр м. вор) заявляє, що Славяне полабські де-які властивости в виговорі від Русинів приймити могли. Доля тої мови научає нас, що мова запропащається без сліду, як скоро почуте народне остигне. От недавно тому завмерла мова корнвальська, а послідня старчиха, що говорила еще по-корнвальськи, представляла собою и стародавну мову своєї батьківщини. Тепер загадали поставити ій памятник. Се буде нагробник також и мертвої мови корнвальської.

Сумна доля затрати мови родинної найшла и на Лужичан, що звуть іх також Сорабами. У середнёвічних часах мова лужицько-сорабська розширилась була від ріки Салі через Лабу аж к Одрі, панувала отже в Мисині, Лужичах и в країнах судідних; нині-ж живе вона тілько в частині горішних и долішних Лужиць, и оттак поділена на два нарічия, горішнё- и долішнё-лужицьке. Но по-за-як число Лужичан що-раз уменшається, и в загалі лишень около 150.000 душ обіймає, то може легко статись, що вони в протягу одного століття знімчаться. — Іх мова появляє сліди впливу сусідних язиків; оттак мова долішнё-лужицька зближається до польської, коли горішнё-лужицька з чеською мовою де-що спільного має Потішної будучности ті оба нарічия Лужичан не можуть мати, особливо-ж у сёму часі, в котрому малі народности тілько в звязку з сильнійшими щось дільного вдіяти можуть у справі своєї просвіти.

Перенесімся тепер у тому нашому погляді від Лужичан до сусідних Чехів. Милий отсе перехід від того мрачного свитаня в світ ясний и веселий! Живі, меткі, невсипущі, енергічні Чехи мають мову ядрну, що вже в 9. віку мала свою літературу. До того-бо віку відносяться „Суд Либушин“ и деякі пісні з рукописи Королеводворської, що ії відкрив Ганка в рукописи з 13. в. — У формі стародавній мова чеська зближається до староболгарської и про-те враз з мовою старопольською служить нам в доказ, що мова староболгарська по-між иншими славяньскими є тілько сестрою.

Мова чеська стала розвиватись, именно від 1348 р. — т. є. від того часу коли чеський король Король I. (яко цісарь K. IV.)

*) Safarik, Slovansky narodopis, str. 107.

Digitized by Google

славянський університет у Празі основав. У нім-бо віддавались студіям не тілько Чехи, Моравляне и Словаки, але й Угри, Поляки, Русини, Шведи и всі Німці. Народна-же література датується від початку 15. віка, коли Гус з реформами релігийними виступив. Тоді пробудився дух народний, — оживилась література, по-чім вона природно розвивалась аж до зломаня народної сили в боротьбі на Білій горі. Від того часу стала словесність загибати, а жаль за давними ліпшими часами виразився в чеській приповідці: všecka sláva, všecka krása — polni tráva! — Мова чеська змарніла та й скрилась у простій хаті сельській, де переховувалась трохи-не до кінця 18. в. Аж з початком сёго віка засвитала для мови чеської надійна зірка. Успілений дух 7-миліонового народу пробудився нараз з вікового сну, вдарив лихом об землю и видав доси дуже богаті овочі труду невсипущого. Юнгман, Шафарик, Ганка, Колляр, Челяковський, Паляцький, Гатталя, Шембера и другі учені мужі піднесли рідну мову з пониженя, просвітили темний люд популярними письмами, які видаються Матицями без перестану в многих тисячах екземплярів; — словом, причинились до утворення богатої словесности.

До язика чеського прилучається нарічие словацьке, котре де-які фільольоги окремішним, самостійним язиком почитують. Угорські Словаки суть останки Славян карпатських и дунайських, и оттак засидівшись у своій землі від поконвічних часів, могли задержати в мові своій де-які признаки стародавної, праславянської мови. Нарічие словацьке зближається в граматичних формах до язика старочеського, та й становить по-части перехід до мови словенської. Завважати належить, що в нарічию словацькім, рівно як и язиці руськім, у часі минувшім (3. лиц. числа вд.) „l" на звук посередний по-між „ш" и „v" переходить н. пр. dau, chodiu замість dal, chodil. Но самостійним язиком годі таки се нарічие назвати, а то именно з сеї причини: Мова словацька, привязана від давних-давен до первісного сідалища Славян, поросла неначе мхом старини и появляє де-які признаки язика старочеського. Коли-ж оттак тая мова дальше розвиватиметься, то без сомніву за кілька-сот літ заявить таку форму, яку тепер має живуча чеська мова. Шкода отже марного труду в утворенню окремішнёї літератури словацької.

Щасливші в тім згляді Словенці, що поселились у Краіні, в нижшій Хорутанні, в низшій Стирні, також у західних комітатах Угорських, в иллірийському Поморю, та по-части и в

Digitized by Google

Истрії. Усіх Словенців мало-що більше над міліон, але яко народ гірський прилягли вони до рідної батьківщини з молодечим запалом, и утворили словесність відрубну від сербської у хорвацькоі.

Мова словенська повняе багато старожитних знамен, тому-ж и не диво, що Міклошич церковно-славянський язик назвав словенським. Належить примітити, що також в словенщині находяться де-які признаки мови руської; Згадую лишень про сесю появу, що наконечне и середуще „l“ після самоголосної в звук посередний по-між „v“ а „u“ переходить; н. пр. dav, piv, dovg, vovk... Ті та й инші приміри доказують, що Словенці могли бути колись сусідами теперішних Русинів. Справедливо отже замічав Шафарик, що Словенці так що-до мови, як и що-до первісного сідалища свого були найблизші Хорватам и Сербам, и що давнійшої іх вітчини перед Татрами в землях Галицькій и Володимирській глядати треба.*)

З словенським язиком стоіть про те в найблизшому звязку язик сербський. Слідителі старини учать, що Серби враз из Хорватами в до-историчних часах у східних Карпатах а в пізнійшій Червоній Руси були поселились, та що вони, призвані від візантийського цісаря Ираклия, свою землю — Білосербию и Білохорватию — опуститили, займаючи край инший, що звали ёго Illyricum.**) Пови отже Серби и Хорвати на полудни більшеменше в теперішних своіх сідалищах поселились, перебували воци ту в наших сторонах, и про-те не дивно, що в мову руську залетіли де-які сербізми. Но оба язики сербський и руський суть именно з того згляду один до одного зближені, що по-між иншими славянськими, яко найбільше мельодийні и богаті в самоголосні (vocales) підносяться. Не пересадив Міцькевич значене мови сербськоі, коли сказав: „Dyalekt serbski ze wszystkich dyalektów słowiańskich najbardziéj harmonijny, najmuzykalniejszy, łagodzi, zmiękcza twardość spółgłosek, jest niby językiem włoskim Słowian.***) У сій мові зложені найкращі поеми богатирські и пісні романтичні. Вук Стефанович Караджич, муж много-заслужений у літературі сербській, назбирав багато таких творів народної поезиі, та своею діяльностю на поли письменности стався твірцём нової доби

*) Safarik. Slovanské starozitnosti. V Praze 1837. str. 715.

**) Saf. Gesch. der südslav. Litterat. I. S. 5. ff.

***) Mickiewicz, Rzecz o lit. słow. I, 124. Poznań. 1850.

Digitized by Google

словесности. У давнійших бо часах, почавши від 13. в. писано там або в церковно-славянськім язиці, або уживано мішанини з церковщини и з сербського народного язика. — Коли-ж Сербия на Косовому поли свободу утратила попавшись під кормигу турецьку, то погасла и та просвіта, що заледво в зароді була появилась. Віттак не було там житя літературного аж до Дозитея Обрадовича, жившого при кінци минувшого, та з початку сёго віку. Той муж відважився мову простонародну ввести в літературу, и про-те в словесности сербській має таке-ж становисько, яке в нас Иван Котляревський займав. Вступаючи у сліди Обрадовича, Вук Стефанович займився зладженем правописи фонетичної и посвятив сили свої розвиткови мови простонародної. Хоча партия противна, опираючись на церковщині партию Вука за божевільних новаторів уважала та й на кождому кроку труди ii спиняла, то однакже намагания тих старовірців остались неплодними: праведна справа молодої Сербиі подоліла застарілі гадки партиі противної, по-чім идея народности оперлась на основних підвалинах.

Побіч язика сербського розвиваеться нарічие хорватське. Де-які учені мужі, за проводом Шафарика, називають мову хорвацьку самостійним язиком. Але-ж мова сеся так мало ріжниться від сербської, що хіба тілько патріотизм хорвацький може в ній усмотрити окремішну самостійність. Де-які незначні зміни у формах граматичних не становлять еще язика відрубного, особливо там, де лексикальний материял и склад синтактичний в одній и другій мові бував той-сам. Найбільша ріжниця між письменностию сербською а хорвацькою є хіба тота, що Серби, належачі до церкви східної, уживають гражданки, коли латиняне-Хорвати букв латинських придержуються. Сербський язик станеться віттак колись письменним також для Хорватів, як скоро ріжниці в письмі поміж обоїма племенами залагодяться.

Досить о сербщині. Перейдімо тепер до погляду на историю мови **руської**. — Сербия и Русь у часах середнёвічних не були собі чужими. Коли-бо після нападів Татарських усё житє духове на Руси завмерло, а доля народня в великій могилі скривалась, не забула Сербия про нещасну Русь, но спомагала ii, особливо в 14. в. великими запасами книг церковних и богословських, та й несла світло науки там, де пітьма неначе в країні мертвих була розстелилась. Відай в тім 14. в. не догадувались еще Серби, що небавом також їх самих неволя тяжка мала привалити. Безпе-

Digitized by Google

речно Русь и Сербия зазнали довгий час подібної долі. Коли-ж Серби від кількох десяток літ у розвитку словесности сміло наперед поступають, то Русини забралиеь до сёго народного діла по довгій перерві з повною самовіжею доперва від тоді, як віщий геній Шевченків словом чародійним новий світ землякам своїм відкрив. И звернула Европа очи на великий 15-миліоновий народ, котрий окремішні знамена своєї самостійности мимо недолі вікової до сёгодня задержав, та й в діях историчних почесне займав місце.

Перед усім треба замітити, що язик руський не багато обіймає нарічий, але переважно одинством форм язикових відзначуеться. — Сю правду высказав Максимович сими словами:

„Народный южнорусскій языкъ запечатлѣнъ найбольшимъ единствомъ образованія и состава въ своихъ мѣстныхъ разностяхъ такъ, что въ немъ можно различить и не очень рѣзко, только два нарѣчія: восточно-украинское или малороссійское и западно-галицкое или червоно-русское.“ *)

Вже сеся обстанова могла-б служити доказом, що язик руський не є нарічием россійського, а тим менше нарічием польського язика. — Нарічие бо міститься звичайно в вузшому крузі менших народностей, або буває мовою якоісь частини тогожь народа; коли-же якась мова великими просторами країв самостійно розвиваеться, та й від сусідів своіх різко відділяеться, то появляеться вона безперечно истинним язиком. Вправді кажуть деякі фильольоги, що є тільки один язик руський, що розвиваеться у трёх нарічиях: великоруськім, малоруськім и білоруськім; але-ж правди в ясному дні трудно закрити, хіба що був би хто сліпий, або нароком одвертався від пізнаня правди. Нехай там и звуть одно нарічие великоруським а друге малоруським, наколи тілько не кажуть нарічие малоруське підчиняти під великоруське; тодібо оба тоті нарічия кождий вважатиме конечно язикамн самостійними. — Але-ж не один скаже, що два языки руські побіч себе истнувати не можуть, що віттак тілько один язик, великоруський, есть языком *κατ' ἐξοχήν*, зачим малоруський назвою нарічия вдоволитись мусить. Истинно, річь очевидна, що сей був би божевільним, хто вчив би, що суть два руські языки. Є тілько один язик руський. — Добре, скажуть многі, сим языком є нарічие ве-

*) Исторія древн. рус. слов. I, 99.

Digitized by Google

ликоруське, — се язик державний, образований, а малорущина — се хахолщина! — Но нехай мені скажуть противники, який же то був язик, що на Руси в письменних памятниках від 10. до 14. віка уживався? — Скаже не один: язик церковний, примішаний де-некуди рущиною. — Добре, відповідаю, але яка-ж тота примішка язикова, чи великоруська, чи южноруська, т. є. малоруська? — Южноруська мусять противники відповісти. Отже-ж малоруські слова и цілі речення вміщувалась у старинних памятниках наших, нераз може и мимо волі писателів. Если-б оттак тогдішний якийсь писатель тілько такими словами и реченями живучої мови де-що написав, якою назвою охрестили-б ми нині таку мову, — великоруською, чи малоруською? — Малоруською, або, як де-котрі хочуть, южноруською. Сёї правди не заперечнть и найбільший приятель одного літературного язика руського.

Язик малоруський проникав отже більше-менше всі наші стародавні памятники списані в южній Руси; — ба, де-які з них списані де-некуди трохи-не зовсім на лад живучої руської мови. Того язика не закинули писателі наші и після прилученя Руси до Польщи, по-за-як Київ оставався розсадником просвіти руської аж до 17. віка, коли Симеон Полоцький и другі учені мужі жите літературне из южної Руси в Москву перенесли. У Москві же вираблялось тоді нарічие московське, котре опісля в письменстві розширилось по цілій Россні. Се нарічие послужило за основу в образованю нинішнёго язика россійського, що ёго в Россні звуть великоруським, або таки руським. — Коли-ж просвіта з опустошеного Київа в Москву переселилась, то перенеслась там усяка жизнь, так політична як и релігийна, тому що князі и митрополіти стародавний Київ опустили. У южній Руси було сумно и невесело, неначе в пустині, а натомість підносилась Москва, принявши від Київа письменство мов присмертний завіт тої матери городів руських. До початку 18. в. словесність россійська не могла розвиватись: не стало-бо живого малоруського слова, а нарічие московське було тоді в віку дитинячому; — треба було оттак помагати собі церковщиною. Якже вступив на престол Петро В., то забаглось ёму, указом утворити словесність россійську. З першу не повелась така новина; отже помагали собі писателі 18. в. найбільше язиком церковнославянським, та зживляли ёго своїм нарічием московським. Но яко язик державний у великім царстві вироблювалась московщина що-раз більше, поки в часах найновійших писателі россійські

Digitized by Google

не звернули уваги своєї на живучу мову руську. Що отже в язиці нашім є найціннійшого, так у лексикальнім як и граматичнім огляді, перенесли вони в новий свій твір, та стали наконець голосити, що їх мова є руською. — Коли-ж нарічне московське перетворилось у язик руський, то на первий погляд мож було сподіватись, що коренна мова руська змарніє и загине без сліду. Так ні; не пірнула наша батьківська святиня в безодні, але видобулась из затрати, щоб оджити житєм новим у сій добі, в котрій идея народности до права свого добилась.

Есть такі люде, що гадають, будьто би наша мова вже давно була до свого довершеня достигла, наколи-б не була звязана мертвим церковним язиком. Ба, де-які кажуть, що той язик церковно-славянський так само зъупиняв у нас розвиток рідної мови, як у Поляків язиком латинським жизнь бесіди народної придавлювалась. Я думаю, що таке прирівнане нашого церковного язика з латинською церковщиною не має нінякої підстави. Наш-бо церковний язик є славянський, и хоча мертвий, давав все якусь поживу мові народній. Що-же мова народня в письменности не розвивалась, ніхто не подивується, по-за-як наукамн тоді найбільше займалось духовеньство, та й з-за великого поважаня для язика церковного, лише тою-ж церковщиною письма свої зписувало.

Після зруйнованя землі нашої через Татар скосніла була мова жива з-за народної загибели, та й не могла розвиватись и тоді, як (1340 р.) Галицька Русь з Польщою була зъединена. В мову руську входили польонізми, — из руського накорінка виколював язиковий макаронізм. Коли-ж Литовська Русь до Полъщи прилучилась, не поліпшала и тоді доля рущини, хоча й перві Ягельони говорили по-руськи.

Тота придавлена діяльність літературна на Руси віджила трохи за часів унії церковної. Тоді-бо проводирі церковні защіпили у нас у Київі західно-европейську схолястерию. Так православні як и уніяти писали в тій горячковій порі богато, и то не тілько в язиці руськім, но також у польськім и латинськім. Але-ж тота рущина була чи-мало дивовижня: слова руські, польські, церковно-славянські творили забавну мішанину, з якою и найліпший фильольог при язикословній аналізі не міг би опоратись. — Надійна зірка на мрачнім виднокрузі нашім заблиснула тоді, як Богдан Хмельницький для вітчизни своєї свободу и волю виборотн забажав. Народний дух оживився, а здібні патріоти занялись спису-

Digitized by Google

ванем важних подій славної Хмельниччини. Особливо народ сам виспівав тоді найкращі думи так о Хмельницькім, як и о иншіх богатирах козачини.

Коли-ж нестало Хмельницького, то після загального напруженя сил народних наступила якась апатия и байдужна резигнация; — простий люд не міг уже промишляти о боротьбі про свободу, та й улекшав серцю горесть у непотішних піснях бурлацьких и чумацьких. Народ підъупав зовсім, та й загибав у крепацтві. Саме тоді виступив Котляревський из своєю травестованою Енейдою. Хоча-же в ній напосівся на ледарство простого люду, забавляючи панів и меценатів своіх карикатурами козацькими, то таки положив заслугу велику тим, що мову чисто-народню, гарну и звучну підніс из пониженя вікового. Оттак и скріпилось народне слово и найшло поруку ліпшої будучности в повістях Квітки, в поезиях Маркияна Шашкевича, именно же у безсмертних творах Тараса Шевченка. Поезиі сёго віщого генія рознеслись уже по цілій Славянщині: Поляки, Чехи, Россияне, Серби почитують и студиюють іх то в оригіналі, то в зладжених перекладах; — ба, найшлись и по-між Німцями такі, що про Шевченка и ёго поезиі де-що гарного написали.

Доля язика руського рішилась отже в користь ёго самостійности, тепер не може він змарніти в родині язиків славянських, хіба, що ми самі хотіли-б сесю народню святиню нашу запропастити.

Коли-ж Россияне нарічие московське, прикрашене язиком церковним и руським, назвали язиком руським, то не диво, що Українці видячи тотожність в назві двох язиків нельоічною, свою мову руско-українською, або по-просту українською назвали. Сю назву прибрали вони особливо за-для того, що нарічие Переяславсько-Чигиринське на Вкраіні є найчистійше, так що може послужити взірцем в образованю рідної мови. Але-ж и в загалі треба признати, що чисторуські слова гармонійним складом звуків відзначуються. Коли-бо в мові российській зголосні (consonantes) в складі звуків важнійшу мають ролю ниж самоголосні, и коли по-між самоголосними (vocales) звук „а“ над другими панує; то в нашій мові перемагають самоголосні, неначе душа слова, а по-між ними гомонить найчастійше дискантове „і“ мабуть-то свище буйний вітер по степах розлогих та ломиться у порогів Дніпраславутиці. Сеся перевага самоголосної „і“ по-між другими є особливим знаменем милої мягкости, якою не кожда мова може похва-

Digitized by Google

литись. В загалі можно ту замітити, що, як кождий чоловік має свою самоголосну головну, и як у музиці в кождім кусні є свій основний тон, так и поодинокі мови любуються очевидно у деяких самоголосних. Но по-за-як Русь також твердо прадідної спадщини придержується, то находяться в язиці живучім де-які дуже старі форми з первісними твердими групами зголосних, форми, котрі давнійші суть ниж відповідні в язиці старославянськім; н. пр. в способі неозначенім: пекти, текти, бігти, стерегти; а в язиці старославянськім: пешти, тешти, бѣшти, стрѣшти.— Коли-б який фильольог славянський завдав собі трудну працю, вислідити в поодиноких язиках славянських такі форми граматичні, котрі в розвою язиків за первісні и найдавнійші годило-б ся вважати, то було-б можна, хоча приближучо, витворити образець язика пра-славянського, т. є. того язика, що для всіх племен славянських був еще один, — неподілившій ся в нарічия. Коли-ж старинні Славяне в поконвічній добі всі одним язиком говорити могли, то еще з того не слідує, що колись за кілька сот або за кілька тисячей літ счезнуть язики народностей менших, та що всі Славяне говоритимуть язиком одним.

От, що каже о таких мріях Шлейхер: „Der Gebrauch eines Dialects als der alleinigen Schrift- und höheren Umgangssprache aller Slaven an sich, wäre wohl denkbar, wenn man auch die praktische Einführung desselben für so gut als unmöglich halten mag.“ *)

Истинно трудно вірити, щоб поодинокі народи славянські зреклись найдорожшої своєї батьківщини та вдоволились одним язиком клясичним. Ниньки звісно, що Россияне дуже бажають, щоб їх язик стався для всіх Славян літературним; але-ж нехай би вони взяли собі до серця ось-сі слова Макса Міллера: „Litterarische Dialecte, oder die sogenannten classischen Sprachen müssen für ihre zeitweilige Grösse durch unvermeidlichen Verfall büssen.“ **)

Поки-що, треба нам отже тихо и невсипущо трудитись на ниві словесности нашої; може бо колись статись у далекій будучині, що язик великоруський, основуючий ся на нарічию московському, перестане бути літературним, та що мова малоруська возьме гору над нарічием московським, а виперши єго из

*) A. Schleicher, Linguistische Untersuchungen, II, 197. Bonn 1850.

**) Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache; deutsch bearbeitet von Dr. Carl Bottger; I, 55. Leipzig 1863.

Digitized by Google

місця призначеного для каменя угольного, станеться підвалиною для святині нової, котра тоді могла-б називатись народно-руською. Може бути, що се мрія фантастична; але-ж в розвитку язиків мусить наблюдатись лад природний, нарушене котрого мстить немезис исторична.

Се замітки мої об язиці руськім. До нёго причисляю я за проводом Малиновського нарічие білоруське, або литовсько-руське, котре живе в устах того племени руського, що поселилося на північному заході Руси, та й належало колись до княжества литовського. Мова білоруська не має своєї літератури.

Остається нам еще, вчинити погляд на мову польську. Вона розвинулась самостійно по-між чеською а руською и представляється тепер у літературі богатій, якою крім Россиян ні один народ славянський похвалитись не може. От що каже о ній Міцькевич: „Literatura polska, pozostając mniéj oryginalną od innych, od serbskiéj naprzykład, rozbujała wszakże najpotężniej. Nie uległszy pod zalewem łacińskiej, przywłaszczywszy późniéj francuzką, naśladując często niemiecką, nie pozbyła się bynajmniéj istoty swego charakteru.“ *) Хоча-же мова польська давнійше від ріжнородних впливів зависіла, то однако инвентар її звуків є зовсім свій питомий та й оригінальний, а прастарі звуки ѳ, и ę, якими ні один живучий язик славянський звеличатись не може, суть явним доказом, що Поляки в давній добі дорогий язиковий заповіт прадідів шанувати вміли. Вправді кажуть де-які лінгвісти, що мова польська є тверда; навіть учений Потт замічає: „Unter den slavischen Idiomen steht namentlich das Polnische im Geruche grosser Härte wegen vieler übermässiger Häufung an Consonanten,“ **) але-ж мова сеся звучить твердо тілько в устах чужинця, особливо-ж Німця; в устах же Поляка гомонить вона поважним голосом. Найбільше трудностей справляють чужинцеви так звані сичучі и шипячі зголосні, и если що, то хіба се можна закинути польщині, що вона в сичучих, так твердих як и змягчених, любується. Так замічає Шлейхер: „Im Munde des Eingeborenen klingt das Polniche nicht hart, aber immer lispelnder, säuselnder als andere Dialecte.“ ***) Видимо отже, що в мові польській зголосні над самоголосними пану-

---

*) Rzecz o literaturze słowiańskiej, lekc. 13. tom I. str. 84. Poznań 1850.

**) Aug. Friedr. Pott, Etymologische Forschungen, II, 53. Lemgo et Detmold, 1861.

***) A. Schleicher, Linguistische Untersuchungen, II, 213. Bonn. 1850

Digitized by Google

ють; що про-те вона майже так ядрна, як мова чеська. Повнійшими звуками гомонів язик старо-польський; бо появляв більшу прихильність до уживаня самоголосних, котрі в живучім язиці польськім особливо на кінци де-яких форм глаголних відкидуються. — В загалі треба признати, що в мовах живучих окінчення слів поволи стираються, по-чім затрата де-яких форм у склоненю и спряженю конечно наступити мусить.—Коли-ж звернемо, увагу на характеристичні носові „ǫ“ и „ę“, то годі нам обійтись без де-котрих приміток про долю сих самоголосних.

Я гадаю, що в давній добі розвою язика польського було більше носовних ниж нині. Если правдиві суть слова Макса Міллера, що властиве и природне жите язика в ёго нарічиях появляється*), то треба нам вглянути в нарічия польські, щоб вивідатись, які звуки носові в польщині могли колись в уживаню бути. Відомо же, що первісна повнота звуків носових подибується еще тепер в нарічию кашубськім. Там-бо можучути ості звуки носові: ą, ǫ, ę, ų, į, — ба и в силезськім горбі являються трохи-не всі тоті звуки носові.**) От, и в язиці літературнім є сліди, що колись носове „ą“ загально уживалось; н. пр. Sandomir, Kant, Vanda... Из сёї появи можна вносити, що в язиці польськім, крім звуків „ǫ“ и „ę,“ також „ą“ „ų“ „į“ загально були звісті и уживані. Усі тоті самоголосні носові крім „ǫ“, знала колись стародавна мова литовська; но з віками затратився первісний іх звук носовий та лишились самоголосні чисті, так, що давному „ą“ „ų“ „ę“ „į“ тепер „a“ „u“ „e“ „i“ відповідає. Сей-же примір загибели звуків носовихъ у Литовців каже остерегатись, щоб колись також у мові польській звуки „ǫ“ и „ę“ не затратилились, рівно як и в иншихъ мовах славяньских вони вже давно загинули. Поки-що треба нам подивляти консервативну твердість мови польської, що до сёгодня стародавне „ǫ“ и „ę“ задержала. В загалі вірність у заховані переназу прадідного є головним знаменем польщини. Не могучи через пять віків за-для латинщини животної сили заявити розвинулась мова польська на-раз в 16. віку в літературі буйній, а очистившись по змозі від чехізмів, не змінила досі форм основних, які приняла в своїму віку золотому, та й представляється нам нині в віку

*) Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, I. 45.

**) Бодуэнъ-де-Куртенэ, О древне-польскомъ языкѣ до 14. столѣтія, стр. 84. Лейпцигъ, 1870.

Digitized by Google

Міцькевича такою самою, якою була за Кохановського. — Безперечно годилось отже вже давно, щоби так образована мова добилась заслуженого становиска по-між упривілеёваними мовами Европи, и щоб по-біч мови руської в школах низших и висших сталась мовою викладовою.

Се короткий мій погляд на историю язиків славянських, виложений ту в моім слові инавгурациїнім у наміреню тім, щоб показати, яке становиско оба язики краєві в родині язиків славянських займають. Тілько при такому погляді зможемо мову рідну належито оцінити, и до нёї яко до дорогої спадщини по прадідах наших цілим серцем прилягнути.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

Руcько-польські взаємини в Галичині.

II.

Політика угодова а політика „русскої Ради."

Дня 23. Жовтня 1869 р. поставили руські посли на соймі у Львові внесок, знаміруючий до уладнаня незносимих взаємин руcько-польських в Галичині. Внесок той, жадаючий з великою уміренностю рівноуправненя народности руської з польською, шахував під той час дуже щасливо змаганя польської більшости соймової; бо примушував ii годитись на справедливі жаданя Русинів, що-б-то вони у Відни перепон не ставляли ухваленю и санкції так званої резолюції галицького сойму.

Галицькі Русини майже всі приплеснули сій політиці послів своіх, надіючись по ній якого-такого убезпеченя розвитку народности своєї; бо переконались по 20-літному опиті, що Русинам нічого и надіятися из Відня.

Зворот в політиці наших проводирів був отже конечним и на часі. Від доброго поведеня тої політики зависів ii успіх.

Плян кампанії угодової, посли руські напевно поставили уже при нарадах над своїм внеском; бо ніяк припустити не можемо, щоби вони були на стілько наівними и думали, будь-то ультраси польські оттак и без борби здадуть Русинам часть власти своєї, и без опору покинуть розпочаті крутодорогі міри свої,

Digitized by Google

ведучі займом по собі повільне але тим и безпечнійше винародовлене Русинів в Галичині.

Необдуманої політики не могли ми имнутувати нашим послам-проводирам, а вже менше усіх п. Лавровському, котрий уже в 1848 році на полі політичному виступав, а останними 10-ти роками, був меже иншими одною з найсильнійших підойм интелектуальних усёго того, що діяли Русини в Галичині. На ёго могли ми уповати, бо из давна вже неперечно богато причинився він до піднесеня руської народности, так завязанем „Бесіди“ основанем „Театру,“ розбудженем Семінара до укладаня „Словара,“ та густими щирими датками до всёго, що тільки хосен Руси приносило. Словом, ёго патріотизм, парляментарна слава и політичний такт, ставляли ёго у чолі галицької Руси и казали надіятись від нёго щасливого порішеня угодового діла.

Однак опит 3-ёх останних літ виказав противне. — Виказав, що політика угоди була так нещасливо ведена, що не тільки не досягла свові ціли, але навпроти, нас ослабила и истнуючу уже від давен-давна прію домову до явної завзятої борби довела.

Кождий піймє, що виступаючи з угодовим внеском передовсім треба було скодифікувати ёго точно, щоби сойм міг сей-час над ним рішати. А промовляти за ним треба було так, мов то подавалось би Полякам у одій полі мир а у другій брань; тее вже за-для того, щоби з одної сторони народнёї думи Русинів не понижити, а з другої показати противникам безпечність руську в руські сили, и тим самим склоннійшими іх учинити до признаня прав Русинам належачих.

Не так довелося. — П. Лавровський и політики наші, не скодифікували внеску як було треба, так, що и внесок з-за того мусів попасти в одроченє; а по при тому пан Лавровський промовляв за ним там неполітично, так зложився перед Поляками, що усіх Русинів, а навіть самих внескодавців знеохотив до свові політики: бо уявив більшости польській, що ій нічого годитись з противником обезсиленим, котрий майже до прошеня перед нёю знижавсь.

Тим ходом угодова політика уже при роді носила на собі печать близької смерти. Можно було вправді еще всё направити випруженем усіх сил руських, однак о тім ніхто й не подумав.

Не подумав ніхто, що в-перше, чим з Ляхами, треба було у себе дома погодитись, щоби нашим послам на соймі не цвіркала польська більшість в очі: „Wy raz mówicie żeście Haliczanie, drugi

Digitized by Google

raz zowiecie się Małorusinami, najnowszemi czasami przyznajecie się do jedności z Moskwą; kto jesteście nie wiemy, a gdy nie wiemy z kim mamy do czynienia, jak możecie od nas żądać, abyśmy się z tymi godzili, o których nie wiemy kto oni?“ — Так воно; передовсім треба було покликати Русинів усіх партий, погодитись на одну програму, и єдностю зпотугувати руські сили; бо ніхто з безсильними и безпрограмними не пактує. Треба було, побачивши, що діло відволікаєсь, з одної сторони станути за федерацийним принципом уконституованя народів Австриі, щоби нас ніхто не посуджував о кокетоване з Німцями, котрі нас кинули під ноги Польщі; а з другої сторони постаратись о прихильне вспиране політики угодової в міродайних кругах польських и у польської праси. Се було діло легке; бо знаєм, що майже всі газети польські з-разу щиро прихильно промовляли за внеском угодовим, особливо „Dziennik Lwowski“, котрий тоді через Towarzystwo demokratyczne не малий вплив мав на прилюдну гадку в Галичині. Треба було на-конець розважити що: si vis pacem para bellum и про-те, при неможливости заложеня нового органу, вплинути на редакцию „Слова“, и надати „Слову“ зовсім инший реальнийший напрямок, щоби воно вместо обаламучуючих фраз, котрими без хісна досі було набите, здорові мисли ширило між руським народом в Галичині, та поучило єго, як хіснувати з конституциі и як приготовитись до легальної а завзятущої борби против польонізациі, на припадок непринятя внеску угодового зо сторони сойму.

Того всего не вділано, а по тому и видиться нам, що самі-ж ті всі посли наші, котрі за п. Лавровським підписали внесок угодовий, не вірили в угоду, и або тільки маневрувати хотіли против Німців, щоби їх тим способом на свою сторону склонити, або таки и самі не знали ясно, куда здужають и чого хотять. — З-ёх тільки непідписавших внеску знали чого ім треба.

— Тому-то и не дивно, що справа угоди, вместо поступати и займати що-раз-то ширші круги, навпроти, що-раз-то більше маліла, так, що при раз висказаній програмі угодовій, на соймі біля п. Лавровського лишилось тільки кількох послів, а навіть и ті з виімкою Качали и Кашевка єго опустили, коли переконались, що польська більшість, побачивши безсильність Русинів, увірена на свою потугу жадних прав Русинам признати не гадає.

В міру того, як значене п. Лавровського у Юра и у партиі „Слова“ маліло, зближався він більше и більше до партиі на-

Digitized by Google

родиві, котра єго на предсідателя товариств „Просвіти“ и „Бесіди“ була вибрала. — Народни партия, хоть и бачила, що діло єго зіпсоване, хоть и не мала віри ані в політичний розум, ані в щирість польську, не була противною дальшому веденю політики угодової; бо узнала, що при консеквентному витріваню у розпочатім ділі и при зручному веденю того діла, можна було се осягнути, що Поляки через згляд на власні интереса Русинам прав ім приналежних не відкажуть.

З-за того знамірила партия народня піднятися за діло, щоб угодову справу на ліпшу ввести дорогу.

Незабаром злучилась спосібність до того, коли де-котрі проводирі польські на скликанний зъізд політичних сторонництв прилюдно завізвали по-між иншими також пп. Лавровського, Д-ра Сушкевича, Ильницького, Партицького и Вахнянина. Бо по нараді над тим завізваним заявили ті панове, а з ними и п. Лавровський прилюдно: що Русини узнають себе окремим самостійним народом, а не сторонництвом, и що про-те неможуть вони явитись на зъізді сторонництв, а завізвані до уділу, яко патріоти руські право висказати мусять, що на так довго жадних спільних справ в політиці з Поляками не мають и мати не хотять, доки внесок 30 руських послів з дня 23. Жовтня 1869 р. соймом принятий, короною санціонований и в житє введений не буде. — Те заявлене добитно характеризувало програму ділання народнёї партиї.

В анкеті, котру Виділ краєвий для розсмотреня и скодифікованя внеску угодового висадив, зложеній з одної сторони з Поляків, а з другої з Русинів усіх політичних переконань, показалося, що всі ті руські елемента при крихті доброї волі и уступчивости погодити можна. Працювали бо вони всі згідно з собою, боронили солідарно точка за точкою внесок угодовий против польської сторони, и погодились на одну програму народню, котру и прилюдно заявили: — що „Русини суть народом окремим від народу польського и великоруського.“

Після того заходили народовці коло діла, щоби привести партиї руські до загоди домової. Один из них піддав О. Павликови мисль основаня товариства політичного котре-б мало погодити нас дома, дати здоровий напрямок політиці галицко-руській и заступати народ русьний від усякого пригнетеня. — И дійсно зійшлись передові люде усіх сторонництв наших; виробили статут и завязали товариство політичне: „Руська Рада.“

Digitized by Google

Однако помимо заявленя народнёго сторонництва, що воно всякі справи, котрі могли-б єднаню Русинів шкодити, розминати буде, рішили потайком члени Виділу „руськоі Ради," щоб знатнійших народовців зо складу Товариства виключити. Таке безправе нездивувало нас; учинили бо ёго люде, котрі від 20-ти літ покутну вели політику, и для того жахались остроі критики своіх діл.

Сталося. — Ті члени народнёго сторонництва, котрі були ще у „Раді" виступили из нёі (7 Вересня 1870 р.), и розділ між сторонництвом народним, а клікою Слова и фракцією св. Юра, котрі злучились в одно тіло „руськоі Ради", наступив одкрито и повів за собою ослабленє цілого галицько-руського організму.— Признаємо, що п. Лавровський не був в силах, не допустити до так нерозважного и неполітичного кроку членів Виділу „руськоі Ради;" однак з жалём визнати мусимо, що ставши раз у чолі народнёго сторонництва, міг був п. Лавровський своє виступленє з „руськоі Ради" гіднійшим учинити, чим тее зробив він, подаючи за причину виступленя не як між народовцями воно було узнано, виключенє іх товаришів з „Ради руськоі", але вороговане „Ради" на правительство, котрого и зовсім не було за що в оборону брати, а чим п. Лавр. представив себе яко чоловіка правительственного.

Народня партия виділась таким поступом свого голови перед лицем Галичини скомпромітованою, и уже відтоі пори мусіла мовчати, коли вороги п. Лавровського обношували підозріваючи ёго о ціли личні, не дуже поруч идучі з интересом народним.

Єще один раз була народня партия готовою, політику угоди піднести и боронити через прилученє сил своіх до заснованя нового політичного органу. Бо „Слово", не тільки що неперестало запоювати самими шарлятанськими опіятами патріотичної фразеольогіі опінію публичну, а навпроти, оно чим раз-то більше и більше в дур и блуд впроваджувало своіх читателів, представляючи в ложнім світлі всі пересправи угодові.

Орган такий („Основа") станув; однак и ту надіі народовців показались „pium desiderium." Бо п. Лавровський, котрий найбільше причинився до заложеня нового органу, даючи під нёго залог (кавцию) и вспомагаючи ёго материяльно, уже из самого початку повів діло инакше, чим того трібувала партия народня и угодове діло; бо не хотів „Основу" перед виборами на сойм 1870 р. в світ пустити, а випустивши іі, поставив у ній про-

Digitized by Google

граму в многих точках несхідну з тою, котру виробило було народне сторонництво.

„Основа“ могла була перед виборами на сойм вияснити ситуацию, виказати хосен політики угодової, перестерегти перед нещасливою дорогою, котру заняла „руська Рада“, розділюючи до-решти Русинів; могла була наконець зъєднати сторонників для угодової політики и в кругах соймових. Однак того неучинилось. Програма „Основи“ виявила ії яко орган ніби пів-урядовий. Ніхто ії не хотів читати, помимо де-яких и добре списаних статій; „Слово“ и „Рада руська“ кинули на ню анатему, народне сторонництво почалось ії стидати, и так из того органу більше хісна не було, хіба, що польські часописи почали від хвилі появленя ёго приязнійше одзиватись в спрах руських; натомість „Основа“ прилещуючись Полякам, більше шкоди принесла народнёму сторонництву, чим 10-літні ложні инсинуації „Слова“, яким и ніхто не вірив.

Не-раз було, народовці звернули увагу п. Лавровського на те; він однак не хотів з невідомих нам причин своій газеті иншої дороги наказати, а старався негодоване народнёї партиі зацитькувати субвенциями сойму и міністерства та всякими обіцянками для товариства „Просвіти“ и „народного Театру.“ Їздив и до Відня в народних справах; однак провадив там діла руські так нещасливо, що ми побачили, як помимо ёго значіня и заходу польонізация Галичини звершаєсь майже на очах наших.

Після таких неудач (Русини не вимогли собі навіть обсади инспектур народних шкіл, чого у Відни добивались) ніхто уже не хотів вірити в угодову політику; — п. Лавровський рішився ще на соймі 1871 р. уратувати хоть що-то из внеску свого и поставив жадане о зрушене висшої гимназні акад. у Львові. И дійсно, польські посли заманіфестували остентацийно свою прихильність для внеску того, и щоби осолодити Русинам гіркую, що ім подали кидаючи під стіл угодовий внесок, ухвалили виклади руські на цілій акад. гимназіи, против дитинної оппозиції майже усіх послів руських, котрі з засади не хотіли вже нічого попирати, що п. Лавровський ставив. Внесок той ухвалений звязала однакож польська більшість соймова из внеском Галера о спольщене німецькоі Гимназні у Львові, просто так и нарочно на те, щоби німецьке міністерство не квапилось, ёго до санкциі Цісареви предложити.

Digitized by Google

Тілько хісна з угодової політики; — а шкоди? Хто її обрахує? Ми тільки сотенну чать того, що дієсь у нас против Русинів, викрили в попередучому чис. Правди,—а що буде дальше? Ту вже и сам п. Лавровський добре видить, бо часто нам каже: „ще грірше и гірше буде.“ Коли-ж воно так, а так помимо захвалюваної п. Лавровським політики, то стоїть питане: на-що почав він її, и держиться її и нам в ню каже вірити, сам не віруючи?

Правда, що політика давнійша була не здорова; бо безхосенно ставила вопрос руський на вістре ножа, и чинила неможливим кождому хоч трохи зависимому чоловікови признатися одкрито до Руськости;— але-ж чи ліпший и гідний напрямок той, щоби нам падати ниць перед Поляками и жебрати у ясновельможних насущного хліба, того хліба, котрий тільки благородною невтомимою працею здобувається?— П. Лавровський напевно знає, що здоровенному прошакови милостині не дають, и що право здобувати треба моральною силою и гідностю.... В політиці-бо то не в Евангелиї, де кажеться: „просіте а дасться вам;“ ні, ту дається тільки тому, що показує охоту и силу сам собі взяти. З тим розминулося діловане п. Лавровського, и для того-то воно звихнено и не політичне. Воно нас записало-б скорше чи пізнійше в польські слуги, а з народу руського учинило-б чорну масу рабів, готових за леда-що признатися ворогами Руси, и розняти хотя-б и свого власного пророка.

Схиблене діло угоди було в своїму почині розумне и практичне, коли знаміряло двом народам, що жиють вспільно на одній земли, законами зазначити міру народних жадань навзаїмних; перша гадка ёго була здорова, однак (по-тому судячи, як оно велося) бачимо, що ніхто щиро о нім не думав.

Посли руські, вмісто давати директиву п. Лавровському покинули ёго.

П. Лавровський, вмісто впливати на послів, — відвернувся від них; а чуючи себе не в силах вести з гідностю народною діло, попав на зловістну дорогу, яку бачимо з негодованем в ёго органі „Основа.“

„Рада руська“ — вмісто, щоб поєднати руські елемента и своїм впливим розбудити реальний патріотизм, жертвенність и почуте обивательських обовязків в народі руськім Галичини; вмісто того, щоби старатись о завязане „рад руських“ по містах и місточках, о скликуване народних здвигів (мітінгів), щоби з

Digitized by Google

наших селян поробити доспілих обивателів землі, понимаючих гідність свою и стоючих за народні свої права; вместо наралізованя польських прямовань по шкільних и повітових радах; вместо двиганя руського елементу на всіх полях и всіх кінцах; — от-що учинила від завязаня свого т. є. від 9. Червня 1870 р. аж по нині:

Вона — як и жалується на нетолеранцию Поляків, нетолеранцию тую-ж власним своїм знаменем обрекла, прориваючи звязь тую, що руські елемента хотіла еднати;—замітимо ту тільки факта: що таким людём як Д-р Ом. Огоновський (професор літератури руської на львівському університеті), зоборонила вона голосу прилюдного (на зборі 7. Вересня 1870.), піднесеного за домовим миром між самами Русинами; що викинула зо складу свого самих ревних патріотів руських; що не-руськими обрікала народні товариства „Просвіту“, „Січ“ и „руську Бесіду,“ кидаючи анатему на народне стороиництво руське. — З трібуни непогрішности своєї в ділах народних осудила вона самих перших патріотів, учених и писателів руських, як: Д-ра фил. Ом. Огоновського, Д-ра фил. Шараневича, Д-ра пр. Сроковського, Др-ра пр. К. Сушкевича, Д-ра мед. П. Сушкевича, Д-ра богосл. Пелеша, Д-ра пр. и фил. Ол. Огоновського, Сов. Ильницького, Сов. Лавровського. Партицького, Вахнянина, Федьковича, Шашкевича, Згарського, Заревича, Лукашевича, Устияновича, и множество других, майже весь цвіт народу руського осудила вона; задавила розбуджене народнёго житя, виклинаючи народні товариства та тамуючи творене „руських рад“ на те, щоби сцентралізувати у скупих руках своіх усё житє народа; а по-чому? — Напевно не по-тому, щоби морально и материяльно двигнути народ; — бо хто на стілько фанатиком, що незрячим селянам на політичній раді означувати каже правопись и граматику, хто своіх власних писателів и патріотів ногами допче и цурається власної словесности, — той ні о духове, ні о материяльне піднесенє народу дбати не хоче, а ходить ёму о що инше. — О що-ж ходило? О політику. Роздвивімо-ж-ся, що „Рада“ у політиці для Галицької Руси реального вділала.

— Написала меморандум до міністерства, у котрім жадала поділу Галичини, зміни статуту виборчого, и пр..

— Меморандум; — не перше воно, а з ряду чи не 16-те вже в 20-ти літах. — Русини писали пропаматні письма свої до Відня:

Digitized by Google

6-го Жовтня 1850 -- о увзгляднене Русинів при обсаджуваню урядів, о надане ім впливого становиска, и заведене руського язика в школі и уряді;

11. Мая 1861, — в ділі сервітутів;

11. Серпня 1861 — те саме, з додатком о підвисшене дотациі клиру;

3. Липня 1861 — о позволене перекладу руського кодексу цивільного;

було й меморандум — о наділене Института Ставропигийського правом печати и продажи учебників для шкіл народних;

21. Вересня 1861 — о уорганізоване гімназий в Галичині, одвітно потребі духовій и материяльній Русинів;

30. Вересня 1861 — о заведене язика руського в школі и уряді;

18. Падолиста 1861 — стрічаємо знов прошене о переклад кодексу цивільного на руський язик;

1863 р. — відправлено аж два меморанда о язиці руськім в школі и уряді;

13. Жовтня 1864 — меморандум, жалуючеся на неряд польський и жадаюче поділу Галичини;

1865 р. — нове меморандум по тій самій причині; а

1865 р. — заслав Пр. О. Куземський гр. Бейстови також письмо подібного змісту; —

— словом усіх таких многонадійних и вірнопіданчих прошень було більше як 15; прошено в них між иншим всенижайше и всепідданійше: о ерекцию владичого престола в Станіславі о зрівнане норм инвентарних, заведене руського язика на почті, о субвенцию на вибудуване капітульного дому у Львові, о заведене инфулатури при обох крилосах, о надписи руські по містах и селах, о реорганізацию львівської урядової часописи, о увзгляднене урядників руських, о надане митрополиті достоінства тайного радці, о підвисшене дотациі львівському суфраганови-владиці, о поставлене на рівні парохий руських з латинськими у Львові, о дефінітивне обсадженє катихитур, о надане стипендій руській шкільній молодежі, о справедливе переведене виборів на сойм, о зміну виборчої ординациі, о перенесене руських урядників з мазурів в Галичину, — и о много иншого.

— Справді, — Русини за тими прошеннями почали тратити гідність народню и упованє в сили власні; почали лініво обзиратися, чи не буде хто на стілько добродійним змилуватись над

Digitized by Google

ними нездарними,— та чи не всуне їм сам яку мариницю в руку;— а коли по 20-літним поклонничім житю проводирі наші стямились, увидівши, що правительство їм в очи каже, що не має діла до них, а справу руську віддає соймови Львівському до розрішення; коли по-тому підписали внесок угодовий и вступили на дорогу нову, — вони непобігши й верстн завернулись назад, написали нове меморандум и ударили знову поклоном перед Німцями, перед тими самими Німцями, що по 20-літнім обдурюваню Русинів під ноги услали Полякам.

У тім меморандум (воно писане до цісара на руки міністерства) просять консеквентні в неконсеквенціі проводирі о поділ Галичини, о зміну статуту виборчого, о заставовлене шкільної ради и пр. Так, о поділ Галичини. — Хто би и не був за ним? Однак руські проводирі, ті самі, що теперь о нёго просили, зрекли ся ёго були раз в меморандум жовтневім 1860 р., и хотя 13. Жовтня 1864 року и опісля в році 1865 изнову за ним просили, то все таки прилюдно на Соймі у Львові в угодовім внеску жадали неподільности Галичини. — Поминімо розбір тої консеквенцію; а стоіть ту питане: чи справді можливо се добути при нинішних обстановинах и при нашому безсилю?

На підставі відступної грамоти з 18. Вересня 1772 р. Станіслава Августа, короля Польщі, не має Австрия легального права до польської часги Галичини; — ділити отже Галичину на польську и руську не порадно Короні. Вправді по знесеню конституціі 1848 р. наступив адміністративний поділ Галичини, однак уже 7. Вересня 1850 р. внесло міністерство до Корони о злите Галичини в одно тіло и Корона згодилась на те 3. Жовтня 1850 р. а 26. цвітня 1860 р. міністерство знесло дефінітивно навіть и адміністративний той поділ Галичини. — Нині Корона могла би тільке за зломанем конституціі з 1860 р. наказати поділ Галичини; бо така справа належить після §. 11. основних законів тільки до компетенціі „державної Ради“, а чи тая схоче коли поділити Галичину — сомніваемся. Шкода-ж даремно сили тераги гонячись за неможливостями.

Дальше жадають наші проводирі в своіму меморандум „руської ради“ від міністерства зміни ординаціі виборчої.— Однак, — чи не вони-ж їздили до Відня написавши Vertrauungsadresse до Шмерлінга в році 1860, не вони нараджувались з ним над статутом краевим для Галичини з 26. Лютого 1860 р. у котрім фактично знищені зістали 3 курії, и крізь те задекретовано нас на

Digitized by Google

вічну меншість на соймі у Львові? — Тепер стямились, — ні рано ні пізно, в сам добрий час; бо нині зміна статуту краєвого належить після австрийської конституції до сойму, а в соймі більшість польська, и тою більшостю управляють найзавзятійші негатери Руси. При такому складі річи, нині нам не иншої зміни ординації виборчої надіятись можно, як тільки такої, котра-б нас ще зовсім на соймі обезсилила.

Прошено там дальше о звинене шкільної ради, яко найнетолерантнійшої и для Русинів найнебезпечнійшої власти автономічної. Але-ж сёгодня ані міністерство ані Корона нічого октроёвати не може, коли наша держава має бути конституційною; а державна рада напевно не знесе конституції для хороших очей руських прошаків. Рада шкільна есть установою соймовою, санкціонованою від Корони (20. Черв. 1867) и тільки сойм ії знести, або змінити може. До чого-ж здалася така петиция? По-що-ж ту в заблуд вводити цілий край и казати Русинам надіятись того, чого не достигнуть ніколи від тих, котрі ані хотять ані можуть наші бодай и справедливі жадання задовільнити?

Одно розумне діло, що „Рада руська“ учинила, є агітация, котра визвала 300 протестів від руських громад против Резолюції сойму Львівського. Се важний факт, бо уявляє яку таку політичну зрілість и одиномисліть нашого народу. Не одно може у тих протестах нерозумно написано, а всё таки виказали вони правительству добитно настрій політичний руських обивателів Галичини. И дійсно, протеста ті могли при иншіх обставинах принести користь народности нашій. На коли-б у нас була єдність, наколи-б ми всі не для иних-там мрій, або особистих цілей, але з чистою совістю, для добробиту, просвіти и движеня народности руської працювали, то Німці не могли-б були нас игнорувати, и заставили-б Поляків, щоб у-перше згодились на угодовий внесок, доки дістануть „Резолюцию“. — Однак, як правительство и рада державна уявили собі, що воно так не є, и що ті люде, котрі нині в Галичині перед ведуть, не змірують туда, куда належить, то и зъужили руські протеста просто на те, щоби „Резолюцию там тільки обмежити, (в елабораті комітету) де вона їм, Німцям, або правительству невигідна; а лишили-ж у ній всё те, що нашому житю загрожає; без огляду, чи сойм згодиться на угодовий внесок п. Лаврівського и 30 послів руських, чи ні. Що так діло піде, се ми коротко по давних до-

Digitized by Google

свідах знали. А чи-ж могли не предвидіти того проводирі наші в „руській Раді?“

Трудом, щоб вони були настільки наівними и думали, будь-то правительство в Німці не знають, куда вела „Лада“, „Семейна бібліотека“, „Конюший“, „Антологія“ „Зборники...“ и инше; якою ходою пішло (з початку малоруське) „Слово“ и що означали анатеми кидані на „Вечерниці“, „Ниву“, „Русалку,“ „Мету;“ чого знаміряло остептацийне непринятє даровитих писателів народних в членів Матиці; яка причина тому, що комісия народного Дому вміcто піддержувати руського духа, давила єго на кождому шагу, недозволяючи, приміром, салі на декляматорські вечері, в память найбільшого нашого поета Тараса Шевченка, так хосенні для підпесеня патріотизму и духа народного руського в Галичині; и чому наші проводирі від Св. Юра не хотіли згоди з народовцями ані на полі словесному ані політичному, хоть ти-ж як найбільші уступства для партиі Св. Юра чинили (1864 р.), коли хотіли покинути кулішівку в хосен писовні 1849 року, коли (1868 р.) завязали Товариство Просвіта надаючи ёму напрямок общий, коли (1870 р.) у Раді Руській хотіли єдности и згоди, коли (3. Марта 1871 р.) помимо анатем Ради руської и помимо огидних инсинуаций „Слова“ в своім меморандум до Метрополіта готовість указали до всяких уступок, жадаючи в замін тільки одного, т. є. узнаня тої програми народнёі, яку проводирі нинішної руської ради оголосили були в році 1848; чому наконець и нині „Рада руська“ відвертається від згоди, яку хоче сторонництво народне; чому члени комісиі народного Дому и руської Ради виступили з „Бесіди,“ и зашкаралупившись у загарбаних стінах Матиці, Ставропигиі и Народного Дому, нікого з народовців між себе не принимають.

Проводирі наші у руській Раді знали добре, що правительство и Корона, объучені 58 доносами урядовими, доносами потверженими через Русинів самих, як то на сеймі через О. Наумовича, а в публіцистиці через добре обдуману и від 3 літ залежалу статию 59-го ч. „Слова“ з р. 1866, — не могли вспирати такого стремліня Русинів, котре не иде поруч з интересом державним Австриі. Правительство уже раз виразно сказало Русинам устами Бейста: „Wenn die Ruthenen Russen wären, so müsste ich es bedauern; da es aber nicht so ist, so muss die Regierung in den neuesten Manifestationen derselben eine Oestereich feindliche Richtung erblicken und kann unmöglich sie unterstützen. Mein Rath wäre, umkehren, ehr-

Digitized by Google

lich umkehren, wenn das Wohl der Nation ihnen wirklich am Herzen liegt."

„Umkehren" — радив Бейст, и мы тее радимо. Дорога котрою пішла „руська Рада" веде нас у погибель; вона сто раз гірша чим та, яку п. Лавровський верстає. Бо політика ёго хоч и понижае нас, а всё таки не веде за собою смерти нашого народу, наколи він по-при всёму о просвіту, словесність, и розвите социяльного житя Русинів стараеться; дорога-же, котрою котиться „руська Рада," стаючи орця против руських товариств, виклинаючи найліпших руських літератів и патріотів випераючися народного „Театру," обаламучуючи народ політичними мріями и захвалюючи псалтирний говір „Слова," осьміяний так Великоросами як Українцами, за взір літературної мови супротив Шевченків, Кулішів и Квіток, на те тількі, щоб язиком, бодай и псалтирним відрізнитись від хлопа; — словом, кладучи таму розвитю народности руської на кождому полі — тая дорога веде наш народ до совершенної погуби; — ліпшого средства на нас навіть Поляки видумати не годні.

Найлѣпшим доказом наших слів будуть факта: В році 1871 питали ми председателя „Академического Кружка," товариства протегованого „руською Радою": чому „Кружок" не займаеться народною просвітою и не пише книжок для сельського народа. — „Того незробимо, бо не признаемо язика малоруського; по-польськи-же писати не хочемо, а по-московськи таки не знаемо" — одвітив голова „Кружка". — Тее самое чули ми від двох молодих провідників руської Ради на запрос: чому не говорять прилюдно по-руськи з собою а по польськи; бо одвітили: „Малоруська мова, мова хлопська; великоруської не знаем, так говоримо цивілізованим язиком польським."

Зовсім не дивно нам за тим, коли бачимо, що п. Площанський редактор „Слова" и права рука „руської Ради", хоч як и голосно горлае за тим, щоби интелігенция руська всюди уживала руського язика, — сам прилюдно перед судом розводив річ польську, та и в приватному житю говору иншого не знае, а незгідні з тим експеріментації свого „Слова" потребою насущного хліба боронити уміе... Не дивно и те, що той світлий проводир народа руського, не уміючи сам в своій часописи розумно вести народ по тернистому полі оппозиції, жалуе грошей на оплату розумнійших, узнаючи, що для публичности від 10-ти літ баламученої вистарчить некоштовний фразес псевдо-патріотичний,

Digitized by Google

або огидна клевета, вержена на сторонництво народне, що будьто воно Ляхами підбите Фактів таких тьма; — вони доказують крайну деморалізацию и розклад товариства руського; — куда воно веде, ми уже сказали.

Для того повтаряємо за Бейстом „Umkehren“.—И знову подаємо руку до згоди.

Не легка вправді річ, покинути любую мрію, до котрої прилялося усім серцем; не легко сказати собі, „ми завинили,“ ми загнались; — однак то мусить наступити, коли не хотять проводирі від „руської Ради“ жизнь народу руського кидати на вир небезпечний.

Ми не виклинаємо їх, як они нас виклинали; ми дорожимо кождою каплею руської крови; и хотяй гірку правду сёгодня говоримо, то говоримо ії в добрій вірі, що еще такі дрібниці як: „Ъ, ы, Ѣ“, або політичні, в нідрах будучини почиваючі мрії, котрих осущене не від нас залежить, — до того не роздерли батька з сином и брата з братом, щоби не можна було мир учинити у себе дома и розпочати нову, для Руси благоносну дорогу.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

По неплодовитій кампаніі райсхратовій, замість скликаня спільних делегаций, де-б новий міністер заграничних справ заманіфестував свої дипльоматичні здібности, закриті доси упорним мовчанем; замість відкритя краевих соймів, де-б краї коронні могли добачити більшу діяльність своїх заступників, як тільки вибори до райсхрату, — наступила глуха, довга тишина політична.

Серед тої тишини рознеслася мов далека блискавка несподівана звістка про зъізд трёх царів в Берліні. Саме в той час, коли Поляки обходять столітню память першого поділу Польщі, коли французька республика здобулась на найсвітлійшу побіду фінансову й тим самим свій бит укріпила, — здалось відповідним трём монархам, зъіхатись на спільну нараду и затрівожити цілий світ політичний своїм містичним зъіздом. Тайна сёго зъізду може відкритись або новою війною, або сильнійшим угнітом де-яких країв и народів, або спільною якою акциею до укріпленнй монархізму проти змагаючогося републиканізму.

Digitized by Google

По-при конъєктуральну політику европейську становиться предметом публичної дискусиї увязнене Скрейшовського в Празі. Дневники віденські подають подрібний опис увязненя и упрямо обстають при першій своій відомости, що Скрейшовського увязнено за-для проневірства, и зъужитковують утішно факт в той спосіб, щоби Скрейшовського обругати и болотом обкинути. Скілько основна утіха тая Німців, окажеться; тимчасом тепер вже виходить, що цілим субстратом вміненого злочину послужив факт простої залеглости в податку (!). Будь-що-будь увязнене Скрейшовського, з партиї старочеської, по-при здемаскованю Сабіни з партиї молодочеської, довело до погодженя и солідарности обох партий чеських проводирів и до рекримінаций в обозі пентралістичнім. Урядовий „Prager Abendblatt“ силився те затерти, кличучи, що люд чеський ужити не дасться за заснову для амбітних цілей поодиноких личностей; але-ж отримав від Чехів и централістів добру відправу. В тім ділі пише „Tagesbote,“ головний орган централістів чеських між иншим: оппозиция, як небудь притихла, то однакож ані що я объему, ані що до впливу свого не зменшіла.. Оппозиция вичікує.. Дитиньство отсе писати, що люд чеський проводирам послуху відказує: Дай те Боже! Але яка-ж би звідтіля користь для нас? Ненависть до конституциї и держави не зникла-би; а хоча-б абдикували провидирі, то оппозиция абдикувати не буде..“ В такому дусі озиваеться и „Pokrok“.

В дневниках польських розвиваеться дискусия, над передсоймовим зъіздом послів, котрий би хоч по части міг заступити надто чутну бездільність нашого сойму. Чи сей зъізд послів, рівно як и скликане виборців львівських, причиняться чим до добра нашого краю — дуже похибуватись належить.

НОВИНКИ.

„О сколько „Правда“ правдою?“ — Завданє се цікаве порішила нам вступна статия 75-го ч. с. р. „Слова“, а и порішила-ж ёго товком, на який славетна редакция „русских“ за заповіщенєм попередучим, а оттак-же и під авспіциями всёго здорового розсудку свого, заходом відповіди на дрібну новинкову згадку нашу об нерядах народного Института Ставропигийського, зложитися зъуміла. — Не дармий був и розсуд той повільний-холодний; всю силу розумної тактики своєї зібрала-виволікла славетна редакция на арену

Digitized by Google

прилюдного свого маніфесту, и зачавши „съ чуствомъ крайняго обмерзѣнія“ розвела и річ так на про-диво обмерзінно, що ми — хіба замовчимо, ато по-за вислов пожалуваня, під гідностю нашою уважати мусимо захід, складаня якоі-небудь відповіди на поданий нам взоровзір памфлету. Нехай-же супокійно випічне собі „Слово“ по трудній праці, а ми, оттак тілько за-для поясненя діла родимцям-патріотам нашим, зволимо собі тут де-нещо запримітити.

Піднявши хоругву народнёі справи, напевно високо дорожимо кождим объявом розвою народнёго житя й дорожимо-ж наивисше прилюдними товариствами нашими и институтами, яко головним огнищем народнёі святині, котрого поведенє самою найживотнійшою вимінкою розвою або застої народнёго житя становиться. — Сторожу поведеня Институтів наших ми и головною завдачою поставили для нашого діланя; як-бо самопізнанє споконвічною основною вимінкою всёго поступу признано, так и ми опізнанє найживотнійших сил наших народних, виявленє блудів іх поведеня, першим патріотичним обовязком узнали в ділі знаміреного нами розвою народнёго житя.

Жаль, що на першому вже шагу основні блуди ми стрітили.

„Прилюдність“ — нині всесвітнёю кличею поступу, потай-діланє з застою тілько годиться. — Коли товариство-народ кождому членови-одиниці моральний обовязок прилюдного діланя накладає, то обовязкови тому неперечно на першому містці повинні суть корпораціі, института народні, в котрих будучність народня почиває, а котрі завідуючи чи то моральним чи матеріяльним майном народу, хід діланя свого під крітерию прилюдного суду зложити винні. — Не так у нас. Самі найважнійші Института наші покриті заслоного неприступної потайности. Зберімо всі дуже виімкові а виключно на пустих загальниках засновані оповістки и спитаймо: — хто у нас знає на чому стоіть діланє нашого Народного Дому, нашої Ставропигіі и ин.? — Відбудували колись-то камяницю за тисячами фондів, якими з руки народа завідують, а народ той сам, хіба тілько й знає, що истнує десь такий а такий Институт ёго; яка-ж ёму доля, то в тому вже голова самих панів институтських. — Жаль, а правда. —

Супротив потайности тоі ми принялися усильно за труд розвязаня містицизму наших Институтів; не здоліли-ж скоро наспіти в-повні до трудноі цілі. — Доки в найблизших числах нашого письма зібраний материял під прилюдний суд родимців зложимо, вдоволитись ми мусіли доселі побіжними уривочими увагами, які сучасно надарились.

Именно піднесли ми в 2-му ч. н. п. заміт дотичний Института, Ставропигийського, що заряд Институтський своіх членів оплачує, и указали на нерад, що загальний збір Института оплачуваним членам признав право рішучого голосу, навпроти відказного внесеня, піднятого з гурту самого-ж товариства. — Рішенє те збору узнали ми нерядом; не преюдикуючи-бо чесноті дотичних п. п. членів, найшли ми ёго аномалією, противною вже самій основній засаді загально-товариського житя „nemo judex in sua causa“, а противною и уставови Института, котрий найвиразнійше становить, що члени Института оплачувані бути не повинни; — конечностю отже слідувало, або призводену оплату членам відняти, або, при неможливости безплатного урядованя, до котрого члени приступом обовязані, — платних членів узнати просто урядниками Институту и відняти ім атрибуцию члена — право голосу. — Річ сама собою ясна и справедлива, а добавимо, що и не нова она, та и не

Digitized by Google

від самих нас або нашого круга вийшла; бо вже минувшого року підносив на загальному зборі О. Гушалевич той же сам внесок о відказанє голосу платним членам — безуспішно, — зновив же ёго сего-року п. Савчинський, а наколи и той за-для безнадійности признаня ёго відкликав, то заступився за справедливостю Др. К. Сушкевич, котрого — дарма — переважною більшостю переголосовано.

Против всесвітним товариським засадам и установам свого уставу, узнали оттак члени Ставропигиі самих себе компетентними судиями в ділі відносин своіх до Институту. На невластивість такого поведеня указали ми в интересі прилюдного добра народнёго, яко на вимінку, котра першим шагом до найдовільнійшого самоправліня коштом народного интересу доводить. — Сомніви наші не завели, и дрібним приміром сконстатували ми вже в 4-му ч. н. п. факт, що внесеного приступу нових членів п Д-ра С. и Д-ра О. в склад Институту — непринято.

Заміти наші, на фактах засновані, викликали бурю. Не Ставропигия але „Слово“ стануло заступом против нас.

Справді, не мало здивував нас заповіщений виступ „Слова.“ Заявившись бо прилюдно ренегатом свого народу, воно по самій консекванціі, в народних наших справах и діла мати-б не повинно, а пристояло-б ёму найлучше, вже для самого сорому, заховати тую тактику мовчаливости, чи то пак игнорованя, котрою нас доселі з найбільшим нашим вдоволенем стрічало. — Не так-же сталося, а ми зволимо собі в пропамять дій народих сконстатувати холодним поглядом обективним зміст виводу згаданоі против-річи „Слова.“ — „Слово“, признає:

що поодинокі члени Ставропигиі против уставу платню побирають,

що за пів-дармо, а частю и зовсім дармо винаймають помешканя в камяницях Институтських,*)

що платним членам, против уставу и відказному внесеню, рішучий голос признано;

примічає докладом дуже наівно, що в звичайних засіданях Института, окрім 3—4 „мягких“ тілько платні члени участь беруть. що отже самі платні члени всі діла Институтські, не поминувши и свою платню, завсігди по власному ладу рішають, та що про-те и ніхто з членів за безплатний труд принятися не хоче, з виімкою контролёра, котрий за-для самого патріотизму кватирю институтську даром удержує, якої ніхто приняти не зволів би, и касиера, котрий вправді ліпшу кватирю за півдармо має, але за тее „готовий,“ кождоі мінути представити „отчетъ зъ своихъ дѣйствій;“

признає, в конець що п. Д-ра С. и Д-ра О. в члени Института оттак собі „съ большою заслугою для Руси“ непринято;

додає останком за-для обаламучених читальників своіх, котрі Ч. 46-го с. р. „Слова“ не читали, примітку, що „Правда“ какографіею списується;

и зо всёго великого материялу, именно-же, поминувши всі инші дрібниці, з самоі останнноі примітки заключає:

---

*) В самій статиі заперечено, а для консекванціі тілько в примітці признано. — зам. зецера.

Digitized by Google

— „Правда“ выходитъ на щетъ неизвѣстныхъ меценатовъ, – есть дополнительною частью польскихъ средствъ противъ Руси и подряднымъ орудіемъ польскихъ органовъ, – обсмѣвае языкъ и его правопись, обругує, обезчещае поодинокихъ людей и общества на Руси, — ато все въ цѣли, щобы отторгнути ихъ отъ русскихъ огнищъ, занятн ихъ мѣста и овладѣти фондами“...

— Річ розумна без коментарів. — Могла би вона становити пропамятник цікавого невинного куріозум божевільної льоіки, коли би ми редакціі „Слова“ божевільність импутувати могли; так ні; а жаль правди, останеться вона „обмерзѣнным“ взоровзором огидної перевотности ренегата, котрому дрібницею, за виводами хоча-б и божевільними та докладом ложи и клевети, зложити жменю болота, на поругу кождого заступництва запроданої ним народної справи.

— Ложи и клевети, — кажемо, бо не посмілила редакция „Слова“ хоч найменшого, хоч позірного факту закинути нам доводом правди клевет своіх; — бо зо всёго дотеперішного виступу нашого, и з самого останного 4-го ч. нашого письма, котре материял подало виходці негідній, добре опізнала редакция різко зазначене становиско наше в справі народній, — а за всім тим зъуміла однаково-ж и по-при виразному признаню справедливих замітів наших, кинути на нас болотом злої волі... Дармо; ліпшого и ждати годі від органу, котрого редакция тактику обмисльного руйнованя народнёго житя до такої вже крайности розвела, що не то вже ми, але самі-ж найблизші адгеренти політичні хвалебного редактора, (п. Ковальський именем Пр. Єппа Куземського, на прилюдному зборі Института в присутности всіх так „мягкихъ“ як и других „правомыслячих“ членів рішучо заявили, що в товариствах своіх зовсім не желали-б видіти ментора „русскої“ опіції. Лишім-же ёго в супокою; а там, ціла річ згадана вже сама собою так словне свідоцтво морального убожества автора голосить, що дальше шкода й слова. —

На закінчене зволимо собі ще для иллюстрациі подати вірну правдиву репродукцию одного цікавого героічно-комічного табльо:

— На виду комната віденської „кофейні.“— в куті „русский“ стіл, обсаджений „превеликой частью нашей интеллигенціи, сей поважно- и правомыслящей, высоконравственной публики нашей.“ — 3-та година з полудня, Суботнього дня 10. серпня с. р.:

— „Ależ mu się udało, — cudownie“ —

— „Slicznie napisano, doskonale, – artykuł jak rzadko“...

— Прилюдна, правомисляща апробата, — поважний улиб протекцийний ментора, — клуб диму редакцийної файки густою заслоною вкриває цілу превелику часть высоконравственной публики, — скінчено. —

Sit ei levis.

З села. Щира ваша правда, высказана Полякам в попереднім ч. в статиі об резолюциі, находила и находить собі щоденні докази. Приміром дрібним згадаю ту о шкільній книжці п. з.: Geografia powszechna Gaultier'a, przerobiona przez L. T. (Lucyan Tatomir, нині професор при семінарії педагогічній; пр. ред.) Wyd. 5. Lwów 1869. (Вже вийшло и 6-те таке-ж саме „poprawne)“ — пр. ред.) — Не запускаюся в подрідний розбір того дільця, а піднесу тут тілько одно, що до стосунку нашого з Поляками належить. — На стр 100 поміщена география Polski w dawnych granicach. Зовсім оно безтактно

Digitized by Google

и не педагогічно, в книжці призначеній для науки географиі початкуючим, мішати стару географию з новою. — Поминаючи вже тее, находиться там ще от який тенденційний фалш: „Po Polakach (10,000,000) byli najliczniejsi Rusini, liczący do 7 mil. we wschodnio-południowych ziemiach polskich; Rusini, należący do tegoż samego szczepu co Połacy, mówią do języka polskigo tak podobnem narzeczem.. est.“ — На стр. 115 пише автор, чи п. L. T. о Москалях, просто як який уличник, без найменшої поваги наукової; не в то здорова наука для дітей, а зъідлива отрута, котра нищить в серці чоловіка всяку взглядність и умірковане в суді и бесіді. — На стр. 130. стоіть: „Ludność i języki Austryi. Słowiani ci są: Polacy, Czechy, Słowacy, Szlązacy, Dalmatyńcy, Kroaci, Illirowie t. j. mieszkańcy Karyntyi i Krainy, — Zydzi, Cyganie.“ — О Русинах ні згадки. — Щоби дальше не стрітитися з ненависним тим народом, бавиться автор в загальники з кривдою точної науки; пише він на стр. 135: „Galicyję zamieszkuje 4,650,300 Słowian (sic) 64.500 Niemców,“ и пр.

Оттаке-то дільце пять раз переходило через руки и світлий суд „Ради шкільної“ а вийшло — яко „uwieńczone i polecone dla szkół“! — Руський священник.

Для бібліотеки новозавязаного ремісничого Товариства **„Побратим“** дав ВП. Володимир Шухевич, академік, 15 книжок и килька дрібнійших брошур. З висловом подяки для дателя подаємо вість тую в надіі, що всі родимці-патріоти наші густими щиримн датками зволяться причинити до удержаня многоважного Товариства того, котре до розбудженя патріотизму самої найважнійшої части народу, — нашого міщаньства — знамірав. –

Від місяця Вересня розпічнуться порядочні викладн для членів Товариства, два рази тижднево; а замічаємо такожь, що заходом Товириства що-неділько Служба Божа в одній из тутошних церквей відправляти будеться.

За-для близшого обзнакомленя читателів наших з провідною цілею „Побратима“, прилучаємо до нинішнёго числа н. п. затверджений вже від Намістництва статут тогож Товариства, о скілько уділені нам екземпляри вистарчають.

Високість штуки. Що вже розумний наш вік XIX-ий, то й годі; на усіх полях, чи то науки, чи промислу, чи штуки, кождим шагом всё так до щиту доскональности здужає, що річ иноді просто по-за край чуда виходить. Чудом таким новожитиёї штуки лучилося нам на одній виставці львівський бачити фотографию, котра при доскональній вірности репродукциі, містить навіть те,, чого в оригіналі зовсім не має, а насупротив не має того, що в оригіналі дуже вибитно міститься. Фотографія то „Народного Дому“ и прилеглої старої церкви. Розумний фотограф умів отже діло так повести, що в образі ёго старенька церков зовсім неистнуючим хрестом величається, а натомість напевно за-для вдержаня рівноваги виставного знамени „льва“ на Народному домі зовсім не має. Нічого й казати, история справді цікава; заходом таким можливо ще й доведеться, що друге видане фотографиі оттак від нехочу величезною надписю якого „muzeum narodowego“ чи чим-то доладним величати будеться.

История Руси в традиційній памяти жидів. — Одному из туристів наших лучилося в подорожі по Стрийському розкрити цікаву картину

Digitized by Google

из поведінок наших богомільних талмудчиків, присвячену памяти колишнёї нашої бувальщини. От-що розказував ёму один из старовірців Израиля про піст пропамятний, який додержують жиди „в цілій давній Польщі“ в половині місяця Червця кождого року: „Тому літ з-двіста минуло, — каже, як воював у польській державі страшний чоловік, козак-розбійник, Хміль; а побивав страшенно усіх панів і жидів. Страшенна була тоді трівога, и хто знає, чи той Хміль цілого світу був би не перевернув, наколи би ёго не зъупинили и не доіхали кінця підо Львовом; — тоді-ж и заведено піст пропамятний на сто років, дальше продовжено ёго на других сто, а тепер уже заходить и на трету сотку, та постять-же тую трету тільки тиі, що самі хочуть; — бо приказу уже не має.“ — Східність розказу того що до років, и памятне имя Хміль, указує явно на Хмельнищину. — Стояло-ж-би оттак, що жиди довгими віками гетьманську память пошанували.

Переписка Редакціі. — ВП. Др...в, Via Coreggio. Дорога присилка Ваша знатно опізнилася; за добре слово поради, сердечне „Спасибіг,“ покористуємо ним по можности найскорше; статию начнемо у будучих числах. — ВП. О. Рудч... в Полтаві. Окремим листом ширше відповідаємо на щирий Ваш відклик; зволіть и дальше ласкаво памятати об нас.

НАДІСЛАНЕ.

Честне товариство „Просвіта“ у Львові, знамірило ті книжочки, що видавано доси під титулом: „Зоря“, — видавати на будуче під титулами самостійними, відповідними завсігди змістови кождоі книжечки, у котрих кождій трактуватиметься лиш один предмет заголовний; и те на так довго, доки аж товариство нематиме причину, видаване тих книжечок замінити у періодичне письмо для народа. За редактора тих книжечок удостоіло ч. товариство мене покликати, и думаю я конець місяця септемврія видати яко першу книжечку під моім завідом з б о р н и ч о к к о г л я д, так народних, як и мною уложених, під титутом **„Колядник“**; а те не лиш з тоі причини, що попит за таким збірником дуже великий, але и по-тому, що знаю, як народні коляди від дня до дня забуваються и пропадають, на велику шкоду народноі поезиі, котроі неоцінні сокровища плекати и годувати я уважаю за святу повинність кождого чоловіка, що народність свою любить.

Яке-ж-же ні мале мов отсе перше дільце здається, то вимагав воно по собі много уважности и чи-мало материялу; за-для того прошу уклінно усіх наших письменних, щоби материял знадібний до Колядника, а по при тому и инші артикули для сільского народа спосібні, ласкаво зволили прислати на моі руки під адресою:

Львів, передмістє галицьке I, улиця цитаделі н. 3.

Ю. Федькович.

Виділ акад. Товариства „Дружеського Лихваря“ звіщав по мисли §. 9. д. стат. интересованих, а именно ново-прибуваючих и. п. академиків, щоби у всіх своіх ділах товариських зголошувалися зволили в комнатах „Руської Бесіди“ о год. 9—10 ран. и 6—7 веч. — Присутний глен виділовий уділить кождому всяку пожадану дружеську пораду.

Львів дня 15. (27.) Серпня 1872.

Від Виділу акад. Товариства „Дружеського Лихваря“.

Digitized by Google

Коник шаховий.

що	ся	бу	ді	я	вер	ви	не
ки	та	ді	неть	ду	ва	лось	да
бу	ся	спо	лі	не	гля	не	ло
те	та	ки	ѣ	да	бу	ти	У
неть	ду	на	ти	до	ки	ко	вер
тись	бра	ді	за	ві	ва	ні	сер
спо	вер	а	по	жа	ли	неть	лись
я	ва	лю	не	ся	а	цю	ко

Й. П. Г.

Розвязанє у слідуючому числі „Правди."

РОЧНИК

ДЛЯ АРХЕОЛЬОГІВ, НУМІЗМАТИКІВ и бібліографів польських

рік 1870 и 1871.

видав

Станіслав Крижановський

Д-р ФИЛЬОЗОФИ.

Зміст: I. Справозданє з річної діяльности Товариства археольогічно-наукового II. Виклади публичні з археольогиі, лекциі популярні з тої науки и виклади університетські. — III. Річні набитки музеів и бібліотек. — VI Викопалиська.—V. Спис збиральників з описанєм зібраних ними предметів. — VI. Труди и пошукуваня археольогічні. — VII. Некрольогия умерших археольогів. — VIII. Бібліография діл дотичних археольогиі — IX. Хроніка.

Автор просить о присилку розправ и відомостей дотичних, під адресою „**Краків**," улиця францішканська ч. 14[a].

Нинішне число „Правди" збільшено о пів листа.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський**.
З печатні Інстытута Ставропигійського.

Digitized by Google

Ч. VI. Львів, дня 15. (27.) Вересня 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в. а. — За оголошенія (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

БЕЛЬЗАЦАРЬ.

Опівніч минає и ніч иде,
Град Вавиль недобрий це сон веде,
Але у царських там чертогах, там д'горі
Світлища палають, гуде, керекорить,
Бо у теремах за златий стів
Бельзацарь з дружинов вечеряти сів.

И північ минає, и ніч иде,
Росклалися годи, сватьба гуде,
Красуються гості пишними рядами,
Ріков ринуть вина, дзвиня пугарями,
Царя вихваляють, здоровя пють,
Служалі літають то там то тут.

А царь зухвалий реве як звір,
Трясуть мури ся, трасеться двір,
Лице му палає як шина черлена,
Не тямить чи ніч це, не тямить чи днина,
На Бога говорить зухвалу річ.
Минула опівніч, минає й ніч,

Digitized by Google

Що Бог або Господь? — я світа царь!
Я Бог усім людем! я! Бельзацарь!
Що хочу те й робю, кого убоюся?
Махну — и половов и глави и душі
Летя — відлітають! — Боги? — Я Біг! —
Рабами Боги ви мині до ніг!

И свис. Ворухнулось як в грани гад,
Побігли служалі, біжуть назад,
На главіх сосудів искрущих чимного,
Зграбованих в храмі Егови святого. —
Як змий з поза столу зірвався царь,
И вхопив у руки священний пугарь.

„Егова? — ани кажуть, що ти святий? —
„Я с тебе кпюся Егово ти! —
„Усі моі трунки, усі моі вина
„Я с твоі це чаші му пити від нині,
„А цев начинаю! — вина!! — Овва! —
„Я с тебе сміюся, ти Егова! —

Але ще й речі царь не дорік,
И вмовк, и вмовкло, всі бризли в бік,
Бліді як стіна, и душка не дише,
А на стіні пише, и пише и пише
Вогненна рука вогненний стих,
И пише, и никне; лиш стих не зник.

Минула опівніч, и ніч минна,
Немає ні гостий, нема й вина,
В востоці поволи — поволи свитає,
Царь Бельзацарь вбитий лежить на повалі,
Егови чаша ему в руці
Наллята кровёв.....

Ю. Федькович.

Digitized by Google

Як козам роги виправляють.

Фрашка в І. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

III. СХІД.

(Світлиця у Недобрюковій хаті. Дмитро и Векла уходя. Векла плачучи.)

ДМИТРО.

Не будь дурна, стара, та не плач! плач не поможе. Сегодня соломянний парубок золоту дівку озьме, а ще такий, як наш Василь! — Ще не трафив на свою суджену; да як трафить, то и не схаменешся, коли вженивсь? — Коби я тілько лиш грижі та жури мав на світі, як те, що Василь наш не вженится, то би ще прожив яку днину на світі.

ВЕКЛЯ.

Тобі так говорити, а я мама!... Хіба я на то сина згодувала та его парубоцтва діждалась, аби зза невістки на старости роках не припочити? — Да то все ти винен, Дмитре, ніхто як ти! — Бо я тобі у в одно піла: від-учи та від-учико ти хлопця від тоі ярости такоі! — а теперь довелось, що и найпуща дівка не хоче піти за него, бо боіться. А хоть після моі смерти и вжениться: хто буде чужу дитину розуму вчити та добру наводити? Ох пропаде мій синок любий, а то всё через твоі роспести невчасні! — Ох матер Божа!...

ДМИТРО.

А я тобі кажу, стара, що він таку ще собі кралю запопаде, що и в світі такоі не було. Найко его лиш трохи. Хіба и я такий не був зза молоду, пруткий та палкий? — А претці ми прожили красний вік з собою. И діточки згодували, и до людий привели, и маетку чимало придбали. — А й ти з разу боялась за мене йти? — Да твій батько, Танасо покойний, царство ему небесне, розумніщий був від тебе: присилував тай от що! — а чиму присилував? — бо видів що з мене господарь буде. А розумних ще найдеться на світі, бо и Василеви нашему немае догани, чорт его не каяв! хоть до якоі роботи — він пер-

Digitized by Google

ший. А що собі розумний та на всі способи хитрий, того и наш діднч не потрафить, не то що! — Да осьде він сам! — а який собі веселий!...

(Василь уходить.)

ВАСИЛЬ.

Добрийдень бадечку! як днували? — а ви ненечко? — знов у плачах? — Да щоб ви вже тілько не плакали, то вам скажу, що я уже заручений, а за тиждень весіля.

СЕКЛЯ.

Ох синку мій! — де? в кого?

ВАСИЛЬ.

Не вгадалибисте поки світа! — У Заставні, у старого Лиховолі доньку!

ДМИТРО.

Ох мині лишенько! да чи й не ту...

ВАСИЛЬ.

Ту Катрю злющу, хочете казати? — ту саму! Да у мене она не буде злюща, тото вам ручу, хотьби в ній ще раз тілько дітьків сиділо, кілько сидить. Ми вже сегодне навіть и прібку зробили, и не згірше вдалась!— Коби лиш далі так, то вам ручу, що в здовж и поперек ніхто такої невістки не мав, и не буде мати, як ви матимете, лиш коли мині схочете першого тижня цілу волю дати, не питавше причини, чиму я сяк або так робю. А як тогди чудо не мете видіти, то я не ваш син, але жидівська панчоха! — Бо Катря ґаздиня на цілу губу, и серце у ії добре, лиш що розвезена та роспещена без міри, а ту ваду ще можна у такої молодої дівчини поправити. Лиш, як кажу, коби ви хотіли мині йти попідлад, та мині в нічом не перечили.

ВЕКЛЯ.

Роби сину, що сам розумієш, ми тобі нівчим перечити не мемо. А коли не зможемо з невістков удатись, то ми старі переселимось у старі хати, старого віку добувати, а ти що собі вибрав, с тим и жити меш, коби лиш щастливо, матінко Христова!..

ВАСИЛЬ.

Коли она неме мене слухати як дитина а ваші сліди продувати, то я не Василь але від жидівської бочки чіп! — А тепер иду з Грицьком порадитись, бо мині его у моім способі чи-

Digitized by Google

мало треба буде. На сам перед з отцеї світлиці усе повиносити що й до разу, аби и стільчика в ній не було, а сама аби така обшарпана та обдерта, як пуста корчма. — Грицю!

(Иде.)

ДМИТРО.

А я тобі не казав, стара? — То мій сии, бачиш? мій Василько роспещений.!

(Идуть у другий бік.)

IV. СХІД.

(Світлиця у Тодоревій хаті. Три столи до тров весіль злагоджені. Цілий поізд весільний уводить Катрю, Олену и Сеню в світлицю, и садовить іх на посаг. Музики грають. Обходячи, кождий поізд окроме, столи, співають :)

Засияло срібло злото — до вкола,
Ой клонися молоденька до стола,
Гой до стола, до покутя — низенько,
Буде тебі тяжко важко — в серденька.
Бо як прийде пан молодий-з дружбою,
Возьме тебе молоденьку, з собою.
Возьме тебе молоденьку — в Божий храм,
Там ти будеш присягати — к' образам,
Там ти будеш присягати — на віки,
Покотятся дрібні слізки — як ріки!

(Дарованє молодих.)

ТОДІР.

Иван та Штефан давно вже ждуть, а Василя ще не має. Що се може бути?— Чи він лиш не думає збитки з мене збити, а з мого дому сміх та побліку, та не прийти? — А може би це дивниця була? — Як тої приповідки: від біди поли рубай та втікай! — Так донечко! так дитино моя люба! нехай тепер иде слава з нас обох: з мене за те, що я тебе маленьков у ліс вовкам не заніс, а с тебе за те, що не хотіла слухати моіх речий. Так доцечко! так синку! — О чиму Господь не змилується та не озьме мене вже до себе!... Ліпше би мині в сирій земли гнити, ніж такого сміху діждатись!...

КАТРЯ.

Чосте хотіли, то й маєте! Хіба у вас тілько розуму у вашій старій голові не було, аби знати, що варіят свічку не засвітить а загасить?— Тепер зараз мині йдіть та єго ще красно просіть,

Digitized by Google

бо с правди ще отце кеп з мене зібе! — Ох годино моя нещастлива, чого я діждалась!.. Чого ще дожидаєте, тату? — таже йдіт, змилуйтесь, а то як стою, так зараз в воду булькну, де найгліб ше! — Матінко моя, на що ти мене на світ породила таку нещастливу!... Коби вже хоть прийшов, то ему и словечка ніколи нічо не скажу, ей Богу лиш най змилуєсь та прийде!... Що я тепер буду бідна та нещастлива робити!...

(Дружба убігає.)

ДРУЖВА.

Не плачте панночко, іде ваш молодий, да — шануваше честні столи та дари Божі — бо ліпше на якого божевільного похожий, як на молодого, так гарно прибрався! — Одна нога в чоботі, друга в личаним ходаку; одна гача дублена, а друга сива; на лудині латка на латці, а на голові голомшива шапка, що ій матбуть у Садигурі на якімсь там жидівськім сміттю найшов. За мість манти якийсь подертий жидівський кафтан, а на руці у восьмеро гарапник, да такий уже, такий, що и чорт би від него розсівсь! — За ним знов іде на ще страшніцій дерлюзі его слуга чи дружба, чи яке там диво, да так уже прибраний, що и страхопуд в городі его би перепудивсь. — А що вже ради ім на конех, ради!... мотуз мотуза не держиться, поводи клочанні, а стримені — гужевки з вербового прутя!— Ось він сам здоров, уже на подвірю! — видітимете, чи я брешу!

КАТРЯ.

(Бе дружбу.)

А за цю бріхню тобі отце! — та отце! — та отце! анахтемський сучий сину, нічо би с тебе не звелось! — вудуде ти один! — Циганчуку!

(Василь убігає.)

ВАСИЛЬ.

Так, Катре! — браво Катре! — а бийже Катре! — що они, приванахтемські гарцизяки, тебе обсіли, неначе пси кістку? — Це ніби они мають з моєв Катрусечков вінчатись, чи я? — А надвір мині, псярство! — а вон мині від моі лебідочки золотоі!

(Бе всіх гарапником, да так, що найбільше Катри дістався Усі у ростіч.)

а преч мині від моі перли дорогої! — Не бійсь серце! — не бійсь сиза! я тобі нічо не кажу! — Ви мині до моі панночки любоі? — Ходім сиза! ходім мила! аби ще попа в церьові застати!

Digitized by Google

(Тягне Катрю зза стола и тручае тусанами о перед себе).

Я іх понаучую! — небійсь!

(Вибігае — За ним виводять Олену и Сеню з поіздом. Решта гостий лишаються.)

ТОДІР.

Гості мої любі! гості мої дорогі! усе вам росповім що й до крихточки, лиш будьте ласкави, сим часом мині зуважити, а не так мині, як моій годині нещастливій, бо се так мусіло статись, я вже здогадуюсь, чому навіть! — А кому по гарапникови дісталось, най буде ласкав приймити від мене по десять червоних ідинки, або кілько сам хто що схоче, лиш най вибачае, бо я цему и сам не рад, якбих не рад у пекло дістатись. Да що дружба наш так летить?

(Дружба убігае.)

ДРУЖБА.

Це би и на комедиі ніхто ни доказав, що там у церкові заводилось! — з роден роду ніхто такого ні чув ні видів! — Звінчали як уже там звінчали, а пошлюбі каже благочинний на своє лихо до Василя: ну, поцілуйтесь! — Господи!... як ухопить книгу, що там на пристільци стояла, як уцідить благочинного по голові, аж у церкві загуло, неначе в бубонь! — Було нашему благочинному цілёване!... А він як заверещить неначе божевільний: „Що? (каже) то та, старче загублений, мавш мене вчити, коли я маю з моёв Катрусечков цілюватись?“ А на це як ухопить свічку, та благочинному до бороди!... Тілько щастя мають, що у вівтар утекли, а то би були з бороди хіба мило варили! — Але по тому що аж було?... Як вибіжить на двір! як вихопиться на коня! а молоду о перед себе, та в заводи до Дорошівців — як чкурне!... Що там бояри не просять, не молять, не кланяються! „Таже хоть на годиночку ласкави будьте до тестів?“ — Але деж там!... „Я (каже) не діля тестів женився, але діля себе, а вам від мене засі, коли ще не хочете у десятеро тілько гарапників облизати, як облизали! — Чкурнув як вітер, а та Катря сердешна нічо не каже, лиш трясеться як та трепета в лісі, и в вічи ему глянуть не сміе! — Да прошу гостий любих на дари вийти, бо вже ідуть молоді!

(Усі виходя.)

Digitized by Google

V. СХІД.

(Світлиця гола та обдерта у Недобрюковій хаті; окрім стола накритого з усілякими стравами а нічогісінько нема. Кілька ніби то боярів чи дружбів, обідраних та шанталавих, уходять.

ОДЕН ДРУЖБА.

Тут нам казав себе ждати, тут и ждім та лиш дивімся, що то с цего буде. — Таких весіль хіба лиш у божевільних шпитали або у Львові на театрі відгравають, а не у розумних людий на Буковині, та ще й у таких заміжних ґаздів як отці? — Ей Богу шкода, що не має якого писаря, аби отці всі чудасіі начисто списав, та у яку небудь ґазету подав, на утіху всім добрим людем письменним! — Ідуть! — ей Богу ідуть! — Тепер у перше оближемо хлоці гарапників! — да коби лиш богацько, бо то за кождого обіцяв нам по червоному, а червоні сегодня не валяються, треба іх закрірвати, хотьби и гарапниками. Тисніться лиш хлопці до купи, можеби так не боліло! — Да що: за волю Василеву не жаль и в вогонь скочити, не то що гарапників лизнути, бо то побратим — пошукати! — Коби лиш не отце прианахтемське весіля, чорт маттери его з рогами! — До купи хлопці!

(Василь пхає Катрю о перед себе, и входить.)

ВАСИЛЬ.

Наперед рибочко! сміливо голубочко! тут твоя світлиця, тут красуватимешься неначе та повна рожа в городі! — Сідай лебідочко! бо я ще маю з отцими паничиками поговорити! А ви же де були, прианахтемської чортової маттери сини, біс батькам вашим у животи, — сідай бо серденько! сідай утінко! — що не вийшли против нас, та нас не звеличали та не привітали, як закон велить? — Та бо сідай зазулько! — За тебж вам — отце! та отце! — та...

(Бє на тлум, усі утікають.)

а ви драптогузи! ви лихолатники! Ви дідоводи? ви песёго батька сини! я вас буду вчити, як моіх приказів слухати! — Сідайже бо душко, коли тобі кажу!

(Катря сідає на землю.)

Гопадрали ви! я вас учитиму! — можеби ти що вечеряла, синогорличко моя? — Осьде — ох мині лишенько — а отце що мама таке наварила!? — Грицю!

Digitized by Google

(Гриць убігає, він мече всі миски з стола у вікна, у котрих и одної шибки немає.)

Що мама отце наварила та напекла за керинню, що ми би від неї и до доби вигибли? — Хіба мама не знає, що и моя Катрусечка палкої криви, та що нам не можна істи ні мяса, ні з набілу, ні з хліба нічо, хіба лиш одну натинку та чірок, а то такий ріденький, аби від одні порошиночки муки до другої була миля? — Запитайко ти в мами, чи она вже забула то кулачча та ті гарапники, що я учера ій надавав? — Окрім голенького буракового борщику, и то несоленого, аби мині до на весну нічо не варилось!... а аж від весни вітак можна по де коли, да то лиш по де коли! натинки не соленої по трішьки! — чуеш? — Руш!

(Гриць иде.)

А тепер спатоньки підем, моя сизокрилая, завтра рано до Тестя на пропій!... Там то вже набудемось та нагуляємось до волі та вже до волі! а я собі аж три гарапники гадаю з собов взяти!... Лиш не істи мині там душко нічого в світочку, що би могло тобі на кров зашкодити! Ти вже чула, що? — Най другі собі напихаються та наблёґуються, а ми собі будемо лиш чистенької та холодненької водички! А тепер підемо спати, моя перепілочко!

(Тягне Катрю з землі, и кочує штовханцями о перед себе. Гриць уходить по хвили.)

ГРИЦЬ.

Як він ії тусанами та голодом на смерть не заморить, то най мене зве як хто хоче! — А що вже ій гарно постелив, то аж мині самому за нев банно! — на борону стара дірава веріточка, у зголови кулак: спи голубко, коли тобі голодні хочесь! — Та коби хоть давав спати? — А то одно ій торанить про горячу кров та про якийсь там палкий потрюх чи що, та в одно ії наказує, аби нічого не іла, бо и те, и те, и те моглоби ій зашкодити, одним словом: усе би могло зашкодити, лиш хіба одна вода ні. И то, каже, що ме ще пти до Садиґури до дохторя, та питатиметься, кілько води на днину можна пити, аби кров не бурити. А вна сердешна ні пари з уст! — лиш по слізонці нищечком утерав, тай тількі. Я кажу: дино тай от що! — А там хто?

(Катря убігає крадьки.)

КАТРЯ.

Гриць ку! Голубочку! коли в Бога одного віруеш, то унеси що істи, бо гину! — Таже я від учера и півкрішечки в устіх не

Digitized by Google

мала, нето що? — Иди Грицьку! иди сизий! Не забуду тобі, поки буду!

ГРИЦЬ.

Є гусочка печена, коли позволите?

КАТРЯ.

Неси, доля би ти добра! неси любий!

ГРИЦЬ.

А хлібця якого? — чи житнёго міського, чи може колачика пшеничненького?

КАТРЯ.

Що сам міркуєш, братчику, лиш неси вже! — Мині аж жовто в очех з голоду!...

ГРИЦЬ.

А може би гусочки без колачика?

КАТРЯ.

Нехай буде и без колачика, лиш неси вже, соколику! Неси сизий!

ГРИЦЬ.

Гм! — А можеби то завадило на кров? — То хіба колачика без гусочки?

КАТРЯ.

Ох ти прианахтемський чортів сину!... То не доста вже суферяю твоєму ґазді божевільному таке, що и своєму батькови рідному з роду не суферяла, да ще и твоім кепам буду, ти жаборізе собачий, нічо би с тебе не вивелось? — Руш мині зараз с перед очий, бо хоть мині з голодів и не до баталії, то ще тобі таких надаю, що й не понесеш, старецькоі ти суки сину! — Ох ти святий отче Николаю, у бідах заступниче, меже які божевільники я отце дісталась?...

ГРИЦЬ.

А вам ще хотілося гусочки? — Таже від нічого в світочку так кров не буриться матбути, як від тих прианахтемських печених гусок?

(Йде.)

Digitized by Google

КАТРЯ.

Чи се я ще Катря?... чи се я ще я!... Чи се не кара велика Господня на мене упала, аби такі два гарцизники з мене до останнёго збитки били?... А що мене найдуще гризе, то те, що в одно чиниться, що це все він лиш из щирісінькоі люби для мене роспадаесь?... И голодом морить!.., И спати не дае!... И все лиш про ту прианахтемську горячу кров торанить!.. А я до того всего ще и мовчати мушу як та стіна, бо прианахтемський гарапник з руки му не злазить!... Ох моя спина! моі плечі! — про тусани и не згадуючи, бо іх ніхто и не перерахувавби!.. Годинонько моя!... Утікалабих до батька — так знаю, що мене на дорозі здогонить, а вітак... не бійсь Катре, що гарапник не матиметця в роботі, а то ще як?... тай батько — чи би мене приймив, гадаете? — Таже вни всі на мене зрадились, як одно ухо, а мині нічо не осталось, як усему рабдати, та ще до того всего о перед людий свою біду и не вказувати, бо би всі рзали як коні, зо сміху!... Хіба ти лиш одеи мене поратуеш Николаю, великий чудотворче!...

ВАСИЛЬ.

(Що стояв довгий час нишком у дверех.)

Так Катрусечко! так єдина моя! — гарно так! Лиш до святого отца Николая молись та поклони бий, бо ніхто так як він на прутку та гостру кров не помогае, а то від тогди, від коли якогось там анахтемського Арію у рот так гарно уцідив, що сердещнёму кров и носом и ротом пішла. Я сам думаю ему за то молебень наймити. А теперь Катрусиночко ти моя, сонце зараз заходитиме, тож и поідемо до твоего бадечка на пропій!

КАТРЯ.

Ох мині лишенько!... заходитиме? — Таже оно тепер от що сходить?

ВАСИЛЬ.

Коли бо я хочу, аби тепер заходило? — А доки не заходитиме, то и до батька не поідемо! — От що! —

КАТРЯ.

То нехайже собі и заходить здорове, коли тобі лиш угодно!— Ох мині лишенько! — Пан великможний далі и над сонцем старшуватиме!

Digitized by Google

ВАСИЛЬ.

Не то що над сонцем, але и над самим Богом! — Хто там знов?

(Старець уходить.)

Ох дивись Катрусю серденько, яка дівчина красна? — ще матбуть лиш ти одна така!... Поцілуйже її зараз та привічай мило, бо такої молодости, такої краси, матбуть и на світі не має.

КАТРЯ.

(Цілює и обнімає старця.)

Здорова була дівчино! — Це вже и справді я такої красної та вродливої панночки не бачила? — Чия ти серденько? — відки Бог провадить? — О щастливі ті родичі, що в їх дворі така ягідка румяная красовиться!

ВАСИЛЬ.

Чи ти, Катрусечко, лиш не збожеволіла отце? — Відки тобі тут в Бога дівчина привиділась, коли отце старесенький дідусь, що над гробом трясеться? — Ох це все від тої гострої криви, чортаці би була! — Зараз мині перепросити дідуся шановного, що его сердешнёго так и перепудила!

КАТРЯ.

Прощайте дідусю, бо це мині сонце так и сійнуло в вічи, що мині здавалось, що це дівчина, а це дідусь старесенький. Ей Богу, що то через сонце!

ВАСИЛЬ.

Як ти, утінко, брешеш! — А деж то сонце, коли то зіронька світовая?

КАТРЯ.

Чи тее то... зіронька світовая. Мині язик запутавсь.

ВАСИЛЬ.

А то все через ту гаспидзьку прутку кров! — Хто видів, аби це зоря світила, коли це сонічко сіяв?

КАТРЯ.

Най буде сонце, місяць, зоря, най буде про мене и гарбуз або що, що тобі самому угодно, лиш ходім до батька, бо я тут з голоду зараз гину, про спаня та про тусани и не згадуючи!

Digitized by Google

ВАСИЛЬ.

Колиж бо мині така примха, аби дома лишитись? — Такої примхи у мене и сто раз на днину, а нічим ії не вилічиш, як великов прізьбою!—А то все через ту прианахтемську палку кров!

КАТРЯ.

Я прошу, Василю!

БАСИЛЬ.

Ще краще!

КАТРЯ.

Василечку, я прошу!

ВАСИЛЬ.

Та бо ще краще

КАТРЯ.

Дорогий та любий мій Василечку, я файно прошу!

ВАСИЛЬ.

А „пане“ ні?

КАТРЯ.

Тай пане мій дорогий!

ВАСИЛЬ.

А в руку поцілювати ні?

КАТРЯ.

И в руку поцілюю!

(Цілює.)

Чимуби я свого ґосподаря у руку не поцілювала?

ВАСИЛЬ.

Ти моя жоночка кохана!

(Цілює Катрю гарне.)

Тепер до тестя на прощій!

(Василь пхає старцеви таляра тай идуть).

СТАРЕЦЬ.

Коли ці обоє не божевільні та з якого небудь пипиталю не вирвались та не втікли, то я не старець але від жидівської цибулі фіст! — Не богато бракувало, то булиби мене на кружку дівков зробити, тай роби тоґди що хоч, хоть по стінах дерись!.. Ісусе сине Божий, ратуй нас! - від голоду, від повітря, від труса, від води, від вогню! а найпаче від божевільних, отаких як ці двійко — амінь!

(Иде).

(Конець буде.

Digitized by Google

ИЗ ПАМЯТКИ ПРО КРИМ.

ГРИЦЬКО ЧУПРУНЕНКО.

При въїзді в Бахчи-Сарай, ще й досі стоїть кругла камяна башня, и биля неї послідки камяної стіни. З круглої башні тілько низ стоїть, а верхні виводи всі осипались, то обвалились. Круглі вікна в башні ще й досі дивляться, — то колись були бойниці. — У середині долівка с камяних плит; есть и для входу в підземний склеп ляда с петлями и щилиною, тілько що примітною, на замок. Догадався я, що се двері у якийсь стародавний лёх, тепер пустий; хотілось заглянуть, та не довелось. За те довелось почути приповість про сі руіни старинної слави кримських добродіїв,

Колись у давні часи, ще як панував кримський хан Шаплет-Ґирей, після свого батька Менґли-Ґирея се діялось, сот три годів або й більше. Піднявши свою орду, ударив на Московщину; тоді сидів на престолі Московському великий князь Василь Иванович — не в батька вдавсь. Скоро вість пролетіла про незваних гостей, — ніколи думи думати. Василь дав приказ воєводі Телепневу зібрати військо и чим дужчь поспішати на непроханого гостя, заступити Москву, а коли пощаститься, ще й Татарів провчить, щоб знали як на даровий хліб та на гостинці руки простягати.

Поки наш Телепнев збирався, та приряжався, видно діло було не понутру, Татарва налетівши як птиці стадами, випалила села й хутори, спустошила де які не великі городи, нахватала добру башовню здобичі жінок, дівчат, тай лиш тоді, після праці — на ласий кусок.

Так не скінчилось так, як почалось..,

На той час саме були в Січи наші братчики-Запорожці. Та не всі вони були дома; де яка ватага шарила в Ляччині, другі в ростич, хто куди попав, по плавнях, по лісах россипались, кто на звіря з мушкетами, а хто на рибу з острогами. А добра купа ще й дома зосталась — бачиш народ учений держати ухо на сторожі, про доброго гостя.

Рухнулись наші Низовці, грянули у котли — и всі на конях, мов там вони й сиділи; так й закрасіло поле, коні грають та гребуть копитами землю, а серце Низовців аж кипить.

Digitized by Google

„Гайда!“ крикнув отаман, гордо виступаючи, правий лицарь Данило Чупрун. Так и повалили наші, тілько пил закурів, а Данило попереду.

Духом почули злодіяки, що до ласого пиру ще далеко; хоч діло добре почалось, та невісно, кому прийдеться пальці посмоктувати.

Передня ватага з Кримським ханом удирала попереду, а хвіст з доброю башавнею, одстав далеко, бач не с пустими руками, може коні не під одним гнулись, — а наші як тут и були, мов из землі виросли. Переіхали дорогу, мов у мішок зашморгнули. З Чупруном був Гриць Чупруненко, син старого Чупруна, молодий, гнучкий як очеретина, а хоробрий та удалий, спражній ватаг, хоч у ёго тілько по двайцятому году було. Молода кров гаряча. Молоде орля доходило слави, лицарства, за проводом старої голови. Старий без ого не ходив походу. Засіли наші братчики, бо вже на маяках пролетіла стрілою вістка, що Кримці ось-ось прокрадаються из добичею, як вовки до кошари.

Тілько занялась світова зірниця, — орда піднялась и двигнулась, дух затаївши; так сами голубчики и натклулись як пяний на спичку. Ринули наші мов річка повалила греблю та понеслась з пуком, тріскотнею, — мов у стомах кузинцях молотками ударили, — колесом усе повернулось, закипіло.

Шашкували наші хлопці добре, аж ті з переляку ударили на втеки, не довго дистоявши; чим одні удирали, другі бритими головами, мов качанами поле устеляли. Уже ім не до гостинців; шаблюками знай братчики значили голови, мов серпи похожували на урожайному полі.

Зандеся щира работа старого Чупруна в добру западню. Тим-то, кажуть, и назад війска не заставайся, и на перед не поспішайсь. Одбився старий од своіх, а Кримчакам того тілько й треба, — запримітили сокола по ёго лету; бився старий, що уже й старому не в моготу, налетіли сараною, так и вкрили багатиря, та що маєш робити — вибився и він, кровю стікав, повалився з коня наче старий дуб буря звалила.

Не досчитались наші братчики Низовці когось, як стихла передряга, як наші Татарове россипались мов розбита череда,— а кого вони недосчитались? тілько ахнули всі, та об поли руками вдарились. Перебрали усіх сіромах, що покотом лежали, рискали, рискали, так ні, нема, мов вода вмила. Тоді тілько догадались, що старий батько попався в добрі лапи, — визволи мене Січова мати!... Чі,

Digitized by Google

вже зо дна моря хвиля пісок вибе, ніж старий Чупрун на тихі води, під ясні зорі завитає. Не такіж подрузяки, щоб опрощене дали.

Похнюпили наші голови. Тяжко засумували, як сиві голуби загули. Видно така его доля, лицарем родиться — лицарем и голову положить. Так и подобає тому, хто за край, за рідну матір святою вірою служити мусить.

Посумували старики сідоусі. посумували й братчики-пошибайголови, тай вибрали собі отаманом за вірную послугу старого Чупруна, — молодого Гриця Чупруненка. Молодий Чупруненко встав с коня, положив три земні поклони, перстом начертав хрест на землі и тут же поклявся: „коли я вам не доважу, бісово племя, що таке козацька кара, то да буду я проклят, на сім и на тім світі!“ Перехрестився и знов поцілував святий хрест на землі...

Мов сиві голуби буркотали, буркотали наші сідоусі Січовики, потерявши батька-отамана, покручували оселедці, щапали уси, бо велика дума сиділа на чолі. Вернулись без старої голови до Січи; довго буркотали рахували наші, як руді бісурмени цапнули старого Чупруна, — буркотали той затихли.

Не лехко було Товариству, а старому Чупруну ще тяжче...

Переналили за Перекоп Татарове, хвости підогнувши добились до домівки, держали кріпко ґявра, щоб не випирснув з рук. Примчали сокола, та зараз на гостинець так и привели Хайови: на тобі, великий поганець великого древа, сокола; сей дасть бачиш, визвол за ту добич, що держали в руках та випустили.

Скоро поставили старого Чупурна перед ясне сонце правовірних, правої руки закона Могомета, и ёго книги Алькорана, брата сонця и місяця, прибіжище мира, тіні самого Аллаха, правдивого кота невірних щурів, перед велике древо и захист мира,— як стали підходить під ёго усякими лестями на поругу віри и на зраду своім братчикам Низовцям. Старий непіддавався на всякі лести, вндержав искус, хоч може самий старший сатана не раз нашіптував ёму на ухо: поступись, передайсь, бач яку сласть тобі сулять, будеш як вареник у сметані плавать и не зачепишся! Ні, старий и усом не моргнув, — в одно ухо слухав а в друге випускав.

Не стерпіли правовірні, наскучило мастить усякими благами; ухопились благати невірного райя уже другими лестями: умотали ёго сирою сирицею тай положили перед праведне со-

Digitized by Google

нечко; стала сирая сириця висихати, стало й на серці припікати. Видержав старий — и усом не моргнув. Плюнули правовірні — нічим ёго не допечеш! Аж самий старший сатана злякався, тай утік у пекло, сів собі и ніс похнюпив, — допечеш іх, бісових синів!

Закинули старого Чупруна в підземний склеп, в камяну башню, дай приковали нещасного ланцюгами до превеликого каміня.

Гриць Чупруненко тим часом недрімав. Хотів викупити золотом батька, послав гонця в Бахчи-Сарай, — так тінь Аллаха, прибіжник мира засолив таку суму, що и в цілій Січи не обіскавсь тілько золота. Тоді Гриць пустився на другу штуку, задумав сам з-іздить в Бахчисарай, побачиться з батьком. Нарядившись по татарськи, молодий Чупруненко добрався до Бахчисараю, умів добре по іхнёму, хитромудро гропима подійшов, або лучше сказать за гропі подружився з Узденями, Беками, а там— легко було вже и в підземний склеп пробратись.

В сирому душному льоху лежав старий Чупрун прикований, уже три місяці томився в тяжкій неволі. Божий світ незаходив у се підземне царство муки и смерти; тілько убогий каганчик тусклим світлом просвіщав тьму чортової западні. Прикований до каміня невольник лежав простягнувшись на землі, мов у якомусь чаду. Мов видіне стало перед ёго. Затрясся, чує голос, якась невидима сила підняла ёго и поставила на ноги. Огненною стрілою пройшло по жилах, заняло, охватило душу...

Не весела була річ батька з сином. Непросив старий волі; багатирі обрікаючи себе на великі діла кладуть жизнь на послугуа силу свою и слово — пособою. Завіщав він синови помсту и кару бусурменам. Гриць поклявся, сторицею, кару за кару, кров за кров.

Як смола в казані, кипіла на розпаленому молодому серці клятва, пекельний огонь душив молодого Гриця на прощанні з батьком. — Так що-ж, не пустиш того пожару, — на искру треба сухої соломи. Треба вижидать пори-години.

Гриць не даром жив в Бахчи-Сараі. Даром не роняв він и одного слова, а простував помаленьку своєю дорогою. В Бахчи-Сараі ёго знали за багатого и важного Татарина. Там пустив він таку пославку, що буцім уся Січ піднімається на Ляхів, иде на Ляхистан, що вийшла якась незгода, що добреб тепер за' дно з Бутвали, можно-б навірняка узять доброго вовка, и безпечно

Digitized by Google

назад по вернутись степами Запорожськими. Підмовив він князьків так, що ті аж губи облизують, користь заворушилась на серці, бо правовірні як и инші, од доброї поживи не тікають, з золотим якшаються. А тимчасом Чупруненко переписувавсь з Січовиками, братчики ёму сулили и гроши и удачу козацьку, мушкети, списи, яничарки и змійки-татарки.

Татарва и геть-то заворушилась, мов в улі загули, стягались ватагами, набралось їх мабуть тисяч на 20. Атаманство прияв син самого кримського головоріза, Шаплет-Ґирея. Гриць Чупруненко визвався доводить язика.

И в Січі курені заворушились, дві ватаги козаків готовилось у поход. Як слово, так и діло; гайда, рушили наші, крести покладаючи, та Бога благаючи, погулять на доброму пиру с Татарами, за старого батька отамана, щоб не посміявся.

Заняли наші хлопці глибоку балку тай засіли небожята у засаді. А тим часом Татарове стали настигать, зробили скілько переходів, доскочили и до тої западні, стали на провал, отаборились як водилось, на ночліг; хто люльку закурив, хто конину став уплітати, а сам отаман, прибіжище мира, молодий Ґиреенко, може й годованого лошяти добрий кусок лопатки утирав, ще й з бардака и кумису потягав. Повечерявши по походному, помивши руки, хто за люльку, а хто коло коней, а хто спорій и на бокову. Поставивши ведети, уляглись татарюги, задали доброго сопуна - хропуна на всі виводи. Ніч-мара. — А тим часом наш Чупруненко зник с табору, та гайда до своіх. У таборі як замерло все, бо все спало першим сном, тілько вряди-годи кінь форкне, або тупне ногою, або котрий кусливий закричить, кинеться на другого. Тай упять стихне все, мов у могилі, тілько трава тріщить у зубах добрих кримських ганчаків.

Тихо, мов тіні піднялись наші пішаки, двинулись на кримських гостей, розбились на три части, щоб с трёх сторон грянуть на сонних. Конниця засіла в балці, щоб незробить суматохи, та не сполохать чуткого звіря; ті вже як педадуть вість, тоді нагрянуть и на-вздогін, на ухідках хрестить.

Як гадюка підповзли наші до вражого стану и зраву стали на ноги,— ринулись, як туча прорвалась градом та бурею. Гриць первий ударив и почав писать шаблюкою; як блискавка мигала, так змійки - татарки значили й строчили ярлики на татарських башках, а смоляна бочка, по наряду козацькому, з високої могили ярким поломям охватила пекло крові и смерти, лютого козацького

Digitized by Google

пиру. Сотнями Татарва гинула; дождалась богатого викупу за старого Чупруна. Спросоня не знали за що хапатись, чи тікать чи одбороняться; а тут настигли й кінні. Невтулима кара запеклих Запорожців, — у полон нікого не брали, а всіх отправляли у рай Магомета. Ніхто, сказать, не минув кари, шматували и карбували. Грицько як дух смерти и кари носив ся на коні, мостив мости татарськими трупами, приговорюючи: „оце вам, бісово племя! оце вам гостинці за батька!“.

Так положили усю татарську силу мертвим сном, а сами, похоронивши своіх, той попростували на Січ, унігавшись як після доброго хмелю.

Скоро долетіла вістка до ясного сонця правовірних, як несподівано й нещадно згибло військо, и самому славному поганцю древа Чинґис Хана, Ґиреєнку недовелось винести своі башки на плечах, — як зараз догадались, звітки буйний вітер повіяв, що позносив голови татарські, — так туж годину богатир без порову и без страху Шаплет-Ґирей звелів похоронить Чупруна живого в льоху, заложивши в тій преісподній мученика плитою.

Так скінчив вік лицарь Черкаського низового війська, славний Данило Чупрун.

З того часу башня де замучили отамана запорожських Черкас слиеться и по нині *ковача башня*. И досі ще пересказують діди внукам а внуки своім внукам як заманив Гриць Чупруненко Ґиреєнка з військоми й вигубив до одного. И досі ще в житлах правовірних витає той німий страх, нещадної, лютої почестки за неволю отамана.

Думи Татарські и приповісті віджившляють якимсь дивним чудом багатирство, удачу тих шайтанів, буйних наіздників и чутких сторожів двох матерей своіх: січової и ґетьманської Украіни, и — нелукавих сусід своіх Телепнів.

С півночі-Непитайко.

Digitized by Google

СПІВ
про
САВУ ЧАЛОГО.

Зібрав и упорядкував Е. Сакун.

ПЕРЕДМОВА.

Спів про Саву Чалого знаходиться у всіх збірниках українських дум и пісень, але у кожному збірнику він надрукований тільки уривками, так що часом один вірш не лагодиться з другим або оповідається тільки одна частина пригоди, про котру розказується у співі. Що бракує одному збірникові, те часом знайдеш у другому и навиворіть. Теж саме почуєш и від наших сегочасніх співаків: один забув початок, другий з кінця, третій приплів щось з другої пісні, переставивши вірші не до-ладу або уліпив Турчина заміст Ляха ит. и. Се діло кождому є відоме, хто записував пісні з народних уст, а особливе пісні епичнёго складу про такі пригоди, про котрі нарід або вже зовсіх забув, або має темний спомінок.

Прирівнюючи усі збірники один до другого, а також що лучилось міні самому записати у різних місцях України, дійшов я до гадки, що з тих уривків, доповнюючи один другим и переставивши де треба вірші, можна виформувати щось ціле, в котрому нитка оповідання булаб протягнена до кінця без жадної перерви. Передивив я пильно усі наші збірники та, опріч того, маючи перед очима деякі писані збірнички, вступив до праці. З писаних збірничків попався міні, опріч других, один, писаний ще не твердою хлопячою рукою без жадної ортографиі, алеж в ёму знайшлися такі місця у піснях про Чалого, яких не знайшов я в друкованих збірниках. На ёму були збоку додатки, писані вже твердою рукою, котримі я також багато скористувався. Також знайшлося багато такого, що не знайдеш у друкованих збірниках, у збірнику, котрий мав ласку міні дати добродій А. Рудченко. Самому ж міні лучилося записати цікаві варіянти у містечку Куцій (Новий Буг — в Херсонщині,) в с. Чумакарах (недалеко від Симфереполя), а найголовніще у різних місцях на Подоллі.

З того усего склався спів про Саву Чалого досить повний. Не позволив я собі нічого ані додати, з своєі голови, ані змінити виразів, опріч того, про що споминаю у одмінах и додатках

Digitized by Google

и по нижчеказаного: позволив я собі 1) виправити вірші ті, що через помилку співаків стеряли віршописовий лад найбільш через непомірні прибавки частичок „ой,“ та и т. и. и через зменьшаючі кінчики слів. Через такі невеличкі де-не-де зміни характер співу а ні трохи не змінився, а тільки скорочені не вміру довгі вірші, тай таких не багато; 2) замінити слова, в котрих співак явне помилявся, такими, котрі лагодилися б зі змислом цілої пісні, так напр. оден співав мені, що Гнатко ніби б то за те укарав Саву, що той ходив, „Ляхів руйнувати.“ А другий — за те, що він (Сава б то) ходив „церкви руйнувати.“ Хто помилявся відгадати не важко; 3) поперестановлювати вірші, згожаючи їх з ходою оповідання; 4) розбити усе оповіданне на 12 розділів, теж згожаючись з ходою оповідання. Отто й усе — більш собі самоправне що небудь змінити я не позволив. А щоб шановний читальник зміг зважити одміни в тексті, задля того найголовніщі варіянти додані кінець співу.

Згадаймо, що у Середніх віках твори народніх поезий не раз переробльовались, сбразуючись, як напр. „Reineke Fuchs,“ німецькі епичні заґи або оповідання французьких труверів. Згадаймо й те, що Омиричний епос, спочатку розірваний на особні рапсодії, перейшов через перегляд и улагоду александрийських Аристархів перш, а ніж дістав тієї форми, у якій тепера го бачимо. За нашого часу на те діло дивляться инак: народні твори видаються точнісінько так, як записуються від співаків та співачок що часом зовсім стратили той погляд, який ся мав за часу утвору самої пісні. Це найбільш можна сказати про видання наших пісень, бо почалисьмо збірати наші думи на пісні вже пізно, коли нова цивилизация дуже багато стерла з народнёї традиціі, а з старосвітськоі корпораціі народніх співаків доживали віку тільки деякі старезні діди, тай ті вже прозивали своіх попередників *великими* (див. Зап. о. Ю. Р. п. Куліша). З того усего мені здається, що нам не зашкодилоб, бачучи наші народні поезиі розшарпані та роскидані без ладу, реставрувати на підставі критики историчнёі й естетичнёі.

Наші пісні як и писання наших поетів друкуються коротенькими четверовіршовими куплетиками, у котрих тільки другий та четвертий вірші рифмують між собою — через те наші вірші за-надто короткі; міні здається, що перший и другий так як третій и четвертий не можна лічити за два особні вірши, але за оден, розділений цезурою, а задля того міні й здалося що

Digitized by Google

розсудливіще буде з-єднавши два вірші в один, друкувати двовіршовими куплетами.

Лишаючи нашим историчам краще виясиити оповідуємий в цім співі випадок, подаю на суд шановній публиці реставрований з найчистших народніх джерел спів про Саву Чалого, доведений до повности скільки то було змоги, в тій надії, що моя праця викличе уваги й пораду від мітців, кохаючихся у Славянській народній поезиі.*)

Пісні про Саву Чалого не належать до так званих „Дум". Бандура тих кобзарів, що складали козацькиі думи, замовкла опісля Шведчини; останні думи, здається, були про Мазепу та Палія. XVIII. вік опріч кількох пісень Гайдамацьких зоставив нам пісні про Чалого роскиданими варіянтами та немалий цикл теж уривками роскиданих (більш лиричних) пісень „про руіну Січі" — значної ваги, як поетичнёі, так и музичнёі. Отто й тільки, о скільки ми знаємо, що дав нам проплий вік — вік підупаду Южноруського народу.

Не можна було цей збір пісень про Чалого назвати а ні думою, а ні піснею, бо задля слова „пісня" він занадто довгий. За для того я прибрав як найздібнійше слово „спів", котре відрізняється, як мині здається, від слова „пісня" стільки, скільки французьке „chant" від слова „chanson."

Е. Сакун.

СПІВ
про
Саву Чалого.

I.

Ой був в Січі старший козак на прізвище Чалий;[1])
Вигодував сина Саву козакам на славу.

---

*) Автор тут пише дальше:... *„Так як добувем на Подоллі найбільш матеръялу до мові праці, тай сам з-малечку гувем Подоллянський говір, той схоронивем у цій передмові майже всі одміни Подоллянського говору, врешті невеликі, котрими він відрізнявшься від головного говору Подніпрянского"*... Тілкиж редакция, принявши засаду лиш у одних піснях и т. н. з уст народу, допускати містні наріччя, позволила собі (автор нехай нам буде вибачний!) справити ці одміни в передмові, — лишаючи іх, за для ваги етнографичнёі, у самім „співі." Подільській говір (идентичний з нашим галицьким-подільським) спізнають читателі з цего уривку, и з самого „Сави Чалого." — Ред.

Digitized by Google

Не схотів же та той Сава козакам служити,
А схотів він у Ляшеньків слави залучити
Та поіхав до Варшави служби виправляти:
Став з Ляхами пресвятиі церкви руйнувати.
Уклонився в Полщу Сава, а щоб паном жити —
Став козаків-Зопорозців по степах ловити.[2])
Ой пан Сава не ів сала, а все паляниці,
Ой не кохав Сава дівчат, а все молодиці;
Не козаків кохав Сава, а все катилики,
Згубив же він свою віру з Ляшками на віки.
Ой став же той та пан Сава Ляхів послухати,
По грянцях запорозькі ґарди руйнувати.
Нахвалялись Запорозці Саву одвідати —
В его жінки Настасиі у куми ставати[3])
А пан Сава добре дбає на іх не вважає,
Та до сучки до Улитки в куми закликає[4])

II.

Збіралися Запорозці, у раду схожали,
Та про Саву промиж себе стиха рахували.[5])
Усі прийшли, усі прийшли, не має одного:
Ой немає батька в раді — Чалого старого.
А наш батько, пан кошовий, гінця посилає:
„Ой чом тебе, старий Чалий, у раді не має?“
— „Ой чого-ж мені, панове, до ради ходити,
Що хочете мого сина на віки згубити?
Хоч він пристав до Ляшеньків, та все ж син мій милий.
Ой чого ж ти до нас, сину, став бардзо спісивий?“
„Ой спісивий, не спісивий,“ батьки кажуть, „Сава,“
Та не добра, зурівочна стала его слава:
Що не тільки, що пан Сава та церкви руйнує,
Ай з бісами повднався — бардзо знахорує[6])
Ой у твого сина Сави и військо й гармати —
Не май его, старий Чалий, всею Січчю взяти.
Ой чи бачиш, старий Чалий, що твій Сава робе:
Де вспіймає Запорозця, то в кайданах воде.
А наш батько, пан кошовий, по козаках туже —
Ой хто б піймав пана Саву, сам ему послуже.
Каже Чалий: „мого сина ніхто з вас не вловe,
Хіба Гнатко з Кравчиною до себе підмове.

Digitized by Google

Ой ти Гнатку, ти Кравчино, ти всі шляхи знаєш,
Ой чом же ти мого сина до рук не вніймаєш?“
Обізве ся Гнатко Голий: „добре его знаю;
Ой я того пана Саву одразу вніймаю.“[7])
А кошовий ему каже: „як Сави не вловиш,
То сам же ти та за его голову положиш!“
А як стали та панове раду розсужати,
Став Гнат Голий з Кравчиною в поход виступати.[8])

III.

Пішов Гнатко з Кравчиною Саву підмовляти,
Як не схоче вернутися, то й смерти предати.
А в дорозі стрів іх Литвин, тай став наставляти,
А як того пана Саву та до рук піймати:
„Ой візміть ви свої земді в чоботи під ноги,[9])
А щоб не знав та пан Сава вашої дороги.
Не звертайте, козаченки, на шлях до удови,[10])
Щоб не дознавсь та пан Сава про вашу умову[11])
Не займайте панів „Ляхів,“ каже Литвин стиха;
Набудетесь, козаченьки, великого лиха.
Не послухав козаченько Литвина старого —
Набулися Запорозці лиха великого[12])
Звернув Гнатко з Кравчиною на шлях до удови —
Довідались вражі Ляхи іхнёі умови.

IV.

Ой ще не світ, ой ще не світ и світ не світав
А вже Гнатко з Кравчиною коників сідлав.
Посідлавши кониченьки, сів горілку пити,
Наіхали у двір Ляхи, що нігде й ступити.[13])
Ой сів Гнатко з Кравчиною пива-меди пити,
Стали Ляхи вражі сини у вікна палити.
„Здоров, Гнате, здоров, брате, чи сподівавсь мене?
Скидай з себе сапян жовтий, надівай на мене.“[14])
Ой кинувся Лях до лука, а Гнатко до дрюка —
Ой потекла в Ляха з вуха крівавая юха.[15])
Як вдарили два Ляшеньки навхрест шабельками,
Утік Гнатко з Кравчиною по-під рученьками.
Біжить Гнатко по-над Богом, хоч зімная роса —
Єдна нога у сапянці, а другая боса.

Digitized by Google

Біжить Гнатко по-над Богом — чорний ворон кряче;
Оглянеся назад себе, — Кравчинонька плаче:
„Постій, Гнате, постій, брате, порятуй ти мене:
Поздирали вражі Ляхи жупани из мене.“
Прибігає до матері; „сховай мене, нене,
Бо у місті у Брацлаві пригода на мене.“[16])
— „А бач, Гнате, а бач, синку, не поможе й мати:
Булоб тобі Жидів кінчать, Ляхів не займати.“
Не слухає козаченько, на Кравчину гляне —
„Буде, Саво, з твого добра хлопцям на жупани!“
Не боїтця козаченко ні грому, ні тучі —
„Буде, Саво, з твого добра хлопцям на на онучі!“
Не слухає козаченько матері старої:
„Ой хто хоче Саву піймать той піде зо мною!
Хто не схоче, а хто й схоче на коника сяоче...
Засядемо пана Саву темненької ночі!“
Пішов Гнатко з Кравчиною по-над Богом тихо,
Та нікому наказати: буде Саві лихо!
Пішов Гнатко туманами — хоч виколи очі —
Засідають пана Саву темненької ночі.[17])

V.

Ой був Сава в Немирові в Ляхів на обіді;
Не зна Сава, не відає о сві' й тяжкій біді.[18])
„Чогось мені, пани брати, мед-вино не песя,
Печаль-туга коло серця як гадина вся.
Печаль-туга коло серця вся, не вміймеся —
Десь на мене молодого бідонька кладеся.
Ой щось міні, пани брати гуляння не легке!...
Заворожи, стара пані, чи Гнатко далеко?“
— „Та пий, Саво, та пий, Саво, з панами-ляхами:
Іде Гнатко з Кравчиною десь там за тернами.“
„Гаразд, гаразд, моя пані, що ті гайдамаки[19])
Десь далеко в своіх землях... то й будем гуляти.“
Ой пе Сава та гуляє, ляхом вирубає,
А до єго молодого гінець приїжджає.
„Здоров, Хомку, здоров, джуро, чи все гаразд дома?
— „Протоптана, пане, стежка до вашого двору.
За все гаразд, за все гаразд, одно тілько страшно:
Виглядають гайдамаки из-за гори часто.“

Digitized by Google

„Нехай вони виглядають! Я ж їх не боюся:[20])
Хіба нема в мене війська?! Я не забарюся.“
Ой гукає та пан Сава, сидючи за столом:
„Не бійтеся стрічатися из тим Гнатом Голим!“
Ой гукає та пан Сава до темного гаю:
„Наіжджайте, гайдамаки, — сам вас закликаю!
Сідлай, хлопче, коня мого, а собі другого. —
Поідемо оглядати ми дому нового.[21])
Сідлай, хлопче, коня мого — годі вже гуляти —
Поідемо до домоньку, хоч нас небогато.“
— „Стоіть, Саво, у наряді твій кін у станочку,
Не ість вівса, не пе води, схилив головочку.“

VI.

Ой поіхав та пан Сава битими шляхами,
За ним Гнатко з Кравчиною степом-манівцями.
Стоіть авір над водою, верхом исхилився;
Іде Сава з Немирова, тяжко зажурився.
„Щось над нами, пани брати, чорний ворон бється,
Підо мною ворон кінік и спотикається.
Ой минаймо, пани брати, ми гору крутую:
Щось віщує чорний ворон пригоду тяжкую.
Ой минаймо, пани брати, долину глибоку;
Наганяє вітер хмари з московського боку!“[22])
Ой приіхав та пан Сава та до свого двору.
Питається челядоньки: „чи все гаразд в дому?“
— „Гаразд, гаразд, пане Саво, а краще з тобою,
Як ми тебе побачимо на воронім коню.
Та все гаразд, та все гаразд и все хорошенько,
Та підходять під самий двір козаки частенько.
Та все гаразд, та все гаразд и добра година:
Ваша пані Настасія породила сина.
Та все гаразд, пане Саво, та щось на нас буде:
Щось у наших нових хатах сивий голуб гуде!“
— „Нехай гуде, нехай гуде, не того боюся:
Як згадаю про нову Січ, то ввесь издрігнуся.“
Ввійшов Сава до світлиці, не скрипнув дверима..
Пильно-сумно поглядає на жінку й на сина.[23])
Ой сів Сава кінець столу, розкинув ворожки:
„Таки буде, вражий Гнатко чорної дорожки!“

Digitized by Google

Ой сів Сава, зажурився, схилився до столу:
„Ой ти, доле моя, доле, щербатая доле!“

VII.

Сидить Сава кінець столу, думає-гадає;
Молодая Настасія дитину купає.
Ой пан Сава из-за столу хлопця прикликає —
Молодая Настасія важенько здихає.
„Піди, хлопче, до пивниці та вточи горілки
Най ся напю за здорове хорошої жінки.
Піди, хлопче, до пивниці, уточи мі вина,
Нехай же ми та випємо за здорове сина.
Піди, хлопче, до пивниці та уточи меду:
Ой щось міні трудно-нудно, голови не зведу!“
Не встиг хлопець, не встиг малий з стіни ключів зняти, —
Став Гнат Голий з Кравчиною ворота ламати.
Ой сів Сава кінець столу, дрібні листи пише,
Молодая Настасія дитину колише:
„Люлі-люлі, люлі-люлі, вродливий синочку,
Нехай ляжу та спочину, зложу головочку.“[24])
Пішов хопець, пішов малий замків відмикати,
Став Гнат Голий з Кравчиною у двір уїжджати.
Ой відчине та паи Сава віконце від ринку —
А вже ж тиі гайдамаки блукають по сінку.
Не встиг хлопець відімнути глибоку пивницю,
Обступили козаченьки до кола світлицю[25])
Сидить Сава кінець стола, листоньки читає,
Молодая Настасія плаче та ридає.
„Ой як скінчу дрібних листів, то й спатоньки ляжу.“
А щось ему під віконце: „добривечір,“ каже!
Не встиг хлопець, не встиг малий замкнути пивниці,
Ускочили козаченьки у саму світлицю.
А ще ж тая челядонька на поріг ступає,
А вже Гнатко пану Саві чолом оддавае.[26])

VIII.[27])

„Чолом, чолом, пане Саво, як ся собі маєш?
Сидиш собі в світличонці, вино попиваєш!
Помагай-бі, пане Саво, гаразд нам ся маєш!
Издалека гостей маєш, а чим привітаєш?“

Digitized by Google

— „Приймав би вас пивом-медом — не схочете пити, —
Певне мене козаченьки мають згубити!
Хіба оттим тебе Гнате буду привітати:
Породила жона сина — буду в куми брати."
„Не та тепер, вражий сину година настала,
А щоб пани Запорозців та у куми брали.
Коби б хотів, пане Саво, нас у куми брати
Не ходив би під Бердичів церкви рабувати.
Не з тим прийшли ми до тебе, а щоб кумовати,
А прийшли ми тобі, Саво, голову відтяти."
— „Ой, панове Запорозці, яка ж то вам слава,
Що убитий перед вами лежатиме Сава?
Якби ви мене, панове, на волю пустили,
Славу собі найкращую ви б тим залучили.
Якби ви мене на волю миж себе прийняли,
Славу собі найбільшую ви б тим дарували." [28])
„Ой хто бував, пане Саво, в Січі отаманом,
Не годиться тому бути на Вкраїні паном![29]
Було б тобі, пане Саво, в Січі пробувати,
Не ходити на гряницю ґарди руйнувати.
Не частуй нас пивом-медом ище горілкою —
Прощавайся, вражий сину, з своєю жінкою.
Ой умів ти від Ляшеньків подарунки брати,
Зъумій тепер Запорозцям відповід давати.
Ой веди нас, пане Саво до новой комори,
Та віддавай, вражий сину, козацькі убори.
А де ж твої, пане Саво сукні, едомашки,
Що ти нажив, вражий сину, з козацькоі ласки?
А де ж твої, пане Саво, коштовні отласи,
Що іх набрав по Вкраїні жінці на пояси?
А де ж твої, пане Саво, битиі таляри,
Що іх набрав по Вкраїні, водячи затяги?
А де ж твоя, пане Саво, ясненькая зброя?
Ось-де висить на кілочку, але вже не твоя!
Годі тобі, пане Саво, годі воювати...
Не йти було б из Ляхами, нас не дратувати."
Ой як зскоче та пан Сава из-за свого столу...
Ухопили пана Саву за правую полу,
Ой кинувся та пан Сава до ясноі зброі...
„Почекай-но, пане Саво, то не в чистім полі!

Digitized by Google

Ой кинувся та пан Сава до гострого меча. —
Ухопили пана Саву з-під лівого плеча.
Ой вдарився та пан Сава об полу рукою:
„Прийшлось мені погибати з сином и з жоною.[30])
Ой вдарився та пан Сава об поли руками,
Оглянеся позад себе — тече кров річками.
Ой кинувся та пан Сава з світлиці до двору;
Ой підняли пана Саву на три списи вгору.
Не досягнув та пан Сава до свої булави:
Положили пана Саву на дубовій лаві.
„От-се тобі, пане Саво, за твої ужитки,
Щоб не кликав нас у куми до сучки Улитки!“
Зашуміла шабелечка, як в лісі прутинка;
Зосталася тай по Саві молодая жінка.[31])

IV.[32])

А Савиха молодая в вікно утікала,
До своєї челядоньки нишком промовляла:
„Рятуй, рятуй, челядоньку, малую дитину —
Будеш жити-панувати, коли не загину.“[33])
Заховалася Савиха за гору крутую;
Утікала — проклинала годину лихую.
А вірная челядонька дитину сховала,
Своїй пані Настасії звістку подавала.

X.

А ще не світ, а ще не світ и світ не світає,
А вже Гнатко з Кравчиною коники сідлає.
Вони дуван дуванили, в поход виступали,
За жупани пану Саві бардзо дякували.
Вернувсь Гнатко з Кравчиною до Січі додому,
А що були — росказали батькові старому.
Ой заплакав старий Чалий по своєму сину:
„Краще було б не родити такую дитину.“
Не вдалось міні завчасу в Польщі побувати,
Та самого пана Саву в-вічі повидати.
Якби зміг я мому сину три слові сказати,
Не змогли б ви пана Саву всею Січчю взяти!“[34])

XI.

Спускався козаченько з зеленої кручі,
Жалібненько в кобзу грав, до Савихи идучи:

Digitized by Google

„Иди, иди, наша пані, не бійсь, не журися:
Лежить твій пан не прибраний — иди подивися.
Иди, иди, наша пані, з журби не вбивайся —
Плаче син твій у колисці: додому вертайся.“
Верталася Настасія до своєї хати,
„Діждетеся, гайдамаки, від сина одплати!“ [35])
Пригортав Настасія до серденька сина —
„Не забуде Запорозців Савина дитина!“

XII.

Наробили гайдамаки на всю Полщу слави,
Бо вже того пана Саву здіймають из лави.
Ой бачили многі люде вкраінську совочку,
Що принесла пану Саві смертельну сорочку.
Годуй тепер, Настасіе, малую дитину,
Бо вже твого пана Саву кладуть в домовину.
Зжалься, зжалься, милий Боже, на бідну удову,
Бо вже того пана Саву понесли до гробу.
Налетіли из-за Богу вкраінські ворони;
Вже ж по тому пану Саві дзвонять в усі дзвони.[36])

ОДМІНИ Й ДОДАТКИ.

[1]) У инших вариянтах: „старий козак прозванієм.“

[2]) Инде: „Захожих ловити.“

[3]) У де-котрих списках пані Савиха прозивається Катериною, але міні здається, що те имя залетіло з пісні: „оре, Семен, оре... его жінка Катерина... гуляє.“ У инших списках вона прозивається тільки Савихою. Нам здається, що найближче до правди буде удержати имя: „Настасія“, котре знайшлисьмо у збірнику п. Костомарова пісень заходнёго Волиня, а також и міні самому лучалося чути те имя від співаків на Подоллі, де цей випадок сконвся и де споминок про ёго затримався найбільше.

[4]) Уся ця строфа сливе цілком узята з друкованих збірників.

[5]) У „Гайдамачині“ п. Мордовцева: „За походи туди сюди промиж себе рахували“, що здається, не гаразд припадає до оповідання.

[6]) У п. Мордовцева: „з бісами став за право.“

[7]) Сей двовірш узяв и из збірника п. А. Рудченка.

Digitized by Google

[8]) Відтіляж. Инші вірші цієї строфи або з друкованих, або з тих, про котрі споминаю у передмові и котрі задля короткости називатиму „моїми.“

[9]) „Свої землі.“ Це є родовий спадок жіночого роду, а не именний лічби многої. Так вимавляється на Подоллі, у Полтавщині ж „свої.“

[10]) Инде: „до будови.“

[11]) Инде: „помову.“

[12]) У збірнику, пойменному у передмові, збоку допис:

Не послухав козаченько старечого слова:
Повертає кониченька на шлях до будови.

[13]) Сі чотирі вірши сливе цілком из збірника п. Лисенка.

[14]) Відтіляж.

[15]) З пойменованного збірника.

[16]) Місто, де скоївся цей випадок співають різно: Умань, Брацлав и инші — що ближче до оселі самого співака. Також саме и про річку: Буг и другі й мена річок Подоллля й Украіни співаються одно замість другого. Я примався моіх збірників з Подолля та Херсонщини де найбільш співається: „у Брацлаві“ — „над Богом.“

[17]) Частиною из збірників пп. Лисенка и Мордовцева, а частиною з моіх.

[18]) У Полтавщині: „Об своєї біді.“ Теж и у п. Максимовича.

[19]) У п. Мордовцева:

„Потім сказав: и я узнав, що йдуть Гайдамаки.
Ще далеко в своїй землі...“

[20]) У п. Мордовцева: „отто лихо! виглядають!“

[21]) Из збірника п. А. Рудченка.

[22]) Співаки це місце співають, найчастійш з того боку, який співакові найбільш відомий. На Подністрянщині — „з Волоського або з Турецького,“ на Подніпрянщині — „з Гетьманського“ або „Московського,“ а часто просто „з правого“ або „з лівого.“ Опріч того цей вірш приліплюється, часом без жадного сенсу, до инших пісень. Міні здаєся, що з Московського найкраще тутки припадає, бо може мати три означини: а) або холодний вітер від Півночи, б) або з лівого боку Дніпру, в) або під тими словами Сава розуміє степи запорозькі, котрі були на той час під Москвою и звідкіля Гайдамаки простували на Подолле и на Украіну.

Digitized by Google

[23]) Уся понижча половина цієї строфи зложена мною перемішано из збірників пп. А. Рудченка, Мордовцева и з моіх.

[24]) У п. Коціпінського.

[25]) Відтіляж.

[26]) У п. Максимовича и у инших друкованих збірниках.

[27]) Ця найбільша строфа уривками знаходиться у різних друкованих збірниках, де є пісня про Саву Чалого, опріч де-котрих віршів. Я переставив іх як міні здавалося найкраще, згожаючись з ходою оповідання.

[28]) Пан Мордовцев у своій „Гайдамачині“ признає за фькт, що Саву завезено до Січі и там забито киями. Не знаю, може є на те певні историчні доводи, тільки ж міні не трапилось нігде ні читати, ні чути у пісні, щоб воно так було. Маючи ж на увазі те, що міні трапилось чути від співаків и читати в друкованих уривках співу про Саву Чалого, більш схиляюся до такої гадки, що Саву вбито у его власній господі. Хоча й в вірші, котрі кажуть згожатись з п. Мордовцевим, як ось:

Ой не вспів же та пан Сава на коника впасти:
У кайдани закували, стали на віз класти.
„Ой панове Запорозці, хіба ж то вам слава,
Що в кайданах закований лежить у вас Сава?
Якби ви его на волю з кайданів пустили, —
Славу б собі найлучшую отсим залучили.
Якби ви его на волю миж себе прийняли —
Славу б собі найбільшую отсим дарували!“

Але ж після цих віршів йде таке, що вже зовсім не згожається з останною долею Сави, напр. Гайдамаки здіймають з Сави заліза и він беся з Ляхами, а далі вже зовсім ні з того, ні з сего додані вірші, котрі явне належать до пісні про Нечая. Приймаючи мій погляд, позволив я собі переробити вище написані вірші так, як вони стоять у тексті, згожаючи з тим, що діється далі, и тим зберегти цілость оповідання.

[29]) Чув від одного співака з-під м. Куцої на Ингулі у Херсонщині. Співають и так: „не бувати.... у Полщі паном.“

[30]) У п. Коцінського: „з дітьми.“ Видно ж по пісні, що у Сави був тільки оден син.

[31]) У п. Коціпінського: „як з лісу прутинка.“ Мені ж співано на Ингулі так, як написано у тексті. Цей вірш дає догадуватися, що Саву довінчено шабельним махом.

Digitized by Google

[32]) Ця строфа цілком узята з писаного збірника, поіменованого у передмові.

[33]) У збірничку написано: „буде.... не загине," так ніби б річ була про дитину. Мині здається, що сі слова можна швидче уважати яко обіцянку „челядонці," коли вона вихопе дитину, а балакати про будущину дитини під такий страшний час зовсім не приходилось. Для того я, змінивши кінчики у двох тільки словах, додав усій речі другий змисл.

[34]) Не легко дається домислити які то таємничі ті „три слові," але ж знайшов я сей вірш у всіх писаних збірничках и чув де-инде из голосу. Так и зоставляю.

[35]) ПП. Войціцкий и Костомарів гадають, що син Сави, про котрого тутки йде річ, був польським енералом и прозивався Цалінським.

[36]) Се оповіданне про погріб Сави узяв я частиною з п. Коципінського, а частиною з моіх збірників.

ВЕРЕТІЛЬНИЦЯ.

(Anguis fragilis L., Blindschleiche, Bruchschlange).

Хто не чув про веретільницю? Однакож не оден може счудуеся, довідавшись, що се звіря не есть ідовитою гадиною, а ящіркою зовсім нешкодливою, ба навіть пожиточною! Правда, виходить веретільниця на гадину, має бо тіло тонке, валочковате, а ніг у неї зовсім не видко з надвору. Та вважати ії гадиною може лиш той, хто на все звик дивитись верхоглядно. Природознавці добре придивилися веретільниці, та спізнали з будови ії голови та по скарлючених ногах и лопатках захованих під ії шкірою и по инших примітах, що то не гадина, якби се з першого погляду и здаватись могло, а просто ящірка, та як усі ящірки, зовсім без іди. Ото — скаже може не оден — ми ж чули, що то найпоганійший гад отся веретільниця; якби обкрутилася чоловікови довкола шиі, то тут би ёму и амінь — навіть не встиг би післати за священником та з родиною попрощатися гаразд. Тож вона сліпа-погана — повідає народ — як вкусить, то каже „штири дошки, сяжень землі" — та вже від неї хоч який ворожбит не поворожить. А стара Пилипиха, такой з нашого села баба, як пополуднавши лягла під дубом одпочи-

Digitized by Google

вати, та спала на ню веретільница з дерева, то такой від ії духу спухла людина мов лоханя, тай до доби и вмерла." Все те видумки и байки. Наперед жадна веретільница не вспіє вилізти на шию чоловікови, а хотьби и могла, то сего не вчинить, бо чоловіка боіться, и як лиш вчуе який шелест, то сей час и шурхає межи листе на втеки. За другим разом: Бог дав лише чоловікови мову, а звірята суть безмовні або безсловесні твари, тож и веретільница не може и прорікати; а надто у неі и голосу чутного не має — а так вона зовсім собі німа. За третим разом: Ніхто ще не бачив веретільниці високо на дубах, а все водиться вона або у своіх норках в землі, або теж коли сяє сонічко, вилазнть из домівки, та вигрівається залюбки на сонячних місцях, або повзе низько при землі межи листем глядаючи собі поживи. А що до старої Пилипихи, то се могло и бути, що щось ії и вкусило — та вкусила ії не веретільница, а такой справдешна їдка гадюка. Запитаю ж вас: а видів котрий своіми очима, як кусала веретільница? — Ніхто небувалого не міг видіти — а відкликуються то на сусіду, то на куму, то на Гриця, то на Проця, а таки самому помічати не довелось ніколи... Та ще може хто завине, що таки сам бачив „жало" мов задвійну стрілу у веретільниці, що ёго дуже часто висоплює и опять втягає до рота, та що тим стріловатим жалом мабуть вона и кусає. На те одвічаємо, що тее буцім то жало нічо иншого, тільки язик, — а язиком жаден гад не кусає. И їдовиті гадюки запускають у рану їдь не язиком, а гачковатими діравими зубами, що мають у горішній щеці. У веретільниці нема зубів їдоватих, лише дрібонькі зубчики бічні, котрими придержує маленькі звірятка, що стають ій за поживу. Веретільница пробуває у нас майже скрізь по цілім краю — по зрубах, прогалиноватих лісах, обрідних гаях и пр. Будучи слабосильною и зовсім майже безборонною, за найлекшим шелестом напуджуеся вельми и стараєсь мерщій укритися межи листем, зіллем, ріщем и тим подібними річами; коли ж подибати ії на отвертім місци пр. на муравнику, порослім дрібною травою, так вона тельмом хоче укритись, силкуючись вивертіти собі ямку и сховатись під землю. Тут то и причина чому вона тоді так не супокійно вертиться — а несвідомці баять, буцім то вона змогла все перевертіти хвостом — а коли-б ії чоловік вхопив рукою — то-б миттю (в одній хвилі) пробила ёму на вскрізь руку, не тямлячи, що хвіст веретільниці дуже ломкий, не раз, як лиш ёго доторкнутися,

Digitized by Google

попадався на кусні. Живиться комахами, слимаками, дождяниками (дождевими хробаками). Вигубою шкідних комах ставться веретільниця пожиточною. Тому нерозумно дуже чинять ті, що стрітивши сю невинну яцірку забивають ії.

Веретільниця звіря досить пиняве. Корм пролигає також поволи: нераз с пів години часу потребує, щоб проковтнути більшого хробака або слимака. В неволі значно худніє и звичайно не приймає жадного корму, або їсть дуже мало — та звичайно скоро здихає. Будучи в Дрогобичи, де ті звірята подібно як и коло Львова в Лісеницях, на Чортівській скалі, в Голоску и ин. — часто лучаються, тримав я кількакрати веретільниці в більших скринках, у котрі метав дрібні хрущики и мушки моїм вязням на поживу; — та ніколи не удалось мині довше іх удержати, над два місяці. Замітити треба, що одна веретільниця без всякої поживи, лише часом напована водою, жила 5 тижнів, друга навіть 7 тижнів; видно, що ті звірята досить витревалі на голод. Утрачений хвіст згодом ім назад відростає — хоч звичайно буває тоді и тонший и коротший. Чи и в неволі ім відрастає и кілько до того треба часу годі мині сказати. Веретільниці, котрим я для точнійшого помічання в тім згляді нарочно відломив хвіст — по 5—6 тижнях окрім зашкарупіння рани непоказували и сліду відновлення утраченої части тіла, — а по уплині того часу вскорі гибли.

В літі родить самиця живі молоді. З-верха вони сріблистобілі з мідявим відтінком, споду чорні. На зиму греблять собі веретільниці в землі нори або леговища на три стопи довгі и одвітно широкі, в котрих, заткавши вхід травою або перстю, громадно просипляють. В одній такій норці буває з кільканайцять штук. На весну опять очутуються з просоння — в котрім закоченівши без корму и без води перебули кілька місяців — и розсіваються знов по лісах, лісових сіножатях и инчих подібних місцях.

Вважаючи, що не оден, хоч и бачив веретільницю, так гидуючи нею, не придивився ій гаразд, скажемо тут коротко, яка в неї подоба. Як вже замічено висше, есть веретільниця довгаста и подабає на гадину. Ціле ії тіло вкрите гладкими и ніжними лусочками, голова ж більшими и сильнійшими щитами. Очи має дуже дрібні (тому звичайно зовуть ії „сліпою“), писочок малий, язик мов вирізаний, чорний; хвіст довгий и дуже крихкий. З верхи вона мідяної краски, блискуча, споду чорнява; у моло-

Digitized by Google

дих здовж хребета бувають три чорняві пружки або (звичайно вже у більших) сині цятки. Знаючи тепер, що веретільница не кусає, може кождий, як ії де подибле, без всякої обави ій приглянутися, а побачить, що вона так виглядає, як тут прописано. Надіятись також, що не лише сам не буде забивати веретільниці, але и других буде відводити, щоби ім не творили ніякої пакости, бо пожиточних звірят всюди и завсіди шкода.

В кінци згадаємо ще, що ящірку ту не називають однаково скрізь по цілім нашім краю. И так зовуть ії декуда гладієм, гладуком, гладункою, від того що гладка, — сліпцем, сліпаком, сліпачкою, сліпухою и сліпанею від того, що має дуже дрібні очи (сліпа мов!), довганею від того що довга, мідяницею від мідяної барви, вертієм, веретільником, веретільницею від того, що напуджена сильно вертиться, впрочім падалюком, падальником, падальцем, и падалешником, бо хвіст ії легко ломиться або падає на кусні, а також тому, бо думають, що хто босоніж на ню наступить, тому попадаються ноги.

И. Верхратський.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

Руcько-польські взаємини в Галичині.

III.

На підставі старих претенсий угорської корони до Галицько-Володимирського княжества прилучила Марія Тереса руську Галичину до австрийської держави.

Королівство се становило окремішню від польської Галичини цілість, и могло було в уладженій з давна на федеративних засновах державі розвиватись и навить політично віджити. Але правительство австрийське прилучило до того руського королівства „tituli causa“ ще одну чужу часть розібраної Польщі, зробило из тих обох частей нинішню Галичину, и засудило через те руський нарід в Галичині на довге політичне и соцыяльне безсилле, и вічну борбу из преможним елементом польським. Показалось те безсилле найдовіднійше по 1860 р., по введению конституциі, даючої

Digitized by Google

Русинам навить не сповна третю часть голосів у краєвім соймі. На таких несправедливих премиссах показалось річчю зовсім справедливою, щоби Русини у всім підчинялись польській більшости, и піддались, по всім парляментарним правилам, процесови сполъщення, того давного идеалу, до котрого Поляки (нехай собі пашуть що хочуть) завсігди и з помочею усіх средств прямують. Против такої грозячої нам долі може нарід руський помогчи лиш сам собі, — витворюючи из самого себе, без чужої помочи таку суму сил материяльних и интелектуальних, щоб міг як рівний против рівному запором станути против тому (старшому як німецький) „Drang nach Osten“ нечемних гостей на нашій землі, и змусити їх, припертих таким чином из всіх сторін добре, просити нас, числом сильнійших, о поміч и щиру угоду, в своім власнім жизненнім интересі, — так як ми їх до тепер просили. Дорога се тяжка, далека и вимагаюча від нас патриотизму без пустих фраз, ненастанної праці, из поставленою ясно на десятки літ наперед метою; але и дорога гідна, чести повна так для кождого поодинокого діятеля, як и для всего народу. Бо нема кращої цілі для життя поодинокого чоловіка и народа, як чесним, витрівалим, мужеським трудом, чесною, мирною боротьбою, власними силами, из чолом до гори піднесеним добиватись своєї долі, вибороти собі гідне, пановане всіми становиско межи людьми и просвіщенними народами. Дорога тяжка, терниста, — але проста, безпечна.

Есть правда ще одна дорога, и ще одно средство против полонизациі для народу, котрий аж межи двома пожадливими сусідами вільний вибір мав. Средство високо дипломатичне, хоч и низько — підле, глубоко-учене, хоч и кождому піддячому у своїй послідній консеквенциі зрозуміле, для поодиноких проводирів часом навить не без користей материяльних, але їх самих ведуче до остатнёго степеня понижения, а нарід в послідній консеквенциі до нехибного материяльного и морального упадку; дорога се дуже вигідна, и не вимагає пожертвования ні праці; як по збочистій рівнині піде нарід, пустившися нею, — все на перед, — а проводирі тільки час від часу потрібують торкнути ёго з боку, щоб не збився из даного ёму прямунку.

Обох способів уживано у нас в Галичині, оба мають вже свою историю, и — свою будучність. Котрий из них добрий — не тяжко буде пізнати; котрого які люде у нас хватались, из яким щастем и вислідком, покаже нам коротка история наших партий літературних и політичних.

Digitized by Google

Перші завязки партий наших у Галичині сягають того часу, коли Русь галицька духово жити почала, — того часу, коли молодий Шашкевич, Головацький, Вагилевич промовили до народу ёго питомою мовою, мовою пісень народніх. Уже тоді ворухнулась та аристократична жилка будучих проводирів, що мала пізнійше станути засновою нинішній партиі панруській, — против нечуваному починанню молодиків, що посміли язик „pospólstwa“ *) вводити поміж просвічене товариство, не боячись ще до того навить зміняти (у „Русалці дністровій“) „starodawny od 50 milionów przyjęty sposób pisania,*) чого навить „najprostszy diak ruski nie pochwali;*) тоді вже вони радувались и складали „dzięki Rządowi, który nie tylko na stosunki polityczne, lecz i na niepotrzebne nowości (певно пропущено: literackie) baczne ma oko, i Rusalce Dniestrowej rozszerzać się w tej formie, w jakiej z rąk triumviratu (Шашкевича, Гол. и Ваг.) wyszła, nie pozwolił).“ — Уже тоді, — а ще яснійше у 1848 році, коли Дідицький Теодор (теперішний Богдан) страждав за чинне виступленне в духу тодішних польских тенденций, Иван Наумович вів щиру велико-польську пропоганду**), можна було пізнати, чого наш нарід по будущих своіх проводирах надіятись може,— якими сутечами — а певне не простою дорогою — вони ёго за собою водити будуть. Утім році уже ясно видний розділ Русинів на таких, що як тамті оба поруч из Добжанським признавались до політичноі и народнёі єдности из Ляхами;— на віруючих в єдність народню из Великороссами (Денис Зубрицкий, Петрушевич) и на таких, що узнавали малоруський нарід за рівно окремий від польського як и велико-руського народа. — Сі послідні на хвилю перемогли обі противні партиі. Так названі „gente Rutheni natione Poloni“ або перейшли в табори руські, (Дідицький, Білоус, Наумович) або до решти спольщились, — а москвофилі або прилучились також до партиі народнёі, або на довший час замовкли.

---

*) Цитати сі польські вийняті из брошури: Listy tyczące się pismiennictwa ruskiego w Galicyi, staraniem ks. Józefa Lewickiego ze Szkła wydawane w Przemyślu. w drukarni biskupiej obr. gr. kat. 1843 8. 24. pg. 14, 8, 7, 24. Характеристичне се, що и тоді сторонники теперішноі т. з „старшоі“ чи панрусскоі партиі уживали чужого язика, а именно польського. Той сам Левицький видав в р. 1837. Grammatik der ruthenischen oder kleinrussichen Sprache in Galizien. Przemyśl 1837., у котрій яко приміри мови „малоруськоі“ передруковує стихи Державина и др.

**) „Наука“, Ч. 8. 1872 стр. 359 и д. автобиографія Наумовича.

Digitized by Google

Тоді почала побідоносна партия народна свою роботу коло відродження народности руської в Галичині. Гірка то була праця. Елементи з верха тільки помирені не в однім ділі не годились з собою. Язик готовий польський, и далеко розвинута литература великорусска повисли тяжкою хмарою над відживаючим язиком народнім.

Літерати галицькі, що мали образувати словесність малоруську на підставі народнёї мови, з малими виїмками мало знали язик народній, бо за часів Франца I. було неслобідно печатати руські книжки в Галичині, а навіть зватись Русином було „staatsgefährlich“; тож и полонізация Галичини так далеко посунулась через свободоносний заманчивий революцийний елемент ляцький, що в році 1848, а навить аж до 1860 року, майже всі родини руські образовані хоч и почувалися и признавались Русинами, уживали дома язика польського. Не дивно отже що твори найліпших тодішних писателів як: Устияновича, Могильницького и инших, були завалені полонізмами. На тую недостачу указували все часто прихильники великорусскої мови и радили польські слова заміновати церковноболгарськими.

Того ухопились всі літерати и вся интеліґенция. В школах, де тепер позволено було учити язика малоруського, учителі несвідомі ёго учили язика староболгарського з виговором малоруським, вмовляючи в себе и в учеників своіх, що язик церковний то правдивий, чистий, не спольщений язик руський. Література узяла также скоропадно той несчасливий нагін, а наші священники становлячі міродайну часть интеліґенциі руської в Галичині, привикші через щоденне голошенне Слова Христового в язиці церковнім до болгарщини, усвоювались чим раз більше с тим нездоровим напрямком словесности малоруської и привитали поновлений старий язик Славян Болгарських нагнутий до форм українських за язик книжний свого народу.

Таким то способом виробилась в Галичині мов на глум народности нашій ся дивоглядна (ніким не говорена) письменна мова, котру ми бачили в матичних виданиях, и майже всіх книгах руських печатаних в Галичині аж до недавних часів.

За хвилю почали зачаєні прихильники великорусскої мови подавати підготовленій болгарщиною интеліґенциі руській в часописях „Лада,“ „Семейная библіотека,“ и в „Анѳологіи“ — живцем плоди великорусскої словесности, перемінюючи тілько „какъ“ на „як,“ „ить“ и ать“ на „ити“ „ати,“ и заміниюючи деякі зовсім незрозу-

Digitized by Google

мілі слова московські на наші. (Основяненька „Сердешну Оксану,“ и другі оповідання Основяненка печатав в „Семейній библіотеці“ п. Северин Шехович, нинішний союзник польський и пропаґатор латинськоі азбуки, в московськім переводі, щоб таким підступом блаженній своій публиці галицькій доказати, що Украінці-то настоящі Великоросси). Богдан Дідицький, котрий язика малоруського ніколи не знав, и своеі мови на Державині и Пушкіні вчився, почав видавати своі поезиі в язиці, відрізняючімся від чистого велико-русского язика тілько граматичними блудами.

Тим часом ишов донос за доносом до Відня, що Русини „scheinen in ihrer Literatur eine staatsgefährliche Richtung zu nehmen.“ Таких доносів було на скілько знаемо, — 58, а може и більше, и правительство, межи двома злими вибераючи для себе менче, відверталось від Русинів, а зближалось до конспируючих Поляків, котрих доноси набирали чим раз більше виду правди. — Наші проводирі або не бачили або нехотіли бачити того, — сердились на правительство и кипіли завзятою ненавистю до Ляхів, котрі маючи позір права за собою, безсоромно заперечували Русинам право до життя.

А коли правительство від найсправедливших жалоб наших руки умило, и Русинам тяжке становиско в Галичині в цілій наготі показалось, — то рішились наші високі політики бридучи дальше консеквентно по своій неполітичній дорозі, оглянутись за помочею поза границями держави, — и по за метами свого власного народа. Тоді появилось у 59 ч. „Слова“ з 1866 р. звісне „вірую“ колишних патриотів руських, у котрім вони відреклись своеі народности и оголосились Великороссами, дарма що не зуміли ёго написати навить добре по велико-русски.—Щож дивного, що Поляки, з приключки раді,— из поміж віршів вичитали грозьбу політичною интервенциею одноплеменного північного государства за Русинами против Поляків и Австриі? и що правительство (тоді централістичне, одже природний друг Русинів) відповіло на сі грозьби заведеннем язика польського в школах и уряді, и именованнем за для виповнення сеі постанови гр. Голуховського намісником в Галичині. — З того часу датуеться звісне dictum всемогущого на той час Бейста: Die Entscheidung über die Frage, ob und in wiefern die Ruthenen in Galizien zu bestehen (!) haben, wird dem galizischen Landtage anheimgestellt. Не мож було добитнійше и правдивійше схарактеризувати положення, в яке попали Русини галицькі по тім дитиня чім виступі наших альхимистів язикових. — Поляки

Digitized by Google

ужили собі и уживають того дозволу добре, покликуючись на суд „Слова;“ Русинів не ма в Галичині, бо тих не признає „Слово,“ а Великороссів – тих кожде австрийське правительство боіться, як того наші політики бажали“ — так боіться, що доти не перестане допомагати Полякам у їх цілях, доки послідний из „Великороссів по ѣволі“, а радше „по волі Слова“, не стане Поляком, або не вивандрує до Холма.

На щасте в ще Русини в Галичині, котрі мають свою власну волю; що не стратили ще свого народнёго самопочуття и віри в себе самих, у неспожиту живу силу власної народности, котра не потребує у чужі пера вбератись, не чекає и не жадає помочи від чужих потентатів — ані моральної (wo nichts ist... каже пословиця німецька) ані физичної; що в ще Русини, котрим свята своя, непожичена мова, своя гідність народня; у котрих в свої власні идеали, котра не видить ще у вольній Австрії своєї могили, у ненависти до всіх Поляків або якого небудь инчого народа, свої единої цілі життя; у каліченню бесіди свої единої мудрости и науки; у пассивнім, идиотичнім упорі — розуму політичного; котрі під покровом свободних институций Австрії власними силами свого народу виборють для него не то у Галичині, не то Австрії, а перед цілим світом признання свого одвічного права, свої народнёї индивидуальности.

Біда тільки, каже приповідка, що десять розумних не направить того, що оден дурний зопсує. А таких шкідників в ще, — ще не всі вивандрували до Холма. Чогож вони ще вижидають в Галичині? При нинішнім зрості словесности українськоі, при горячій участи всеі молодежи в ділі народнёго відродження, не ма вправді надіі, щоб и язик великоруський, пропагований у нас такими страшенними повагами науковими, випер нашу живу рідну мову; але — допустім у XIX віку тее одно чудо! Щож тоді? Що ані Поляки, ані жадне правительство австрийське не признасть прав гражданських импортованому язикови, не треба здаватся, довго и доказувати; бо сам язик чужий з заграниці, без ріжних розкладових для Австрії додатків, импортувати не дасться; дальші консеквенціі сего потягнути легко. — Так на щож надіється кліка „Слова?“ Чи на забір Галичини русским государем? Се річ прекрасна; и навіть не богато до того треба. Треба тільки, щоб 1) российське правительство за для приязни до п. Площанського и спілки захотіло обявити війну австрійській державі 2) щоби тую війну виграло 3) щоб за для того п. Cavour-Площанський

Digitized by Google

успів ще завгоді своїми „передовими статями“ Бисмарка (чи хто там коли небудь Німеччину репрезентувати буде) склонити до прилзної неутральности. — А до того часу нехай наш нарід томиться у гнилім безділлю и мріях о будучім раю, рівний тому асцетови, що кидає и плює на щасте сего світа, и катує на смерть своє зголоджене тіло, але не журиться що буде їсти и пити, и не собирає в житниці, в надії на царство небесне. Жаль що нарід на сім ще світі, и в кождий час, не лише в незнакомій будучности хоче бути щасливим.

Не жартуймо! Сі люде покладають свої надії на недогадне далече,— а поки що, иде слід за їх політичними мріями беспечною ходою навлащенне селян через жидівську лихву, а поруч того, помагаючи одно другому спольщенне, а за сим и народня смерть галицькоі Руси.

Наша интеліґенция покладаюча свої усі надії на панрусичних мріях, примушена в щоденних зносинах з Ляхами и при частій зависимости від них свої переконання скривати, а навіть неговати, через що вироджуєся у нас — мало що не сказалисьмо: вырoдилась — ипокризия и безхарактерність. Священики — той корень интеліґенціі нашоі деморалізуються тим з кождим днем більшь и більшь. А цураючись своєі рідноі словесности, без душевного корму принятоі в идеі літератури великоруськоі и в незгоді з нею, бо уживають дома язика малоруського або польського, (а публично тільки польського коли не німецького) мусять поволи уступати перед всеобнимаючим впливом польського духа и з часом погодившись з истнуючими обставинами спольщитись. Уже нині видимо, що по цілій Галичині по домах священицьких, починає польська мова знову брати гору над руською, так як се було перед роком 1860, після котрого молодіж наша терроризмом завела всюду язик народній руський.

Факт есть, що нині знову семинаристи львівські видять себе змушеними до такого самого террору, щоби руськоі мови Русини не лишались.

И як же ім тее має удатись коли головні прихильники панруссизма идучи краеви з добрим прикладем на перед — закидують самі мову малоруську, бо як кажуть: „По хлопськи говорити не хочемо, а по московськи ще не уміємо, тому говоримо по польськи?“

Digitized by Google

Чи-ж ту польонізація не готова? Але може хто сказе, старі помруть, а молодіж, котрій визнаванне панрусизма станесь конечностю життя, спольщитись не може. — Побачимо:

Кождий признасть, що язик учителя, язик викладовий шкільний, язик науки — рішильний и далекосяглий вплив має, на образуючогося хлопця. З опиту знаємо, що шкільна мова німецька хоч нам и зовсім чужа, до того степени закоренилася у нас в Галичині за літ дезять, (від 1850—1860) що ніхто з нас скінчивши гімназию неміг и 10 слів чи то в польській чи в руській мові зложити, щоби не примішати до них хоч одного німецького слова — ба, германізація була уже так далеко посунулась, що кождий укінчений студент, навить и тогді мислив по німецьки, коли по польськи або по руськи говорив.

Нині викладовим язиком наших шкіл есть язик польський, в ширшім товаристві пануе язик польський, в уряді язик польський, в науці по-заяк по россійськи не знаємо, малоруського встидаємося, а німецького язика дуже слабо учимось, буде также вплывовим; язик польський скажім собі отверто, що се язик не чужий як німецький, а язик близький, котрого ми майже від колиски аж до гробу чуємо и уживаємо.

Після сего нехай нам „Слово“ и спілка відповість, кілько років треба на цілковите спольщенне всеі нашоі интеліґенциі? Вже нині набирають навить школи народні під управою польськоі „школьноі Ради“ духа польського, а учителі сільські притягувані то надгородами польськоі Ради школьноі и взглядами „товариства педаґоґичного“, то знов из страху перед радами повітовими роблять більші прислуги полонізациі, чим від них найзавзятійший ворог руськоі народности жадати мігби. Вплив священників на нарід упадае з кождим днем через аґитацию автономичних властей, а іх місце заступати починае писар громадський, учитель, арендар и шляхтич. Польський елемент росте від року до року, як се доказуе статистика шкіл и статистика руху населенна руського и польського; навить жиди починають польщитись и, випераючи селян и міщан наших з землі, надають нашим містам и містечкам з кождим днем більше ціхи польськоі.

У коротці зібравши сказане: положенне Русинів, як воно нам в теперішній хвилі показуесь, — дуже погане; и тільки хто вірить по мужеськи у свої сили, и вічно живу силу нашого народу, що перетрівав не такі лихоліття, — не покине и тепер віри и надіі. Алеж и такі тільки люде повинні мати право голосу межи

Digitized by Google

нами, и станути на чолі народу, для вказування ёму дальшої дороги. Нехай уступають ті, що усумнились, чи наш нарід має право до життя; їх місце там, де їх идеал: за границями Галичини и за границями малоруського народу; — и ті, що надіються чужої интервенциі: тим добре и в хаті, в затиші чекати, руки заложивши, голосу труб ерихонських, що без їх заходу и волі мають повалити усе, що против нашого народу поставлено віками. — Тепер час тільки для людей з нестуденим серцем и живою душею, для патриотів, що люблять свій живий нарід, з котрого вони вийшли, и з котрим вони тілом и душею, одною мовою, одною мислею, одними идеалами звязані, и котрого вони не пожертвують марно за для якогось „50-миліонового“ фантому без тіла и кости, та ще й без душі, без одної висшої идеї. Тамті нас без праці завели там де тепер стоїмо: над беріг пропасти. Ci показують нам инчу дорогу, котрою помалу, чесним трудом вийдемо з нинішної матні, и зможемо з часом без сорому показатися поміж инчими народами. А що та дорога справді добра, и можлива, успіємо, здається, виказати у слідуючій розправі.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Серед невиданого досі в Берліні натовпу цікавих гостей, при блеску стройного війська, золотом критих мундурів, штучних огнів и илюминацій — відбувся зъізд трох моцарів Европи. Даремні зусилля дневникарів хоч трохи проглянути крізь грубу заслону мистичних нарад трох царів и трох дипломатів. А хоч дневникарська фантазия осміляється навіть програми відбутих нарад укладати, хоч одні догадуються в зъізді відпорного сполучення трох моцарств проти можливим захотінкам Франциі, другі знов тільки гваранціі status quo, треті ж зазначають и внутрішні діла Австриі (між тими и автономічні домагання Чех и Галичини) за предмет сих нарад; — конечно на тепер вдоволитись ляконічним запевненнем усталеного и запитого покою и гойним обдаренням князів, дипломатів и вожаків військових ріжнородними ордерами.

И знов наступила в пас тишина, котрої навіть скликані дня 16. с. м. спільні делегациі неперервають. З великим спокоєм предложив міністер війни буджет военний на р. 1873, перевишша-

Digitized by Google

ючий сегорічний о три миліони, -- очевидно с причини скріплення супокою; а прийняттє буджету так певне, що мин. Андраши міг виіхати спокійно на своі добра.

Министер-президент объіздить ріжні части Цислейтаніі для зъєднання прихильности для свого габинету. Так дивним способом обявляється популярність кн. Ауерсперга в арештациях п. Грегра властителя „Narodnich Listov“ и всіляких співробітників редакцийних и друкарських и в розвязуваннях товариств пожичкових так в Чехах як и в Моравиі. Мали б же ж се бути початки новозаповіщеноі ери мировоі?!

Коли будуть скликані сойми — ще досі не відомо. Се тільки сподіватись можна наперед, що сёгорічна каденция соймова не буде ні надто цікавою, — ні довгою. Прилюдна опінія публучна в Галичині здається так зражена неустанним криком дневникарським и зазивами до складок на „oświatę ludową“, що и поважні річі незнаходять заслуженого відгомону. Випрацёваний виділом краєвим проєкт нового устрою громадського (об котрім позволимо собі свого часу дещо сказати) не викликав ніякоі росправи в дневниках и пішов хоч на тепер в непамять. Петиция міста Кракова о підвишшеннє податків на користь народніх шкіл хоч лучче привитана дневниками, — мало обіцює певности удержатись в соймі. А вибори посла ві Львові випали в браку знаменитших кандидатів від Дра Уляна Черкавського и Дра Збишевського, нерішучо, так що нові вибори мусять бути росписані, при котрих ачей чи не заступник Schomer Israela удержиться. Тим часом увійшов з нових виборів наново Лісинецький, кандидат руський, котрого вибір тамтоі сесиі соймовоі польська більшість уневажнила.

НОВИНКИ.

Смерть постигла аж двох в однім місяцю щирих патриотів руських: **Сов. Михайла Качковського**, и міщанина Угнівського **Жуковського**. Оба як уміли,— так служили свому народови, але все щиро и з самопожертвованнєм. Обох нарід наш заховає на завсігди у вдячній памяти. Качковський умер на холеру в Кронштаті, коло Петербурга. Виіжджаючи в дорогу, из котроі не мав вже повернути, був він и на Бесіді ві Львові и дуже радо привитав усе, що зробила в послідних кількох роках так названа партия украінська; обіцяв на прощаню: „Поіду на Украіну; и коли пересвідчуся, що там справді так говорять як у Галичині, и як Ви пишете, то я Ваш.“ Недовелось сердешному

Digitized by Google

своє наміреннє докінчити, а прийшлось між чужими людьми загинути на далекій чужині. Качковський починив значні записи (80000 зр.) на ріжні цілі литературні. Від людей. що мають орудувати тим фондом, залежить, чи вийдуть вони на хосен нашому народови, як се певно була воля небіщика.

П. Ю. Федькович ніднявся у сім році для театру перевести чільнійші **утвори Шекспира**. До тепер уже укінчений перевід **Микбета**, и як запевняють ті що єго цілого читали, дуже удалий.

Виділ Просвіти постановив на засіданню з 14. л. Вересня с. р. видрукувати **граматику німецького язика**, укладу проф. гимназиї п. Калужняцкого. — До тепер уже **вісімнайцять книжок школьних руських „Просвіти"** затверджені Радою школьною. Из тих три вже видрукувані, дві друкуються.

У Австрийській Руси виходять слідуючі письма периодичні руською азбукою, и. більше або менше духом и мовою руські: **Слово, Основа, Правда, Учитель, Ластівка, Сіонъ рускій, Сборникъ литературний**,—ві Львові, **Рада русска, Наука, Читальня** — в Коломиї; **Новый Свѣтъ** — в Ужгороді на Уграх.

Наука, (виходить місячними випусками) належить до найліпших писем які коли небудь у нас для сільського народу видавались. Мова народня. стиль популярний, уклад практичний. У двох послідних випусках подав о. Наумович свою дуже интересну автобиографію, — з портретом дуже добре зробленим в Липську.

„Слово" видрукувало у кількох Нрах из початку с м. яко „повість" у фелетоні исторично-психологично-социяльне абсурдум під надписом: Чорная княгиня, новеля Сахер-Масоха (переклад з німецького.) О сій нісенітниці — хоч вона не перша, и здається не послідна в „Слові," споминаємо лиш тому, що воздух у сій „новелі" віє крайне-неморальний, бо як сама редакция в передмові каже „в новелях Сахер-М. головную роль играетъ страсть плотская." „Слово" дістається окрім старших людей в іерейських родинах, правильно также до рук їх синів и — жаждущих поживи литературної наших дівчат руських. Тим дівчатам тикається в руки (з самовіжею редакциї) така лектура, о котрій (як в загалі о більшій части новель Сахермасоха) оден німецький рецензент каже, що не годиться для женщин зовсім; розуміеся для женщин німецьких, котрі и більше учені и більше можуть видержати таких спиритуозів.

Виділ **„Просвіти"** подав був на весні с. р. через наше министерство заграничних діл прошенне до уряду россійського о дозволенне, заложити свою спродажню книжок „Просвіти" в Россії. На початку сего місіця надійшла на се відповідь уряду российского — відмовна.

Товариство **„Побратим"** загадує на другий місяць публично обходити своє заложенне Службою Божою и вечером декляматорско-музикальним. Товариство розвивается гарно; має свою — на тепер ще троха ті сну — хату; свою досить значну библіотеку, и що найважнійше: чувствуючих гідність народну и социяльну — членів-ремісників.

Польська журналістика, львівська повинна була що до своєї незгодливости и справливости давно вже перейти в пословицю. Кождий чоловік в Галичині знає наперед, що як скаже на що небудь Gazeta narodowa, що

Digitized by Google

воно чорне, — то непремінно Dziennik polski виповість зараз своє sumienne przekonanie że воно біле; як Dziennik polski скаже, що тепер день, — то Gaz. narod. відповість, що дуже myli się szanowny Dziennik, bowiem teraz jest noc, niemal taka czarna, jak grzeszna dusza pana redaktora Dziennika polskiego." Тільки в одній-единій справі панує від якогось часу поміж обома стражниками opinii publicznej взорова згода, варта ліпшої справи: — у справі ненависного підшування против Русинів. Непоминули між иншими—и „Побратима." Вперед зачіпив его Dziennik polski; тепер залаяла и Gaz. narodowa. Здавалось читаючи іх, що ту ходить о хто знає які злочинства: ні тут иде лиш о товариство кількодесятёх ремісників, що сміють бути Русинами; сміють, и то без дозволу Gazety narodowej, визнавати той обряд и говорить тою мовою, котрої іх родимці и совизнавці пп. Добрянскій и Костецкій, встидаються! Требаж за те зараз и заденунціовати, майстрів перед публикою, челядників перед майстрами: (Gaz. Nar ч. 21. и 23. с. м.) що се товариство заложено москвофилами, що Ставропигія дає на него (аж!) 25 злр. місячно, które, jako na inne cele przeznaczone członkowie Stauropigii z własnej kieszeni zwrócić mogą być przymuszeni (від кого? а чи може и краківське ассекурацийне товариство могло бути до того примушене, колиб було схотіло на приказ Gaz. Narodowej дати гроші na oswiatę ludową?) bo cele wyznanione są widocznie tylko pozorem. Зрештą радаб Gaz. Narod. dowiedzic się (чи через агентів поліції? пп. члени „Побратима" не криються, бо чей вікон ім Gaz. Nar. не вибе?), którzy to rzemieślnicy lwowscy należyć zechcą do tego moskalofilskiego (якже, незнаючи членів, так скоро пересвідчилисьтеся, що moskalofilskie?), prawosławnego (отже cele wyznianowe nie pozorem?) stowarzyszenia. — Відповідаємо Gazeti Narod. и можемо ій упевнити, що Побратим не есть stowarzyszenie moskalofilskie, але товариство руське, для взаімної науки и взаімної помочи ремесників-Русинів; що жадні москвофили уділу в его заложенню не мають; що Ставропигія, хоч есть брацтвом церковним, и хоч не есть православним, — але не сталася ще до того степеня ultra-католицькою, щоби и инчі загальногуманні справи не мали ій обходити, и що жертвувати на ціли просвічення чи то ремісників, чи селян, чи навіть панів, — чи Русинів, чи Поляків, не есть з понятєм брацтва церковного незгідним та тим менше нашої Ставропігії, того розсадника Просвіти на Руси з XV. и XVI. віку, — в конець, що у „Побратима," хоч про се в инчім, цивілізованім краю не спитав би ся навить dziad kościelny, не то часопись ліберальна, — не ма жадного греческо-православного члена. — У конець ще просимо шановну Gazet-у Narod., щоб нам, коли ласка, дозволила мати также свої внутрішні справи, и закладати товариства які хочемо, — и в загалі робити, що нам подобається, коли тільки не зачіпаємо у нічім справедливих прав польської народности.

До конкурсу о **дирекцию театру** з руки „Бесіди руської" зголосилось до тепер уже двох підприємників.

Салю Дому Народного віднаймила управляюча комиссия німецькій трупі театральній; притім вимовила собі, — для руського театру, два дні на тиждень вільні.

Про бюст Шевченка пише нам у друге приятель нашого письма з Италії:... „Повернувши з... застав я вже у студиі п. Забіли майже скінчений у глині новий бюст Шевченка, — на мое око ще ладнійший, ніж той, що

Digitized by Google

лений був для И. И.. (а той про котрого писалисьмо у послідним Нрі Ред.) Я у В... намовився з п. З., щоб він зробив бюст Шевченка у ³/₄ натури: и у шапці и кожусі українському, так щоб він був характернійший, и также більше спосібний до перевоження. Треба буде нам узятись одлити з цинку 20—30 примірників. Напишіть мині, скількоб потрібно було примірників бюсту для Галичини." — Редакция приймаєсь, збирати зголошення всіх, хто хоче бюст такий приобрісти. Після того можна буде и о ціні поговорити. Випалаб вона здається (після обліченя ш. кореспондента 100 франків за 20—30) на 15 до 20 злр. оден примірник.

Библіографія. Дѣтскія пѣсни на русскіе (великорусскі) и малороссійскіе мотивы. А. Мамонтовой, подъ редакціей професора (консерваторіі) Чайковского. Ціна 1. р. 25. коп. Петербургъ 1872.

Помилки друкарські у „Правді за Серпень. У Фрашці Ю. Федьковича „як козам роги приправляють:" В. І. сході, у співанці Василя перший вірш, замість: Най ся ж снить хто си хоче," просимо справити на: най ся женить хто си хоче; дальше на тій же стороні, вірш 10. з долини, намість: поперетинав, має бути попритинав; вірш 8. з долини нам: Добринівцех — Дорошівцёх; вірш послідний нам. надходдять: — надходять. Стр. 212. вірш 14. з долини нам. як ся маєм — як ся маєш. Стр. 213 в 13 з гори нам: що й одну — то й одну. Стр. 214. в 3. з гори нам: Сли лиш — Вни лиш. Стр. 215 в 3 нам: иноді — оногди; в. 17. нам. кулачъя — кулаччя. — Стр. 216 в. 14 нам: на тім світочку — на цім світочку. Стр. 217. в. 21. 23. 25. нам. трівку, тріване — тривку и. т. д. Стр. 218 в 13. з дол. нам: кавут... всиплю — кавуш... висиплю. В 9. здол. нам: тамою голов — на мою голов. стр. 219. в. 3. з гор. нам, приймає — прийме.

Переписка. П. У. в В. Вибачте що скоротилисьмо и недокінчили за для браку місця. Більше лисомт.

ВП. Д. в Флор. Нр. V. „Правди", — и разом „Провідні идеі Шевч." О. Партицького пересилаємо. Вашоі интересноі статті: „Народня освіта и литература на Украіні" у V. книжці не друкувалисьмо, и не можемо друкувати так скоро за для того, що на тепер мало ще місця маємо у Правді — а ми разом из Вашою статею мусимо подати и наш ширший одвіт, бо у деяких важних гадках не годимося з Вами. Стаття „Нові музикальні видання украінські у Россиі" надійшла за пізно до сего Нра; за іі дякуємо Вам дуже, и подамо у будущім Нрі. „Байки" п. М. М видрукуються пізнійше. Просимо незабувати нас и дальше. Ред.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський.**

З печатні Института Ставропигійського.

Digitized by Google

Ч. VII. Львів, дня 15. (27.) Жовтня 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Як козам роги виправляють.

Фрашка в I. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

(Конець.)

VI. СХІД.

(Світлиця у Тодоревій хаті, до пропою прибрана. Музики зачинають на дворі пропійнёі грати, а пропій уводиться якъ звичай, с подвіря в світлицю, и столи обходячи співає).

Хміль лугами, хліб ланами! Ладо! ладо!
Будем, братя, пропивали!
Волі білі, коні гриві,
И дівчата чорнобриві! —
Воли сірі, коні карі,
И молоді в слюбній парі!
Воли мурті, коні с турків,
Хто не вженивсь, того в дурні!

Digitized by Google

Воли соби, коні ворі,
В нас молода краща зорі!
Воли чалі, коні білі,
Всігди пропій по весілях! —

ТОДІР.

Веселя вам розкоша, панове пропійці! А вина та меду як не достатчу, то бийте горн без милосердія, а про мене и всі шиби у вікнах. О... статчиби я не тілько меду та вина, коби то я знав, як там моій сердешній Катрі пропиваєсь!... Матбути не те пиво, що собі наварила, я тому не винен.

(На дворі чути два набої.)

Що там знов за примха? —

(Дружба убігав.)

ДРУЖБА.

Чудо, батьку Тодоре, чудо! — від учора нічо тут и не дівсь, як чуда! — іде ваша Катря з Василем, та як ідуть!... у пренішнім німецькім ридвані, штирма кіньми, а с панства молодих золото аж капає!... Да то не велике чудо, бо с кого золоту и капати, як не с такої богацької пари? — Да то чудо, що сидя собі у купці та голубляться, як синогорличок парка. Нічо не діють, як голубляться, та цілюються, та обнімаються!... А за ними, у другім ридвані, ідуть ваші свати, да такі вже веселі, таки!... неначе закупили села! — Чудо тай годі! —

(На дворі чути другі два набої).

А озьде вни самі здорові!

(Василь с Катрев, а Дмитро з Веклов уходять.)

ВАСИЛЬ.

Щастя, здоровя с проповм, панство молоді! — А ви, бадечку, як собі дужі? — А ви, братчики? — —

Василь витається з усіма и сідає собі коло Івана та Стефана, а Катря коло Олени та Сені, Катря зачинає зараз істи и їсть, але все поглядаючи, чи Василь не видить, аж до кінця сего сходу, а Олена и Сеня виходя нишком зза стола и йдуть у поблизьку кімнату.)

Славлю Бога, що вас здорово та мирно усіх вижу!

ТОДІР.

Сідай, сину мій, будь ласкав, а ви з нами, свати наші годні та дорогі! — Якогоби тото винця вам, любі? волоського чи у-горського? — Я знаю, що сватечка люба отсего солодкого по-

Digitized by Google

зволя! — ануко зо мнов сватечке, тай ни сватку, за здоровля наших молодих! — да лиш боюся, що моя Катря вам не година буде так услугувати, якби то я рад, та якби мов серденько бажало! — А хоть и не вдасть вам моя дитина яким словом, то змилуйтесь, майте увагу на ню! — она ще покориться. Як тая приповідка: „з молодого можна зробити и сякого и такого!

ВЕКЛА.

А ми вам кажемо, сваточку любий, що ми з роду — ні Василеви ліпшеї долі, ні нам ліпшеї невістки у Господа Бога не благали, як отсе нам Милосерний дарував. И будемо ему тим душе дякувати, що то всё, що про вашу Катрю люде славили, чиста неправда. Бо такоі тихоі, любоі. покірливоі, услухиннёі, прихильнёі дитини и на світі не має, не то що...

ДРУЖБА.

(Що в одно Катрі призирався та мимохіть глумиться:)

Чудо, кажу вам, чудо!

ВАСИЛЬ.

(Що доси з Иваномъ та Стефаномъ ув одно нишком розмовляв:)

Ти не вірии, брате? — заложімся!

ИВАН.

Я кладу сто червоних! —

СТЕФАН.

А я двісті!

ВАСИЛЬ.

А я вам кождому у двое тілько, як утрачу! — Катре! —

(Катря тручав всіх, що коло неі сидя, и біжить до Василя.)

ДРУЖБА.

Чудо! — а я не кажу, що чудо?

ВАСИЛЬ.

Та хустка, Катре, що ти нев підпилась, погана. Д' земли знев, абих ii и на очи не видів! —

(Катря так робить.)

А теперь ще чобітьми ту хустку погану!

(Катря слухав.)

ДРУЖБА.

Чудо! — ей Богу — чудо! —

*

Digitized by Google

ИВАН.

Дружбо! —

ДРУЖБА.

Я в! —

ИВАН.

Иди, клич мині зараз мою жінку! —

СТЕФАН.

Тай мою! —

(Дружба йде.)

ТОДІР.

И я вже скажу, що чудо! -- А се що меже вами? — чи лиш не заліжка?

ВАСИЛЬ.

Заліжка, бадечку, а то така! у кого з нас трёх жінка послухинніца? —

(Дружба входить.)

ИВАН. СТЕФАН.

А що? —

ДРУЖБА.

Не хочуть ити.

ИВАН. СТЕФАН.

Що кажуть? —

ДРУЖБА.

Кажуть, що тогди прийдуть, коли ім ся схоче, а не тогди, коли вам забагаєсь. От що!

ВАСИЛЬ.

Катре! — Біжи та прижени мені твої непослушні сестри зараз тут о перед себе! — Що то має так бути?

(Катря біжить.)

ДРУЖБА.

Чудо! — таке чудо, що и святий Николай такого не умолює!

ИВАН.

Се справді чудо!

Digitized by Google

СТЕФАН.

Велике!

ТОДІР.

Незмірковане!

(Катря уводить Олену и Сеню.)

ВАСИЛЬ.

Теперь навчи Катре твоі сестри ледащі, як они мають своіх мужів слухати та шанувати!

ИВАН.

У мене вишанувала с кармана сто червоних.

СТЕФАН.

А в мене двісті!

СЕНЯ.

А ти в тристо дурень, на таке заложатись!

ОЛЕНА.

А вашець у штиристо!

КАТРЯ.

А ти за всі, твоего мужа не слухати! — Він оден тобі пан! Він тобі и тато, и мама, и брат, и сестра, и дружина, бо ти ему одному присягала, а то до гробнёі дошки. Добре тобі з готового и зварити, и спечи, и зготовити, да хто про тее стараесь? — не муж? — Добре тобі в побитій хаті та у прибраній світлиці гуляти, да хто на іі стараесь? — не муж? — Добре тобі в коралях та в намистах меже людьми красуватись та чести приймати, да зза кого отсе? — не зза мужа? — А хто гримаеться дорогами та чужинами, аби тобі всёго добра придбати? — не муж? — Або хто тебе від усілякоі зневаги, від усілякоі пригоди та напасти заступае: не муж? — Ноги му мий та купіль пий твоему добродітелеви, твоему старанникови, твоему заступникови, що про твое добро день и ніч журиться, без устанку клопочеться, аби тобі лиш добре було, та аби твоя голова супокійна! — Може ти стараешся податком, або шарварком, або поголовщинов, або хлібом, або солев? — О! сліди му продувай та пером коло него ходи, аби и пів мінути дорогого его припочивку не збавити! — Жінка без мужа, то солома без колося!

Digitized by Google

ВАСИЛЬ.

(Мече від себе гарапник.)

Браво Катре! браво, дружино моя люба! — Таким мужем и я тобі буду, а ти мені таков жоноёв, и буде світ нашему милому триваню завидувати! — Або хіба є де що кращого в світі, як де розумний муж и розумна жона о взаємне добро посполу стараються, и таким способом своє и своєї семъї щасте фундують, котре то щасте є найкраще сего світа, бо благословене Господне на нім полагає? — У сему житю, у сему світі є нужди много, жури много, лиха много, де чоловік, обмахуючись та объідаючись, стораз на день кровавим потом обливаєсь: чиж не має він хоть у своім халати, хоть у своїй семъї, хоть при своїй дружині того щасливого куточка мати, деби міг, неначе то зело згорене на росі, відволоднути? — А з другого боку: чи сміє муж або чи може він навіть таке сумліне мати, аби свою вірню дружину, що про єго вигоду щиро стараєсь, так занедбувати, як де які мужі чиня? — Хіба жінка вже невільниця вічна, аби муж по цілих ночах корчмами та кат зна де сидів, а она світа божего хіба тілько виділа що в вікно? — а діждавшись нарешті честнёї своєї голови с похміля — ще єго борбороси вислухала? — А відтак ще дивуєтесь, що бідна жінка збісноватіє!.... Якби так с чоловіком хто обходивсь. то не то що, аби збіснуватів, а таки би зовсім одурів! На відвороть знову, як и жіночки лукава придасться, що чововіка як та ржя зелізо доідає, то учіться від мене, як козам роги виправляють!

(Усі плещуть у долони.)

Заслона паде.

МАНДРІВКА
на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!
За що тебе сплюндровано, за що, мати, гинеш?

Шевченко.

Ідучи з Варшави до Київа по Варшавсько-Бресцькій желізній дорозі, я задумав подивитись на Українське Підляся, що

Digitized by Google

простягається понад річкою Заходнім Бугом між Волинію, Гродянською губернією и Мазурами теперішньої Седлецької и Люблинської губернії. Підлясся з нашим українським народом йде нещирокою полосою од самої австрийсько-галицької границі аж до города Соколова в Седлецькій губернії. Найдальші пункти Українського Підляся на полудні становлять городи Грубешів, Замостє, Томашів и Кремінів над Саном; на півночі — городи Соколів и села Голубля, Челомие за 13 верстов од Седльця. На схід сонця йде річка Західний Буг, одділяючи Підляся од Волині и Гродянської губернії; на заході українське племя трохи тільки не достягає до Вісли. Між Українцями и Вислою йде невеликою полосою Мазурське племя з городами Люблином, Луковом и Седльцем. Можна думати, що наше племя колись жило до самої Вісли, бо й тепер можна знайти цілі села над Вислою, де люде говорять цоганр, по польськи, часом по половині з українським, визнають віру католицьку, але носять чистий український стрій и мають тип щиро-український, дуже одрізняючий їх од природних Мазурів. Україно-підлясьский нарід тепер знаходиться в двох губерніях: в Люблинській и Седлецькій. В Люблинській губерніі лежить давня наша земля Холмська, а в Седлецькіі — земля Більська.

Тільки 120 верстов проіхав я до Межиріча з Варшави по бресцькій дорозі, и вже я побачив себе на Україні! Дуже близько до нашої землі присунулась Варшава, цілі віки плила польщина на український нарід на Підлясі, а все таки наш нарід стоїть, як и стояв, с своім язиком, с піснями, з звичаями, с своім строєм. Правда, Польща поглинула на окраіні по кілька наших сіл, накинула там унію, але та унія в церковних службах нічим не одрізняється від православія: тільки духовенство та міщане на Підлясі уніяцькі, бо стало чисто-польські, а нарід про те стоїть, держиться своєі національности, як и спокон-віку.

120 верстов проіхав ся по желізній дорозі через Мінск, Седльце и Луків. В Седльці, в кінці города, недалечко від дворця желізниці стоїть нова, гарна, мурована православна церква з золотими верхами. Багата церква дуже відрізняється від поганих, деревяних, чорних хат жидівського Седльця, де на 9000 жидів припадає 2000 поляків и с півсотні православних чиновників. Луків стоїть далеченько від дороги, чорний, з обгорілими хатами. Пожежа знищила сливе половину города. Мої уха дуже не гарно разила мазурська мова. Мазури там дуже шепеляють: т вимо-

Digitized by Google

вляють, як ц. ш. — як с. Замість — *чего хцете* — мазурі кажуть — *цего хцес*. Те плем'я дуже негарне с широким ніж довгим лицем, неначе хто здавив руками голову від тім'я до бороди. Очі Мазурів лежать часом дуже косо и бувають вузенькі як у монголів; щоки розъіхались, особливо у жінок. Мині траплялось бачити типи чисто монгольські. Нарід у тих болотах и лісах ні с ким не змішувався и може тим він вироднився, бо всі дуже малорослі, немісові и слабосильні. Підъіжджаючи під город Межиріч (Поляки охрестили єго Мендворжиць), я побачив себе серед українського племени. Коло двірця, коло магазинів желізної дороги, на дорогах як городу — скрізь ходили и їздили наші українські мужики в високих чорних шапках, в свитах и наніть в постолах. Була літня пора и для того багато людей носило капелюхи такі самі, як на Україні! На Підлясі Українці носять дуже довге волося, що сердає аж на плечі, як у православних дяків та паламарів. На чолі волося підтинають рівно, по старогрецьки, як и скрізь на Україні. Тип нашого народу дуже відрізняється від мазурського: лице довше и смугліще, очі темніші, волося темне або й чорне. Зразу видно, що тут стрінулись між собою жителі полудня и півночі. Русини дуже нагадують своїм лицем Греків.

Въіхав я в Межиріч и побачив, що Польща добре хазяйнувала в наших городах! В Межирічі доволі жидів, як скрізь на Підлясі, дві уніяцькі церкви и одна католицька. Українського племени більше в городі ніж польського. Люде, а найбільше жінки, далеко кращі, ніж на Мазурах и зовсім на Українців похожі. Багато трапляється людей чорнявих, а очі у жінок часом блищать як у Полтавщині. Словом сказати тут вже пахне Україною, та горе, ще в городі и слова українського не почуєш від уніятів! Тільки жиди вміють говорити по українськи! Підеш в уніяцькі церкви: здається все по нашому — и читають и співають, як у наших церквах, а ступиш за церковний поріг, почуєш одну польщину...

Після повстання поляків в 1830 р. в Межирічі велася дуже міцно польсько-католицька пропаганда. Огнищем її був двір великої польської пані К. Та пропаганда вигнала зовсім наш язик, втягла в себе уніяцьке духовенство, серед котрого виробилася партия цирко-польська и духом и язиком.

Те саме я знайшов и в городі Білій, що лежить як Брестю по желізній дорозі. В Білій є великий уніяцький собор, де лежать

Digitized by Google

так звані мощі Іосафата (дарма, що єго витебські міщане убивши вкинули в Двину), є невелика кателицька церква, а одначе в городі тхне польщиною: уніяти и говорять по польськи и ходять до костела, и с того часу, як росийский уряд почав страхати уніятів за іх польщину, вони ще більше відвернулись від уніяцтва. Причиною того ще служять уніяцькі священики з Галичини, конечно „русскіе," хоч вони и справді и не Украінці и не Москалі, а щось таке ні риба ні мясо. Викликані вони туди урядом, для „*обрусінія.*" Бажаючи запобігти ласки у Русских, нахапати грошей и орденів, вони круто обходяться з уніятами, самі-ж відвернули іх від унії, пригорнули тільки іх до Поляків и зовсім попсували діло, дуже пошкодивши тим нашій национальности и нічого не зробивши для уряду. Богато уніятів зовсім перестало ходити до своіх церков як у Білій, так и по селах.

В Білій жидів більш уніятів и Поляків; жиди до того вміють говорити по украінськи. Тим то, не вважаючи на польську пропаганду, ті городи можна мати за жидівські, а не за польські. А нарід по селах кругом Білої все таки наш — украінський.

В Білій є классична гимназия, в которій половина учеників Украінців-уніятів; є педагогичні курси, де вчаться на сільських учителів діти виємно наших селян. Курси перероблені с католицького манастиря, де був всего-на-всего оден капуцин!! Наука в тих школах тепер на великоруській мові, котрою задумано виперти с того краю польську мову. Щож с того для нашої национальности и язика?!

Щоб підняти дух нашого народа на Підлясі, щоб перевернути Більских и межиріцьких міщан с Поляків, треба розбудити в іх замершій душі іх національність украінську, треба завести для народа и міщан украінські школи, дати ім у руки Шевченка, Основъяненка, Куліша, Марка Вовчка. Шевченко в оден рік зробив би те, чого московські школи и за сто літ не зроблять! бо коли ж ті сполячені Украінці та стануть великоруськими патріотами?! Коли ж стане таке диво, що б с споляченого Украінця та зробити не то що Украінця, а Великоруса!! Диво дивне хоче зробити уряд, але час чуда вже давно минув. А що ми кажемо правду, прикладом тому Галичина, де сполячені Русини встають из гробів, бо іх воскресив — Шевченко, але не Гоголь и Пушкин, и не великоруська школа. На сміло кажемо, що великоруська праця на Підлясі без украінщини — то даремна праця.

Digitized by Google

Вона не розворушить великоруським язиком и салдатами національного духа, при котрому тільки міщане и парід и попи відрізнялися б від Польщі и польщини, побачивши у всему тому свого ворога, а не приятеля.

Є в Білій старий дворець Радивила, що вже лежить в руїнах. Не давно впала саля де колись дурїли польські пани.

В Білій, повітовім місті Седлецької губернії, я найняв жидка Лейбу до Яблечинського православного манастиря, що знаходиться над самим Бугом на границі гроднянської губернії. Мині дуже хотілось подивитись своїми очима на україно-підлиські села, своїма ушима почути язик селян українського племени на Підлясі.

Лейба був звозчиком в Білій, мав свого дуже доброго, прудкого, хоч и сухореброго коника, мав поганенький візок, на котрому трохи не витрясло з мене душі по маленьких, поганих сільських дорогах. Его замліле лице, запалі очі, рідкі и тоненькі пейси, котрі й досі не вивелись на Підлясі, дуже ясно показували, що Лейбі не дуже добре жилося в Білій. В розмові зо мною Лейба вкидав в свою польсько-жидівську мову де які руські слова, конечне маючи мене за якогось московського чиновника, не вважаючи на те, що я з усієї сили говорив до его по українськи. Я вже трохи не записав в свою подорожню книжечку, що Лейба й слова не тямить по нашому, хоч живе в краю, де повно наших сіл, де повно нашого народа. Яи же мині було дивно, як Лейба, заіхавши зо мною на села, між наш народ, отверз свої уста, и заговорив украінським язиком, и навить не тою вимовою на Ѣ, як говорять під Білою, а далеко кращим, чистим язиком Побужя!! Послі я допитався, що більські жиди вміють говорити по українськи хоч с панами зараз починають говорити по польськи.

Ми виіхали з Білої рано, після снідання. Сонце вже припікало добре, бо саме тоді настали жнива. Дорога ввійшла в гарний сосновий ліс по половині з дубом и липою. Високі, старі, поліські сосни роскішно роскидали на всі боки своє гіля и закривали від сонця. Сосна перемішана з инчим деревом трохи пригадали мині українські ліси...

Швидко дорога знов вибігла з ліса и пішла вузенькою межою поміж рідонькими житами та вівсами. По обидва боки дороги було видно ліски й гаї, куди тільки можна було достягти оком. Дорога знов входила в лужок и знов вибігала в поле... На Підлясі нема великих лісів на кілька десятків верстов, як у нас на Україні, але ж за те, нема и таких великих безлісих степів и

Digitized by Google

степків на кілька десятків верстов, як буває у нас. Ліси роскидані по полях купами й букетами, лужками й гаями и займають може третю часть всего грунту. Мандрівка по Підлясі по такій причині дуже не скучна, не нудить безкраіми степами та лісами. Села роскидані дуже густо, хоч и нема таких здорових сіл, як на Подніпрянщині. Скрізь між лісками манячать хуторі з десятком хаток и клунь, скрізь поміж хатами попідіймали шиі колодязні журавлі...

По дорозі йшов чоловік в білій сорочці, с червоною застіжкою и в синёму картузі, який носять на Підлясі Мазури. Лейба спитав у ёго по польськи, чи далеко до Сидорок. Чоловік був наш, уніят, але обізвався до жида по польський. И потім, як ми іхали далі, мій Лейба говорив до людей по польськи, а вони одказували ёму так само по польськи, хочь и дуже погано, по половині з украінським. По польськи обзивались до жида навить діти! Хоч між собою старі й малі уніяти говорили по своему. Мають ляхи з жидами спілку між нашим народом! подумав я...

— Чи далеко, чоловіче, до Сидорок? Чи добрий шлях до села? спитав я чоловіка по украінськи. Чоловік витріщив очі; мабуть ёму стало дивно, що пан говорить до ёго не польськи.

— Недалеко! одказав чоловів, — от сим гостинцем под ліпами! то зараз и село будіе.

— Що ж то за гостинець, чоловіче? спитав я, не розуміючи, про якого гостинця говорить той чоловік.

Лейба росказав міні, що гостинцем звуть уніяти дорогу, а уніят додав, що в іх шляхом зветься великий трахт, а гостинцем або дорогою менча дорога. Мабуть дорогу звуть тут гостинцем, що нею приізджають чужі люде, гості, як звали в давну старовину приізжих людей, а найбільше купців.

Щвидко потім ми въіхали в Сидорки, бо те село лежало міні на дорозі ик Бугу до Яблечинського манастиря. Село було невелике, але дуже добре забудоване. Хати в селі великі, з великими вікнами в шість шибок. На кождій хаті прибита табличка, де написано номер хати, й меня й призвище хазяіна. Всі хати стоять вряд понад шляхом, дверима й вікнами, або причілками просто на вулицю. Коло третёі або четвертоі хати був колодязь з журавлем, чи ключем, як там звуть журавля. На Підлясі, де болото й вода скрізь, не трудно викопати криницю, де завгодно. Проти кождоі хати, через вулицю стоять клуні, з доброі деревні, котрі тут строяться так як наші возовні, на чотирі вугли. На

Digitized by Google

всім Підлясі клуні стоять далеко од хат, або через дорогу, або за огородом и садками на полю. Тільки хліви й дріветні стоять поруч с хатами. В Підляських селах хати стоять рядами, не рос кидані вольно й поетично по долинах, по горах, між садами, як у нас на Україні.

Лейба пристав до одної криниці и почав напувати коня. Я схопився з воза и полетів по селу, простуючи туди, де наглядів купу холопчиків, дівчаток, бо старі люде були в полі, жади хліб Ціла куна дітей всякого зросту гралася на вулиці. Деякі хлопчикі сиділи по тину, як півники, деякі рвали за тином моркву й мак и їли, крадькома од матерів и батьків. Я став за тином, поклав подорожню книжочку на тину и почав балакати з дітьми и прислухатись до їх розмови. Явик в селі Сидорках дуже заинтересував мене.

Не помилимось, як пралучимо вимову більських Русинів до новгород-сіверської в черніговщині. Під Білою Русини вимовляють літеру ѣ там, де вона вживалася в церковно славянськім язиці, тільки не так, як ёго вимовляють великоруси, а с протягом, дуже виразно роскладаючи ёго на і и е. Так вони кажуть: хліеб, хмієль, ріедко, на поліе, дієвчина, в ліесіе, тобіе, не ліечь, не віедаю, и протягують голос ѣ (іе) навить довше, ніж поляки и сіверяне, може тим, що всі Русини на Підлясі говорять дуже с протягом, неначе співають своєю мовою. Літера ѣ не тільки не змінилась на і, як на Україні, але навить саме українське і часто у Русинів зміняється на ѣ (іе): так вони вимовляють: хлопціе, а не хлопці; и в деяких неопред. накл. глаголів замість и вимовляють іе: колядуватіе, кричатіе, замість колядувати, кричати. Голос іе (чи ѣ) дуже любимий у Русинів Більських и вони все вернуть вимову на іе. Деякі хлопці навить свої Сидорки, звали Сидоркіе.

Друга хворма більської вимови наближающа ії до черніговсько-сіверської то голос ії далеко мякший, як по правім боці Дніпра и навіть по лівім, як в Полтавщині. Не вважаючи на те, що поблизу мазури, а в містечках поляки дуже твердо вимовляють свое у (ы), Русини дуже змягчують свое и. В прошедшому часі глаголів вони кажуть: ходилъі, булъі, пошлъі, а не ходили, були. В неопред. наклон. глаголів вони зовсім змягчують и, як великоруси, хоч и не во всіх словах. Так ви почуете такі слова, як: іехаті, робіті, ходіті, мочиті, продаваті, и разом з ними: іестъі, куповатъі, и навить такі слова, як

Digitized by Google

кричатіе. Змягчене українське и на Підлясі, дуже нагадує ту вимову, якою говорять по українськи цигани. В нас, в Черкащині, почувши більського підлясяка, сказали б що він говорить по цигански. В деяких словах українське и вимовляється зовсім мягко и тим виходять слова похожі навить на великоруські, напр. ходітъ, ходімо, робітъ, сидітъ, сидімо, так само, як и новгород-сіверська вимова на ѣ и з змягченим и для уха наддніпрянця тхне великорусчиною.

По сім прикметам підляський язик більських Русинів робить одно з язиком північної Черніговщини. Обидва ті закутки лежать на противних вінцях північної крайнёї границі українського племя, але за то обидва вони клином вганяються між другий народ, котрий вимовляє поразно літеру ѣ - іе. Північна Черніговщина прилягає до великоруського племя; Підляський народ коло Білої має сусід мазурів. Обидва ті закутки далеко одбились од середкёї части Дніпра — центра українського племя и од українського виливу. Схожість вимови в обох закутках дуже велика, хто тільки чув її на своі вуші в Черніговщині и на Підлясі. И більський язик, не вважаючи на близьке сусідство з мазурами, на великий вплив польщини, на польські слова внесені в язик, все таки тхне не польщиною, а скоріш великорусчиною, а ще більше тхне церковно-славянським язиком, до котрого він близчій, ніж яка друга вимова українського и великоруського язика. Між Новгородом-сіверським и Білою, по всій північній линіі українського племя на Полісі йде одначе та сама вимова на ѣ, хоч сей голос там трапляється рідко, и не мається за любиму літеру. (Казки Рудченка, 34. каз. Остап и Чорт.: „щоб не єхав в лес и с чортом не стрівся.“ Записана в Овручск. повіті.)

(Дальше буде.

ЗМИЯ ПОГАНКА.

(Pelias berus L. Viper, Giftotter, Kreuzotter, Adder.)

Справедливо зовуть змию поганкою, поганою гадиною або й поганою гадюкою; а то и справді межи всіми нашими гадами она одна їдовита и вже не один чоловік укушений від змиі марне згинув, мов цвіт підкошений. Змиі водяться не в кождій стороні, та й не всюда буває их рівно богато. И так пр. коло Дрогобича

Digitized by Google

(именно на Залісю) суть змії досить часті. Коло Львова же (в Лісеницях и на Чортівській скалі найдено Pelias chersea и P. praester) лише в рідкость попадаються. Найчастійше лучаються в горах лісистих або по каменистих, кущавником порослих холмах (горбах), де слониться то у щелинах скал, то у дупельнатих, порохнавих деревах, під логинами (поваленими пнями) на зломах и тим подібних місцях.

Есть кілька відмін змії. Найчастійшою есть так звана сорокуля — з верхи сіра, иноді яснійша, иноді темнійша с чорнобрунатним зигзаковатим пасмом здовж хребта; також и по боках в неї мурі плями. Сподом буває сіравочорна з білими крапками, котрі рісніїші суть на передних щитах, а к задови рідніють и зовсім по послідних никнуть, так що зад и спід хвоста одностало чорні. Друга одміна, не много рідша від першої есть так звана гадюка червона (var. chersea L. Kupferschlange) — на червоняво сірім тлі має подібні знаки що и сорокуля, ино рудаво бурої масти.*) Третя одміна — зовуть ії гадюкою чорною, чорнулею, декуда також и язею (var. praester L. Höllennatter, пекельниця) — есть трохи не вся чорна як уголь, а знаки в неї або цілком не одмітні, або лише слабо пробиваються. Ся одміна дуже рідка, — ії мають за найідовитшу из всіх гадюк.

Звичайно бувають змії мало що довші над стопу, — рідко вже лучаються примірники тримаючі $1^1/_2$ стопи, а ще рідше двустопні. (Більші примірники ловлені коло Дрогобича бувають звичайно 20" — 24" довгі.) Грубість середуща у більших змій доходить майже цаля.

У всіх змій голова плоската, к задови сильно розширена, що зараз ударяє в очи, бо шия значно буває зъужена. На потилиці суть дві луковаті плями, похожі на переломану підкову, кривинами звернені на вні від себе. Тих плям однакож у чорнулі звичайно хибує. Зуби суть гачковаті. Горішна щока коротка з двома довшими зубами, котрі суть діраві т. є. продовбані мов, в середині с протоком и рухомі, так що змія іх до-волі може мов ножики підносити и спускати або складати. Хибно думає люд, що змія кусає чорним, мов вилки розщуленим язиком. З обох

*) Многі уважаючь гадюку червону за недоросту самицю від сорокулі; тим часом достачено мині с Самбірщини 23" довгий примірник, належачий до одміни chersea. И. В.

Digitized by Google

сторон голови під мязами висковими (Schläfenmuskeln) має она желези, с котрих сочиться ідь и осібними протоками спливає через згадані діраві зуби у рану, коли змия кусає.

Головним поживлінєм змиі суть миши. Звинута звичайно в кочівце, піднявши голову не много в гору, чатує на здобичу, на котру, коли іі усмотрить, прожогом кидає ся, що-б іі укушенём обезволодати або заморочити, а відтак пролигає жертву звичайно головою наперед. Вправді горло змиі розмірно до великости миши узке, але за тоє — подібно якъ у всіх ужів — дутке и може значно розширятись. В неволі не хочуть змиі принимати корму; мимо тоє мають декотрі 6 8 місяців без поживліня видержати, почім значно висохши и поморщившись здохають самохіть голодною смертю. Найлюбійше полює змия на полёві миши або повхи; була-б про тоє пожиточним звірятем, коли-б не шкодила через укушенє людям и худобі. В околицях, де змій більше, що року падає кілька штук худоби від змиі, а що гірше також и межи сільскою людностю лучаються сумні випадки. Именно збирачі суниць, малин и инших ягід лісових суть виставлені на небезпеченьство, також косарі и пастухи, котрі звичайно ходять не обуті. Розказуть, що змия, побачивши чоловіка, сичить страшно, скаче до него в очи, щоби єго укусити, а коли він утікає, звивається погана в круги и старається єго наздігнати. Все те байка. Рівно як инші звірята боиться и змия чоловіка и сама єго не нападає, лише нарочно дразнена або нехотячки наздоптана чи вхоплена рукою підіймається, шипить властивим собі глухим шиплінём и робить ужиток из своєі страшенноі броні. Злісна дуже (звідти: люта гадина, злюща гадюка!) не розбираючи, що небудь втинає своими ідовитими зубами. И так коли іі бити патиком, то в лютій розъілости буде патик гризти, а не раз не щадить при тім и власного тіла. Впрочім другим часом лежить супокійно або чатуючи на здобичу, або гріючись до сонця. Єсть звичайно дуже пинява, а ліность єі ввійшла навіть у пословицю (лінивий, як гадюка). Рухнутись з місця раз за супочивище обраного дуже не любить. И так пр. в Лісеницях коло Львова лучилось раз, що жінка разом из материнкою коло Чортівськоі скали узбираною принесла домів також маленьку, ледве 5" довгу гадючку червону (Pelias chersea) котру відтак помітивши убила.

Ідь гадюча єсть то прозорчастий, жовтавий, дрібку клейкий илин без воні и смаку. В роті справляє він чувство студени и стягає сильно язик. Впрочім пролигнений зовсім у нутрі не

Digitized by Google

шкодить; але запущений у рану так, що с кровю змішає ся, ділає яко страшенна трутина. Ідь гадюча не єсть для всіх звірят рівно смертоносна. Іжак пожирає гадюки, а хоть зістане від них укушений, не має му тоє шкодити. То-ж само, як кажуть, пявки, слимаки, уж звичайний и веретільниця не гинуть від іди гадючоі. Инакше має ся річ з більшою частю звірят теплокровних, з ящірками а навіть и с самими гадюками: Ідь впроваджена в кров тих звірят усмерчає их надзвичай скоро. Загалом дасть ся сказати, що аби смерть наступила кількость іди у обставинах впрочім рівних мусить бути тим більша, чім більше звіря зранене. И так н. пр. достаточна одна сота часть грану іди гадючоі для умертвленя воробця, шість разів тільки треба вже, щоб усмертити голуба.

Рана завдана укушенєм гадюки виглядає мов би хто двома шпильками наколов. Ідь не ділає завсігди рівно сильно. Помічано, що тим небезпечнійші еі наслідки, чим делікатнійше місце зранене и теплійша пора. Розуміє ся також, що небезпечнійше укушенє староі змиі, ніж малодоі, більшоі ніж меншоі; також чим більше іди запущеноі в рану, тим скорше и нагальнійше показуються злі наслідки. У чоловіка від гадюки укушена часть тіла часто вже по малій часині страшенно рве и напухає, сили опускають зраненого, він дістає заворот голови, мліє та пролежує недужний кілька тижнів, а навіть кілька місяців, доки не прийде до себе опять. Иноді може навіть смерть наступити (именно у дітей.) Укушеному найпораднійше, коли спроміжно, підвязати зранену часть тіла, вимити відтак рану водою, горівкою або оцтом, а ще лучше чиром випалити або вирізати, щоб кров достаточно сплинула. Радять також рану виссати, що однокож з великою тра чинити бережностю. Вправді ідь пролигнена не шкодить; та коли хто має ясла нездорові, то міг би легко в их рани втягнути ідь и еще в більше небезпеченьство попасти. Від укушеня змиі не ма певного, непохибного ліку. Звичайно дають укушеному ложку води хлёровоі (Chlorwasser дістане в аптиці) а відтак бере він того ліку так довго, доки не подужає, що дві години по ложці. Селяне лічаться звичайно тим способом, що запускають рану завгодя омачкою (соком с чубука); другі знов мають від припадку стоплене сало гадюче, с котрого по кілька крапель вливають до килишка горівки, и дають відтак хорому пити, що, як кажуть, дуже скоро (?) має помагати. Також обмивають рану одваром зіля званого „гадинником“, або підкурюють слабого тим

Digitized by Google

зілєм. Яко „гадячого зіла“ вживають звичайно Veronica chamaedrys и Euphrasia officinalis; впрочім також Alchemilla vulgaris, Geranium pusillum и Primula officinalis. Знахорі або ворожбити звикли при подаваню ліків еще и „замавляти“ т. є. пропентувати таємничі слова, часто им самим незрозумілі, що-б через те надати собі у забобонних людей якої-сь більшої поваги. Тут приводжу „замови“ подібного рода одличаючі ся глупотою и пустословицею:

„Помолюся Господочку и всім святим его. Десь не десь на морі, на Лукоморі стоїть яблуня сухая, на ту яблуню муха наналітає, лист объідає, черва нападає, корінь источає, яблуню згубляє... И на чоловіка роба Божого Н. есть напасть злая, болести и хороби и всякі нароби и гади заклятні: ти в мене підтинниця, веретінниця лугова, лісова, гноява, земляна и веретінниця водяна. Я тебе словом сильним, вигоняю — заклинаю: убирайся в сестрам — посестричлам, малим и деличким, де сокира не рубає, де люде не ходят, де корови не бродять, куди когутовий голос не залітає; не падити, не сушити тобі білого лиця, жовтої кости, горячої крови раба Божого Н. Тьфу! згинь! згинь! мовлю!“

Або не перестаючи с кінця и назад приговорюють:

„Прийшов Він, пустив жалце в шкіру, с шкіри в мясо, з мяса в печінки, с печінок в селезінки, с селезінок в серце, с серця в селезінки, с селезінок в печінки, с печінок в мясо, з маса в шкіру, с шкіри в зрез...“

Непросвіщенний люд и справді вірять, що замавляч одною промовою вижене ідь с тіла, знахоря яко „несамовитого“ боиться и шанує, а в случаю потреби більше має до него довіре, чим до лікаря. Тим часом не раз лучає ся, що й сам знахор не знає ліків, та місто помочи ще й пошкодить хорому. За-для того увушеному від змні удатись чим скорше о пораду до здібного лікаря, що и учився тому, як людям від всякого недуга помагати, а раною же в первопочинах нім лікарь прибуде поступати так, як в горі прописано.

Змні розмножуються досить сильно. Самиця родить в Серпни живі молодята (9—24) або несе яйця, с котрих сей час ляжуться зміята. Молоді до разу подібні до старих и також ідовиті, суть дуже звинущі; мати стереже их з великою журливостю. Розказують, що стара в небезпеченьстві ховає діти в пащу, а сама одважно відпирає напастника. Літом живуть змні поодинокo; у тверду осінь же сходиться их більше разом у розсілини скал, у нори

Digitized by Google

мишачі або кротові, та заиздають у зимове просоне, с котрого будяться аж на весну.

Жите змий есть дуже тверде. Відсікана голова клапае з доброї пів години, а кадовб відринутий від голови ще кілька годин мечеся, коли его діткнутися. Також може змия кілька місяців витримати без поживліня. Тая то твердість змиі сталась поводом, що люд присуджуе змиі надприродні власности и надзвичайну силу відроди. И так розказують, що змия на кусні покришена и вержена на росу опять оживае, бо кусні самі зійдуться до купи. Також думають, що змия хоть и на смерть побита борше не здохне, аж по заході сонця. На тій то народній повірці основуючись ужив наш народній поет слідуючого порівнаня:

— що я —
Неначе лютая змия
Розтоптана в степу здихае
Заходa сонця доживае.

(Поезиі Шевченка, т. II. Львів 1867. стор. 258, в. 30—33).

Суть еще и другі повірки и пересуди о змиі. И так думае народ, що змия часто кусаеться з ропавкою (ропухою). Коли-б их хто тоді патиком розігнав, то-би тим патиком міг потом одвертати хмари. Молоко (!) гадюче и ропуше есть тайним средством відём и чарівниць, котрі о півночи на помелі літають в урочища, щоби ті звірята подоіти. — О гадюці не споминають по имени, особливо при дітях, що-б не було від самоі згадки якого лиха, а кажуть звичайно лишь „довга“, „сороката“ або „погана“ пек би ти запек.“ Як гадину побачуть в лісі, то кличуть „пек-запек! камінь!“ думаючи що від тоі примови гадина здохне. Тако-ж пануе межи людом смішний пересуд, що змия вкусивши чоловіка, мерщій біжить до води. Коли скорше води напеться, ніж чоловік укушений, тоді чоловік мусить в мертвих; в противнім же случаю здохае змия. Рівно безрозумною есть байка, що коли „видюща гадюка“ укусить, то каже „чіснику-ліку“ и сама полізе за зілем, що-б вилічити чоловіка; коли же сліпа вкусить (розуміють через те веретільницю, ящірку зовсім невинну, неідовиту, а навіть пожиточну!), тоді вже чоловіка постиже смерть неминуча. Тому то звичайно побивають замісто їдовитоі змиі — поганки зовсім невинну веретільницю. От один из многих примірів, що „провинив коваль а замочника повісили.“

Подібні пересуди повинно вибивати ся несвідомцям з голови, и старатись о тое, щоби не губили звірят певинних и пожито-

Digitized by Google

чних замісто ідовитих змий, котрих впрочім по широкій плоскатій голові а тонкій шиі на першій гляд від ужів неідовитих и веретільниць дуже легко можна одмітити.

Змию-поганку, яко звіря ідовите, шкідне як людям так и худобі, треба завсігди забивати, де лише іі придибле ся. Щоби бути безпечним перед еі укушенем, найлучше придержати іі розщіпом або й патиком, а кимаком бити сильно в голову, так, що-б аж розчерепилась; бо змия лише оголомшена легко оживае опять.

Впрочім мае змия и межи звірятами своих неприятелів. Именно полюють на ню: лунь (buteo), іжак, тхір, борсюк, бузько и сойка.

И. Верхратський.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

УКРАІНОФИЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Пруссиі и „обрусінем" західного краю.

(„Вѣстник Европы." 1872 — Февраль, Мартъ, Апр. — Восточная политика Германіи и обрусеніе. — Статья М. Т-ова.).

(Дальше.)

Обернімось теперечки до громадсько-руськоі реакциі полонизмові у північно-західному краі. Там вона заявилась між литвинами и білоруссами, двома головнійшими племенами того краю. Що до першого, то з уваги историчнёі ходи, Ляхи давно вже розказували що Литва зовсім пронялась польською просвітою, но богацько більше від того було звязку між поляками и литвинами од однакоі віри. Від того то, в часі посліднёго повстаня, у якому литовському селі був пан-отець — поляк, тамечки і повстанці знаходили чималу підмогу між селянами. Но не дивлячись на таки звязки уже и у литовського народа прокинулись зарідкі народноі самовіжі, пізнаня того що литвин и поляк не усе одно, що іх народні интереси стоять зовсім один одному навпоперек. В 1863 р. один литвин католик у письмі своему до п. Гильфердинга (Русскій Инвал. Н. 166) жалкувавсь на те що „Виленскій Вѣстникъ" видається рядом з московською и польською мовою: „Коли вже

Россия, каже він, вважає потрібним розповіщати свої урядові розпорядкуваня не одниєю тільки московською мовою за для того що іі не усі там розуміють, то вже справдешне мусить бути щоб у офиціальному органові біля рускоі мови була литовьска а не ляцька, бо литовською мовою говорить уся маса краєвого люду хіба окрім білорусів, котрим однаково не треба польськоі мови, бо вони іі не розуміють." У листі другого Литвина (День 1864 Н. 8.) п. Т-ов вбачає ті-ж національні идеі.

Вважаючи на таку постанову діла у Литві, п. Т-ов доходить до висліду, що московська політика, прямуючи до осягненя своіх интересів, мусить дати допомогу соціальному розбуженю литовськоі народності и найперша річ у такій політиці мусить бути яко мога яснійше розгорожене католицтва від полонизма, за для чого неодмінне треба пильнувати щоб зъявились тамечки священникі — литовці с краєвого земського люду. Таке-то земське, народне духовенство найкраще від усего стане основою розділеня між литовським католицтвом и польскою шляхетчиною. За тим по справдешній річи п. Т-ова, головнійшим ділом московськоі політики у Литві мусить бути школа не тількі з одниою московською мовою но и з литовською, вважаючи на зъявившийся уже на Литві напрямок до осягненя національноі самовіжи.

Напрямок сей п. Т-ов вважає за дуже цікавий вбачаючи можність зъєднаня литовського племені з латишами остзейского краю, народом того-ж племени. Стосунки сіх народів можна прирівняти до відносин Фламандців з Голендрами, а од іх зъєднаня, найпаче литературного п. Т-ов вбачає велику користь а меж иншим и за для звязку обох народів з Росиєю. Від стосунків с протестантами-лотишами послабшав би грохи литовський клерикализм, а од прихильності обох народів проміж себе поменьшились-би усякі з одноі сторони польскі а з другоі німецькі прямуваня. Треба сказати й те, що й саме администраційне розділене губерній од Висли до финського заливу дуже не прихильне до руских и краєвих народніх интересів. Московському урядові зовсім не в пригоді те що Рига здається осередком неначе-б то німецького краю и видає с себе форпост Берлина и Кенигсберга, що до Варшави належить литовська Августовська губерния и руський холмсько-сідлецьский край, що форпост сеі Варшави — Вильно держить біля себе білоруськи землі. Як каже п. Т-ов, вигодніш булоб за для Москви як-би відділивши руськи землі царства польского від

Digitized by Google

Варшави — приписати їх деякі до білоруських а де які до полуденно-західних губерній, щоб литовські землі царства також видійшли-б від нього и щоб Остзейський край перестав бути одною політичнёю провинціею оддавши полуденні землі Курляндиі и Лифляндиі до Литви.

Так міркує п. Т-ов про діло „обрусіна“ у литовських землях північно-західного краю. Обертаючись потім до білоруських земель він показує що тут реакція полонізмові, реакція самостійна, народня, заявилась далеко яснійш и геть ранійше як у культурних осередках да по столичних кругах, що вона виступила тут не як офіціально-урядовий патріотизм, а як племенна краєва самовіжа. День, и „Вѣстникъ Западной Руси“ стали виразом білорусофильських поглядів прямувавших до реакціи проти польщини, щоб підняти білоруський народ и розбудити в ёму свою краєву самовіжу. П. Коялович и Редакція „Дня“, обертаючись у щоденних стосунках з білоруськими громадами у Петербурсі и у північно-західному краі, де тоді саме захожувались коло видання газети білоруською мовою, редакция „Дня“, кажемо ми, владала ціонеодмінне треба, щоб селянин міг розуміти царський указ и розказания московського уряду без жадної невторопи, щоб він пізнав у собі. руського чоловіка, а для сего він неодмінне мусить наперед усёго вчути себе білорусом: бо разом вилізши з его великоруського мужика не можна да й не треба.

Однаково усі отсі заходи білоруського напрямку так и звелись ні на що. Білоруська часопись не зъявилась а краєвою мовою тилькі й було надрюковано (правда не людьми приватними а урядом) що „Розказы на простонародном нарѣчіи“ да кілька статей у „книгѣ для чтенія въ народныхъ училищахъ Вѣленскаго учебного округа“ да й то постановлених не там де треба. Як казав „День“ и як думали найповажнійші московські педагоги (Водовозов, Ушинскій, Кессель, Бар. Корф.) краєві мови малоруська и білоруська мусять стати у початку шкільного вченя (коли разом доводиться вчити и читати й розуміти) потім вже мова и елемент московсько-урядовий а за тим вже церковно — славянський. У Виленський ж читанці усе було якось до гори поставлене о білоруські статі здавалися якоюсь латкою.

А далі, усі початки білоруського напрямку поніпечені були доказами „Московскихъ Вѣдомостей“ на білоруський сепаратизм и слідом за ними зъявившимся забороненем друковати педагоги-

Digitized by Google

чесько-религийні книжки західнё-руськими мовами (заборонене се не знято ще й по сей час) а в кінці розпорядженя св. Синода, щоб пан-отці не вживали у проповідях краєвої мови яко „зневажающої шанобу віроученя“ — зовсім вже стало перепоною білорусофильскої идеї.

Тиі-ж доби як и білорусофильство, становиться проти польских претензій и московське славянофильство або, як кличе его п. Т-ов „великорусофильство. Даючи таку основу московському народному напрямкові п. Т-ов опасуется, що воно може не до речи прійдеться славянофильскому таборові, котрий-то може й не хотів би щоб до слова „славянофильство“ приточувати „московське.“ Но як раз се-то именно слово и дає напрямкові ознаку областного патріотизма не вважаючи на его всеславянські и всероссійські тенденції.

Тенденцій сіх п. Т-ов не одиймає у славянофильства, він оддає ему яку слід шанобу за его прихільні відносини до усіх словянскіх народів даже, „скріпивши серце“ до католицьких Поляків, Чехів, Хорватів. У его першій часописі „Русская Бесѣда“ найшло собі притулок и україфильство (Епилог до Чорної Ради), тутечки-ж Хомяков привітав проповіді П. О. Гречулевича, у „Днѣ“ п. Ил. Б-ов (1862 Н. 52) хоч и погарчавши трохи але усе-ж с прихільностю відкликнувсь на новину про наготову до друку українського переклада св. Письма (Евангелия) и заявив що москвичи раді стати у поміч до сего діла за для того, щоб показати, що в їх ще й по сей час живе те слово, що діди їх казали колись українцям у XVII вікові: „Ради померти за віру православну, за наших братів черкас!“ Далі „День“ навів на себе докори „Московських Відомостей“ за піддержку починання п. Костомарова — видавати книжки народні українською мовою — и окрім того, що був, як ми вже показували, органом білорусофильства. Всі оттані відносини славянофильства до других славян, яки ми бачили, відносини дуже прихільні п. Т-ов виводить дуже натурально с того, що славянофильство бувши теж „хлопоманією“ се-б-то рухом демократичним, прямуючим до зрівняня тиві безодні що розділяє досі людей привилеёваних од простого сельского чоловіка, бувши яко результат романтичного напрямку се-б-то обертаня до историчнёї давнини, коли народи часами мали більш самостійне житє як теперечки, московське славянофильство, каже п. Т-ов, не могло не відкликнутись прихільне, не дати допомоги аналогичному напрямкові західних словян.

Digitized by Google

Но московське славянофильство повстало в країні де сидить плем'я великоруське, котрого границі трохи не як раз приходяться однаково з границями московського государства до $^1/_2$ XVII. в. се-б-то того часу, коли слідом за звязком з Малою Русью, з Україною, зъявився напрямок европеізма закінчившийся Петровською реформою. Живучи-ж за давніх часів на одшибі од усіх сторон и людей, не маючи жадного стосунку з европейською историчною ходою, московське государство и народ викохали у собі чимало одмін належачих до східніх народів, як то дуже перебільшане почитане своєї народності и недостача толерантних відносин до других. Московські славянофили вбачали найкращий зразок руського, або хоч и словянського государства у давнёму московському царстві з его „собіранем Русі", громадськими и религійно-культурними одмінами, а у великоруському мужикові — не тилькі зразок громади одірваної теперечки петровською реформою від народу а и чистий тип славянского чоловіка. Усі остатні славянскиі люде, а тим паче західні, здавалися московским славянофилам попсованими західною просвітою, трохи не таким же побитом як здавалися православним москвичам XVII. в. неправославними черкаси и білоруси, а поляків вже прямо вважали яко нехрещених. Прикликаючи интелигентні кляси до єднаня з народом, убіраючись у червону сорочку и втішаючись народними идеалами тилькі московської исторіи славянофил да й подивиться зкоса на те що й „хохол" и собі одягнеться у мережану сорочку и начне балакати мовою свого простого селянина, відшукувати свої идеали в своєї власної исторіі — подивиться, да й почне, по старому звичаю, шукати усюди бунтовщиков да антихристов и заходиться роздивляться, чи нема тут и справді „польскої" або якої иншої „интриги". А раз тилькі треба стати на дорозі недовірства... от и пійшло... и дійшло до того що тепер бачимо.

Перший раз пійшла сварка між славянофильским и україно-фильским таборами из за чисто ученої квестіи. П. Б-въ надрукував у „Днѣ" замітку проти статі М. И. Костомарова „Дві рускі народності" під заголовком: „Корінь руської народності" де не тилькі став проти погляду п. Костомарова за полуденио-руський початок Новгорода, та ще постановив навперек его свої теоретичні вигадки, що новгородці були плем'я велико руське, більш зъеднавшееся ніж племена полуденні, котрим вони надали свою громадську справу. Після трохи горячої одповіді Костомарова, п. Б-въ почав свою другу статю вже такечки: п. Костомаров, той

Digitized by Google

самий, що завжде проповідує про близість полуденно-руського народу до польського, що вважає у нас великорусах перевагу финсько-татарского элементу над славянским и т. д. „С сёго часу славянофильська критика проти Костомарова втратила наукове значіне, а в кінці дійшла до того, що неначе-б то Костомаров кождою своєю утворою пряму є затвердити, що „великорусы — канальї!“

Тим часом, як підіймався угору український литературний рух, у московських громадських и литературних таборах зъявилося питане про потребу розвою української литератури и, як далеко вона мусить сягати? Деякі з українофилів стояли на тому, що на основі української народної мови може й мусить утворитися така ж повна и универсальна литература, яка вийшла з мови велико-руської. Вважаючи на право кождого народа йти власною дорогою свого самостійного розвою, українофили сёго табору бажали вільного розвою початків своєї литератури, и хотіли щоб затверджене було за її мовою офиціальне значіне и вживане у урядових школах. Другі ж не так дивилися на се діло, вважаючи на те, що українському народові прийшлось би або пристати на дорозі свого розвою, або читати великоруські книжки и таким побитом не вызволитись ніколи від руської литератури, що не перешкожує розвивати свою народню литературу але тильки як казав „День“ за для „домашнёго обиходу“ за для річей белетристичних, народної поезіи и такого иншого. Но с таких чисто-теоретичних поглядів діло перейшло на сварку замість того, щоб вияснятися и стати твердо й нерухомо.

А потреба того була и є. У Галичині, як каже п. Т-ов, квестія про українську словесність — річ дуже важна. Тутечки вона зъявившися в 1861 року зробила великий рух маючий чимелі відносини до впливу польско-української школи, котра в Галичині опанувалася далеко більш, як на правобережній Україні, видавала брошури, статі, книжки з ясним прямуванням постанови що русини и мазури ті-ж поляки з де якими краєвими одмінами.

Навпроти такої польської литератури и публицистичних поглядів, повстав с 1848 г. русиньський народний табор. Ось яку ознаку дає ему п. Т-ов у своей роботі: „Но так уже зле склалося, каже він, може бути що й од того що галицькі семинаристи давніх часів дуже далеко одірвались від народу, — литература ся не виявила ні одного таланту окрім Маркіана Шашкевича, котрого за его прямуване стати на основі народних пісень можна почи-

Digitized by Google

тати яко найпершого Галицького українофила (хоч теоритичне може він про те й не думав). Литература ся вистачала або сухі хоч и учені цраці по исторіи и археологіи Галицько-Володимерської Русі, с котрих инші, як то исторія Львова Зубрицького були писані польською мовою, або, писані польсько-русиньско-ломоносовським языком, оди до австрийських цісарів, львовських митрополитів и иншых. Найбільш процьвитий писатель передпослідньої епохи у Галичині Б. Дідицький, тою-ж міщаною мовою написав епичеські поэми: „Буй-Тур-Всеволод," „Сон князя Льва," „Конюший", котрих одні заголовкі показують, що проти польщини и польсько-українского напрямку нічого було більш поставити живійшого, як викопані з літопису имена й традиції уділо-великокняжеської доби. „Наша загальне руська литература була невідома у Галичині, каже п. Т-ов, да не вважаючи на то, що було зроблене и написане, мало відома й по сей час." Про се дуже жалкує п. Т-ов думаючи що московська литература дуже стала-б у пригоді Галичанам не так по своїй замежності як своїм напрямком, заходами, одно слово — своєю реальностю, бо як каже він, „бобацько де у чому й теперички, Галицькі литературні заходи ни не сягнули далі нашого до-пушкинського и даже до-карамзинського періоду."

Від того то, коли у 1861—62 р. зъявилась українська литература у Галичині, з ії демократично-народним, — противупольським прямуванем, живою народною мовою, ся, як казав колись якісь бистроумець „десяти-хунтова" литература, виявилась дуже багатою за для Галичини. У 1861—1862 році виступив на литературну арену тильні один п. Федькович, котрого п. Т-ов вважає яко поета аналогичного с Шевченком, нагадуючи собі его просту родину и возносередне реальні відносини до свого краю. Від щасливого впливу української литератури и перекладів статей з „Основи" п. Т-ов вбачає повертане галицької литератури на новій, свіжій сучасній дорозі, що вона повернула від князя Льва, митрополитів — до народу, від Русів та Роксоланів — до щоденного интересу селянина, до лісів та пасовиськів, од перекладів Платона на якусь неймовірну мову — до складання народних книжок за для шкіл.

По московских часописях, як каже п. Т-ов, пишуть часами, що галицьке українофильство есть у пригоді полякам и австрийському урядові, щоб вчинити розъединане проміж Галицькими политичними таборами, и таким побитом перервати початки сим-

Digitized by Google

патій Галичан до Росіи. Вважаючи на таку річ, яко маючу де яку основу хиба за недавні часи, п. Т-ов переглядає историчне стосунки Галицького українофильства до уряду. Починаючи с 1868 року вбачає він русинів на послугах урядові проти поляків. „Що ви за народ?“ питався австрійський німець-намістник у депутатів від руської ради у 1849 році. Ті відмовляли: „Ми єсьмо Рутени, австрийські Русини, земляне королівства Галицько-Володимерського!“.. От-же, як такий специяльний австрийсько-рутенський народ, галицькі руські пробували під ласкою австрийсько-німецькаго уряду, котрий и держав его за для уповнена свого централистичного табору, та щоб придержувати славянсько-федеральні напрямкі. За для сёго, як каже п. Т-ов, ad hoc вигаданого народу одібрала урядову санкцию и конституюча его литература, більш унитсько-церковна, с славянщо-польско-украінською мовою, з латино-німецьким складом, с старою кирилицею, котру повинуть да й то не зовсім, надумалися галицькі писателі хиба після конституцій 1867 р. За для специального австрийсько-русинського народу заведен був официальний Віденьский „Вістник“. И от у 1861—1862 році зъявилося, що австро-рутенський народ есть частина більш як 15 милионного народу украінського. Оттут-то вже пійшла ріжниця урядових поглядів на украінофильство: з одного боку уряд побачив зъявлене у галицькій литературі такого табору, що лічить русинів як частину 50 милионного русского народу, з другої сторони втішався він тим, що є такий напрямок, що вважає народ галицький яко частину народа украінського, но частину таку, що кохається у вільному розвої своєї народної самостійності, тоді як останні стогнуть під кормигою „неситого московського централизму.“ Далі п. Т-ов нагадує про перестороrу „Віденського Вістника“ за кулішівку, про тую вагу, яка покладалася на правопис слова русьний (рускій, русскій, русскій), а затим переглядає, який вплив мала литературна війна між славанофилями, московськими централами и украінофильством із за екстремів послідного напрямку на галицькі литературно-политичні прямування. „Коли, каже він, полемика проти екстремів украінофильства перекинулась у запалену зневагу цілого напрямку, коли підстереганя и доказы зради вистачили администраційні нагнітаня и заборонення*) — тана постанова річей не змогла не

*) Се-б-то в Россіі. Ред.

Digitized by Google

викликати незабаром бучи й у Галичині, тим паче, що тамечки усе-ж таки не знали постанови діла як слід, міркували собі по часом не дуже-то зрозумлених листах з України, та й не обійшлось таки без вигадок польских кореспондентів того гурту, що у Росиі настроювали уряд проти українофильства а у Галичині носилися з „неситим централизмом туранської Москви." У 1866 році п. Дідицкий надумавсь повернути до Росиі, але жадаючи залицятися з московськими кругами и яко мога пильніш їм уподобатися почав казати таке що, як він міркував собі, найкраще буде до смаку „московським централам" — именно, що „на Руси одна мова — тилькі дві вимови!" и видав книжечку: „У один час малорусину вивчиться по великоруски." Поворот п. Дідицького й справді у Москві вподобавсь кому слід — тількі не у Львові, де завважили его щось дуже шпидким и несподіваним. Від табору „Слова" виділивсь гурт „народовців" або „українофилів" и пішла дуже прикра пря про те, яка буде загальнослав'янська литература, да на яку мову треба перекладити Платона, якого числа руського народу частина есть галицькій народ: 15 мілионного чи 50 мілионного?!!. Обідва табори вживають незвичайної лайки, урікають один одного „запроданцями" польськими та московськими. Ті-ж самісінські люде прокидаються сёгодні у „московському" а завтра у „народовському" таборі. Московські публицисти тилькі масло у вогонь підливають а полякі те-ж свого не забувають... одно слово — йде нісенітниця неймовірня... тим більше прикра, що найбільша частина публики (духовенство) зовсім не вживає тих екстремів а просто любить и шанує свою народність а жадає тилькі визволитись с під ляцької кормиги та бажає вільного розвою рідних початків. И от ще що цікава річ, веде свое оповіданє п. Т-ов, що русини усіх таборів, усі згожуються на те, що треба видавати за для народного вживання книжкі й часописі народною галицько-українською мовою; на що вже „Слово" — та й те признавалось колись, що воно віри не йме, щоб и пп. Аксаков и Катков на те згожувались, щоб у Росиі таких книжок не вільно було друковати! Таким побитом, каже п. Т-ов, усі табори згожуються у самому найголовнійшому ділі, а різниця йде тилькі або з за далеких вопросів, або з за формальних — як правопись. Та ще ж и як... трохи не до ножа! У Чехах, примірком мовлив, те-ж буває не помиряться, часом хоч и за тую-ж Росию, але як річ підійде до справединёго діла, як то до виборів, або що, — тоді вже годі,

Digitized by Google

виділи обох таборів згожуються на компроміс и йдуть одностайне. У Галичан и тіні нема такого політичнёго такту!... (Вѣстн. Евр. Мартъ ст. 241.)

Вибачайте, шановний читальнику, за довгу цитату, а ще може й за те, що не усім вона до смаку вподобається. Подаємо сей погляд п. Т-ова яко річ хоч може трохи жорстку але високо справедшню и від початку до кінця пронату щирим чутем до галицько-українського народнёго діла. Покладаємо надію й на те, що може щире слово правди промовлене п. Т-овим не пропаде даремне, може вкінці воно не одну думку у чоловіка-народолюбця, котрий пощанує працю и уважить помилкі публициста, що не побоявсь придивитися до болячок громадського организма не за для того, щоб кепкувати, а щоб знайти ліки.

Ми бачили, чого наробила недотепна славянофильска політика у Галичині. Славянофильскі докази и доріканя проти Галицьких народовців перешкодили богато славянофильскому впливові у других славян, більш усёго у молодого сербского табору „Омладини". Те-ж саме и у Росіи. Тутечки вийшла шкода народній просвіті тим, що були дискреднтовані заходини П. Костомарова, — у західному краї народна реакция полонінамові не осягнула значіня як слід живого и активного напрямку, — богацько щирих народолюбців дожилися до того, що не няли ім віри, — а чимало усяких пройдисвітів вхопившись за докази про сепаратизм осягали своі нечистоі мети, накидаючи на людей, котрі коли й були чім винні, то хиба тим, що любили свій рідний край, різні доріканя за українофильство та сепаратизм, — богацько де яких патріотів заходилися чистити и русити усе руське ще од часів Кія, Щека та Хорева. Одно слово,... як каже п. Т-ов, піпла велика нісенитниця у західнёму краї, чимало втратилося даремної праці а „польска интрига" й справді мусила радіти дивлячись, як руські сили поідали одно одного. „Своя-бо своіх не познаша!..."

Які-ж, теперечки, були відносини славянофильства до польского руху? Написавши на своему стязі „славянство, народність" славянофили не могли заборонити полякам права народного розвою. Дивлячись на польські діла здалека, не знаючи про склад и напрямки революційного польского табору славянофили попереду обернулися до польських революціонерів зовсім не як до ворогів. И дивуватися тому нема-чого, бо тоді (1860—61), у самому початку польского руху, чимало де-хто у Росіи зов-

Digitized by Google

сім не так вважав на діло як теперечки, тим більш, що тоді деякі визнаки руського громадського розвою мали де-що подобного до того, що визначалося часами у польському рухові. Теперечки мовляв, більш усёго зустрічаємся с поглядом, що польска рухавка була пляхетсько-аристократичне діло, що панство заходилося підштовхнуте кріпацьким визволенем и опасуючись того, що уряд примусить и їх дати земельний наділ селянам. Сей погляд мав чимало справедливого, але правда й те, що як би удалося повстанє, — у Польщі настав би пляхетський, панський уряд, а хоч-би й демократичний, то хиба такий, як зявився він у паризькій комуні (серед її польских репрезентантів.) Но треба вважати на те, що у рухові сему була сторона и не-панська, що окрім національного интересу, був интрес и чисто-політичний, що мало вплив свій и серед руського громадського руху, як видно приміром хоч би с статі „Русского Вѣстника:" „Що нам робити с Польщею," де надавано раду потопити польску опозицию у загальному земському соборі усієї руської землі, маючому хоч би й дорадчий тилькі голос, як було то на соборах стороданнёї Русі.

Дивлячись на польский вопрос с поглядового пункту „правди народної волі" славянофильска часопись вважае претензії поляків на землю малорусів, червонорусів, білорусів яко противні моральному правові — правам й обовязком руського народу. Но „ті-ж самі моральні постанови" каже вона, тіж права и обовязки, — суть конечно и за для Грека у стосунках до Іонічеських островів и за для полянка стосуючись до тих польських країн, де земляне польського роду балакають польскою мовою, держаться польської віри и загальне не виділяють себе и своєї историчнёї долі від своїх польских братів. Гудячи с пильностю справедливої річі примхі поляків, їх позирання на Смоленск и Київ, казав „День", ми погрішили-б проти правди й логичного розуму, як би почали зневажати їх патріотичні відносини до Познані, Кракова и Варшави. Держачись такого погляду, маючи неодмінну віру у те, що непохильня историчня хода доведе колись-то до повнішого, справедливёго зъединання славянської Польщи с славянською-ж Росією, „День" питався: чи не краще-б, вважаючи на таку ходу историчнёго поступу, попередити усе, що обіцяє нам розмире, й охотою покаявшися одно перед одним у историчних гріхах своїх — зъединатися до купи, тісним братерським звязком проти загальних ворогів нашої славянської самостійности.

Digitized by Google

Так казав „День," маючи надію знайти відголосок свого щирого слова хоч не багато у деяких справдешне думаючих головах Поляків привислянського и західного краю. Но він того, не діждавсь — перш усёго від засліпленя польскіх поводячих людей, друге від-того, що не без фальшу було и у самоі власноі тенденциі славянофильства; кохаючись у стародавніх идеалах московського царства XVII столітя, воно не зуміло постановити ріжниці між зрозумінем слів „руський" и „православний" а від того поляк за для іх став усе одно що езуіт, католик — те-ж що ультрамонтан. Богацько нашкодила така недотепність у Польщі, а ще більш у західному краі, де вважаючи на се зъявилися административні препони розвою руського (а не польського) латинства и протестанства.

Сім скінчае п. Т-ов. свій загальний парегляд тих великих народних напрямків, що стали напроти полонизацій західноі Русі, перегляд маючий за мету вияснити громадське зрозуміне політичноі долі західнёго краю у недавні часи, тим більш що руська громада дуже вже наслухалась усім відомих исторіографів и публицистів, тих що висточили помовку про панургово стадо и польску интригу его заганяючу по своій волі, себ-то про усю велико-руську интелигенцию окрім тих мудрящих публицистів и знов таки тую-ж страхопудну химеру заплутавшу усе, тількі не іх. Покладаючи велику увагу на яко-мога яснійше и справдешне зрозуміне истотнёго значіня сих двох фантомів п. Т-ов мае за основу той вплив, який мали вони на ходу московського громадського розвою, не кажучи вже про західні краіни. „Ми дожилися, каже він, до того що доводилось вже питатись: „та хто-ж от-се вже справді відомо або невідомо не поводиться польскою интригою? Вона в нас мішаеться скрізь — и до квестіі про залізні дороги и про клясничу, або реалистичну просвіту. Неможемо настановити ні земства*) ані нового суда, завести нового поземельного банка, одно слово — ногою ступити, щоб боязько не спитатися: „а що — як захопить усе от-се польска интрига?!.. Дожилися ми вже до того, що ось теперечки вже не вибрехана

*) Нова реформа уряду, маюча метою децентрализацію економичнёго управліня через надане автономні губерськім и повітовим соймам (земськім зборам) репрезентантів, до усёго що тичиться до краевого хазяйства и тако-ж до відомого ступеня суда и администрації.

Digitized by Google

а справдешня вже таки чужоземна интрига починає експлуатацію нашого переляку, ставлячи его проти австрійського федералізма, котрий-то нам (Вел. Русі) може стати тільки у пригоді. Так, що теперечки щоб уже держатись одного (та разом вже щоб підтвердити, що ми справді „барани“ панургової отари) треба-б уже підставити шию під нове поводательство да стати у поміч Бейстові да Бисмаркові, щоб лучче приперти до стінки наших единоплеменників.

А що-ж, як вийде що брехеньки про панургову отару суть тильки брехеньки и нічого більш? Тоді, каже п. Т-ов, и зробиться ясним те, щоб побороти польску интригу, не треба дуже великих хитрощів а тильки щоб вільно було народові, громаді вступити у нормальну ходу историчнёго поступу и розвою. Замість военного положеня контрибуцій, примушеня до продаваня худоби, администраційного висиланя, зменшеня числа студентів по университетах, розігнаня цілих десятків учнів по гимназиях, перероблюваня народної мови и звичаїв, субсидий и цензури за-для преси, затриманя и перекручуваня заводячи новий суд або земство — треба було-б тильки піднести у гору народню заміжність, поширити просвіту, надати вільну пресу, — яко мога ширше розчинити двері по школах, пойняти віри у громадські и приватні починання... и т. п.

Надаючи чимале историчне значіне за для показаних народних напрямків, (себ-то українофильства, білорусофильства о москвофильства) п. Т-ов не хоче побільшувати его хоч би й за бувші часи. Се були більш науково — литературні напрямки. И п. Антонович відповідаючи п. Падалиці за накиданя про коліївщину давно вже сповістив, що сучасний Гонта піде не с свячёним, а с пером або словом на трибуні. До того-ж, треба сказати, що українофили були люде як кажуть, прості, перші-ж и замовкли одійшовши від діла, самою горячою добою, тоді як пішли докори про догодженя ляхам. А тим часом повстане надходило и треба було щось-то чинити. От и вхопились усе за живу ще недавніх часів традицію военної репресалії и диктатури, тим більш що друга система прикладена до Польщи після Паскевича не довела ні до чого путящого. Систему тую чого-сь то повелося у руській пресі вважати яко гуманну и либеральну хоч, як каже п. Т-ов, справдешне гуманна и либеральна система ніколи не прикладалася у польській політиці, бо тамечки ні разу не збіралися репрезентанти усякого стану землян за для рішеня

Digitized by Google

краєвих земських річей, не було публичного суда з джюри, ні вільноі преси... нічого..., а тільки се й можна вважати яко либерально-гуманну систему. У Польщі и західному краі коли було що зроблене урядом справді гуманного и либерального, то єдне тільки визволеня кріпаків з земським наділом, и се то повернуло зовсім на иншу дорогу усю політику західного краю. Повстане мусіло скінчитися кількома карами, висилками, не дуже довгою воєнною репресалією. Треба сказати що „білому жондові“ було-б не дуже й прикро. Єму не дуже то подобались ті фанатичні міщане, що стріляли у намістників, або повстанці як демократ — Мірославський з Гарибальди у перспективі, усім сим користував білий табор щоб тількі залякати уряд, та вчинити собі де якого послабку. Коли вже из за нетерплячки „красних“ повстане таки вчинилося, „білому жондові“ було усе однаковісінько кілько там повстанців буде повішано або вислано у Сібір, аби тількі социяльний status quo краю не змінився. И тут-то визволене крепаків с поділом и з общинною (громадською) автономією поставило зовсім на иншу вже, справдешне либеральну и гуманну дорогу усю ходу социяльних річей західнёго краю.

П. Т-ов покладає велику увагу на значіне сієі реформи ще й від того, що вона висвічує такий факт, як тая прихільність, яка зъявилася у російських либеральних таборах до польского повстаня. Як народ, так и либерали мали теж саме жадане від визволеня: волю з земельним наділом, А вона дана була спершу с чималим зменшенем за для західного краю, а за для Польщи — наділ зовсім тоді був ще квестією. Після того як вийшло „Положеніе 19. февр. 1872“ — воно не вдовильнило ні селян ні либеральпого табору. Селяне вважаючи на старий свій принцип: „ми ваші, а земля наша“, не пали віри у статечність такоі волі, и мали надію, дожидалися „новоі волі“, „слушного часу.“ У крайнёму-ж либеральному таборі, були, як ми сказали, ті-ж жаданя и те-ж невдовольнене. Не диво-ж теперечки що польскі революціонери, шукаючи скрізь собі підмоги спіткалися с сими революційними идеями велико-руськоі громади, що зъявилося кілька студентів да офицерів, що видавали політично-революційні листкі и підмовляли жовнірів не стріляти до повстанців. Правда й те що самих найчервонійших з руськоі громади збивала квестія про західний край; но вони, яко жителі столиці, де зовсім не знають річей західного краю, здалися на обіцянку поляків, що селяне

Digitized by Google

сами собі через модний тоді suffrage universelle, розсудять, куди вони належать: чи до руськоі народности, чи до польськоі.

От відкиля пішли золоті грамоти! А зважаючи на те, що суть усіеі речи про західний край и Польщу есть именно наділ селян землею и конечне визволенє іх с під панщини, коли-ж, що поляки-демократи завше більш мали на меті речи політичні и національні, ніж социяльно-економичні, бо вони завжде забувалися про народ хоч и далеко заходяли у либеральних вигадках, — то не можна не згодитися с п. Т-овим, котрий каже, що не стільки великоруські либерали піймалися на удочку польскоі интриги, скільки вона сама звернула с свого путя раніе ніж пішла за либерально-демократичні напрями руського либерального табора, напрями, котрі давали тягу до самоі рішучоі урядовоі діі як визволене кріпаків з наділом землею. „Великоруські червоні" (як йде далі П. Т-ов), котрі давали допомогу польским повстанцям, стали в кінці далеко не в такій шкоді народові як великоруські „білі", ті самі, що агитували зъеднавшися с польським аристократичним табором проти наділу селян землею и за полицейську опеку панів (вотчинну полицію). У першому разі, хиба тільки обдудка фактів була незаконна яко революційна, но тая идея що була під нею — йшла як раз до користі и народові и урядові; у другому ж, під неначе самою консервативною, самою благонаміреною метою таілося таке, що стало б зовсім не в користь идеі обрусіня.

Конечне-ж, рішуче повертане до руськоі сторони, як воно виявилось вже на практичній основі, в останні часи все-ж таки пішло від натуральноі руськоі сили, від руського народу західного краю. Коли заходини поляків до повстаня як раз прийшлися в часи заведеня уставних грамот, коли пани з усіеі сили билися щоб врізати яко мога більш селянського наділу, — тоді селяне міркуючи своею власною логикою звели до купи и неконтентність панів визволенєм кріпаків, и те що пани збіралися до повстаня. Хто згадував ще про повстане 30 року та виховав у собі більш енергиі, — ті поважилися звязати сельський слушний час с повстанєм и почали збіратися до контр-революціі.

Се зъявилося найбільш у полуденно-західному краі, де с кінця 1862 року усе частіш и частіш начались жалкування панів и писателів про те, що хлопи стали такі неслухняні, а украінофильский табор буцім-то іх бунтує, де администрація знаходила ратища вже наготовлені селянами. Стосуючись до уряду, жалку-

Digitized by Google

вання сі довели до того, що у Київській губернії у кінці квітня, се б то як раз за кілька день до повстання був післаний від уряду член губернського по селянським ділам комітету (виділу), щоб потвердив селянам слухати посредників-поляків с правом прикликати коли треба буде військо, — се-б то одводити его відтиля, де будуть збіратися повстанці, обертаючи на те, щоб карати тих селян які вязатимуть панів пішовших „до лясу."

Оттакі то були обстановини, коли приїхав до Вильни ген. Муравьев. Прислухаючись до того, що казали тоді, не можна було думати, що він збірається на що небудь окрім репресалий; до того-ж відомо було, що він не був на стороні земельного наділу. Од того то й треба вважати яко на головнійшу річ на те, що й такий чоловік побачив и зрозумів, що мало тут репресалій через полицію й військо, що треба покладати увагу на голос народу. Селянський наділ — селянам! ось який був оклик, що носився тоді по над краєм, що обстановини політичні наказували го навіть польскому підземельному жондові, и перед котрим мусіли вклонитися и польскі пани. Ген. Муравьеву треба було бути тилькі розумним чоловіком щоб зрозуміти, що треба зъєднатися з народом. От тим-то й пішли такі розпорядженя як сільска сторожа, уповнене визволене крепаків, примушений викуп, зміна мировых посредників, передавлене уставних грамот и таке инше.

Що-ж до полуденно-західиого краю, — тутечки администрація не тилькі не стала у поміч народній реакціі, но яко мога ії спиняла, опасуючись, с польского впливу, щоб знов не вернулася козаччина або гайдамаччина. Но усе-ж таки у кінці настановлена була сільска сторожа й тутечки. Невелике й не довге повстане було утихомирене більш селянами, ніж військом. У виданої Київськими професорами брошюрі. „Возстаніе поляковъ въ югозападной Росіи" читаемо: що „військо більш робило те, що пильнувало поляків від народу." „Промовте тилькі слово, казав один селянин київському губернаторові привівши пліннних повстанців, и через тиждень и за 1000 карбованців ні одного ляха не знайдете!"... — „А, як то хлопи розходилися!?" казали після повстання пани поляки и не поляки відомого напрямку, обертаючись більш до людей урядових. Де, не де, сунулися було брати під арешт селян за тое-б то, що не слухають панів та посредників и вяжуть повстанців. Київська администрация хотіла було вести річ як колись-то, себ-то узяти, вислати кого треба, кого повісити,

Digitized by Google

а відносини селян до панів щоб зостались які й були. Те що ми бачили у Вильні, тутечки довго не настановлялося, — администрация як ми бачили опасувалася річей тих вважаючи на прямуване сільского народу и вплив украіноφильського табору яко на більш революційний елемент, ніж польский. Но вважаючи на те, що настало у Вильні, на голос народа казавшого: „ми завоювали собі землю!“ сей чудний status quo вигаданий ген. Анненковим с польскими „маршалками“ не вдержавсь, и те що було у Вильні настало и у Київі.

Таким-то побитом знайдена була дорога до розрішеня польскої квестиі. Реалізувати таку політиву було вже не важко, коли у громадській самовіжі була вже основна идея улагодити сільське земство, вважаючи землю за селянську власність и надавши ёму громадське народоправство. Таким побитом система „усмиренія мятежа“ змінилася на систему визволеня литовсько-руського люду с під кормиги польського панства и поставовленя польского народу з іскопних часів задавленого польским аристократизмом. Таким побитом стали на дорозі показаній одним з руських урядників, що верховодили реформаційною роботою у Польщі: „Робіть так, казав він, щоб через кілька років, колись-то, коли вже може й не буде руських у Польщі, тутешний народ згадував про те, що колись то руський царь прислав до Польщи русских людей, а з ними волю и народню заможність“.

Найвищим пунктом таких нових відносин великоруської громади до річей не тилькі західного краю але й Польщи були розпорядженя видані 19. Лютого 1864 р. до улагодженя поземельних стосунків селян и слідом за тим рескрипт про организацию шкільних річей у Польщі. Отся остання річ, яко найближче стосуюча до національного чувства и загальне-духовного жития народу — найкраще и найяснійш виявляє моральну сторону відносин уряду до польського народу. Головнійші идеі того рескрипту відомі суть с таких слів: Метою Росіи у стосунках до царства польского мусить бути осягнене яко мога найбільшої неприхільності до усіх елементів ії населеня. „Не попускаючи ані собі, а ні ному б то ні було, (каже 3. пункт респкрипту) обертати „розсадникі науки“ до осягненя політичних цілей, шкільний уряд мусить прямувати тилькі до некористовного осягненя просвіти поступне побільшаючи систему громадської освіти у царстві и становлячи яко мога на вищу ступеню методи обученя“.

Digitized by Google

Маючи у основі своїй такі початкі, рескрипт дає волю польскій молоді вчитися польскою мовою, но однаково, вважаючи на те що земляне царства належать до різних племен и вір, постановляє що кожде з їх мусить бути відгороджене від усякого насилку и сторончёго впливу, кождій народності надається право мати свої особливі школи. У школах загальних, як каже рескрипт, учене мусить бути мовою більшої частини краєвого населеня, себ-то польскою, руською, або німецькою, або литовською, дивлячись по краю и народности землян.

До чого-ж обернулася затім московська політика у царстві польскому и у полуденно-західному краї и якою вона мусить буде с погляду п. Т-ова?..

Допись.

С Києва. Вже кілька тижнів у залі Первої Гимназії нашої стоїть модель помника Богдану Хмельницкому, виробленая художником Мивітиним, модель, котра, як ми чули, не буде змінена, бо із нею згодилась Київська комисия за-для поставлена того помника, и вона вже ствержена найвищою властю. Про те подаємо опись сієї моделі, як ми її бачили власними очима, не беручись виголошувати естестичної критиві задля своєї нефаховости; додаємо тільки ті мріня, котрі прийшлося нам чути з різних сторін, також од неспециалистів, бо й модель виставлена перед очі усіх на-показ.

Монумент Богдана буде найкращим у Київі, де ми маємо поки-що тільки два таких монумента: Володимера Св., що стоїть на горі над Дніпром, и пана Бобринського, що кидається у очи при въізді у Київ ис салі залізниці. Обидва сі, що до загальної їх форми, мають вид стовпа, на котрому стоїть чоловік у супокійній постанові. Богдана ж монумент буде мати більш свободи у позах людських и більш пишности через те вже, що тут кирує не один чоловік, а ціла група з десяти фігур, як лічити й коня, на котрому іде Богдан. Сей монумент стоятиме на пляцу, що межи Софийською церквою и Михайловським манастирем, ближче до первої, як раз проти „Урядового дому“ и у такій позиції, що Богдан — здаватиметься, іде з воріт Софийського Собору у напрямку к Дніпру. Як з моделі можна бачити, пьедестал

Digitized by Google

ic сходами зроблен буде з граниту, на котрому лежатиме великий камень з лабрадору*) неправильної форми, начеб-то кусок скали. Ся скала в скелетом цілого утвору, бо навкруги ві и над нею розміщатимуться усі частини помника, котрі ми опишемо один по одному. Отже на сіві скалі лежить Богдан на коні, здержуючи его тільки гиком, бо уздечка од вітру розвивається и запутується на лівій его руці. У правій держить він булаву, котрою указує за Дніпр на Східно-полуночні страни, себ-то на Москву. Під конем, закритий плащем іезуітського покорю лежить ростоптаний іезуит ic корогвою, до котрої приставлен одноглавий орел; капелюх іезуита падає у низ и виставляє дві букви, вишиті на нему для ознаки, що то за чоловік: J. L. себто Inigo Loiola), одна нога, рука и голова іезуіта звішуються долу с камня, чим подають знати, що він вже мертвий. Кінь Богдана топче разом з іезуитом и розбиті кайдани неволі лядської.

Таке-то вистачено над скалою; під нею з-заду коня Богданового лежить збитий зверху жид у предсмертній агонії; витягсь він через увесь пьедестал, закинув голову назад себе, однією рукою хапається ще за камінь, наче-б-то здержатись хоче, а другою, хоч и вполовину помертвілою загортає розсипані гроші, церковну чашу и талірки. Уся ёго фигура викликає спочутя скорійш обмерзіня, ніж жалю до ёго. На ёго падає сторч головою з тиєіж скали Лях, убраний у кунтуш, с поламаним мечем у руці, котра вже не попаде більш, куди націлялась. Поза ляха и его гордий вид, хоч и летить він збитий зверху копитами коня Богданового, не дає того мерзкого враженя на дивлячогося на помник, як фигура жида: се воін, падаючий у неравній боротьбі.

Попереду скали, по котрій скаче Богдан, вже на самому пьедестали сидить лисий, старий кобзарь: він грає и виспівує, бряжкаючи по струнах, с котрих де-які, вже порвані. На праву руку від ёго по під тиєю ж скалою стоїть типична фигура хохла, себ-то Українця, с сумною и дуже великою думкою на чолі; однією рукою він начеб-то піддержує скалу, чи оперся об неї и, присуваючись до кобзаря, смутно себе має, схиливши голову, так що довгі вуси торкаються грудей. Позад ёго стоїть Гуцул,

*) Кажуть, що самий помник буде робитись як-раз навпреки тому, що показує модель, себ-то нижчий пьедестак буде зроблен з лабрадору, а верхній камень — з граниту.

Digitized by Google

котрий туди присувається переглядаючи через плече свого брата Українця на те місто, де сидить кобзарь. По ліву руку од кобзаря стоїть кацап, себто Великорус, також поважно засмутившись, але не без того, що зветься у їх „ухарством;“ позад ёго Литвин; або Білорус — так саме як з правої сторони Гуцул, тільки ж він однією рукою спирається на кацапа. Усі сі пять фигур, як и обидві задні, вироблені артистично, так що, здається нам, и етнографи и краніологи навіть могли б студіювати по ім, як по зразкам: ані на цяту помилки нема. Ми ще чули, що Микітин хоче на самому помнику обличя кобзаря, (и на моделі дуже добре вироблене) змінити, и замість того, котре є, виліпити самий патрет Тараса Шевченка, котрого він добре знав, як ще вони вдвох вчились у Академії, и через те добре ёго памятує, що той покинув ёму на память чимало своїх скульптурних робот.

Така постанова верхнёго камня лабрадорового; передня частина ёго щільно обрізана и тут прибита залізна доска, на котрій, як раз над головою кобзаря, золотими буквами виписано: „Згине Польща, згине, а Русь панувати буде!“ Камінь сей, як ми казали, и усі инші фигури, стоїть на доволі великому пьедесталі, маючому форму довгого параллепипеда, котрого чотирі сторони мають слідуючий вид. На передній стороні Церковно-Славянськими литерами виписано: „Єдиная и недѣлимая Россія — Богдану Хмѣльницкому.“ З трёх остатніх сторін вироблені у камінь три металичних фреса, визначаючі три поважніщі хвилини з жита Богданового. На задній стороні — Уізд ёго у Кіів через Софійську браму (тепер вже замуровану), де він іде попереду війська и хреститься; позад ёго ведуть коня, несуть булаву, маючіся корогви; а у самому війсті у браму зустрічають ёго с церковними корогвами клир, хор співаків и народ. На правому боці пьедесталу вироблена картина з надписью „Битва подъ Здоровымъ“, по котрій вже догадатись можна, що є на самій картині: коні, люде із сцисами, мертві, умираючі, поламані гармати и др. на переднему плані; а на самому тлі у перспективі видніється горбок, на котрому стоїть старшина с корогвами. На лівій стороні пьедесталу — Переяславська Рада, де серед хат на плацу видніється багато люду простого, старшини, московські посли, и др.

Така модель, и такий буде помник у загальному своєму виду, бо як ми казали нічого не буде змінено, окрім де-яких малих значків. Наприклад на капелюсі іезуита Микітин хоче по-

Digitized by Google

ставити заміст литер J. L. — литери S. J., — себто Societas Jesu, що, здається ему, буде легше зрозуміти кождому. Чули ми ще, що хтось з тутешніх раяв Микітину змінити загальну надпись „Згине Польща, згине, а Русь буде панувати“ на другий вірш з народних пісень:

„Та не буде лучше, та не буде краще,
Як у нас на Вкраіні;
Що немає Жида, що немає Ляха,
Немає й Уніі!“

Микітин, кажуть, дуже рад був, почувши такий вірш, більш одвічаючий идеї его помника и у загальному смислі и по частинам; а чи змінить він стару надпись на сей вірш, — не звістно; казав, що він и хтів би змінити, але боіться, що прийдеться дуже малими литерами виписувати, через що мабудь и не можна буде змінити.

Оттакий-то монумент може незабором виставлен буде на Софийсько-Михайловському пляцу, де розводиться сквер. Чи скоро те буде, — не знаємо, бо як чули ми, дуже небогато грошей ще зібрано на той помник. Але поки-що, у нас чи так чи сяк вже пересужують композицию ёго, хто бачив або модель, або илюстрацію ёго. Найбільш ходить о фигурі жида. Інші кажуть, що дуже негуманно буде виставити ёго так зничтоженим, як він видається на моделі, інші — що як сю фигуру брати зробленою після тенденций XIX віку, або після условій, в котрих ми живемо, то якось чудно виходить, що знищеним виставляється той, хто як согражданин живе досі з нами, або ще той хто на самому ділі панує у нас; другі кажуть, що як розуміти сёго жида зробленим після того погляду, котрий мали Українці за часи Богдана, то й се не буде правильно, бо Українці тільки в дуже тяжкі хвилини свого житя брались за ніж, щоб вирізувати жидів, але в загальних відносинах до ёго, поважали й поважають у ёму чоловіка, через що, кажуть, знов виходить негуманно. Не лучилося чути нам, що кажуть про помник самі жиди й Ляхи про фигури скинутих жида й ляха; першим, мабуть, нема часу за їх гандлями, котрими вони, щоб там не виставлялось на показ, більш и більш умоцнюють свою силу; другі позагортались у такі сконцентровані спілки, що про їх и не чуть у Києві. Більш про помник пересуди робить Великоруська и тутешня так звана интелигенция, люде урядові и др; але й вони — більш росказують

Digitized by Google

про де-які особности; обсуджена ідеї помника в загальному змислі нема и не може бути. А що скаже самий народ, — побачимо тільки тоді, як постановять помник на місті, бо тепер він про ёго нічого не знав.

Разом з звісткою про модель помника Хмельницького, подаємо звістку ще про одну новинку Київську, котра дотикається вже археології. У нашому старому місті, котре знають ще Арабські й Персидські письменці під назвищем Куяби, раз у раз находять які-небудь антикварні чи археологичні документи того, що здавна-давен були тут селища не одного, а різних народів. Ми не важемо вже про пещери, що знаходяться при нових постройках по повим планам, коли приходиться зрізувати землю де-небудь на середині міста; у сих пещерах, або й прямо у землі було найдено чи-мало де-чого (перстнів, черепків, грошей и др.), що указує на часи Велико-Княжеської або козацької епохи. Але окрім сих дещиць инді знаходять и такі, що сягають геть далеко[1] за княжеську епоху, звістну нам з літописей, як наприклад монети куфическі, або й грецьки, або й Фарнака Великого царя (*Μεγάλου βασιλέως*) Боспорського.

Років чотирі тому, як найшли на північній стороні Київа, у частині, що зветься Плеском, на дідинці Іорданської церкви 200 монет, котрі розбірались ученими Петербурського факультету Східних мов; от-же після праці сих орієнталістів, котрі по прочитували уже, що вибито на сих монетах, вийшло що всі вони вибиті були у Самарканді в других містах Туркестану и усі мають дати від 850 по 930 р. Видно, шо скарб сей хтось закопав тоді разом, и долежав він аж до наших часів.

На сіх днях знов недалеко од того ж міста, (себ-то по-під урочищем, званим Юрковицею або Юрковицькою горою) на пивному заводі, що стоїть рядом з Іорданською церквою, копали гору и натикнулись на щось дуже чудове, дуже страшенне. На двадцять вроків завширшки у чоловічій зріст високості, а може й більш, найшли цілу кучу людських костей, котрі люде винадкучи почали лічити. Так перелічили вони 2,000 самих черепів, але не викинули звідти ще й половини їх. Як думати, що під сими скелетами й костями буде стільки ж, то вже вийде 4,000 людських остовів. Анатом и краніолог тутешнёго университету Вець и професор руської Исторії, він же й консерватор археологичного кабинету, Антонович, передивлювали сю, дивозну находку. Поки-що первий з них найшов у сих черепах 4—5 типів різних на-

Digitized by Google

родів.; бачив він там багато й женських и дитячих кісток, але ще не підвів статистичної лічби усім черепам, бо вони ще не усі одкопані и не дані усі до єго рук. Другий придивлюючись до черенків, горщечків, орнаментів (як якісь скляні дуже великі перстні, чи браслети) не остановивсь ще ні на якому рішеню сёго скарбу, бо мав дуже мало дат; поки-що він бачив сине обоюдугострий, котрий не може бути с часів пізнійших XV. стол., и по горщічкам, котрі знайдені були там, догадуеться, шо треба дати сіві могилі місто далеко ранійше XV. стол. Він подае догадку, що могила са не есть дарунок чуми, холери, або якого небудь повітря хорного, що вона насипана була трупом після якої-небудь різні у городі, котра разом поніівечила стілько люду: бо од чуми не могло за-раз стільки вмерти, щоб треба їх було ховати у одну яму.

Подаючи сю звістку до редакціі „Правди“ ми б жадали, щоб чи так чи інак розъяснилась темрява сёго питаня, о чому дамо знати, як буде що-небудь більш цікаве.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Сесия делегаций скінчена а збір соймів краєвих назначений на день 5. Падолиста. Діяльність машини конституційної перенесеся туди та займеся справами не загально-державними а дотичащими тільки поодинокі краі. Тоті більше може заинтересують нас, чим справи о котрих переспрaвлювано в делегациях, по тому, що вони нам близчі, та ще и по тій причині, що добро всеі держави зависло неодмінно від стану поодиноких країв. Зачим звернемо всю нашу увагу на діяльність соймів, именно же сойму галицкого, незаладить кинути оком в недавню минувшість та записати важніщі прояви з житя нашої держави. Ріжниці, які заходили в кінци між внесками обох делегаций що-до буджету а именно що-до видатків на адміністрацию пограничя військового від часу, як єго постепенно стали провинціоналізувати, не заладжені ще наконечно, а тілько відложене їх залоджене до будучої сесиі делегаций. Тим способом полатано якось хитаючийся вже союз обох геґемонічних народностей. — Німців та Мадярів. А згода та Німцям все потрібна, бо тільки нею вони и удержатись зможуть на становищі геґемонів, За те-ж Мадярам ще тільки на час ii треба, бо вони неспускаються на поміч Німців, а бе-

Digitized by Google

руться всіми силами до наконечного залогодженя своіх домашних взаємин. Регніколярна депутация, котра угоду 1867 року має переглянути, и хиби іі, котрі через досвід чотирелітний показалися, справити, и до потреб Хорватського краю іі приноровити, — депутация та урядує вже від кількох неділь, и є надія, що жаданя Хорватів вповні увзгляднені будуть. Словакам обіцяли міністри також концесиі що до заведеня язика словацкого в школах, судах та адміністрациі. Як бачимо, діло в Угорщині розвивається гарно, та чей доведеться нам ще незабаром побачити в Угорщині федерацию и то не тільки краів а федерацию народностей, сей идеал устрою держави з мішаними народностями. Сей хід діл в Угорщині не може остатись без виливу и на нашу часть держави. Бо як тільки Угри у себе згоду заведуть, не будуть мали жадного интересу спирати геґемонію Німців в Цислітавиі. Из взгляду на сю можливу и ймовірну будучість постали й поголоскі про хитанеся теперішнёі міністериі. Що-же діють наші централи-Німці? Замість, щоб ити в слід за приміром своіх союзників, прямують вони до більшоі централізациі. Готовять проекти до законів вимірених на зменшене автономіі соймів та краів и відбирають концесиі адміністрацийні в дорозі адміністраційній надані. А наші галицькі централи, се-б-то більшість соймових Поляків помагають ім у тім ділі. Замість вдоволити Русинів в іх справедливих жаданях и втягнути іх тим способом до борби проти централізациі и геґемоніі Німців, вони игнорують Русинів и заганяють іх в табор Німців. Природним наслідком панованя сильніщоі народности над слабшою є, що ся глядає союзників де инде по-за границями краю и вяжеся, с ким може. Внесене п. Лавровського підписане всіми руськими послами, двох лишень винявши, лежить собі в архиві виділу краєвого та жде змилованя божого, чи пак більшости соймовоі. Ми не думаєм, неначе милостині, просити у Поляків концесий, бо те що вони тепер не хочуть нам дати по добрій волі, хоч воно по слушности и справедливости нам належиться, — те виборемо собі с часом — довшим чи коротшим — самі нашою працею и солою. Однакож тілько пошанованя заслугують чей наші всі посли та передставлена ними народодність Русинів, щоб внесене тих послів поставлене именем всёго народа сойм якось розрішив. Може собі те внесене приймити або й відкинути, — в тім вже ёго воля, — тільки щоб раз вже рішив долю ёго, бо крайний вже час вилізти сёму внесеню с під замків виділу краєвого на порядок дневний засіданий соймових.

Digitized by Google

Друга важна справа, се поновленє внесеня про руський викладовий язик в визчій гимназіи академичній у Львові. Треба се внесенє відлучити від внесеня про спольщенє німецькоі гимназиі львівськоі и низчоі реальноі в Бродах. Бо на що нам ждати, поки прийде міністерия прихильніща, — поки сонце зійде, роса очи виість. — Трета-ж річ така. Звісна всім та точка устави о викладовім язиці в гимназиях, котра призволює на паралельні відділи поодиноких кляс з викладовим язиком руським в котрій будь гимназиі, если родичі 25 ученників якоісь кляси зложать у дирекциі гимназияльноі заявленє, що жадають, щоб іх сини училися по руськи. Доси лучалося не раз и не десять раз, що не в одній клясі не одноі гимназиі було и більш 25 учеників-Русинів, а родичі іх жадали-б були не раз для дітей своіх викладу руського, — так щож? Дирекциі гимназияльні о таке жаданє родичів не питаються, хоч и звикли питатися, чи син буде богочестия по руськи чи по польськи учитися, та чи буде ходити на науку руського язика чи ні. Коли-ж родичі самі непитані заявляють, згадане повизче жаданє, то дирекциі сего жаданя не приймають; від того-ж то и ніколи не збереся в жадній клясі 25 учеників до паралельного відділу з викладом руським. Яка причина сёго поступованя дирекций гимназияльних?

Ся, що мабудь рада школьна краєва не видала жадного досі розпорядженя дирекциям, в котрім би ім приказувала принимати такі заявленя від родичів и робити з них урядовий ужиток; самі-ж дирекциі без такого розпорядженя ис сторони безпосередно визчоі своєі власти не мають до того права, хоч и знають уставу о викладовім язиці приватно. Взиваємо одже наших послів, щоб заінтерпелювали правительственного комісаря о се: чи рада школьна краєва видала в тім взгяді розпорядженє дирекциям? а на-коли не видала, з якоі причини не видала? и коли се зділати думає?

НОВИНКИ.

Дня 8. (20.) Жовтня с. р. відбулася ксисекрация а дня 15. (27.) Жовтня интронизация нового епископа перемиского Преосв. Іоанна Ступницкого. — Кому хоть від части знані суть деморализуючі агитациі и интриги, які при кождім опорожненю галицько-руських владичих престолів водяться, а без яких и при найновійшім обсадженю перемиского престола не

обійшлося, той певне повитає з радостию вість, що сиріτство перемискої епархії уже закінчене. Дорогу, якою новий владика до мітри ступати був принуждений, можна справді назвати дорогою тернистою, мав бо він до поборення далеко більше противностей, чим кождий з его попередників. С тих противностей вийшов він побідоносно и стоїть нині на становиску, котре му не лише в ділах руської церкви, но и в справах народних дає важний голос. Велику и трудну задачу має перед собою єпископ Ступницький. С противників новоі владики, котрі ще до недавна явно и тайно уживали всяких средств, щоб усунути его кандидатуру на владичий престол, одна часть и досі старається его на кождім кроку дискредитувати и яко ворога руського народа и руськоі церкви представити, — другі же видячи, що дальші агитациі против нему не доведуть до жадних реальних результатів, змінили фронт та робять такі очи, буцім то ніколи и не мали нічого проти нёму. Не знаємо бливше замірів тих панів, одно тільки не дуже виглядає неймовірним, що злі язики голосять, буцім-то де яким з ним забаглося опутати нового владику своіми прихильностями та уживати го за орудие для своіх цілей, так як то з руськими врархами уже лучалося.*) Як при таких обстановах еп. Ступницький во свого задання вивяжеся, ріжні ріжно толкують. Нам здається, щоб видати в тій справі суд, треба опертися на фактах знаних.

З минувшости Епна. Ступницького знаємо, що обовязкі свої яко священник и крилошанин виповняв всегда точно и совістно, в справах же народних стояв до недавно на убочі. Се похваляти не можна, но можна від части звинити поступованєм наших народних проводирів з літ 1848 и 1860, котрі майже на кождого, хто посмів сумніватися о іх непогрішности и заявити власне пересвідчене, безпощадно кидали анатему, та через те многі и цінні сили відтручували від праці на народній ниві. В новійших часах Епп. Ступницький приступив яко член до товариства „Просвіти“, піднимав ся охотно праць, до яких го се товариство завзивало, а на загальнім зборі товариства высказав прилюдно свій погляд на справи народні и прихилився виразно до програми табору народнёго. Коли же по консекрациі на епископа виділ то варыства „Просвіти“ складав Преосв. Ступницькому желаня, сказав між иншим и се: „закидують мині, що я Лях; Ляхом ніколи не був я и не буду, но и москалем бути не хочу. Родився я Русином и Русином згину готов до послідньої каплі крови боронити мою народність и св. гр. кат. церков.“

Міркуючі по честноті характеру, яку Епп. Ст. в житю приватнім всегда заявляв, можемо вірити, що ті слова ёго були щирі, що тому новий владика в одушевлений найкращими замірами для руського народа и руськоі церкви. — Витаємо-ж его щирим серцем на престолі перемиских владик и желаємо, щоби Бог кріпив его сили, поводив его волею при виборі дорадників, хоронив го від противників найпаче-ж від льстивих приятелів, та дозволив му довершити, що замірив для добра нашого народа и нашоі церкви.

Від проізжих с **Холмськоі** епархії довідуємся, що зайшла велика колотня межи парафіянами и священниками тамошними, особливо на Підлісю.

---

*) Въумлено приміром одному, що україноφили, се-б-то народовці — москалі, „бо Украина в царстві росийськім,“ прихільникі-ж заявленя в звіснім 59. Ч. Слова — се дійстні Русини! Прим. зецера.

Digitized by Google

Народ тамтих сторін малоруський а звісно уніятської віри а фанатично привязаний до внішних форм обряду буцім-то уніятських, як н. пр. органів, монстранций и т. и. Народ бесідуючий по руськи вивчили священникі спольщені або таки и латинські лише по польски читати, повтикали му польські молитовникі та щотькі, и зділали з нёго уніятів не то по обряді заслілених крайним религийним фанатизмом, а и по народності так, що уніят не звеся ні Русином ні Поляком а таки так „уніятом.“ Понаставали-ж тепер по парафиях священникі зайшовші з Галичини, котрі більшою частию лишень в матеріяльних виглядах покинули свої батьківські сторони. Загадавши покласти заслуги очищенем обряда стали як-раз викидати нагло с церков органи, монстранці и т. и. Народ темний, що видить в тім поступованю насильне нарушене своєі віри, зворушився проти того и вигнав недавно-ось кількананцять священників Галичан с парафий, позамикав перед ними церкви лишаючи их без найменшої помочи. Повиганяні и потурбовані священникі забрали ся з родинами до Холму консисторії на карк, и разом з ії крилошанами Дячаном, Попелём, Цибиком и и. жадають від правительсьва войскових екзекуций и асистенций. — Чи винен тут народ темний, сфанатизований польсько-єуітським хозяйством, дивлячий ся в темноті своєй на викинене звінка с церкви як на занапащене спасения душ своіх? чи то винні священникі, котрі не знають, що не народ для них а они для народа, котрі забувають, кілько то часу и труда их стояло, щоб лише відвикнути від свого галилейского „ранів mości dobrodzieju“ а привикнути до „памілуйте?“

Тепер за их душпастирску безтактність народ одвічати має кровю!

Чи се дорога до обученя темного люду и до очищення обряду? Чи не виглядає се на місні єуітів що оружем забагали було поган повертати до віри Христової? Глядіть лишень преподобні и високопреподобні, щоб часом не одшибли нам зовсім сей народ на пів зляшений замість повернути го нам. — Крилошанин Дячан накоівши лиха в консисторії своім що в Галичині ославленим лукавством усувається на безпечне містце пароха и професора університету Варшавського, де буде побирав товсті гроші и — як той мовляв — буде смівся в кулак.

З академії. Дня 27. Жовтня с. р. відбувся загальний річний збір членів „Дружеского Лихваря.“ Перед численно згромадженими членами — над 60 академиків брало уділ в нарадах — відчитали секретар и касиер справоздання с цілорічної діяльности виділу, с котрих на тепер виймаємо лише ту радісну звістку, що товариство числить вже 158 членів дійстних и орудує фондом 800 з. р. а. в. Уділено в тім році 149 пожичок в загальній сумі 1778 зр. — По справозданю приступлено до вибору нового виділу, а відтак наступили внескі поодиноких членів. — Збір закінчився при світлі а члени розійшлись в пів до 7. год. раді с так живого взросту товариства. В слідуючих числах „Правди“ позволимо собі обзнакомити близче ч. читателів наших с сим многонадійним товариством.

Статистика слухачів університету львівського в літнім півріччю 1872. На виділі правничім було слухачів звичайних 506, надзвичайних 13, разом 519. Між ними Русинів було 139, Поляків 340, Німців 40; що до віри було між ними католиків обряда руського 139, латинського 342, вірменського 3, исповіданя авгзбурського 4, мойсеєвого 31; вільних від цілого че-

Digitized by Google

сного 43, від половини 121; стипендистів 88 побираючих разом 6461 зр. 25 кр.; однорічних охотників 44.

На виділі философичнім було звичайних слухачів 138, надзвичайних 4, фармакевтів 30, разом 172. Між ними було Русинів 43, Поляків 121, Німців 8; католиків руського обряда 48, латинського 121, исповідання авгсбурського 1, мойсеєвого 7; вільних від цілого чесного 28, від половини 46; стипендистів 22 побираючих разом 3480 зр. 50 кр. а. в.; однорічних охотників 11.

На виділі богословськім було звичайних слухачів 226, надзвичайних 63, разом 289. Між ними Русинів було 221, Поляків 67, Вірмен 1; обр. рус. 221, лат. 68; однорічних охотників 2, в службі сталій, резерві и обороні краєвій 40. — Всіх слухачів одже разом було 980.

Літературні вісти. Вийшло ще торік у Відни друге побільшене видане звісного молитовника вистаченого зразу в першім виданю для руських жовнярів. Се друге видане, заповіджене давно „Листом без коверти," побільшене справді на тільки, що стане на рівні з більшою частию молитовників польських що до числа молитов, а що до добору тихже певно их перестигає. На 250 сторонах дуже догідного — ні малого ні великого — формату містить в собі звичайні щоденні молитви напечатані по одній половині сторони по руськи а по другій по церковному, відтак лишень по руські самі добірні молитви ранні, молитви у всіляких пригодах, молитви під час служби божої, перед сповідю и по сповіді, до причастя и по причастю, молитви вечерні, приготовлене до сповіді відзначуючеся докладностю, три акафисти и параклис, дальше Служба божа ціла по церковному, наконець пісні и коляди по руськи и календар.

Водилося досі та й водиться ще и тепер, що особливо женщини наші нерозуміючи як треба молитов зложених в церковнім язиці, хоч и мають часом від пригоди молитовникі так звані руські а властиво церковні, то звичайно нишком послугуються с потреби польськими. Навіть и сільський наш народ за-для того самого переважно береся до польських молитовників, особливо в сторонах, де через густі школи народні майже кожда людина грамотна, як в Жовківскім, именно коло Сокаля. Похвалити сёго не можна, а прецінь з жалём великим мусимо се оправдати, бо ми самі в тім виноваті, що домагаючися природних прав для нашого рідного слова досі самі не дозваляли Русинови навіть помолитися по руськи так, щоб він молитву розумів. Тож кождий, хто не мав спосібности учитися церковного язика, або брав за молитовник польський, або читав молитви в церковним язиці зложені пусто лишень для ока. Се лихо повинно-б тепер минути. Молитовник, о котрім говоримо, вдоволить всім потребам мирянина руського, при тім и саме видане дуже хороше, друк дуже красний на грубім веліновім папері, а на остаток ціна одного примірника в прехорошій оправі так низька, що ні польський жаден ні церковно-руський молитовник не стане му до пари.

Пісні Лисенка. В „Правді" за місяць Липець ще згадувалисьмо про другий зошит пісень Лисенка. Зошить сей містить в собі так як и перший 40 гарних народних пісень с проводом фортепяну. Пригадуємо се нашим ч. читателям за-для того, що кілька лише примірників є ще на продаж, а далі не буде мож у Львові дістати сих пісень.

Digitized by Google

Маємо під рукою книжку під заголовком: **Эпизоды изъ жизни Малоруссовъ** (въ сценахъ), сочиненіе Петра Раевскаго. **Кіевъ въ типографіи** Федорова, 1872. Сторон 186 8., сцен. 28. Сцени ті по більшій части списані так зручно и удало, що думаєш: „Ні! таки то не вигадкі ті сцени а мабудь вірно стенографовані за нашими людцями.“ Переставляють они дуже вірно характер, дотепність, повіря нашого народа. Одно тільки, що декотрі, хоч и немногі сцени, виявляють нашого христянина таким вже дурнем, якого хиба в анекдотах подиблеш, на ділі же ледво коли запопадеш.

Байки Глібова и Де-що про світ божий, книжочкі досить смарі, о котрих цінности не ма що й казати, придоручаєм ч. нашим читателям друга именно из згаданих книжок годиться дуже на напороду пильности по школах народних и до читалень для молодежи укінчившої ті-ж школи.

Вийшла недавно с печати нова цінна праця нашого ученого историка Дра Шараневича під заголовком: **Die Hypatios-Chronik** als Quellenbeitrag zur österreichischen Geschichte. XVII и 150 сторон 8.

Виходячого в Празі росийско-чеського журнала **„Славянський світ“** вийшов XI. зошит и обиймає; Московські листи перед пражською поліциєю, Збережської жупи в угорській Руси (допись), Німецькі жінки, Оборона славянської азбукі, Подорож по алтайських горах (по чеськи и по росийськи), Людевит Гай и его діяльність на славянськім юзі, Славянська штука, піша и словесности, Перегляд часописей, політехнична виставa в Москві, Вісти с словянського купецького и промислового світа, Нові книжки.

Вийшло в сих днях в Целовці (Klagenfurt) I. Число **Славянина** (Slavjan посвяченого справам всіх Славян. Бье нас у сім числі в очи се, що в статі о всеславянськім книжнім азиці говориться, буцім-то по галицько-руськи пише 2 миліони галицьких Русинів а по руськи — се-б-то по велико-руськи над 52 міліонів Русинів так, що наші братя закордонні зачисляються очевисто до народности великоруської, ми же Галичане знов до якоісь галицько-руської, — шкода ще, що не до рутенської. В сій то статі досить зручно доказувся пожиточність всеславянського книжного язика, але не конечність, хоч и кінчиться вона словами; „невідперта є потреба, щоб го урядити“. В) слідуючій статі ставиться вопрос: „Як жеж урядити книжний язик славянський?“ Висліпок сеі розправи коротко сказавши такий: Є до того дві дорозі, одна „близька“, по котрій поодинокий человік може „одним скоком скочити в красний книжний язик научившися язика великоруського;“ дорога ся догоднійша для поодиноких людей чим для цілих племен. Друга дорога „гладка, широка, цісарська, догідна для цілих племен,“ а веде туди, щоб писати кождому в своім нарічі а приближуватися „не скоком а поволи“ до язика книжного славянського, се-б-то великоруського. Нехай кождий ступав котрою му любо с тих доріг, щоб лише ступав одною з них! — Знаємо обі ті дорозі давно досконало з досвіду таки ту у нас дома, и знаємо, доки вони ведуть. Хто хоче ними ступати, помагай Біг! нехай ступає! Скажемо-ж тільки, що тою „близькою“ справді може не один „одним скоком скочити в красний язик,“ але сим другим шляхом хоч и „гладким, широком“ не заведе далеко цілих племен, бо для цілих племен він все таки за узкий, та хоч гладкий справді, то за те не „битий, цісарський“, але багнистий, — заведеш ціле племя

Digitized by Google

в багні, трясавиці темноти и тоді ні взад ні вперед. Иншим словом сказати — се все одно, що вежу вавилонську строіти. Тому-ж и шкода заходу около того діла, о чим — сподіємось — незабаром переконаєсь и сам „Славянин.“

П. Мізіковський книгар у Львові звіщає, що в єго книгарнях у Львові и Станиславові крім книжок шкільних польських и німецьких приписаних для шкіл головних, низчих и визчих гимназияльних дістати можна и всі книжкі руські з накладів: ц. к. галицького фонду наукового, Институту ставропигиського, Товариства „Просвіти“ и Товариства „Галицко-руської Матиці.“

Товариство „Побратим“ обходити буде роковини свого завязаня службою божою у церкви св. Николая дня 11. Падолиста, а вечером декляматорско-музикальним в салі народного дому дня 12. Пад.

В. Підгайцях завязуеся, як зачуваємо, товариство руських рукодільників; желаємо му сердечно розцвіту.

Для товариства **„Побратим“** зложили: В. П. крил. Жуковський 10 зр., В. П., дир. гимн. Вілоус 1 зр. В. П. О. Ткачунк 95 кр., Н. Н. 53 кр. ВП. О. Богонос зібрані по иніціятиті П. Січинського, богослова, на весілю у ВП. Гавацького в Увислі 3. (15.) Вересня с. р. 35 зр., Др. Кор. Сушкевич 35 книжок, ПП. учит. гимн. Насальський, Устиянович, О. Лотоцький, по 1 зр. П. адъюнкт Рожанковський 50 кр.

Розвязане конника с передпослідного числа Правди:

У Києві. на Подолі,
Було колись, и ніколи
Не вернеться, що діялось
Не вернеться сподіване...
Не вернеться... А я брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдавати.

ВІД АДМІНІСТРАЦИІ.

С причини великого натовту праць перед-соймових в печатні, та ще й тому, що пук котел в Черлянській фабриці паперу и через те опізнилося доставленє нам паперу, вийшло се число не по нашій вині пізнійше, як треба було.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський.**

З печатні Институша Ставропигійського.

Digitized by Google

Ч. VIII. Львів, дня 30. Листопада 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда, и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Жаль ваги не має.

На небі сонечко сяє,
Холодний вітер звіва,
За душу холод сей хапає,
Відради серденьку не ма.

Не ма відродоньки — и вісти
Від щирих душ я дармо жду —
Один блукаюся по місті,
Та всім недолюдкам клену.

Від болю серце омлівае,
З надією я попрощавсь —
У грудех дух ми запирае,
Щоб хоч домів дошкандбав...

Тяжкий мій смуток та чималий,
Нічим его и розігнать —
Мабуть сюда мене заслали,
Віку щоб скоро доживать.

Володимир Шашкевич.

ИДЕАЛИ.

Чи то вітер боре гори,
Чи орел повіте поре,
Та за жиром лопотить?
Ні — се козак в чистім полі
Доганя щастя — долі,
На воронім лопотить!

И гриміло, гуркотіло,
Дудніла земля,
С пащі хмари заревіло,
Стогнали поля!

Digitized by Google

Гоя, гоя, пане-брате,
Не с такими ти гуляти,
Бач бори тріщуть!
Як ся двигнуть вражі сили,
Пхнуть тя коміть до могили,
В порох розмечуть!
„Ні — не злякають, завів козак громом!
„Аж перун казив ся, спенив ся, сваглух;
„Волею підпертий — мині буря домом,
„На то в мене серце, на то в мене дух!
„Ногою задончу безодні и нори,
„Чолом підіпру тугий небозвід,
„Серцем получу землю небо-море
„Духом добуду до раю си хід!
„И ангела знайду, ангела милого,
„Розумом пекло с клубка розсную,
„А так щасте — долю серед світа того
„На тій долони собі сам скую!

И знов загриміло, громи хмари дерли,
Аж гори злякались аж брід дуба став!
Як би огні неба з земними ся стерли,
Як би грім громи зродити ще мав!

„Шкода тя козаче, шкода небоже
„Пропадеш без вісти, загине твій слух,
„Як буря потисне, нічо непоможе,
„Ні воля, ні серце, ні розум, ні дух!
„Хиба ж ти незнаеш, яка твоя воля?!
„Серце, то човен без кирми — ума,
„Най буря потисне, а моря сваволя,
„Пішле го шукати безодного дна!
„На щож ти дуфаеш? Твого вітрогонця
„Гори и дебри туй туй розкують,
„Розум — се світло пожичене в сонця
„А щасте та долю и люди дають!
„Ти раю бажаеш, ангела шукаеш?
„Знай в тих то ангелів и біс ся вдав,
„Нім долю скуеш си, ще лиха зазнаеш
„Борше, мій друже, она тя скуе.

Digitized by Google

„Не все чоловік, бач, судьби коваліом,
„А скорше стають ся ії помелом!

„Завтра не нині, завів козак в полю!
Тай далі в заводи, а грім як на дни,
И серце и розум и духа и волю
Зломив и коміть до долу звалив.

„Шкода тя козаче, шкода небоже!
„Пропадеш без вісти загине твій слух,
„Як буря потисне нічо не поможе,
„Ні серце, ні воля, ні розум, ні дух!

И буря сконала, лягла в домовину
Дощик звільненька повіте пропив,
Скоптіду земельку, як мати дитину,
Як братчик сестричку в барвінок завив
Защебетали птички у лісоньку
Пчілок рій роем по полю гуляв,
Одни тілько козак спустив головоньку,
Та на розпутю таку піснь співав:

Мій раю — доле — де ви поділись?
Небом, ми було, світ гуторить,
Юнні літа чом ви розбрілись?
Горе за вами серце давить!
И деж та милість, що всміхалась,
Нічого більше за ню не нуть?
У море мабуть на дно сховалась,
За нею йти тяжкая путь!
А тое щасте, що світило,
Темною нічю мов зора,
О світ о річ себе розбило,
Бо стала чорних літ пора —
Осталась думка по весні,
Юнні літа не вернуть — ні!...

П..

Digitized by Google

Лихий попутав.

Оповіданє.

Мині тоді вісімнацятий пішов. Молода, здорова, я на норов була весела — жартовлива: хто квітки хлопцям пришиває на улиці, чи на вечорницях, я — Варка Луценкова; хто дівчатам сміється с коханя — я; хто жидів та лазарів передражнює — я. Без мене и улиця — не улиця, и вечорниці — не вечорниці! Я ще тоді ні кого не кохала, не знала, що то за лихо, те кохане и жила собі, як пташка по весні — вільна — весела.

Зісталась я малою од батька та матері; під холеру полягли вони. З всего роду зісталася я, та рідний брат батьків, мій дядько, У его я и зросла и викохалася, хоть добра ніякого не зазнала. Звісно без батька, без матері. Дядько мав своіхъ дітей, до іх его серце й лежало; а я, як чужа була, то и жила у его за наймичку. До того ще дядина — злюща призлюща и человіком своім орудовала, и то що вже казати за мале дівча сиротя! Я все була у роботі, та роботі: коли не гусей пасла то шила, коли не шила, то пряла; стала підростати — до печі запрягли. Бувало, як попотягаєш золінники, той у грудех болить и руки, неначе не свої, аж не чуеш. А нас усіх у семьі було восьмеро; дядько та дядина, пятеро дітей, — три сини дві дочки, — тай я. И то все порала ся сама коло іх; и наготуй и подай и прийми. Як муха в окропі бувало вертися цілий день. За теж як у святі, або в неділю, як вирвисся на улицю, — то аж село розлягаєтьсл... Нема мині впину, нема припона! Як та вода по весні, розірвавши греблю, завдно біжить, та кликотить, — так я: и ні вгову, ані втоми мині нема. Язик той, як вітряк у восини, повертаєтьсл у роті, та все меле, все меле... Мене всі трохи и не побили за мій язик. Уже що на умі-те й на язиці: чи подруга яка похва лилася кого укохала, — уже я й сміюся з него; и вобачила сама, що стояла дівчина с парубком, - уже я и давай виспівувати, та висукувати ім. Весела була! Всі бувало, дивлючись на мене кажуть: уже в тебе, Варко, видно ані горя, ані лиха ніякого нема, та и ни було ніколи!

А про те, — в умене мое лихо було. Яка я не весела, не жартовлива була на улиці, але прийшовши до дому, не раз у ночі, щоб ніхто нечув, ні бачив, кляла на свое безталанє, на свое нещастє. У других — батько мати; другі — зодягнені, зобуті;

Digitized by Google

а я — як наймичка жидівська! Доношувала все дядинне рямя Бувало носить вона, носить; пірве на шмате — та тоді вже мині; як там кажуть: на тобі небоже, що мині не гоже! Я, бувало, и тому рада; — хоч переміна буде, думою; та вибиру вільну часину, посшиваю, тай пошию, або керсетку, або спідницю. Ото и все моє збіже, и вся худоба! А й те сказати: я вже дівка, мині вісімнацятий пішов; а в мене ще и нічогісінько нема, ні рушників, ні спідниці такоі, як личить, ні керсетки новоі, а за скриню — й думати нічого. Це мене найдужче діймало: усеж таки, я думала, не вік сидіти, та дівувати; а при таких достатках хто мене візьме! Стали те й сусіди помічати. Бувало почнуть мичі радити, чи тобі, Варко, довго ще отак наймичкувати отут! даремно робити на сімю? Пора тобі й про своє гадати: ти вже дівка на порі, — а що в тебе є? Однак ти служити, — то вже краще йти у місто служити, а не чорт батька зна на кого, та ще й даремно! там хоч грошей заробиш, зодінешся.

Задумалася я над цим... А й справді, чого я тут дурно скнію, пропадаю? От же Мотря Чубівна служили у місті, заробила на худобу, та тепереньки вже й своіх діток гойдає; а я все чужих тішу, на чужих роблю!...

Це я так думали та гадала перед Різдвом, а перед Великоднем — покинула дядька. Усім шиють нові керсетки, то юпки, а мені одній дають не доноски доношувати. Полаялась я з дядиною за це; сказала дядькови що пійду у місто найматись — тай пішла.

Як виходила, то дядина стала така добра та тиха, — и те мині радить, и друге, и все верне на те, щоб зісталася я, що вона мене од себе и заміж віддасть.

А я собі на умі, знаючи дядину, друге гадала, и хоч плакала, як прощалася, але все понесла з села у серці ту думку, що дядина — погана людина.

И як вийшла з села, то якось мені так стало легко, та весело, так неначе я знову на світ народилась. Пора була весняна; ранішнє сонце так слабо світило, не пекло, а гріло; поля зеленіли, як рута; всяка пташка співала-щебетала. Оглянулась я, вийшовши на битий шлях, на село, — там церква аж горить проти сонця; у зелених садах білі хатки тонуть, и вигін зеленіе, де ми на улицю збиралися. Все перед моіми очима, як на долоні. Все же нагадало мині и мою дитячу пору, и моє дівоване, тай сама не знаю чого,

Digitized by Google

мині веселе так, а я стою з клунком за плечима, та так плачу, так плачу....

— Прощай, рідне гніздо, де я зросла в тобі, та щастя не знала! прощай, улице-вечорниці и ви подруги дівчата! промовила я, тай сіла на клунок, скинувши его с плечей.

Сіла, та плачу, плачу... Так мині жалко стало всего, так — немов хто его од мого серця одриває. И дядина здалася на той час не такою недоброю — Тажеж бо вона б не плакала, виряжаючи мене, як би не любила? думала я и вже хотіла вертати назад; та знов подумала: ні вже! мертвого з могили не вертають, — що буде тей буде! Більше, кажуть, коли лиха не буде, а копью й чорт его одбуде!

Знялася з дороги, перекинула клунок через плече, тай потягла прямо у місто не оглядаючись на село.

Шлях у місто мині вже знаємий був, кілька років з дядьком та дядиною іздила у ярмарок, — нічого було питати дороги. Пішла прямісінько до тої перенічайки, у якої ми що разу заночовували, іздючи у ярмарок. Знали її Мотрею и жила вона на Побиванці.. так той край міста звався. Там колись, кажуть, кулачки були, то такі страшні, що, як роспаляться, то й кілками бють ся и чим хто запопаде. Нераз бувало який чоловік, або парубок, пішовши на кулачки погуляти, — живий до дому не вертався; там ему жаба и цицьки дасть! Через те той край и назвали Побиванкою, бо дуже там богато, души полягло — побито.

На тій то Побиванці жила собі Мотря перенічайка. Була вона удова и тілько й дитини у неї, що чотирнацяти — літня дівчинка Галя. Воно було собі таке мале, болізне, замліле; а в Мотрі діла багато, — що дня, що дня печи; що у вечері напече, то те за день и роспрода, а на вечір знову печи. Та як Галя була собі, кажу, таки замліла, то Мотря її и не привчала до своєї роботи, а все наймала наймичку.

Я ще перед постом чула, що наймичка у неї відійшла. Це казала мині сусіда наша и каже, — що я рання тебе, и що Мотря буцім, так уподобала мене, ще тоді, як у ярмарок бачила, що каже, як би вона стала у мене, то яб їй Бігзна яку плату дала. Перед празником знову сусіда була у місті и казала, що знову бачила Мотрю и що знову вона роспитувала за мене. Так я ото прямо и пішла до неї.

Прихожу, аж її нема дома, одна Галя сидить, сорочку шие.

— А де мати, питаю?

Digitized by Google

— На базарі.

— А коли вернуться?

— У вечері.

Положила я клуночок, сіла коло неї, дивлюся на її шитво.

— Що це ви шиєте?

— Та це сорочку, каже.

— Нуте я вам поможу.

Вона-ж віддала. Сіла я, шию, а Галя коло мене сидить дивиться...

— Чого це ти до нас прийшла? питає через спілько там часу.

— Найматься, кажу їй, — коли наймете.

— Так, наймемо! аж скрикнула. Мати тебе що-дня сподівається та виглядає. Уже скілько других було, то мати подержить с тиждень, та й росчитає... коби таки, каже, мині та дівчина, що у ярмарок з села приходила.

— Ну отже оце и я прийшла.

— А ти у селі служила де? пита мене.

— Служила, кажу їй, — та що моя служба?

— Як каже! хіба не заплачено тобі?

— Та мині ніхто й не платив ніколи, кажу їй. Я у дядька жила, на его дітей робила, так, дурно; за те тілько, що він дядько, а я его племінниця.

Так седимо собі, балакаємо, Коли двері скрип — аж и Господиня Мотря йде.

— Здорова, — віта мене, уступивши у хату, — а я тебе вже давно дожидаю.

— Здрастуйте, одвітую їй, — оце же уже и я прийшла.

— А щож ти так пізно?

— Та не хотілося все якось кидати своіх; думаю: свої — все ж не чужі, а воно ще гірше вийшло.

— То-то и є. А перед тобою у мено вже аж три наймички перевелося. Все якісь не швидкі, не поворотні; не моторні. Ну гаразд же що ти прийшла; — тепер мині нічого розшукувати... Ти ж іла що й досі, чи ні?

— Та вдучи, кажу, з дому поснідала; а після того ще нічого не іла.

— Ну так будемо ж обідати.

Посідали, пообідали.

Після обід питає мене Мотря:

Digitized by Google

— А що ж ти в мене візмеш, дівчино? за рік, чи по місяч но и чи на своїй одежі, чи на моїй?

— Та на одежі вже нашій, кажу. — А що ж ви дасте?

— А хто тебе знає, що ти хочеш?

— Та я не знаю... я ще ніде не служила за гроші и не знаю по чому рік служать.

— Та дівчина, що була у мене, брала пятнацять карбованців за рік на моїй одежі.

Пятнацять карбованців! подумала я. Скільки то воно! Велика мабуть сила!

— Та коли за пятнацять, кажу їй, та служила, той и за пятнацять згодна.

— Тільки ж ти мою роботу знаєш? У такі дні раз учиняти на хліб, и під ярмарок — той двічи приходиться.

— Та вже, кажу, люде якось служили, той и буду.

— Ну, добре.

Ото згодились. Пішла вона знов на базар, видавши борошно а я заходилась учиняти.

Та так мені весело-легко робить. Тепер я не дурно служу, за гроші роблю! Так весело, що як би не було нікого у хаті, — так би здається и завела на увесь голос, щоб аж улиця розлягалася; так Галя коло мене, — мині якось и соромно. Мовчу вже, роблю та радію; а пятнацять карбованців так и вертяться на умі. Уже и росчитала собі чого й покупити... куплю зараз, — думаю, — собі скриню, куплю дві хусти: одну вилику жовтоходячу, а другу шовкову; куплю плахту, — не буду у спідницях ходити,—наберу на керсетку, куплю довгого ситцю; закажу чоботи, одні чорноголовці, з жовтими холявами, а другі сапянці; — то на той рік убирусь, як найкраще, тай пійду у село у гості. Отто я то посміюся з дядька та дядина; прямо у вічі скажу: що у вас з самого мала служила, а як жидівська наймичка ходила; а в чужих людей за один рік те заслужила, чогоб у вас за цілий вік немала; не пійду и в двір до іх, зістануся у сусіди; вона така добра-гарна.

Отак усе й думаю собі, сказано рада-рада. Як воду у сінях наберала з діжі, то попереду глянула у воду, сама на себе подивилася. Та й не пізнала, — лице розжарілося, очі мають... Аж підскочила: Чи се я, думаю, чи не я? Сказано дурна!

От и зістала я у Мотрі. Вона така гарна, приязна. Що не так, то без крику, без гуку того, покаже й роскаже. Як рідна

Digitized by Google

мати, — так вона до мене. И Галя мене любить, я їй вишиваю сорочки, учу як мережки шити, як лиштву вербову, занизуване. Ми з нею все цілий день дома у двох; господиня тілько обідати приходить до дому, а иноді й обідати її нема; то ми у двох пообідаємо; я помию, по перетераю миски, горшки, та візьмемо засунимося, тай спати полягаємо. Годину-другу проспимо, та й знову до роботи. И все у нас так, — тихе мило. Як згадаю життя моє у дядька, той сама себе лаю, що чом я, дурна, давно такого не задумала; ужеб досі більше добра мала чім сама дядина. То знову таке подумаю: що як би мене взять, та упять повернути до дядини, — чи годилаб їй и тепереньки так, як тоді, чи мовчала б на її докори?.. Ні, не годила би не мовчала б! То поки не знаєш добра у світі, то й лихо добром стає; а як погуляєш хоч раз на своїй волі, та тоді вже ніяким колачем не заманиш у неволю.

Отак собі й пішли дні за днями, тижні за тижнями, місяці за місяцями. Обжилась я з містом, як з селом; ще воно краще мині здалося чім своє рідне гніздо. Кругом усе дівчата були: там Явдоха, там Христина, там Марина... Иноді у вечір, під неділю, зійдемося на вигін за місто, де вітряки стоять, та як заспіваємо пісні, — аж на все місто чути. А в мене ще тоді голос був! такий звінкий та тонкий, що як візьмеш якої пісні, — то аж під небо сягав! А в місті, поки ще мене не знали, то все казали: отто яка напечінку здорова! А як же дізналися, де я служу, тостали господині казати: отто у вас яка дівка співуча! як поведе голосом, то не наче батогом по серці стёбне!

И порубки у місті здавалися мині кращі ніж у селі. Там усе у ягнячих свитах, у вибійчаних штанах и літом у шапках; а тут — у суконних чумарках, у китаєвих штанах, чоботи такі маленькі, на високих каблуках, каблуках; все підперезані каламайковими добрими поясами, літом у картузах, а зимою у шапках. Йде бувало який улицею, — як картина, так би на его все и дивилася; ніколиб очий не зводила, — та аж гень-гень проведеш очима.

В-осени був у нас ярмарок. Приїхав и дядько, дядини не було. Як мене не стало, той з двору ні куди не виходить, а як при мині — той у базарі часто-густо ходив... Дядько росказує: чи добре мині служити, чи не зобіжають мене, росказує, що Марина вийшла заміж; що Остап Шкандибенко одружився, та взяв жінку з другого села, якусь таку павію, що все б и встала, и лягла у молодого дячка... Богато де чого без мене перевернулося, богато

Digitized by Google

не так стало. Звісно життє не стоїть, а йде,— и чого у ему тільки не перейде и доброго и лихого!

Поіхав дядько и мині якось сумно стало. Чого? сама себе питою и невідкажу сама собі. Так чогось... хотілось б мині хоч на одну хвилину у своє село, хоч одним оком подивитись на єго, — чи справді воно так змінилося, як дядько каже; та яка Марина зімнюю, яка там у Шкандибенка жінка; та який и дяк молодий, — все б хотілося побачити своїми очима, — від того й упала туга на мою душу.

Одначе я не довго сумувала. На третий день уже и думати забула чи був у нас дядько, чи небуло єго. Правда, й роботи тоді богато припало, — ярмарок, то разів по два на день печемо; у хаті як у пеклі, скажано духоти важко, — аж пашить; и ти коло печі цілий день, то так втомиш ся, що як одбереш де пізної доби незаняте місце, та як припадеш, — то як убита, до самого білого ранку не прокидаєшся. При такій праці не до сну було.

Минувся ярмарок, — знову мині полегшало, знову у нас и співи, и жарти. Часом дівчата понасходять до нас у хату; завидемо таке — що й світа божого не видно; то танцюємо, то глузуємо одна з одної, за роботу посідаємо-співаємо, аж на улицю чути, аж стіни у хаті дрижать. Звісно молоді, дівчата!

Так минулася осінь, настала зима. Зимою більш вільного часу, ніж літом; ночі більші, через те вільного часу більше. З вечера абож сама піду на вечорниці, абож дівчата понаходять; — співи-жарти. Господиня бувало слуха слуха нас, усміхнеться та и каже: ну вже видно чорт сім пар лаптів стоптав, поки вас до купи зібрав! А ми звісно дівчата, — та парубків передражнюєм: — та жидів, та циган, — як хто кого з-уміє.

Так несчулися коли и зима минула. Був саме піст; весна відкрилася... Сонечко так мило світило — гріло; сніги тавли и поміж снігами де-не-де пробивалась зелена травиця... И чого воно мило так стає на душі, легко на серці, як побачиш с під снігу зелену травицю? Так неначе мати, або батько тебе привитають. Припала б, здається, до того зеленого листочка; пригортала б до серця; сміялась и плакала, — так любо!

Найпаче здавалась мині та весна якоюсь любою; такою любою, та хорошою, якою ні до того, ні після того ні одна ніколи нездавалась... На душі так мов и легко, а все якось задумана ходиш; думки тебе окривають; все сумно самій. а й хо-

Digitized by Google

четься самій усе бути; що б ніхто не побачив, ніхто не почув, не насміявся, як с травицею розмовляєш, до травиці припадаєш, землю цілуєш... Ластівочку побачиш, як матусі зрадієш.. Ластівочко-щебетушечко! промовляєш до неї, — не літай ти надо мною, не вий ся над моєю головою.. бо я сирота, одинока; нема в мене ні батька, ні неньки, немає поради у світі!.. Чом маєш ти литись надо мною, візьми мене на свої легкі крила; полетимо у двох до Бога, спитаємо, — де те щасте у світі!...

Отак сидячи сама собі під коморою, або ходячи по зеленому садочку и промовляєш до всего живого и нежитого. Потім схаменешся, та й сама з себе сміешся. А як ще подумаєш: а що як хто чув, як хто бачив? то так зробиться соромно, що зачервонієшся як рожа, та мирщій у хату... Біжиш — біжиш... а з-заду немов хто гукає на тебе: оттак, оттак, дівко! та регочиться.

Раз тої ж таки весни, у вечері під неділю сиділа я за воротьми. Сонечко спускалося за гору и все небо палало як огнем его світом... Червоно-червоно стало так; и хатки и садки, и річка чорна та бурна, — все все почервоніло, неначе кровю залите. А я собі сижу на лавці, дивлюся як люде снують по вулиці, грязь місять, та думаю: що ж це воно за знак що так сонце червоно сідає: Це неспевне щось буде: або ж вітер, або ж мороз.

Та так собі задумалась, спустивши руки на коліна, так загадалася, що й сама не знаю де я и чи я сплю, чи не чую, біля мене щось бубонить, кричить — ворчить... и голос мов проходить через мене, коліне мене, присипля... и десь далеко, тихо, та безслідно завмирає.

Коли це зразу надмою головою не мов з рушниці випалило.

— Здорова — чорноброва! а що так замислилася-загадалась!

Зляклася я, аж кинулася... И тоді тільке побачила, що через дорогу стояли дві жінки и лаялися одна з другою.

Одна кричала: брешеш, брешеш! брихливого батька и брихливої матері дочко! ніхто не докаже, що б я с тарканами хліб неала; а у тебе, все бачить, що москалі тичи пообносили!

А друга собі кричить: — нехай и москалі! та ніхто не скаже, що б посеред базарю прасували по щоках лепким хлібом, як тебе!...

Це так вам жінки лаялися; наша сусідка з якоюсь перекупкою, а коло мене, як картина, стояв парубок!... Сива его шапка так пристала до его чорного, як галка, волосся, червоного, як маківка, виду, не мов вона не надіта на его голову, а так він и ро-

Digitized by Google

дився з нею; чорного сукна чумарка, підперезана червоним, як жар, каламайковим поясом, — так як вилита; чоботи маленькі при нозі. Сам високий, статний як вязь, бравий як сокіл. Я ще й родилася, то небачала такого хорошого. А він стоїть коло мене, узявшись одною рукою за бік, а другу по волі пустив; очі горять-сяють; уста усміхаються.. Чи сниться це мені, думаю, чи всправді воно так!

А він знову до мене з сміхом промовляє:

— А щож ти не обізвесся до мене, дівчино! не мов тобі рот хто медом заліпив.

Глянула я на его... его постать, его усмішка, хороший — красний все предо-мною, — аж у вічі ба... думки колисом заходили, серце затріпалося; мала обізватися з жартом до его, та так засоромилась, не мов хто мене у перш на крадіжці піймав, — як огонь запалала вся... жарко стало, соромно... аж болізно.

А він знов промовляє:

— О така ж то ти, дівко! от тобі ії на! З виду и дівка, як дівка, а з словом, як злодій с чужим добром, ховається. Ну ж я хоть посижу коло тебе.

Тай сів. — Ох, лихо ж мов! хоч би він одвирнувся, хоч би не дивився на мене!

А він так приязно дивиться, що як не зівсть своїми карими очима. А мині так соромно, що аж у вухах глушить та пищить. Взяла я тай закрилася руками. На правій руці у мене вж три перстені срібних було: Як побачив він, то так и вхопив за руку.

— А.а перстенів, перстенів скілько! промовив.

Я стулила руку у кулак — непускаю; а він усилковуеться віднять. Я міцно тулю палець до пальця; він ще дужче налягае та так здавив, що я аж скрикнула...

— О-го! он аж коли почув твій голос. — каже, та й пустив руку.

Я мерщій скочила, та хотіла у хвіртку тікати, а він хап! мене з-заду за керсетку, — я так и сіла ему на коліна. Обняв він мене, пригорта до себе, цілує...

— Гетьте! соромязливо одмовляю я ему, — не лізьте бо, бо господини як побачуть, то будуть лаяли.

— А ти хиба служиш! питае мене

— Служу, кажу ему.

— Відкіль же ти сама!

— З Непитайлівки.

Digitized by Google

— Як то з Непитайлівки?

— А так, — краще не питати.

— Чого ж так!

— Та так. Адже ж я вас не питаю, з відкіль ви сами?

— Я городянський.

— А я з села, з Лазарівки.

— З Лаза-рів-ки! якось провів він.

— Єге.

— Чи все ж там такі хороші дівчата?

Які?

— Такі як ти!

Мині так якось любо стало від того, що я вже забувши свою недавню соромязність.

— Чого ж ви сміятися прийшли? — кажу ему, та взяла и насунула на самі очі его сиву шапку.

Він підсунув шапку, пригорнув мене и вже оддув був губи, щоб поцілувати, як я випручивши руку, як удару его по губах, аж луна раздалася. Скривився він, пустив мене; а я зірвала ся засміялася, та мерщій и побігла у хвіртку.

— Бач яка то, соромязлива? промовив він, — постій ж!

— Я й так нікуди нетікаю, — кажу ему з за хвіртки.

— Ну-ну, постій; я до тебе ще й завтра прийду.

— А я невийду.

— А я викличу.

— Ні, не викличите.

— Ну, там як буде; а сегодні прощай.

Тай пішов. Дивлюся я ему у слід. Пішов похилившись. — Иде собі тихо, повагом; а я стою, обперлася об тин; провожу его очима, та думаю: за що, дурна я, его ударила! Може він розсердився за це на мене! А певно розсердився, бо так скоро не пішов би... Дурна, дурна я! и що він зробив мині таке, що я его ударила?... А сам же хороший, як картина, уродливий — як щасте!...

Та й обняв мене смуток. Довго стояла я, дивлючися на пусту улицю.. де-не-де хіба собака перебіжить, то москаль перейде, та жидівський гвалт відкілясь з-далеки доноситься... Снидень зівсім поблід, пожовк; и стало якось жовто сумно; з другого боку чорні хмари встанали и чорну тінь кидали на землю.... Уже почали де-де світло світити; місто все тихло, вгомонало, завмирало и тілько чутнійше стало, як вода ревла та шуміла на греблі...

Digitized by Google

Озирнулася я назад аж уже и в нашій хаті світиться, вмилась и тихо побрила й собі.

— Де це ти була, Варко? пита господиня.

— Там стояла, коло хвіртки, кажу.

Повечеряли, спати полягали. Чую я всі сплять, аж хропуть; а мене и сон не бере. Все він перед моїма очима; скривився — насупився, яким був у той час коли я его ударила.

Чи не дурна я, чи не скажена? думаю. Що він надкуеив, чи половини б мене не стало, — як би поцілував, — аджеж самій так любо було... а я его ударила! Та аж плач мене бере. Жду того ранку, як Бога, як на те ще й ніч така довга; не мов такої довгої ще ніколи з роду не було; у кождій мов годині цілих три ночі злито... Хоч би півні скорійше кричали! устала б та на хліб завдала!... думаю.

На силу ранку діждала. А ще ж то й день! думаю.

Після обіда пішла походити аж на вигін. Стрівають дівчата.

— Чого це ти така стала! аж скрикнули в один голос.

— Яка?

— Поблідла, пожовкла, очі погасли и немов курчат погубила.

— От, вигадуйте! одмовляю ім; та й повернула до дому.

А по умі все, — колиб его побачити, хоч здалека, хоч одним оком, хоч мелькома. Иду собі тихо, коли підходячи до двору, — гульк! — аж и він виткнувся с краю улиці. Иде, голову високо держить, жупан назад одкинув и тілько шапка у его на голові маячить, як би на церкві.

Я мерщій у двір, за хвіртку, сховалася та стою. А він здалека ще побачив...

— Та не ховайся, не ховайся, — кричить, — од мого ока ніде не заховаешся.

Прийшов, поздоровлявся, сів на лавці; виняв насіння, дав и мині. Я стою у дворі та лущу, а він на лавці сидить та собі лущить.

— Чого ж ти у дворі стоіш? Чому не сядеш рядом зо мною

— Того щоб не було, повчорашному, кажу ему.

— Ні, сегодні не буде так, откаже він и пильно дивиться на мене.

И чого він дивиться так на мене, — думаю собі. Не вже я ему люба? А певно що так, — бо не пронизав би на скрізь очима, як він пронизав. Та який его погляд и любий и страшний, — як

Digitized by Google

стрінешся, так и затінаешся, як од чого недоброго, од чого злого, — а все ж любий.

— Ти давно тут служиш? пита.

— Та вже швидко рік буде.

— Як же я тебе ніде не бачив?

Не знаю.

— А добре тут служити, — не сварлива господиня?

— Ні, пішли Боже й повік таку.

— Одже ж я думаю кидати свого хозяїна.

Так и він служить! трохи не мрукнула я. А дивись — мов господарский син, и служить. Дивно мині.

— А де ж ти у наймах? питаю.

— Та тут, у кравця.... Та воно б и нічого, та він пяниствує а господиня перепродує; та як нікого нема дома, то часом и без хліба цілий день робиш. Ми вже ему с хлопцями казали: дай нам по пять карбованців у місяць, то ми вже на своїх хлібах будемо, — так нехоче. Ну хоч од пари плати, — и того не хоче... Покину. Стану у жида, або до другого перейду.

— И богато вас у хозяїна?

— Трох нас робить.

— А діла богато?

— Та є. Его мають за найкращого, то діла — богато.

Он воно як! подумала я. Стілько то нашого брата тепер не служить! один у певця, другий у кравця, той у столяра, а трій у другому місті... И всі служать.

— И хозяінь же робить? питаю его.

— А на що б він и держав нас, як би сам робив!

— Так він значить нашими руками жар загрібав?

— А ти думаеш? Вони всі таки!

Мині так его шкода стало... Отакий хороший, бравий — тай у наймах вік карата! Щось свое щось рідне почула я в ему; тоже и в его, як у мене, ні роду, ні приплоду, — та ніхто ні пригорне, ні привита... Жалко стало его.

Незабаром наша така розмова перейшла у жарти. Почали одно одному квітки пришивати. Я несчулась як уже коло его на лавці сиділа; як він мої перстені поодіймав и собі на руки понадівав. Так мині хорошо з ним сидіти, жартувати: любо так, як з братом рідним.

Довго я з ним просиділа; уже й господиня прийшла; уже й ніч на землю налягла, почали світло світити, а я все сижу не

Digitized by Google

примічаю того нічого, балакаю — жартую, так мині з ним весело — хорошо. Та вже господиня покликала, розлучила нас, а то б здається и цілу ніч просиділи.

— Но прощай же, каже, Варко, як що завтра тобі вільно буде, то я й завтра прийду.

— Прощай, кажу, Василю (его Василем звали) и жартую до его, — не вийду, мовлю.

Пішов він пляхом а я у хату. Ухожу, а господиня дивиться на мене тай каже:

— Ѳ, довго ж, ти, дівко, з нашими парубками гуляеш! Уже б давно пора учинати, а тебе все нема.

Довір той мині гірш ножа у серце вгородився; аж, я скрипила серце, замовчала, тілько думаю собі: усі ви однакові бачу! усім вам зависно, коли наймичка одну годину прогуляе.... прокляті, прокляті!... а слези так и задушили мене.

А господиня побачила що я мовчу, не обзивалася до неі, та знов каже:

— Не думай, Варко, що я тобі це з серця кажу, я тілько жартую. Тілько бирижися, дочко. Ти ще не знаеш наших халамидників, які вони; він с тобою и день и ніч буде сидіти, поки з-ума незведе, а там и — кине. Ти не бай на те, що у такому красному ходять, а не стоять вони слова доброго!

Це вона мені так любо вимовляе, а я стою біля діжі, учиняю та думаю: у-у чортова господарська натура! ій заздро на те, коли наймит, або наймичка надіне не будінне, а празникове. Увесь світ зажерли б, прокляті, — то ще б мало!

Росердилася я тоді на свою господиню, у перше побачила яка вона зла; — що як богатий та так ходить — той добре; а як наймит бідний у празниковій одежі, — то вже й чорт-зна-що.

Полягали спати. Усі поснули, тілько я ні. Мині він все з-ума несходить, — все перед очима, — хорошій, ясній як сонце; любий, як щасте, усміхаеться, як рожа розпускаеться. Та як загадаюся отак об ему, и господиня як сова, лізе в очі; так мов жалібно мовить — стогне, а все дивиться хижо, як сова... проклята! думаю я, — и чого ти лізиш на думку з своім хижим поглядом?.. Тай уриюся під подушку, щоб хоч заснути або що.

На другий вечір унять его бачила, на третий теж и так кождого вечера. А тут уже й свято не за горами, — рік мині виходить.

Digitized by Google

— А щож, Варко, пита мене хозяйка, — чи зістанешся ще в мене парік, чи може де краще місце вишукала?

— Ні вже, кажу, я до вас привикла, а ви до мене, то краще зістануся.

Зісталася я. За гроші, що вислужила, купила перед празником плахту, запаску, купила хусту шовкову, чоботи сапянці; хотіла скриню купити, та, — раз — дорого, а вдруге — нігде поставити; так я ті останні три карбовонці віддала господині до схову.

От и свято прийшло — Велик-день. Вимилась, вичисалась я, убралася, — як та маківка серед огорода; Пішла до церкви; его бачила; христосилася; та як любо христоситися з ним.

Після обіда хозяйка каже: ти б може, Варко, у село пішла; дядька дядину одвідала.

— Що я там у їх не бачила? аж скривнула.

Та не в село пішла, а на вигін за селом гуляти. Прихожу, коли й він там; стоїть, оріхи луска; попрохала и, дав и мині. Далі ми співали, на колисці гойдалися, весело так весело прогуляли. Уже пізно одвів він мене до дому.

Так за гуляньками не счулася коли и празники минули, почалися будні; упять робота, упять пекти, вчинати. То я бувало стою біля діжі, учинаю, а думка за ним усюди ганяє, коло его голубкою вється; а як одробила свое — то зараз с хати, уже й заворітьми, а тут и він приходить. Та так кождого вечора. Коли дощ, або робота спільна не дасть нам побачитись, — то журби не оббереться; ходиш, як курят погубила, як рідного батька втерпла.

Так прийшла и Зелена неділя, укічала землю квітом, дерево — листом. Пахучо так усюди, зелено, тепленько, гарно!

— Не хочу я у хаті спати, кажу господині, — душно мині, буду у комірчині лягати.

— Як хочеш, дочко, одмовила вона. Твое діло, ти сама себе знаєш.

Вона вже помітила, та так и натикала; а мині ії натикане гірше огню пече, як тупим ножем на душі ріже. И я проклинала в дусі усякого хозяіна и свою безталанну долю, що примусила мене наймичковати.

Почала я спати у коморі, почав и він ходити до мене. И скільо-то тих нічок літних милих привела я з ним, дивлючися у его карі очі, пригортаючи до свого серця? Бувало таке, — мині;

Digitized by Google

здавалося буцім я літала по широкому світі, билася крильцяму у сине небо и так мині легко, так весело, що я забувала все на світі, не забувала тілько що він біля мене, обнимала, пригортала его и слезами молила-просила: — голубе мій синій! не згуби мене бідну сиротину, не звиди з ума дурну нерозумную дівчину!... У меиеж ні батька, ні неньки, одна тілько ти порада моя всегосвітняя!... Не насмійся ж надімною молодою!.. А він тілько припадав де мого лона, та втішав: — Не бійся, Варочко, не бійся голубочко? на що ж мині тебе з ума зводити, коли я мушу тебе за себе взяти, с тобою свою долю и недолю звязати!...

И я вірила ему, поки.... .....

Поникла весела голова моя, обняв душу сум, на серце — як камінна гора налягла. Страх чогось кожної хвилини висів над моею головою и — як мара, як заводи пугачові, вставав у ночі и будив мене серед кріпкого сну... Я кидалася — жахалася... А, ему все віру давала: — ні, не покине він мене, він так кохае так пригортае, божиться так, що тілько діжде осени зараз и подружиться зі мною.

Одного разу попрохав він у мене карбованця.

— Трапляється, каже, купити шовкову хустку на шию, грошей — нема, а хозяін не дае.

Взяла я у господині свого зароблепого; дала ему. Через тиждень упять просить, — взяла я другого, дала; так третёго, четвертого — пятого...

Коли чую?... Чи повірила б я, коли б другі те казали? Здаеться, як звірюка, кинулася б на того, хто таке сказав и видерла з лоба очи.. А тож то самій почути?!...

Була пора вже під осінь. Мині так нудно чогось, тяжко — сонце, як раз над головою пече; дощу довго не було, — курява усе місто крие, як хмара, не дае дихати вільно. Була неділя. Пійду, думаю, хоч на вигін прохожуся, та й Его може побачу; — бо уже третий вечір, як не приходив.

Иду собі потихонько. От уже и вигін зеленіе и млини стоять з поломаними крилами, сумують. Он и наш майдан, де ми вулицю збираемо. Минула я це все, та й иду до мого самого найлюбійшого млина. Він аж на краю стояв, на горі; за ним, як на долоні, и місто все и кругом, скільки оком скинеш — ниве. Там полові, там чорні, там зелені аж голубі, там білі, як молоко. Любо так відтіль дивитися: я й пішла. Недоходячи ще, почула я голос Василів. Мині так радісно, мала закликати его, а далі поду-

Digitized by Google

мала; ні, краще підкрадуся, подивлюся що він робить с ким балакає.

Тихо підхожу під млин. Дивлюсь — сидить він з якимсь парубком; перед ними у пляшці горівка стоїть, півкавуна лежить и шматок хліба. Обидва пяні-пяні.

— Так ти не знайдеш, кажиш, дівчини собі? пита Василь того парубка.

— Не знайдуж, одмовив тай здихнув.

— А в мене, брат дівчина! як зоря та ясна! хочеш перепродаю тобі?

— Є в, ій Богу?

— Єй Богу! А що даси?

— Що хоч візьмеш, тілько спусти!

— А дівчина, брат, — як писанка! А як пригорне, поцілує! то забудеш де й сидиш!

— Як же ти добрався до неї?

— Ххе! — богато казать, а мало слухать. Цілу весну, як один час, проваландався я з нею; ніч у ніч у неї, — поки добився! И сяка мов, и така — ні, нічого; поки необіцяв жинитись, — тоді тілько взяла!...

Тай зариготались обоє, як два дики заревли на все поле.

— Так узяла, кажиш?..

— Узяла, брате!.. Тепер от пятого карбованця дає, кажу ій, купити треба то те, то друге; то вона візьме у гостподині, тай дає... а мині що? гуляю собі!..

Засвистало, запищало у моіх ухах, засичало, закричало, загавкало мое серце у грудех... кого я любила, кого я кохала — пригортала? скрикнула я и, як стріла з лука, як куля пустилася бігти до дому.

Світ, людей, сонце, — все б розірвала, все розшматувала б я! — така мене злість опанувала тоді. — О клятий, лютий! ні гріха ему, ні встида, ні сорому!.. И Бог не покарає, люде не задушать!... Як би воля та сила, — угородила б зубами у его горло; сміялася б, як божевільна, як він буде хорчати, нассала б ротом крови и плювала б нею у его очи!...

Не памятаю зівсім, що творилося тоді зі мною; щось лихе, хиже, нелюдське, а що — не знаю... Памятаю тілько, що убігла у комору, упала на постіль, та плачу-плачу; аж Галя с хати почула мій ламент. Убіга до мене.

— Чого ти, Варко, плачеш? що тобі?

*

Digitized by Google

Як скажена я, перекинулась на подушках, ухватила зубами ріжок одної, та так с пірем и вирвала..

Галя злякалася, та од мене. Через скілько там часу прибіга с Харитиною, що через два двори од нашого служила; ми з нею товаришували. Чую хтось иде у комору, ступае на східці; а Галя кричить:

— Не ходи, Харитино! укусить, пірве!.. Не ходи! Харитина засміялася и одчиняе двері.

— А ну, каже, де тота скажена! це на мене так.

А я з злости так ослабувала, що лежу вже, та на силу дишу.. Вийшла Харитина до мене.

— Що тобі, Варко?

А я й слова не промовила; дивлюся на неї кріз слези, и здаеться вона мені якоюсь темною плямою, а не людиною.

Припала вона до мене.

— Що тобі? питае. Ти недужа. Чого ж це ти, від чого так сталося?

— О-ох!... ледве зібравши сили, вимовила я, — я недужа... не чіпай мене... иди собі... я може засну; може полегшае мині.. Та й очи закрила... Не знала коли й пішла,

У вечері приходить господиня.

— Що се, Варко, таке тобі? Чого се ти така стала?

— Так чогось, кажу, погано; сама не знаю чого.

— Ти б може у хату перейшла?

— Ні краще ту буду. Мині и так жарко.

— Як знаеш. Тілько коли б тобі не гірше було.

— Уже, кажу, краще не треба, як и так е.

Подивилась вона на мене, та й собі пішла.

Зісталася я сама. И що вже тоді не робилося зі мною, що не витворялося? Йй по собачому вила, и по курячому співала, а по котячому нявкала!.. И чого мині не привиджувалося? Здавалось мині, що зійшла я на високу — високу скелю и стою з ним над самим краем. — Соньце мов сходить, а там у низу — дна не видно, якийсь туман, дим підпимаеться з відтіля.... А що, кажу ему, як би отуди скочить? — А він візьме — та пхиць мене!.. Закрутилося, завертілося у голові; весь світ омороком заходив... чую що лечу... як крикну! тай прокинулася. Страшно трушуся.

Цілу ніч оттаки перебула я. Уже перед світом на одну волосину замкнула очі; начали півні кричати — розбудили. Устала

Digitized by Google

я. Рання прохолода освіжила мене. Вийшла я насеред двору, — дунув свіжий вітрець на мою горячу голову; мині не добре стало, тілько чую, що усі кістки мої, як поперебивані, болять, — ні потягтися мені, ні позіхнути не можна.

Ухожу я в хату; господиня вже встала.

— А що, Варко, полегчало тобі?

— То присхне як на собаці! кажу їй жартом, а в очах уже слези миготять. (Конець буде).

МАНДРІВКА
на Українське Підлясся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!
За що тебе спліндровано, за що, мати, гинеш?
Шевченко.

(Дальше.)

Окрім згаданих прикмет вимова Русинів кругом Білої має ще дуже де чого свого власного. Так тут **о** під ударенем зміняється на **у**, як на Полісі; тут говорять: ку́нь, ву́л, ву́н пу́йде, у пану́в, у жиду́в. А за те в деяких словах **о** не змінилося не тільки на **у**, але навіть ні на **українське і**; так Русини під Білою кажуть: **пойде, кот, кошка**. Без удареня **о** так и зісталося, як от в Чернігівщині: **ношлі куповаті** (на Україні: **пішли** купувати). Українське мягке **рь** тут зістається твердим, як в словах: **ору, говору, зора**, а за те шипучі літери змягчаються, зівсім як в Чернігівщині. Мині траплялось чути дуже виразно: **шёжь ти щє рвешь?** (що ж ти ще рвеш?) Літера **к** не все переходить в **ч**; так говорять: **хлєб пеку, пекут**, и **печут**, и від того часом народ дуже комично клеіть слова, в кожному селі по своему. Одна баба сказала: **ми пекім хлєб** (ми печемо хліб).

В глаголах, в 3. лицях обох чисел в Більскому закутку скрізь кінчають твердо: ходіт, **робіт, говоріт, ходят, кажут, лазят, пют.** Так вимовляють глаголи в Галичині: мині траплялось чути таку вимову од галичан знад самої річки Сяна, близько Перемишля, знов — з самого краю границі нашого племя. Однак на Підлясі глаголи виходять трохи похожі на великоруські а ще як до твердих кінців в 3. лицях часом приточить ся мягке **і**, як в словах: **хо́діт, робіт.** Не можна сказати, щоб на такі далекі границі нашого племя, як Біла и Перемишль, мав який вплив вели-

Digitized by Google

коруський язик. И в старім Київі не було глаголів с такими кінцями, бо в списках Несторової літописи и в „Слові“ о полку Игореві“ в 3. лицях обох чисел глаголів ми вважаємо мягкій, український конець. Скорше можна догадоватись, що підляська и переміщльска форма глаголів колись була и на східній границі нашого племя, в Чернігівщині и в Курській землі, и посунулась разом с українським племем до теперішнёї Москви на далеку північ змінившись під впливом Финьского племя и климатичних причин в теперішні щиро великоруські форми. И може як би підляські Русини, с такими формами вимови, як **іхаті, ходіті, читаті, песті, ходіт. робіт, пют, продают,** — та посунулись не як польскому племю, а як финьскому, не до Буга и Висли, а до Волги и Оки, то може и з їх вийшло б великоруське племя з великоруським язиком.

Окрім помянутого в вимові підбільскій часом трапляється форма прошедш. часу глагола на **лъ (поробілъ),** слова: **лёдъ, мёдъ (утёкъ),** (украін. **лід, мід** (польск, люд, мюд) **доздрітий** (укр. **доспілий = стилгий;** (польск. **дойржалы);** зелёний, Всі ці слова, найблизчі до теперішнёго великоруського, хоч їх и мало трапляється, вся фонетика вимови, хоч дуже оригинальна, але трохи нагадуюча великоруську фонетику, все те наводить на гадку, що може колись на східнім и східнёпівнічнім краю далекої сіверської и курської земли українське племя мало таку або похожу фонетику. И тоді як наше племя посунулось на північ и втягло в себе финьскі елементи, то з его вийшов и народ великоруський, и теперішний великоруський язик. Не дурно ж на далекій Волзі, и навіть в Вологодьскій губерні Великоруси місцями вимовляють и тепер по українськи ѣ на і; кажуть: **сніг, хліб,** а не **снѣг, хлѣб.** *) Певне, що там сіло наше племя, переселене Андреем Боголюбським, або воно повиходило з старого Новгорода на колонії, або може просто посунулось од границі українськоі. На таку думку навело нас те, що скрізь на північних краях нашого племя трапляють ся форми язика трохи ніби переступні до великоруського, навіть там, куди не міг досягти теперішній великоруський язик. А по літописи Несторовій тих самих форм не було в язиці старого Київа — в самій середині українського племя. В списках Несторової літописи форми гла-

*) Дивись: „Былины“ Рибникова, записані в Володим. Губер.

Digitized by Google

гола в 3. лицях обох чисел чисто українські; як напр.: **ходить, говорить, глаголють, имуть,** наперекір підляській и надсяньскій вимові. Тим то ніяк не можна запевняти, що підляська або сіверська фонетика, и деякі форми язика були в давнім Київі, на Дніпрі, що їх одсунула на краї нова чистоукраїньска вимова, як пізнійша. Щиро українська форма глагола так давня в Київщині, як Нестор и треба стати на тому, що підляська а може колись така сама курська и може щё яка вимова споконвіку була тілько на краях нашого племя, не позичена од сусід — и посунувшись як Оці и Волзі з нашим народом затверділа и переробилась на велукоруський язик під стороннім впливом. Можна догадуватись, що великоруський язик виробився з українського.

Ми не будемо наставати на те, що згадані нами прикмети язикн підбільских Русинів спільні для цілого більского краю. Того не можна сказати, бо тут кожне село мае дещо в вимові своє власне, чого вже не прийдеться почути в другому селі Ми записали тільки значнійші особности язика вже дуже попсованого польщиною, котра може винна в тому, що язик Русинів. коло Білої дуже неомежований и самовільний до того, що кожна баба мае право ліпити слова по своій вподобі. Вже богато польских слів вплило в язик більских Русинів; на пр.: **сёдло, біч** (батіг), **тримаю,** (держу) **бардзо** (дуже), **ходзь** до мене **татулё, матуня** и инче. И хоч далі на північ, в соколовськім повіті и на других кінцях по сусідству з мазурами, язик Русинів вже на половині перемішаний с польским, однако коло Білої те псованє не дототоркнулося ще до етимологиі и фонетики язика, котра зістаеться ще цілою и навіть блисчою до церковно-славяньского язика ніж до польского. Польскі слова прямо тільки наліпляні в язик Русинів и стирчать в ёму, як понатикані.

Однако не вважаючи на свої осібні прикмети, на мягке Ѣ, яа змягчене **и,** на фонетику близьку до церковного язика, на деякі церковнославяньскі слова (днесь ведаю) на понатикані польскі слова, все таки в основі, язик більских Русинів то язик украіньский. Ціла маса слів, всі фирми в падежах и глаголах все те чисто українське, вся етимология така сама як в язиці полтавців и чигиринців. И як одійдеш трохи в бік та прислухаєсся здалекий, до розмови Русинів, щоб не дуже било в ваше ухо те мягке **іє, і,** и инч. то зараз можна побачити, що язик іх в основі укра-

Digitized by Google

іньский.*) Єго ніяк не можна прилучити до галицької вимови, до галицького наріча: в ему містоим. **ся** не одривається од глаголів и не становиться поперед; глагол **єсмь** не зливається з инчими глаголами; тут не кажуть: **ся робит, ся діє, ходилисьмо, ходилисьте, хатов**; а говорять ці слова по українськи: **робиться, діється, ходилі, хатою** и т. д. Підлясько-більский язик ніяк не можна прилучити до галицької вимови, а далеко скорше до наддніпрянськоі. Те зараз можна побачити, переіхавши 10 верстів до Ортеля и Костеневич. Там зівсім пропадає ѣ и мягке **і** и виходить чисто український язик, так неначе ви перехопитесь зразу в Радомильский повіт Київськоі губерні.

От наприклад розмова більскою вимою:

— Чи є в вас, — питаю я в молодиці — кутя, озвар, колядки?

— О, є! два рази по Роздвіе. Хлопціе и дієвча́га ходят колядоваті.

— Чом же ви не йдете в поле?

— „Бо я хліеб дзіесь пеку. Всіе наші пошлі в поле, а я маю що робіті в госпо́діе. „Чого ти влез на вікно! „крикнула молодиця на дитину. „А йді до хороби! Ходзь на двір! от хлопціе гуля́ют на дорозіе! а то я тобіе дам! Та не рви моркви, бо ще зелёна, недоздріта. Тікай до хороби!“

Треба сказати, що то мова для уха дуже мягка и приятна, хоч трохи й чудна для українця. Русини ще до того говорять так швидко, так ростягують слова, що здається виспівують мову, а не розмовляють, не вважаючи на те що й на Україні трохи говорять спроволока на вид співаня.

Довго я стояв коло тину и записував кожне слово, кожну фразу з уст дітей и бабів. Сонце стояло серед неба и шкварило мене, як огнем. Піт лився з мене и заливав листки паперу. Беркова коняка вже давно напилася води, и не могла встоятн на місці од мух и гедзів. Берко нрийшов до мене и силував іхати далі, але побачивши, що я записую, все що говорять хлопці, витріщив очи и питав мене:

„И на що то пан записує, що роблять оті діти?

— Так, собі, Берку! я дуже цікавий.

Тим часом вибігло с хати дуже миршове сіре кошеня,

---

*) Навіть любима літера ѣ не скрізь лишилась: напр. Русини під Білою вимовляють чисто по українськи: **біда міні**.

Digitized by Google

— Як, хлопці ви звете от-того звірка? спитав я?

— „На що пан записує таке погане кошеня“ обізвався Берко, не вгадавши, до чого стусується моя робота.

Саме тоді два хлопчики почали сваритись за моркву. Слово по слову и хлопці вчепились одни одному в чуби.

— Чи пан и те запише? спитав мене зі сміхом Берко.

— Запишу! ще й тебе, Берку, запишу, коли хоч!

Виїхали ми за село. На полі саме жали жито. Урожай, як розказували мині люде, був дуже добрий в тім році, але все таки поля світили лисинами; Рідкий хліб місцями ледве крив пісковату и камянисту підляську землю. Тільки густі присілки з добрими великими хатами, та роскидані букетами ліски по околиці якось заслоняли од очей бідноту підляського поля засіяного скільки хлібом, стільки й картоплею. В селах и присілках на обох царинах стояло по два, по три високих хрестів. Де які хрести похилились на бік, поопростували мохом. На старих хрестах скрізь написані слова польські, а на нових вже надписи славяньскі. Так в селі Костеневичах на первому хресті вирізано: „Сей крестъ поставилъ Степанъ Малышевскій. „Помощъ моя отъ Господа сотворшаго небо и землю.“ Ся дуже мала річ показує вже, що Підляся погроха визволяється спід польского впливу....

Дорога пішла через болотяну маленьку річку Вислу. Швидко розстелялись перед мною широкі сіножата, попід зеленими лісками. В долинах, на низинах блищала вода чзрез густу осоку; подекуди в ямах стояли озерця, з досить чистою водою. В воді хлюпались пастушки, стояли по черево корови й воли, шукаючи прохолоди на стійлі, під горячим сонцем. Пейсаж був щиро підляський и поліський. Тільки зелені кущі верболозу, та недостача білого піску нагадували, що правдиве Поліся ще далеко....

На такій місцині трапилось по дорозі двоє сіл: Королівський и Княжий Ортель. Хати у ляцьких господарів дуже добрі, великі, з великими вікнами и з двома дверима коло одної хати. Хати стоять рядом и своїми вікнами великими и ясними, нагадують улицю, хоч би и в місті... Однако жизнь тих Русинів, обстанова хатня — звичайна сільська, мужича. В хатах тіж лави, той же стіл, така ж піч, як буває в хаті українця. Тільки дверці с чавуна коло груб, прості ліжка с подушками нагадували, що в тих сільских хатах трошечки повіяло европейським духом. Не богато добра зробила Польща для наших Русинів; а за те ж скільки зла!! Яка ж убога уніяцька деревяна церківця стояла в кінці села!

Digitized by Google

Малесенька з високою готицькою покрівлею з дощок, з маленьким хрестиком, з дзвіничкою, нисчою и поганьшою од паньского сажа́ для кабанів, уніяцька церківця була далеко убожша од тих високих верб, котрі прикривали іі всю своім гілєм, високо підіймаючи свої верхи над іі хрестом.

Ортель був останнім селом з добрими сосновими хатами, хоть в тих хатах живуть небагаті люде. Може тим кращі села коло Білоі, що місто близько, що земля трохи лучча. Далі до Буга лежать села дуже бідні з бідними, маленькими хатами.

Часом трапляються хати щиро-польскі, низенькі; віконця прорізані тільки в одній колодці без одвірків, ширші в двоє, ніж довші, з залізними поперечками.

За Ортелем стоіть село Костеневич. (В карті, прикладеній до Холмського Греко-уніяцького календаря). Село стоіть на 18 верстів од повітового міста Білоі и, може на 8 верстів од **Пищаць**, стация на Варшавсько-Брестьскій залізній дорозі. Костеневич — перве село, де вже пропадає вимова Більска на є (ѣ). Ще на одному кінці села, и то в малих дітей, можна почути легесенький голос є (ѣ) в деяких словах, на пр.: **єсти**, и то почує тільки дуже цікаве ухо. На другім кінці села (ѣ) зівсім пропадає; пропадає и дуже мягке (і) замість україньского **и**; пропадає твердий кінець гваголів в обох 3 лицях. Просто сказати, тут кіньчиться вимова підбільська близька до церковнославяньского язика, и починається чистий україньский язик, як раз такий, яким говорять в радомисльскім повіті; в київській губернні. Тут вже кажуть: **іхати, істи хліб, чоловік ходить, кажуть, пють,** и т. д. Можна сказати, що більским нарічєм говорять в невеличкім закутку: од самих північних уніяцьких містечок — Лосиц, Константинова, Янова над Бугом до линиі Варшавсько-Бресцькоі залізноі дороги, — до **Межиріча**, до Білоі (Бєлоі, по польск. Бяла), и до **Піщаць**. За залізну дорогу ик полудню вимова на ѣ и і ледві йде на 10 верстів. Закуток такоі вимови дуже малий, ледві примітний на карті Росні, и ще тим, що кілька уніяцьких сіл в Соколовськім повіті вище Лосіць и Сюдльця говорять вже по польски.

Між спомяпутими містечками Більска вимова займає місця небілше, як на 40 верстів вздовж и впоперек.

В Костеневичах знов побачив я церківцю низеньку, деревяну, з високою чорною покрівою з деревяних дряниць. Нігде

Digitized by Google

міні не траплялось бачити таких бідних церков. Тільки в Білорусині біднійші бо вшиті кумеками...

— Яка се церква? чи католицька, чи уніяцька? питаю я в чоловіка, котрий віз снопи чистим українським возом и волами.

— Католицька! обізвався чоловік, насупивши брови и не дивлячись міні в очи.

Добре пораються коло нашого народа польскі пани и ополячені уніяцькі попи! подумав я.

— Чи справді то католицька церква? спитав я у коваля, котрий говорив до мене дуже добре по українськи вештаючись коло свого воза з вуглем.

— Де там! уніяцька! одказав міні коваль.

Проти церкви, через дорогу стоїть хата священика уніяцького; не велика й не мала, з ганком оплетеним королевим цвітом з мурованим верхом, з огорідчиком, хата була достоту така, як у наших українських біднійших священиків. И паньска оселя, з невеличким домом, з возівнями, з садком не дуже говорила про богацтво пана. Тільки покоєві дівчата, котрі бігали по воду до криниці дуже белькотали чистим варшавским язиком... От, подумав я, з відкіль пливе польщина на наше українське село! — с паньского двора!

За Костеневичом ик Бугові стоять дуже убогі села й присілки: **Велика Дубровиця**, Мала **Дубровиця, Кривулька, Вулька.** Скрізь хати маленькі, низькі, а часом зівсім польські з вузісінькими віконцями. Тільки нігде не траплялось міні бачити курних хат, без коминів, які я бачив у Гроднянських Русинів коло Бреста. В селах по обох царинах стоять хрести цілими купами по чотирі, по пять; за царинами знов видко хрести... На одній перехресті на полі стояло пять хрестів поруч. Цілий край здається засіяний ніби кладовищами.... Не можна не догадатись, що ті хрести понаставлив єзуіцький дух, котрий насів був, на Підлясє а тепер давить его, бо живе в польско-панській пропаганді и в уніяцькому сполученому духовенсьтві. Ті хрести, то прикмета кладовища, де хотіла Польща поховати повіки нашу національність на Підлясі. То не знак народнёго благочестия! Сумно дивитись на ті хрести чорні, високі, поскуляні один на одного. Тільки часом бузький, котрих на болотах безліку, стоять на верхах и на перехрестях хрестів, и с своіми тоненькими ніжками, з легким тілом роблять дуже грациозний вид для подорожного. На царинах між хрестами часто побачите капличку з статуєю католицького

Digitized by Google

Яна... Але в тих ділах можна піймати цікавим оком деякі риси української национальности; бо лице тих Янів дуже скидається на якогонебудь Микиту або Опанаса. На українській землі и польский святий під католицькою одежею був все таки українцем...

В Малій Дубровиці я зайшов в одну хату полудновати взявши з воза свою харч. В хаті я застав дуже стару беззубу бабу з маленькою дитиною на руках.

— Добридень, бабуню! Чи дозволите міні пополудновати у вашій хаті? питаю я у баби.

Баба стояла коло печи, на лиці в неї було видко, що вона здивувалась.

— Полудновайте, коли ласка ваша, сказала баба смілійше. Бачив я бідні хати на Україні, але не траплялось міні бачити такої бідности, яку тепер міні довелося побачити на Підлясі. И сіни були не малі, и хата чимала, але що за біднота! що за вбожество! Віконця в хаті поліські, на пядь в гору, и на півтори пяди вшир; лавки ледве на пядь вшир, стіл був широкий ледве на пів аршина и лежав не на чотирёх ногах, а на двох перехрестях счіплянних посередині підніжкою одно з другим. Такі столи траплялось міні бачити и коло Дніпра. На стіні висіло зо два образки на папері. В печі стояло два порожні горщечки, а за горщками сидів в самій печі чорний кіт. С темної печі, с чорних челюстів, ясно блищали его зелені очі.

Я оглядав хату, питав у баби, як у їх зветься кажна річ. Баба зараз зрозуміла, що має діло не с польским паном, а с цікавим подорожним чоловіком, стала смілива, розговорилася. Старі, сухі губи швидко заворушились; и я побачив тут цікаву українську цокотуху.

— Як, баба, ваш кіт висидить в печі? питав я.

— Бо не топили сегодня. Мій син, Ян Климко, пішов у поле жати ще досвіта, а я, стара, и без обіда обийдуеь.

— Чи велика ж ваша семя?

— Була колись велика, а тепер стала мала. Літ з двацять попереду я мала десятеро дітей, а тепер остався міні один син. А се держу на руках онука.

Померкші очі старої засвітились ніби жизню, Міні полудень пішов якось лучче в горло. Серед такої біднoти якось и хліб не йшов на душу. Я дав паляниці и сала бабі, и онукови. Баба засміялась....

— Як у вас звуть се? питав я показуючи на коміи.

Digitized by Google

— Та бовдур, кажуть, На що він вам здався? сміялась баба, одказуючи мині.

Все в хаті звалось так, як и на Украіні. Близько од дверей висів комин, де світять лучиною зимовоі пори.

— Чого ви такі бідні? Чи маєте який заробіток? Чи маєте воли, корову?

— Де там знайти заробітки? Часом у панув жнемо. Корови не маємо, а волів и не було ніколи.

И справді було знать, що корови нема, бо дитиня було худе й бліде, як смерть, Не кров, а золотуха текла в его жилках.

— Чи маєте ж хліб?

— Хліба не стає до нокого, а картоплі стає.

Пополудновав я и подяковав бабі Климчисі... Довго потім не виходив з думки чорний кіт в нетоплений печі, и бліде личко дитяти, и стара баба Климчиха в драній сорочці, з грубого полотна.....

Сонце вже стояло серед неба, як ми підъіжджали до села Тучноі.

Женці на полі полуднували, посідавши понад дорогою під вербами в холодку. На полі, на межах, або під копою стояли тревоги нагнуті рядниною: там висіла плетена з мотузків колиска на деревяних бильцях.

Наближаючись до села, я примітив, що женці на полі мають лиця ніби трохи паньскі, а найбільше молодиці й дівчата. Дві молодиці, завязані по мужичи червоними хустками, лежали на траві, прикривши лиця шматками білоі кисеі. Густа курява спід нашого воза, так и вкрила іх з головою. Молодиці одвернули зівсім не помужичому носи и почали одмахуватись кисеёю, як пані.,. Зараз таки проти нас йшла ціла ватага чоловіків и молодиць в сільским костюмі, але на кожній женщині були сорочки тонші и чистійші и сами вони були з лиця білійші. Всі вони говорили по польски досить чисто, не шепеляво, и по мазурський.

— Чи ви мазури? спитав я людей.

Вся ватага стала, як укопана, витріщивши на мене очі. Всі разом закричали, як гуси.

— Шляхта! а не мазури! ми шляхта! a to co! Кричали баби. Ja by mu nie podarował, nie podarował! кричали чоловіки. Ja by nie podarował, долітало до моіх ушей. Видко було зразу, що я дуже обідив ту польску шляхту своім безвинним питанем.

Digitized by Google

Я вже далеченько одъіхав, а шляхта все стояла та геготали як стадо роздражнених гусей. Міні здалося, що вони хотять доганяти мене.

Незабаром приіхали ми в шляхецьке село Тучну. Село було не велике. Хати стояли двома рядами понад шляхом и всі нічим не одрізнялись од простих мужицьких Русинів хат. Тільки один домик був критий залізом и був похожий на п-ньский. В хатах було по сільски по просту. Жите тої шляхти нічим не одрізнялося од мужичого. Тільки на вікнах горщечки та часом віконниця коло вівна, або завісочка з білого перкалю, тарілка або шклянка на миснику, натякали про шляхецтво обивателів. Чоловіки и женщини мають костюм сільский, скоріш украінський, ніж мазурський. Тільки женщини носить сорочки білійші од мужичих и широко вирізані кругом шиі. На старих бабах трапляється побачити чипок на голові с цицової квітчастої материі підкладаний ватою и підвязаний навушниками попід бородою. З сивими косами, з великими квітками по чипкови з добрий кулак, з одвислими губами підвислою шкурою на лиці, ті шляхтянки дуже страшині на вид. На старих шлятичах я бачив довгі чекмени з жовтоватого сукна, довгі й широкі, як чернечі мантиі. На головах деякі діди носили патриярхально — шляхецькі картузи, с кошечої шкури. Можна було зауважати, що колись та шляхта більше одрізнялась од народа и мала свій костюм. А тепер молодче покоління вже зівсім стало похоже костюмом на Русинів. Не приймаючи язика Русинів, не мішаючись з ними через сватівства, шляхта держить свій власний тип: лице іх ніжнійше, шкура тонша, форми мякші, ніж у Русинів. Повсему видко, що то люде півночі, приблудні в нашім полуденнім краю, між нашим полуденнним племем.

(Дальше буде).

НАСТАСЯ.

Драма в 5. діяхъ,

основана на переданю историі Галицкої Руси з другої половини 12. віку.

Написав Денис з-над Серета. Львів, 1872.

Оповістка критична.

Народови, що зійшов с поля житя політичного, годі вже взнестись до найвисшого роду поезиі — до драматургиі. Звісно та-

Digitized by Google

кож, що поезия драматична и при розвитій жизни політичній аж тоді може процвитати, коли поезия лірична и епична репрезентується славними писателями. Коли-ж у нас тільки поезия лірична гарно розвинулась, то таки годі вимагати, щоб драматургия, основуючись на поезиі ліричній и епичній, становилась нинѣки довершеною. Виходячи з сёго погляду на драматургию, мусимо признати, що тепер по-між народами славяньскими тільки одні Росияне добрими драмами похвалитись можуть. А поки-що треба нам радо повитати всяку прояву літературну, яку на полі драматургиі у поодиноких народів славяньских замічаємо. Радо витаємо отже и Настасю Дениса з-над Серета, бо вона пригадує нам одну з важнійших картин исторіі галицко-рускоі, коли князь Ярослав сидів на престолі золотокованім, а бутна боярщина сміливо підносила голову. И справді, Настася, любовниця Ярослава Осмомисла, трагичною своєю кончиною подає поетови богатий матерял так для епичного, як и для драматичного писаня. Настася, сердешна и гарна боярівна, прилягла цілим серцем як своєму князеви, котрий в пристрасти любовній позабув, що в ёго жінка законна. Як-же віттак Чагарове, родина Настасі, до великоі піднялись могучости, то Ольга, жінка Ярославова, с покрівним Святополком заворушила проти Чагарових и власного мужа не тільки боярів, але також глоту простого люду. Ольга гадала, що пімститься на своєму мужі віроломному, та й що піднесе на княжий столець свого сина Володимира. Справді у страшній ворохобні спалили Настасю и умертвили Чагарових, ба, й самого князя вкинули в тюрму, алеж таки каявся народ небавком свого злочинства, та й виніс увязненого князя опять на трон, поставивши ему тоту вимінку, щоб жив з Ольгою по закону. Погляньмо-ж теперки безсторонно, як Денис з-над Серета сесю историчну подію здраматизував.

Галицкий князь Ярослав Осмомисл, сидячи на стільци золотокованім, відправляє у-перед трёх послів, що були до ёго прийшли з Угорщини, Польщи и з Володимира, — та й у слові пращальнім титулує іх „благородиями.“ Позволяємо собі замітити, що в 12. віку ніхто не знав такоі новомодноі титулятури. Звісно також, що тоді у нас и до князя ніхто не промовляв „Ваша Світлість!“; коли-бо народ або бояре свого володаря хотіли титулувати, то казали просто „княже“ або „княже господине!“ Справді, автор драматичний не повинен ніколи забувати тих памятних слів, які Шекспір вложив в уста Гамлетови: „Завданем драми було и

Digitized by Google

в, представити природі неначе зеркало, чесноті ві власні риси, — а столітю его форму и вираз.“ — Опроче треба признати, що в яві первій Ярослав неначе найліпший отець и истинний Осмомисл до дружини промовляє. Опісля же являється він тільки романсовим богатиром, котрий справи державні Чагарови передає, а сам лише в Настасі цілий свій світ бачить. В яві первій пізнаємо також Чагарова, отця Настасі, яко чоловіка підлого, що льститься князеви для власної користи и вигоди. В загалі кождий схоче признати, що характери Чагарових, с. в. старого Чагарова, его жінки Марти, и гарної Настасі досить консеквентно суть представлені. Ярослава же характер являється поденекуди млавим и за-мало мужним. — Що-до яви другої міг-би хто замітити, що посол Київский Ярославови лише для того звіщає про напад Андрея Боголюбского на Київ, щоби князь через асоцияцию идей пригадав собі сейчас Ольгу, законну свою жінку, а сестру Боголюбского, та щоб він віттак для свого оправдання сказав, що годі ёму з лихою, норовистою жоною бути щасливим. Але о своїй незгідности з Ольгою треба було скорше чи пізнійше спімнути, щоб висказати, чому він Настасю полюбив; ту же міг він еще найвідповіднійше свою неохоту ик тій жінці заявити.

Дія розвивається скоро. В яві третій бачимо вже Настасю, и ві щебетливу, миленьку подругу Параню. Настася — задумана, бо любить того, котрого любити ей не годиться. От, вже являється на сцені и Ярослав, и з жаром любовним викриває Настасі тайни свого серця. Але вона говорить ёму таке: „Ох князю! камінь давить на серци; я ёго не позбудуся хибаж лиш з житем;.., мині вас не годиться кохати... а однак ...“ — Ярослав: „Ах Настасю! Я тебе ніколи не опущу! най грім вдарить в мов серце, най земля, весь світ в-округи повалиться, наколи стану невірним для тебе! ти моя на-віки“ — И скінчилась розмова двох истот, що себе так щиро любили, а віттак загомонів шалений, пристрастний розговір сина Ольги, Володимира, и ёго пустих товаришів про гожу дівку, що звали ії Явдошка. Денис з-над Серета наслідував очевидно Шекспіра в таких сценах, що переходять з одної крайности в другу, та й заявив ту талант не-аби-який.

В дії другій — найслабшій из усіх — завязується интрига проти любящої ся пари. Автор хотів, щоби тота интрига, яку Ольга проти свого мужа засновала, опиралась на Володимирі, рідним сині Ольги и Ярослава! Здається нам отже, що ява перва, де наводиться розмова Ольги з ві ледащим синком, немало шкодить

Digitized by Google

цілому вражінню, яке сеся драма може викликати. От, и диялог Ольги з Володимиром:

Ольга. Десь був гультаю! гуляеш с пустими вітрами!... Знаю я твої витребеньки, твої ласоходи! Мовчиш? Вижену я тобі тоті любощі! до турми замкну... зо три дни істи не дам... та охолоднієш небоже! Кажи, десь був?

Володимир. Я ходив на прогульку... за місто... коло городу Чагарових.

Ольга. Чагарових! не видів там проклятої Настасі?

Володимир. (на стороні). Скажу, що видів, от, може видурюся.., (до матери) Видів.

Ольга. Що?,.. видів... обоє... разом... Кажи зараз, кажи!

Володимир. В городі... обоє... разом. .

Ольга. Го!... думала я,.. вгадала... так! — — Слухай сину! пробачу тобі всі твої витребеньки, — и як рідну дитину любитиму, до серця пригорну... и грошей дам до волі, и погуляти пущу... лишень будь послушний и тото зділай, що скажу.— Позоруй мені на вітця, куди ходить, — и що робить, и за кождий раз дай мені об сім знати... А тепер иди дитинонько и виспися, бо тобі щось очи посоловіли... иди синочку, ти мій соколнку...

Володимир. Всё, всё, зроблю, що скажете! (відходить).

Ольга. (сама). Пійшов синок, ладащо, гірш вітця! — — и т. д.

Відай на таку розмову не здобулася-б ні сама фурия, не-то що княгиня и жінка Ярослава, с котрою він з волі бояр и народу опісля таки жив по закону. — Сам же розвиток интриги не є зівсім вдоволяючий. Розмова Ольги з Святополком є уривкова и не являе нам того висшого тону, який князям, хоч и вельми лукавим, конечно годиться. Про-те сесі слова в диялогу не повинні мати місця:

Ольга. Се вже такой для тебе отсе діло; де чорт не второпае, там братчика мого любого пішле. Не правда Святополичку?

Святополк. Де чорт не второпа, там бабу пішле! мовить пословиця... Не правда, кохана сестричко? (II. 2.).

Або н. пр. в яві четвертій дії третёі, де таке читаемо:

Ольга. Чуеш братчику! мій шалений муж справляе бенкет для тої чарівниці Настасі! Я не стерплю, я не здержусь;... як злий дух впаду між них, коли позасідають за стіл, а мій господар, побіч неі... виберу ей очи сими моіми пальцями!...

Digitized by Google

Святополк. Погамуй ся сестро! та потерпи трохи, бо зіпсуєш всё перед часом!

Ольга. Не буду терпіти, не хочу терпіти; не буду гамуватись. — —

Святополк. Вдій же ту що з бабами! (наслідує сестру:) Братчику, голубчику! допоможи мені мого мужа с престола здрулити, ногами здоптати; — — я не стерплю.. не видержу; и т. д.

Коли-ж в характері такої Ольги являются драматичні похибки, то за-те бачимо в старій Марті милий образець чесної матери, що добру славу своєї дочки висше цінить, аніж вигоду и хосен за-для княжої любови до ві Настасі. Марта сумує, хоча на княжому дворі в достатках жие; серце ві материньске вяне в розпуці, бо годі стерпіти сорому за-для тої нещасної любови; віттак не могучи пережити неслави Настасиної — умирає. До так чесної душі становиться Чагарів крайним контрастом. Він продає князеви свою найдорожшу дочку, щоб лише користуватись любощами князя та й верховодити над усім боярством. Не дивно отже що з-за правління того лукавого чоловіка вся боярщина страшно заворушилась.

В дії третій розъяснюється задумчиве чоло Настасине, але відай тільки з-за-того, щоб надійний луч життя супокійного вже ніколи не прошиб густі хмари, якими вкривалась доля нещасної героіні. Настася с Паранею повернула из прогульки и чулася здоровійшою та й веселійшою. Вертаючи домів взяла з собою дитину-сироту, що ій мати була вмерла; хотіла бо ії неначе рідну дочку плекати, и віттак через добрі діла прицитькати занепокоєну совість. На тій прогульці чула також старця-бандуриста, що співав — мабуть в докір Настасі — про Осмомисла, та про черви се-б-то про Чагарових, що у пчільниці стали мід вижерати, пчоли гонити и жите затрувати. В тій дії автор гарно списав диялог Ярослава с Чагаровим, — котрий від князя як найбільші користи підлим способом хотів для себе вимантити. И знов являються псотники-товариші Володимирові, а віттак два міщане саме-тоді, коли в замку князь в честь своєї Настасі бенкетував. Пісня нічного сторожа пригадує нам на пісню сторожа в Макбеті. Всё се хорошо; тільки мож було опустити оклик „Бердо!“ що не є ніщо інше, як тільки перекручений вираз німецький: Wer da!

Дія четверта повелась авторови найліпше. Виходячи з сёго становиска естетичнёго, що в драмі елемент шуточний из трагічним нераз стикається, поет наводить диялог Володимира с пу-

Digitized by Google

стотливою Явдошкою, а дальше саме-тоді, коли через сцену похід похоронний с тілом Марти поступає, ведуть товариші Володимиркові комічно-трагічну річь про Настасю, котра не пійшла грудочку кинути на гріб матери. Злишним було писати, що из-за куліс чути спів „Святий Боже!“ так як було також злишним в начатку сёї дії споминати, що старці просячі милостині, приспівують и на лірі пригривають. Віттак замічаємо, що ява сема, де міщане в шинку против Чагарових ворогують, заким молодий Петро гуляє, вельми драматичною є та й деякі похибки сеї дії чимало залагоджує.

В дії пятій стоїть по-переду диялог, який відбувся поміж князем а Чагаровим. Сей диялог належить також до лишних в сій драмі. Князь за-для любощей стався зовсім бездільним, а злочестивий той боярин сміє ёму вже таке говорити: „Ваша Світлість най уживають супокійно милого відпочинку... Я вторий Атлас бодро двигаю на моіх плечах бремя держави!“ — Ярослав рад-би набрати більш мужнёго духа, про те пописується гарними фразами про значіне народу в державі, але Чагарів, мов-би злий дух, бажає все еще бездільним сном его запоморочити, говорячи всілякі небилиці, що мабуть князі то боги земскі, коли у підножия тінь, тьма и чернь! Ярослав не може очунати из своєї помороки и каже сумно: „Стягаються хмари над мою головою... чую що грім вдарить!“...

Настася являється на сцені в-останне. Тяжкий смуток огорнув ёї душу. Бідна Параня потішає ії як може, та каже, що ачейже протруться хмари и заблисне знов ясне сонічко. Втім входить баба жебруща, неначе яка лиха відьма. Трудно догадатись, по-що автор се пугало на сцену вводить. Відай в воно персоніфікацию гризучої совісти, котра дівчину тяжко поблудившу аж на місце ёї затрати проводжала. Коли-ж се страховиско счезло, Настася приклоняється мов ик молитві и видить прояву своєї покійної матери. Мати позирає на дочку ласкаво и благословить ії. Сеся ефектовна німа сцена заявляє прощене матери для нещасної дочки. Если-ж так належить розуміти сесю прояву, то непотрібно виступає один старик з довгою сивою бородою в довгій чорній ризі, — мабуть то священик — що Настасю публично сповідає и гріхи ёї розрішає. — И товпиться народ, а Настасю виводять на місце затрати. Еще раз появляється баба жебруща та шле ид Настасі такий іронічний зазив: „Ходи ластівочко до шлюбочку!... Погоди но пташечко, треба тя завінчати, ти бачиться свій віно-

*

Digitized by Google

чок загубила!“... А народ гукає: „Завінчати, завінчати!“ — Настасю спалили на стосі.... Здавалося-б не одному читателю, що після такої катастрофи найліпше було-б закінчити драму, щоб у зрітелях не затирати глубокого вражіня, яке вдіялось сумною кончиною Настасі. Але-ж автор зміркував добре, що треба було еще звістити, що́ сталося з увязненим князем Ярославом, и хто обіймив власть княжу в Галичі заворушенім. Ольга-бо бажала на троні посадити свого сина, заким лукавий Святополк тоту ворохобню для свого хісна був викликав. Довелось отже до того, що ні Ольга, ні Святополк нічого из своіх хитрощей не скористали. Галицкий бо народ стямився, що ліпшого князя над Ярослава годі було ему одержати. И освободили увязненого князя й жадали від ёго, щоб простив ворохобникам та й жив з Ольгою по закону.

В драмі „Настася“ бачили ми отже, що автор в деяких сценах заявив хороший талант драматичний. Особливо належиться ёму похвала в тих явах, в котрих трагічний елемент из шуточним стикається, або де представляється душевна трівога Настасина. Віттак можемо сказати, що сеся драма належить до ліпших в репертоарі нашого убогого театру, по-за-як удачне начертане характерів головних становить справді вартість писаня драматичного. Опроче сей начаток в драматургиі „Дениса з-над Серета“ викликує в нас надію, що сей писатель зверне свою діяльність літературну переважно ид писаню драматичному, та що він своім приміром и иншим писателів до труда в тім напрямі розбудить.

Ом. Огоновский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

Бесіда посла Качали

в соймі кр. при дебаті над адресою до корони в Листоп. 1872.

Минуршого року в адресі складали ми подяку найяснійшому Пану за академию наук в Кракові и були ми найлучших надій що-до розширеня автономиі. Нині чую самі скарги и жалі.

Digitized by Google

Уже при отвореню сойма нарікав князь маршалок на короткість періодів соймових як и на то, що устави нашого сойма до санкціі непредкладаються, а пізнійше виразився п. Кржечунович, що устави наші десь-там аж за гробом санкціоновані бувають.

И адрес нинішний — то самі скарги и жалі, взиваючі о опіку и поміч.

Застановитись би належало, чи ми самі до того так сумного положеня не причинилися.

Станьмо тілько на становищу Австріі.

Австрия. як відомо, складаєтьсл с країв коронних, котрі мають свої права историчні, свою историю, звичаі, обичаі, язики и окремі народности, которими для того на один лад управляти не можна.

В 1848 р. виречено вправді тое слово „рівноправність всіх“, но рівноправність стояла на папері, в практиці же справедливість вимірювано не одними мірами.

Гадка централізаціі перемагала всюда, намірювано бо уцасливити ріжнородні краї коронні и народи свободами, на одно копито прикроюваними (н. пр. патентами лютовими, уставою грудневою и т. д.), хотя би таке уцасливлене мало перепроважуватись станами облоги, або переповненемъ криміналів, як то видимо в Чехні.

Австрия для того не скріпилась; сили зуживалнся в борбах межинародних, для яких то причин Австрия випадкам, які ю в 1859 и 1866 р. заскочили, опертись не була в стані.

В грізній хвилі, коли перед двома літами заносилося на війну між Німцями и Францівю, монарха відкликався до народів и висказав свою волю: „Щоби відношеня країв и народів, в склад держави входячих, упорядковані були в духу всесторонного задоситьучиненя справедливим жаданям народів.“

Воля тая монархи ще завсігда ожидае переведеня в житє, и то в интересі скріпленя Аястрії. Тая бо не скріпиться, доки интереси держави з интересами країв короних залагожені, не будуть.

Ту не поміг дуалізм, не поможе и тріалізм. Ту треба всесторонного залагоженя.

До переведеня так великої и взнеслої задачи: всесторонного загоженя, покликав був монарх міністерство Гогеиварта, т. е. мужей, у которих найшов те переконанє, що тільько тая

Digitized by Google

держава може з довірием споглядати в будучність, котора на свободі и рівній справедливости для всіх оперта.

Рескрипт цісарский з 12 верес. м. р. до ческого сойма, котрим узнано було право корони ческої, був порукою, що міністерство вступило на дорогу, на которій краї коронні и народи прав своіх доступити мали. Так само и призволене міністра для Галичини. Міністерство Гогенварта хотіло віддати державі, що ій яко такій належатись повинно, а оставити соймам, що краї коронні до розвитя свого требують.

Коли так тов міністерство наміряв, за призволенем монарха перетворити Австрию на підставі святих прав народів, в склад ії входячих; коли ходило о те, щоби и Славянам вимірити справедливість, розуміється без покривженя других, через що и довіріе до Австриі скріплятись начало: тогди против тому міністерству повстала сильна опозиция. Вороги Славян, вороги свободи, жадні панованя над другими централи, Мадяри и Німці лучать свої сили, щоби міністерство Гогенварта, міністерство всесторонного загоженя, звалити. Так повстала сильна борба. Не була то однакож борба Славян з Німцями, але борба автономістів з централістами, борба свободи з неволею.

Такий був стан діл минувшого року, така ситуация, коли наш сойм укладав адрес.

Заходив вопрос: по которій стороні маємо станути? По стороні автономістів, чи централістів, по стороні приятелів свободи, чи неволі?

Відповідь на тое питанє не була трудна; ходило о поперте міністерства угоди и свободи, и сойм наш в адресі з м. р. вирік памятні слова: „Правительство Вашої ц. к. апост. Милости числити може на щире и повне поперте з нашої стороны, т. е. в перепроваженю розширеня автономиі и всесторонної угоди.“

Так розуміли ми тамторічний адрес, так задачу и положенє міністерства, для того кілька из нас Русинів за ним голосувало Ходило бо о розширене автономиі всіх країв коронних, о всесторонне загоженє, а свободі противним бути не можна. — С таким адресом іде наша делегация до Відня и застав ситуацию змінену, централістів у власти.

По упадку міністерства Гогенварта було очевидним обовязкомъ всіх опозиційних народів, поступати солідарно, бо тілько соединенимн силами значні скутки осягнути можна. Всказана ак-

Digitized by Google

ция в тім взглядi була негация, т. е. не вступати до Ради державноі, відомо бо, що вірноконституцийні, мимо терористичноі агитациі виборовоі, мимо тероризма на вибори из сторони свого міністерства, не були в стані Ради державноі до скутку привести. Ту була хвиля, фікциі конституцийній, яка у нас практикується, конець положити.

Без депутованих с краів опозицийних, которі кривдить конституция груднева, Рада державна не могла навіть бути відкрита, а міністерство мусіло би свою програму до коша або в огонь кинути, бо не могло удержатися. Мусіло би було вернути міністерство Гогенварта назад, або, коли би те не було можливим, стануло би міністерство угодове инше, тамтому подібне.

Думаю для того, що коли би наша делегация своє положенє с тоі точки погляду добре була поняла, — від Ради державноі далеко остала би, а примір той и опозиция других краів була би наслідовала.

Позвольмо навіть, що Дальматинці або инші приходять до Ради державноі и тую уможливляють, — то така Рада, де не ма Чехів, де не було би делегациі галицкоі, довго держатись би не могла, як того мали ми докази — а и тепер централи Німці найбільше лякались того, щоби Поляки с Чехами не получились.

Щож ділають Німці в так критичній для себе хвилі?

Они, побиті на полі виборів, стараються ратуватись за помочию засади Махиавеля: Divide et impera; они усилуються опозицию розбити.

Дневники централістичні лестяться то коло одних, то коло других, щоби тілько кого до Ради державноі зазабити.

Нашим вказують то на резолюцию, то на міністра для Галичини. Дальматинцям обіцюють будовати желізниці, управильнити ріку Нарenту и т. д., розуміеться, щоби потім нікому нічого не дати.

Здавалося, що наша делегация мала час, пізнати централів німецких, а по крайній мірі не забула на историю власноі резолюциі и не дасть уловити себе в заставлені сіти. Але наша делегация думала инакше.

Упадок Гогенварта, сдавалося нашій делегациі, дотичить властиво Чехиі, а дневники краеві, яко и заступники утилитарноі політики заступники сепаратизма, кричали безустанно: Не мішаймося до чужоі справи — що нам оглядатись на других? Маєм своі интереси, вон с Чехами, все з Німцями и через Німців!

Digitized by Google

Делегация сказала: Панувем над ситуациею, міністерство мусить увидіти, що рішенє в наших руках! Будем лояльними, підпрем Раду державную и міністерство, а они мусять нам бути вдячними. Так всі наші желанія перепровадим.

Делегації здавалося, що Рада державная и міністерство нічого ій відмовити не могуть особливо коли становище Бейста заняв Андраши.

Так наша делегация, вислана підпирати міністерство автономичне, опускає Чехів, опускає опозицію, хватається политики утилітарно-політичного сепаратизма, вступає до Рады державної и підпирає міністерство централистичне, автономичному вирост противне.

А нині жалуетеся, що періоди сеймові короткі, що устави наші не предкладаються до санкциі? То скутки политики утилітарного сепаратизма.

Хто хоче причин, мусить задовольнятися скутками, а послідствій иних по централистах сподіватися годі.

Тим кроком — вступленем до Рады державної — звихнена не тілько справа власна, але и справа всіх народів австрийских, звихнена справа Австриі самої.

Жалуетеся в адресі, що справа резолюциі вашої незалагожена з року на рік відкладається. — Най мені вільно буде сказати intra parenthesin, що и ми Русини мали нашу резолюцию в тім соймі; розумію ту знаний внесок п. Лавровского.

Питаю: чи ви, панове, лучше поступали з ресолюциею нашою, як Німці з вашою? Ото сойм відослав ії до виділу краєвого, виділ до комісиї анкетової, анкета вела переговори, переговори тиї переслала яко матеріял до виділа краєвого назад.

Здавалося, що виділ краєвий ужие того матеріялу и предложить соймови внесок до залагоженя справи.

Я кажу: „Здавалося“ (признаюся, я сам був в блуді), для того сталось, що ті, которі, предвиділи, що з нашої резолюциі не буде нічого, тую опускали.

Ми чекали и чого ми дочекались? Ото того: Виділ краєвий каже печатати ті матеріяли комісиї анкетовій, роздає іх в соймі: сойм приймає мовчки, а так справу рускої резолюциі — кинено під стіл, убито.

Не дивуйтеся, панове, що ту в тім соймі появляються внески, як той посла Ковальского, о безпосередні вибори из сторони рускої. То скутки вашого поступованя з Русинами.

Digitized by Google

Що до мене, я того внеску не підписав. Єсмь Русином, но и Славян ином. Яко Русин, если би я стоав на тіснім становищу галицкого Русина, консеквентно поступаючи, мусів бн я запитати себе: Хто желае безпосередних виборів, чи автономісти, чи централісти? Показалося, що желають їх централісти, Німці для скріплена свої власти проти Славян, проти автономістів. Для того я его не підписав. З решгою внесок той о безпоседні вибори то нічого нічого, як голос тих з вашої сторони, котрі утримують: Вон с Чехами, все з Німцями и через Німців! — Но вернім до діла.

За вступленем нашої делегації до Ради державної приходять туда Тирольці, Словінці, Дальматинці, бо в такім разі опозиция з їх сторони не мала би змисла, а виставляла би їх на многі невигоди.

В Раді державній являється и резолюция галицкого сойма. И щож діється? Иде по давному. Одсилають до комісні, тая до підкомісні; говорять, розправи перетягають, щоби тільке ціли свої допняти.

Приходить резолюция на порядок дневний; тую централи з порядка дневного спихають, бо кажуть: Перше треба завотовати предлог правительства о безпосередних виборах с потреби (Nothwahlgesetz) — и додають: Голосуйте за уставом, а дістанете резолюцию.

Треба однакож признати, що делегация вотовала проти, но вступленем своім до Ради держав. уставу тую уможливила.

Так устав о безпосередних виборах с потреби переходить обі палати отримує санкцию, перепроваженуються вибори в Чехах, а коли и вибрані за помочею хабрусів и не слиханного терориэма на вибори появилися в Раді державній централи, Німці піднесли голови, підкомитет обтинає резолюцию до непізнаня, а коли за то гніваєтеся, говорять иронично: Не пануєте більше над ситуациею, ми вже вас не потребуєм; або возьмете, що даєм, або не дамо нічого. (Браво).

Так платять централи за уділену прислугу.

Плоди делегації суть: 1) Nothwahlgesetz, котре як меч Дамоклеса увисло над краєм и соймом; 2) елаборат подкомітета, которого уже для сторони финансової приймити не годиться.

Инші були би овочі, если би ви остали були на становищи опозиції, на становищи народів австрийских, народів славяньских.

Digitized by Google

Тогди централісти и правительство з вами раховатись би мусіли; не потребовали би ви ставити подібних адресів як нині.

Находяться однакож, которі утримують, що делегация аж тепер станула на правдивій дорозі, и тішаться, що адрес не есть ні австрийский, ні ческий, але чисто галицкай. Сли тая дорога, на которій стоіть адрес, есть правдива, то тамта, на якій стояли ми минувшого року, була фалшивая. Питаю однакож: Коли наші устави предкладались до санкциі? Одвіт есть: за Белькредого и Гогенварта. Отже за дороги, як зовете, фалшивої.

Наша делегация попирала вправді Белькредого, але зараз потім и Гербстів, Гискрів, попирила Гогенварта, але и Лясерів и т. д. Ото образок нашої сталости в політиці. Здається, що при такім поступованю наші устави и за гробом санкциі не найдуть.

Но чи мають централісти щирую волю дати хоть то, що лишає елаборат? Думаю, що ні. Устави не предкладають до санкциі, а в остатній годині Рада державна обіцяла вам навіть дати міністра, щоби ви тілько самі цофнули вашу резолюцию.

Чи то указує на щирую волю угоди? От зволікали и зволікають, аж ухвалять устав о безпосередних виборах, а тогди не дадуть нічого (Браво). Безпосередні вибори будуть не для того, що желає їх п. Ковальский, але для того, що ви пішли до Ради державної и підперли централістів.

Відклинуетеся до мови тронової в которій спімнено о угоді з Галичиною.

Відозва цісарска до народів за Гогенварта о всесторонній угоді, — рескрипти цісарскі з дня 12 вересня 1871 р. до ческого сойма, були також словами від трона.

Если тому централи перешкодили, гдеж порука, що дадуть, що вам обіцяли? Мови тронові — то програми міністерства; яке міністерство, такі и мови тронові.

В-правді, сказав міністер Унгер, що хоче угоди з Галичиною, бо уважає ії за найсильнійшу греблю проти федерациі. Дивно! Нині бояться федерациі. Занитаймо: що була Австрия до 1848 р.?

Австрия повстала, коли грозило ій небеспеченьство від Турків; слабі королевства лучились під одну династию на підставі свої автономиі, и так Австрия була федеративною до 1848 р. Ту ходило о то, щоби федерацию тую звершити, що зіпсовала централизация — направити, права историчні с правами народними погодить, suum cuique віддати.

Digitized by Google

Того бояться Німці и Мадяри и виставляють федерацию яко страшило, щоби гегемонії не утратили.

Пристаюсь позорно на сепаратную угоду з Галициею, щоби решту народів австрийских, особливо народів славяньских, тим сильнійше дусити до стіни.

Так ваша сепаратна угода, ваша резолюция мае статись тою ціною, за которую решта народів мае віддатись під ноги Німцям.

Ото скутки вашого сепаратизма. Но міг би хто замітити: Ми вступили до Ради державної, бо уважали ми тое конечним для добра Австрії. Австрию хочем підтримовати, бо тілько при Австрії бит Поляків забезпечається.

Добре, на тое гожусь. Но хто хоче Австрії, буде підпирати тих, которі також хотять Австрії. Чехам грозить германізм из всіх сторін; они не мають где дітись. Чехи щиро хотять Австрії, щоби тілько право іх корони и іх народність були загарантовані.

Ви, кажете, хочете Австрії, а підпираете централів, которі тілько разів власть тримали в своіх руках, Австрию однакож не тілько не скріпили, но ослабили.

Що гірше, підпираете партию, которій не залежить на тім, щоби Австрия скріпилась, партию, котора не хоче Австрії, котора очи своі звертае до Берлина, а руки явно витягае до великої Германії.

И ви, підпираючи тую партию, говорите, що то потребне для добра Австрії? Підпираючи централів німецких, підпираете посередно Германию проти Славян, підпираете Прусаків. (Браво.)

В такім складі річей, коли ставте на становищу Славянщині противнім, підпираючи Німців ми повинні лишивши всякую симпатию чи антипатию, холоднокровно и безсторонно застановитись: якого добра сподіватись, або якого лиха обавлятись належить с тої сторони Славянщині в загалі а народности польскій в особенности, и чи ми Русини можем поступати з вами на дорозі тої політики?

Ту належить передовсім застаеовитись над значенем того Drang nach Osten. Загляньмо до историї. Фактом есть, що в нинішній північній Германії мешкав від віків великий нарід славяньский — Венди. Тиі ділились на щепи. Шлецер нячислив 33 щепи Славян, Тунман еще більше, бо окрім а) Чехів и Моравян, були там еще б) Сораби в Турингії и висшій Саксонії, в) Лю-

Digitized by Google

тичі в Люзаціи, г) Вільці в Померанні, д) Оботрити в Мекленбурзі, е) Укрі в Бранденбургиі и т. д. Досить: ціла північна Германия була заселена Славянами.

Запитаймо: де ділись ті Славане и чому? Зваживши, як великую просторонь Славяницина занимала и занимає — сильні числом, сильні мужеством, — коли бй Славяне тримались купи, могли би були Европі права диктовати, но тоді, коли в середнім віці Германи в цісарство лучаться, Славяне безсильні через поділи через незгоду між собою; щепи славянські идуть дорогою політичного сепаратизма, не мішаються, як кежете, в чужі справи, не тілько що одні других не спомагають, но що гірше, нераз лучаться Славяне з Німцями проти братей Славян для политики хвилево утилітарної.

А так діється, що один щеп славяньский по другім тратить свою независимість и иде служити чужим, або гине без сліду.

Ото скутки политики, опертої на симпатиі чи антипатиі, скутки политики сепаратизма.

Є люди, котрі думають що згерманізоване Славян сталось головно через висшую цивілізацию німецку. История однакож говорить що инного.

Читаючи историю німецкую, находили ви имена, як: Альбрехт der Baer и Генрих der Löwe.

А пригадуєте собі, чому они так називалися? — Ото бо мордовали Славян, як лев и медвідь мордують звірята.

Альбрехт der Baer провадив строгі, гублящі війни проти Вендів-Славян, завоевав Бранденбургию, одних вигубляє, других германізує насильно.

В середних віках князі німецкі роблять хрестові виправи до країв славяньских межи Лабою и Одрою.

В великих просторах тих країв бували люди буквально вигубляні, а в безлюдні сторони спроважовано колоністів над Рена.

Арнульф Каролінгер не вагається навіть покликати гордую азиятицкую Мадярщину проти великої Моравиі, проти Славян, которі Німцям ставались грізними. Завоёване Славян уміли Німці украшовати позорами навертання Славян до християнства, як нині свій Drang nach Osten украшають позором несеня свої культури на всхід.

Німці давно величались буги апостолами христианьства, нині величаються бути апостолами культури.

Digitized by Google

Христианьство однакож ширили Німці огнем и мечем, як и нині в ширеню культури в средствах не перебирають.

Хочете свідоцтв? История німецка достарчае їх до-волі.

Но по-що утікатися до свідоцтв чужих? История Польщі, Литви и Руси говорить не иначе о війнах с хрестоносцями.

Закон хрестоносців покликанний до навертаня поган-Славян, тих вигубляв и землю брали в посідане хрестоносці.

Навіть коли Литва христианьство приймила, загони хрестоносців не уставали, так що тілько сполученим силам Польщі, Литви и Руси під Грунвальдом и Таненбергом удалось на якийсь час тую гидру в поступованю спинити.

Гляньте, як далеко ростягались славяньскі землі. Магдебургия була славяньским містом а нині що?

Не тілько столиця нового німецкого цісарства на славяньскій земли, но Germania так далеко посунулась наперед, що з Варшави до пруског границі не дальше, а по крайній мірі не о много дальше, як из Львова до Перемишля.

Розуміете нині, що то значить, той „Drang nach Osten?“

Додам ще, що характерестичне, що ціла сила нинішнього цісарства пруско-німецкого лежить власне на землях попередно словяньских, як; Meklenburg, Brandenburg, Померанія, Пруси західні и всхідні, Слезия, Познань и т. д. Характеристичним також и тое, що земля, від котроі думна нині Гогенцолеренів монархия свое имя носить, була початково землею польскою, від Польщі силою відірвана. А ви поперавте Німців?!

Чи знаете, коли тілько Славян згерманизовало ся? — По більшій части за часів первого цісарства. З вітси видно, що цісарство німецке то погибель Славянам. Нині знов Німці відновили цісарство, нині знов готуються нові підбоі, нині пробуває тому Drang nach Osten нова сила.

Питаю ся, чи годиться в тім складі річи опустивши Славян ити рука в руку з Німцями и поперати централістів з найбільшим небезпеченьством для себе, де народовість польска на перший огонь виставлена.

Скажуть мені, правда много Сляван згерманізовало ся, утонуло в німецкім морю, але нині при розбуджених народовостях германізация дальше поступити не може.

Тих Панів, котрі би так говорили, відсилаю до Познаня, щоби увиділи, що с Познаньским в новійших часах сталося, щоби пе-

Digitized by Google

реконалися, що Німці и нині в средствах германізованя Славян не переберають.

По розібраню Польщі (а не треба забувати, що плян вийшов від Прусів) Німці заводять язик німецкий в школах и урядах, щоби Славян германізовати; но германізация посредством школи мала поступати звольна. Принято нині міри. Правительство пруске, вже перед кілька десять літами закладає фонди, с котрих тілько Німці діставали запомоги, коли ходило о закупно земль и посілостий в краях польских, щоби в той спосіб колонизацию німецку тамже розширити.

Тим способом земля одна за другою переходила в німецкі руки. А так що не зділав язик, чого не зділали школи, тое зробили гроші. Значную часть Познаньского тим способом винародовлено, а що ся стало з самим містом Познанём, свідчить факт, що в раді того тілько двох засідає Поляків.

Не досить того, еще треба було устави шкільної, котора недавно тому в Берлиньскім соймі ухвалена зістала. Тая устава то смертельний удар для народовости польскої. Четалесьте П. слова, которі висказав князь Бисмарк с тираньским сарказмом: хоче він, як мовляв, Полякам прихилити добродійство німецкого язика. (Сміх.)

Читалесьте П. и слова гр. Eulenberg-a в тім самім соймі; так в одних, як и других звучить заглада народности польскій.

От же-ж то се ширене культури німецкої, се той „Drang nach Osten“ и питаюсь, чи годиться в такім складі річи ще его спирати?

Що в Прусах від давна практикуеться, тое тепер дівсь у нас в Австриі. У нас народи домагаються еще надармо прав свого язика. Идіть до сойму на Шлонзк и Опави, а учуете, що Німці говорять послам Полякам: повтаряють они тні самні слова, которі висказав Бисмарк в Берлині.

И у нас утворено фонд харбусовий під назвою „Credit foncier,“ котрий мае послужити до викупленя земель словяньских. Фонд той упосажений в міліони.

Звідки беруться тні фонди се для нас загадкою, особливо для того, що в Австриі завдні скарги на брак капіталів, а ту посідлости переплачують.

Чи банкери німецкі стали ся так горливими патріотами німецкими, щоби для більшого ще розширеня свого народа офіровали міліони?

Digitized by Google

О тім можна усомніватися. Чи не з-за границі прибуває капитал, щоби через викупно посілостей доконати підбою земель словяньских?

Домисл сей що-раз утверждається.

Фактом однако-ж що за помочею фонда „Credit foncier“ має бути вивлащений нарід ческий.

В той спосіб краї корони чоскої мають бути колонизовані Німцями, щоби елемент німецкий побільшив ся, міг опановати народність словяньску, а на останок її зовсім вигубив, обравши її наперед из власности.

И то зовуть пиренем культури німецкої.

Так германизм продовжає підбої земель словяньских. Но — думаєте, що на Чехах скінчиться? Народности польскій грозить то саме. Не забувайте, що Німці часто відзиваються с тим, що їх польска квестия о тілько обходить, о кілько ім до заокруглени границь потрібна. От-же-ж Німці мислять о заокругленю границь на кошт земель польских. Не забувайте до того, що княжества Освітим и затор до німецкого бунду раховано. Ба и Варшава вже раз до Прус належала.

Потягніть лінию хоть від Білої через Польщу до гори до Райгороду, а увидите по котрій стороні Варшава знайдеться.

Зваживши до того, кілько Німців тепер в Корелевстві польскім знаходиться, а кілько їх рік в рік наплинає до Королевства и Литви, дорахуйте до них тую масу жидів, которі тілько передною сторожею Німців, а переконаєтесь, що небезпечність не мала. (Браво). Чи думаєте против такому напорови опертися сепаратизмом? Ні, ту треба йти, або с тими, котрим грозить рівна небезпечність, або дізнаєте того, чого дізнали давні Славяни в Германиі, чого дізнає нині Познаньске.

Годиться-ж опускати Словян и підперати Німців для политики хвилево утилітарної? За плечима вашої політики германизация. Могуть же Русини поступати з вами на дорозі політики, котра веде просто до дальшого підбою земель словяньских а передовсім ческої и польскої? — політики, котру, если би її провадженo не з засліплена а з намислу, история напятновати мусілаби зрадою над Славянами. На тій дорозі ми, котрі вотувалисьмо за адресою минувшого року — нині з вами поступати не можемо.

Адрес нинішний — се нічо инного, як вираз політичного сепаратизму.

Digitized by Google

Я з ним згодити ся не можу, попераю для того внесок віце-маршалка Лавровского переходу до порядку дневного. (Браво).

УКРАІНОФИЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Прусиі и „обрусінєм“ західного краю.

„Вѣстник Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ, Апр. — Восточная политика“ Германіи и обрусеніе. — Статья М. Т-ова.).

(Дальше)

Виложивши в такий спосіб моск. політику до 1865 р. у Польщі п. Т-ов показує, як подивили ся на се Славянофили и польскі часописи, вбачаючи в тих поглядах дорогу до кращого вияснена тої політики.

„День,“ казав, що Росия дала своєю політикою широку основу для розвою польскої народности підпявши с кріпацтва польский народ, що вона воскресила его визволенєм с-під шляхецької кормиги, котра без того притоптала-б его до останку позбавилаб его житя так реального, як и духовного.

Польска-ж еміграційна преса разом з деякою західно-европ. почала лементовати проти московського соціялізма, оголошуючи, що моск. уряд сам первий революционер.

Но дуже цікаві видали ся два поклики из польскої журналістики: один казав, що москов. уряд вирвав з рук самих Ляхів найбільше користні міри, що він робить тілько те, що обіцяв зробити сам польский рев. комитет; другий — що уряд тим став за польский и литв. народ, щоб відорвати его від польских традиций, и таким чином дійти до обрусіня.

„День“ відказав обом до-волі розумно: першому — що се все однаково, хто-б не зробив, щоби добре, а другому — що не можна ще тепер бачити, що буде с піднесеня польского народу, що воно може й не уважаючи на де-які инші ціли доведе таки историчнёю ходою до певного розвою вільної народности.

Становлячи собі питанє, чи змогла-б и справді польска интелігенция упорядити селяньство, як зробив се москов. уряд п. Т. уважаючи на те, що казала и каже польска преса, на те, що робиться в Галичині, де Полякам дістав ся до рук уряд — міркує,

Digitized by Google

що в причина, тому не дати віри. Коли-ж и найшлисьби справді серед польської шляхти люде демократичного напряму то по гадці п. Т. моск. уряд мусить стати ім у поміч, щоб зъєднати ся и прикликати їх до спільної праці, тим більш, що, як думає п. Т., несхиблене и постепенне прямованє до розвою принципів постановлених політикою 1864 р. доведе таки до того, що настане „нова врода“ Поляків у Польщі, що складеться там „русскій табор“, не такий, який будовавсь в XVIII в. грошима и наданєм землі польским магнатам, а такий, що мав би у собі любов до свого краю с твердою вірою у те, що польскому краєви и народови сама найкористнійша річ погодити ся з Росиєю. Уважаючи на историчню ходу п. Т. думає, що такий табор виявиться як не тепер то незабавом, коли тілько не скоїться якої межинародної біди, що відірве від Росиї царство польске на шкоду Росиї, славяньства и самих Поляків. А що таке може бути и що про се вже не дурно міркують и розмовляють у Німеччині, се дуже виразно показує росправа п. Т.

А московські політики у Польщі доставили вже не мало де чого на допомогу такому німецкому напрямкови. Вже з 1865 року московські відносини до Польщі начали змінятися. Як оповідає п. Т-ов: „замість розруху старої Польщі через піднесенє народности у ії етнографичному строї, ми почали прямовати попереду до адміністрацийного зъєднаня Польщі з империвю, обертаючи Польщу у „Привислийскій край,“ а затим и до обрусіня ії. Так як доба 1863-й років означена в историї західного краю и Польщі упоупорядкованєм визволених селян и сільских громад, наданєм национально — народної просвіти, хоч и с потребним обученєм московської мови — так доба від 1865 року визначається зъєднанєм різних адміністрацийних и урядових осередків царства с петербурґськими міністерствами, уживанєм московської мови у польскому уряді и школах, хоч би самих елементарних, постановленєм всеучилища зовсім без польської мови. Може як каже, п. Тов. московський уряд и не прямує справді до обрусіня, но шкода того що так розуміють московську політику Поляки а ще гірше того — руські люде. Не тілько польські або инші чужоземні праси, но и деякі поважнійші московські часописи кажуть що уряд московський мусить прямовати тою політикою яку вживають Німці у Познані або колись-то Французи у Ельзасі.

До чого-ж веде така політика? Чи можна-ж справді йдучи такою дорогою осягнути хоч би й обрусіне як розуміють ёго мо-

Digitized by Google

ськовські часописи? П. Т-ов робить дуже вірну аналізу такого напрямку розбираючи сі питаня, с котрої ми подаємо тілько те, що відноситься до уживаня по урядовому приказу московської мови у Польщі. Може бути, каже він, що заказуване рідної мови, випиране ії с публичного життя доведе зівсім до иншого, як чого хочуть. Ирляндия, хоч и вживаючи англійську мову усе-ж таки не мириться з Англиею, Ельзасці розуміючи по німецькому не дуже то прихильні до Германії. Заказати яку небудь мову по усіх округах громадського життя, у шкільному и ученому обучені означає не що инше, як притиснути ії у розвою, задержати ходу літературну найбільш у річах ученіх и педагогичних, заборонити краєвому людови думати своєю рідною мовою. Чи може буде з сёго яка користь хоч би и у польскій політиці?!... Ні — повідає Т-ов разом из Погодином.

Той послідний каже: Сама ріпуча річ, щоб замирити з нами Лахів (бо вони все ще злоствують на нас), се-б-то не тілько не перешкаджовати, но ити на поміч розвоєви іх мови, словесности, исторії, бо нічо так не викликає пересердя, як річи тому поперек идучиі. Польскої мови треба вчити по школах у рівні з московською, бо коли ми не вивчимо ій досить, то ляхи почнуть довчатися ій дома ще пильнійш и з більшим вспіхом, як то все буває, як чоловік попадеться до чого забороненого. Казатиму загально: думка зруйновати яку б не було мову — се думка недотепна, бо зробити того по самим физическим умовам не можна. Мову зруйновати народови токо-ж не можна, як не можна одібрати хоч одного чувства с пяти наданих Богом чоловікови. Не так „Москов. Вѣдом.“

Вбачаючи свою політичну силу на польскому питані „Московскія Вѣдомости“ пішли далі у своєму централізаторському прямовані, перейшли усю имперню и скрізь познаходили „сепаратизм“, котрий треба було притиснути, скрізь побачили потребу „обрусіня, перерусіня, дорусіня“ й до того-ж чисто государственною силою. Таким побитом відшукано сепаратизм литовський, український, білоруський, бессарабський, арменьский, остзейський—ще й того мало, доньский, казаньский и финлядський. Здається буде вже й сего, щоб бачили ясно, що далі ad absurdum пійти вже не легко.

Скінчивши таким побитом критику и обчислене усіх умов за для розрішеня польского и західно-руського вопросів п. Т-ов покидає в основу своіх виходів погляд, ще як, з якої сторони не

Digitized by Google

заходить, питане про децентрализацию и национальність есть не тілько не аби яке, но мае значіне вельми рішуче. Щоб не вчинилося у Россиі того, що теперечки робиться у Австриі — се-б то великої зложности администрацийної машини, а від того антагонізма між політичними елементами, п. Т-ов думае, що треба одбігати непотрібної централізациі и щирого пільнованя, щоб стерти усі краєві одмінн. А замість того дуже потрібна и неодмінна річ, яко мога працёвати коло економичного и мозольного розвою, як корінного так и навкруги сидячих племен.

„А сія вся приложатся намъ!... каже п. Т-ов. А поки що ганяючись за неосягаємим обрусінем у західному, сёму исконируському, хоч и ополяченому краі, де вже головнійша річ зроблена у 1863—65 роках, се-б то селяньске діло.... воно йде теперечки щось дуже стиха, и якось цікаво похибне. Щоб закінчити тамечка піднесене корінного руського люду, наперед усего потрібна, яко мога, ширша й пильнійша народна освіта, а про те діло йде зовсім не так и усе від того-ж то, я каже п. Т-ов, реакционного доктринарського напрямку. Школи постановляються дуже не швидко, педагогична семинария у Київі була по кілька років зовсім зачиена, до 200 тисяч. карб. призначених на народню освіту кілька років лежали незаймані и усе діло шкільне починаючи з 1864 року пійшло у гору дуже не багато. Тні-ж то страхи и тая-ж загальна регламентация життя провинциий стали в початку того, що немае тамечки ніякого розвою руського громадського самопізнаня. Ні у Вильні ні у Київі немае жадного самостійного органа на краєвій мові — а шкодить тому не що инше як підцензурний стан провінцияльної преси. Ровесні часописи у Киеві і у Вильні мають урядову допомогу и суть, або відклик адміністрациі, або ще чуднійш офіцияльна на половину виголошена оппозиция офіцияльному-ж напрямкови адміністрациі. Вони живуть тілько урядовою допомо́гою, и не буде побільшане, коли сказати, що росийська преса на окраінах е тільки непотрібний розхід на адміністрацию.

Кінчимо наше оповідане про статю пана Т-ова цитатою ёго конечного виводу: „Не приймаючи на себе смілости писати цілу систему уряду польского и західного краю, рішаємося сказати, що конець зъединя краів сих з Росию, при поступному руховi самої коренної Руси — став би у поміч, щоб вимірковати другу більш користовну систему: надане усім західним окраінам земства, судебної и городської реформи, так як в останній Росві,

Digitized by Google

меньше звертане уваги на релігийну ріжницю між краевим людом, визволене преси — и у кінці більш світу й простору, як у середині, так и по краях, — ось умова, щоб зъєднати єдинство государства з вільним розвоем по окраінах, розвоем того, що має право розвиватися!...“

Вертаючись теперечки до того, що було нередано нами з статі о. Т-она, вбачаємо те значінє, яке подане ним украінофильському напрямови у західно-руській політиці. Уважаючи за нехибну и неодмінну річ визволенє західного краю від польского впливу, п. Т-ов думає, и думає дуже справдешне, що осягнути того можна тілько наданєм вільного розвою усім західно-руським национальним напрямком а ніж ними и украінофильскому. Мусимо додати ще те, що идея украінофильська так подійшовша у гору десять років назад, теперечки не наче пристала у своєму розвої. Ми думаємо, що се не від чого иншого як того, що уряд з впливу московських инсинуаций сам додов украінофильству ёму неприсуще значінє сепаратизма. Прамованє-ж громадського самоцізнаня до национального самостійного розвою живе и буде жити тим більш, що идея децентрализациі все більш и більш осягає значіня у ровесній політиці. Нічогісінько не побільшаючи, нам здається вірним, що коли тілько хоч трошка зміняться сегочасні політичні умови — усе те чим бідує теперечки західний край мусить одійти від десятирочної пристанови. Починаючи з визволеня преси... нехай тілько послабшають цензурні умови .. зараз же зъявиться краєва национальна преса, політичні краєві органи, зараз пійде пильна праця за для складаня народно-педагогичних книжок краєвою мовою. Наданє-ж земства, котре-б пильновало між иншими річами й народню освіту задержану теперечки клерикальним доглядам, разом викликало-б до сёго діла чимало людей праці и просвіти. А все те річ неодмінна й щиро потрібна, а московський уряд хоч би вважаючи на сёгочасні політичні умови наших культуртрегерів-сусідів мусить звернути на те увагу як, пильнуючи про благо громадське и свої интереси бережем, бо, як каже п. Т-ов, „береженого й Бог береже!...“

(Конець.)

Сіроманець.

Digitized by Google

НОВИНКИ.

„Побратим“ Товариство руських ремесників уконституовало ся дня 10. с. м. — По службі божій, котру відправив тогож дня О. проф. Др. Костек и до которої торжества причинились О Шанковськнй бувший директор гим. в Коломиі гарною проповідею, як и прихорощий спів наших питомців — удались товариші Побратима до свого локалю. Під проводом любимого нашого О. Качали начались тут обради, по котрих приступлено до вибору виділу. Вибір випав як найлучше С почесних членів вибраний одноголосно:

Вп. П. Михайло Димет куиець міста Львова — головою.
Др. Корнило Сушкевич — скарбником.
Проф. М Желеховський — секретарем.
З дійсних членів вибраний:
Андрій Горонцний майстер муляр. — заступником голови.
Иван Стефанович — слюсар.
Іосиф Вусович — столяр.
Кароль Малиновський — столяр. —
Іосиф Заячкевич — профес. шев.
Михайло Цюропайлович — коваль.

По уконституованю виділу и по залагоженю справ товариства заключили посіджене патриотичні річи: О. Качали и п. М. Димета.

На другий день мав наступити музикально-деклямацийний вечір, котрий однако за-для деяких формальностей из сторони поліціі не наступив на ділі. Про важність сего товариства застерігаємо собі поговорити пізнійше. На тепер наведемо тілько телеграми, котрими привитали Товариство из ріжних сторін наші родимці. Ось вони:

Товариству „Побратим“ в день его закладин засилають сердечні желаня зросту и розвою товариші

„Січи“ в Відни!

Помагай-Біг у роспочатому ділі пробудженя и плеканя рідного руського духа міжь братами рукодільниками!

Самбірські Русини!

Щасть Боже „Побратиму“! Нехай процвитає в корметь Руси!

Буковинські Русини!

Витай витай нам Побратиме,
Рости у силу, процвитай;
Русь тя ніколи не покине,
Шляхом народним лиш ступай!

Тернопільскі Русини.

Славні Товариші! Голосним щиро-руським Помагай-Біг здоровлять Вас нині члени руського товариства

„Поміч“ в Підгайцях.

Digitized by Google

Дай Вам Боже щасливо, дорогі братя правдою и працею доходити до гаразду в братнім союзі; „бо чи є що краще лучше, як у купі жити, з братом добрим, добро певне пізнать не ділити“.

Станіславські Русини.

Хоть и нема між Вами нас, то духом ми берем участь и посилаємо Вам привіт наш!

Щасть Вам Воже, щасть!

Ярославські Русини.

Недавно тому мала відбутись в тутейшім суді пересправа дотичаща виходів **редактора „Слова“** на польску емиграцию. До пересправи однако не прийшло, для того, що п. Площаньский предложив освідчене, в которім свої „виходки“ відкликав. Дивно нам, для чого п. П. зложив освідчене тоє в язиці польскім, коли до того жадна установа правна єго не обовазувала.

Чи не стелить собі п. П. дорогу до нового хліба?! . . .

Пр. О. **Качала** прислав для „Друж. Лихваря“ 10. зр. р. — за що му в имени товариства складаємо на сердечнійшу подяку.

Подаємо до втішноі відомости, що сими днями вийшло дуже хороше діло нашого любимого Родимця и члена „Просвіти“ п. В. Федоровича, під титулом: **„Шкільництво людове в Англиі“**. Оно написане в язиці польскім, а призначене для більшого кружка читательства, именно для покровителів „Ради шкільноі,“ котрим, як не милимо ся, збуває на грунтовнім знаню розвою людового шкільництва, а тим самим на здорових засадах, котрими поводити ся повинні би. Отже се дільце много причиниться може до розъяснепя сего питаня, именно, чи годиться накидати школам з гори однаковий стрій и крій, або чи може годило би ся лишити ім трохи свободи в розвитю своім, відповідно потребам місцевим и проч. Крім того с тоі книжки много пожиточного научаєм ся. Видимо н. пр., як велику вагу кладе нарід англ. на школи людові, як ними горячо занимаєть ся, як кожде роспорядженє властей викликує в народі живий відгомін, критику, полемику... А у нас .. вічна апатия. В тій книжці знаходиться також, крім шкільництва, на кождій власне стороні золоте зерно правди, котре свідчить о дозрілім и глибокомислячім умі автора, о єго всестороннім именно исторично-филозофичнім образованю, о єго здоровім суді, и о чеснім характері. Се честь и слава для него, але и для нас Русинів. Сподіємся, що не одним ще цінним ділом прислужиться для нашого краю и народа.

„Поезиі Безименноі.“ Під таким заголовком вийшов в Коломиі невеличкий збірник поезий якоісь, як видно из самих поезий, поетично-уталантованоі нашоі красавиці. Для проби поводимо тут декотрі уступи

Вже нема калини
В Наддніпровім лузі,
Не видко дівиці
По козаку в тузі,

Digitized by Google

А лиш сині фалі
Мов вода кипяча.
Тіло розривають.
То любов козача!...

И мені здається, що кожда билина
Мене питається: а що тобі се?
У тебе в матір, отець и родина,
Чому-ж из оченька слізонька плине?

Ой ти билинко, мила розмовонько,
Тобі моі тоски любко неспонятн,
Бо тоску за милим ніхто не загоіть,
Ні рідний батько, ні рідненька мати.

Як видно поезийки незгірші. Жаль тілько, що видавництво (?) скорумповало подекуда бесіду чисто народну, через що нетілько поезию позбавило краси, але и сам вірш захолітало!

Вечер декляматорско-музикальний даний 19. л. Листопада „Акад. кружком в честь покійного М. Качковського видав в загалі дуже корошо.

Проф. Др Шараневич именований недавно Его Мил. Франц-Іосифом членом Краківської „Акад. Наук". Подаємо сей факт до відомости ч. Родимців с тим більшим задоволенем, що п. Шараневич Русин, милую ій цілою душею свою народність.

Для **„Побратима"** прислав Пр. О. Качала 6 зл. р., за що му имени Товариства складаємо найсердечнійшу подяку.

Загальний збір членів „Дома Народного" відбувся д. 5 и 6. с. м. О результаті того збору буде мова в слідуючім Ч. „Правди."

„Grundzüge der slavischen Philophie" Дра Ганькевича появились уже в другім накладі. Новий сей наклад, викликаний попитом за ділом, свідчить найліпше о ціні того діла, як и о хосенности праці самого автора.

Руська народна философия написана нашим родимцем, теперішним професором Г. в Коломиі Евгением Згарським на підставі народних приповідок — печатаєсь, як довідуєм ся, в петатні М. Білоуса в Коломиі.

Як цінне се діло и як великої воно для нас ваги, мали Ч. Читателі нащі спосібність переконатись из попередних річників „Правди", в котрих спімнена розправа п. Е. Згарського в части була поміщена. Сподіємся для того, що знайде воно у нахих родимців ласкавий приют и великий покуп.

Др Олесандер **Огоновський** викладає на тутейшім університеті на місци Сроковського цивільне право в руськім язиці.

„Основа" появивша ся перед роком перестала с кінцем місяця Листопада виходити.

Digitized by Google

Виділ „**Руської Бесіди**“ ві Львові постановив на однім из послідних посіджень уряжати на „Бесіді“ публичні відчити, котрі немало причиняться до розбудженя руського духа. Сподіем ся для того, що відчити тиі радо повитають тутейші наші родомці.

Для Товариства „**Просвіта**“ завотував сойм краєвий прелімінованих „Виділом краєвим“ **5.000** золотих риньских, а для Руського Народного Театру стоячого під зарядом „Руської Бесіди“ ві Львові — 3.000 зл. р. запомоги.

† **В. Поль** один з найславнійших поетів польских, автор славного поемату: „pieśń o ziemi naszéj“ умер тими днями в Кракові.

Для „**Дружеського Лихваря**“ прислав Вп. п. Лев Сосновський 2 зл. р., а Вп. п. Е. М. Г. також 2 зл. р., за що Виділ тогож Товариства складае чесним тим дателям в имени Товариства сердечну подяку.

Страхопуд появивсь недавно ві Львові вдруге. Жаль тілько що не скинув з себе давних аж занадто вже витертих шат . . . . . .

Переписка из всіми.

Ч. п. Н..... в Самборі! Відосланy Вам назад росправу „О народній просніті на Украіні“ коментуйте ласкаво дальше. Щоб не розривати тоіж загадали Редакция поміщати іі в „Правді“ аж з новим роком.

Ч. п. С.... в Довгім! Дуже цінна Ваша допись немогла бути поміщена бо появилась би була „post festum“. Незабувайте на нас и на будуще.

ВІД АДМІНІСТРАЦИИ.

Хотячи Ч. Читателям нашим бесіду п. Качали за-для великої іі ваги подати в цілости — мусіла Редакция здержатись з винечатанем сего числа аж до 12 сего місяця, котрого то дня дістала конець спімненої бесіди. С тої отже причини опізнилось се Число, але и побільшило ся о $^1/_2$ печатного листу.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський.**

З печатні Имениитута Ставропигійського.

Digitized by Google

Ч. IX. Львів, дня 27. Грудня 1872. Рік V.

Виходить випусками місячними в 3 аркуші 15. (27.) кождого місяця

ПРАВДА

Редакция и Адміністрация під Ч. 12. улиця Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр. в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

К У Д А?

Куда ти йдеш, единий мій?
Я й сам не знаю, де?
Хіба-ж та доля вповіда,
Куда вна нас веде? —
Одних веде у райський край,
А других у Сибір,
А тих в пани, а тих в попи,
А тих знов до жовнір.
Одних веде у битий шлях,
А других манівцем,
Але куда? — де мета нам?
До кого ми идем?
Не знаю, брате, ти сказать...
Та видиш — одалік —
Яка висока та сумна
Могила там стоїть?
А там як чистий диямант
Та зіронька сия:
Там також може хто живе? —
Коби — то пійду й я.

Федькович.

Digitized by Google

Козаче серце, а пісня козача.

Серце козаче, як море глибоке,
Як огонь бистре, щире як душа;
Меч го не поборе, ворог не загорне,
Одна тілько пісня досягне до дна.
Досягне відбеться на самому споді,
Саму волю зломить скупаєсь в слёзах,
От серце козаче, от пісня козача
У серцю ся родить, колишись в степах!

Лихий попутав.

Оповідане.

(Конець.)

Пішли знову дні за днями, як ті чумацькі воли, — тихопомалу. Не несли вони у моє серце ніякої одради, нічого доброго, а обгортали мою душу тугою пекучою, мої топтали надії. Все ж я до того була дівка, як дівка; я думала: не вік же дівувати прийде й до мене моя черга... а тепер? хто візьме мене, кому я й нащо здалася? А вже недоладне діялось зі мною. Спершу нудило мене, давило під серцем; усе б я, немов похміле, кисле іла; потім и кисле спротивилось; — крейди хочиться; усі стіни пообдирала б, та пообгризала. И така вона міні добра була, як медяник. Далі и другі ознаки люди запримітили, — стала я бліднiти...

— От, моя головонька бідна! думаю. Що ж се я сама собі натворила? От и дослужила ся у людей; от и зробила добра на свою голову! Що ж тепер дядина скаже! Таже ж вона тепер на серед села вийде, та стане гукати: оттак стільки наші заробляють! до такого дослужуються!... А товаришки, що подумають, а село все що скаже?... нещаслива годинонько, безталана моя доленько!

А з ним, — нетілько що, боялася и стрінутися. Тілько зобачу де сиву шапку, то не дивлюсь чи він, чи ні, — тікаю мерщій у хату.

Од его тікала, та невтекла тілько од своєї недолі. Уже и господиня запримітила.

Digitized by Google

Одного разу — у Пилипівку те було - на дворі завирюха куєвдила, буря сумно вила у димар, холод у хату пер ся. Ми сиділи собі у хаті; на середині каганець горів; я сиділа с краю од дверей, господиня од печі — пряли, Галя — у кутику — шила. Сидимо собі, робимо, небалакаємо. У мене на душі якось так сумно, так важко, як ніколи не було ще так, сижу собі та раз-по-раз вздихаю.

А господиня и питає мене:

— Чого ж ти, Варко?.. так тяжко вздихаєш? Чи не трапить що тебе нічками ясними?

Докір и нагадка на моє недавне, як молотом удрали мене по голові. Зажовтіло, потемніло в очох и як град полилися з них слези.

— Чого ти Варко?. аж скрикнула господиня дивлючися, що я обливаюся як горохом. А я припала до гребіня, та й не одхлипну.

— Що за знак, що за причина? все ж усилковується вона.

— Хіба, кажу, ви й небачите, й непримічаєте, що люде з усіх сторін про мене як у звони звонять?

Дивлюсь — господиня моя и ніс повісила. Сидить — пів сих, пів тих.

— Як же те? пита, довго помовчавши. Од кого? и через кого.

— Так, кажу, через свою дурну голову, та свою нерозумну волю, набралася клопоту до віку!

— Та од кого хоч, питаю тебе?

— Не питайте, кажу їй, нехай го Бог побє.... кравецького пройдисвіта.

— А-а, се, каже, той — сивоголовець?... А не казала я тобі, Варко, дивись своіми очима, не йми віри нікому на слово? Я казала тобі, ти ще не знаєш гародянських парубків, які вони є?.... Тай дивно мині, що ти довірилася єму. Ти спитай, кого він з вашого брата у люде не пустив, с кого не посміявся тільки? Він тим и живе, тим тілько й дише, тому тілько й служить. Спитай, у кого він с хазяінів не був? — хто за єго добре слово скаже? Пяниця, волоцюга, пройдисвіт! от тобі и все. Де він тілько не був, — всюди наштукотворить, — то господаря побє, то робітників поодбиває, то яку дівчину з-ума зведе. Як та гадина, як отрута, — де він не зъявиться, до кого не торкнеться, там и розлад!... А ти поважила на єго красу, на єго уроду?... А краса та, та урода тілько на лихо и здалась!

Digitized by Google

Отак вичитує мині; а я плачу-плачу

Хіба умру, то тоді тілько той вечір забуду; а то до суду буду памятати его. Памятатиму, що тоді тілько мої очі відкрилися; дізналась я, кого кохала, кому й няла віри, дізналася, якого лиха наробила не тілько собі, наробила его и господині. Я ніколи и в гадці не мала, щоб вона була така добра, така приязна до мене, сказано — як мати рідна! Вичитує те мині, а в самої слёзи так и лються.

Щож робити? Видно пана по походу, а сокола по полету видно було и мене всюди: того ні утаіш, ні заховаеш; всюди воно перед моіми и чужими очима... Най судять люде, най говорять, що ж робить? У серце мое, у душу ніхто не влізе; не загляне, що там твориться, які проклони зриваються з язика на свій дурний розум; може ніхто и не думав так за мене, як я сама за себе думала, — я себе гірш червивої собаки мала, гірш всякої погані! Ніхто, кажу, того не знав, а судив так, по ділам моім..., Щож? не закажеш ім говорити; най говорять, я того заслужила.

Під такими важними, та темними думками, жила я, поки не знайшла сина Ивася. Чорняве, білолице, повновиде, з блискучими очима, — невикапаний батько, — найшлось воно у мене перед постом.

Як я недугувала, як не боліла, але по болю.... почула, що з мене неначе гора спала... якось вільно дихаеш, вільно ногами и рукамн володіеш. У послідні часи, то сядеш бувало, — як копиця горохова серед поля. Устати чого треба — важко, робити — и казати нічого. Сидиш, вилупивши баньки, як дурна, задивишся на що-небудь; слухаеш, як там воно під серцем бється; у боки штовхае — аж відголоси ходять, та думаеш: прійми мене, Господи, до себе, ніж отак мучитись на світі!

Як минуло ся, то де та и сила взялася, та скорість — поворотність. Одно тілько, — у голову мов хто цвяшок вбив, — болить моя голова, од думок кругом ходором ходить. Дивишся на дитину, як воно очинятами поводить, ручинятами силкуе и думаеш: янгол, янгол! безвинне, безгрішне и думки у его немае, якого-то горя, яких сліз та лиха коно стоіть, та ще й стоятиме?.. Добре — поки ще мале, поки сама годую, — а далі? де ті достатки? Служба, наймичкованє? Хто ж тебе з дитиною прийме?.. Та хоч и прийме?... Та хоч и прийме, то що дасть? так, за хліб? И цілий вік то отак, без хати — оселі, без притулку — приста-

Digitized by Google

новища блукати с хати до хати, од хозяіна, до хозяіна, всім годить, на всіх робити?... И все одна, все сама! Дивитись, як другі у парі своіх дітей годують, як іх кохають-доглядають, як ними любуються и свої, и чужі... а ти? як та безпарна птиця тенятимешся по світу, носитимешся з своєю дитиною, поки виносиш... И виросте воно, як те стебло край дороги, одно одним, небачивши привіту людського, незнаючи що то своє-добро; приб'ється до якого шевця, або кравця, — вийде з его злодій, пяниця, волоцюга всегосвітний; и не знаючи свого добра буде він чуже руйновати, людем лихо робити, поки не піймається або в турму, або й далі... И понесе свою голову на чужу сторону, зложить свої вістки у чужу землю, проклинаючи ту дурну матір, що его на світ родила, та щастя-долі ненаділила!...

Отак як подумаєш, то такий смуток обійме, така журба наляже, що аж у голос скрикнеш: краще б ти не родилося, або Господь приняв малим!

Як почули об сему у селі, зараз в одно: лають; дядько приходить, — чи правда, чи йно кажуть люде? нащо ж людем змишляти, коли воно так и є?

Посидів дядько, подивився на мене, на дитину, почухав свою голову..

— Отак, каже Варко! як би дома була, то може б и за мужем давно була, а то тепер и цяцькайся! Тай пішов.

На другий день дядина прибігла. Тілько на поріг, зараз у слези — крик...

— Боже мій, Боже! що се ти собі наробила, чого наподіяла? А то все — своя воля, та що людей чужих слухала.... як би слухала дядька та дядини — то все б гаразд було!... не жалкуй же тепер на нас.

Дивлюся я на неі, та думаю: чого вона так роспинається? чи може то так?... Досадно мині стало.

— Годі, кажу, вам плакати, буцім воно и справді так шкода. Я й не виню и нежалкую ні на кого, — сама виновата; сама заробила, — сама й зношу.... нема, кажу, нікому діла до того!

Дивлюся, притихла моя дядина; сидить на лаві, підперши голову рукою, та тілько жалібно так дивиться.

Прийшла господиня. Я побігла чвертку вина принесла; випили вони у-двох; пообідали, дядина моя смутна, та невесела була, а то вже — хоч у боки тай у скоки! Бігав по хаті, щебече, сміється. Бач як, думаю, жалко ій мене!

Digitized by Google

Як шла до дому, господиня мягкий бухонець дала на гостинець, аж за хвіртку виряжала. Мині не можна було — дитина розвередувалась; я й сіла его годувати, а вони вийшли у сіни и — чую говорять собі.

— Ви її ще на рік собі наймете? пита дядина.

— Не знаю, сестрице; мабуть таке, що ні; бо я стара вже одвикла од дітей, а воно мале, кричатиме, голову клопотатиме, то й не до ладу мині. Мині коли б дівчина.

— Як вона, скажіть мині на милість господине, придбала его?

— От як?!.. Хіба мало у нас тих пройдисвітів, що їм нетілько обезчестити дівчину, ей душу християнську загубити нічого не стоіть.

— Боже—,боже! отаке у вас тут, у місті? Я й казала ій: не йди, та неходи, — так не послухала! чужі мов ріднійші, чим свої, от воно й чуже! от до чого своя воля доводить.

— Ще, знаєте, коли б не дитина, то я б її и до віку держала, що за чистуха, за чепоруха, за шзидко-шпарка! Сказано — минуточкою тобі діло у її рувах горить, та-ба!

— Знаєте що? як росчитаєте її — не райте ій нікуди найматися, най вона до дому йде. Таже ж зжила у нас и зросла, и виросла; малою-невеличкою дитиною її узяли, бачте яку викохали! От же ще й невдячна! Такий уже тепер світ настав... Так скажіть же, матінко моя, най вона до дому йде, до дядька, та до дядина йде.... Яб сама сказала, та вона щось непривітна до мене.

— Добре, добре, сестрице, скажу.

— Прощайте ж!

— Идіть здорові!

Пішла собі. А и сижу, та думаю: чого ж хочиться так, щоб у неі я була? Тоді без дитини, а тепер и з дитиною — та най иде. И дивно мині и чудно.

От и піст уже на сході; Великдень незабаром.... Ось и він прийшов и прийшов так сумно так невесело. Дивлюся у вікно,— люде гуляють, ходять, розодіті, раді, веселі; там дівчата, як квітки, квітуть, там парубки співають, там чоловіки з жінками у парі йдуть у гості до родичів; пани їздать, хлопці бігають, крашанками качаються.. Празник! Сонічко так любо світить и гріе, травиця з землі так и лізе. Празник и весна! А ти сиди у душній хаті, слухай як твоя недоля викрикує...

Digitized by Google

— Звязано мене, звязано мою голову и руки и ноги звязано! подумаєш, тай обілешся горячими слезами.

Подивишся на его, а воно мале-дурне, хикає собі, очинятами блискучими поводить, устоньками меле, руки випручає, — звісно мале. Подивишся на его, той усміхнешся,. яке мале, а й воно чує, що празник Бог дав! радіє, грається... То пригорнеш его до серця... Лихо моє и щасте моє! промовиш, тай знову заплачеш.

Як рав у провідну неділю мині рік минав. Прийшла вона та провідне неділя.

— А що ж, Варко, — каже господиня, — бачу тобі сегодні рік.

— Рік, одказую.

— Так ти ж мині ще хоч с тиждень набудеш, поки я собі другу вишукаю.

— Хоч нетілько тиждень, а й два, — кажу. Я думала, що у вас ще й на третий зістанусь.

— Та й н. б то, Варко, каже вона, — не од того; та що ж? У тебе мале; ти сама знаєш — все ж и коло его треба.

— То так, кажу, так. Вже ж не покинути его серед шляху.

— Що ж ти наймешся упять де? пита мене, трохи згодом.

— Незнаю. Як трапляться люде то наймусь.

— Неражу я тобі найматився, — каже мині, — краще тобі до дому йти. Уже ж там хоч які не в родичі, а все ж не чужі, а свої...

— От! кажу, — незнать, де та пташка ночувати буде, що ії лихою годиною у чужий край прибило!

Побалакали ото так; набула я два тижні; узяла свої гроші; звязала збіже, — клунок на одну руку, а дитину — на другу; тай пішла.

Вийшла на поле, на битий шлях. Зелено усюди, пахучо, гарно; а мене слези так и заливають.

Озернулась назад, — місто у дниу курілося, тілько синіло з-далі; одні бані на церквах миготіли, та паньскі хорами біліли, як сніги весною по лісах. Стала я, щоб спочитити трохи; положила клунок на землю; схилилась над дитиною, пригорнула міцно до лона, та як заплачу... Бодай ти, місце, огнем взялося, разом закурілю, кріз землю пішло! Як я до тебе йшла, як ластівочки щебетали, а як повертаюся — вороном крячу... Щоб над тобою світ не свитав и сонце праведне не сходило, як ти мою молоду долю спаскудило!... Щоб тебе люде цурались та минали,

Digitized by Google

як мене цуряються та минають; щоб ти спустіло, як колос в осени; що б ти було-було, — та незнать де й ділось!... Отак проклинаючи, пригорнула ще дитину, поціловала; узяла своє збіже и знову потепялася.

Уже сполудня сонце повернуло, як війшла я у село. Рідні місця, знакомі хатки, садки, садки-доріжки все якось миготить в очех, у голові думку будить, у серцю одраду, — все віта тебе, як рідне. Одно тілько — гляну на дитину, та й потуплю погляд у землю, прикрию лихо, що б люде не бачили. Стрівають мене мої товаришки, — одні вже жінками, другі й досі дівують, постають, роспитують; а я похилившши голову, спустивши очі у землю, чи скажу слово, чи ні — та й далі; соромно мині так, аж страшно. Думаю: от й мене ждало, чим вони... а я?... я всему виною! Та аж слези на очі виступають; я їх давлю-здержую, а вони проти волі так и капають, так и капають.

Дочвалила й до своєї хати, где зросла, вигодувалася... Та як же вона змінилася, як постаріла — похилилася; и оселя подірчавіла, и покрышка на димарі зсунулася, — оббита... Чи так воно було при мині? чи таким я его кинула?... А всего два роки! Та мирщій у хвіртку. Дві здоровенні собаки кинулися до мене.

— Лесько! Жучко! Бачу и собаки непізнають, аж за подоли хватають... Боже мій! щож робити? Ні прутика, ні хворостинки ніде... кличу тілько: Жучко! Лесько!

Ось щось с хати вибігло.

— А який там чорт собак дражнить, гукає. Чуть по голосу Карпо, дядьків середний син.

— Се ти Карпику? обзиваюсь до его, — иди лиш проведи од собак.

— А ти хто така? здалека пита мене.

Боже! и рідні тебе не пізнають, а то вже собаки! думаю.

— Та се я, — кажу єму у голос, — Варка. Хіба не пізнав? Иди лиш проведи-оборони. От у вас які злі собаки настали.

Карпо прибіг до мене; собаки порозбігалися у сторони, та аж вили.

— Бач! се ти Варко! каже Карпо, — а я тебе й непізнав.

— Та й ти, кажу, який великий виріс, що й тебе не пізнати. А мати-батько дома?

— Дома.

— Що ж вони роблять?

— Лаються.

Digitized by Google

— За що?

— А Бог їх знає. Батько пяний прийшли, так може їх и напало.

Ухожу у сіни, справді чутно бучу у хаті. Дядина, як та чичітка, теркоче та вичитує; а дядько раз-по-раз проводить товстим пяним голосом, та й замовкне, та знов проведе... Ухожу у хату.

— Здорові були ви дядьку и ви дядино!

Усі якось здивувалися.

— Здорова — мовить до мене дядина. А дядько сидить біля столу на лаві, підпер голову рукою, шапка аж на потилиці и пяний-пяний. Подивився він на мене, тілько пяними очима подивився, хитнув головою, — шапка аж на очі насунулась.

— Ну... здорова!... А що скажеш?

— Що ж я вам скажу! Прийшла до вас тай годі.

— Прийшла?... и посунув шапку на потилицю... Прийшла? А якого ж ти нам з міста гостинця принесла?

— Якого ж вам гостинця? питаю.

— Крикливиці?... га крикливиці?.. шкода брати! и махнув рукою... У нас и без того не малі крикливиці у хаті!... Буде з нас и своїх крикливців. Тай голову схилив на груди.

Дядина подивилася на его гострo-гостро, так у ній очі и засвітили.

От и найшла, думаю собі, у лиху та нещасливу годину! Ще тілько на поріг — а вже тобі и крикливцями очі вибивають!

Одначе дядько скоро пішов на двір; а дядина сіла коло мене. Роспитує мене, просить про те, розділяє моє убоге збіже, хвалить керсетку, плахту.

— Що ж се ти, Варко, питає, — може до нас прийшла жити!

— Та до вас, кажу, коли приймите; одная на чужих робила, то й вам буду робити.

Порадилися ото ми собі, зісталася я.

Сперш мині так добре, усі коло мене так ласкаво и старі, и діти; всі витають, роспитують про місто, розказують про місто, розказують свої випадки. Та се поки обсілася; як же обжилося трохи, то зараз и почали гострі шпильки у саме серце загаяти. Каже дядько пяний: буряків — дайте капусти! — що де в чорта хто не вирвиться и з дітьми и без дітей, то все до мене, на мою шию, объідати, та оббирати; там дядина гримає, що дитина нікому покою не дає, а там и діти одно по другому — то

вщипне, то вдрапне „прокляте байстря“, як его все величали. Я все мовчу, всім гожу: чи піч полупалася — и вже й вимазала; чи довкола треба обмазати — я вже и глинянники розвила; чи дитина писне — я зараз єму хліба, чи чого инчого — що б забавилося — некривало... А настали жнива, — то я бувало рідко коли й дома ночую; все на полі. Иноді так наморишся — рук, ніг не-чуеш, спини не розігнеш, — друга б покинула все, пішла б собі світ за очі; а я гляну у ту сторону де дитина у снопах спить, промовлю: — он де мое лихо, що мині світ завязало, — умнюся горячими, та й знову за роботу. Ніколи я ні до того, ні після того так щиро не робила, як у те літо. Як звозили хліб у тік, — то оттакі! стоги понакладали и жита, и пшениці, и усякої инші.

Люди, вдучи поуздвір одно завидують на наші стоги:

— От, кажуть, десь Луценко з сотню землі заорав, що такі стоги понавертав.

А ми тілько що звозили, годинка стоіть, зараз и заціпи: дидько, я, та Ивась, старший син дадьків. Перемо так ціпами, що мабуть аж на край села чутно. Поки осінь глибока настала, то у нас уже весь хліб вимолочений був. Солома одна стояла, — оттакими ожередами!

За тиждень до Покрови вже ми й обробилися. Там уже далій и робота хатня пішла, — та мене лихо спіткало. Після Покрови пішли дощі; густі, холодні, осенні дощі. Я одного разу боса так и перебула на дворі цілий день. У вечері — щось мене ломле, тре, усю до купи зводить, руки и ноги ломить; а голова так ходором и ходить.

— От, мині-ж лихо! — думаю — недай, Господи, занедужаю. Та як на те — на третій день уже мині и піднятись не можна; голова болить, вертиться кругом — не можна мині ні піднятись, ні підвестися.

Спершу всі коло мене узялися и сего и того — немомагає, лежу я як колода. Як лежу то все б здається узяла та й зробила, а підіймуся — то так и гримну... Що его у Господа Милосердного робити? Бачу-вже на мене косо усі дивляться, — то дитина кричить, то цікому пшона стовкти, то печі вимазати....

— Коли б же, кажу ім, не мое лихо тяжке, то хіба б же я й невробила? Як би можна — проти сили взяла; та бачите, мині и підвестися не можна.

— Та воно-то так... не так и підвестися, як... одмовляють мині, не докадуючи всего. Що ж скажеш? Мовчиш уже. А тут що

Digitized by Google

дитина розкричалася; візьмеш его погодувати... Чим? сама нічо в рот не беру, — де ж те молоко візьметься? Візьмеш шматочок черствого хліба з остюками, нажуєш, розмочиш теплесенькою водою, уткнеш у рот, но, мов іж, та мовчи тільно!

А настане ніч, то чого тільки не передумаєш, чого не перегадаєш? Та все якось таке у голову лізе не подобне.

Найпаче памятаю одну ніч. Через тиждень після того, як злягла я. Місяць так світив, ніч видна — хороша. Уже пізно було, всі спали аж хропли, една я не спала, перекидалася з боку на бік, як дурна. Місяць як раз ускочив у вікно, проти котрого я лежала з Ивасем. Воно лежало коло мене, спало притулившись до лона, Глянула я на его — и згадала свое давне жите; свою дитячу пару, дівоване; все, все до самого не примітного... И все стало перед моіми очима, як на картині змалёване. Там — бійка, та сварня дядька та дядини надо мною малою, далі — гуси, гусинята, що я пасла, — аж сичять мов, шовкотять коло мене; далі — жнива — як учили мене жати, як лінувалася я, хвалилася, що то голова болить, то спина болить, поки не вибили мене; далі зимові ночі довгі-довгі, як я пряла, — спать, аж хилилася, хотіла — неможна; другі бігають, кричать — а ти сиди, пряди; вечерати подай, посудину перемий, та тоді лягай, а як другі півні прокричали, уже й уставай и світи и знову за гребінь; далі — як виросла, по улицях ходила, по вечерницях; як покинула дядька та дядину, у місто пішла; як там жила весело — привесело, поки не побачила его, як его покохала, его любила-пригортала, поки... И став перед моіми очима, він с товаришем, іх розмова, и регіт... страшний, божевільний регіт... Вся я похолола зразу од его и запалала.... Дивлюсь на дитину, — лежить, рученята згорнуло; головка, носик, личко, брови, — ширшають; більшають... неначе в хвилі потопають, то знов з води виренають... и здається мині — він коло мене, руки простягає.. От коли, кате, тобі вимстити, от коли тебе покарати! Та як божевільна — хап! дитину за шийку рукою... Як закричить воно на всю хату, — так я и кинулася; то тоді: — Тфу! що се я, божевільна! Господи! що се зо мною? И заступи и борони од такого!... Пригорнула до лона, цілую, та сідаю, — цить, кажу, щоб хоч ті не почули.

Так пролежала я два тижні. Бачу, наші як подуріли усі. Дядина и не дивиться. Діти злай Ивася зачіпають, щоб не кричало. Ніхто мині вже, як отой Карпо. Почне плакати дитина, то він

Digitized by Google

прибіжить, ухопить его за ніс... Цить сякого такого батька байстря! мовчи, проклятий вилупок!..

Як мині все те було слухати? А тут ще й дядина: — та доки ти, каже, будешь лежати? Лежати прийшла, чи що до нас? От уже, слава тобі Господи, третий тиждень пішов, як ти хоруєш, — на горячку лежиш — безпамяти хліб іш.

— Бодай, кажу вже нестерпівши: кождому так! То може-б тоді и мині віри доняли.

А тут и дядько собі: а щож ти умирати прийшла до нас, чи що? та ще з дитиною.

— Хіба-ж, кажу, я у вас не заробила того, щоб поховати мене, як умру?

— Який твій заробіток? От заробила лежачи, ...

Так мене слези й облили. Сяк так підвелась я та й упала зразу.

— Господи! думаю, або смерти дай, або здоровя!

Днів через три після тої бучі почула я себе мов краще. Устала таки; хату разів три перейшла, але все мині робити ще не можна.

Коли як раз у третю неділю од тої, у яку я злягла, — у ночі приходить дядько, пянійше землі, чорнійше ночі.

— Вон, сяка-така, паскудниче! вон сяка-така волоцюго! Не паскудь моєї хати, не безчести мого двору!..

Та до мене.

— Постійте, кажу ему, за що се? За те, що я ціле літо робила, так се така дяка мині за те!...

— Вон! одно слово вон, сяка-така з мого двору!

— Я пійду, кажу ему, тілько и ви вернете мині те, що я заробила за літо.

— А їла за що, а годували ми тебе дурно? вричить уже й дядина.

Подивилась я на іх, подивилась, узяла дитину на руки, та до сусіди.

Прибігаю до сусіди; там уже усі спали. Стукаю, добиваюся.

— Пустіть, Христом Богом молю, бо у нас страшний суд піднявся.

Пустила мене сусіда; жалюсь я ій. У волости, каже, треба жалити ся!

Перебула я ніч у неї, на другий день прошу сусідчину дочку Марусю:

Digitized by Google

— Пійди, Марусю, пійди моя голубко, забери мое збіже: юпку теплу, плахту, та чоботи юхтові; щоб хоч у дорогу удатися, як слід.

Послухала Маруся. Пішла. Не забаром и вернулася. Не дали, каже, мало, каже, вона у нас то сего, то того переїла, та перевела, не дамо!

Сижу я та плачу: бодай вас, кажу, черви поіли, коли я у вас, як слід, шматок хліба зїла!

А сусіда: — та не плач, дурна! от я тобі ражу иди у волость, пожалійся, то все тобі вернуть.

Послухала я, одяглася у другу юпку, сусіда, спасибі дала свові, завинула дитину и пішла.

Волость од нашого села верстів з пятнацять мабуть була. Пішла я; а осінь уже глибока стояла, вітер холодний віяв, а я — що там у тих двох юпчинах, та чобітках на босу ногу, — та ще хочби здорова, а то тільки-тільки що вичуняла трохи, — холодно; иду — на силу ступаю. Та ще, як на те забула и хліба узяти; перейшла верстів з десять — їсти аж шкура болить! Дитина теж видно хоче, бо в одно кричить и не втихає. Уже я его тулила, тулила до груди, — що-ж ти там висмокчиш? коли порожнісенько! Притулиться, смокне, смокне тай назад; та знов у крик. Боже! щож мині робити с тобою? як же тебе забавити, чим нагодувати?... од его крику вже и самій перехотілося їсти; а воно кричить, аж поле розлягається.

— Годинонько-ж моя, горенько мое! щож мині робити с тобою, що казати?

Так воно мині укричалося тоді, що я й досі чую той нелюдський крик его. — Видно вже не перед добром воно кричало, видно чуло свою нещасну долю.

От уже швидко и до села забиралась, де була волость; уже з-за гори мріли церкви и хатки біліли по гірочках; от и річка блиснула, чорна як хмара, сумна як ніч, звісно як всі осінні річки. Мині так щось під серцем запекло, так запалало, та й розлило огонь по всему тілу; чую и очі палають, и лице палає, и ноги, и руки, все все; у роті — хочу проковтнути — слини недостає, все зсохло; язик аж торохтить між зубами и горить як огонь. Дитина, чую, аж из шкури вибивається, так кричить. От от уже дохожу и до мосту, от добігла, на греблі вже, тут міст перебігти,

Digitized by Google

тай село; там упрошуся до кого у хату, випрошу шматок хліба. От и на міст зійшла...

Закрутилась моя голова, підгинаються мої ноги, чую — от упаду, от упаду. Я мерщій до боку мосту притулилась, стою, відпочиваю... В очах усякі плями мелькають, то жовті, то сині, зелені, то вогненно-красні... Ось наче що осяяло... И передо мною велика хата, музика грає, люде одно швиндають, ті кричать, ті ідять, ті співають... На столі усяких напитків та наїдків. Що се? де се я? А — а, я дурна, и не догадуюся, що се ж моє весіле грають, се ж мене з ним парують. Ось и він коло мене сидить, рука хусткою перевязана, и я коло его... Держу на руках мого Ивася, свое миле, любе дитя...

— Дивись, кажу ему, яка дитиночка? як квіточка! Як виросте, я его у школу віддам грамоти учитись. — Подивився він на дитя...

— Чекай лиш, я его подержу, — каже мині, и простягае руки. Я й дала ему и опустила руки. Як опустила, так усе и счезло — темна, темна ніч мене обгорнула, и я більше ні знаю нічого, ні памятаю.

Знаю тілько, що опинилась у тюрмі, за те, що дитину буцім у річку вкинула. Довго мене держали там, цілий рік я казенний хліб їла, а потім ще у манастирь одправили. Там я пів року поробила, а се вже тепер — на волі.

Упять служу, на людей роблю, та одмолюю свій тяжкий гріх. Що ранку, що вечера молюся; що ранку, що вечера одмолюю его. Так мині игуменя того монастыря де я була, сказала: зробила ти, каже, такий гріх, як би рідного батька, або матір на той світ звела. То тебе лихий, — каже попутав; то він на все зле и навів и буде він тебе аж до сорока літ усе стерегти, Гляди! молись, одмолюйся; од его тілько молитвою и одібешся, а то більше нічим.

И справді воно так: як помолюся Господеви Милосердному, то неначе що од серця одірветься важке, в душі смуток спаде, и так стане ясно, та одрадно...

Digitized by Google

МАНДРІВКА
на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!
За що тебе сплюндровано, за що, мати, гинеш?

Шевченко.

(Конець).

Окрім Тучної є ще недалечко од неї двоє шляхоцьких сіл: Гуща и Вески. Всі шляхтичі католики. Язик їх не мазурської вимови, бо Мазури на Підлясі говорять инчою вимовою: вони всі шепеляють и цекають, и а вимовляють глухо, закрито, більш як о. Мазури говорять: цего хцес, просе пана, я псисла, цловіек. А сільська шляхта в Тучні говорить язиком чистим, варшавським. Може та шляхта зісталася од часів давних, може то потомки дружини тих панів, що повоювали Русинів! Такі шляхецькі села є и на Волині и на Подолі.

Я питав у шляхти самовара и не знайшов ні в одній хаті. Треба було пристати до шинку. В жидів я дістав самовар и посуду до чаю, навіть свіжих паляниць. Шинкарева жінка, убрана в сукню и зачесана по европейськи, була більше похожа на шляхтянку, ніж Тучаньські шляхтянки. Вона подала мині самовар в свою хату, де стояло ліжко з горою подушок и перин. Правда, що трудно було пізнати, що та машина принесена Хайкою була и справді самовар.

Одначе я все таки напився чаю.

Вийшов я с корчми. Під корчмою стояв старий шляхтич в собачому чи кошечому капишоні и в сірій хламиді. Він простяг руку и попросив милостині.

— Чи ви шляхтич? спитав я.

— Шляхтич, паніе! промовив він взявши кілька копіек.

Погано-ж, подумав я, коли шляхта просить хліба! Чи не був то первий польский шляхтич, що на ділі сповнив девіз польскої шляхти, хваленый тільки на словах: рівність с хлопами! Бо и Тучаньска шляхта нехоче рівнатись з мазурами и нашими українцями-русинами!

Вечір наближався! и ми наближались до Яблеченського манастыря. По низинах пастухи пасли череду. Скот на Підлясі дрібний, невеликий; простий мужичий скот. Не видно, щоб хто навіть с панів дбав постарати сь о лучшу красву породу скота. А сто-

Digitized by Google

рона нагадує Голяндию, де скот вславився на всю Европу, де виробляють голяндський сир. Найлучше масло й сир на Підлясі виробляють німецькі колонисти, котрих є доволі: вони продають его дешевше од инчих!

Частійші болота, густійші ліси показували, що незабаром буде річка. Дорога пішла через присілки, більше полёвими межами. Під лісом, на сінокосі землюмір з селянами міряв манастирську землю. Між сухерлявими селянами и селянками ледве повертався православний чернець, товстий, великий. Він був в літнім каптані, в врулім капелюсі. Сиві волоси були заплетені в дві піски, котрі стирчали на товстій шиї. Молодиці в червоних очіпочках підходили до отца и цілували его повну, товсту руку. То був чернець з Яблеченського манастиря. Селяне кругом его в замученим видом, здавались сухарами кругом росвішної, пухкої паляниці...

Роспитавши про гостинець*) до манастиря, ми поіхали до села Яблечні, котре стояло за чималою полосою піску. Село було невелике з деревяною уніяцькою церковцею. Манастир було вже видко не далі, як за півтори верстви. Дорога пішла через мощані греблі по низині. Річка Західній Буг була зовсім закрита вербами и лісом. Вже над вечір ми приіхали до манастиря, чи намастиря, як звуть его яблеченські Русини.

Яблеченський православний манастир стоїть на низині коло самого Буга. Кругом его розляглися великі сінокоси з маленькими озерцями, с купами верб и лозини. Попід цегляною огородою невеликою, але чисто помалёваною жовтою фарбою ми підъіхали до самої брами. Через браму я війшов пішки на чимале подвіре так само горожене стіною. С того подвіря треба через браму йти в самий манастир. Манастир займає не багато місца и навкруги огороженій стіною. Гарна нова мурована церков з одним копулом стоїть серед пляцу. З одного боку стоїть домик архимандрита, з другого дім на два етажі, де келні монахів. В церкві саме правилась вечірня. Я пішов в церкву. Церква чисто обмалёвана скрізь фресками, як київські собори и має три престоли. Иконостас, престоли и все в церкві по православному, бо мана-

---

*) Гостинцем звуть дорогу гуцули в Карпатах. (Дивись Федьковича „Довбуш“ у Правді 1869 року.) Авт. — Не лиш в Карпатах, а у великій части Галичини. — Ред.

Digitized by Google

стир и не був ніколи уніяцьким, хоч й теперички стоїть серед уніяцьких сіл. Манастирська Онуприєвська церква построєна за царя Миколая. Її держать дуже гарно й чисто, хоч и не дуже багато. Вже співали „Слава в Вишних Богу“ як я вступив у Церкву. Людей не було, бо був тоді будень. Три послужники співали на крилосі дуже негарними голосами. Великі парубчаки по літ вісімнацять, співали сопраном в пріму и секунду козлиними голосами, задираючи з всеї сили голови до гори: аж жили ім повипинались на шиях. В престолі правив утреню стареиький чернець, а поруч зі мною молилося ще зо два послужники и один чернець, оглядаючи мою закуряну одежу и лице.

Утреня скінчилась, и ми вийшли с церкви. На цвинтарі було мертво, як серед степу. Міні хотілось заглянути в чернечі келиї, подивитись на чернечу спокійну жизнь. Я згадав, що одні моі знакомі рекомендовали міні свого родича, одного ченця, мого земляка. Догнавши старого ченця, я спитав ёго про того ченця назвавши на имя. Чернець повів мене в келиї. Келиї були дуже гарні. Серед будинку наскрізь йшов просторий коридор, а по обидва боки були келиї. Я вийшов на другий етаж и постукав показані міні двері. Двері одчинились, и до мене вийшов старий, але бодрий чернець в шляфроці. Рекомендуючись ёму, я передав ёму поклін од знакомих. Монах стояв и здається не міг второпати, що я ёму говорив. Не трудно було вгадати причину: од ченця дуже тягнуло горілкою...

Війшли ми в келию. Бідний чернець не знав що й робити. Я був у него гостем зовсім не в добрий час. Дві кімнати ченця були дуже гарні, просторні, з великими вікнами. В їх сміливо помістилась би ціла сімя. Обстава була бідна: стіл, шафа зо два стільці, убоге ліжко. В другій кімнаті вештався послужник в нечистому каптані, готуючи самовар.

Посідали ми и почали розмову. — Чернець роспитавши звідкіль я родом, и довідавшись що я ёго земляк, був дуже радий, роспитував мене про Київ, про Україну, про Черкаси и Чигрин. Було знать, що я був цікавим задля ёго гостем, та тільки лихо, що він ледві повертав язиком. Я швидко почув, що на мене насідала манастирська нудьга, що я потрапив в місце мертве, до людей мертвих. Мене потягло дуже на вольний світ, на свіже повітре. Я попросив ченця показати міні стежку до Буга, щоб скупатись. Росказуючи про свое давне житє, чернець вивів мене через чорний двір за манастирську огороду. Буг протікав дуже

Digitized by Google

близько од манастиря. Стежка йшла через сінокос між товстими, старими, рідкими вербами. З великою охотою я кинувся в свіжу воду річки, тільки шкода, що нігде було поплавати. З берега в Бузі було води по пояс, а серед річки як правому березі було води трохи тільки за коліна. Дно в річці пісчане, чисте. Річка доволі широка, хоч и мілка з рівними низькими берегами. Вода в Бугові каламутна.

Жаль мині стало за нашими степовими річками, де вода стоїть чиста як слёза!

Викупавшись в річці ми вернулись до келії. Послужник поставив на столі чай. Сіли ми за стіл. Хазяін був радий, розказував про манастир, про чудовий манастирський сад, про великі землі, про стадо манастирського скоту, роспитував мене, що робиться на світі. Тоді Прусаки вже взяли не один французький город, а ченці ще нічого не знали, бо не мали нівких газет. Випили ми чай; чернець позіхав, слінав очима. Розмова вже не тяглася. На мене знову наполягала манастирська нудьга. Мині здалося, що я заліз у якийсь склеп на кладовищі и сидів коло мерця.

Я роспрощався с ченцем.

На дворі ждала мене підвода. По двору гуляли дрібні школярі в сіреньких сіртучках. Вони були дуже похожі на бурсачків з духовних шкіл. То були сироти с Підляся, котрі й жили при школі. На подвірі стояла школа, в котрій є два класи. При школі знаходиться два вчителі. Школа держиться на казенні гроші и стоїть під рукою Варшавського православного архієпископа. Всі школярі родом с Підляся, з Волині, хоч вже й говорили між собою погано великоруським язиком. Я заговорив до їх по українськи, и деякі з них обізвались до мене по українськи. Вимова їх була тамошня, підляська. Діти обступили мене кругом, я начав з ними балакати, роспитувати, чи добре їм жити в школі, чи не обіжають їх ченці. Діти не жалілись, бо ще не розуміли ні добра ні зла...

Я розпрощавсь и с тими.

Лейба тим часом напоїв коня и посадив на віз зо мною одного школяра до станції на залізній дорозі. Ми рушили з двора минаючи браму. По обидва боки брами сиділи два ченці на стілчиках, в широких каптанах. Їх товсті тіла ледві вміщалися в одежі. Сонце саме заходило. Жовта, чиста стіна й брама червоніли проти сонця. При брамі обидва ченці з сивими бородами показували за для очей дуже гарну картину пустинного життя, гідну маляр-

Digitized by Google

ського пензля. Не було тільки левів и тигрів коло ніг чернечих, а пустиня була кругом; ліси зеленіли, столітні верби стояли на самому подвірї. Тяжке чуте вивозив я на серці: з манастиря давно давно видихався дух манастирський.

Вже було пізно. Треба було завертати на ніч у Яблечну. Я зайшов в перву хату и начав проситись на ніч до клуні. Хазяін знав мене, бо я, ідучи до манастиря, заходив до его хати полудновати. Спати було ще рано. Я сів у хаті, велів знести з воза річи й харч, и почав вечеряти, роздавши цікавим дітям по шматку паляниці и ковбаси.

Чоловік той звався Михалко Гасчок и попереду не сказав мині свого прізвища, бо видко було, що він мене трохи опасувався: я держав книжечку и записував, що вважав за цікавійше в розмові хазяіна. Послі я ёму ростолкував, що я чоловік подорожний, с під Київа, хочу роздивитись на тутешних людей, на іх звичаі. Чоловік почав розмовляти смілівійше. Сам він був невеличкий, с темними швидкими очима, проворний, розумний и дуже добре говорив. Его сімя була велика: в хаті було четверо малих дітей и один парубчак. Хазяйський брат, парубок, кривий на одну ногу, звав себе дяком, бо читав у церкві на крилосі. Він вчився в школі и почав чванитись передо мною великоруською мовою, хоч він говорив нею дуже погано. Одначе, побачивши, що я цікавіще слухаю хазяйську українську розмову, зараз замовк. Хазяйка варила вечеряти. Вона була ще не стара молодиця и говорила дуже ростагуючи мову, по підлясьному.

Хата була невелика. Іі розділяла на двоє од самої печі довга груба, як стіна. В хаті все було як на Україні, тільки образи були с паперу и польского малёваня. Навіть вікна були на чотирі шибки и піч була українська. Огонь палав у печі и світив на хату. Я з великою охотою розговорився с хазяінами.

— Чи добре вам жити на Підлясі? чи маєте хліба доволі? Де ви маєте заробіток? — питав я.

— Земля в нас не дуже родяча. Хліба не стає до нового; імо більше картоплю. А заробляємо часом у манастирі, а часом-то у панув!

— Хто ж у вашім селі пан? Чи добрі пани для вас?

— Пан не живе в селі... обізвався чоловік, та й замовк.

И що я питав про польских панів, ніхто нічого не росказував. Було знать, що люде боялись панів, але не видко було, щоб іх любили, бо чи може ж чоловік любити ту різку, котрою его

Digitized by Google

бють? На Подніпрянщині лають панів, де трапиться, и кленуть голосно, хоч и серед ярмарку. А вже як натякни про панів, то ні один язик не втерпить, щоб не лаяти пана. На Підлясі народ так пригнічений, що боїться й говорити про панів, як колись у давній Москві було страшно говорити про царя.

— Чи не маєте молока на вечерю? просив я хазяйку.

— Нема! и на напім кутку нема. У нас є корова, але з великим телем.

И довго я роспитував іх про житє, про звичаї. У іх звичаї такі самі, як и на подніпрянщині. Є кутя багата, є танець козак, є сопілки, є українські пісні, навіть козацькі, є паска на Великдень. Жизнь нашого народа скрізь однаковісінька!

— Чи чули ви що про Київ, про Печерських святих?

— Чули. Тут зараз за Бугом є д е н дід був у Київі и росказував нам про святих и про церкви, а ми сами не були.

Почав я роспитувати про костюм. — Чи носят у вас дівчата стрічки, квітки, червоні чоботи, намисто?

Де там! Хіба ж де носять червоні чоботи?

— А в нас дівчата й молодиці носять и червоні, и зелені, и жовті чоботи, росказував я.

Молодиці було то дуже дивно. Вона навіть не чула и самого слова н а м и с т о. Я мусів ій росказати, яке воно: що то к о р а л і.

— У нас дівчата носят тільки п а ц ё р к и сині або жовті, так купують за кілька грошів! а коралів я й не бачила в своєму селі.

Прийшов с поля старший хазяйський син, парубчак. Він став на коліна перед образами, склав руки на грудях по польскому звичаю и почав молитись Богу. Малі діти ждали вечері; не спали. Хазяйка, тим часом, готувала вечерю: то була смажена картопля ледві помащена салом. Хліба на столі я не бачив!

— Просимо вечеряти! прохала мене хазяйка.

— Спасибі! одказав я, дивлячись на ту убогу вечерю.

Сіла вбога сімя за стіл и почала істи свою незмінну к а р т о п л ю, котра на Підлясі грає таку роль, як на Україні пшоняна каша. Я пішов до клуні (стодоли) спати.

Од самого села Костеневича до Буга, мое ухо дуже мило вразив чистий український язик, котрим говорят там Русини. Фонетика вимови іх така сама, як коло Київа и коло Полтави.

Digitized by Google

Всі літери вимовляються там щиро по українськи; і мяко, и твердше е. На Волині коло Рівного, коло Луцька вимовляють дуже твердо кожний голос по галицькій вимові, а найбільше и, як великорус-ы, е як великоруське э. Переїхавши Волинь, ви почуєте на Підлясі знов наддніпряньску вимову, так неначе ви звернули б у Київщину. Низче бресцькоі залізноі дороги вже нема й сліду вимови на іе, як коло білоі! Глаголи кінчаться в 3-х лицях на ъ, або на ця як під Київом. Русини говорять: робиця, дівця, робить, роблять; навіть кажуть вони: цей, ця, це, а не сей, ся, се! Тількі инфинит. на Підлясі вимовляється по галицьки; як: ходити, робити, и о під ударенем переходить в у, як скрізь на Полісі: кунь, вул, жунка. В деяких селах можна почути, що голос і зроблений з іе (ѣ) в декотрих словах ще добре не омежувався: ви почуете; — дивчина, дъівчина и дівчина; лъіс и ліс; о починає змінятись на і: кажуть куіт, куітка (німецький голос ü); а за Бугом вже кажуть кіт, кітка. Часом попадаються поліські слова, як: зцюль-(сюдою) скуль-(звідкіль); славяньске вельми. Але про те язик Підлася низче залізноі дороги просто звязується з наддніпряньским, як вимовою, так и етимологнею. В гродняньскій губерніі одна баба говорила зо мною таким чистим українським язиком, що я аж спитав іі, чи не вийшла часом вона спід Київа. А баба жила навіть в курній хаті без вивода!

Костюм підляський чисто український. Підлясяки носять, таку саму свиту с чорного сукна, як и на Україні. Свита (сукмана, — взято з мазурського) робится с коротісіньким комірцем, з вушками на стані, не як на Подолі, де обшивають свити червоними мережками. Шапки на Підлясі носять смушеві, сиві й чорні, високі; тільки з-заду робиться ид верху роспірка и стягаеться, але дуже рідко, стрічкою. Літом чоловіки носять соломяні брилі, а коло Білоі часто можна побачити сині картузи, як у Мазурів. Пояси бувають червоні, плетені по українськи. Сорочки носять білі: коло Білоі затикають сорочку, а далі до Бога частійше й частійше трапляється бачити сорочку висмикану по великоруськи, и білоруськи. Але на випуску сорочки носять навіть Краковяки. В жнива, в жару чоловіки зівсім роспері-зують сорочку. При тому сорочки часом носять довгі, трохи не до кісточок! по жіночому!

Digitized by Google

Серед поля такі женці, в довгих роспущених сорочках, з ростріпаними довгими, як у жінок, косами, в соломяних брилях, роблять дуже чудну картину. Довге волосє носять тільки чоловіки: парубки и хлопці стрижуться крушком и инакше, як на Україні. Траплялось міні бачити личаки и навіть шкуряні постоли, які носять на Україні баштанники и пастухи. Застішки носять с червоних стрічок. По тій стрічці зараз можна пізнать навіть між Мазурами окатоличеного Русина. Костюм народній держиться міцнійше од язика й віри!!!

Жіноцький и дівоцький костюм в основі той же украінський, тільки без того смаку, без квічання, який бувае в дівчат на Україні. Костюм женьский простійший од украінського. Сорочки на рукавах и на подолі витикаються червоними нитками, але не вишиваються так роскішно, як на Україні. Жінки завязуються хустками, а часом носять на голові кантурку. Кантурка то украінська намітка, тільки дуже змінена. Низісінький очіпочок, кругленький обвязується складаним білим рушничком, кінці котрого, переткані червоними пружками, завязуються на потилиці и тиліпаються ледві досягаючи до плечей. Та кантурка накладаеться на тіме и затуляе тільки що тіме! Волосє не держиться під нею и ростріпуеться по лобі. Кантурка не мае такого пишного, фантастичного виду, як широка украінська намітка. Дівчата завязують голови червоненькими, невеличкими хусточками один раз, завязуючи кінці на потилиці, як у Полтавщині. Квіток и стрічок не видко на дівчатах. На шиі вони носять пацёрки. Свити жіночі, більше цвіта білого, спідниці — синёго. Жінки підлиські и дівчата не вміють вбиратись, не мають смаку, не люблять квічатись, не вміють пишатись, як Украінки; не мають природнёі грациі, такоі природнёі делікатности, якою надарила натура наддніпряньску женщину, де дівчина без намиста, без стрічок и квіток не може жити, де неможна знайти дівчини, котра б немала квіток, и стрічок и вишиваної сорочки!

На Підлясі народ зве себе уніятами. Слово уніят стало знаком украінської национальности. Але часто Підлясяки звуть себе и Русинами. Каносне, сполячене уніацьке духовенство хоче вигубити те слово Русин, именно на пограничі двох наций — під Седльцем. Часом мужик одмахуеться од слова — Русин, як чорт од ладану, хоч тут ёго сусіда назве себе Русином. Одначе раз трапилось міні, що на мое питане, — чи ви Поляки, чи

Digitized by Google

Русини, чи Українці? — уніяти одказали: ми Українці. Попрощавшись з хозяінами, я пішов спати в клуню, на сіно.

Прощаючись в раяці с хазяйкою, я положив на стіл четвертак грошей. Хозяйка почала одмагатись.

— Та на що це ви платите! Чи то можна? Чи ми жиди, чи що! Та не треба нам плати!

Молодиця аж у сіни вибігля за мною и прохала взяти гроші

Дуже чесний наш народ! думав я. Чи одцурався б жид, або німець од грошей! Наш народ не знає, що таким чесним людям дуже тяжко приходиться жити на світі!

(Конець.)

Критично-естетичний погляд на декотрі поезиі

Тараса Шевченка.

ДО ОСНОВЯНЕНКА.*)

Квітка и Шевченко — то два имена народні, с котрими доля нашої літератури вяжеться. Вони оба суть неначе стовпи, красуючі ся в святині просвіти народної. Справедливо отже каже Куліш (Хата 1860, стор. IX): „Квітчина память буде свята во віки поміж нами: він самостайно зрозумів серцем, що то за диво праведне — наші селяне; він зробив те-ж саме для прози, що Шевченко для стиха Українського: він так само постеріг и перейняв поезию щоденної сільскої мови, як Шевченко — поезию народної пісні.“ — Оба ті мужі, яко обновителі упадаючої батьківщини не станули-б так високо, наколи-б їх не був оживляв дух давнійшої прадідної слави. Коли-ж вони оба до одної мети

*) Том I, стор. 197—199, в виданю Львівскім, а 1867 року.

Digitized by Google

простували, то мусили перше себе взаїмно пізнати, так, щоб один діло другого доповнив и довершив. Тілько таким способом могли вони в просвіті народній зділати епоку.

Як Квітка своєю Марусею поміж земляками прославився, Шевченко яко писатель не був еще звістний. Ба — можемо сказати, що Квітка тоді про Тараса нічого не знав. Коли-ж в 1840 р. „Кобзарь" в українськім світі с піснями доси нечуваними озвався, Квітка не міг не довідатись про співака нового. Читаємо в листі писанім Основяненком до Шевченка (23. октября 1840 р.), що первою Шевченка поезиєю, яку лучилось Квітці в руки дістати, був „Перебендя." (Основа, 1861, VII.). Основяненко, не знаючи тоді автора Перебенді, сказав ось-таке до своєі жінки, с котрою разом тоту поезию читав: „Хтось мудро написав и живо усю правду списав... хто-ж такий?... Перебендя... Вгадуй-же ёго, що и хто воно таке є... не знаємо." Як-же автор Марусі звідався, що Шевченко Перебендю и другі гарні вірши написав, захотілось ёму конечно, Кобзаря в руки дістати. Віттак пише об тім Квітка до Шевченка: „А книжку, як розгорнув, — дивлюсь — Кобзар, та вже дуже вичитаний. Дарма! я ёго притулив до серця, бо дуже шаную вас, и ваші думки кріпко лягають на душу. А що Катерина, так так-що Катерина! Гарно батечку, гарно! Більш не вмію сказати. — — Від серця я дякую и прошу: утніть еще що!..."

Коли Шевченко думу историчну до Основяненка писав, автор Марусі мав уже имя славне, як сам Шевченко признає:

Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш. (I. стор. 199)

Квітка, живучи на Україні міг про Січ, про могили заспівати скорше, аніж Шевченко, котрий по снігах в чужині блудив, та лиш с-тиха сам собі думку народну співав. И так коли Квітка подивляв талант Шевченків и до ёго писав: „Утніть еще що," — молодий наш поет гадав, що слава віщого гения тілько Квітці належиться, бо в сій думі написав уже смирно: „не втну більше!" ліпше не потрафлю заспівати; — „утни (ти) батьку, орле сизий!" — Тарас відступив славу поета народного Квітці, котрий також віком о много (о 36 років) від Шевченка був старшим. Ні сей, ні той не знав в той час, чия слава стане высше: світ бо

Digitized by Google

судить о заслугах якогось писателя ам тоді безсторонно, коли ёго вже не видить в кругі обмеженому сёго світа.

Так отже настроів Шевченко в Петербурзі струни, щоб до автора Марусі гомоном рідного слова озватись. И о чім-же иншім мав Тарас заспівати, як не о минувшій славі батьків, щó іх память лише в піснях поетів жити може? В чужині поет тужив все за Україною, тужив за степами, — за Дніпром. Там не міг позабути про Січ, про могили, про славу козацку. Всі тоті образи стояли все живо передъ ёго душею; щож дивного, що Шевченко пишучи о чужини до поета Українськогѳ в запалі патриотичному про долю батьківщини задумався? Що-ж дивного, що поет заявляѳ велику тугу про минувші славні часи та й каже, що в чужині потеряв сили и давний свій голос?

Шевченко засумувався, але-ж заразом списав у сій коротькій думі так гарні гадки, що Основяненко міг спізнати, що не він сам, але Тарас може зватись поетом народним.

Наша дума зачинаѳться мов-то громовим словом „бють пороги," а кінчиться резигнациею и елегийною згадкою про Україну. Головні же гадки суть ось-ті:

I. Нема Січи.

II. (Но) слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда. чия кривда
И чиі ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вире, не загине.

III. Поборовся-б .....
Як би малось сили.

IV. Не втну більше. А ти батьку,
Як сам здоров знаеш,
Тебе люде почитають,
Добрий голос маеш;
Співай же ім, мій голубе,

Digitized by Google

Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили.

Бють пороги; місяць сходить
Як и перше сходив...

Ту в самім начатку замічаємо фігуру бесіди, що́ зветься зевгма (ξεῦγμα); властиво належало-б писати: бють пороги, як и перше били, місяць сходить, як и перше сходив.

Про пороги порівнати належить ось-ті два місця в Гайдамаках, (II, 24 и 91):

— Пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились:
Щось страшне співають.

— Стародавню
Січ розруйновали:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тілько и остались,
Що пороги серед степу
Ревуть-завивають:
„Поховали дітей наших,
И нас розривають."

Поет каже: „місяць сходить" а не „сонце"; ту бо має представитись тота пора, що́ в ній очерети до Дніпра говорять, могила сумують и з вітром розмовляються. Ту бачимо отже життє природи; се же розвивається лише тоді без перепони, коли життє чоловіка утихне, с. є. в ночі. Що же дальше читаємо: „сонце гріє", то в сёму нема противорічности. Образ бо: „сонце гріє, вітер віє на степу козачім" означав те, що було-б на добі, щоб козаки тепер взялись за діло, поки спріє пора, але-ж годі

Digitized by Google

„нема Січи.“ Тоті слова („нема Січи“) висказані з гірким чувством, про-те поставлені вони двічи на початку вірша.

Що-ж с того, каже поет, що земля Українська тота сама, що давнійше, коли нема ві животного огнища, коли нема Січи, та пропав и той, хто всім верховодив?! Ту замічаємо, що слова „пропав и той, хто всім верховодив“ именно до гетьмана Хмельницкого відносяться.

Про Хмельницького можна еще ось-се порівнати:

— О Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір —
На свою Вкраіну,

О Богдане, Богданочку!
Якби була знала
В колисці би придусила
Під серцем приспала.
Розрита могила, I, 60.

— Зіновію,
Олексіів друже!
Ти всё оддав приятелям,
А ім и байдуже.
Суботів, I, 58.

Нема отже житя народного: Дніпром не плинуть уже човни, щоб козаки добували слави в Туреччині. Словутий Дніпро не бачиться уже с товаришами Січи, — він сумує на самоті та лише очерети ведуть в ним свій розговор.

Порівн.: Дніпр — широкий та синій
Підняв гори-хвилі; а в очеретах
Реве, стогне, завивае,
Лози нагинае.
Гайдамаки, II, 57.

Але-ж и очерети призадумались, що козаки де-то поділись, та відай забарившись гуляють. Дніпро на таку річ нічого не одповідае, бо й що мав казати про козаків, котрих вже не було? Всюди тихо, та лише чайка скіглить літаючи, мовь за дітьми плаче, на степу же сарібь могили стоять та сумують.

Digitized by Google

Ту належить замітити, що у нас також могили говорять та й про долю України звідують ся. Бесіда їх на сёму місци є вельми жива; навперед бо питаються вони буйного вітра;

Де наші панують,
Де панують, бенькетують?

Вітгак звертають бесіду до дітей України, та питаються:

„Де ви забарились?
Вернітеся! дивітеся —
Жита нохилились,

Вернітеся!“

Тутки позволяємо собі замітити, що гадки висказані могилами вправді гарні, але відай не подумав поет про се, що сумні свідки давної бувальщини таким способом говорити не можуть. Могили звістили-б не одну вість про славу минувших віків, про котру вони спомнають в малій поемі „Иван Підкова“ (II, 3.):

(Запорожці)
Пановали, добували
И славу и волю;
Минулося — остались
Могили на полі.
Високі ті могили
Де лягло спочити
Козацькее біле тіло
В китайку повите.
Високні ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляе,
А внук косу несе в росу,
За ними співае.

Отже могили и на сім місци могли би з вітрами говорити про волю. Але поет хотів відай ту се представити, що годі про волю говорити, коли вона вже зовсім запропастилась. Про-те мов

Digitized by Google

в ироніі кажуть могили до дітей України, щоб вернулись з місця, де забарились, та щоб по утраті волі занялись земледільством!

Вернітеся! дивітеся —
Жита похилились,
Де паслися ваші воні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла...
Вернітеся!"

Порівн.: А Україна на-віки,
На віки заснула.
С того часу в Україні
Жито зеленіє;
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така Божа воля.

Гайдам. II, 91—92.

Діди лежать, а над ними
Могили синіють. — —
А унуки? ім байдуже,
Жито собі сіють.

Гайд. II, 55.

Не вернетеся на волю...
Будете орати
Мене с-тиха, та орючи
Долю проклинати.

Думка XX. (I, 231).

Замовк розговор в природі, а сине море відповідає, що козаки вже не вернуться, та що їх воля на віки пропала. Тепер Україна обідрана и плаче сиротою по-над Дніпром, — степи ві запродані жидові, німоті (I. 61). Устала згадка про бувальщину и гадав-би хто, що с тою згадкою також и слід давної слави загине. Аж ось загремів наш кобзар безсмертними словами:

Digitized by Google

Слава не поляже:
Не поляже, а роскаже,
Що́ діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
И чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре не загине.

Сі слова („наша дума и т. д.“) висказують причину, за-для якої не поляже слава. Слава Украіни жие отже в думі и пісні, щоби же на сесю правду звернути увагу земляків, каже поет дальше:

От-де люде наша слава,
Слава Украіни!

Більшої слави немае в цілому світі; віттак співае поет:

Без золота, без каменю,
Без хитроі мови,
А голосна, та правдива,
Як Господа слово.

Висказавши сі важні слова, Шевченко заявляе, що рад-би таку важну правду світу голосити та співати про славу батьків, але ему здаеться, що́ нестае ёму того віщого духа, котрим памать давних часів міг-би обіймити. Опроче в московщині кругом ёго чужі люди, котрі насміються на ёго слёзи-слово. Про-те каже з гіркою резигнациею:

Поборовся-б .....
Як-би малось сили!

Заспівав-би поет про славу бувальщини, лиш годі в чужині та й в біді народними думами оживлятись. С тяжким лихом бореться Тарас, що не суджено ёму жити на Украіні: блудить отже в снігах и сам собі співае. — Яка горесть тоді душу поета огорнула, можемо спізнати читаючи LIII. думку (I. 252):

Мині однаково, чи буду
Я жить в Украіні, чи ні —
Чи хто згадае, чи забуде
Мене в снігу на чужині, —
Однаковісенько мині!

Digitized by Google

Але-ж такі гадки насувались поетови тільки тоді як в чужині тяжка нудьга его серце стискала. Инколи бо співав він про свій край таке:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
За неї душу погублю.
Сон, II, 121.

О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам.
Гайдам. II. 13.

Тарас не може в снігах про память батьків пісню заспівати, и каже смирно: „Не втну більше!“ и віттак відзивається до Квітки:

Тебе люде поважають
Добрий голос маеш:
Співай же ім, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили,
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку! щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні
За що погибала,
За ща слава козацькая
На всім світі стала!

Шевченко бажав учути пісню про Січ и могили, — „стародавню бо Січ розруйновали,“ та осталися тільки пороги серед степу“ (II, 91);

Степи (же) зеленіють!
Діди лежать, а над ними
Могили синіють
Та що с того, що високі?

Digitized by Google

Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними.

Гайдам. II, 55.

— На всій Україні
Високі могили — усі оттакі:
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго.... Оце воля спить.

Думка XLVII. (II, 254).

Автор Кобзаря пише до Квітки! „Утни, батьку, орле сизий!“ сими словами відступає авторови Марусі в поетичнім світі місце перед собою та й заразом заявляє, що сам рад буде, наколи заплаче и свою Україну еще раз побачить. Та й хто-ж не хотів-би бачити тої краіни чудової, коли

Там широко, там весело
Од краю до краю...
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море...

Думка. I, 80.

Не дармо сказав Тарас: „як згадаю тебе краю, завяне серденько“ (II, 5), віттак хотів-би ще раз послухати, „як те море грає, як дівчина під вербою Гриця заспіває.“

Сюди відносяться и тоті слова, які читаємо в єго Гайдамаках (стор. 23—24 и 25):

— Я — один собі
У моій хатині
Заспіваю, зарыдаю,
Як мала дитина;
Заспіваю: „море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє и могила
З вітром розмовляє.“

Digitized by Google

У моїй хатині сине море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько Гриця дівчина співає —
Я не одинокий: є с ким в світі жить.

Належить ту замітити, що слова „Утни, батьку, орле зизий!“ пізнійше до самого Шевченка від ёго земляків бували звернені. Звісно бо, що, коли Тарас в Петербурзі на постелі смертній лежав, Полтавці ёму в день имянин таку-ж депешу поздоровительну прислали („Утни, батьку, орле сизий!“) И рівно як Шевченко, написавши сі слова до Квітки, заразом тугу свою за Україною заявив: так тужив поет и перед смертию, діставши тоту депешу, — тужив и сумував, що не міг на Україні жити и умирати. Замічаємо також, що поет неначе віщим духом передвидів, що він не ляже колись-то тілом в рідній домовині; пише бо:

Утни батьку — —
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині.

Др. Омелян Огоновский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦИЯЛЬНА.

Збори членів основателів „Дому Народного“.

По упливі звиш 20. літ зібрали ся члени основателі „Дому Народного“ на загальний збір в первий раз, котрий через два дни відбуван ся, бо и нащо довшого часу? Все було готове, все добре, а випадало тілько після програму згори наказаного и після роль наперед розданих все похвалити и подякувати комісії за так великі труди.

Не могучи ч. читателям натепер подати детайлічного справоздання о засіданях членів основателів „Д. Н.“ будеи старати ся тиі-ж хоть в коротности описати.

Digitized by Google

Як нам відомо из достовірного жерела, комісия Д. Н. непровадивши докладного спису жертвуючих на тую народню институцию, розказала остатними часами ученикам имена дателів из оповісток „Слова“ виписовати, а зіставивши таким чином недостаточний спис осіб маючих після статутів право до чиновства, виключила еще всіх тих, о котрих знала, що не будуть сліпими орудиями и що зможуть, яко лучше обзнакомлені из справами Д. Н., зібраним членам неодну точку з исторіі тої институціі в правдивім світлі представити. Так не принято: О. Качали п. Др. Сушкевича и много иных зложивших приписану квоту на Д. Н. То знов доручовано запросини и грамоти підчас самих зборів або аж по тих-же, як: Вп. Диметови, Дру Огоновскому, Дру Шараневичови и др.

В день 5. л. Грудня зібрали ся запрошені члени основателі по-службі б. в салі Д. Н., як на пору року осінну и час погодний не дуже численно — бо всего тілько около 60 осіб — що також яко доказ фабрикациі лісти чл. основателів служити може. Предсідатель комісиі Пр. О. Кульчицкий — довівши доказами, кождому с фактичним станом річи необзнакомленому до переконання трафляючими, для чого дотепер загального збору не було — відкрив засіданє бесідою, в котрій узнаючи честь, яка ему витаючи чл. основателів припала, доказав заразом и важність такоі институціі, як се в Д. Н.

По тім преступлено до виборів предсідателя збору, заступника, секретарів и іх заступників и вибрано ВПр. О. Шашкевича предсідателем, П. О. Добряньского заступником, а на секретарів наймолодших людей из притомних членів.

О. Шашкевич зайнявши приналежне місце подяковав за довіре, возніс „многая літа“ на Н. монарху, як и на член. основателів.

Нім приступимо до дальшого справозданя, не можемо помінути цікавого интермеца, котре тілько яко часть хиб парламентарних кандидатів на „батьків Руси“, а членів комісиі управляючої Д. Н. послужити може. П. Шехович один из ревнійших Русинів, ц. к. урядник из Перемишля, член виділу тамошньої „ради народної“ и ради повітовоі, вложивши вкладку приписану для членів основателів отримав яко таний карту вступну на підставі котроі и на засіданє явив ся, а хотівши в справі институту проморити просив предс. О. Шашкевича о голос, котрий и отримав. В тім О. Кульчицкий, зірвавшись из свого місця, запе-

Digitized by Google

речив п. Шеховичови голос, немаючи до того жадного уповажнення. О. Павликов знов, незважаючи на те, що п. Шехович в спосіб непідступний, а зовсім чесний від повномочника комісиї Дра Крижановского вступну карту отримав, почав ся кидати як опарений, робив навіть дуже неприличні замітки о мнимім підступі п. Ш., а в конець відніс ся до комісара прав. Хотяй тая апеляция О. Павликова неоскутковала, п. Шехович видячи загальне зібране и самого председателя — до котрого властиво належало в річ вглянути и справу по слушности залагодити — нїмими тілько свідками, вийшов из салі и вніс зараз из своєї сторони писемну жалобу до загального збору, котра таки бодай при кінци збору удостоїла ся перечитаня, а п. Ш. самому зістала в конець таки слушність признана, бо й щож шкодило признати му слушність тоді, коли всї були певні, що п. Ш. в росправах уділу братя не зможе. — Преступлено віттак до читаня справозданя комісиї Д. Н., від котрого на внесенє О. Кульчицкого и О. Павликова по більшій части увільняно, а вибрано натомість 3. комісиї до ревізиї того-ж. Тим закінчилось засіданє перве. —

На слідуючих засіданях піднесено квестию що до лучшого поміщеня убогих учеников в Д. Н. утримованих дотепер в нездорових, темних и вогких лёхах, а за тим петицию „Акад. Кружка“ о обширнійші комнати в Д. Н.

Именно вніс п. Кулачковский, щоби с фондів Д. Н. утримовати 5. бідних учеников, решта же як до тепер из добровільних датків; потому щоби из взгляду на теперішню дорожию помешкань у Львові всім партиям мешкаючим в Д. Н. ціну підвисщити, для того що декотрі з них (а именно декотрі с членів комісиї — Ред.) протекцийний тілько чинш платять. О. Лукашевич попер той внесок с тим додатком, що не 5. учеников, але по одному с кождого повіта східної Галичини с фондів Д. Н. удержуватись повинно би. Оба тіи внески упали, для того, що О. Павликів доказав, що Д. Н. маючи натепер 69.000 зл. р. річного доходу не встане 5 учеников утримовати. О. Кульчицкий знов запречив торжественно (хотяй се всім відомо, що декотрі члени комісиї обширне помешкане за меншу половину чиншу винаймають), якоби в Д. Н. мешкаючі партиї протекцийний тілько чинш платили. Віттак вніс п. Гавришкевич, щоби отворити нову улицю по при вікна помешканя убогих учеников, помешкане-же саме на склепи замінити, через що Д. Н. прийшов би до 1.000 зл. р. річного доходу. Внесок той не прийшов однако під обраду, для того що

Digitized by Google

зближала ся хвиля, в котрій „Акад. Кружок“ декляматорско-музикальний вечер в честь членів основателів дати мав, як и для того що той внесок з будовою другої міської церкви в звязи стояв.

На другий день заявив п. Кулачковский именем комісиї, що будованє церкви річ необходима. Комісия оглянувши в притомности инжинера Гавришкевича старі стіни церкви пересвідчилась, що тиї ненарушимо стояти могуть. П. Гавришкевич освідчив заразом, щоби будованє церкви из сторони поліциї розпочати, именно заокруглити ту сторону, а тим способом можуть пивниці під церквою все еще до 1.000 зр. доходу нести

Загальний збір рішився одноголосно за будованєм церкви, за отвореном нової улиці, порозумівшись наперед з магістратом, а на запроектоване построєне нової каменици по при церкві незгоджено ся для того, що каменица така закривала би трохи церков.

Потім прийшло на порядок дневний в завязці будуче воспитолище дівоче в Бучачи. Комісия до того вибрана внесла, щоб тов-ж воспиталище перенести ді Львова, до чого долучив О. Наумович поправку, щоби управляючий совіт Д. Н. відніс ся до митрополітальної консисторії взглядом перенесеня для тої цілі инокинь св. Василия из Словіти ді Львова. Внесене тов разом из поправкою принав загальний збір с тим, щоб порозуміти ся в тім взгляді з основателями того заведеня и Цибиками.

Дальше рішено надзерателеви Дома Народн. п. Палюхови підвисшити річну плату о 100 зр. бідним же ученика в Д. Н. визначити 8% из чистого доходу на утриманє. Редакциї „Учителя“ уділено одноразову запомогу 300 зр. Наконець поручено управляючому совітови Д. Н. дати „Акад. Кружкови“ обширнійші комнати, при котрій спосібности вивязалась межи двома кандидатами на батьків Руси п. Ковальским и О. Павликовим, що так скажемо, дитиняча суперечка, в котрій ходило о тов, котрий з них більший патріот, а заразом и патентований лояльний Австриак.

Віттак приступлено до вибору нової комісиї, до котрої вибрані зістали: О. Кульчицкий, предсідателем, від котрого то достоїньства О. К. спершу ніби ся ухилив, но признавши пізнійше сам свою необходимість для блага Руси, таки го принял. Заступником вибрано п. Ковальского, а членами виділу: пп. Гавришкевича, Малиновского, Шведицкого, Павликова, Дра Крижановского, Лепкого и Геровского, заступниками-же пп. Кулачковского, Писулиньского, Петрушевича и Дра Делкевича. О. Шашкевич за-

Digitized by Google

ключив наконець засіданє бесідою, на котру відповів О. Наумович, дякуючи при тім ВПр. метрополиті за єго притомність через цілий час дводнєвних засідань чл. основателів Д. Н.

В тягу цілого зібранія не відозвав ся ні один голос за рішучим залагодженєм найважнійших справ народних; ніхто неосмілив ся відкрити причин, через котрі наші институції народні кошлявіють; ніхто непоставив внесків взглядом радикального поліпшеня стану тих институций. Ба один с членів поставив (чи не на кпини?) внесок, щоби комісиї Д. Н. нерозбираючи навіть предложеного справоздана и щотів з гори уділити абсолюторіюм за ціле ії дотеперішне ділане!

Так отже минула та многонадійна хвиля, котра так красну спосібність до залагодженя спорів межи Русинами подавала, причина котрих по великій части в дрібницах лежить, и котрі тілько через журналістику наметну и поодинчих людей амбітних на шкоду Русинів тенденційно піддержуються.

Стагнація яко природна консеквенція такого поступованя в житю політичнім Русинів продовжаєтся дальше. Члени зібравшись замість — як се по них сподіваносъ — залагодити ті спори кадили тілько самозваним проводирам народа, або мовчали, немаючи по більшій части смілости виступити явно, и правду сміло висказати, котру не один з них — як в приватних розговорах сам признавав — глибоко чувствовав. Вони боялись дотеперішних отців Руси, кандидатів на мітри и аванси уразити и розъіхались заспівавши многая літа, но не вдіявши нічого для народної справи. Для того то непозістає нам инша надія, як та, котра кріпить розіхавших ся членів основателів, що, если що року такі збори відбуватись будуть, то и вони смілійше в интересі народа виступлять и себе за ніс водити не дадуть!

По соймі.

Сегорічна сесия соймова, як коротка вона и була, залагодила стосунково до часу немало справ, котрих тут мовчки перейти не можемо.

Справа, яка найбільше занимала уми так соймові, як и позасоймові, була адреса до корони внесена кн. Чарторийским над

Digitized by Google

сподіване соймової більшости, — Як відомо львівский сойм, або докладнійше сказавши, більшість того сойму здавала маніфестоватися перед-же більше-менше яко федералістично-угодова. Минувшого року ухвалила таяж більшість адрес до корони барви федералістичної, попераючий міністерство угодове и вислала з ним яко з директивою, делегацию до Думи державної.

Помимо того делегация нетримала ся тої директиви, и взялась по упадку міністерства угодового пактовати з віденьскими централами числячи на тое, що мае за собою більшість в тутейшім соймі. По безхосенних переговорах с централами вернулись галицкі делегати з нічим на сегорічні засіданя соймові, числячи знов на тое, що маючи за собою більшість не будуть заинтерпелёвані ніким, щоб здати перед соймом справу з дотеперішної схибленої іх політики. Тим часом стало са инакше! Кн. Чарторийский вніс адрес до корони, в котрім мав виразити сойм свое незадоволене, що перервано роспочаті вторік угоди с краями коронними. Се було нашим делегатам дуже не наруку. Вони раді булиб найлучше не бачити такого внеску. Не мігши однако его відкинути зложили с-помежи себе комісию адресову, котра уложивши адрес безбарвний жадала приняти го без дебати, щоб уникнути таким чином неодної немилої для себе притики. Не удалось! Дебата розпочалась, а при спосібности тоіж знайшли ся мужі, котрі скритиковавши гаразд дотеперішні безхосенні запобіги галицких делегатів около віденьских централів знали виповісти на часі гадки, котрі чимраз то більше приймаються в краю и, як сподіватись наоежить, незабавом зреалізоватись повинниби.

Межи тими мужами, як се всі дневники краєві до одного признали, перше місце належиться п. Качалі. Доказавши фактами историчними одвічні заходи Німців около постепенного германізованя и нищеня Славян, зганивши сміло згубне кокетоване галицкої делегациї с тими ж одвічними ворогами Славяньства — заявив п. Качала урочисто, що приступае до внеску п. Лавровского переходу над адресою до порядку дневного, над адресою, котрою подае віденьским централам більшість соймова помічну руку до знищеня Австрийских Славян. „Там, де ходить о загибель Славян, сказав п. Качала, там ми Русини руки подати не можемо. Ні — неможемо, повідаемо и ми за ним, рівно як не можемо згодитись на безпосередні вибори для того, що тиі ведуть до того самого результату, а нам Русинам тілько тую користь принеслиби, що история напятновалаби нас пятном „зради на Славянах“. Потому, хто

хочи Австрії, той безпосередних виборів хотіти не може. Безпосередні вибори се замах на историчні права країв коронних, замах навіть на теперішну конституцію, котра право вибору делегатів до Думи д. краєвим соймам позіставляє — словом се насила и гвалт, а насилою и гвалтом Австрия чей не скріпиться.— Ми жалуєм дія того внеску п. Ковальского о безпосередних виборах, жалуєм и болієм над тим, що наші так звані „тверді“ замість зробити щось позитивного и хосенного, замість залагодити вже раз розграні, яка смідо кажемо, панує межи нами Русинами из їх причини — бавились тілько в соймі и поза соймом в безхосенні демонстрації!....

Час би вже раз опамятатися; бодай чи не послідна се хвиля. Час би вже занихати спори домашні о річи багательні и идеальні, а взятись полученими силами за просвіту народа, бо просвіта народа, се єдина дорога до права, гаразду и добробиту!...

Вертаємо назад до предмету.

Бесіда посла Качали неосягнула вправді свої найблисшої цілі, переходу над адресою до порядку дневного, але за те зробила, що так скажемо, революцею в опінії публичній на користь сторонництва федералістичного, и причинилась не мало до того, що при доповняючих виборах до Думи державної дісталось двох послів барви федерал., котрі стоять в опозиції до теперішного систему и політики галицкої делегациї — користи натепер може невеликої ваги, але на будуще великої досяглости. — Справедливо отже збирав п. Качала за свою радикальну бесіду телеграми и адреси довіря не тілько від жителів Галичини, але и из всіх власне сторін Австр. Славяньства.

Найбільшою же надгородою було для него тов, що инициативу в тім взгляді взяли самі-ж Русини.

Львівскі Русини народної барви доручили п. Качалі адрес довіря заосмотрений сотнями підписів. Тим адресом заявили вонн явно, що годяться зівсім на розвинений О. Качалою програм — заявила, що маючи по своїй стороні таких людей, як п. Качала, смідо сказати можуть, що справа за котру борються, праведна, як правий характер їх репрезентанта, важна, як его слово!

Тілько о бесіді п. Качали, до котрої бесіда кн. Чарторийского красною була фолією, жаль тілько, що притемнювала ії трохи безбарвна и бонзлива річ п. Лавровского.

Щоб спімнути тут дещо и о инших справах, сегорочний сойм ухвалив уставу шкільну, о котрій задля недостатку місця

Digitized by Google

застерігаємо собі поговорити пізнійше. Натепер спімнемо тілько о важній для нас поправці п. Лавровского в тій уставі, котра обовязує надзирателів шкіл до докладного знаня руского язика в сторонах мішаної людности. Прочі справи, поставлені на порядку дневнім, як: риформа громад, справа пропинациі, и устава дорогова відложені для недостатку часу до слідуючої каденциі сойму. Коли отже почислимо все, що сегорічний сойм зробив, то переконаємось аж занадто, що для нас Русинів хісна небагато прибуло. Внесок угодовий п. Лавровского, о котрім спімнув один тілько Качала intra parenthesin, застряг десь у безвіста, так що сміло сказати можна о нім тоє, що сказав п. Кречунович „о ухвалах нашого сойму“, именно, що санкционуються десь аж за гробом. Давби Бог, щоби хоть здорові слова посла Качали, засіяні на нашій ниві, приймились и принесли нам так само здорові плоди!...

Допись.

Из Тернополя. (До наших Родимців). Кожде правительство шанує и увзглядняє тільки жадоби сильних сторонництв. З сего випливає природне правило, що слабий шукає алиянсів, щоби скріпшати; передовсім же в кождім таборі політичнім мусить бути єдність и карність, а то и лучити ся з ним ніхто не схоче. Таку єдніст—карність повинні Русини витворити по можности між собою, а тогді их відзиви до правительства не будуть тільки покриками болю (Schmerzensschrei der Ruthenen). Гляньмо на Францию! Там роялисти и републікане в хвилях рішительних порозуміваються для спільного діланя против непрвятельскої сили; чому би не наслідувати Русинам такого політичного розуму, который один спасає побіджену Францию від затрати. Ми не думаєм, щоб одна сторона другій робила уступки зі шкодою власного пересвідченя, бо так жадати булоби тільки, що жадати неможебности, не манім отже один одного и себе сами. Тіер, которого зручність в політиці нині Европа признає вповні, президент републіки, в котрій тільки сторонництв віддає справедливість его тактови, говорить о сім предметі в VI. томі „Французької революциі“ на ст. 449 (нім видане Тібинген 1850) так: Наметности никнуть тільки на серцями, в котрих розгоріли. Ціла генерация мусить минути ся

тогді з увеличених бажаній (Anmassungen) сторонництв остануть тільки справедливі користи (legitime Vortheile), а час може тиі прпродно и розумно получити."

Отже-ж ми розчитаючи на час того найлучшого лікаря передовсім одзиваємось до родимців наших, щоби лишили питаня політичні и язикова правописні, основно нас розріжняючі на боці — так неначеб іх зовсім не було — а трактуючи оних окремн, кождий тілько в крузі одномишленників, — всю свою увагу и діятельність звернули на такі питаня, на котрі кождий Русин без різниці-погляду язиково-політичного згодитися може, такі предмета обективно обговорювали у всіх часописях и кругах руських и передискутовавши як слідує, годилися в кінці на одномисльне поступованє що до тих предметів: а) взглядом правительства (краєвого, чи центрального підля порішеня) б) взглядом нерускої журналістики. Поділивши так працю одвітно силам робітників, вирвимось з апатиі, розбудемо духа, и замилуване до публичних справ, котре втратили з нашої и с чужої вини — а дійдемо до яких-то результатів, один одного підмагаючи и до строгої точности заохочаючи. Таким предметом на разі булоби питаня о потребі переорганізованя Ради шкільної о розширеню прав руського язика, в школі и уряді и т. д. Користь з такої праці буде та, що будемо по крайній мірі знали, чого, в кого, коли, с ким и як жадати, та о скільки сами на себе лічити можем — а то вже богато!

Так и правительство и більшина сойму и події, чи то спріяючі, чи не спріяючі нам не застануть нас ніколи не приготовленими, а то головна річ в політиці, де хвиля часом рішає. — Розвинувши діяльність заявившись солидарними, виробиться у нас и сміливість, котора часто здобуває те в одній годині, чого несміливість роками ублагати не може. Тогді то ми станемось елементом кожиточним, с котрим лічитись буде и правительство и другі партиі. Ми не будемо потребовали накидатися никому, сами до нас прийдуть, бо говорячи словами историка, то: „Коли хто справді потрібний то через те він не тратить, що дасть на себе чекати, таким побитом дражниться тілько нетерпеливість у людей, вони тогді самі збігаються до тебе, так що тілько й вибирай кого хочеш."

Digitized by Google

НОВИНКИ.

Справоздане Виділу товариства „Січи“ за весь час від її заложеня. Стоваришене, що так сказати-б сталося у нашому віку загальною потребою, се головна вимінка и певна порука розвитку кождого народу. Знали про се и ті віденьскі Русини, що закладали перве руське товариство Січ; имена іх записала история Січи на любий спомин товариству. Устав Січи затверджений від ц. к. н. ав. намістництва рішенем з 21. студня р. 1867, ч. 41115 Яко ціль товариства поставлено: єднати віденьских Русинів и піддержувати між ними товариське народне житє. До того ж, щоб перетворилось у товариство літературне, се ціль, до якоі Січ добиваеться, и яку вже при закладинах ій витичено.

У первому році свого єднаня дізнала Січ, несправедливих и злонамірних напа ів „Слова“, и єго спілки що однакож тілько скріпило моральні сили товариства

Щоб допевнитись своєі цілі уряжувало товариство рік-річно обходини народних свят. а то: Різдва, Великодня, Роковин смерти Шевченка и Знесеня паньщани в Галичині, и сходилось на вечорниці найменьше раз у місяць. Товариші Січи визначались завсіди щодростю и охотою, щоб звеличати ті народні обходини и вечорниці деклямациями, співами, промовами и росправами. Тій щирости и пильному заходови січовоі дружини треба приписати, що всяке іі ділане являлось гаразд більшим, як мож було того по іі силах надіятись. Виділ може з задоволенем и про се згадати, що кождий хто хоч раз був у Січі, и почув на чужині рідне слово и пісню, завсіди заховав нашу академичню дружину и іі щирий привіт у прихильній памяти.

Хороший стан каси, котроі загальний полік подамо в особній таблиці, завдячити треба щодрим лептам товаришів, даткам Впр. покійного метрополити Литвиновича Дра А. Яновського, Віцемаршала Лавровського и совітника Вітошиньского, як також совістному и взоровому зарядови скарбників товариства. Из каси випожичаються гроші своім членам.

Хто жив яко академик у Відні, той знатиме, як високо цінити тую прислугу, котру робить товариство своім членам, заступаючи іх у потребі від давлючоі лихви Вказуючи на сю гуманну ціль товариства новий Виділ дає собі волю просити Вп. земляків у Галичині и на Украіні, щоб допомагали товариству нести поміч вбогим іі членам. Жертви прийматиме саме товариство під німецькою адресою; Verein Sicz, in Wien, Landstrasse, Hauptstrasse 84. Stiege 2 Nr. 21. Свого часу подасть Виділ спис усіх датків и Вп. добродіів товариства. У книговні товариства єсть 96 цінних діл по историі и етнографиі. Минувшого року побільшилась книговня за заходом п Бучиньского. новими ділами из нашоі и ровесноі, ліберальноі літератури росийськоі.

У товаристві єсть круг співаків и круг товаришів Просвіти, с котрих первий вправляеться у співі а другий бере участь у видаваню популярних книжочок. Досі видав своім коштом „Співанник для господарських діток“ Федьковича.

Солідарний и сумирний характер Січи, незнаючий жадноі внутернёі колотечі, зъеднав товариству не тілько прихильність и поважане між руською

Digitized by Google

а також між славяньскою молодіжею у Відні. Від закладин мало товариство завсіди у памяти велику правду: що „всякий город и господа, що поділиться у собі, не встоіть." У сих евангельских словах вбачав и новий Виділ певну поруку розвитку и розцвіту товариства; оттому й покликує до всеї дружини, щоб и дальше ступали тим же самим шляхом; не переставали вязатись на-смом спільної идеї и щирого подружия; не забували, що всі вони сини одного великого 15 міліонового руського народу; дбали по змозі про добро товариства, и свято зберегали его одностайність у внутрі а повагу и честь на зверхи. Виділ уважає за приємний свій обовязок зложити щиру подяку ище и всім Вдост. почесним членам за іх дотеперішню щодрість, и дозволяє собі и на дальше поручити товариство „Січ" ласкавій и прихильній іх памяти.

Статистичний полік членів, приходу и росходу за рік 1872: В тім р
було членів дійсних . . . 40
„ почесних . . . 9
приходу . . . 130.20 зл.
росходу . . . 25.20 зл.

Стан каси . . . 105 зр.

Відень в Грудни 187?. Виділь товариства „Січ". —

Виділ товариства „**Дружеській Лихвяр**" именував на засіданю з дня 15. Грудня с. р. Пр. О. Качалу членом основателем.

Номенклятури природописнёі професора Верхра ського вийшов випуск V. Діло се не тілько важне під взглядом прир одописним-науковим, але читається навіть нефаховим в тім вегляді з великою приємностею. для того, що автор не жаловав труда, переплітати свої учені виводи поданями и повірями нашого народа — повірями, котрі проясняють неодну темну сторону етнографиі и митологиі нашого народа. — Поручаючи тому спімнене діло нашим читателям, сподіем ся, що знайде воно межи ними найбільше розпространене.

Часописи руські в Австрії. В сім році виходили в Австрії слідуючі руські часописи: Слово, Основа, Правда, Сіон Рускій, Учитель, Рада Русска, Наука, Страхопудъ в Галичині — Новый Свѣтъ на Угорщині.

Справа обсаженя крилошан при тутейшій гр. к. капитулі зачинає поволи рішати ся. Як доносять з Відня, зістало вже трох кандидатів на тпі посади занменовані, а то: О. Бачинський духовник при гр. к. централнім сіменищи у Відни; О. Викович військовий капелян з Відня и О. Виличко приповідний при церкві св. Юра в Львові.

Др. A. Ludwig Grimm совітник надворний, Нестор професорів Баденьских, умер в Баден с. м. переживши 86 літ. В молодших своіх літах присвоив він німецькій літературі: „Тисяч и одна ніч" „тисяч и один день", „байки Hauf-a и проч.

Digitized by Google

Цісар Фердинанд надіслав с Праги для погорільців міста Яричева 3 000 зл. р. до поділу на рівні части на відбудоване церкви, костела и синагоги.

† **Станислав Хлібовський** директор ц. к. вищої школи реальної ві Львові, член Львівської ради міської и проч. умер тими днями ві Львові в 42. році жизни. Покійник, родом Поляк, був все толерантний для Русинів.

Рік 1873 дуже важний буде в исторії Австрийської столиці. Окрім „вистави“ припадають в тім році у Відни 25. роковини правленя цісаря Франц-Іосифа. Віттак наступить в т. р. оголошене повнолітним наслідника престола Рудольфа, котрий в Серпню 1873 р. розпічне рік 15.—а потім шлюб архикнягині Гизелі с кн. Леопольдом. Архикнягиня скінчить тоді рік 17.

Не конець на тім. В р. 1873 припадають еще и другі для династиі габс. дуже важні роковини, бо в Вересню т. р. кінчиться 600 л., як довідав ся Рудольф габсб. при облозі Базилеі, що го вибрано на німецького цісаря. Той, що му приніс тую вість, був бургграф Норембергні Фридрих з дому Гогенцолерн.

Проект міністерства о безпосередних виборах звучить, як слідує: Посли до Думи державної мають вибирати ся безпосередно через виборців. Число послів має бути розділене після груп означених в соймових ординациях виборчах. В цілости число послів до Думи д. має бути побільшене о половину дотеперішного числа. Округи виборчі міст и громад селських мають бути так утворені, щоби кождий округ вибрав одного посла. В групі міст ч. послів має бути означене після людности, податків и промислу. — Вибраний до сойму може бути вибраний до Думи д. Вибір відбувається за картками абсолютною більшостею голосів. Вибраний в однім краю може бути вибраний в цілій Австрії. Мандат поселський має силу на 6 літ.

Sinico-Ariaca. Під таким титулом видав И. Шлегель дуже важне для филологів діло, в котрім зводить на корені вирази в мові хинській и арийській.

Як доносить **Wiarus,** появившесь недавно в Познані письмо для справ громацьких и господарських, завязалось в Познані товариство, котре доставляти має селянам за найтаньші гроші всілякого рода річи селянські. Примір — и у нас наслідованя достойний!

На місце О. Левицкого, зрікшого ся мандату поселського до сойму краєвого, вибрано в Коломиі п. **Кучковського,** ц. к. старосту повіта Коломийського.

О. **Паумович** кандидований тамошними Русинами отже не утримав ся.

Театрови німецькому, пописуючому ся в святині „Дома народного“ Cancan-ами (хто причинив ся до того?) зачинає дуже зле поводити ся. Окрім Суботи и Неділі, в котрих то днях тутейше жидівство потроху заповнює салю, в прочі дни театр майже пустий.

Digitized by Google

„Страхопуда“ вийшло число друге — о много богатше и цінійше від першого.

Дійсним професором права рим. на університеті Львівськім именований Др. Ф. **Зрюдловський**, а Др. **Венцлевський** таким же професором клясичної филології. Чей же раз діждався наш університет мати хоть двох проф. для филології клясичної!

† **Тефиль Руденський** кандидат стану учительского, молодець великого таланту. и горячого патриотизму для руської народної справи, умер тими днями по довгій и тяжкій недузі ві Львові.

Преосвященний наш Метрополит приїхавши до Відня на засіданя Думи державної захоровав був сильно и небеспечно. Нині всяка небеспечність переминула. Як пишуть з Відня до тутейших дневників, стан здоровя нашого метрополита поліпшив ся значно. Хорого лічить надворний лікар Др. Бамбергер и Др. Райман, физик міський и домовий лікар віденського центрального сіменища.

Hannibal ante Portas! Не давно тому лементував якийсь Угрорусс у „Слові“, якоби Угроруссам грозила загибіль. Від кого, від чого, спитаєте? Може на них напосілись Мадяри, та хотять їх змадяризовати? Де там. Кулішівка, пише тойже Угрорусс, загостила наконець и на Угорщину, тай готовиться заняти місце ломаного язика обще-русско-літературного.

Щасть Боже! А тим часом ми мали-би сказати нашим Угорським братям, що, вони замість ити наперед, або вже враз з нами Галичанами, завдно цофаються назад. Як звісно, тоді. коли ми заспівали справі обрядовій „вічная память“, Угорські наші братя поставили ії у себе на порядок дневний и стратили над нею кілька літ дорогого часу непридбавши розуміється нічогісенько для народа и народности. Нині коли у нас притихли спори правописні и ми зачинаємо братись обіруч за просвіту народа, Угорські Русини поновляють давнійші наші блуди. Мадярщина у них нічого; до неї вони привикли. За те кулішівка, се „Hannibal ante portas.

Др, Ф Миклошич, професор славянських язиків на університеті в Відни пускає власне тепер в світ одно наукове діло, над которим через кількапайцять літ мозольно працював. Діло се трактує о „циганськім идіомі“ — темат, який досегодня дуже мало мав компетентів, помимо того, що має він немалу вагу в филології индоевропийських язиків.

За сим ділом має поступити в печатню поновне видане старославянської граматики з увзглядненем живущих славянських нарічей, потім поновне видяне діла: Vergleichende Laut- und Formenlehre der slav. Sprachen, а наконець послідні томи розпочатого давно вже діла: Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen. Всі твори п. Миклошича продаються в Відні у книгарні Braumüler, Graben am Eck.

Власне тими днями представляли в тутейшім польскім театрі, трагедию Шиллера Jungfrau v. Orlean в польскім переводі Одинця. Знатоки повідають, що представлене тое удалось так хорошо, як неудавсь лучше и на німецьких сценах в Відні Берлині и проч.

Digitized by Google

Испити під надзором (Клавзури) для кандидатів стану учительського відбувати ся будуть в послідні дни сего місяця. Зараз за тими наступити мають испити устні.

Група театральна Бачинського дає тепер представленя в Черпівцях. где ій досить добре поводить ся. Моленцкий знов бавить все еще в Снятині.

На виставі віденській уряжене буде в осібнім гмаху велике акваріюм для оказаня життя звірячого и рослинного в водах солодких и морських. До уряженя того-ж покликано поляка Дра Сирського, славного натуралисту, директора музеум морського в Тристі.

Галицькі и Угорські Русини в Росиі. Посади професорів гимназияльних займають в Росиі слідуючі Галицькі Русини: Казимір Павликовський, Виктор Кимак, Ермолай Черный, Юрий Ходобай и Петро Зарицкий, всі в Петербурзі. Дальше Миколай Козловський в Володимірі, Иван Сироічковський и Лев Кульчицький в Костромі — ті два остатні в ранзі асесорів колегияльних.

Чеські дневники старої и молодої партиі ведуть межи собою від якогось часу завзяту борбу над питанєм, чи позістати ім в політиці и дальше в пасивній опозициі, чи взятись до акциі и вступити до Думи державної? Питанє се має рішити збір, котрий власне для тої справи в Празі незабавом скликаний бути має.

Угода Угорсько-Хорватська поступила в нове стадиюм. Хорвати зрекли ся наконець вимоги, щоби міністер и бан Хорвациі именований був короною без контрасигнованя президента Угорського міністерства — вимога котра найбільше стояла на заваді Угорсько-Хорваяцькій угоді.

Громада Судова Вишня староства Мостиского постановила розширити свою народну школу и утворити осібну школу женську. Дотация виносить: 250 злр. річно в місячних ратах з гори для учительки. Учителя и учительку презентуе громада.

Реальна школа в Стрию. Найвисшим постановленем з дня 9. Грудня с. р. призволив Его В. Цісар, щоби школа реальна в Стрию, зачавши від 1. Вересня 1873 р. принята була на фонд науковий и розширена на висшу школу реальну.

Encyklopedyi Трентовського виданої Либелтом вийшов том первий и продаеть ся по тутейших книгарнях.

Соченения драматическіи. Під таким титулом вийшов в Коломиі первий випуск давно вже заповідженої серии драматів. Колиб однако и слідуючі бути мали так мірні як сей первий той шкода и заходу!

Fr. Schuselka славний журналіст, маючий яко такий навіть місце в німецькій літературі, видае вже одинайцятий рік тижневу часопись, в котрій, тримаючи ся принципу „Suum cuique“, боронить прав поодинчих народів Австрійських проти пажирливого германізму и централізму. В часописи тій бувае дуже часто мова и о нас Русинах, котрих защищае п. Schuselka так проти Німців як и Поляків. Додавши до того всего, що се єдина часопись, с которої дійсно користати можна, мило нам поручити ії и нашим читателям тим більше, що й предплата не дуже висока.

Digitized by Google

Пренумерата виносить:

на один рік	12 злр.
на півроку	6 „
на чверть року	3 „

Редакция и Адміністрация тої часописи: Wien, Leopoldstadt, Taborstrasse Nro 52.

Для товариства **„Побратим“** зложили: пп. Яків Савчинський 25. зл. р. Залуцький из Свидової 1 зл. О. Димитрий Гузар парох из Завалова 1 зл. Др. О. Огоновський 1 зл. Димет кількинадцять цінних книжок. Редакция Слова из призбираних складок 6 зр. 95 кр. Лев Шехович 1 зл. р. О. декан Блонський 1 зл. р. О. Зофіовський 50 кр. О. Корчинський з Сасова 1 зл. р. О. Пітущевський 50 кр. О. Дуткевич 50 кр. О. Пашковський 60 кр. О. Танячкевич Данило 1 зл. р. 40 кр.

Для Дружеського Лихваря зложили: Вп сов. Юл. Лавровський 5 зл. р. Малиновській 20 кр. и Кипріян Львович 10 кр.

Опечатки в попереднім ч „Правди“. На стороні 376 в. 6. з гори замість ходилі, має бути: ходили. В бесіді п. Качали на стор. 393 в. 3. з гори пропущено по словах: консеквентно поступаючи: так собі поступити як поступили собі тиі, которні той внесок підписали; однакож нко Славянин мусів би я...? На стор. 407 має бути Philosophie, а на стрр. 400 зам. Друж Лихваря має бути: Побратима. На тій-же стор. в перед. має бути: просвіті; загадала.

Заявленє Редакціі.

Gazeta narodowa подаючи вість о заставновленю видавництва „Основи“ донесла заразом, що на місце „Основи“ зачне виходити „Правда“. —

Доносенє єй ложне. — Правда бо виходить уже пятий рік яко невависимий орган руско-народнаго стороннитва и на будучність лиш яко такий виходити буде.

„Правда“ поставивши собі цілю боронити интереса руского народа и репрезентовати идею стороннитва народнаго, не відступить ніколи від програми уложеної представителями свого стороннитва и цілим стороннитвам народним одобреної, и не буде ніколи служити органом для политики поодиноких личностей, або для политик интересів особистих.

Digitized by Google

Запросини до предплати.

Окінчаючи с тим числом V. рочник „Правди“ и дякуючи ч. Родимцям за поміч, яку нам подавали при видавництві, так у взгляді моральнім. як матеряльнім — мило нам просити Іх о такую-ж и надальше.

„Правда“ виходити буде и нарік місячними випусками в тім самім обемі, в якім виходила сего року, а хоть кошта видавництва значно побільшились, ціна пренумерацийна оставляється тая-же сама и то:

на один рік: 4 зл. р.

на пів-року: 2 зл. р.

на чверть року: 1 зл. р.

Постановивши печатати з новим роком немного звиш замовлених примірників, просимо о чим-скорше поновлене предплати, бо опізненому замовленю с повисшої причини відповісти не будемо могли.

Сподіючись наконець, що всякі залеглости в предплаті незабавом нам поповнені будуть, додаєм, що надвишки за сей рік почислимо до пренумерати на рік слідуючий.

Гроші пренумерацийні за переказом почтовим, як и матеряли приймати будемо и з новим роком під тою самою адресою. що й дотепер, а то: Редакция и Адміністрация „Правди“ при улици Осолиньских ч. 12. ві Львові.

Редакция.

До сего числа „Правди“ додаємо яко надзвичайну прилогу: Справоздане товариства „Дружескій Лихварь“, в обемі тричверти авчашаного листу.

Одвічальний редактор: Др. **Олександер Огоновський**.

З печатні Института Ставропигійського.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Fr. Hallste
k.k. Hof-Buchb
in
WIEN

Digitized by Google